

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

CU60731419

910.4 W28

Kilencz év egy számu

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

KILENCZ ÉV

EGY SZÁMÜZÖTT ÉLETÉBŐL.

SZÁRAZI ÉS TENGERI UTAZÁSOK NYUGOTON.

IRTA

GRÓF WASS SAMU.

I. FOLYAM.

LIVERPOOLTÓL — NEW-YORKIG.

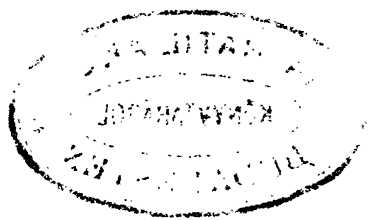
PEST.

R Á T H M Ó R.

1862.

910.4
W28

52388F

52388 F
1-27-59, 430

SZERETETT NŐVÉREMNEK,

BÁRÓ

WESSELÉNYI FARKASNÉ,

SZÜLETETT

GRÓF KENDEFFI RÓZÁNAK,

TESTVÉRI SZERETETEM JELÉÜL

ASÁNLVA.

AZ OLVASÓHOZ.

Midőn első terjedelmesebb munkámat bevégezém, a benne mindenhol mutatkozó hiányok annyira elkedvetlenítettek, hogy az egészet tűzbe dobni akartam. Meglehet, ez tán legczélszerűbb is lett volna: pillanatnyi elhatározással lemondani minden további írói igényekről. Ám de ez sokkal több lelki erőt kíván, sem hogy gondoltam, vagy előre képzelhettem volna, mert rendszeren az íróban, saját műve iránt — bár minő hiányos az — hasonló neme a ragaszkodó előszeretetnek keletkezik, mint milyennel szülők viseltetnek félszegen született gyermekükhöz, s e ragaszkodás mindég visszarettenti a szerzőt saját műve teljes megsemmisítésétől.

Ezen igen könnyen megérthető, s tán meg is engedhető emberi gyengeségnek hódolva, fennmarad az ismételt átdolgozás igen természetesnek látszó eszméje; de én úgy tapasztaltam, hogy erre akkora adag béketűrés kívántatik, melyel megküzdeni, az először szereplő író aligha bir elegendő szilárdsággal. Másfelől pedig nem hiszem, hogy ugyanazon tehetség ugyanazon tárgyat átdolgozás által érdemlegesen fokozni képes legyen. Más szellemnek kellene azt tehát átvenni, s idomítani; de ezen esetben már nem lenne az többé, az ere-

deti szellem szüleménye, s a legcsekélyebb érintéssel is az egyéniség benne minden esetre változnék.

Mind ezen okok arra tökéllének, hogy munkámat eredeti hiányos szövegében bocsássam az olvasó közönség elé, s bárha igen jól tudom, hogy művem a közepszerűségnek csak alsóbb fokozataira tarthat igényt, valóban nem azért vezetem be előszóval, hogy az által a bírálatot kimélő elnézésre kérleljem; mert, véleményem szerint ennek részrehajlatlanul meg kell kötelességét tennie, ha irodalmunk felvirágzását akarjuk: hanem szükségesnek látom ezen előszót főként azért, hogy a tisztelt olvasóval megismertessem azon nézeteket, melyekből kiindulva igénytelen munkámat rendezni kívántam.

Irodalmunk, bár az utóbbi harmincz év alatt bámulatos előhaladást tett, s kivált a szépirodalom terén annyi jó művet állított elő, hogy e tekintetben máris jelentékes helyet foglal el: más miveltebb nyelvek irodalmával azonban koránt sem versenyezhet, mert a szépirodalmat kivéve, minden más szakban kisebb nagyobb mértékben hátra vagyunk, s kivált a szaktudományi litteratura körében nem állunk ottan, hol politikai s általános miveltségünknel fogva állani tán jogosítva lennénk.

Azt mondják könyvkiadóink: „minden, a mi nem szépirodalmi vagy politikai tárgy, kiadni hasztalan, s részökre kevés kivétellel csaknem bizonyos veszteség.”

Ha ez így lenne, valóban szomorú volna irodalmunkra, s még szomorubb nemzetünkre nézve, melyet a mivelődés pályáján előrevezetni nem csak akarnunk kell, de kötelességünk is, mit csupán a szépirodalom által nem eszközölhetünk, mert az csak hiányos miveltséget

adhat ; politikát tárgyzó irodalommal sem, mert az többé kevésbé helyhez kötött egyoldalúságot fejtene ki nemzetünkben.

Terjesztünk kell tehát multhatatlanul a komolyabb czélu irodalmat, ha a polgárisodás terén másokkal egy színvonalra emelkedni ohajtásunk.

Mondják: hogy az, ki tudományos olvasmánygyal akar foglalkozni, más miveltebb nemzetek litteraturáját úgy sem nélkülözhetné; ezeknél pedig oly gazdag forrásokra talál, melyeknek teljes kimerítésére egy ember élete nem elegendő. De hát mindég csak idegen forrásokból fogjuk-e ismereteinket meríteni? valjon nem áll-e kötelességünkben gondoskodni arról, hogy népünk azon részének is, mely az idegen kútfőket használni nem képes, a tudományokhoz út nyíljon? És miért ne lehetne tudományos tárgyról magyarul is írni? s hogy valóban lehet írni, arról jeleseink fáradozásai eddig is dicsően tanuszkodnak.

Haladnunk kell tehát ez ösvényen és pedig haladnunk kell minden lehető alkalommal, ha a sok elmulasztottat pótolni kívánjuk.

Nincsen tárgy, mely az irodalmi téren akkora hajlékonysággal birjon, mint az utazási leírás; mert ez bár minő irodalmi irányba tökéletesen bele illeszthető; lehet az szépirodalmi, lehet művészeti, lehet politikai, s lehet tudományos szellemű; csakis az egyéniségtől függ azon irány megválasztása, mely kedélyével, izlésével, s késztültségével legjobban össze fér. A mi úti leírások eddigelé nyelvünkön megjelentek, azok legnagyobb és legjelesb része politikai szelemű volt, azon igen könnyen megérthető egyszerű okból, mert a politika, úgy szólva, már természetünké vált, s valóban azon mun-

kák a maguk idejében nem is panaszkodhattak részvétlenségről legkevésbé is. Jelentek meg kevés számban olyanok is, melyék a művészet és szépirodalom mezejéről kölcsönzék a jeleneteket; de a tudomány, utazási litteraturánkban mind eddig nagyon ritkán, s felettébb csekély mértékben volt képviselve.

Viszont sokan azt állítják: hogy a tudomány csak szakkönyvekbe való, s ennél fogva mellőzve kellene lenni az olyan munkákból, melyek inkább az olvasó közönség mulattatására kell hogy számítva legyenek. — Én ezen állítás vagy mentség alaposságát merőben tagadom, s hivatkozom a miveltebb nemzetek újabb utazási litteraturájára, melynek nagyobb része a mulattató tudományossal vegyíti. — Történik pedig ez azon nemzetek irodalmában, melyeknél a tudományos könyvek száma legio. Menynyivel szükségesebb tehát ez irodalmunkban, melyben éppen a szakkönyvek oly annyira ritkák. Aztán utazási irodalmunkból a regényesség azon nemének kiküszöbölését, mely valóságos Don Quixoteriának nevezhető, csakis e komolyabb és tisztultabb ösvényen érhetjük el.

E nézetből indulva ki, munkámnak itt-ott tudományos színezetet adni igyekeztem, de koránt, sem oly mértékben, hogy annak csak tetemesebb részét is tudományosnak mondani merészeljem? Vándorlásaim különösbbe a világ tengerein történtek, annál fogva ohajtám a tengereket kegyes olvasómnak úgy bemutatni, a mint azokat a tudományos felfedezések korában, s a tudományok óriási előhaladásával ismerni illik. A tenger bámulatos természeti alkotását helyenként rajzolgatva, igyekeztem a mulattató tudományossal vegyíteni, s a tudomány száraz fejtegetését gyönyörködtető példák-

kal eleveníteni. Az akarat jó volt, a szorgalom sem hiányzott, mégis ha a célnak meg nem felelhettem, bocsánatot kérek érte az olvasó közönségtől, mert csak annyit tehettem, a mennyit az örök természettől nyert képességem tenni birt.

Kötelesnek érzem magam szaktudós olvasóimat itt arra figyelmeztetni: hogy én tudományos képzettségre igényt legkevésbé sem tartok, de a természeti tudományokat szenvedélyesen szeretem, s ha mint egyszerű tudomány-kedvelő, a nagyobb olvasó közönség számára, fürkészeteim során némely tán nem ismert eszméket hozok fel: azok csakis saját nézetei egy dilettánsnak, ki lehet hogy kontárkodik, de azért nézetei alaposságát — mint megannyi más speculativ elmélő ezt a maga számára igénybe vette — az idő elhatározására bizza. Sok speculativ eszme állott már mint tény a tudomány terén mindaddig, míg az ismeretek fejlődésével helyökbe valami tökéletesebb nem lépett. Ezen őszinte nyilatkozattal kérem fel a tisztelt olvasót, hogy fejtegetéseimtől becses figyelmét meg ne vonja.

Célba vett munkám — ha valami akadály félbe nem szakítja — több kötetre fog terjedni, mert kilencz év sok idő, s tömérdek viszontagsággal átszótt száműzetésem sok anyagot nyújt az írásra, többnyire távol földrészek, s a világ tengereiről. Igyekszem minden adatot irodalmunknak úgy adni át, hogy a mi ismeretlen, azt megismertessem, a mi pedig már ismert, azt tökéletesen kifejtsem. Ha munkám pártolásban részesül, nem fogom elmulasztani, hogy az ilyen tartalmu munkákhoz megkívántató rajzok s térképek utólagosan megjelenjenek.

Ezen első kötet már egy évvel ezelőtt készen volt, de a beállott politikai fordulat kiadását mindeddig kés-

lelteté; most azonban, hogy annál gyorsabban kerülhessen az olvasó közönség elé, ezen kötetet két füzetre osztottam, melyek megjelenése nyomban követi egymást.

Még csak a következő rövid megjegyzésekreszoritkozom:

a) Jegyzeteim egy része 1850. a San-Franciskóban dühöngött rémitő tűzvész alkalmával elveszvén, munkám elsőbb füzetait csakis emlékezet után dolgozhattam ki.

b) Hol a szövegben mértföldekről leszzen szó, mindig az angoloknál szokásos tengeri mértföld értendő, 60-at számítva egy geographiai hosszúsági fokra; mi tán nékem azon okból is megengedhető, mivel ismereteim tetemes részét az angol irodalomból nyerém; hol magyarázat végett más számítást hozok fel, azt mindentűt kijelölöm.

c) A hőfok meghatározása a mivelt népek irodalmában különböző szokott lenni: az angolok általánosán a Fahrenheit felosztását használják. Az európai continensen a tudományos írók Celsius 100 foku hőmérőjét vették fel, tán igenis helyesen; mind kettőnek megvan a saját előnye, de mivel nálunk a Reaumure felosztása a legismeretesebb, e szerint gondoltam a fogalmat leginkább kifejezhetni.

Szerző.

EMLÉKEK

egy elégett úti naplóból.

Nos patriam fugimus.
Virgil.

I. FEJEZET.

— A kilencz évi vándorlások váratlan kezdete. — A gőz. — A Liverpooli kikötő. — Hajóraszállás. — Pilót. — Postagőzös. —

Jóslatok, bár mi egyeben alapulnak a józan ész számításán kívül, az ép egészségtől elme okoskodása által mindig a nevetségek sorába tétetnek. A mesmerismus által feszített lélek sugallat a száraz okoskodás előtt aligha nagyobb érvényű, mint a hajdan kor rokka-köreiből ismeretes kártyavetés, vagy a jelenkor asztalugratása.

Van mégis rá eset, hogy a babona hiábavalósága a legépebb elmét is megdöbbenti.

Bár különösen, de rám nézve mégis tréfásan hangzék 1847-ik évi decemberben Párisban, egy delejes álomban levő egyénnek illetén jóvendőlése :

„Ön nemsokára egy viszontagságteljes hosszú útra fog kelni, melyből csak nehezen és hosszas idő múlva fog családja körébe visszakertülni.“

Ha e jóslatot oly egyénnek mondják, ki már több évek óta csendes családi életet folytatott, melynek körében sem házi, sem anyagi kedvetlenségek nem háborgaták, akkor bizonyosan e képtelenségnek tetsző dodonei hangok inkább nevetséget mint megütközést okozának.

De kivált ha valaki az ilyszertü dolgokban a scepticismusnak tán legfelsőbb fokozatán állott, annál bajosan teheti más

hatást, mint legfőlebb nevetési ttegeit jól fölízgatva, a mesmericus előadások észlelhetése iránti vágyát, vagyis inkább tán kandiságát, kielégítve, szállására ballagott olyanforma kedélylyel, mint milyennel valami silány bobózat színhelyéről távozzunk, mélyen bámulva az emberek hiszelékenységen, kik ily nagyszerű nyegleség által magokat egy pár, sokan pedig épen sok frankokból kiforgatni engedik.

De miként is lehetett volna más elmélkedéshez jutni, a midőn a múltrol tett nyilatkozatai fölötte balgák valának? Mit lehete képzelni a jövendőlésről, a midőn olyas valamit jósla, mit sem a helyzetet, sem a körülmények, sem saját szándék, sem akarat nem igénylének. Sőt az egykori utazási vágy is, már rég a családi csendes élet gondjai s kötelességei ölében szenderge.

És mégis! a kinevetett jósszavaknak teljes horderejük legszélsőbb vonaláig teljesülni kellett.

Az eseménydús emlékezteti 1848-ik évi február utó napjaiba, egy nagyszerű politikai rázkódásnak, mindent lángba borítással fenyegető szikrája röppene ki, a népmozgalmak soha ki nem alvó vulkánjának forrongó crateréből a Sajna mellett. Európának minden zugait s népeinek minden rétegeit lángba vala ez borítandó. De ki hitte volna annak leendő kiterjedését? ki hitte volna, hogy csaknem minden népek többé kevésbbé érzendik a rázkódást? ki képzelte volna, hogy ereje még a Duna partjaira is el fog hatni? s bizonyosan akkor senki sem álmodá, hogy eredménye az leend, a mi lett.

Akkoron a nem vélt horderejű bonyodalmak naponta s fokkonként neheztülének. Egy évvel későbbben oly idők s helyzetek mertülének föl, a midőn a Duna, Tisza partján tökéletes elszigeteltségben találá magát az egyik küzdő fél, s azon ponton állott, miszerint legkevesebbé sem tudhatá mit várhat, mit remélhet, vagy mi kinézésekre számíthat?

Ily felettébb kényelmetlen s kritikus helyzetben fölszámíthatatlan érdekű lehetett, a külföldre valakit kiküldeni, ha egyébért nem, bár csak azon okból is, hogy ha valamiként lehetséges, közlekedés eszközlésében működjék. Egyén kellett tehát, ki e tervvel megbizassék, s elég sajátszertüleg a választásnak, a számokok közt, ép arra kelle esni, kinek csak egy évvel azelőtt ama bal jóslat mondatott.

Midőn utasításokkal ellátva már utban volt, megdöbbenve jutának eszébe a csendesén alvó nő jósszavai. Bal jóslatu búskomolysággal gondola a hátrahagyott családi viszonyra, még kicsiny gyermekeire, s szinte a visszatérés pontján volt, ha e sugallatát az előérzetnek valami egyébre alapíthatta volna, nem pedig egy minden nevetségest túlhaladó jóslatra.

Akkoron s az akkori viszonyok közt nem volt könnyű dolog e hon határain túlhatolni; mert körülbelül ez annyit tett, mint önmagát egy paroli kártyára tenni.

Minő nehézségekkel kelle küzdeni e tekintetben, jelenleg e munkának tárgya nem lehet, tán eljövend az idő, a midőn ez is mint nem legesekélyebb curiosum szolgálatjára lesz a tisztelt olvasónak. Legyen itt elég csak annyit megemlíteni, hogy a földadat minden esetre bajosabb volt a czinege-fogástál, vagy potyka-horgászatnál, s véghetetlen megnyugtató érzés vala, a midőn Konstantinápolyban végre teljes biztosságban lehetne a fáradsalmakat kipihenni.

Működve annyit, a mennyit az akkori körülmények engedének; a visszautazás, legalább emberi fogalom s számítás szerint még sokkal több nehézségekkel vala egybekötve az események fejlődése vagy rohama következtében. De tán ha nem is lett volna több nehézségeknek alávetve, a kimenetelekor tapasztalt kényes helyzetek s nem csekély személyes kockáztatások, a künmaradásra könnyen hajlandóvá tehetek volna bárkit.

Lehettek azonban fontos érdekek s teendők, melyek a tevékenységet az új világ felé irányzák. — No! de bár ha csak azon okból is, hogy az események kifejlődésére megkívántató várakozásnak tevéketlen ideje az új világnak s népének tanulmányozására s ismeretére fordíttassék. — Vagy tán mindkét oknál fogva is — mindegy — mellőzve a további taglalást, ez uttal készüljünk egy angol postagőzörsre szállani, mely Liverpoolból New-Yorkba indulandó.

Századunk a gőz erejének szabályozásával azelőtt még csak nem is sejtett előhaladási fokra jutott; ezerszerezé a tevékenységre szükségelt erőket, s végteleníté a működő képesség momentumait, s megnyílának előtte a tevékenységnek azelőtt nem ismert határtalan térei. Az egyszer megkisértett természeti erők fölhasználása figyelmessé tevő az emberiséget arra, hol

kelljen tökélyesbülésének kútforrásait keresni? Értetni kezdé a mesterek legtökélyesbikének gyakorlati tanításait, s az emberi főgékony lángész csudákat állita elő. De ezek között a gőznek hajózásra való jelenlegi alkalmazása bizonyosan a legnagyobb diadal, melyet jelen korunk fölmutathat. Azonban tanuságot tesz egyszersmind az embernek találmányai iránt viseltető vakmerőségéről annyiban, hogy egy kevés idő megnyerése kedvéért, a tengernek különben is annyira számos veszélyeihez, egy más, csak nagy figyelemmel s vigyázattal fékezhető veszélyt csatolt, mely már magában egyedül is elég a vakmerősködő megsemmisítésére.

Korunk nagyszerű fűtényezőjének physikai tulajdonai már régóta ismereteseek : használatának első fogalma egy pár századdal azelőtt már megjelent, hanem általános alkalmazása csakis a jelen században terjedt el. Fulton volt a legelső, ki annak erejét a hajókra gyakorlatilag alkalmazá.

A gőznek gyakorlati használata mennyire kevésbé volt még ismeretes Fulton dicső találmányának korában, egyszerszen kiténik abból : hogy midőn 1805-ik évben első Napoleon Angolország megtámadására készült, a nagyszerű fontosságú terv létesítésére megkívántató eszközök tervezésére Franciaországnak, s a hajózásban mindig kiténő Hollandiának legjelesebb hajózáti capacitásai igénybe valának véve, kiknek geniális erőfeszítéseikhez a nagy császárnak páratlan erélye s nagy fölfogó tehetsége teljes mértékben hozzájárult.

A kérdés abban központosula : miként lehetne százezer főből álló francia sereget Anglia partjaira szállítani, az angol csatornán örködő angol hajórajnak daczára ? mert ennek hatalmas tűzokádó batteriái már a francia hajóhadnak nagyobb részét Abukirnál s Trafalgárnál semmivé tévén, a tervezett átszállítás szinte lehetetlenné vált. Gondolkodni kelle tehát oly mód-ról, melynél fogva az átszállítás szélesend alkalmával történjék, a midőn a csatorna fölött örködő angol badihajók tehetetlenségben paralisálva lesznek.

Ez volt a megfejtendő kérdés, melynek létesítésére minden erők központosulásának, s a melynek kivitelében a világnak akkori legnagyobb capacitása működék.

A boulogni nagy tábornak történetét följegyzé a krónika;

de mi homályosíthatá el akkor ama nagy, belátó lelket, hogy genialis szelleme föl nem tudá fogni, minő közel állott nagy tervének biztos sikeréhez? Csak pillanatnyi tiszta belátás és nem végezte volna eseménydús életét alkalmasint oly nyomorultan egy szikla tetején, sőt tán világrésztünknek állása merőben más alakot vett volna?

Az egyszerű amerikai polgár megjelent Napoleonnál épen akkor, midőn a nagy terv létesítésére czélzott munkálatok a legerélyesebben folyának. Közlé rendkívüli tervét, mely által győzhetetlen hadai a csatornán teljes szélesend idején lennének átszállítandók. Hol volt a mély belátásu szellem, mely akkor — a most már legegyszerűbb dologba behatolni képes nem vala?

Fultonnak terve a foglalkozó szakembereinek adaték át bírálat végett; és azon híres tengeri vezérek, kiknek szakértésében csakugyan kétkedni nem lehetett, a tervet nemcsak kivitelezhetetlennek, de eszelősködésnek bélyegzik. — Fulton elutasított, s a nagy császárnak nagy terve, a kivitel nehézségei miatt, addig késett, míg végre örökre elkésett.

Fulton telve boszusággal honába visszatért, s keserűn panaszlá barátinak, miszerint Európában nincs mit keressen többé, a midőn az ő világ legnagyobb geniusa sem képes egyszerű tervét fölfogni.

Az új világnak kelle a dicső találmányt létesíteni, s fiatal erejével a szellemdús tervet fölkarolni.

Ennek segédkezeivel 1807-ben építé Fulton első gőzösét, és az e sorokat tárgyazó időben voltak New-Yorkban sokan, kik magasztos büszkeséggel említék Fulton legelső hirdetményének megjelenését.

E hirdetések azon ígérettel lépék meg a világot, hogy a Hudsonon fölfelé fog hajózni a folyam ellen minden vitorla vagy cvező nélkül. Mondák mennyire képtelennek, sőt nevetségesnek tetszék a rendkívüli ígérlet, — mekkora számu néptömeg jelent meg a folyó partján. Nemzeti lelkesedéssel vezetéek el az idegent azon helyre, hol a füstölgő kéményű, két oldalkerékkel ellátott különös kinézésű hajó állott. Miként indult el, s igen rövid haladás után a kerekék mozgása elakadt, s a hajó visszafelé kezdé menni a folyammal, melyre nagyszerű nevetés és hahota keletkezék. Miként rohana Fulton nagy mérgesen a fűdeleztet, s

szót kérve, mondá: „Ne nevéssenek, mert lemegy a géphez, az akadályt elhárítja, s rögtön odább utazand* és lön a mint mondá, New-York népessége ezereinek hurra-kiáltásai üdvözlék az emberiség e nagy diadalának létesülését, és ki volt a világon, kinek nagy nevét akkora emlék dicsőitené, mint ezen egyszerű gépészét. Az emberiség legnagyobbjai monumentomainak ismerete aránylag szűk körre van szorítva. A Fultoné mindentüvé elhatott, s a világ minden népei ismerik.

A nagyszerű találmány első évtizedében csakis folyók, tavak s szárazközi tengerek (Binnen-See) hajózására használták. Több éveken át a nagy tengereken lehető használatát nem csak kétségbe vonták, de sőt épen lehetetlennek tarták, különösen három okból, és pedig: 1-ör az Oceán vizeinek csaknem szüntelen erős mozgása miatt viharon kívül is; 2-or a tenger viznek alkalmatlan volta a kazánokban, melynek nagy sóartalma bőven rakodik le az elpárolgás következtében; 3-or nevezetes tényező vala a nagy mennyiségű tüzi anyag, mely egy nagyobb tengeri útra kívántaték, s a melyet a hajóban okvetlenül vinni kelle.

A két utóbbi akadály csakugyan legyőzhetőnek mutatkozott, a viznek szüntelen változtatása, s a hajó belterének növelése által. De az első sok ideig kételkedést s aggodalmat kelte a szakértőkben. Végre egy jeles skót gépész Glasgowból e nehéz kérdést tanulmányozandó átmene Irlandnak egyik nyugati fokára, s ott a szikla csúcson heteket töltve, gyakorlott sasszemekkel lesé a tengernek, s annak hullámain odongó hajóknak mocczanásait. Mint a fajsúlyt fölfedező Archimaeides, midőn fürdőjéből kiszállott, úgy e gépész is új eszmével gazdagon, sziklájáról leszállva, hasonló elégteliséggel Eurekát mondhatott.

Csakhamar gondolatát létesítve, a praktikus ész hivatásának teljesen megfelelt, s épüle az első tengeri gőzös, mely a két világrészt gyors egybeköttetésbe tevé. Egyszersmind főtényezője lett a mostan már virágzó állapotban levő angol-amerikai posta gőzhajózó társulatnak, mely ismeretes ezen név alatt: British and North American Royal mail steam ship Company, másként Cunard-vonalnak is neveztetik, egy nagy kereskedői ház nevé-ről, mely e vonalnak tulajdonosa.

1849. évben Európa s az észak-amerikai continens közt

csakis két rendszeres gőzhajózó vonal létezett : az egyik a fennebb említett, mely akkor a nyári hónapokban havonként kétszer indult Liverpoolból, s érintve Halifaxot új Skóciába, egy alkalommal Bostonba, mással New-Yorkba ment. A téli hónapokban pedig havonként csak egyszer történék e közlekedés. Az átkelési időben rendszerint 13 nap telék el, némely kedvező időben tizenkettő, viharos időben pedig 15—16.

A másik vonal amerikai vállalat volt, s akkoriban keletkezett, járt New-York és Brema között havonként egyszer, utazási ideje volt rendszerint 14—16 nap, viharos időben több.

Jelenleg a két világrész közti közlekedés már több gőzs-vonalokkal könnyítettik. Ha most szándékozik valaki az atlanti Oceanon átkelni, azt hetenként többször, s csaknem minden nap teheti. De akkor az angol posta a nyári hónapokon csak minden második szombaton indulván a déli órában : ha valaki pénteken Londonból elindult esti tíz órakor a liverpooli vonallal, elég korán érkezik Liverpoolba arra, hogy angolos kényelemmel kínálgató szállodái valamelyikében jól kipihenhesse magát.

Az indóval szinte átellenben van például a Queens hotel, melybe minden további tétovázás vagy habozás nélkül beléphet az utazó, mert kényelem tekintetében bizonyosan panaszja nem leend. Ha netalán kedve tartja, daczára a nagyon késői vagy nagyon korai órának, izletes roast beef-szelettel s finom italokkal felejtetik a jövevénnnyel, a felettébb gyors utazás kényelmetlenségeit.

A kényelmesen dagadozó ágytól se féljen legkevesebbé is, mert bőven jut idő a pihenésre, s nem kell tartania attól, hogy a kényelmek özönében majd tán igen is hosszasan fog pihenni.

A reggeli órákban keletkezni szokott élénksége ama világpiacznak hamar fölzigatja kandiságát, kivált annak, ki először érkezik ama világihirti kikötőbe.

De ennek is daczára, mindenkinek inkább tanácslanám, hogy ha Amerikába indulandó, addig pihenjen míg csak lehet, mert meglehet, hogy legalább is 10 napra valót kell, hogy a pihenésből előlegezzon.

No! de ha csakugyan a kandiság pihenni nem engedné, —

mi bizonyosan igen könnyen s alkalmasint mindenki vel megtörténik, — szombaton délelőtt az elindulás perczéig jut elég idő arra, hogy miután egy jót reggelizett ama jó substantialis angolos modorban, Liverpoolnak kereskedés és ipari mozgalomtól hemzsegő, helyenkint kintünőleg piszkos utcáit, világhírű dock-jait, időtől s füsttől feketült nagyszertű raktárait, ha nem is részletekben, legalább kívülről megtekinthesse. Sőt még a liverpooli igen szép parkot is megfuthatja, tudniillik annyiban, a mennyiben saját futó tagjaiuak szolgálatát két ló gyorsabb tehetségeivel cseréli föl, maga pedig a meglehetősen rozszant készletű vehiculumban ül, melyet Angolhonban cab-nak neveznek, városainkban pedig — a hol tudniillik e kényelmi eszköz található — mindenki által értett s félre nem magyarázható becsületes neve **F i á k e r**.

Mindezek megszemlélésére jutni fog idő bizonyosan, ha tudniillik az angolhoni, olykor kissé vastagocskára szűrt levegő, az utazó iránti különös tekintetből kedvezni fog, s a szokott gyakori sűrű ködök, melyek rendszerint a kilátást boszantólag megszokták hiúsítani — épen az nap másfelé tesznek szórakozás végetti kirándulást. Különben csakis a legközelebbi tárgyak lesznek, mint megannyi óriási árnyak kivehetők.

Az utcák egyenes vagy görbe vonala, s elkanyarulásuk iránya léptenkinti tapasztalás által alig lesz észlelhető, s még kevésbé megjegyezhető. Végre is egy felettébb complicált eltévedés lesz következése, melyből ki kelletvén valahára bontakozni, egyenlőként lehetséges, hogy az elérni óhajtott pont vagy épen orrunk előtt van, vagy pedig lehet egy pár angol mértföldnyi távolságra is.

A zavart homályba kilátásunkat meglepheti legfeljebb a liverpooli nagyszertű sodagvár, óriási kéményének magasra fölnyúló karcsu árnya, mely mintegy colossalis nyárs, ötven ölnyi magasságra emelkedik, s arról nevezetes, hogy magába egyedül egy millió darab téglát vett föl, melynek koromfekete füstje s az olykor meggyuladt gázok vastag füsttel vegyült veres lángja, a sűrű ködön át is észlelhető, ennek azonban ritkítására épen nem szolgál.

A déli óra közeledtével podgyászát egybeszedve, a kikötő felé indul az útas. Nem kevésbé meglepő az idegenre, a midőn

leérve, nem nyílik nagy viz-tér előtte, hanem e helyett épület és árbocz tömkeleg közé jut. A kőből épült tömör épületek, vizen nyugvó hajósorokkal egymást váltogatva, még zavartabb utcákat képeznek, s el lehet mondani, hogy az idegen fölfogni sem tudja első látásra, hol végződik a város s hol kezdődik ama nagyhírtű kikötő?

Liverpool nem vala a természettől valami jelentékes kikötőnek szánva. Hiányzik arra a természettől alkotott amaz öblök egyike, melyek a nyílt tengerről a feszes föld rovátkok partjaiba rejtett kebleket képeznek, melyek a beszállott hajóknak elég mélységű vizet, s az elemi viharok ellen biztosított helyzetet nyújthatnak.

A két és fél századdal ezelőtt csakis 130 házból állott kicsiny helységet uralkodója szeszélye tevő azzá, a mi jelenben, azaz a világnak tán második kikötőjévé.

E híres kikötőt egy kicsiny folyó medre képezi, mely a tengernek rendes dagálya által 24 óránként kétszer magas vízállásra tolatván föl, a legmélyebb vízvonatu hajók bemehetését is lehetővé teszi. Ilyenkor aztán óriási folyóhoz hasonlít a különben e nevezetre a természettől épen nem jogosított Mersey.

Hanem a legmagasabb vízállás idején is alig adhatna a Mersey az ottani kereskedés hajói egy tizedének helyet, ha az emberi szorgalom s ügyesség teljes mértékben ki nem pótolta volna azt, a mit Liverpool kikötőjétől a természet megtagadott.

Mert az apály idején a víz medre nagyon kicsinyre szorul, s a szélein kikötött hajók ilyenkor a sárba horgonyoznak. Sőt a mélyebb vízvonatu hajók még a meder közepén is megfenekelnek. Ez egy nagyon látogatott kikötőben a terhelt hajókra nézve ártalmas lehet, a le- és fölrakodásra nézve pedig épen nagyon alkalmatlan, segíteni kelle tehát, ha Liverpoolból állandó tengeri kikötőt akarának teremteni, és az emberi szilárd akarat s ügyesség valódi csudát tett.

Ki ne olvasott vagy hallott volna valamit a liverpooli híres Dock-okról? melyeknek rövid ismertetése bizonyosan nem lesz itt fölösleges tán annak is, a ki velők bővebben ismeretes.

A korlátolt és horgonyzásra alkalmatlan tért nyújtó Merseynek jobb partjára, — a melyen tudniillik a város is fekszik —

szik, — s ennek a folyót szegélyező szélére tizennégy mester-séges tó van építve, melyeknek medre mélyebb mint a folyóé.

Mindenik tónak oldalait a legszilárdabb anyagból készült falak képezik, melyek oly vastagra építvék, miszerint legnagyobb részén szekerek járhatnak, a hajóknak terhet hozandók, vagy azt a hajóktól átveendők.

A tavakat kerítő falak helyenkint nyílással vannak el-látva, melyen át dagály alkalmával a víz betololván, a tavakat magas vizállása tölti meg. A nyílások zsilip-zárral levén elre-keszthetők, e magas vizállás a tavakban mindig megtartható, a melyben a legnagyobb hajók is a legbiztosabb horgonyzást nyerik.

Midőn tehát valamely hajó e horgonyzó rekesztékekbe be-vagy abból kivezetendő, a dagály legmagasabb állása idején a zsilip-zárt fölnyitják, a hajó be- vagy kivezettetik a legkönnyebb módon, s miután ez megtörtént, a zsilip-zárt ismét gondosan el-zárják. Így e mesterséges tavak minden időben hajókkal zsu-folvák, a melyek sűrűn egymás mellett állva, a tömérdek árbóc s hajószerelések, megannyi saját szerű sűrű erdőt képeznek. A szétágazó számtalan vitorlafák megannyi ágokat, leveleit pedig a száraz kenderből készült fekete kötélzet, csigák s vitorlák képviselik.

A külön tavakat sok hidak, járdák és csatornák kötik össze egymással, s a városnak utcáival, s a mi egy tengeri ki-kötőnek kényelmeit illeti, e tekintetben Liverpool föltul áll az egész világnak minden kikötőin.

Azok előtt, kik egy rendezett jó kikötő előnyeivel kevésbé ismeretesek, méltán fölmerülhetne azon kérdés, mi szükség ten-geri kikötőnél ezen óriási előkészletre, hiszen ha a hajó parthoz érkezett, lerakodhat tüstént, s azontúl horgonyozhat, a hol tetszik.

Felvilágosításul legyen itt szabad megemlíteni röviden, miszerint e foglalatosság sem oly könnyű, sem oly rövid ideig tartó, mint a hogy első tekintetre a szakavatatlannak tetszik.

Egy tengeri kikötőnek egyik legfőbb előnye a mentől na-gyobb kényelem, melyet az érkezett vagy induló hajóknak nyújt-hat, terhök lerakása, vagy újabb teher fölvetelére nézve. Hol az emberi szorgalom ennek előmozdítására semmit sem tett, ott a hajóknak sok nehézségekkel kell küzdeni, s ha csak közép-

nagyságu hajónak is olyan helyt kell lerakodni, e munka néhány hetet szokott igénybe venni.

Jól rendezett forgalomdús kikötőkben a le- vagy fölrakodás műtételének megkönnyítésére rendszeren alkalmas állványok vannak a hajózható vízbe beépítve. A hajó ezeket megközelítvén, oldalával állíttatik melléje. A tengeri hajók kétfelé ágazó több vitorlafái az állvány fölébe kinyulván, megannyi szilárdított pontokat nyújtanak, melyekhez csigákat lehet erősíteni, s az ezekre alkalmazott kötél egyik vége fölveheti a nehéz csomagot a hajó fenekén, míg a másik végéhez egy vagy két lovat fogva a tágas állványon, több és gyorsabb munka eszközölhető, mintha a mázsák ezerei emberi kezek lanyhább erejével kezeltetnek.

Mig egyfelől ekként a hajónak terhe annak mélyéből fölvonatik s a mellette levő állványon várakozó teherhordó szekerekre tétetik, azalatt ugyanazon hajónak megrakodására szánt málhák az elég tért nyújtó állványon előkészíthetők, s a lerakodás bevégeztével, rögtön a fölrakodás is megtörténhetik.

Képzelní lehet tehát mekkora hosszadalmasságu küzdelemmel tehetik meg a lerakodást olyan helyt, hol ilyes előkészületek nincsenek, s a hol azok hiányában mindent emberi kézzel kell eszközölni.

Az ilyen helyeken a hajó meg nem közelíthetvén a partot, rendszerint jókora távolságra horgonyoz attól. A málhák emberi erő által vonatnak föl a hajók mélyéből s dereglyéken szállítatnak a partig, hol aztán egy második lerakodásnak kell történni.

De erre már lóerőt használni nem lehet az árbócok s vitorlafák hiánya miatt, melyekkel a dereglyék nem bírnak.

Mennyi idő nem telik a sikertelenebb munkában, s a dereglyék partra és visszaevezésében? Semmi sem oly káros pedig kereskedelmi hajóra nézve, mint a hosszas vesztéglés.

Ennek ilyenkor vesztése kétszeres, egyik felől a keresethiány, másfelől pedig a rendes napi költségek hamar vesztéget eszközölnek a hajó számolati könyvében.

E körülmény okozza aztán, hogy olykor rövidebb tengeri útra nagyobb a vitelbér mint a hosszabbra, mert a fölkeresendő

kikötő kényelmei tehetik a megjárására kívánt időt hosszabbá vagy rövidebbé.

Megemlítendő azonban, hogy a tengereni szállítás árára nézve legnagyobb befolyással az szokott lenni, ha a hajó a fölkeresendő kikötőben megrakodást remélhet onnani elutazására; mert az útszen való elutazás bizonyos veszteség ugyanazon okok miatt, melyeket a kikötőben való hosszas veszteglés szokott előidézni.

Innen magyarázható aztán, miért annyira olcsó a szállítási bér Angolhon és az észak-amerikai nagy kereskedő városok közt az atlanti partokon, mert jól rendezett kikötők fogadják be a hajót mindkét helyen, s a visszautazásra nyერendő teher bizonyos.

A Mersey-nek csekély volta s különösen a magas fokozatu apály és dagály miatt az egyszerű lerakodási állványok nem valának kivihetők. Hogy tehát Liverpool világhírt kikötő lehessen, ama csudaszerü mesterséges horgonyzó helyeket kelle építeni, melyek kényelemben föltölmulják a világnak minden más kikötőit.

Hanem e teljes rendezettséggel ellátott kikötőkben is a le- és fölrakodás nem történhetik meg oly gyorsan, mint képzelní lehetne.

A megérkezett hajónak erre nézve előbb helyet kell nyernie, mert bárha a rakodó állványok számosak s terjedelmesek lehetnek, mivel a le- vagy fölrakodás alkalmával a hajók oldalával kell azokat megközelíteni, aránylag kevés számu hajónak adhatnak helyet, még a liverpooli dock-ok négyszögei is. A többi hajónak pedig, érkezésök ideje szerint egymás után várni kell s e szerint megérthető, hogy még ezen legjobban rendezett kikötők valamelyikében is, ha forgalma nagy, eltelik olykor egy pár hét, míg valamely hajó ismét szárnyaira kelhet.

Az útra kelendő idegen, leérve a kikötőbe, meglepetéssel tekint a saájtszertüleg kinézö sűrű erdőre, melynek zavart töm kelegén túl a Mersey-nek dagály alkalmával bő vizü széles medre, számtalan mindenféle nagyságu, jövö menö s horgonyzó gőzös, vitorlás, evezös hajók számától tarkázik.

A túlsó parton egy külvárosnak épületei szegélyzik a viz balpartját, mindkét partot pedig fölfelé, gyönyörű villák és ker-

tek, a liverpooli Nabobok megannyi pompás nyári s mulató lakkaival, gyönyörű tájképet mutatnak. Ha tudniillik mindezek látását a szeszélyes liverpooli levegőtől megnyerheti az ember, mert az idegen vágyait felettébb gyakran boszantó sűrű ködöt a számításból kifeledni nem kell.

Van azonban mégis egy igen sajátos s valóban meglepő látvány, melyet csakis sűrű köd alkalmával lehet látni. Ez a maga nemében tán inkább meglepő, mint ama gyönyörű tájkép. Ha a sűrű köd egészen a vizen fekszik, ilyenkor megtörténik olykor, hogy az árboczok felsőbb ízei a köd fölött láthatók, s úgy néznek ki, mintha abba, mint valamely tömörebb természeti testbe, minden irányban bele lennének szúrva.

A karsu csücs-darabok sajátos kötéltömlőekkel végtelen változatosságu trigonometriai ábrákat képeznek, melyek minden lépten változva, a trigonometriával foglalkozó szakértőnek érdekes mulatságot nyújthatnának. Az olyan pedig, ki tengeri hajószerelést soha nem látott, aligha tűskés felhőt nem képzelne maga előtt.

A Hibernia postagőzös, — valamint többi társai — inkább utasok szállítására, mint árúk vitelére lévén alkalmazva, nem közeledik a dock-ok valamelyikéhez, hanem a Mersey közepén horgonyoz, még pedig jó tova a legközelebbi kiszálló helytől is.

Az utasokat s podgyászaikat egy kisebb gőzössel szállítják át minden külön díj nélkül, sőt a távozóknak hátrahagyandó ismerői, baráti is, kik távozó ismerőiket vagy rokonaikat a hajóra kísérni akarják, a gőzöst ingyen használhatják.

Az együttlét utolsó percei annyira szívélyesek, miszerint mindezeknek leghiggadtabb idegen szemlélője is, szintugy vágyat érez magában, hogy mellette is egy ily elkísérő barát vagy rokon legyen, s ha egyedül van a nagy világban, valóban fájdalmas gondolatok merülnek föl a távoli kedves személyek ilyenkor ki nem maradható emlékével.

Az utasok s podgyász elszállítás egyszerre nem történhetvén meg, többször jó és meggye e segédgőzös, mely nagyságára s erejére lehet akkora, mint egy közép nagyságu dunai gőzös.

A horgonyra pályvázott, tengereken túli nagy gőzös, távolról nem meglepő látvány, s teljességgel nem tesz nagyobb

benyomást, mint egy dunai gőzös, melynél nagyobbnak épen nem is képzelnök csak kevés távolságra is. Hanem ez minden-
nel, a mi nagyszertű a világon, így szokott lenni.

Minden mű vagy építmény, mely részleteiben nagyszertű-
ségéhez mért tökéletes aránynyal bír, első tekintetre s bizonyos
távolságban nem gyakorol meglepő hatást érzékeinkre. Csakis a
midőn megközelítjük s részleteit már tapinthatjuk, akkor nő-
nek ki a proportiók szemünk előtt valódi nagyságukra.

Igy ezen óriási tengeri szörnyek legnagyobbika is, ha a
partról vagy az épen elindult segédgőzösről szemléljük, valóban
csekély különbség mutatkozik a két gőzös közt. De midőn a
nagy gőzös magas fedelezetére felvezető lépcsőzethez érünk, s
a segédgőzös a colossális proportiókban domboruló oldal alá
áll, akkor kezdenek az óriási részek feltűnni, s a segédgőzös
egyszerre ladikszertű nagyságra törpül szemünkben. A 36 lábnyi
átmérőjű vizkerekek mellett csakugyan egybehullanak az azelőtt
kitudja milyen hatalmasoknak képzelt kicsiny kerekecskék.

Fölrészre a lépcsőkön a nagy hajó fedelezetére, mintha
egy épületnek második emeletéről tekintenénk le a még ki-
sebbre összevonult segédgőzőskére, melynek kéményébe a tete-
jén beláthatunk.

Meglepetve tekintünk szét, a nagy erőt és szilárdságot
mutató anyagon, melyből minden építve van, s eszmélni kezd az
ujjonez ama nagy erőkről, melyekkel daczolásra e kemény al-
kotványnak számítva lenni kell, s hogy a nagy Ocean dühének
legyőzésére nagyobb szertű ellenerek szükségeltetnek, mint mi-
lyenekkel valamely belföldi tengerrel megküzdeni lehet.

Nagyon csalódik véleményében az, ki dunai gőzőseinkről
képzetet alakítana magának egy tengeri gőzös kinézéséről.
Hibázik ennél legelőbb is a négyszögű tükörtlévessel diszlő abla-
kok sora, melyeknek helyét csekély átmérőjű kereklyukak pó-
tolják. Ezek a nagy oldalon alig észrevehetők, s a tengernek
csak csekélyen élénkült mozgása alkalmával is már teljes viz-
ellenesen záratnak el, mert különben csekély átmérőjű vastag
tüvegük sem daczolhatna a súlyos vízcsapásokkal.

A magasra emelkedő oldalak sem nyújtanak a szemnek
semmi változatosságot. Hiányzik azon a folyókon s más belföldi

vizeken járó hajók többféle színű tarkázata, s csakis egyszerű kátrányozott fekete színe, mogorva egyszerűséget mutat.

Kéménye egyedül van veresre festve, mely jelentékenyebb vastagság mellett sem oly magas, mint a dunai gőzösöké.

A három árbóc, bárha nem oly nagy mint a vitorláshajóké, semmi esetre nem diszitménynek való, mint a folyói gőzösöké, hanem különösen az előárbóc (*for mast, mat d' artimon*) teljesen fel vagyon szerelve, s a mikor csak lehet — ha tudni illik a szél nem teljesen ellenkező — vitorlái szorgalmasan használtatnak.

Nem hiányzik rajta a fek-árbóc is (*beaupré, Jib*), mely a hajó ormán előre nyulva fekvő helyzetben, hordozza azon igen nevezetes háromszögű vitorlákat, melyek a hajó iránya szilárdítására s megtartására nagy befolyással vannak, s kivált vitorlás hajókon annyira jelentékesek.

Végre e nagyszerű hajók minden darabjait nagy erőre számított tömörség jellemzi, ellenkezőleg a folyói hajókon elömlő csinos könnyedséggel, mely egyébiránt a felduzzadt hullámok súlya által rögtön darabokra romboltatnék.

De a midőn az óriási tagokba ágazó segédhorgony, s a nagy szemzett súlyos horgonylánczok — melyek egyikén az óriási szörny kipányvázva lenni látszik — szemügyre vétetnek, ne csudálkozzék senki, ha a lélek költészettől ihletve mindenre felkiált Horaciussal: *paulo majora canamus*. Mindezekben a leg szebb architecturai arány s rendezési összhangzás létezik. A szemtanu bámulástól feszült kebellet tekint szét az emberi genialitásnak ezen újabb nagyszerű teremtményén, s rögtön fölhalálja benne a szellem-nagyságot épen úgy, mint az emberiségnek bármely más nagyszerű monumentumaiban s mesterműveiben. És ha a dohányfüstnek kedvelője találna lenni, kedvtelten nyúl szivartárczájához s rágyújtva, az emberiség ily magas fokra emelkedésének büszke érzetével tekint szét a hajósladiktól hemzsező Merseyn, mintegy meglepetve érezvén magát a rögtön megkezdendő nagyszerű tény által, melynek ezuttal ő is tényező részecskéje lehet.

A segédgőzsnek három vagy négyszeri ide s oda menetele által lassanként az utasok mindenike podgyászostól együtt beszáll. Ez alatt a nagy hajón élénk jövés-menés történik.

Minden utas a jegyére följegyzett számú cabint magának megmutattatja s podgyászát abba beleszállítani igyekszik.

Igen természetesen, az egész hajó általános hurczolkodásnak igen élénk színhelye, s a mennyi lépeső levezet a hajó gyomrába, podgyász csomagok terhe alatt görnyedő fogdmegek nehéz léptei alatt remeg.

Legutóljára, midőn már minden utas elhelyeződött, jő a posta, bőrből készült zsákokban, melyek alakra nézve hasonlítanak közönséges lisztes zsákjainkhoz, csak hogy nem liszttel, hanem levelekkel tömtek s mindenike lakattal lezárva. — Nagy számuk teljesen bizonyítja a két világrész közt létező élénk forgalmat, mert a mint akkor mondták : a Hybernia nem vala nagy terjedelmű postát átszállítandó s mégis a zsákok száma kilenczvenháromra ment.

E közben a veres kémény tág öbléből emelkedő koromszerű fekete füst a tűz fölélesztéséről tanuskodik. Csakhamar amaz alvilági mély moraj megrendítő hangja remegésbe hozá az óriási testet. A biztonsági csőnek percenként élesedő süvöltése jelenté, hogy a mély türegben rejlő rémitő erők feszülni kezdenek.

A számos kisérők, kik távozó barátjaikkal akarák a búcsu-perczeket tölteni, távozásra szólíttatnak fel. Ezeknek a segédgőzösre szálltával kevéssé eltávozva, az éles süvöltés rögtön megszűnik, s az ezáltal okozott csendben csak a nehéz horgonyt fölvonó gép csattogásai hallhatók. Ennek már egyenetlen ketyegései épen az utósó erőfeszítésről tanuskodnak, melylyel a nehéz horgony fekbélyéről fölrántatik s az indulás percze bekövetkezik. Minden visszamaradandó egyén már ekkor letakarodik a hajóról, az egy pilotot, vagyis kalauzt kivéve, ki a hajót a kikötőből kivezetendő.

Valamint általánosan minden partnak, úgy minden kikötőnek megvannak természeti sajátosságai, melyeknek tökéletes ismeretétől függ a hajózásnak sikere.

A kikötők némelyikének bejárója felettébb nehéz, csakis bizonyos kanyargásokban lehet azokba behatolni vagy belőlök kijőni.

Ezen kanyargó mélyebb helyek bár, ha bizonyos jelek által ki vannak is jelölve, mivel a jegyek nagy vízterületen

elszórva, tökéletesen ösmerni kell azoknak helyzetét, hogy a be- vagy kimenetel sikere biztosítva legyen. Igen természetes, hogy ezek csakis a helybeli hajózásban gyakorlott egyének előbb lehetnek a megkívántató mérvben ösmeretesek, s minden valamennyire rendezett kikötőkben a legjelesebb gyakorlati hajósok közül, e nagyon tisztos kötelességre egyének eskettetnek föl.

A kalauzolásnak bizonyos határozott díja van, melyet a kalauzolt hajó fizet. Azonban a hajók nem kötelesek pilótát fogadni, ha nem akarnak; hanem ezen esetben, ha valami baj, megkárosulás éri, azt a biztosító társulatok fizetni nem kötelesek. Képzelni lehet tehát, mennyire fontos a pilótnak tiszte egy hajón, kinek ilyenkor a vezénylet teljesen átadatik.

Yeo heave : hangzék a horgonyemelő gépnél, melyet rendszeren minden műtételnél egy öreg matróz énekel, az erőnek mindnyája által egyszerre megfeszítése végett. A pilót a hajó vezérével a kerékházra fölmege. Egy vezéri segéd a hajó elején áll, a legénységet vezénylendő. Egy másik a kormányosok közelében veszi állomását. A gépcsarnok nyilásához pedig egy hajógyerek áll. A pilót adja a vezényszót a legénységnek s a kormányosoknak, melyet az illető vezéri segédek ismételnek; a gépeszeket pedig a vezér (kapitány) vezényli, ki a kellett vezényszót adva, azt a gépcsarnok nyilásánál álló hajógyerek, csengő éles hanggal lekiáltja a mélységben működő gépeszeknek, melyre tüstént óriási gépfő merül fel, mint egy alvilági szörny, a hajó mély gyomrából.

Ujabb elbámító látvánnyal lepetik meg az idegen, a gépcsarnok nyilásához siet, le nem győzhetve kandiságát annak látására, minő lehet az a gép, mely akkora gépfőjet hord.

Igen természetes, hogy ez is aránylagos a nagy testhez, melynek előretolására van alkalmazva. Lámpákkal kivilágított tágas, mély üregbe merül a szem, mely telve van az ösmeretes gépezetnek óriási részletekre nevelt tagjaival, melyekhez képest a közönséges gépezetek gyermek-játékszerűeknek tetszenek.

A nagy hajónak megfordítása nem csekély időt, munkát s ügyességet vesz igénybe; mert megjegyzendő, hogy nem korlátlan víztér az, melyen tetszés szerint tenni lehessen a megfordulásra kívántató kört.

A műtétel csakis egy folyónak korlátolt medrére van szorítva, melynek közepe bárha elég mélységgel bír a 17—18 lábnyi vízvonatu hajó elbírására, partjai felé azonban mélysége csakhamar kevesbedvén, egy nagy hajó hamar kijut a megkívántató mélységű vízből. A gépnek csakis többszörös előre és visszaműködtetése által lehet végre is célhoz jutni. De van még egy más többszörözött akadály, melynek minduntalan ismétlődése, megannyiszor nehezíti a már magában is mesteri műtételt.

A korlátolt tér tömérdek minden nágyaságu jövő, kelő s horgonyzó hajók, dereglyék s ladikok által van elborítva, melyek közül ki kell bontakozni.

Dicsérjük egy kocsisnak ügyességét, ki négyes fogattal a városok népesebb utcáin, vagy pedig valamely országos vásár tömkelegén, ügyesen alkalmazott fordulatokkal akadály nélkül kibontakozik. Pedig hát ez átnéz maga minden alkalmat, s azután kormány és gépezet az ő kezében van. Ehez képest mekkora gyakorlottsággal s biztos szemmértékkel kell egy ily hajó vezérének birnia, hogy a felettebb könnyen megtörténhető megfeneklést vagy egybeütközést kikerülje.

Valóban a legélénkebb részvétellel s meglepetéssel fogja kísérni e műtétet (maneuvre) mindenki, ki ilyesminek szemtanuja még nem volt. Bámulni fogja különösen a momentumoknak nagy gyakorlottságot s éles szemmértéket tanusító felhasználását, a midőn minden mozdulat ép akkor történik, mikor szükséges, s az óriási épület ép úgy engedelmeskedik a picziny ember kezében, mint jó kocsisnak jól kitanított fogata.

E műtételt ha netalán többször láttuk is már, nem csekély rebegésekkel küzdünk, midőn némi egybeütközéseket csaknem kikülbetetlennek látunk. Az avatatlan szinte bizonyos görcsös mozdulatot érez testében, mely által mintha épen azon hajszálnyi szükséges mozdulat lenne a hajónak megadandó, mely azt a veszélyen túl teszi.

Azonban minden a legnagyobb pontossággal megy végbe, mert a szerencse szinte mindig akkor lép közbe, midőn a kerekének csak negyed fordulásával már megfeneklene, egy horgonyzó hajó oldalát beütné, vagy pedig valamely gyorsan közeledő kisebb hajócska a nagy kereknek valamelyike alá jutna.

Végre a fek-árbcz mint irányt mutató vessző kifelé mutat; az óriási kerekék fordulatai gyorsulnak, a búcsu-ágyu megdördül, a segédgözsre szállott kísérők tömött csoportja s az ilyen alkalommal soha sem hiányzó számos nézők seregei a partokról kendő s kalapok lengetésével, hurra kiáltozással nyilvánítják résztvevő szerencse-kívánataikat az elindult hajónak s népének.

Hemzseg a Mersey a temérdek minden alaku s nagyságu hajóktól. Dagadt vitorlákkal érkeznek itt a nagy három árbóc-osok a világnak minden részeiből, mély vizet huzva sok ezereket érő terhők alatt.

Amott mások szélnek feszítik vitorláikat, a nagy iparos nemzetnek ezerféle készítményeit a világnak legtávolabb partjaira viendők.

Füstbokrétájú gözsők gyorsan haladnak, élénk közlekedést tartva fenn a szomszédos partvidékekkel, míg számos vonató gözsők gyors szárnyakat kölcsönzének a lomha vitorláknak. A gyorsan elsimuló számtalan ladikok szabályos egyhangúságban bucozoló evezői pedig a helybeli közlekedés fönntartásában működnek, hordva ölükben az ide oda szükségelt munkás kezeket, s szakadatlan érintkezésben tartva a folyó két partját; míg végre a liverpooli gazdag Nábobok csinosan felszerelt saját kicsiny gözöskékben az alkonyulásra hajló nap részét családjuk s egy két barátjuk társaságában vízi kirándulást tesznek. *E miniature gözöskék többnyire oly kicsinyek, hogy a vigan füstölő kéményke egy égő regalia szivarra emlékezteti az embert.*

Mind ez élénk panoramaként tűnik föl a mind erősebb haladásnak indult postagözs mellett, s már jól meghaladá zenithjét a nap, midőn a kikötő bejárójának tévutaiból kibontakozva, a szent György csatornájába kikerkezik.

A pilót kötelessége itt már megszűnván, a szokott szerencsekívánással búcsut vesz a hajó tisztjeitől, s az ott rá várakozó kicsiny gyors vitorlázójára száll. Távoztával a hajó oldala már teljesen bezáratik, s csak is ekkor van teljesen elkészülve a nagy útra. Az elindulás bajoskodásai közt, rendesen a szokottnál későbbi órában történik az ebéd, s *Holy head* irányába ére, midőn az ebédre szólító harang a már szinte nyugtalankodó természetet a póstahajó gazdag asztalához szólítja. Hanem mielőtt

a tengeri utazásnak ezen igen fontos ágára jönénk, tekintsük meg előbb e nagyszerű hajók szerkezetét.

A tengeri hajók oldalait nem képezhetik ama kötélhálózatból alakított korlátok, mint milyenek a belföldi gőzössőkön láthatók, mert ha tengeri hajók is csak ilyenekkel lennének ellátva, a legelső duzzadt tenger mindent leszedne a hajóról, mi fedélzetén fölül lenne, ha még oly szilárdon lenne is a fedélzethez erősítve. A tengeri hajóknak legszélső oldalai (*bulwarks, bastingage*) tehát a fedélzetten fölül jó magasra emelkednek főként azért, hogy az olykor hegyszertűen földagadó hullámoknak ereje megtöressék, s azoknak szabad játéka a fedélzetten ne lehessen. E végett a hajókorlátok felette szilárd modorban építvék, mert azoknak nagy erők feltartóztatására kell számítva lenni. Az itt említett póstagőzösnek oldalkorlátai nyolcz lábnyi magasak, s szilárd készlete nagyon meglepi azt, ki oceáni gőzöst még nem látott.

A hajó hátulsó felén, — a kéménytől hátrafelé — körülbelül a hajó hosszának egyharmadáig a fedélzetre egy építvény van alkalmazva, mely azonban nem borítja el a fűdélzetet egész szélességében, hanem ezen építvény oldalai s a hajó két oldalkorlátai közt 8—10 lábnyi széles tér vagyon, mely kivált éles szél alkalmával kényelmes sétat helyül szolgál az utasoknak.

Ezen építvénynek nagyobb részét egy terem képezi, melynek oldalain hasonló ablaknégyeszek vannak, mint a milyenek a folyói gőzössök termeit díszítik, hanem itt csakis bő világítás eszközlésére szolgálnak, mert az említett magas oldalkorlátok a tenger síkjaira való kilátást merőben elrekesztik.

A terem belseje nagy fénytűzéssel van felszerelve; az ablakok közt szép festések, tükrök, faragványok, aranyozások díszlenek, melyeknek dús kinézése bizonyosan a legtűzöttabb varakozást is kielégíteni képes, s kicsinyben a Louvre vagy luxemburgi paloták fényére emlékeztetnek.

A terem oldalait kényelemmel kínálkodó pamlag szegélyezi, előtte két asztalsorral, ép oly elosztással, mint az újabb dunai hajóinkon látható, csakhogy a tengeren minden butordarab szilárdul helyéhez van erősítve. A különbséget leginkább az asztalok felibe alkalmazott, üvegneműt tartalmazó polczok teszik, melyeknek egymás fölébe alkalmazott kettős lapjai közül a felső

mindennemű tüvegédények formájához alkalmazott lyukakkal lévén átvésve, a beléjük rakott tüvegek a hajónak legerősebb hánykódása alkalmával is mozdulatlanul biztosítva vannak.

A teremnek egyik végén egy csinos kis könyves szekrény tartalmának a tengeri ut unalmait kellene rövidíteni. Hanem nagyobbára türes polczai azt látszanak bizonyítani, hogy a hajó koraibb utazói közül sokan azon véleményben valának, miszerint sokkal jobb az érdekesebb munkáknak saját utazó szekrényökben adni helyet, mint a közhasználatra szánt könyvtárba visszatenni. Mert végre is a könyvlopás nem is tartozik a lopások sorába.

Hogy ilyesminek a hajókon divatozni kell, bizonyítá az igen csinos alkotású szekrénynek sok türes állványa. Bizony pedig, ha valahol, itt bizonyosan kétszeres az ily lopásnak bűne. Mert vajmi enyhitő egy tengeri utban bármi neme a foglalkozásnak, ha még oly csekély is. Mennyire élvezetes lehet tehát egy válogatott kicsiny könyvtár tartalma, a midőn szörnyű egyhangúságával oly annyira életölő unalmas.

A terem végénél a hajó hátulján van a kormánycsarnok egy tengelyre alkalmazott két kerékkel. Előtte a két nagy de-lejtűszelencze, melyeknek belseje éjjel kivilágíttatik. — Továbbá egy csengettyű a hajózási órák jelölésére.

Az építvénynek ezen része már a fedélzet egész szélességére kiterjed, úgy, hogy a kormánycsarnoktól jobbra és balra a hajóvezérnek a hajó belsejében lehető minden kényelemmel ellátott háló- és dolgozószobái vannak.

Ezeknek felszerelése igen érdekes; a hajózás tudományához megkívántató minden eszközökkel, u. m. lég- és hőmérők, chronometerek s extansok, tengeri térrajzok, különböző egyszerű és kettős vonalozók, transportatorok, cirkalmak, látcsövek s delejes szelenczékkel bőven ellátvák. Ez utóbbiak kivált úgy vannak különböző helyekre alkalmazva, miszerént bármely időtájban, a dolgozó asztal mellől, a nyugvó pamlagról, vagy ágyából, hajója irányát rögtön tudhatja a parancsnok.

A teremnek ellenkező, vagyis előre nyúló végén van a pin-czérek csarnoka, hol az asztali edények s minden teritékek tartatnak. E csarnok és a terem közt van a hajó beljének főbejárója; egy kényelmes folyosó, melyről ajtók nyílnak a diszte-

rémbe, a pinczéri csarnokba s kényelmes lépcsőzet vezet le a hajó mélyébe.

A hajó fedélzetére alkalmazott e nevezetes építvénynek saját födélzete valamivel magasabb lévén a hajó oldalkorlátainál, a tenger síkjaira eső szabad kilátással, igen kellemetes séta és mulató helyül szolgál az első rangú utasoknak. Széleit csinos sárgaréz karzat keríti mindentűt tölpadok általszegélyezve. Az egészen egy delejtűt magába rekesztő réztartón kívül semmi sincs, mi a szabad sétát akadályozná. Egy tekintettel körül lehet innen ama sajátszerű láthatárt tekinteni, mely bárha minden korlátokból mentes tért mutat is, a szemnek meglepőleg kicsinynek tetszik.

Ezen főépítménys a kémény között egy igen gyakorlatilag alkalmazott csarnok létezik a dohányzók számára. — E csarnoknak két oldalai könnyen elmozdithatók lévén, az évszak és időjárás szerint többé kevésbé elzárható. Rosz időben kivált igen kényelmes menhelyül szolgál azoknak, kiknek mesterségesen begyakorlott izlete olykor a megszokott keserű füst élvezését megkívánja.

A kémény másik oldalán folytatólag jő a bámulatos szerkezetű konyha, melynek bővebb leírását a gőzösinken is található csinos konyhácskák fölöslegessé teszik. Még előbb, s már a kerekeket meghaladva, más építvéynsor jön, mely az előbb leírtnál már jóval keskenyebb. A másodrangu utasok éttermét foglalja magában, melynek két oldalával átellenbe, a hajó széleit az alsóbb rangú tiszteknek háldái (*Cabin*) foglalják el.

Legelől a hajó orrán a fedélzet magasabbra van emelve, melyen fölül az oldalkorlát csak kevésbé emelkedik, lépcsőzet vezet föl rá a rendes fedélzetről. Ez a hajó örnek helye; de minden esetre elég tért nyújt arra, hogy az utasok is, kivált friss szél alkalmával, igen eleven légfürdőt vehessenek.

Alkalmasint ezekben központosulnak a hajó azon részletei, melyek a fedélzeten felül emelkednek; hanem tekintstünk le a nagyon érdekes szerkezetű hajó mélyébe is. A rendes födélzeten alól közvetlenül jönnek az utazók háldái, melyek négy sorra oszlanak. A hajó két oldalára eső sorok háldáinak vastag üveglencsével ellátott alig egy láb átmérőjű, inkább szellőztető lyukai, mint ablakai, a tengerre nyílnak. Ezek magasan lévén al-

kalmazva, csakis a nap kedvező rásütése alatt világítják a cabinok belsejét annyira, hogy kényelmesen olvasni lehessen. A nap elfordultával, alkonyat felé hajlásával, vagy borus idő alkalmával, erre elég világítást nem ad.

Gyakori eset az is, hogy a tenger nyugtalan, s ilyenkor ezen ablakocskák szilárd horítókkal záratván el kívülről, a cabin tetejére alkalmazott 6 hüvelyk hosszú s 3 hüvelyk széles vastag üveg prizma örökös hajnalodásban tartja a cabin belsejét.

A hajó közepét hosszában ismét két sor cabin foglalja el, közös háttal, ajtajuk az előbbeni szélső cabinok ajtaival átellenben nyílnak. Ezen két sor cabin épen a feljebb leirt termék s csarnokok alá lévén építve, világításuk hiányos, s azon utazóknak, kiknek ilyen jut, nem igen kellemetes. No hiszen, nem is lesz igen hajlandó bárki is, alvás idején kívül, e cabinok bármelyikében is mulatni, hacsak rokkantság ott nem tartja. Mert a hajó beljében, minden szellőztetés mellett, mindig szorult s dohos a légkör, melyet egy sajátszerű festék, máz, kátrány s Isten tudja, mennyi minden más ilyenszerű anyagból keletkezett cifra szagvegyíték még kellemetlenebbé tesz.

A külső és belső cabinsorok között folyosók vannak, melyekre a számokkal ellátott cabinajtók épen úgy nyílnak, mint valamely nagy vendéglő külön osztályainak ajtai az illető folyosóra.

Az ily hajónak egész szervezete és rendezése nagyon emlékeztet mindenben egy kitünőleg jól rendezett szállodára, kivéve mindenesetre az ágyakat, melyek a legkitünőbb hajóban is silányaknak mondhatók.

A Hiberniának cabinjai, valamint más ezen vonalhoz tartozó régibb hajókon, három egymás fölébe alkalmazott ágygyal, vagyis jobban mondva, olyan polczokkal voltak ellátva, melyeken fektüdni lehetett. Ezek azonban a legjobban rendezett utasszállító hajókban is nem sokkal jobbak, mint egy gőzfürdőnek emeletekre osztott padjai. A különbség csakis annyi, hogy a hajó polczaira egy-egy vékony matracz tétetik, melyhez járul egy tisztességes lepény nagyságu s vastagságu vánkös, és egy keskeny piquettakaró. Ebből áll az ágynemű, melyre az elinduláskor tiszta ruha tétetik.

Ezen két lábnyi széles polczokra azután, nem csekély acrobatiái ügyességet igénylő műtétellel felmászván, úgy veszi ki magát rajta az utas, mint valamely uti podgyász, melyet elszállítás végett pakoltak oda.

Ha a körülmények történetesen számos utazót vezetnek e hajókra, igen természetesen mindenik cabinban három utas szállásol. Kik, bárha csakis a legszükségesebb podgyászt veszik magukhoz, a tér annyira szűkült, miszerint lefekvéskor vagy felkeléskor a három egybepréselt lakótársnak egyik a másika után várakoznia kell. Kiváltképen reggel, a midőn csakis egy közösen használandó mosakodó hely létezik a cabin egyik szegletében, fektűve kell maradni, míg a korábban fölkelte öltözködését végezve, kilódul.

Mindezen hiányokon azonban az újabb korban készült hajókon — a mennyire lehetett — javítottak. Ezekben a cabinok már sokkal nagyobbak, s csakis két utas szállásoltatik beléjük. Az ágyak kényelmesebbek és a legalsó ágynak üresen hagyott helye bőven elég a két utas podgyásza felvételére. Két külön mosakodó helyen kívül még egy pamlag is lévén benne, most már alkalmasint annyi kényelem található, a mennyi hajóban lehetséges s méltányossággal várni lehet.

Ha olvasóim valamelyike mostan az Atlanti Oceánon túl kirándulást tenni ohajtana, nem tanácsolhatok jobbat, minthogy válaszsza mindenesetre a legújabbban épült hajót. Mert minden újabb hajó építésénél különös figyelem fordíttatik a kényelemre, s bárha e sorok írója kilenczévi vándorlása alatt sok hajó odvában lakni szerencsés vagy szerencsétlen volt, egy tengeri hajón lehető kényelemről kevés ösmerete volt, míg 1857. év végén ugyanezen társulat *Persia* nevű gőzösén nem utazott.

A cabinok estve olajlámpával világítvák, melyeknek alkalmazása sokféle modorban eshetik, s nem csekély gyakorlati ügyességet igényel a szervezőtől, a midőn e lámpáknak, ép úgy mint a delejtűnek, függőleges helyzetben kell alkalmazva lenniök, hogy a hajó mozdulatait követve, mindég vízirányos állásban legyenek. A lámpák azonban bizonyos éji órákban kioltatnak, s azon időn túl a hajóvezér engedelve nélkül a cabinokban világításnak lenni tilos.

A cabinok során a hajó hátulján van a nőknek külön ter-

me, melynek téli időben vigan lobogó kandalója e tartózkodási helyet igen kellemessé teszi.

A cabinok osztályán alól a hajó ürege tágas raktárakat foglal magában, melyeknek legnagyobb részét azonban az ilyen hajóhoz megkívántató nagy mennyiségű tüzelék foglalja el. Aránylag csakis kevés tér az, mi podgyászok s árucikkek elfogadására fordítható. Mert ily nagyszerű hajónak az Atlanti Oceanon való áthajtásának biztosítására 800—1000 tonna szenet kell elraktározni. (*Egy tonna 2240 font.*)

Az egész hajónak belszerkezetét ketté osztja a gépcsarnok és tüzelő helyek. A gépcsarnok a hajó közepét foglalja el teljes mélységében; tág és mély üreg ez, melyet egész terjedelmében eltöltenek a nagyszerű gépnek óriási tagjai. A számos lámpákkal világított üreg zavart világosságában mozgó hatalmas géptagok életet hazudó zigzagjai és sok felé vetődött árnyai az alvilág szörnyeinek egybekalácsolt forrongásához hasonlítható. A gép magasan emelkedő részletei közé lépcsőzetek s eszélyesen alkalmazott hidacsák vezetnek, melyeken a működő gépészek ép úgy tűnnek föl, mint járókelő munkások egy építésben lévő nagy épület állványain.

Képzeltük magunknak e minden kellékekkel felszerelt vízi óriást koromfekete füsttel koronázottan, széltől dagadt vitorlákkal a zavarba enyésző látkör közepén küzdve a földagadó és lemélyedő hullámzatokon, s előttük áll a halhatatlan emberi szellemnek tán legnagyobb szerűbb találománya, mely eddig a földön megjelent.

Hanem tekintsük meg kissé e nagyszerű uszó laknak hivatalos személyzetét is, mi kíváncsitik egy ilyen vállalat kezelésére, jelesen pedig mik a kellékek, melyek a töretlen s utmutató jel nélküli uton leendő biztos vezetésére szükségesek? mert nagyon sajátságos ám az út, melyet tennie kell; — alól víz, fölül ég, melynek fölülte közel tetsző határai a szó teljes értelmében a semmibe látszanak átzavarodni. A láthatár a legtökéletesebb kört képezi, melynek mindég a közepében látszik lenni a hajó, mintha az egész láthatár együtt utazna vele. A vezér tudja honnan indult s hova célloz. De minden jel s kerékvágás hiányának daczára tudnia kell azt is tökéletesen a vele együtt utazni látzó vízkör közepében, hogy mely pontján a földgömbnek áll ha-

jója. Mert ha ezt nem tudja, hajójának s népének létezése is a legnagyobb bizonytalanságban van. De erről majd bővebben leendő szó egy más kötetben, hol az írónak rövid tengerészi pályája fog bemutatni, ezuttal csak a megkívántató személyzet említetik föl.

Egy tengeri első rangu gőzös személyzete áll több kevesebb elnevezési különbséggel ezekből: Egy vezér (kapitány), három segéd rang szerint. Egy főgépész 6 segéddel, egy számvivő, egy orvos, egy főladiknagy (*boat swain*), egy alladiknagy (*boat swain's mate*), 25 matróz, 63 tűzrakó, egy főpinczér 12 segéddel, 4 cabinőr, pinczemester, szakácsok, kenyérsütők, s egy két hajógyerek (*Cabin boy, mousse*).

E személyzetből s a már megemlített tüzelő anyag mennyiségéből már magában látható, miszerént a nagy tengereknek gőzösök általi meghajozása nem épen csekély földadat. Egyetlenegy utnak megtevése tetemes költségbe kell hogy kerüljön, s rosz neven venni épen nem lehet, ha egy első rangu utazónak átszállítási bérét Liverpooltól Newyorkig 35 font sterlingen alól elvállalni nem hajlandók. Ezen összeget azonban bár ki is, ha ez utat megtette, sokallani bizonyosan nem fogja, sőt a visszajöveti ár épen nagyon jutányosnak fogja találni, a mikor Newyorkból Liverpoolba csak 130 dollár a bér.

Jelen időben a számosan keletkezett vonalok maguk közt tetemesen leszállították a hajóbert, szinte félannyiért lehet czeken utazni, mint az angol póstahajókon, hanem azért egy vonalnak hajói sem annyira keresettek, mint az angol póstáé, mindenkifej pedig, ki tengeri utra kel, őszinte tanácsom ez: nézze meg jól a kosarat, melybe beleülni akar, mert a kényelmet, ha nemis veszi tekintetbe, egészségét s életét teszi játékra, ezek rovására pedig fukarkodni nem tanácsos.

II. Fejezet.

Sz.-György csatornája. — Irlandi partok. — Napirend a hajón. — A nagy tenger. — Tengeri kórság. — Uti irány Cap Cleartól.

Künn vagyunk tehát a Sz.-György csatornájában, mely Irlandot Angliától választja el. Az áldozásra hajló nap fényes tányéra a végnélkülinek látszó vizabroszra hajol, s dicső sugarai-
val a láthatárt aranyozva, örök fényét a végte' en tükörbe meríti, mely azt milliomszorozott glóriában adja vissza. Délkelet felé Wales-nek regényes alakzatu sziklái szegélyzik a láthatárt, melyeknek a hanyatló nap visszavetett sugaraitól aranyzott kupjai nem esekély ábrándos gondolatokat keltenek a távozó lelkében.

Vajmi különös az emberben ama ragaszkodás és szeretet, melylyel érzelmei a natale solumon csüngenek. Bajos ennek élektani okait biztos bonczolgatás alá venni, s még bajosabb lenne tán a világ legnagyobb bölesészenek is annak okát egyszerűen meghatározni. Elég annyi, hogy létezik egy bizonyos vágy az emberben, mely azon földhöz vonzza, mely születésének s gyöngédebb korának tanuja volt. Mert otthon — bár gyakran súlyos körülmények mellett — mégis minden mosolygani látszik előnkben, s még a lélektelen tárgyakban is jó barátokat szemlélni képzelünk. Nézzük csak az olyan egyént, ki szülötte hazáján kívül neveltetik fel, honát nem ismeri, sőt nem is emlékszik tán már gyöngéd kora egykori színhelyére. Ha bölesője honába visszavezetjük s neki mondjuk: „Im ember, ez az a föld, melyen létodot kezdéd“, figyelmeztünk az arcvonásain észrevehető érzelmei nyilvánulására, s mit fogunk látni? — Szóljanak ajkai bármit, emlegessenek hátramaradást, pangást, civilisatio-hiányt, ez megtörténhetik; de lesz szemeiben egy bizonyos élénkség, mely belső megindulást tanusít.

Szeretjük a helyet, hol születünk, s ha ott töltöttük el gyermek-, serdülő- s férfi-korunkat: gyermek s fiatalkori barátinkat, ismerőinket, rokoninkat s a később korban még a lélektelen, de megszokott tárgyakat is semmi, de semmi többé ki nem pótolhatja. Ott fogjuk magunkat mindig legothonosabbaknak, szívünkben legboldogabbaknak s legmegelégtettebbeknek találni,

hol mindezek együtt megvannak. Szerencsésebb helyzetű, boldogabb országokat találhatunk, új hont alapíthatunk magunknak, jó emberek lakhatnak ott közelünkben, azokkal meg is barátkozhatunk, s e barátság kölcsönös őszinte becsüléssel alapulhat, óh de mind ez a dulce natale solum-ot soha, de soha kipótolni nem fogja.

Ha valakit a körülmények gyermekkori mozgalmi teréről egy vagy más módon leszorítanak, örül az ilyen, ha valamely szomszéd helységről szülőtte helye vidékét, vagy szomszéd országból hazájának bérceit láthatja. Gondolná tán valaki: igen, de ha ezt nem látja, akkor e tekintetben mindegy, a földgömbnek bármely pontján álljon? nem úgy van! — Hona után leginkább érdekli az érzéssel felruházott embert a legközelebbi szomszédos hon, az igaz; de csaknem hasonló érzéssel vonzódik még azon világrészhez is, mely honát keblezi. Az anatóliai bércek közül kimerülő európai utas a *Bulgurlu* tetejére érve, örömmel üdvözlözi a szultánok városának Cupresses ezreivel vetélkedő minaretjeit, valamint Ceutából Algezirás és Gibraltárnak híres szikláit. Ellenben szoruló kebellet tekintget a távozó póstagözös fedélzetéről a cornwall-i regényes sziklákra, melyek homálybani enyészttével, honát magától távozni véli. Sőt más világrészeket érve el, a nagy távolságban maga a tenger tekintete búsan kedves öszhangzásban ömlengő hangokat pendít meg az érzés hurjain, mert azon van az út, mely kedves emlékeink helyére vezet.

Az Irlandot Angolhontól elválasztó Sz.-György-csatorna Liverpooltól Cap Clearig 300 tengeri mértföldnyi hosszú, s kivált a Liverpoolból elindult leggyorsabb gőzösnek is megtart legalább 30—32 órát, míg ezen Ocean végtelen síkságaira kijut; a mint mondom, az induló hajónak, mert a mellett, hogy a gőzös elindulásakor sok terhet visz szénben, s tehát a rendesnél mélyebb vízhezúszása van az első pár nap alatt. Vannak a természet gyakorlati terén bizonyos titkok, melyek magyarázata vagy megértése igen bajos. Ilyen a hajózásnál is azon eset, hogy bármilyen hajó, gőzös vagy vitorlás, elindulásakor az első pár napon nem képes azon gyorsasággal haladni, mint miután egy pár napot már utban töltött; legtöbbször azt állítják, hogy csak egypár napi menetel után kapja meg a hajó feneke azon bizonyos nemű sík-

ságot, mely rendes gyorsaságára alkalmassá, képessé teszi. Hanem ezen állítás ellen temérdek ellenvetés tehető, s a végén abban kell megállapodni, miszerént akár hogy, de úgy van.

Igy tehát képzelhető, hogy másnap fölkelés után, még mind a Sz.-György-csatornában találja magát a hajó, hanem a látkör nagy változást szenvedett. — Walesnek regényes sziklái a láthatárról letűntek, legfeljebb nagyon tiszta időben is igen homályosan észlelhetők lehetnének a Cornwalli hegycsúcsok; míg az ellenkező oldala felől a hajónak Erin szigete hegyeinek, halmainak, dombjainak szemet nyugtató s lelket vidító fölséges zöld kúpjai tűnnek föl az éjszaknyugoti láthatáron.

Bámulva tapadnak a szemek a gyönyörtű látványra, mely földi boldogságot, jóllétet, gazdagságot lehell. Hol a földnek felszínén ily kövér zöld mutatkozik, gazdagnak, termékenynek kell lennie, boldog népnek kell azt laknia, s valóban sajátszerű kedvetlen érzettel gondol rá a szép zöld vidéknek szemlélője, hogy bárha Irlandnak földje gazdag és termékeny, mégis népe közmondásos szegény, tehát nem is boldog. De mi lehet ennek oka? hiszen az a nép köztudomás szerint nagyon munkás, a mellett a legjobb kedélyű a világon, tele eredeti élezczel, mint tán semmi más nép a világon.

Igaz biz az, mind ezen tulajdon megvan az irlandi népben, s mégis milyen szörnyű szegény. Hanem fájdalom! minden jó és szép tulajdonuk mellett van egy minden jó tulajdonait ellensúlyázó hibája is, mely általános betegsége az egész nemzetnek, sőt a míveltebb osztály is nem egészen ment tőle, s ez a részegség, a szeszes italoknak, kivált a pálinkának mód nélküli kedvelése.

Itkányosság, — ha e betegségben sinlődő, vagyis jobban, e szenvedélynek rabja, szenvedélyének tárgyát elegendő mértékben maga készíteni, előállítani nem tudja, nem képes, vagy módja nincs benne, — oly annyira követelő, miszerint kielégítésére az egyén minden ügyességét, furfankosságát igénybe veszi. Előáll a részeges embernél rendszerént azon eset is, hogy a sóvárgott kedves szer legalább olykor sokkal jobban esik a kocsmában, mint otthon, mert az ittasságnak bizonyos stadiumában a nyelv igen hajlandó lesz bő fecsegésre, igazságkimondásra, s elősorolására mindannak, a mi szivét nyomja. Hihetőleg e sta-

diumra érthető a régiék azon példabeszéde : *in vino veritas*. Az után e boldogító stadium minek jőne elé, ha nem lenne kinek hal-
lani a fölázott ömlengéseket, kompánia kell múlhatatlanul a po-
hárhoz.

Hanem mind ez kész pénzt igényel, melyet egy tisztességes
köz farm Irlandban nem igen nyújthat, s bizonyosan másutt sem
igen. De különben is az eféle dinom-dánomos élelmód felettébb
sok fejfájással és macskavajudással (Ratzenjammer) van egybe-
kötve, melyből — mielőtt dologhoz lehetne fogni — gyógyulni
kell persze, még pedig homöopaticze, azaz : szegyet szeggel. De a
reconvalescentia többnyire recitívában végződven, a jámbor em-
berfiát alkalmatlanná teszi saját ügyei kezelésére. És im azon
főök, mely miatt a gyönyörű zöld szigeten a farmok legtöbbnyi-
re elhangolt, miveletlen, munkálatlan állapotban senyvednek.

El lehet mondani szintén, miszerént népe minden jó és
szép tulajdonai mellett született korhely, mely körülmény egye-
dülti és kirekesztő oka a közmondásos irlandi szegénységnek.

Meg kell csak tekinteni a pusztán hagyott és miveletlen-
ségben pangó irlandi farmnak jó és erős munkához szokott
gazdájának életrendszerét, s a főlebb mondottakat hamar iga-
zolja látandjuk. — Nem azért hagyja ám saját farmját parla-
gon, mivel földje terméketlen, nem, mert hiszen földje minőségre
nézve túlhaladja az Angolhonit. Hanem az a baj, hogy farmja
mívelése mellett soká kell várnia, még az év végével valamics-
ke kész pénzhez juthat, s ez is sok bizonytalanságnak van ki-
téve. Időjárás sat., miknek a gazdaság gyakran kitéve van, s a
bizonyos dús eredményt kétségessé teszi, megannyi bökkenők.

Mit tesz hát a viszketeges torku farmer? — Dolog idején
átmegy Angliába s bérért dolgozik. Jó munkásságuk elismert
dolog lévén, kapósok is. Munkát kapnak eleget s valóban nyá-
ronként szorgalmas munkájuk után annyi pénzt kapnak, hogy
abból többnyire számos családuk minden költségeit bőven fe-
dezhetnék egész éven át. De mi történik? — próbálja meg bár
ki is, menjen el egy ily hazatért munkás házához hazaérkezte
után egy héttel s mit fog találni? az egész számos családot le a
legfiatalabb tagig, igenis a csecsemőig, in dulci júbilo, holt ré-
szegen. — A szerzett pénz az utolsó batkáig mind elfecsérelve,
s minden maradványul legfeljebb egy utolagocska whiskey, a

dulce jubilum-ot még pár napig fönttartandó, a melynek kiapadtával rögtön lép be a kérlelhetetlen szegénység, koldulás sat. új dolog idejéig.

Ez az ír köznépnek élete s ez egyetlen oka Irland szegénységének, mely már a mostani stadiumba szinte orvosolhatatlanná vált. Mert ott az embert csecsemő korától fogva nevelik az iszákosságra. Pálinkát adnak neki, hogy ne sokat sirjon, s aztán pro bene esse is, ezzel nő a gyermek. Nagyon fiatal korában már reszket a nectár után, melyre erővel szoktatták s ha hozzá juthat bármely korban, rögtön leissza magát minden habozás nélkül.

A második nap egészen az írlandi partok közelében telék. A nagy tengernek ereje igen természetesen a csatornában megtörve lévén, a szokatlan utasok még annak alkalmatlanságait nem érzik, s kivált ha szép nyári napokban történik az utazás, szinte vágyat kezd érzeni mindenki, bár a nagy tenger síkjain lehetne már. Mert míg az Európához tartozó partok láthatók, úgy tetszik, mintha a célhoz nem is közelednénk, s látása mindenestre emlékeztet nagyonis a célnak távollétére. A türelmetlenkedő érzelmek megszűnnek azonnal, mihelyt a határtalan térre kiértünk s már a közeledés perczéhez sietni képzeljük magunkat.

Az életmód s a napok eltelése igen egyhangu szokott a hajón lenni; naponta reggel igen korán a hajó tisztításához, fölmosásához fognak, s habár valaki már egypár napot a hajón töltött, e locsoló, surló és seprőzaj reggeli nyugalmit mégis zavarja. Sok leginkább szeretne tán fölkelni s a gyönyörtlen pirosló hajnalnak a tenger síkjain páratlanul díszelgő fejlődését élvezni, hanem ez igen sok alkalmatlansággal van egybekötve, mert a földéltet a szó teljes értelmében özönvíz alatt van.

A hosszú fecskendő csövek bőven öntik a szivattyuk által beléjük erőltetett vizet s bárha a dolgozó személyzet legkisebb szót sem emel az alkalmatlan akadály ellen, sőt a legnagyobb udvariassággal kikerüli, — látható mégis rajtok, hogy nagyon szeretnék, ha az ember utjokban nem állana, s ha szabad lenne, szót is emelnének.

De minden kikertülés mellett a víznek szabad utat engednek s mivel a tengeren a hajó több kevesebb mértékbe mindig

reng, a fedélzetre bőven bocsátott víz a hajó mozgásait követve, sokszor a reggelt élvezni akaró váratlanul szárközépig is vízbe jut. A tengernek sós és ragacsos vize pedig sokkal alkalmatlabb és nehezebben száradó ázást ad a lábbelinek s lábnak mint az édes víz, nem is említve meg a ruhaneműre s lábbelire gyakorolni szokott rágó, emésztő hatását.

El lévén tehát ugyszólván rekesztve a kora reggelnek élvezésétől, hacsak azt rekedt levegőjü s különben is nem teljesen világos cabinjában, vagy a tisztogatástól porba borult teremben tölteni nem akarja, — kénytelen megzavart álmát, — mely különben is a hajó rengése miatt az első két, három éjjlen át nem igen nyugalmas — valamiként folytatni.

Igen természetesen a sokféle zajtól nyugtalanítva, csak féligmeddig tud aludni. E zajok között a legnyugtalanítóbb — kivált az első reggel — az: a midőn az illetőn félálomban épen magunk felett egy bő zuhatag lerohanását halljuk. Némelyeknél az álom s képzelődés nagy működésben lévén, magát az omló zuhany alatt képzei, s megfeledkezvén a fölötte lévő vízmentes védpaizsról, sok igen nevetséges jeleneteket szokott előidézni.

Az előhaladásnak mostani korában a tengereni étkezés most már a luxusnak legnagyobb szélsőségeivel határos. A nagy tengeri gőzösökön alkalmazott jégtartók, friss hus s gyümölcs bőségben képesek a gazdag hajó asztalát tartani. Mióta pedig a leggyöngédebb zöltségek teljes frisseségbeni eltartása már többé nem lehetetlen, az óta friss epret eszik ezen pompás hajók utasa az atlanti tenger közepén és spárgát ehetik a polusok jég hegyei között is. A konyhák egyik leggazdagabbikának kíséretében tehát az angol póstahajókon reggel 8 órától tízig reggeli ideje van. Nincs az utazó bizonyos órához kötve teljességgel, hanem e két óra alatt bár mikor jelenjen meg a teremben, frisen készült angolos modoru villás reggelit kap, melynek kíséretében természetesen thea és kávé, még pedig frisen fejt tejjel, sohasem hiányzik, melyre nézve a hajón mindég egy fejős tehén tartatik. *(Ezen szokás következtében pár évvel ezelőtt egy nagyon utazott tehén volt a postagőzösök egyikén az tudniillik tizszer vagy tizenkétszer tevé meg az utat amerikába s vissza egymásután, s mivel egy hajó minden hat hétben csak egyszer teszi az*

utat, az említett tehén másfél évig vala szerencsés az ocedni utazókat tejével táplálni).

Reggelire választhat az utas tetszése szerint, beafsstake, cotelettek, kolbászok, halak, friss tojás, különböző hideg pecsenyék, füstölt nemtek, sardinek stb. között, mit kiki rendel izlése szerint, mint egy vendéglőben. Tíz órán túl a teríték fölszedetik, s ki netalán későbbben akarna reggelizni, azt a fődélzeten vagy cabinjában a reggelire szabott időn túl is kaphat.

Egy óra tájban meg van az angol népnél szokásos *lunch* hideg husnemtek, füstölt és nem füstölt formába, sardine, kétszersült, vaj stb., szóval igen bőven, angolosan ellátva.

Négy órakor van az ebéd, mely hasonlólag igen bőven el vagyon látva, friss kenyér, s italhoz nyáron által jéggel. Mindezek az uti bérbe beleértvük, de ha valaki ebédjéhez szeszes italt akar használni, azt külön kell fizetnie. Hogy ezzel sok alkalmatlanság ne légyen, ki ilyesmit ohajt, annak a pincér itál jegyzéket ad kezébe, egy kártyát és rajzont. Ezen kártyára föl jegyzi az utazó: nevét, cabinja számát, s a kívánt ital nemét, átadja a pincérnek, s rögtön szolgálva van. Az utolsó utazási napon aztán számla mellett e kártyák tartalmát kifizeti. — Becsületére legyen mondva a hajózó társaságnak, utasain nem nyerszkedik, hanem italait igen mérsékelt áron adja, mit csakis azért tehet, mivel joga van a borokat a hajókról venni Liverpoolban, mielőtt azok vámot fizettek volna.

Estve nyolc órán túl tizenegyig theát kap az utas, melyhez hasonlólag kérhet hideg eledeleket. Igen természetes, hogy a többi idő sétálásban, beszélgetésben s bárminemű idő ölésben telik. Estve a nagy terem ki lévén világítva, kártyázó csoportok alakulnak. E terem, kivált téli időben, midőn a künymaradás felettébb alkalmatlan, rendkívül kényelmes. Mert télen át gyakran vannak oly idők, a midőn a bár nem dühös szél, a tenger vizét korbácsolva, sok vizport okoz, mely a fődélzetre szállva, rögtön megfagy. E fagyás aztán hasonlít a nálunk némely teleken tapasztalt szilonyhoz, melyet a hajón szüntelen ezen specialis esetre készített éles kaparókkal kell fölvágni s eltakartani, különben e fagy 24 óra alatt egy pár lányira is elboríthatná a fődélzetet.

Ilyen alkalommal a sétálás lehetetlen, a dohányosok az

említett dohányzó csarnokba szorulvák, melynek oldalai az említett módon a szabad légtől elrekesztetvén, a kémény melege mellett kényelmesen füstölgetnek, míg a társaság nagyobb része a terembe egybegyűlve, jól találja magát a jól befűtött szobában, kevésnek jutván eszébe a szegény köztengerész sorsa, ki ilyenkor a fagyos kötélzet közt mászkál, izmos tagjainak s viharoktól edzett testének erejét a hajó biztos kezelésében foglalkodtatva.

Télen át a terem fűtése két hosszú érceső által történik, mely a terem két oldala közelébe helyezett asztalok alatt fut el. Ezen csövekbe forró gőz vezettetik s eként igen bő fűtést ad. Hogy pedig a hevített csövek a körül ülők lábainak alkalmatlan ne legyen, igen csinosan dolgozott sárga rézrácsokkal vannak borítva, melyekre a lábokat téve, igen kellemetes melegítő hatással vannak.

Ezen pósta-gőzösök utasainak legnagyobb része angolhoni s amerikai kereskedők s lakosok lévén, a többi nemzetek csak nagyon gyéren valának akkoron képviselve. Angol nyelven kívül mást igen keveset hall, sőt gyakran meg esik, hogy a ki e nyelvet nem bírja, szinte társalgás nélkül fog maradni a különben is életölő tengeri ut alatt. Nem lehet bárkinek is tengeri utra készülőnek eléggé ajánlani, miszerint olvasnivalóval magát bőven lássa el. Egy két pár könyv csekély helyet foglal, hej pedig de jól fog azután esni, miután a világon a legunalmasabb egyhangúság mindennapi kezd lenni.

E soroknak írója legkevésbé sem bírja az angol nyelvet midőn a leírt körülmények között volt. Szerencséjére az elindulás perczében megösmarkedék egy Francois Lutz nevezetű Neufchatel cantoni óragyárossal ki, hasonlólag New-Yorkba igyekezett, hol raktára volt s hova elbetegesedett testvére látogatására ment. A derék schweizi polgár csak francziául tudott, angolul pedig sem ő, sem az író, a hajón pedig semmi más nyelv nem volt hallható, mint az angol.

Természetesen csakis ketten valának egy más társaságára utalva. De szerencsétlenségökre külön cabinokra szólnak jegyeik, hol a sors által rendelt utazó társaikkal még csak egy szót sem válthatának. Ezen valahogy segíteni kelle, ha lehet, cabint cserélni egyiknek vagy a másiknak. De miként értetni

meg e szándékot az illetőkkel, a midőn azok csak angolul tudának? Szerencsére a pinczerek között vala egy német, kinék tolmácsolása következtében a kölcsönösen helyesnek talált terv létesült s a csere még az elinduláskor megtörtént a felek kölcsönös megelégedésére.

Szerencsés vala e cserében az író, mert a sors által társul rendelt egyén egy igen vig kedélyű irlandi volt, tele élcezzel és szívbeli jóssággal, de egyszersmind örökösen kiszáradt torokkal, melyet gyakran és sűrűn öntözgetvén meg, még az első estveli lefekvés idejére pompásan leitta magát.

Hihetőleg megfélekedze a cabin-cserélésről, eredeti haldáját keresé föl, melyet zárva találván, nagy lármát csapott vélt kizáratása felett, s rögtöni bebocsáttatását követelé. Nem használta a zárt ajtón általi remonstratio, melyet különben is a vitakozó felek egymásközt nem értettek. Kinyitattott tehát az ajtó, melyen azonnal be is botorkázott, de ép oly hirtelen ki is dobott. Hol tölté azon tul éjét? többet vele nem bajlódánk, elég az, hogy hihetőleg az erélyes oppositio észre hozván, többé nem alkalmatlankodott, bár ha szokásához hiven naponta pompásan leitta magát anynyira, hogy csakhamar hajódisznó név alatt ösmeré mindenki.

Eltelik a második utazási nap is, a nap leáldozék Irlandnak zöld hegyei megett. Lenyugvék a társaság, a feljövendő napot az oceán síkjain üdvözlendő. — Az éjnek egy része csendesen telék el, mint a Sz.-György csatornájában többnyire történni szokott. Az órákat jelentő harang szabályoson elkongott. *(A tengerészek a napot, azaz : a 24. órát hat részre osztják, minden részbe négy órát számítva, e szerint van alkalmazva a szolgálat-tétel is ; az idő harangszó által jelöltetik minden félórában, naponta délben történnék a nauticai observatiók, s ekkor kezdődik az első időszak fél ; egyre egyet üt a harang, egy órákor kettőt, fél kettőre hármat, s így tovább — négy órákor nyolczat, a midőn ujra kezdődik a számítás, és fél ötre ismét egyet üt. E szerint a hajósok sohasem mondják „enynyi óra“, hanem enynyi harang.)*

Az éjnek folytán egy időn túl a hajó rengése, mozgása s recsegése erélyesebb lett. De a tapasztalatlan ok nélkül képzelt magának nehéz idői rémeket, mert ennek semmi nesze, moraja sem vala hallható. Mégis a nagyon erélyes biczzenések már

annyira alkalmatlanok kezdének lenni, miszerint alvásról szó sem lehetett, sőt reggelre egy pár kék folt sem hiányzék, melyeket a nagyon is daczossá lett keskeny polcz oldalai kölcsönzének az eféle gymnasticai álomhoz nem szokott testnek. — Fölvirrada végre az álmatlanul s alkalmatlanul eltöltött éj. A szokott tisztogatásnak zöreje a maga szokott módján ment minden változás nélkül, pedig a hajó szörnyen rengett. Mi lehet ennek oka? bizonyosan a nagy világ nagy pusztájára értünk ki, hol a szél szabadabban űzi játékát, s valamint alföldünk homokosabb vidékein elhordja egy helyről a dombot, míg más helyen ismét dombot emel, hol addig nem volt. Vagy tán éppen a szende déli-báb reszkető serényén álomként tánczolunk? lássuk mi az?

Igen de az a baj áll elő, hogy az ágyban fölülvén, a fő nagyon szédelegni kezd s a gyomor körül nem igen kényelmes érzések keletkeznek. — Ismét le kell fektüdni, még pedig úgy lefeküdni, miszerint nem is igen érzünk kedvet fekvő helyünk elhagyására. — Mi a manó lehet ez? („*Manó*“ honnan jött a *spanyol* szó nyelvünkbe? „*mono*“ majom), — tán csak nem a hires, borzadalmas, ijesztő madár gyanánt használt tengeri betegség? mert hiszen e részben a tűzpróbát közelebbről kiállók, még pedig hatalmasan; — avagy nem elég a földköztengert egész hosszában keresztül kasul czirkálni, hogy ez alkalmatlan függélékétől a tengeri utazásnak mentesítve legyünk?

Nem ám! mert ennek dagálya s apályja csaknem észrevehetetlen, s vihartóli földuzzadása is a mily hamar jött, ép oly hamar le is csillapul. Ha éppen viharos idő nem ér rajta, a gyomrok nem sokat zsimbelnek, míg az atlanti oceán vihar nélkül is hozza magával amaz erőyes pulsatiót, melynek eredetét valahol a déli csendes tengeren akarják föltalálni a vizsgálók, de eddig senki eredete pontját meghatározni nem tudá, s bizonyosan jöhet a nagy oceán egyik bizonyos pontjáról — ha tudniillik e phaenomen csakugyan ponthoz köthető lenne — éppen úgy, mint annak bár mely más vidékeiről.

Legyen itt elég csak annyit megemlíteni, hogy e hatalmas pulsatio nem létezvén a belföldi tengerekben, ezek nyugtalankodásai teljességgel nem ugyanazonosok az oceánon tapasztalható jelenetekkel, s bár ha valaki a belföldi tengereken, — mivel azok idegzetére nem hatottak — magát kipróbálnak véli,

igen könnyen megtörténhetik, hogy az ocean e biztosítékot teljesen meghiusítja.

No! hiszen egész nap fekvé maradni nem lehet, aztán anyámasszony katonái sem lennének — bátorság tehát, frisen ki az ágyból, a friss víz arcunkon enyhítendí a szédelgést és lássuk miként néz ki az öreg ocean? Ám de sokkal könnyebb eként biztatni magunkat, vagy a fekvő helyből épen kurázsiskodni, mint megtenni, s a teszem — nem teszem számítás tán semmi más esetben a világon nem talál oly bő alkalmazásra, mint épen egy ehez hasonló helyzetben. Hanem végre mégis csak meg kell próbálni, ha tudniillik a szörnyen megingatott kurázsí már előre az ágybanmaradásra nem tökélli el magát.

Az ágyból kiszállás nem oly könnyű dolog vala, mint képzelnők; a tapasztalatlan mozdulatai, magatartása, — s ha már kiszállott is, — állása, vagy léptei a hajón, ügyetlenek, s a már megszokott szemlélőnek sok nevetségre adnak alkalmat. Hasonlít ez valamennyire a valamely nyilvános helyen felbukónak bohózatos szerepléséhez. Sajnáljuk, kivált ha megütötte magát, de minden sajnálat mellett a nevetést alig fojthatjuk el magunkban; ha pedig semmi baja sincs, akkor nevetési tehetségünket legfeljebb illedelemből akarnók olykor korlátolni, ha lehetne. Ép eként van a tengeri ügyetlenekkel s betegekkel is; bohócos tántorgásai mulattatnak, részt veszünk gyomra zsém-belődésein, mert bizony kellemetlen érzés, de ha magunk mentesített idegűek vagyunk, a sok nevetséges peripetiákat akarunk ellen is élvezni szoktuk. A fölkelés inkább szenvedőleges (*passiv*) természetű vala; inkább hasonlita az ágyból való kibukáshoz, mint fölkeléshez — Mivel a biczzenések a legkiszámíthatatlanabb rendetlenségben követék vagy válták föl egymást, legelőbb is az ágygyal átellenben lévő ajtónak rohanva, mindkét kézzel oly hatalmas pofon csapást kapott, hogy ha netalán érzéssel fölruházott lény lett volna, aligha föl nem jajdult volna bele, s a szemtelenséget tán hasonló tromffal ügyekezett volna visszatörölni. — Hanem szerencsére ettől biztosítva valánk. De mind a mellett nem vala idő elég arra, hogy magunkat helyre igazítsuk, a midőn akaratunk ellen egy élénk szó kimondására cröltette a természet. E szónak hangzása nagyon hasonlita az Ulrich névhez.

Ugy tetszik azonban, hogy ugyanazon időben e név fellette népszerű lett a hajón, mert többen is kezdtetek bibelődni vagyis inkább kűzdeni vele. Ulrich hangzik egyfelől, Ulrich más felől a szomszéd cabinokban. Ulrich az átellenben lévő soron, Ulrich! mindenfelé s csak nem minden cabinban; szerencsétlen Ulrich ha netalán ez lett volna neve a cabinőrök valamelyikének, aligha tudta volna: melyik számú cabinba ugorjon be először.

Az épen említett fölkelési rögtönzések is — úgy látszék — nem hiányznak a többi cabinokban is, s nem csak egy cabin ajtaja kapott pofot, rugást, vagy lökést a váratlanul távozó alapról lepittyent önkénytelen gymnasticusoktól. A hatalmas puffogásokat több nemű káromkodások zavart vegyülete követé, mintha cellákba rekesztett őrteltek serege zendült volna fel, boszuját az érzéketlen falakon töltendő.

A sajtászerű élénk zajt szelidíté valamennyire a gyöngédebb nemhez tartozó szenvedőknek ildomosabb közbejövetele, kik a yers Ulrich helyett a szendébb értelmezett Európát szolták segítségükre.

No! hiszen mind ezen akaratteleni szolás, néhányszori eredményes ismétlés után legalább egy kis időre elszokott csendesülni, aztán a Leokádiára való menetel sem tarthat mindég, mert különben csak hamar örökre elutaztatná az ember fiát, s szerencsére a tenger-kórság legmagasabb fokozatán is szoktak enyhesebb intermezzók közbejöni.

Egy ilyszertü igen jóltévő intermezzó alkalmat nyújtja a fellette gyors öltözködésre. Mosakodásról azonban szó sem lehetett, mert az Ulrich-kiáltást már ismét csak alig lehete visszatartóztatni, sietni kelle tehát mentől gyorsabban a frís légre kirohanni.

Hanem ezt megint csak nevezetes gymnastikai erőfeszítésekkel lehete létesíteni: mert a szűk cabin, a keskeny folyosó s a lépcsőzet oly kiállhatatlan módon tánczolni látszának mint megannyi — zsinegszálon rángatott bohóc (Hanzwurst), a lég pedig kevésnek, a fulladásig kevésnek tetszék körülükben.

Tömérdék tántorgás, fogódzás és kapaszkodás segedelmével végre a frís lég enyhet nyújtva érinté a mindenképen szerencsétlen flotásnak mondható arcját. A fedélzeten már élénk

sürgölődésben valának, de nem az utazók, mert ezek nagyobb része helyhez vala szegezve, s zavart szoborszerű merő nézésük szilárd eltökélést mutatta, mintha a már elfoglalt helyet örökre akarnák megtartani. Mások pedig elterülve heverének mint vég órájokban vonagló. A sürgölődés a pinczerek és hajógyerekek közt vala, kik gyorsan hordozák az ide, oda s mindenfelé kíváncsi, — mindenesetre főként a hajó tisztaságát védőedényeket, míg mások a kétségbeesés teljes fokára lankadt egyéneket voncolának fel, a kiállhatatlanná vált hajó mélyéből. Az egész fedélzet egyszerre kórodának látszék átalakulni, melynek minden betegei mintha azon reggel egy-egy kemény adag tartarus emeticust vettek volna be.

Bárha a friss lég eleintén jótékonyan hat a föllázadt idegizetre, hatása nem sokáig tart; mert az egész mindenség ingani látszik és aztán a hajói oly impertinens módon táncol. Hasonlítható ez ilyenkor egy vágató óriási lovaghoz. A kemény a vörös öltözött lovag. A fölemelkedő fekete füst bokrétája. A kerék házak, s az alólok kikandikáló kerekek, a hatalmasan sarkantyúzott nagyszzerű lovag-csizmák. Az árbócok a fegyverzet. A feszült kötélzet pedig a rövidre huzott kantárszárokat képezi. Tánczol minden a prüszkölő, süvöltő paripával együtt, s a fehérre gömbörcödő tajték, — mely az egészséget környezi — a patkók alól emelkedő por, mely a szélben kavarog.

Mozog minden körülöttünk, még a hely is, hová lépni akarunk, ha tudniillik annyi bátorsággal birunk még, hogy egyszer helyet foglalva, azt elhagyni merészkedünk. Mert erre valóban nagy elszántság kell, s nincs állapot tán az emberi életben, mely annyira restté tegye a legélénkebb természetű embert is, mint épen a tenger-kórság.

Viczkándoz a fedélzet, mintha lábunk alól kiugrani akarna. A láthatár (Horizon) bármi csekély állandóságáról szó sem lehet. Emelkedik, ereszkedik, inog, mozog, mintha az összes mindenség sarkából fordult volna ki. És! mindezen chaoticus zavar mintha a szemeken át egyenest a gyomorba hatna le, azt szörnyű zsémbelésre ingerli, s kezdődik csakhamar a felbőszült vulkán kitöréseinek újabb sorozata. — Ulrich! Európa, s kitudja még mi más szerencsétlen dolgoknak sokszorozva hangzó szólítása. Legelszenvedhetetlenebbek a hajónak elé és hátra való

bakugrásai, melyek mintha az egész vérösszeget egyszerre a fejbe tolnák föl, a legféktelenebb émelygést okozzák.

Rémitő gyűlölséget érez ilyenkor a tengerkóros azok iránt, kik e tekintetben kiváltságosok. A szerencsétlen neufchatteli órás különös ingerültséget érke a már megemlített hajódisznó iránt, ki a déli órában feljövén a fedélzetre sörös palaczkkal s pohárral kezében, toastot ivott a tenger-kórosokra.

Nagyon népes ilyenkor a hajó fűdélzete, mert a felfordult gyomorok nem engedik a terembe való menetelt. A dohányzó csarnok is üres, mert mintha egyszerre elszokta volna mindenki a megszokott kedves élvezetet annyira, hogy a szivarnak még csak látása is, már a hegedű hanglyuk formájára ingerlé a szájakat.

Igen természetes, hogy ennyi gyomorrendetlenség mellett a gazdagon rakott asztalok tiresen maradnak. A diszterem estve úgy néz ki, mint kivilágított tánczterem a vigalom kezdete előtt, — mert ebbe is fölötte bajos dolog a tenger-kórosnak bemenni, s ha netalán be megy is, ott ülni még bajosabb, mert maga a terem is tánczolni látszik a megzavart szemek előtt. E viczkándozása mindennek, a mi környez, kiállhatatlan, mert mintha az egész láttehetség épen a gyomor fenekébe költözött volna, s onnan néznők a kellemetlen hatályu zavart.

A tapasztaltak azt tanácsolják, hogy enni kell, mert különben elgyengül a gyomor. — Igen, de nem lehet, mert ilyenkor a legfinomabban készült éteknek étvágyat ingerlő szaga is valami rémitő a tenger-kóros orrában, mert az orrnak is érzéke mintha a láttehetséggel együtt, a gyomor mélyében foglalt volna helyet. Boszantó csak azt is látni, hogy más étkezik. — Azonban mondják mégis, hogy erőltetni kell magunkat az evésre: megteesszük, de következése csak az, hogy nagyon népszerű Ulrich barátunkat ismét szőlítjuk.

E szerencsétlen állapot ha semmi más által elő nem segittetik is, eléggé nyomorultnak érzi magát az ember. De ha még valami más is járul hozzá, mely az émelygösségnek ingert ad, akkor méltán elmondhatja a szenvedő „bis videor mori.“ Ilyen szerencsétlen helyzetbe juttat akkor e sorok írója is, mely nyomorát csak tizszerezé. A hajón sok amerikai utazó vala, köztök olyanok, kik a tengerhez már gyer-

mekkoruktól fogva szokva lévén, igen természetesen, boldog kiváltságosok valának Idejüket jól tölték, s legfeljebb nevettek magokban, másoknak szenvedésteljes, de egyébaránt ártalmatlan nyomorán. Ezen irigylésre méltó egyének időt töltő beszélgetései közben, igen gyakori disztelen pökéseket tevének, mely annál undorítóbb vala, mert igen bő és sárga színű volt. E mellett egyik pofájuk mindég dagadtabbnak látszék mint a másik, mintha megannyija csúzban szevedett volna.

Hallottam s olvastam azelőtt, hogy a köztengerészeknél, kivált hollandiaknál — szokásban lenne a dohányragás, hiszen honnunkban is a cigány bagózni szokott. — De hogy a civilizatio felsőbb fokaihoz tartozó egyén, tehát gentleman (*mi körülbelől magyarosítva uri embert tesz*) a bagózást gyakorolhatná, ezen gondolatra tán legutójjára, vagy épen soha se jutottam volna. A civilizatiohoz valamicske igényt tartó egyénnek annál meglepőbb, s a különben is teljes forradalomban lévő gyomornak tizszeresen háborítóbb s undorítóbb vala, százas bankjegy terjedelmét meghaladó sárgás színű explosiók szünteleni látása, melytől a számos pöködények nemcsak hogy özönlöttek, sőt olykori történetes felborítás által egész inundatiót okoztak. De azon kívül is, az ilyen uri emberek némelyike egész tőcsát maga elejébe pökött nem csekély rémtülésére a szegény kétségbe esett cabin gyerekeknek, kiknek ugyis elég dolguk vala a sok tengeri betegség eredményét eltávolítani. Hát még mennyi kellemetlen háborgásra s eruptiókra adának ingert a teljes felfordultságban szenvedő gyomroknak, csak az tehet róla teljes bizonyosságot, ki az ily Jeruzsálem pusztulásának siralmaihoz mért keserveknek nem csak szemtanuja, hanem az általános szenvedésnek egyik főszereplője volt.

Mentől nagyobb fokra emelkedett azonban a gyomornak e mellékes, de annál impertinensebb bosszantása, hasonló mértékben nőtt a curiositás s a tudvány, mi légyen okozója a dagadt fél pofáknak, s a színezett bő salivatióinak. — Végre az élénk tréfálásnak egyik főbb tényezője felállván helyéről, egy pökő edényhez közeledék. Szája mindenfelé mozogni kezdé mint a kérőző nyulé, mindenféle szögleteket s egyéb formákat, egyre változtatván, a hegedű hol egyik, hol másik hanglyukának alakját többszörösen ismétlék, míg végre kezével a

nagy hánykódásba merült ajakok közül valamit kikaparva, azt a pöködénybe dobá. — És? — ah jaj! ah jaj! még a cigá-nyoknál is kedvetlenséggel észre vett bagózásnak csalha-tatlan jelei!! s látása ismét egy nagyszerű Ulrich-kiáltást idé-zett elő.

A tengeri betegség oly állapot, mely minden iránt érzéket-lenné teszi az embert. Szeretetének legkedvesebb tárgya, sőt önédés maga iránt is közömbössé teszi. Az elme eltompul, gondoskodásra alkalmatlan lesz. Sőt ha tán a tengerbe dobnák is, még bizonyos vesztét is egykedvűséggel fogadná, csakhogy szenvedésének már egyszer végét érhesse. Szemtanuja volt író más alkalommal egy lázító esetnek, a midőn egy fiatal nőnek, ki tengeri betegségben nagyon szenvedett, két kis gyer-meke a hajón meghalt, s az anya legkisebb jeleit sem mutatá az anyai, a női gyöngédségnek. Undorral fordula el az akkora szívtelenséget tanusító nőtől. De később, néhány hetek múlva, ismét találkozáván vele a szárazon, elvesztett gyermekei után érzett vigasztalhatatlan mély bánatját megilletődéssel szem-lélte. —

Szerencsére e betegség legfeljebb addig tart, míg partra száll az ember, partraszállással hamar megszűnik, s utána kitünő étvágy s jó egészség következik.

A tengeri betegség különbözőleg hat; vannak olyanok, kik attól egészen mentesek, mások a hajónak csak bizonyos mozgása alkalmával szenvednek, némelynek természete csak olykor van arra elkészülve. Az ilyenek aztán némelykor rövid utban is betegek lesznek, míg máskor hosszú utban is mentve maradnak. — Mások megint megkapják ugyan a bajt, de pár nap múlva jobban lesznek s így tovább, e betegség igen sok varietasban jelenik meg a testi alkotások szerint. Némelyek ele-intén nagyon szenvednek, de természetük lassanként megszokja. Vannak olyanok is, kik soha meg nem szokhatják s tengeren mindig rettenetesen szenvednek. Legjellemzőbbek azok, kiknek természetük magához a tengeri betegséghez hozzászokik, azaz a betegséget ha meg is kapják, általa nem szenvednek. Ilyen a tengerészeknek nagyobb része; az ilyenek magasán hánykódó tenger alkalmával, rögtöni, de mondhatni szenvedés nélküli ki-ürüléseknek vannak alája vetve ugyan, de lankasztólág nem

hat rájuk, s egypár perc múlva tülesnek a bajon, rendszerént mindjárt eledelhez nyúlhatnak, s ez teljesen helyre állítja az érzett változást.

A tengeri betegségnek okait sokféleképen kívánák megfejteni; a hajó mozgásának, s a tengeri levegőnek sat. akarák tulajdonítani. Leghelyesebb magyarázata talán ez: a gyomor fölháborodásának oka az, hogy a hajónak erőlyes mozgása a rajta álló testet is mozgásba hozván, ezáltal a gyomor nyomást kap s ez okozza a fölháborodást. Tudniillik: a gyomor bizonyos izmok által lévén a testhez kötve, kinél ezek erősek s az erőlyes mozgásnak nem engednek, azok a tengeri betegségtől mentesek. De mentül gyengébbek ezen kötelekek, az erőlyes mozgás által ide s tova vetődve a gyomor, a test oldalaihoz ütdés által nyomást szenved, s annál nagyobb szenvedésnek lesznek kitéve. Igen természetes, hogy az említett izmok többször ismételt tengeri utazás következtében erősödhetnek, valamint a gyomor is hozzá szokhat az okozott nyomásokhoz. Szerfelett növeli a kényelmetlen érzést a láthatárnak ingatagsága s a vízirányos helyzet teljes megzavarodása, hanem ez inkább csak az első tengeri utban érezteti hatását a még tapasztalatlannál, s az első tengerkórság bizonyosan a legszenvedésteljesebb mindenkinek.

Ezen okoknál fogva könnyen érthető, miért legyen a fekvés enyhítő hatással a tengerkórosra nézve? mert a gyomor nem lévén akkor függőleges állásban, nemis vetődik ide oda. Különösen enyhítő helyzet a hátonfekvés, melybe a látkör mozgásának látása leginkább mellőzve van.

Sokféle szereket ajánlanak a tengerkórság megszüntetésére; az aleopathia chlorofomr-cseppeket ajánl, a homoeopathia a coculust specificumnak mondja. A saját tapasztalás úgy vette észre, hogy minden szerek csak is rövid időre hatnak, hogy aztán annál erőlyesebbek legyenek a visszatért kitörések. Az angolok kedvencz itala a vizes pálinka és a száraz hajókétszerstült mindazoknál sokkal jobb szolgálatot teend. A ki pedig rábirhatja magát, hogy erőtetve is egyék, az bizonyosan hamar feltüdül a szerfelett kellemetlen szenvedésből. — Ha pedig csakugyan természete nagyon érzékeny, nyolcz nappal a tengerre való szállás előtt kezdjen fűzködni. Erre női fűzködő váll szük-

séges, füzze oly szorosan, a mennyire csak elbirhatja, s tartsa magán az egész ut alatt, még éjjelre se vesse le, *experto crede ruperto*, azontúl engedje magát neki a hajó mozgásainak, mert az ellentörekvés csak neveli a szenvedést.

Az est beköszöntével valami rémitő vala a gondolat, hogy még le is kell feküdni, s evégett le kell menni a cabinba. De miért is tánczol az a lépcsőzet oly gyomrot fölborzantó módon kivált annak, ki először próbálja a tengeri életet? — Tízszor is megtér a szerentsétlen, míg végre a lámpák kioltása idejétől is tartva, eltökéli magát a bajos testgyakorlati próbára. Gyorsan igyekszik botorkálásait végezni, hogy mégis Ulrich barátját ne a folyóson, hanem hacsak lehet, a könnytlés felfogására szánt edény közelében szólítsa, s rendszerént a cabinba érkezéssel rögtön, egy hatalmas kirontás előzé meg a rendkívül gyors lefekvést. — Hanem miután polczra kerül az ember, ott egyszerre elcsendesül a rossz érzés s a nap rémitő fáradoimait enyhítő nyugalom követi.

Künn valánk tehát a világ nagy tengereinek egyikén, a végtelenségnek e legjellemzőbb jelképén; pusztaság minden, merre a szem tekint. Nincsenek partok, sziklák, vagy hegyecsok, melyek a láthatárt bár valamely irányba szegélyeznék. Egy tökéletes kör közepében látjuk magunkat, melyet az égnek legtökéletesebb körboltozata borít, s a mely a csekélynek tetsző határokon a vízzel egybeolvadni látszik.

Az oceánnak még csak színe is különböző a belföldi tengerekétől, mert nincs ott semmi tárgy, mi a leneheztülő sugaraknak korlátokat vessen, vagy rendetlen légvonalí viszonyokat idézzen elő. A nagy oceánnak vízei tán mindig mozgásban vannak a legcsendesebb légviszonyok alkalmával is, egy helyt földomborulnak, más helyt lemélyednek. Az atlanti oceán, északibb felén kivált, a szélsend ritka dolog, s alkalmasint mindig valamely irányu szél vonul el síkjain.

Az említett domborulások s mélyedések fölszínét apróbb hullámokba szaggatja a pajkoskodó szél, melyeknek élei hófehér tajtékban gömböritülnek. Hasonlít e látmány számnélküli birkanyájtól borított végtelen pusztához, melyek a nyírás utáni napon portul még nem szennyezett hófehér bundájokban legelésznek. E nagy hasonlatosságtól vevé hihetőleg eredetét a tengeré-

szeknél szokásos azon műkitétel : „a tenger birkázik“ (La mer montonne).

Az északi atlanti tenger szüntelen háborgós természete miatt inkább kellemetlennek mondható a hajózásra nézve; a viharok rajta gyakoribbak, mint legnagyobb részén a világ vizeinek, s ha nem is mindig rendkívül dühösek, de többnyire hosszasan tartanak. A hajósoknak egyik legnagyobb ellensége is, a sűrű ködök, sokkal gyakoriabbak ott, mint más tengereken. Csak is a nyári hónapok azok, melyekben csendesebb s egyenlőbb hajózást lehet remélni. — De ezen kedvező hajózási évszakban is van az Atlanti tengernek egy saját veszélye, mely a nagy forgalom más vidékeit soha se háborgatja, s a mely annál aggodalmasabb, mivel rejtve van s mindig váratlanul érheti a hajót.

A jéghegyek és jégmezők ezek, melyek a nyári hónapokban — az északi sarok fölébe emelkedő nap által okozott lanyhas idők miatt — a jeges tengertől elszakadnak, s az északi sarok felől jövő felfolyamok (surface currents) által annyival inkább a tág csatornán leszorittatnak, mivel az északi jeges tengernek csak egy nyílt tere létezik, melyen a világ vizeivel korlátlan egybeköttetésben van. Bering szorosa erre nem alkalmas, mert aránylag nagyon keskeny s mélysége csekély; a többi geográfiai fokok pedig a continensek által el vannak zárva.

Más alkalomra hagyván azon hátrányok megemlítését, melyeket a ködök a hajózásnak okoznak, legyen itt elég azon veszélyek megemlítése, melyeknek egy hajó az évnek legkedvezőbb hajózási szakában ki van téve az északi atlanti tengeren a váratlan fagyos vendégek megjelenésével, sűrű köd, vagy sötét éj alkalmával. Mert alkalmasint ezeknek lehet tulajdonítani ama borzasztó eseteket, melyek — bárha nem nagyon gyakran, — leginkább az atlanti Oceánon fordulnak elő. — A midőn tudniillik elindul egy hajó Európából Amerika felé, drága rakodmánnyal (Cargo) s élő lényeggel terhelten, és soha többé annak semmi hírét sem halljuk. Több hajó tűnt már ily titokfedte módon el e vonalon, élő lény nem maradt fenn róluk, ki a rettenetes catastrophák bár egyikét elregélhette volna; de sőt az ily módon eltűnt hajóknak még csak valamely darabkája se találtaték meg, mely e névtelen, ösmeretlen esemény borzadályairól bárha némán, tanuszkodhatott volna. President, Glasgow

és Pacific nagy tengeri gőzösök eltűntek útjukban a nélkül, hogy elindulási órájukon kívül valami egyebet rólok megtudni lehetett volna.

Azon utazás alkalmával, melyről itt szó van, a new-foundlandi partok közelében három ilyen jéghegy vala látható egyszerre, melyek közül a legnagyobbik lehetett 300 lábnyi magas. Mint eztülből öntött sziget, úgy nézett ki s ábrándszerű alakja, kupjaival, csúcsaival, rovátkaival, hasadékaival igen különös, pompás látmány vala nappal. De nem jól esék csak rá gondolni is, ha sűrű ködben e vízi coloss épen a sebesen rohanó hajó előtt állott volna. Ezen jéghegyeknek vizalatti része még sokkal nagyobb, mint a mi a vizen felül látható, mit gondol az olvasó ily egybetűtközés eredményéről amugy *full speed* néhány száz löörével? képzelő tehetségére bízom.

Az ugynevezett jégmezők (*ice fields*), hasonló veszélyvel fenyegetők; vastag jégtérségek ezek, melyek a víz felszínén usznak; területük sok négyszög mérföldnyire terjed, csak pár évvel ezelőtt egy póstagőzös ilyen jégmező mellett száz tengeri mérföldet hajózott megszakadatlan hosszúságban az atlanti tengeren. Mi történt volna e hajóval, ha éjjel neki rohan? a mint hát ugyanazon alkalommal történt a Pacific amerikai gőzös eltűnése.

Ugyanezen jégmenések okozzák azt is, hogy az atlanti Oceánon nyári időben is hideg szokott lenni; alig távozik az ember 500—600 tengeri mérföldet valamelyik partról befelé, nyár közepén is oly kellemetlen hideg régiókba ér, mely a felső ruhát, köpenyegét igen keresetté teszi, sajóbundára élénken emlékeztet.

Mindezek az atlanti Oceánon kellemetlenné teszik az utazást s még ezekhez járul azon kedvetlen sivatagság is, melynél fogva az egész utban sziget sincsen, mely még is a kietlen tájban valami változtatást tenne. (*Megjegyzendő itten, hogy azon ut értetik, mely Anglia s Északamerika között gyakoroltatik.*) Hanem erősen keresett ut lévén, — egyik a legkeresettebbek közül a világon — gyakran hajó mutatkozik a láthatáron, melynek árbóca úgy tűnik fel azon, mint széles alföldön a még távol levő helységnek magas tornya. De ezen egyetlenegy változatos-

sága is csakhamar megszokottá, egyhanguvá válik, s a tengeri utnak minden unalmai beköszöntenek.

A tengernek s tengeri utazásnak gyönyöreit sokan megénekelték már mind folyó, mind kötött beszédben, ódákat s elegiákat írnak a tengerhez s a tengerről. Megéneklik a tengeren felbukkanó s elmerülő napot, — a végtelenségnek jelképét, — s minden egyebet. Azt hinné az ember miszerént a tenger gyönyörei mellett minden egyéb csak kóficz és tentafolt. Bizony pedig mindazon megénekelt szépségek százzsorta szebbek egy szép szárazföldi vidéken, hol a vidéknek ecsetelhetetlen szépsége csak emeli a hajnal és alkonyat dicsőségét. Tengeren ugyanazon vidéknek vagyunk középpontján, délben ugyan az a vidék látható mi reggel volt, estve az a mi délben, s reggel fölkelünk, hogy ismét ugyanazon vidéket szemléljük; azaz semmi vidéket, hanem mindég és mindég ugyanazon sivatag és kietlen pusztaságot. Bár merre forduljunk s bár merről nézzük, mindég és mindég ugyanazon csekélynek tetsző vízkört látjuk napokon heteken, hónapokon át. Ebben ábrándszerű és költészeti csakugyan bajosan lehet, s ha az ösmeretes *toujour perdrix* valamire alkalmazható, az csakugyan a nagy tengereni utazásban untig elfordul. Alkalmasint mindazon elragadtatások festői nem igen sokat látták vagy élvezék a tengeri utak gyönyöreit.

Meglehet, egyszer tán próbálták; az újdonság nagyszertűsége s a hajózás dicső tudománya pegazus hátára ragadák a tán előfordult kisebbszerű vészformát, egy kis vihart, mint avatatlanok, sokszorozva nagyító üvegen átnézték. Aztán minden esetre egy tengeri út a legkalandszerűbb tapasztalás a világon. Egy kis alkalmatlanság s ijedtség azt legfeljebb fűszerezi s felzaklatja a fantáziát. A tárgy is olyan, melyről igen szépen lehet írni sat. — Hanem próbálja ám meg sokszor, ötvenszer s többször, s miután a temérdek napok, hetek és hónapok alatt, bárha különböző tengereken, de mindég ugyan épen azon vidéket találndja, legfeljebb annyi változtatással, hogy egy vidéken melegebb lég van mint a másikon, — igen, némely helyen épen disznó meleget találnd egész a tikkadásig. Üljön a tikkasztó melegben egypár hétig tartó szélesendben mozdulatlanul egy vitorlás hajón, melynek kormányja semmit sem fog, s a tenger dagálya (*marecage* — *swells*) által ide s tova hánnyatik,

sokkal kiméletlenebb módon mint viharban, hogy a feje elfájul és szédül bele. — Próbáljon egyszer azon öreg idők közül egyet, — mely a hajózók szerencséjére csak ritkán s nem nagy geográfiai kiterjedésben szokott előfordulni, — a midőn az egész láthatár szakadatlan tajték, s a levegő ugy tele van a vihartól felkorbácsolt vízzel, mintha sürti köd borítaná a környezetet, midőn a minden ízében reszkető hajó recsegő magas árbócza tetejével veri meg a forrongó vizet. — Üljön csak egy hajó szűk körére szegezve, melyen egy rettenetes ragály dühöng, majd meglátnók, minő hangokat pengene az illetett lant, minő fölségesnek tartaná a vidéket, s mennyire vágya mindig és mindig a dicső élvezetre, igen ám! többször ismételt próbák után egyenesen megvallaná, hogy biz a tenger fertelmes jószág, s a tengeri utra indulás equale, egy teljes dosis tartarus emeticus bevételénél.

Kiérve a nagy Oceánra s számba vévén az elindulási pontnak magas északi szélesség alatti fekvését, a célznak pedig, hova a menetel szándékoltatik, több szélességi fokkal lejjebb, azaz délre fekvését, igen meglepő, hogy mindjárt Cap Cleartől északnyugati, tehát nagyon eltérő irányban történik a hajózás. Liverpooltól vagyis Cap Clear-től (*Irland legdélibb csúcsa*) New-yorknak, de sőt Halifaxnak nova Scotiába egyenes vonalt vonva, nem északi vonalban kellene az utat irányozni, sőt épen ellenkezőleg, a húzott vonal inkább délnyugati irányt mutatna. Mi oka tehát, hogy ilyen inkább eltérni látszó, mint megközelítő irányban történik az utazás? a midőn a tenger egyiránt sima, nincs rajta jó vagy rossz ut, nincsenek rajta mesterségesen csinált utak, melyeket — ha netalán kerülnének is — előbb kellene becsülni a csinálatlan, s tehát járatlanabb utaknál, ha még olyan egyenes vonalban vezetnek is?

A tengeri utaknak is megvannak saját titkai, s bárha titkorszerű sima színén valami csinált utnak nyoma nincs, s annál kevésbbé léteznek valami olyast jelelő utmutatók; mégis ennek is meg vannak a maga bizonyos nagyobb kisebb utai, melyeket a hajósoknak szorosan követnie kell, ha a lehető legrövidebb idő alatt kíván céljához jutni. Nem kell hinni, hogy e végtelen térségen is torony irányában lehessen jó sikerrel utazni. Sőt a ta-

pasztalás azt bizonyítja a tengeren épen úgy, mint a szárazon, hogy a legyegyenesebb ut igen gyakran nem a legrövidebb szokott lenni. Mert már a legrégibb tapasztalások a nagy világ vizein folyamokat (Strömung, current) fedeztek föl, melyek a régiebb hajózóknak sok akadályt, késedelmet, sőt veszélyt okoztak. Csakis a legközelebbi időkben tett természettudományi vizsgálatok előhaladásának köszönhetni, hogy a tenger mélyének titkaiba belepillantanunk segített. Az ismert folyamok nevezeteseit s irányát kikémelve, lehetővé tette azt, hogy ma már alig félannyi idő kívántatik némely tengeri ut megtevésére, mint ez előtt csak tizenöt évvel is.

Maury, észak-amerikai flotta-hadnagyé az érdem, ki csaknem példátlan békettűréssel párosított mély tudományu vizsgálatai következtében, a tenger mélyének titokfedte physical geografiájában a legmeglepőbb felfedezéseket tevő. Rendkívüli szorgalma által ama nevezetes hajózási utmutató térképeket készíté, melyek segítségével a hajózás mestersége ama fénypontra jutott, melyen az jelenleg áll.

Az Angliából Északamerikába menő hajók, a tapasztaláson alapult utmutatás következtében, nem egyenes vonalu irányt követnek, hanem északra tartva, utjokban jókora félkörtesznek, sokkal hamarább jutnak rendeltetésök pontjára. Oka ennek a természet legnagyobb phoenemenjeinek egyike, a tengeri folyamok legnagyobbika, melynek vize a legnagyobb szárazságban is soha nem apad, és a legnagyobb áradások alkalmávalsoha ki nem önt. Melynek oldalait és medrét hideg víz képezi, míg saját vize gyorsan foly és meleg. A mexicói tengeröböl annak forrása, s kiömlése az északi sarok jeges Oceanjában vész el. — Ez az ugynevezett öbölfolyam (Golf-Ström, Gulf Stream, le Courant du Golf).

Nincs a világon ehhez fogható nagyszertű folyóvíz. Sebesebben foly ez a föld bármelyik folyójánál, vízmennyiségre pedig ezerszernél többször meghaladja a folyók legnagyobbikát is. A Missisipi vagy Amazon csak csekély patakka törpülnek a természetnek e méltóságteles colossusa mellett.

Vize az északamerikai partok közelében, a mexicói öböltől a Carolinának párvonaláig indigókék és annyira jelmezett, mi-

szerint a közönséges tengernek mocskos-zöld vizéveli érintkezése vonalát szabad szemmel, a meddig a láterő terjed, tisztán követni lehet. Gyakran megtörténik, hogy azon vizekbe járó hajónak fele az öböl folyamba, másik fele pedig a közönséges vízbe merül, s ilyenkor bámulva tekintünk e rendkívüli tüneménynek saját szerű választó sínján keresztül.

A vonal, mely a két vizet egymástól elkülöníti, rendkívül élesen jelölt. Különösen feltűnő egy bizonyos ellenszenv, mely a e különbszintű két víz közt nem csak létezik, hanem szembetűnően mutatkozik is.

Az egyik gyorsan foly, mellette a másik állani látszik. — Mindketteje ugyanazon egy anyag, s még sem vegyül egybe, sőt épen ellenkezőleg egymástól szorosan különködik.

A természetnek nagyszerű működései ezek, melyek a mily nagyszerűek, valódi okai ép oly megfoghatatlanok, s csaknem meg kell nyugodnunk azon, hogy ez is a véghetetlen nagy természet gazdászatainak összhangzásához tartozik.

Hanem a természet minden tanítók leglelküiméreteesebbike, s legcsalhatatlanabbika szokott lenni. Mentől mélyebben lehatunk törvényeibe vagyis titkaiba, ismereteink annál kitűnőbbek leendenek, s utasításait a gyakorlat terére alkalmazva, mentől szilárdabb követői leszünk a természettől ellesett titkoknak, annál tökéletesebbek, czélszerűbbek s hasznosabbak lesznek utmutatásain alapított műveink.

E nézetekből indulva ki, engedje meg a kegyes olvasó, hogy e munka ne legyen csak kalandszerű történetké, vidéki rajzok vagy népismertetések tolmácsolója egyedül, hanem olykor szólhasson oly tárgyról is, melyek a tudományos ismeretek köréhez tartoznak.

E munka jelentéktelen írója tudományosságra legkisebb igényt sem tart, sőt őszintén bevallja, hogy e tekintetben parányiságát mélyen érzi. De azért, bár e minimum ponton állva, ha valamicskét tanult, megjegyzett vagy észlelt, azzal örömet szolgál nemzete irodalmának. Legfőbb ohajtása az lenne, ha mulattatva olyasmit is hozhatna fel munkájában, a mi egyszersmind az ismereteket is terjesztené. És így : miscendo utile dulci, fejthetné le a maga elejébe vett tárgynak szövegét.

Mivel pedig ezen elbeszélés vagy leírás legegylebb is tenger utazással kezdődik, tekintsünk be tán kevésse a tengereknek phisikai geografiájába, ha nem is egészen, de részletesen. Meg lehet, tán nem épen érdektelenek lesznek e részletek.

III. Fejezet.

A Tenger titkai.

Eszmék a tenger vizeinek keringéséről. — Az öbölfolym.

Ha a világ minden állat-seregei világrajövetelöket s még inkább fejlődésöket semmiből vették volna s vennék, s mint ujon keletkezett testek az anyaföld gyomrába szállva, ahoz sulyban és területben megannyi új anyagot adtak volna; mióta a földön állat létezik, eddig a földnek tömegben és sulyban legalább is két akkorának kellene lenni, mint teremtetésekor volt. Valamint, ha mind az, mi a természetben fölemésztödni s tapintatunk elől elenyészni látszik, ha valósággal is elvitetnék világunk anyagösszegéből, és teljesen semmivé lenne, annak jelentékenyen kisebbedni kellett volna már.

A végtelen nagy természet változhatatlan törvényeinek alapszabálya — tehát úgy látszik — abban van központosulva: hogy minden, a mi körében foglaltatik, annak csak atomnyi része is el nem veszhet.

Az egész mindenség, s benne létezésünk világa a föld tömör részeivel, vizeivel és levegőjével le a legparányibb ázacsig, sulyra és terjre (*volumen*) nézve, épen annyi s akkora ma, mint kezdetben volt.

A természetnek ezen alapsajátságából önkényt következik a páratlan következetességű törvénynek második láncszeme, az átalakulásnak fogalma. Mely szerint bármi egybealakulásban jelenjenek meg az eredeti elemek, s képezzenek bármi anyagot, testet vagy tárgyat, ha ezek enyészetbe mennek is, eredeti anyaguk el nem vészett semmi esetre, hanem ez a természet gazdászataban csakis annyit tesz, hogy átváltoztak, más lényeket vettek magokra, eredeti elemzetökre, vagy részleteikre oszlottak, de el nem vésztek.

Igy a piczinke tojásból hernyó lesz, mely néhány nap alatt ezerszerezett nagyságra nő. Lárva lesz, ebből lepke, ez ismét hasonló tojásokat rak, s ezzel életideje lejárt, lesz belőle más állatocskák eledele, vagy por. Azonban lényege el nem vészett, csak átváltozott.

Avagy lehetséges-e, hogy az a tömérdek vas, mely korunk iparterén oly gyorsan fölemésztetik, s daczára természeti keménységének, kopás és rozsdá által úgy szólván a légbe feloszlan látszik, hogy az valóban el is vészett légyen? Valóban nem. Sőt meg van minden atomnyi részecskéje, csak más alakban, más formában.

Maga az állat, a nagy természetnek e rejtélyes szikrája mint anyag, bárha a halál által egyszerre megszűnni látszik, de ép azért mivel az is anyag, — bár mennyire finom s tapinthatlan, melyet maga a léleknek *essentiája*, az *értelem* sem képes fölfogni, — legyen azonban bármi vagy miként, anyag mindenestre, s mint ilyen, ez sem vészhet el; bárha átváltozásának értelmezése megfoghatatlan, s tán legjobb, ha annak vizsgálatával a természetvizsgáló nem is bibelődik.

A természeti örök törvények e logikailag egymás után folyó két szabályának főnállhatása önkényt vonja maga után a harmadik láncszemet, a természet szemlélhető csudáinak legnagyobbserűbbikét, az örök ujulást, *reproductiót*, mely által a természet összes lényege szűnet s megszakadás nélkül magában ismétlődik. — Ez azon fő és nélkülözhetetlen tényező, mely átlehell a összes mindenséget, s életet önt mindenbe; mely ugyanazonos a világ főnállásával, s annak létezését közvetlenül föltételezi. Hol ez egészben vagy részletesen megszűnik, aszerint ott az életnek vagyis létezésnek többé helye nincs.

És ime! egy nagyszerű eszméhez jutánk el, melynek még csak nevet is adni aligha tud a korlátolt emberi szellem.

Eljutunk az eredeti ok eszméjéhez, azon fogalomhoz tudniillik, hogy lenni kell valaminek, mi az egész létezésnek okozója; s légyen bármi nehéz s megfoghatatlan az emberi észnek megérteni azt, mi légyen valósággal az eredeti ok, melyből az összes mindenség létezését vette, — egyenesen annak elismeréséhez, a hithez jutunk egyedül azon egyszerű okból, mivel sokszorta nehezebb annak létezésén kétkedni.

Mert bárha kimondhatatlanul bajos felfogni, hogy az örök térnek határai nincsenek, de sokkal bajosabb annak határokat képzelni.

Emberi fogalmon felüli az örökkévalóságot, örökké tartó időt képzelni, az igaz; de végtelenül lehetetlenebb olyasminnek fogalma, a midőn semmi idő (Zeit) ne létezzék.

Hasonló módon minden, a mire tekintünk, már magában hordja annak bebizonyítását, hogy az saját magának okozója, alkotója nem lehet s e tényből származik azon meggyőződés — mely az emberi lelket megragadja önkénytelenül — s azon meggyőződésre vezet, miszerént létezni kell egy eredeti oknak, mely lényegében különböző minden más előttünk ismeretes anyagi elemtől, s a melynek ható erejéből kifolyólag létezik a mindenség összege.

A mindenség nagy szelleme ez, mely e nagyszertű törvényekben jelentkezik, s áthat az összes mindenség minden lehető gépezetén. Mely minden más tanok fölött már magában elég arra, hogy a világ legvadabb népének lelkében is a vallásosság szellemét felkeltse, s az egyetlen nagy teremő elismerésére vezesse. Mert a mindenség nagyszertűsége csalhatatlan tanúságot tesz annak véghetetlen hatalmáról. Páratlan bölcseségéről pedig, — minden más magyarázatok felett — sokkal nagyobb szerű fogalmat ad ama változhatlan rend s tökéletes egybehangzás, mellyel a megfoghatatlan mindenség kormányoztatik.

E nagy szellem mindenben, a mi környezetünkben van, változás, ujlás, reproductio által tartja fen az összhangzást és egyensúlyt. Hogy ezen változás nem csak ez általunk közvetlenül tapintható tárgyakban van így, hanem az egész mindenségben léteznie kell: következtetni lehet abból, mert ezen elvnek változhatlan hatása mindenre kiterjed, a legkisebb tárgytól föl a legnagyobbig, s mindenre, a mibe az emberi fölfogás észlelései behatni képesek voltak.

A hol ezen élő vagyis mindennek életet adó szellem nem léteznék, ott a testestült anyagnak is — légyen az bármennyire tökéletes — létezhetése nemcsak hogy megszűnnék, de sőt a létezés is képzelhetetlen. Élete van tehát mindennek, a piczinyke ázacsna állatéletétől, s a leggyöngédebb növény vegetatiójától föl a mindenség mérhetetlen rendszeréig, mely a gravitatio —

az életjelenségnek e legnagyobbértékű s legmegfoghatatlabbika nélkül — nem létezhetne.

Mindennek tehát, egy vagy más megfoghatatlan módon, az egész természetén előmlő legtökéletesebb hármónia szabályainál fogva, a reproductio törvényeinek alá kell vetve lenni.

Látjuk a szemeink előtt föltárt növényi életet, a maga természeti pompájában megújulni; a fűszál, a falevél; zöldjével életet tanusít. Ha szoros vizsga alá vesszük, apró edénykék millióit fedezzük föl szerkezetében, melyek mind nedvvel teljesek. Hol e nedv hiányzik, a tapasztalt élet is hiányzik; a fűszál, a falevél eleven zöld színét veszve elalszik, lehull.

De a gyökér, a benne rejlő titkos erőnél fogva, új nedvet készít szüntelenül, s küldi a bámulatos szerkezetű csatornák millióin át, a növény föntartására, s ismét megújulás szelleme lengi át. Új hajtások keletkeznek, melyeken a levelek fiatalságban ujulnak meg, s legszélsőbb finom edénykéiben is kering az életet egyedül feltételező nedv.

Minő rendkívüli működésnek vagyunk itt szemtanúi; a midőn ugyanazon nedv, — mely a levelekben zöldszint idéz elő, — bámulatos színváltozatokkal disziti a növényvilág ezer meg ezer virágait.

A növényéletnek e diszteljes ékszere csak hamar fonyadásnak indul, s a kehely tövében mutatkozik a szaporodásnak magva, mely az anyaföld ápoló keblére hajolva, a benne rejlő eredeti titkos erő abból gyökeret fejt ki, s ez hasonló növény keletkezésének újabb forrása lesz.

De mind ez csakis az által tartatik e sajátyszerű ismétlődésben, mert az ezen életet föltételező nedv, titkos keletkezése fészkeből mindig ujulva küldetik a növény éltetésére, s ha bármi oknál fogva a nedv keringése megszűnik, vagy korlátoztatik, a növény kihal merőben vagy szenved. A gyökértől elkülönzött növény meg levén fosztva a reproductio forrásától, bárha telve nedvvel, tovább életben nem lehet, mert reproductio nélkül az életnek meg kell benne szűnni.

Az állati testben épen úgy mint a növényében, milliók az éltető nedvvel telt edények. Ezekben a vér amaz újító nedv, mely szakadatlan kerengésben foly azokon át; s mivel az állati test közelebb esik észleléseink hatásköréhez, szinte

teljes bizonyossággal meghatározza a tudomány, mennyi idő kívántatik arra, hogy a tápszerekből készült vér, az egész testen s annak minden vezető csatornáin át, keringését megtehesse?

Mondja a tudomány: hogy az állati test combustio által szüntetlen fogyásnak van kitéve, mely a vérkészítés által pótolatik. Tudatik alkalmasint mennyi idő alatt ujul vagy ujulhat meg eként a test. Hol a reproductio ereje nagyobb mint a combustio, ott a test nő. A teljes kifejletség korában a kettő egyensúlyozza egymást. Azonban a combustio lassankint erősödni kezd, s a hanyatlás kezdődik, míg végre teljesen erőt véve a gyengülő reproductión, a testnek el kell halnia.

Ki merné állítani, hogy a föld gyomrában rejlő rettenetes laboratorium nem működik-e hasonszerűleg magára a föld golyójára, s nem kölcsönzi vagy készíti elő ennek ama bámulatos annyi éltet lehellő hatását? Valjon az érczek, ásványok, sőt maga a föld golyója nem vesz-e onnan erőt és örökös ujulást, mely a reproductiót önmagában s minden részletekben föntartsa? És ha netalán e laboratorium rendkívüli működése egyszerre megszűnne, nem lehet-e képzelni, hogy a földnek magának annyi éltetadó működése is kihalna? Ha ezt képzelni lehet, miért ne lehetne a világ vizeiben is ezen reproducens erő létezését föltételezni, a midőn az is a természet lényegének egyik tényezője, melyre a mindenség szellemének kiterjedni kell épen úgy, mint bármely más tárgyra. Bizonyosan létezni kell a tengerek vizében s a földet környező légben is ama reproducens erőnek, mely azt ujló tevékenységben tartsa épen úgy, mint a vegetatio a növények országát, az élet az állatokat, avagy a gravitatio az évezredek örökösen kerengő időszakait.

Hasonló ujlási rendszernek kell a világ vizeiben is létezni mindenestre, mely legyen bár mi, s működő csatornáit létezzenek akár a felszínen, akár a mélységekben, az mindenestre a nagy természet változhatatlan törvényeinek alá van rendelve. Bizonyosan a tengernek is vizei kerengésével szakmájába jutott bizonyos köteleességet kell, hogy a természet gazdasági összhangzásában teljesítsen, s a midőn a világ tengereinek vizeit ez vagy amaz irányba mozogni látjuk, önkénytelenül azon gondolatra kell jönnünk, miszerént azok ok nélkül mozgásnak nem indultak, sőt ellenkezőleg a természet valamely törvényének

engedelmeskedve mozognak, s mozgásaik nem esetlegességek következményei.

A végtelen nagy természetnek bámulatos alaptörvényei ezek, melyeknek mindenike ugyanazon egy legtökéletesebb összhangzatu harmoniának lévén csálthatatlan s a maga leghatározottabb helyén álló kiegészítő része — megfoghatatlan tökély. Ilyen birnak, mert rendkívüli egyszerűségökben változhatatlanok, s mint ilyenek sérthetetlenek. Melyeket semminémű emberi tállálmány meg nem hamisíthat, sem rajtok nem változtathat. Az örökkévalóság ölében nyugvó páratlan eredetiségtű szabályok azok, melyeket utánozni, meghiányosítani, változtatni vagy megsemmisíteni nem lehet, s a melyeknek a teremtés összege változhatatlanul hódol.

Már a régibb korbéli hajósok figyelmesekké levének a tengereken sok helyt tapasztalt bizonyos mozgásokra. Tapasztalák, hogy némelykor a nagy tengerek síkjain a víz bizonyos irányban folyik, melynek következtében hajóik több, kevesebb eltéréseknek valának kitéve kiszámított irányukból.

Tapasztalák különösen, hogy az azori szigetek felől egy folyam törekszik a gibraltári szoros felé, s azon be, — változó gyorsasággal — a földközi tengerbe.

Tapasztalák továbbá, hogy az Atlanti tengernek tropikus vidékein a vizek nyugoti irányban törekszenek szakadatlanul. Folyamok mutatkoznak az európai, afrikai és amerikai partok közelében. — De különösen hogy a beminii szoroson át egy rémitő tömegű folyó ömlik ki a mexicói öbölből az Atlanti tengerbe, mely Északamerika partjaitól lassanként félkör formában eltávozva, ereje Nagy-Britannia partjai közelében is érezhető.

Az emberi fürkészzet sokképen akará e természeti tüenéményt magyarázni, sok vélemények keletkeztek a természetnek e meglepő phaenoménye megfajtására a tudomány terén. De bővebb magyarázatot csak is a jelenkor vizsgálatai s tapasztalatai nyújtanak, minden azonban még most is tisztán megfajta nincsen.

A legrégibb tengerészeknél fogamzott legegyszerűbb vélemény, mely a tengeri folyamok magyarázatára keletkezék, még csak nem is gyaníttatá azon eszmét, mintha ezen folyamok legkevésbé is szabályszerűek lehetnének. Hogy pedig az egész

tenger szerkezete bizonyos változhatatlan kerengési szabályoknak lenne alárendelve, azt még csak nem is érinték.

A folyamok okait külsőségekben és esetlegességekben keresék, nem figyelvén arra, hogy az okok és eredmények combinationjában oly rendkívüli aránytalanságnak engedének helyet, mely phisikai következtetés fölállításának tért nem adhatott.

A vélemények tudniillik eként fejlődének: hogy a folyamok a szelek által okoztatnak, melyek a tenger felszínét mozgásba hozván, bizonyos irányba folyni látszanak, míg más irányu szél által más utra térítettnek.

Némely inkább jellemzett folyamok állandó iránya azonban önként tanuskodván e vélemény alaptalanságáról, mások föld alatti üregek s egyik tengertől a másik tengerig terjedő földalatti csatornák létezését képzelék, melyeken át a tenger vize — olyformán mint a léghuzás eszméje — vonul át.

E képtelen eszmét is azonban félre téve, mások a föld gravitatiojában keresik a phaenomen magyarázatát. Hanem tagadhatatlan lévén az, hogy a folyamok némelyike mig a föld napontai mozgását követé, mások épen ellenkező irányban törekvének, e tűneményt a gravitatio törvényeivel nem lehet ki egyenliteni, s mint ki nem elégitőt a tudomány félre veté.

Régibb természet vizsgálók erősítik az öbölfolyamról különösen azt is, hogy a Missisipi lenne annak okozója. Azt mondák ugyanis, hogy azon folyó özöne csinálja azt, mert a folyamnak gyorsasága, kiszámítható s teljesen arányosítható a Missisipi gyorsaságával. Hanem ezen állítás alaptalansága hamar kitént egy jeles tengerésznek azon gyakorlati bebizonyítása által: miszerént a mexicói öbölből kiomló folyamnak víztömege három ezerszernél nagyobb azon vízmennyiségnél, melyet a Missisipi a mexicói öbölbe önt. De másfelől megjegyzendő az is, hogy az öböl folyam vize sós, Missisipié pedig édes, és a mennyi sóösszeg az öbölből kihordatik a folyam által, ugyanannyinak kell másuton az összes Oceánból a mexicói öbölbe visszatérni, mert ha ez nem történnék, idő teltével az egész öböl édes vízzel telnék meg. Hanem ezen állításnak megdöntője maga, hasonló hibába esett, a midőn a folyamot a napnak ecliptikai mozgásával akará egybekötöni.

A természeti tudományok fejlődése korának egyik legki-

tűnőbb bajnoka *Franklin* azt állítá, hogy az öböl-folyamot a passát-szelek okozzák. — Ezek tudniillik északkeletről és délkeletről egybevágó fuvása által a tropikusok közti vizet a caribbei tengerbe tolják, hol a fölhalmozott víztömeg nyomást okozván, valósággal az öböl-folyamot eredményezi.

A jeles tudósna ezen eszméje kizsoritva minden más tudományos véleményeket, egyedül nyere tért nem csak a tenger-részeknél, de a tudományos világban is. A világhírt *Humboldt* maga elfogadván e véleményt akkora, az öböl-folyam okait azon elv alapján magyarázá. (Lásd: *Voyage aux Regions équinoxiales du Nouveau Continent Tome 1.*)

Vannak példák rá, hogy erős szelek valamely tó egyik szélén, vagy egy csatorna valamelyik végén a vizet felhalmozták. Ugy megengedhető az is, hogy a passát-szelek elősegithetik az öböl-folyam első *impulsusát*. — *Humboldt* épen nagy erőket tulajdonít a tropikusok tengereit örökös egyformaságban seprő passátoknak. De mindennek daczára, hogy azok magukban elegendők legyenek egy akkora eredmény előidézésére, mint milyen az öböl-folyam, a *Hydrostatica* szigorú szabályaival meg nem egyeztethető legkevésbé is. Az ok és eredmény közt a combinationnak helye nincs, ha csak más sokkal nagyoobszertű erő tevékenysége nem párosul azzal.

Smith angol tengernagy a földközi tengeről kiadott igen érdekes munkájában említi, miszerént huzamosabb ideig tartó délnyugoti szélviharok olykor tizenkét lábnyira torlaszolák föl a toscanai tenger vizét rendes állásán fölül. Mely egy erélyes, de csak felszíni (*superficialis*) folyamat okoz a bonifacioi szorosban. (*Corsica és Sardinia szigetek közti tengerszoros.*) De ez semmi tekintetben sem hasonlít az öböl-folyamhoz; mert egyfelől nincs mély folyása és a másikhöz képest csak parányi folyam, mely a víz színén képződik, a mint azt az erős szelek, s az ezek által feltorlaszolt vizek egy tóban vagy öbölben előidézhetnek. Végre is a Bonifacio folyam nem folyik rendes folyóként a Közép tengeren át vagy hosszában, hanem mihelyt áthaladja a tengerszorost, azonnal elterjed, s a széles víz tükrén elvész.

De tegyük fel, hogy az öböl-folyamnak csak is egyedül azon nyomás legyen okozója, melyet a passátok által a caribbei tengerbe feltorlaszolt víz okoz: ezen esetben a caribbei tengerbe és

mexicói öbölbe magasabb vizállást kell föltételeznünk, mint a milyen az atlanti tenger színén van. Mert az állítás már magában is ilyesmit, sőt épen jelentékeny magasságot föltételez.

Ha ez így lenne, tekintsük meg, minek kellene történni a természet törvényének egyszerű szabálya szerint?

Látjuk a tengerbe ömlő folyók torkolatánál, hogy az édes viz, midőn a tengerbe ér, folyása messze behat, mielőtt vize a sós vízzel egybevegyül. — A Dunának a fekete tengerbe ömlő vize kétszáz tengeri mérföldre tisztán megkülönböztethető, mielőbb már foltokra oszlott zavaros vize egészen feloszlik a tenger tiszta vizében. Hanem már a beömlésnél mindjárt terjedni kezd, lassankint terjed hosszúra nyúló irányban, melynek élesen jellemzett érintkezési vonala minden oldalon foltokra szakadoz s elenyészik. A külön természetű két viz nehezen vegyül ugyan, de vegyülése minden irányban történik.

Másként mutatkozik e működés (*processus*) ott, hol a folyó saját természetéhez hasonló édes víztömegbe ömlik, mint például a Rajnának a constanzi tóba ömlésénél. Ez a helyett, hogy folyását több mérföldnyi távolságra megtartaná, rögtön elterjed és elvész a tó vizébe. — Miért nem történik ugyanez az öböl-folyammal is? — Terjed ez ugyan lassankint széleskedve, de a helyett, hogy az Oceán vizével egybevegyülne, — mint az a Rajnával történik a constanci tóban — csaknem idegen elemként, megtartja különködő jellemét háromezer tengeri mérföldnyi folyás után is, sőt épen lassankinti terjedése is közelebbi észlelések eredménye szerint azt bizonyítja, hogy nem magasabb fekvésű helyzetből mélyebb helyekre, hanem ellenkezőleg lassankint emelkedő téren fölfelé kell törekednie.

Ugyanis meglehetősen bizonyossággal tudatik a folyamnak mind szélessége mind gyorsasága a Bemini szorostól (*Brahama szigetek és Florida közt*) körülbelül az északi szélesség 36-ik párvonaláig. Cap Hatteras irányában a folyam szélessége mint egy 75 tengeri mérföld, óránkénti három mérföld folyásbeli gyorsasággal. A Bemini szorosban pedig nem több 32 mérföldnyi szélesnél, de óránkénti négy mérföld gyorsasággal. Mi matematikailag bebizonyítja, hogy a folyam vizének mélysége Cap Hatteras irányába félannynál valamivel kisebb, mint a beminii szorosnál, tehát emelkedő téren fölfelé ment.

De nem tekintve e tiszta számításon alapított tényt, miként lehet a főlebbi állítással megegyeztetni azt: hogy míg az öböl-folyam föltételezett magasabb vizirányu helyéről a déli régiókból északnak tart, — épen azon ellenkező északi irányból egy hideg folyam jő le, mely mind hőfokára, mind sótartalmára, mind színére egészen különböző víztömeg.

E hideg folyam, az öböl-folyam meleg, nagyon sós és indigókék tömegeivel egybeittközve ketté oszlik, sőt ezen egybeittközés pontjánál a folyam már több száz mérföldnyi szélességre lévén elterjedve, aránylag csekély mélységre a folyam meleg vize alatt, egy hideg vízfekvet észlelhető, mely sokkal hidegebb a föld kérgénél s hőfokra egyenlő azzal, mely a Spitzbergeni partok közelében hasonló mélységben találtatik. Ezen hideg víztömegek a folyam két oldalán s alatta folynak vissza ugyanazon déli régiókba, melyeknek a theoria akkora magas fekvést tulajdonít, mely a mondottak szerint képes legyen a Missisipinél három ezerszer nagyobb folyamot nem csak az Oceánon át-hajtani, sőt Humboldt szerint az északi Atlanti tenger egész víztömegét kerengésben tartani (*lásd a felebb említett munkát*).

Ezen hideg folyam, mely a Baffin öblén jő le, nem segítetik elé semmi passát-szelek ereje által. Az azon régiókban uralkodó szelek a hideg folyammal épen ellenkező iránynak, sőt ezen hideg folyamok utjokat nagyrészt nem a felszínén, hanem a mélységben teszik, tehát mindennemű szelek hatásán kívül.

Az egyszerű okoskodás kell hogy veltünk azt képzeltesse, hogy ezen ellenkező folyam, tömegében egyenlő a mexicói öbölből kiömlő meleg folyamához. Mert nem közelíthet az északi régiókhoz nagyobb víztömeg, mint a mennyi onnan eltávozik, mert ezt a víz egyensúlyozó természete meg nem szenvedí. — És itt méltán felmerülhet azon kérdés, vajjon a két folyamot nem hasonló okok eredményezik-e? s ha igen, bajos lenne megérteni mi befolyása lehet a szeleknek inkább az egyikre, mint a másikra? bajosan lehetne valami phisikai okot fölhozni, melynél fogva a végtelen vízfolyamoknak magasabb vizirányt lehessen adni egy helyen mint a másikon, s miután már tudva van, hogy az öböl-folyammal ellenkező irányban egy hasonló nagyságu s erejű folyam jő a Baffin öbléből, a labradori s a többi észak-

amarikai partok hosszában, melyik régiónak kelletik magasabb vizirányt tulajdonítani?

Ha szinte a szeleknek akarnánk is oly erőt tulajdonítani, miszerént a vizet valamely pontján a földnek feltorlaszolni képesek lennének, mi befolyása lehetne ezeknek a víz alatti folyamokra? A hol pedig a szelek iránya épen befolyással sem lehet, ott az állításnak sem lehet helye.

De vegyük kevésbé szorosabb figyelemre az Atlanti tengeren előforduló jeleneteket s ezek lehető okainak vizsgálatába ereszkedve lássuk mennyire egyeztethetjük össze az eredmények lehetőségét a Franklin által föllállított theoriával.

Humboldt azt mondja feljebb említett páratlan utazási munkájában: hogy kevés idővel Tenerifa szigetre érkezte előtt egy *Cedrella odorata* törzs — melynek hazája *Centralis Amerika* — vettették a tenger hullámai által a tenerifai partokra.

Viera Abbé a Canari szigetekről irt munkájában főlemlíti, hogy 1770-ik évben egy gabnával terhelt kisebb hajó Lancerriotte sziget partjáról a szél által kihajtatván a tengerre olyan perczben, midőn népe közül senki azon nem volt, La Guayra partjain Venezuelában akadt fenn.

Még a régibb kor emlékirataiban gyakran emlittetik, hogy oly gyümölcsnemek vetődtek a Canari szigetek partjaira, melyek egyedüli hazája az Antillák. Az új világ föltalálása előtt azon szigetek lakói azt hívék, hogy e rendkívüli gyümölcsök bizonyos tündérszigetről jönnek, mely az akkori legendák szerint, az Oceánnak valamelyik nyugoti ismeretlen pontján örökös ködök átláthatatlan fátyola alatt rejlik.

Magának a nagy Columbusnak nagyszerű terve sztlemlésére nem csekély befolyással volt az, hogy a tizenötödik század vége felé két holt testet találtak az Azori szigetek partjain, melyek merőben különbözének az akkor ismeretes emberi fajok mindenikétől. Ugyanazon időtájban Columbusnak sógora, Don Pedro Correa, Porto Santonak kormányzója, óriási bambus nád-arabokat talált azon sziget partjain, melyeket a nyugoti szelek s folyamok vetének oda. E tények bizonyosan nem kevésbé öregbíték a nagy fölfeldező lelkében azon eszmét, miszerint nyugaton lenni kell valami földrésznek, mely ezen ismeretlen tárgyakat termi.

Az új világ föltalálása után pedig tapasztalák az azon korbeli hajózók, hogy a nyugoti vidékről visszatérő hajók, ha utjokat rövidíteni akarák, magas északi fokokat kelle fölkeresniök a floridiai folyam szárnyain. — Olykor a skót partokon francia borral telt hordókat találának, melyek az Antillák közt elszülyedt hajókról kerültek oda; sőt egy angol hajó, a Tillburny elégvén a jamaikai partok közelében, darabjai ugyancsak a skót partokra jöttek.

Mindezen jelenetek az Atlanti tenger különböző részeiben, a tudományos tengerészeknél igen természetesen azon eszmét kelték, miszerént lenni kell az Oceánban bizonyos folyamrendszernek, mely miatt a vizeibe hullott tárgyak eként utaznak egy helyről a másikra. Ennek kipuhatolhatása tekintetéből szokásba jött a hajózatnál még e század elején, olykor türes palaczkokba iratkát zárni, melyre föl van írva idő és hely, s légellenesen jól biztosítva a tengerbe dobni. És valóban e palaczkok — más bizonyosabb jelek hiányában, nevezetesen elősegíték a tengeri folyamok rendszerének ismeretét.

E palaczkok igaz, nyomot vagy jelt magok ntán nem hagynak. De megnevezik a helyet, hol a tenger hullámaira valának bocsátva. Melynek következtében némiképen meghatározható az út, melyet tenniök kellett. De ha egyebet nem is, legalább egyenes vonalokban ki lehet jelölni a legrövidebb távolságot a vízbedobás és a felfogás pontja között, azon időkülönbséggel együtt, mely e két eset közt eltölt.

Beechey angol tengernagy egy térrajzot adott ki, melyen több mint száz ilyen néma kalandorocskának útja ki van jelölve, melyből tisztán kilátszik, hogy az atlanti Oceánnak minden pontjáról a vizek a mexicói öböl s folyama felé tartanak. — Palaczkok dobattak el az Oceán közepén, úgy szintén az atlanti Oceánt környező három világrész partjainak különböző vidékein a legszélsőbb déli és északi régiókban. — Megtalálták pedig : Nyugot-Indiakon, az angol szigeteken, vagy pedig a most már igen jól ismert öbölfolyam vizeinek vonalában.

Két palaczk közül, melyeket déli Afrika partjai közelében dobtak el, az egyiket Irinidád szigeten, a másikat pedig Guernsey szigeten találtak meg.

Egy más palaczk, melyet még 1837-ik évben Cap Horn-nál

(az északamerikai continens déli csúcsa) bocsátának vizre, egy évtizeddel ezelőtt az irlandi partokon jelent meg.

Az említett igen érdekes térrajzot figyelemmel vizsgálva, s a csaknem szüntelenül talált ilyen palaczkok eltéréseit tekintve, szinte csalhatatlanul bizonyosnak tetszik, hogy a caribbei tenger felé törekvő vizek a keblőkre bocsátott palaczkok mindegyikét az öböláram körébe sodorják. Sőt azon palaczkok is, melyeket a Beechey tengernagy térrajza szerint, az öböláram közvetlen vidékén kívül találtak, azt gyanítatják, hogy azok már a körutat megtették, de nem vetődven partra, az ut ismétlésére indultak, azt, ki tudja, hányadikszor megteendő.

Mindezen tapasztalatok önkénytelenül azon meggyőződésre vezették a tudományos tengerészeket, miszerint az Atlanti tengernek minden pontjairól a víz örökös mozgásban van az egyenlítő felé. És viszont, az egyenlítőtől az öböláram csatornáján távozva, az Atlanti Óceán széles medrében a víznek körbe fordulva kerengeni kell.

E vélemény igazolására nem csekély mértékben szolgál azon tény is, miszerint az Atlanti tenger közepe táján, az Azores, Canari és Cap de Verd szigeteiktől határozott háromszögben, a tengernek körülbelül négyszáz geográfiai négyszög fokokat elborító része, vastagon borítva van tengeri hinárral (*Fucus Natans*), hogy az ott járó hajók meneti gyorsasága tetemes késedelmet szenved általa.

E hely már a régibb spanyol hajózók előtt *Mar Zargasso* név alatt ismeretes volt.

Midőn Columbusnak hajói e vidékre értek, emberei azt hívték, hogy ott minden további hajózásnak örökre meg kell szűnni — csüggedni kezd reményük s ezzel bátorságuk, mert szemeknek úgy tetszék, mintha a zöldes boríték elég tömörséggel birna, hogy rajta járni lehessen. Ezen tengeri hinárfaj kisebb nagyobb foltokban látható az öböláramnak a tenger síkja felőli szélén.

Ha valamely telt edény vizébe könnyen úszó tárgyakat vetünk, s a vizet körbe forduló mozgásnak indítjuk, — a felszínen úszó könnyű tárgyak a kör közepére fognak sietni, hol a mozgás ereje legkevésbé érezhető. Hasonló valami történik az

Atlanti tengeren is, melyen a Zargasso tenger a körbe forduló víztömegek közepét képezi.

Columbus fedezé fel e növénynyel borított vizet első útjában, mely mai időben is ugyanazon geográfiai fokok alatt megtalálható, kivéve némely csekélyebb esetleges változásokat, melyek az egyenlítő csendjei, az évszak, a szelek és viharok változtatól föltételesek. Ötven évi legfigyelmesebb észlelések azt bizonyítják, hogy Columbus ideje óta a Zargasso tenger helyzete nem változott.

E fontos adatok észlelése minden kétségen kívül tévé a tudomány mezején azon eszmét, hogy az atlanti tenger vizei kör alakban kerengnek nagyszertü medrökben. Legtávolibb sarkvidékeiről vizeinek hideg folyamai az egyenlítő felé tartanak, s az egyenlítőnek meleg vizei térnek vissza a sarkok felé, a víz egyensúlyozását helyreállítandók.

Hanem e természeti működés összes szerkezete olyannyira nagyszertü, miszerént annak egyedüli okát a passátok szende fuvalmainak tulajdonítani, minden lehető combinatio arányain kívül esik. Lenni kell a természetben más erőnek, mely egyedül maga, vagy lenni kell erőknak, melyeknek egybevágó összes működése idézi elő a természet remek gépezetének ez egyik sajátyszerü működését.

Humboldt maga, ugy látszik, kétkedék a theoriában, melyet az öbölfolyam magyarázatára felhozott, s ugyanott azt mondja: a folyamatok okairól elmélkedve átlátjuk: hogy sokkal több oldaluk lehetnek, mint azokat lenni általánosan képzeljük; mert a tenger vizei mozgásba jöhetnek külső lendítés (*impulsion extérieure*) által épen ugy, mint hévfok és sötartalom különbsége által, ugy szintén a polaris jégnek koronkénti olvadása, s végre a különböző szélességi fokok alatt létező elpárolgási egyenetlenség által.

Megemlíti azt is, hogy a tengereknek különböző vidékein, különböző légnyomás is befolyással lehet. Legsajátosabb azon nyilatkozata, a midőn óriási képességű fürkészkedő szellemét mind ezek ki nem elégítvén, végre egyszerűen azt mondja: hogy az öbölfolyam okát a Cap Blanc körül az afrikai parton kell keresni. (Lásd: *Ansichten der Natur*.)

Hanem a nagy természetbuvár által fölemlített ezen le-

hető tényezőkön kívül, lehetnek még mások is, melyeknek hatálya a folyamatok rendszerére vonatkozólag sokkal nagyobb tért enged a kombinációnak.

Azon tudományok között, melyek az emberi gondolkodó tehetségnek legnagyobb tért nyújtanak, a legszebbek egyike a geologia. A geologusnak nagyszerű történeti képtárként nyílik meg az összes természet, melynek óriási nagyságu képeiben a természetnek története legelső kezdetétől fogva ábrázolva van. Az egyének nagyszerű csoportozatából, különböző alaku s szintű öltözkéből, jellemző vonásaiból, ki kell tanulnia s magyaráznia a történetet, mit az egyes képek ábrázolnak. Utmutatója maga a mesterek legnagyobbika : a természet, mely folytonos működésével a képek sorozatát jelenben is folytatja.

Azonban a geolog állításait nem alapíthatja oly tényekre, mint a milyenekkel valamely jelen korbeli gép vagy kézmű szerkezetének magyarázatát támogatni lehet, s csakis föltételekre alapíthatja következtetéseit.

De lehetnek e következtetések mindenestre olyanok, melyeknek physikai s matematikai elvek szerint helyeseknek kell lenni.

Ha a földnek vizsgálatával foglalkodó ezt teheti, ki mindent kezébe foghat, s a tudomány által föltalált minden gyakorlati vizsgálatok tömkelegén át vezetheti, mennyivel meg engedhetőbb a hypothesisek föllállítása azon természetvizsgálónak, ki vizsgálatai tárgyául a tengernek titokfedte mélyeit tűzte ki?

Maury, amerikai tengerésztiszt e tekintetben legmélyebben hatolt a tengerek physikai alkotásának kifürkészésibe. M. de Fleurieu, Marchand hajóvezér utazási munkájához csatolt észrevételeiben megjegyzi, miszerint: „a földközi tengeren a víz elpárolgása sokkal nagyobb lévén mint mennyit az abba ömlő folyók visszapótolhatnának, e nagy elpárolgás okozza a gibraltári szoroson berohanó folyamot.” Megemlíti ezt Humboldt is, de anélkül, hogy a Gibráltárnál mutatkozó tény magyarázatába ereszkednék, az állítást félre veté (lásd az említett munkát).

Maury más szempontból tekinté e tárgyat, s fölkarolva a Fleurieu által már megemlített eszmét, abban rendkívüli nagyszerű erőket rejteni tapasztalt, melyek kombinációjából mélyen gondolkodó szelleme, oly tényeken alapult elveket állított fel,

melyek a tenger összes víztömegeinek rendszeres kerengését a meggyőződésig bebizonyítják.

Legyen szabad a fizikai geográfiában tett ezen legújabb eszméket fejtegetni a szerint, a mint azokat a kitünő természetbuvár maga fölállítja ; s miután azokról Maury maga azt mondja : „hogy állításainak megmutatására a tények tökéletesen hiányzanak, de ha hiányzanak is, szinte gyakran megtörténik, hogy a természet törvényeire alapított hypothesisok bő anyagot nyújtanak a meggyőződésre, (lásd: *Physical Geography*), s ebből kiindulva, legyen szabad némely saját nézeteimet is a maga helyén megemlíteni.

IV. F e j e z e t.

Az Öbölfolyamnak lehető okai. — Maury amerikai tengerésztiszt újabb theoriája. — A folyamnak elkanyarulása keletfelé.

Képzeljünk magunknak egy golyóalaku éggöri testet földünk helyébe, melynek tömör belseje ezer lábnyi mélységű vízboríték alatt legyen köröskörül. Légyen ez minden eghajlati viszonytól ment, s rajta a hőmérsék mindenütt egyenlő. Az ilyen szerkezetű gömbön az egyensúly háborítatlan lévén, azon sem szelek, sem folyamok nem keletkezhetnének.

Képzeljük továbbá, hogy e gömb közepén köröskörül bizonyos szélességben a víznek fele, azaz: ötszáz lábnyi mélységig változnék át a víznél fajsúlyra nézve könnyebb folyadékká, például olajjá. Az összes folyadéktömeg egyensúlya azonnal meglenne háborítva, és egy folyam- és vízfolyam- rendszer indulna meg. A könnyebb folyadék a gömb két félkörén a sarkok felé mint felfolyam. A nehezebb pedig a sarkoktól a gömb egyenlítője felé mint alfolyam.

Tegyük föl már most, hogy a könnyebb folyadék elérve a sarkokat, változzék át ismét vízzé, a víz pedig elérve a téritők körét, változzék át olajjá. Minden szél hozzájárulta nélkül egy folyamrendszer keletkeznék.

Képzeljük már most, hogy e gömbnek tömör belseje vegye magára ép azon alakot, melyel földünk bir, tengereivel, continenseivel s szigeteivel. Az említett egyszerű folyamrendszer külön-

bőző akadályok és más localis okoknál fogva megzavartatnék, s bizonyosan a mélységek egyenetlensége, a száraz föld partjainak alakzata, s több ily akadályok s okok miatt egy helyen erősebb folyamok keletkeznének mint máson, — de minden esetre létezni kellene bizonyos folyam és vízfolyam rendszernek az egyenlítőtől a sarkok felé s vissza.

Vajjon nem lenne-e alkalmazható ezen állítás azon viszonyra, mely a sarkok hideg vize, s az egyenlítő meleg vize közt van földünkön? mely az egyenlítő hősege által nem csak föltevőleg, de valósággal fajsúlyában könnyebbé tétetve, ténylegesen hat egy ilyforma folyam- és vízfolyam-rendszer létesítésére?

A tapasztalás azt hiteti el velünk, hogy ilyesmi nem csak föltehető, de valósággal létezik is a tenger vizeiben.

1834-ik évben az amerikai tengerészlet rendelést bocsátott hajóparancsnokaihoz, hogy észleléseket tegyenek minden tengereken, vizeinek emésztő hatása körül, a hajófenekek rézborítékára. Tíz évi figyelmes észlelések azon eredményt adák, hogy a caribbei tengeren és a mexicói öbölben cirkáló hajók réze sokkal inkább szenvedett, mint minden más tengereken tartózkodott hajóké.

Ez egyenesen arra látszik mutatni, hogy a caribbei tenger és mexicói öböl vizeinek savai (die Salze) minden más tengereké felett leghatályosabb galvanai erőket fejtenek ki. Föl lehet pedig tenni, hogy az ott tapasztalt nagy galvanai erők hatályosabb voltát némi részben azon vízben lévő savak aránya föltételezi.

Fel vala már említve az Öbölfolyam vizének feltűnő indigókék színe. Ismeretes dolog azok előtt, kik a délibb tartományokban tengeri sókésztéssel foglalkoznak, — hol a kezelési mód abból áll, hogy a tenger vizét a partok földébe vágott tavacskába eresztik; — az elterjedt csekély mélységű viz a nap melegétől elpárolog, sótartalma pedig, mint tömör anyag, a vízből kiválva, hátra marad. Mentül hosszasabban áll a viz a nap erejének kitéve, s mentül sósabb lett a folytonos elpárolgás következtében, színe annál sötétebb kéknek mutatkozik. Végre a jegeczülés pontja bekövetkezvén, a mély kék verhenyes színt kezd játszani. Ezen sókésztők a viznek színéről szokták megítélni az abban lehető gazdagabb vagy szegényebb sótartalmat. Minél zöldőbb a viz színe, annál csekélyebb benne a sótartalom. Mi egyenesen

arra mutat, hogy a tropikusok tengereinek, s az Öbölfolyamnak indigókék vizei több sómennyiséget tartalmaznak mint más tengerek, de ezt bizonyítja a *Salometer* is.

Thomassy francia tudós egy utazás alkalmával, melyet déli Frakthomból Amerikába tett, a tenger vizeinek sótartalmát különböző helyeken megvizsgálván, úgy találta, hogy a biscayai öbölben $3\frac{1}{2}$ százalék a passát-szelek körébe $4\frac{1}{10}$, az Öbölfolyam vize pedig a déli carolinai partok irányában 4 százalék sót tartalmaz daczára annak, hogy a világnak három legnagyobb folyója: az Amazon, Orinocco és a Mississippi, s ezeken kívül temérdek apróbb folyók, valamint a nyugot-indiai vízzel terhelt felhők, nagyobb mennyiségű édes víz tömeget kölcsönöznek éppen a caribbei tenger és mexicói öböl vizeinek felvékonyítására, mint mennyit az összes föld többi részei hordanak. És méltán keletkezik itt azon kérdés: mi legyen annak oka, hogy a mexicói öbölben és a caribbei tengerben sósabb a víz, mint az Atlanti tengernek hasonló hévfoku vizei, melyek az Öbölfolyamnak medrét képezik?

Az Oczeán különböző részeiben bizonyos phisikai okok léteznek, melyek arra működnek, hogy az Oczeán vize némely helyen sósabb legyen, más helyt kevesebb sót tartalmazzon, egyhelyt nehezebb, más helyeken pedig könnyebb legyen, mint rendszeren a tenger vize lenni szokott.

Ilyen okok például a kagylók és polypok különböző nemei, melyek különösen a tropikus vidékeken temérdek tömör anyagot vesznek el a tenger vizétől saját képződésök végett. De főkép nagyszertű tényezők: a hévség (*temperatura*), kisugárzás (*radiatio*), elpárolgás (*evaporatio*), és a leverődés (*precipitatio*).

A passát-szelek körében, tengeren az elpárolgás sokkal nagyobb, mint a leverődés, míg ellenkezőleg a tropikusokon kívül a felhők sokkal több nedvességet raknak le, mint a hőség és szelek felvesznek. Már pedig éppen ezen régiók szélén ömlik az Öbölfolyam az atlanti tengerbe.

Gyakorlati észlelések által tudatik, hogy Kelet India partjain az elpárolgás naponta $\frac{3}{4}$ hüvelyknyi vizet vesz föl a tenger színéről; — tegyük fel a passátok körében az Atlanti tengeren ne legyen több $\frac{1}{4}$ hüvelyknél. E számítás éven át 15 lábnyi vízmennyiséget tenne, mely elpárolog. Már pedig az elpárolgás által

csak is víz részek vétetnek föl, a tömör anyagok pedig hátrahagyatnak.

Egy akkora vízösszeg, mely az Atlanti tenger passátjainak vidékén 15 lábnyi mélységet képez, hogy nem csekély mennyiségű sót tartalmazhat még azon esetben is, ha a sótartalmat a biscayai öbölben talált próba szerint határozzuk, igen szembe ötlő, s világosan arra mutat, hogy a szüntelen gyors elpárolgás miatt a víznek legalább felső rétegeiben sósabbnak kell lenni azon régiókban, mint más helyeken, hol a természetnek e működése hiányzik.

A tengerészek bizonyítása szerint van egy nagy folyam, melynek szélessége körülbelül az egyenlítőtől az északi szélesség 20-ik fokáig terjed. Ez a nagy egyenlítői folyam, melyet Humboldt is észlelt, s említett munkájában *Le Courant equinoxial* nevezet alatt ismertet. E nagyszerű folyamat már Humboldt felszínűnek jellemzé s megjegyzé, hogy az Afrikai partok felől egyenest a caribbei tengernek tart. — Teljes okszerűséggel állítani lehet talán, hogy e folyam legalább egy részét azon vizeknek, melyekről a passát-szelek már nagy vízösszeget felszívtak a só hátrahagyásával, — a caribbei tengerbe vezeti.

E tény teljesen megfejtí, miért legyen a caribbei tenger vize sósabb, mint a tenger vize rendesen lenni szokott bizonyos határozott hévfokozaton?

Bár mennyi legyen is azon vízmennyiség, melyet a passátok felvesznek, annak csak csekély része verődik le azon helyen s régiókban, hol a felszívás történik. A sokkal nagyobb rész a tropikusokon kívüli éghajlatokba megy, hol a száraz és tengeri régiókban alászáll. És pedig a száraz földrészekre sokkal több víz esik le, mint a mennyi ott elpárolgás által ismét a felhőknek átadatik. A nagyobb rész tehát a földben, annak forrásait táplálja, s a folyók csatornáin ismét visszatér a tengerbe.

Hanem nagy része a légbe fölpárolgott víznek a tropikusokon kívüli tengerekre is esik, eső vagy hó formában. Legyen ez bár aránylag kevés, mindenesetre bizonyos mennyiségű édes víztömeget tényez, mely azon vidékeken a tenger vizeihez járult. — Ennek kétség kívül változást kell előidézni a tenger vize fajszá-lyában, még pedig kétszeres mértékben azon elv szerint: hogy

egy mennyiségből ha valamit elveszünk, s a másikhöz adjuk, kettőzteti a különbséget.

Megfontolva ezen okokat, tekintsük meg már most, minő befolyással lehetnek azok egy oly különös phaenomen előidézésére, mint milyen az Öbölfolyam? E végett minden más előtt figyeljünk legelőbb is a folyam gyorsaságára, mint ez már megemlítették — s tegyük azt a beminii szorosban óránkénti négy mértföldnyi gyorsaságúnak, szélességét pedig mint feljebb, 32 tengeri mértföldnek.

Ha e területnek csak két száz öl mélységet engedünk (a legujabb mérések szerint 2200 láb), függőleges át-metszete két száz millió négyszög lábnyi tért adna, mely másodpercenként egy ölet haladva előre, minden 6 lábnyi közön ezerháromszáz husz millió köbláb víz haladna át másodpercenként. — Ekkora víztömeg a folyam hévfokán tizenkét millió fonttal könnyebb, mint hasonló víz tömeg az Oceán rendes hévfokozatán, hasonló sótartalom mellett.

Ennek ellenében képzeljünk a sarkok vidékein egy hasonló víztömeget, mely mind hévfokra mind pedig sótartalomra nézve merőben különböző viszonyban áll.

Érintve volt már, hogy az elpárolgás által nagy só és más tömör anyag marad hátra a passátok vidékép. Ha csakis az északi félpassátjának területét vesszük is tekintetbe, mely körülbelül három millió négyszög mértföldnyi területet képez — s közép számítással az éven át elpárolgott víz mennyiséget 15 lábnyira tesszük, csekély számítás meg fogja mutatni, hogy a hátra maradt só mennyiség egész Magyarországot több lábnyi vastagságu só-takaróval borítaná el. Vajjon ez magára is nem elég-e arra hogy a tropikusok és areticus sarak vizei közt némi fajsúly különbséget okozzon.

Hogy a passátoknak eként sótartalom által nehezült vizei a felszínen maradnak, annak több physikai okai lehetnek. Lehet az aggregatio növekedése a sótartalom növekedésének következtében, s az ebből keletkezett ellentőrekvés (*repugnantia*) az alsóbb víztömegekkel egybevegyülni, mely a folyamban is oly szoros elkülönöztségekben mutatkozik. Lehet a hévfokozat is. De tán leginkább, — véleményem szerint — az: hogy az elpárolgás által okozott sófelesleg alá szállván, a tenger mélyében létező hideg

víztömegek fajsúlyát nevezetesen emeli. Ehez járulhat a kagylóknak, s különösen a polipiféráknak éppen a tropikusok tengerein találató nagyszerű működése, melynél fogva a víznek különösen felrétegeiből temérdek mennyiségű tömör anyagot választanak ki. Lehetnek azonban mind ezek összesen okozói annak, hogy a vizek a felszínen maradnak, s mint felfolyam a caribbei tenger felé törekszenek.

Az egyenlítői nagy folyam az amerikai continenst megközelítvén, a caribbei tengerbe és mexicói öbölbe temérdek édes vízmennyiséggel vegyül, melyet az Amazon, Orinocco, Mississippi, számtalan más kisebb nagyobb folyók, s az egyenlítő csendjeinek nagyszerű záporai nyújtanak, sőtől nehezült vizeinek felhigitására, s hőfokozatának emelésére, mert ezen tropikus folyók vize sokkal melegebb, mint a tenger szokott lenni.

Mind ez megannyi nevezetes tényező, mely összesen fajsúlyra nézve tetemesen könnyebbé teheti a folyamra előkészülő vizeket mind a mellett, hogy sótartalmuk még mind nagyobb, mint a tropikusokon kívül eső tengereké.

Elősegíthetik ugyan a passátok is a caribbei tenger felé törekvő irányt. De a mi e phoenomenben a legmeglepőbb, az: hogy minden más lehető utat mellőzve, bármind rejtélyes ok miatt éppen az Öbölfolyam ismert irányán rohan ki.

A természet e legnagyobb szerű tűneményeinek egyikét vizsgálat alá veendők, ismereteink jelen stadiumában csakis gyantásokra alapíthatjuk eszméinket annak megfejtésében, s erre nézve különösen két tényre kell figyelnünk.

Egyike ezeknek a folyam vizének szaporodott sótartalma, a másik a poláris tengernek jelentékesen kevesedett sótartalma (*a balti tengernek vize például alig félannyi sótartalmu, mint rendszeren szokott az Oczeán vize lenni*). De legyen e különbség bár minő, annyi bizonyos, hogy hőfokozatra nézve nagy különbséget föltételez.

E két szélsőség közébe jő a rendes Oczeán megint különböző sótartalmával s hőfokával tehát még egy harmadik tényező, mely által a világ vizeinek egyensúlya háborítatik.

A természettan azt mondja pedig, hogy a víz egyensúlykülönbséget meg nem szenved, s tán nem hibázunk ha e tényben keressük az Öbölfolyam létezésének fő okát.

Minő legyen e tényezőnek hatása, s mennyire terjed ereje? meghatározni tán lehetetlen lesz örökre, hanem bármilyen megfoghatatlan *dinamicus* erő gyűjti egybe e vizeket s hajtja át az Atlanti tengeren, egy dolog bizonyosan elvitázhatatlan, t. i. hogy azon sófölösleg, melyet a passátok hátra hagynak a tropikusok alatt, valami úton el kell hogy távozzék a passátok köréből, s a többi tengereken illő arányban elosztassék, mert különben a tengereknek minden sótartalma idővel a tropikusok körében összesednék. Múltán föltételezhető tehát, hogy ezen sóval terhelt vizeknek legalább egy része az Öböl-folyam útján vezetetik rendeltetése helyére, az arcti tenger megkevesedett sótartalmának pótlására.

Vegyünk már most figyelemre a hőfokozatot, mely hasonlólag nevezetes tényezője lehet a nagy tűneménynek.

Az Öböl-folyam vize télnék idején is föl egész a 42-ik északi párvonalig 8—12 fokkal melegebb az Oczeán vizénél, mely ismét nagy különbséget tehet fajsúlyra nézve a kettő közt. Hogy valóban teszen is, bizonyítja az: miszerént az Öböl-folyamban minden természeti jelenségek arra mutatnak, hogy vize könnyebb az Oczeán vizének rendes fajsúlyánál.

A hólyagot, ha künn a hideg levegőn csak kissé felfújuk, aztán a hevített kályha megé akasztjuk, az elpattanásig feszülni fog magától, s a mely kesztyű a téli hideg alkalmával kezünket fedezhető, a nyári melegben szűk lesz.

Meleg által tehát minden anyag, úgy a vizis tágul (*expansio*). De ez magában már *volumen*-re nézve könnyülést föltételezván, az Öböl-folyam vizének lassu emelkedésben csudálatos hideg víz partjainál magasabbra kellene domborulni a természettan törvénye szerint.

Kinek a körülmények megengedik, s a természet titkai kiismerését szenvedélylyel ohajtja, kiutazva e természeti nagyszerű tűnemény vidékeire, meggyőződést szerezhet magának arról, hogy az épen említett természettani igénylet az Öböl-folyamban teljes mértékben létezik.

Belejutva a folyamba, ha egy könnyű ladik bocsáttatik le, az azonnal a folyam valamelyik széle felé fog sietni, jobbra vagy balra ahoz képest, mint helyezete lesz a folyam tengelyétől (*közepétől*). Nem világosan bizonyítja-e ez, hogy a folyam vize

sekély rétegben foly két oldalai felé, mint viz a fedélről, mely a könnyű ladikot magával viszi, míg a nagy hajó mély vízvonatu alja, a nagyon sekély folyam erején kívül esik.

De észlelhető még egy más eset, mely ugyanezt látszik bizonyítani. A folyamnak Oczeán felőli szélén tengeri hinár s egyéb úszó anyag nagymennyiségben találtatik, míg az amerikai partok felőli oldalon ilyesmi ritkán látható mind annak daczára, hogy a gyakori erős keleti szelek ezen úszó tárgyakat a folyam másik oldalára is hajthatnák, de úgy látszik, hogy a folyam tengelyétől szélei felé lefolyó sekély felszínfolyamot le nem győzhetik. Könnyebbnek kell tehát az Öbölfolyam vizének lenni, melyet a hideg alfolyamok fölemelnek, s lassankint kiszélesülni kényszerítenek.

A tárgyalt nagyszerű folyamnak természeti jelenségeit nyomonkövetve, láttuk: hogy az a mexicói öbölből, mint eredete nagyszerű forrásából, a bemini-i szorosban kezdi folyását északfelé tartó irányban. Utját az észak amerikai partok közelében követi lassanként kiszélesedve a new-foundlandi zátonyokig. E ponttól kezdve azonban egészen keleti irányt vesz.

A régiebb korban azt hívták, hogy ezen elkanyarodást a Szent Lőrincz folyó okozza, mely nagyszerű víztömegét az elkanyarulás fősarkpontjánál bocsátja a folyam oldalának. E nézet azonban aligha bir nagyobb valószínűséggel, mint milyennel egy ember karjainak ereje elég lehetne arra, hogy egy dunai gőzöst menetele teljes erejében utjából föltre nyomjon.

Némely természetvizsgálók a tudomány fejlődése korában, jelesen M. Aragoé s Rennel azt állíták egyenesen, hogy az észak-Amerikai partok, s különösen a Nantucket-i sekély helyek okozzák az elkanyarodást. Állításukat annyira kétségen kívülinek tarták, miszerént felhozható ellenokok létezését is nem képzelék. De nem figyeltek azon nevezetes tényre, hogy a bemini-i szorost elhagyva az Öbölfolyam az amerikai partokat sehol többé nem érinti. Sőt a folyam és a partok közt egy hideg vízfolyam létezik, mely ellenkező irányból észak felől jő, alkalmasint egy részét tevén azon hideg víznek, mely a folyam után távozó meleg vizet a mexicói öbölben pótolja.

Humboldt azt mondja: hogy e tűneményt okozhatják tartós nyugoti szelek, de lehet ennek oka az északról lejöő édesvíz is.

Maury az elkanyarulást a föld sarka körüli forgásának tulajdonítja, s azt mondja: „hogy az, ugyanazon természeti szabálynak van alávetve, mely a bujdosókat körtükbe mozogni parancsolja“ s valóban nem hiányoznak tapasztalati tények, melyek ezen állítás alaposságára mutatnak.

Ismert dolog a vasuti gépészek előtt, miszerint olyan vasuti vonalokon, melyek egyenes délről északnak tartó vonalba építvék, a délről északfelé futó vonat hajlamot éreztet a sinek keletfelőli oldalán való lefutásra. Ugy az ellenkező irányba menő vonat ellenkező irányu lefutással fenyeget. Legyen a pálya hosszú vagy rövid, csakhamar az elindulás után, bizonyos határozott gyorsaság mellett ezen hajlam már érezhető, s mentül nagyobb a gyorsaság, annál érezhetőbb.

Ilyesmi azonban nemcsak a vasutaknál, hanem más tárgyaknál is észlelhető; például egy olyan folyón, mely a feljebb kijelölt irányban foly,— föltéve minden esetre, hogy a folyó nagy víztömeget hord, a folyam ereje s a behullott úszó tárgyak legnagyobbára a jobb part felé tartanak. Figyelmezzünk csak Dunánknak hazánkat átmetsző azon részére, mely az említett irányt követi. De a legföltűnőbb példát erre a Mississippi mutatja föl, melynek nincs Balkánja, hogy északról délnek tartó folyását megtörje, s a melynek jobb partján temérdek úszott fa látható; míg bal partján ilyesmit látni csak gyéren lehet.

Nem nyilvánoson arra mutata-e ez, hogy a csekély, vizen úszó tárgyakra is a föld forgása befolyással van?

Bárha lehet képzelni, hogy ez csak esetlegesség, s legfeljebb azt jelenti, hogy a folyásnak ereje a jobb part felé tart, ha nem ez ellenében azon kérdés támad, miért tart épen a jobb partnak? Mivel pedig a Mississippi és mint minden más folyó medrét változtatni szokta, miért ne változhatnék ezzel az úszó fa lerakodó helye is.

Hanem miután az úszó fa a mexicói öbölbe jut, s innen mulhatatlanul a folyam körébe sodortatik, a főnebbi állítás ismét teljesen igazul, és pedig ellenkező irányulag a Mississippin mutatkozó jelenségekkel. A midőn az Öbölfolyam északi irányt követvén, a tengerfelőli oldalán — tehát ismét a jobb parton, ha tudniliik partokat képzelnünk kell — temérdek mennyiségű úszó fa, hajódarabok, tengeri hinár, sat. találtatik, mit az Amerika felőli oldalon s partokon találni ritkán lehet.

E tények csakugyan újmutatásul szolgálhattak a mélyen fűrkéskedő tudós Maurynak, hogy az Öbölfolyam elkanyarulását belőlök indokolhassa s erősítse: hogy utjának épen ott kellene lenni a hol van még azon esetbeis, ha a nantucketi sekély helyek, s a new-foundlandi zátonyok nem is léteznének.

Mondja továbbá: hogy a folyam utja épen az, melyet egy ágyu golyó tenne, ha a bemini-i szorostól elindulva, az angol szigetekig mehetne. Mert a himini-i szoros közelebb esvén az egyenlítőhöz mint Anglia, hosszasági körének fordulási gyorsasága sokkal nagyobb, mint az angol szigeteké. Azon golyónak tehát, mely a nagyobb kör gyorsasági momentumával indult el, a gravitationak erejénél fogva keletre kellene elkanyarulni.

Ezen állítás magyarázata végett képzelje magát a tisztelt olvasó egy gyorsan haladó kocsiban. Ha a kocsi mellett egy jó barátja gyalogolna — tehát lassabban haladna ugyanazon irányba, s ennek valami tárgyat-például egy almát, odadobni akar. Ha a dobást egyenest rá irányzaná, az alma jóval odább esnék le, mint a pont lenne, melyre irányozta és pedig azon okból: mivel nagyobb gyorsasággal halad, mint a gyalogló.

Ilyen esetben az eldobott tárgy ivalaku utat teend. Így az Öbölfolyom is, valamint minden más tengeri folyam, mely déli irányból északra vagy ellenkezőleg foly, utjában nagyszerű ív formát kell tennie.

Némely jobban kinyomozott folyamoknál, mint például a már említett hideg folyamnál, mely az Öbölfolyam s az amerikai partok közt ellenkező irányban foly, — Afrikának nyugoti partja közelében egy más folyamnál, nem különben a csendes tengeren a chinai folyamnál a fenebbi állítás valósággal észleltetett is. Hanem e téren oly rendkívüli nehézségekkel van a vizsgálat egybekötve, miszerént az állításnak tényleges bebizonyítása emberi képességen felüli eddigelé.

Említve volt Humboldtnak azon eszméje, miszerént az elkanyarulásnak lehet okozója az északról lejövvő édes víz is. Ez igen figyelemre méltó tény, mely homogeneitása s nagyszerűsége által ép annyira fontos, mint e tudós Maurynak eszméje.

Már Humboldt megemlíti, hogy e hideg folyamok a new-foundlandi zátonyok vidékén egybetalálkoznak az Öbölfolyam

meleg vizével. E hideg folyamoknak titokfedte utakon oda kell törekedniök bizonyosan, honnan a meleg folyam jő, s tekintetbe véve a természetnek ama hajthatatlan szabályát, miszerint körében az egyensúlyt bármiként helyreállítja, hinnünk kell, hogy ezen visszatörekvő ellenfolyamnak tömegre nézve épen akkorának kell lenni, miszerént a távozó meleg vizek miatt délen keletkezett hiányt teljesen kipótolhassa.

Hogy e tény bizonyosan képes az elkanyarulást eszközölni, abban kétkedni alig lehet. Nagyobb kérdésnek látszik itt az: miként eshetik, hogy e két ellenkező irányu folyam egybe nem vegyül, kivált a midőn mindkettő mozgásban van, s hasonszerű erővel ütődik egybe?

Bárha a víz nagy hévtömeget képes fölvenni, mind a mellett a legalkalmatlanabbak egyike a hőség vezetésre, azaz: rossz conductor. A hév nem hatja át oly könnyen, mint más jó hővezető anyagokat, mint például az érczek nagyobb részét.

Ha egy darab vasnak vagy réznek egyik oldalát hevítjük, a másik oldala is meg hevül, s a hőség az érczdarab minden részeit gyorsan áthatja. De hevítettessék a viznek felszíne egy tóban vagy medenczében, fenekén mégis hideg lesz.

A hő vezetés által terjed a vasban, de a vízben csak mozgás által terjedhet. E mozgásba tétel következtében pedig folyamok keletkeznek.

Ha egy pohárba meleg vizet töltünk, s reá hideget, bizonyos igen finom szálú szöveget fogunk észlelni szabad szemmel is, még pedig fuggőleges helyzetben; szemlélhetjük a lassankénti egybevegyülés *processusát*, s mentől nagyobb az egybetöltött két víz közt a hőkülönbség, a vegyülés annál lassabb leend.

Ha a poharat kezünkbevéve körbe mozgatjuk, a szálacskák is köralakban fognak mutatkozni, s a tökéletes egybevegyülés csakis erősebb s huzamosabb rázással eszközölhető. Látható e jelentéktelen tényből, mennyire ellenkezik a különböző hőfokozatu viz egymással vegyülni, miértne lehetne ez a tenger vizeire is alkalmazható? Még pedig annyival inkább, mert a tengerek medrében ilyes fölrázás nem képzelhető, s a mit szelek és viharok tehetnek, az csak is csekély térre szorítókozó s nagyon fölületes.

Tehát a nagytömegű hideg folyam északról jöven, s az emlitett physikai tény szerint az Öböl-folyam meleg vizével egybe nem vegyülven, arra mulhatatlanul nyomást kell tennie. Mely bizonyosan hasonértékű (aequivalens) arra, hogy az Öböl-folyamban eltérést okozzon.

Van az Öböl-folyamban nevezetesen egy környülmény, mely ezen állítás támogatására érdemleges fölvilágítást nyújt és pedig: az Öböl-folyam miután az amerikai partoktól eltávozik, elkanyarulásában helyzetét (*positio*) változtatja az évnek bizonyos szaka szerint.

Ugyanis bal széle az elkanyarulási ívben, az északi szélesség 41-ik párvonalát nem haladja túl a télnek utolsó szakában. Ellenben septemberben, midőn tudniillik a tenger vizei legmelegebbek, a 46-ik pár vonalt éri el. Mi azon eredményt adja, hogy midőn a víz leghidegebb, a folyam egész medre, elkanyarulásában délfelé szorittatik le, s midőn a víz legmelegebb, észak felé nyomul föl.

Az Öböl-folyam különködő folyásánál fogva, elválasztó korlátot képez az arcti tengerről lejövő vizek és az Atlanti tenger vize között. Ha a két egymástól elkülönített víznek ugyanegy hőfokozata lenne, a folyam mindig ugyan egy irányu s helyezett utat követne, mert a surlodás mindkét oldalon egyenlő lenne.

A téli hónapokban azonban a folyam jobb oldalát képező Atlanti tenger vize 6—8 fokkal melegebb szokott lenni, mint az arcti tengerről lejövő hideg folyamok, melyek a bal oldalt képezik. Ide járul még azon tény is, miszerint a tenger vize — eltérőleg az édes víz természetétől — a fagyásponton egybeszorul, tehát tömöttebb lesz.

Említve vala főnebb, miszerint mentül csekélyebb a hőfokozati különbség két víztömeg közt, annál könnyebben vegyül egybe. Bármí legyen oka annak, hogy a folyam vize azon vízzel, mely közt foly, egybe nem vegyül, mind ezen ellenszenv daczára csak a surlódás által is sokat vesz vízből mindkét oldalon. De ha egyik oldalán hidegebb vízzel találkozik mint a másikon, igen természetes, hogy a már mondottak szerint — azon kisebb lévén az *affinitás*, az ellenszegülésnek is nagyobbnak kell lenni, mely természetesen nagyobb nyomást okoz, s ez lenyomja utjából a folyamat azon oldal felé, hol a hasonzerűség (*homogeneitás*) inkább

meg lévén közelítve, könnyebb a surlódás általi vegyülés. A nyári hónapok alatt ezen hőfokozati különbség a két oldal közt kiegyenlítődvén, vagy legalább kevesedvén, a nyomás is elenyésszik vagy kevesedik, s a folyam a magasabb párvonalokra tér vissza.

Mintán a természet csudáinak ezen óriása a virginiai partokat meghaladja, egész szélességén át váltogatva meleg és hideg vízrétegek tapasztalhatók, melyek függőlegesen vannak egymás mellé rétéelve.

Az északról lejövvő folyamok tudniillik az Öbölfolyam meleg vizével találkozva, mechanikai uton rohamjok ereje által egymásba vegyülnek. De a nehezebb hideg víz lassanként aláütyled, s az említett ponton túl a folyam eredete felé e hideg rétegek már nem tapasztalhatók, s a folyam meleg vize ismert indigó-kék színe háborítatlan egyenlőségben foly.

E víztömeg felszínén, vagy felszínéhez legközelebb eső rétegeiben a víz legmelegebb, mélységében a hőfok alább száll ugyan, de minden esetre melegebb, mint az Oczeán vize hasonló mélységben, míg végre a folyam alját elérve, legalól tökéletesen hideg vízréteg találtatik. A hőfok különbsége pedig épen nem csekély, s gyakran megesik, hogy a folyam felső rétegeiben a hőmérő 20—22 fokot mutat, míg a fenékrétegek alig mutatnak 2—3 fokot.

Minő fölséges működését látjuk ebben a nagy természetnek, mennyire bámulatos annak rendkívül finom gazdasági szerkezete, s mennyire sajátyszerűen csudálatos annak hatalma, mely ezen óriási folyamot mozgásba tévé. Viz ő maga, partjait viz képezi, sőt tömegének rémitő sulya vizalapon foly.

Mennyire kicsinyszerű ehez képest minden emberi találmány? ez ám az igazi mester, kinek tanításain, ha okul az emberiség, jövő előhaladása határtalan leend, s osakis a miolta annak szabályai szorosabb figyelemre méltatnak, csakis azóta tett az emberiség oly sokat s bámulatos, s mentől mélyebben fogannak ép oly egyszerű mint nagyszerű titkaiba behatni, annál meglepőbb találmányok lesznek a fűrkészet eredményei.

Hanem még eddigelé alig tekintettünk a természet finomabb titkainak küszöbén át; mert bármennyire meglepők legyenek is a villany és delejesség terén tett újabbkori észlelések, a midőn

gondolatunkat csak nem ugyanazon perczen a világ egyik szélétől a másikig, tengereken át is küldhetjük, mégis mind ez a természetnek finomabb titkaihoz mérve, aligha nem oly arányban áll, mint a legvastagabb hajó kötél, a selyemhernyó finom szálához.

Mennyire bámulatos a fölhozott esetben a természetnek azon nagyszertű gazdaszáti rendezkedése, miszerént az Öböl-folyam vize által elvezeti egy helyről a meleg fölösleget. Annak meleg vizét sehol a föld kérgivel érintkezni nem engedi, mert a föld aránylag jó hővezető lévén, a folyamat hőfokozatától megfoszthatná, mielőtt az kiszabott köteleességét teljesíthette volna, — hogy tehát ez ne történhessék, rossz hővezető vízmederbe szorítja. Eként a hőfokozatot magával vinni kényszeríti oly vidékek szelidítésére, s termékenyítésére, melyek különben szélességi helyzetök miatt, zordonak s kietlenek lennének.

V. Fejezet.

A tengerek folyamairól általánosan. — A Veres tenger. — Folyam Babelman-debnél. — Folyam Gibráltárnál. — A nagy Océán vizei. — A Csendes tenger — Alfolyamok.

Az előbbi fejezetben meg volt mutatva, hogy a világ tengerei legnagyobbik s legészlelhetőbb folyamának okai koránt sem esetlegesek, hanem azok tényleges physikai szabályokon, a természetnek örök változhatatlanságban működő törvényein alapszanak.

Tagadhatatlan tény lévén az, hogy a mexicói öbölből egy hatalmas vízfolyam rohan ki a beminii szoroson át, mely az egész atlanti Océán tükkrét átszeli, melynek szemlélésével önkénytelenül is a világ vizei kerengésének eszméjéhez kell jutnunk, mert ha e kézzelfogható phaenomen az Atlanti tengerbe bizonyos életszerű mozgalmat tanúsító kerengés kiindulási pontjának létezésére mutat, méltán következtethetjük, hogy a világ vizeinek összes tömegében is hasonló mozgalomnak kell létezni már csak azért is, mert a tengerek, a Kaspium tenger kivételével, egymással egybeköttetésben vannak. De alkotrészeik is ugyanazonosok lévén, a mi egy vidéken szemeink láttára történik, hasonlót föl-

tételezhetünk a többi vidékeken is, mert elkülönítő korlátok nincsenek melyek a tengereket egymástól teljesen elválasztanák, s ha egyhelyen akkora óriási mozgalmat veszünk észre, hidjuk, hogy annak hatással kell lenni az egészreis.

A tengerek síkjain, kivált partok közelében, nem ritkán örvényszettek tapasztalhatók a tetszőleg csendben nyugvó vizeken, Beechey angol tengernagy (*admirál*) több örvényalakú folyamat jelölt ki az Angol csatornában, s azt mondja, hogy azok tisztán a tenger vizeiben létező folyamoknak résutos egybetalálkozásából keletkeznek, mert a vízfolyamok épen úgy mint a légvonalok, ha különböző irányból jönnek, örvényszést (*giratio*) képeznek, melyek azután a tengerek némely vidékein, mint például a norvégiai partok közelében valódi örvényt idéznek elő, mintha a víz valamely feneketlen türegbe sodródnék le.

A híres Maelström ilyenszerű folyamok egybeütkezésé által képződik, s hogy az, a közelébe tévedt hajót oly rémitő vészélylyel fenyegeti, azon csudálkozni épen nem lehet, a midőn az erős viharok alkalmával keletkezett örvényszettek is (*angol műszó szerint — Cross sea*) annyira veszélyesek.

Tekintsük a természetnek e bámulatos tüneményét kissé közelebből, s ha annak magyarázatát feltalálni akarjuk, azon igen egyszerű feltételből kell kiindulnunk: hogy a tengerek bármely részén, ha egy folyamat veszünk észre, annak bizonyosan valahol kiindulási pontjának is kell lenni, hol töresség maradna hátra bizonyosan, ha ugyanazon pontra valamely más folyam nem menne, még pedig tömegre nézve épen akkora, mely az eltávozottat teljesen pótolhassa, mert a víz és a lég törességet ön magában meg nem szenved, s e szempontból indulva ki, előttünk áll rögtön a folyamok és vízfolyamok nagy erejű rendszerének egész fogalma.

Főlesleges lenne a tengerek folyamait azon fogalomtól feltételesíteni, mintha azok netalán magasabb állásból alantabban fekvő vidékekre vonulnának. Sőt ellenkezőleg a folyamok né melyike fölfelé, azaz: mélyebb helyről kevesebb mélységű vidékre, tehát hegyre felfolynak, míg mások teljes vizirányban követik a természet varázsvesszője által kijelölt utjokat.

Az Öbölfolyam egyike azoknak, mely hegynek foly, a mint

azt a legfigyelmesebb mérések bizonyítják, melyből azonnal kitűnik a tenger vizei kerengésének teljes függetlensége.

Vannak azonban olyan folyamok is, melyek mint felfolyamok magasabb vizarányról mélyebben fekvőre törekednek.

Nemde kedves magyar olvasó, visszaélés történik önnek igen becses figyelmével, sok tarka barka dologgal terhelem figyelmét ugy-e? beszélék folyamokról, melyek a hegyre felfelé folynak, másokról, melyeknek esése sincs, s. t. a. ki tudja miről, melyet csak figyelemmel követni is fárasztó dolog. Bizonyosan efélék olvasását nem várta az elveszett napló vissza emlékezéseiből, csakis apró kalandocskák olvasását reméllé, nem pedig ilyen unalmas dissertatiókat. Hanem valjon nem utazás, még pedig bizony nem csekély utazás tárgy lehet-e ez is? hidje el pedig, hogy ilyszertü utazási észlelések nem oly könnyűek ám, mint egy magos hegy megmászása, vagy egy csésze kávé megivása napkeleten. Mert ez sok studiumot igényel egy felől, aztán különben is sokkal nehezebben legyőzhető akadályokkal van egybekötve, mint bármely másnemű tapasztalatok a világon. — Azonban legyen türelemmel az olvasó, mert bátran merem ígérni, hogy e munkának ezen részében is találni fog olyat, mi bár ha kevésbbé mulattató, de bizonyosan új, s ennél fogva érdekes is leend. Aztán a hány utazó a világon, annyiféle lehet a nézet és izlés. Egynek megragadja figyelmét maga az egyén, mást öltözőke, egyiket a pipa, mást füstje s. a. t.

A folyamok, melyek az Atlanti tengerből a Földközi-tengerbe rohannak a gibraltári szorosnál, és az indiai Océán azon folyama, mely a vörös tengerbe ömlik Babelmanteb szorosánál, — olyanok, melyek magasabb vizarányról (*niveau*) alacsonyabb fekvésű helyre folynak. Itt a folyam alja hihetőleg vizarányos, felszíne pedig résutos tér (*planum inclinatum*), mely lefelé esik Fölvilágosításul vegyük vizagálat alá a veres tengert.

Azon tengernek nagyobb része egy esőtlen és folyó nélküli vidéken fekszik, s mint ilyen, az elpárolgás általi vízvesztésnek igen nagynak kell rajta lenni, mely sem esők, sem folyók által nem pótolatik. Hosszasága e tengernek szinte ezer tengeri mértföld. Fekvésére nézve közelítőleg délről északnak nyulik, s kiterjed az északi szélesség 13-ik fokától, egész a 30-ik fokig.

Mondják, hogy májustól octoberig ezen tenger felső végén a víz két lábnyival alacsonyabban fekszik, mint a babelmandebi szorosban. A természetvizsgálók nagyobb része azt állítja, hogy ennek oka az uralgó északi szelekben fekszik, melyek a vizet azon tenger felszínéről kinyomják.

De ugyanazon évszakba esnek a legforróbb napok is, a midőn az elpárolgás legnagyobb mérvben s leggyorsabban történik. Ha tekintetbe vesszük, mennyire szárazok és melegek lehetnek a szelek, melyek azon évszakban azon tenger felszínét seprik, képzelhetjük, miszerént a napontai elpárolgás szörnyű nagy lehet. Bizonyosan nem kevesebb fél hüvelyknél, s lehetőleg két-anynál is több.

Az anyatenger ezer mértföldnyire fekszik felső végétől, partjait égető melegségtű homok képezi, az elpárolgás szüntetnélküli, és nincsenek esők vagy folyók melyek a nagymennyiségű elpárolgásnak csak részecskéit is visszaadnák.

Bizonyosan ezen elpárolgás nem csekély részét teszi azon vízhiánynak, mely Sueznél mutatkozik. Tán ha nemis egészen, de nagy részint okozza a mélyebben eső vizarányt. Segítette más részről a szelek által is, melyek ezen tengerről a vizet kifelé fújják

Tegyük föl már most, hogy a folyam, mely a veres tengerbe benyomul naponta 20 mértföldnyi haladást tesz. E számítás szerint ötven nap alatt érhetné el a suezi földet. Ha az elpárolgást csak fél hüvelykre tesszük naponta, a víz két lábnyit fog veszíteni útjában.

Ennél fogva a veres tengerben alantabb vízállásnak kell lenni a suezi földszorosnál, mint a babelmandebi tengerszorosnál, teljességgel nem véve tekintetbe az uralgó északi szél erejét mely a vizet Suezről Babelmandeb felé erőlteti. De ezen kívül vagyon két független tényezője e vizarány különbségének, t. i. elpárolgás és hőfok - különbség. Mert természetesen az utobbinak Sueznél kisebbnek kell lenni a 30-ik szélességi fok alatt, mint a 13-ik fok alatt Babelmandebnél.

És itt ismét elő áll az Öbölfolyamnál megmagyarázott főok, tudniillik: a tenger vízben keletkezett suly és hőfok, különbség, mely a tenger vizeinek kerengését okozza. A veres tengeren feljövő folyam, elpárolgás által sok mennyiségű vizet veszítvén, vize lassanként sósabb s nehezebb lesz. Ide járul még a magasabb szélességi fok alatti hőség kevesedése, mely a víz fajsu -

lyát neveli. E két környülmény ugyanazon vizet mint álfolyamot ismét visszaerőlti az anyatengerbe. Ugyanezen eset létezik a földközi tengerben is, hol a beléömlő édes vizek nem pótolhatván az elpárolgás általi vízvesztést, az Oczeánból egy örökös folyam rohan befelé Gibraltárnál.

Nemis lehet ez másként, mert különben ha e sőtől nehezedt víz azon tenger medrében maradna, fölösleges sóterhét kénytelen lenne lerakni, s végre az egész tenger sőjegecedésbe menne át. Hanem a nagy természet itt is föntartja az egyensúlyt ugyanazon rendkívüli kiegyenlítő erejénél fogva, melyel az összes mindenség fönttartatik.

Bajos lenne aránylagos képzetet formálni a tömöranyag mennyiségéről, melyet azon folyam, — mely az Atlanti tengerből a földközi tengerbe nyomul, — magával hord. — Hogy ennek szörnyű nagynak kell lenni, képzelhetjük a nagy gyorsaságból, melyel ott a víz befelé rohan, ezen folyam némelykor oly nagy erővel tolul be, hogy a kifelé igyekező vitorlások heteket, sőt hónapokat kell hogy a közelben fekvő kikötőkben heverjenek, míg egy kedvező kihaladhatási alkalom áll elő.

Tegyük föl már most, hogy ezen folyam, mely képes egész flottákat hónapokig visszatartóztatni, haladásában ne tegyen többet két mértföldnél óránként. Vegyük mélységét csakis 300 lábnyira. A sómennyiséget pedig a tengervízben annyira, mint azt Thomassy a biscayai öbölben találta. És mindezt a gibraltári szorosnak szélességével, hét tengeri mértfölddel sokszorozva, úgy fogjuk találni miszerént ha valahol azon tengerből e vizeknek rendes és aránylagos visszafolyamai nem lennének, eddig a Földközi tenger egész medrének is sőjegecekkel kellett volna megtelnie.

Bővebb fölvilágosításául a mondottaknak, lássunk tényeket, melyek észlelésen alapszanak.

Néhány évvel ezelőtt, a keleti gőzhajózási társaság egyik hajójának fő gépésze, vízpéldányokat szedett egész útja alatt Suezről Babelmandebig, melyeket Giraud tanár megvizsgálván, a következő eredményekhez jutott:

Szélesség. Hosszaság. Spec. suly. Sótartalom 1000 részben				
1. sz. Tenger Sueznél	—	—	1027	41,0
2. sz. Suezi öböl	27,49	33,44	10,26	40,0
3. sz. Veres tenger	24,29	36,	10,24	39,2

		Szélesség.	Hosszaság.	Spec. súly.	Sótartalom 1000 részben.
4. sz.	Verestenger	20,55	38,18	10,26	40,5
5. sz.	„	20,43	40,03	10,24	39,8
6. sz.	„	14,34	42,43	10,24	39,9
7. sz.	„	12,39	44,45	10,23	39,2

(lásd: *transact. of the Bombay Geogr. Society vol IX May 1849 to August 1850.*)

Ezen kimutatás egybehangzó azon állítással, miszerént ugyanazon tenger vize sulyosabb és sósabb Sueznél, mint Babel-mandebnél.

Az említett folyóirat mondja továbbá, hogy a hőmérő Suez és Ader között gyakran Fahrenheit hőmérője szerint 90 (25,3 R.) fokra felmegy, s közép állása alig kevesebb 75 (19,1 R.) foknál éjjel nappal s az egész éven át. A tenger felszínén a víz 65 és 85 (14,6—23,6 R.) fok között változik. A különbség a száraz és nedves hőmérő között gyakran 25 (11,1 R.) foknyi, sőt a puszták szeleiben 30—40 (13,3—17,7 R.) foknyi is. Az elpárolgás pedig Adennél körülbelül nyolcz lábnyira megy éven át.

Ezen adatokból kiindulva, Buist tanár azt mondja: „tegyük föl, hogy a veres tengereni elpárolgás általánosan ne legyen nagyobb mint Adennél. Nyolcz lábnyi vastagságu vízréteg, akkora, mint a veres tengernek egész terjedelme, vétetik róla el gőzformában. És tegyük föl, hogy a veres tengernek mélysége legyen nyolczszáz lábnyi, — és ez bizonyosan több mint kétszeresen a valóság — ha az Oczeánról víz nem jöhetne bele, száz év alatt egészen kiszáradna. A veres tenger vize általánosan 4 százalék sót tartalmaz — s mivel a só $1\frac{1}{2}$ olyan nehéz mint a víz, 2,7 százalékot tesz tömegben (volumen) vagyis kerekszámban mondjunk 3 százalékot.“

„A fölállított elvek szerint a veres tenger háromezer év alatt tömör sötömmeggé kellett volna hogy átváltozzék, ha tudniillik nem lenne semmi kifelé menő folyama. — Mivel pedig ez nem történt még sokkal több idő lefolyta alatt is, nyilvános jele annak, hogy a minő mennyiségben só belé foly a felfolyammal, épen annyi mértékben ki kell annak menni alfolyamok által.“

Hogy a földközi tengernek is egy alfolyamának kell lenni, jegyezzük meg azt, hogy az Atlanti tengerről szünet nélkül egy folyam rohan beléje, mely nagymennyiségű sót hord magával.

Tudjuk pedig azt, miszerint azon tenger bárha sósabb tán a többi tengerek vizénél, sótartalma nem növekszik. Függetlenül tehát minden tapasztalatoktól, egyenesen állítani lehet, hogy egy alfolyamnak kell léteznie, mely által a sófűlösleg ismét visszamegy a nagy Oczeánba.

Smith tanár még 1683-ban legelső volt, ki ilyesminek létezését gyanítá (lásd *Phyllosophical transactions*). Ugy látszik, ezen befelé folyás, — melyet bámulva szemlél az utas, ki a Ceutai partról kivált valódi folyót képzel maga előtt, mely foly és mindig foly hol gyengébben, hol nagyobb erővel, az évszakhoz s hihetőleg más, még nem ismert okok befolyásához képest. — Még azon korban is nagy vitatkozás tárgya volt a tudósok és hajózók között.

Smith tanár megemlít több fogalmakat, melyek ezen phoenomen magyarázatára fölhozattak, például: földalatti csatornákat, üregeket. A nap sugarai által okozott kigőzölgést stb., mint megannyi okozót e természeti jelenetnek. Végre bemutatja saját véleményét, mely szerint épen annyi mennyiségű viz megy ki a földközi tengerből egy alfolyam útján, mint mennyi az atlanti tengerből szemlátomást berohan.

Valóságát ennek példával kívánja erősíteni, melyet egy jeles tengerésztől hallott. Az említett tengerész egy alkalommal a balti tenger csatornájában lévén egy hadi hajón, a hajó egyik ladikján bement az ottan is létező folyam közepébe, mely a ladikot sebesen vivé magával. Csakhamar egy vedret bocsátának le, mely egy ágyugolyóval vala terhelve. A veder bizonyos mélységre szállván, a ladik menetelét megállítá. Még mélyebbre bocsátván azt, a ladik ellenkező irányban, folyam és szél ellen indult. Állítása szerint a felfolyam alig vala harmincz lábnyi mély, s mentől lejjebb bocsáttaték a veder az alfolyam annál erősebbnek mutatkozék.

A földközi tenger alfolyamaira nézve a legrégibb észlelések 1712-ig mennek vissza.

Hudson tanár egyik közleményében, melyet 1724-ben az angol tudós társasághoz (*Philasopical society*) tett azt mondja: „1712-ik évben. Monsieur du L. Aigle, ama szerencsés és nagylelkű parancsnoka a Phoenix marseilli kalóz (*Kaper*) hajónak, üzöbe vévén egy hollandi hajót Ceuta közelében, azt

utóléré a csatorna közepén Tariffa és Tanger között, ott széles oldalt (*Breit Seite*) így nevezik, midőn a hadi hajó valamelyik oldalán lévő minden ágyúval egyszerre tüzet ad — adva, az rögtön elszűnyede, a legénységet azonban du L' Aigle ur mind megmenté. Néhány nappal azután az elszűnyedt hajó pálinka- és olajterhével együtt Tanger közelében fölveté magát, mely legkevesbé is 12 tengeri mértföldnyire vagy on nyugot felé azon helytől, hol elszűnyedése történt. Tehát egyenesen a folyam rohama ellen."

E tény sokakat azon gondolatra hozá: miszerint a csatorna közepén egy vízfolyamnak kell létezni a mélységben, mely kifelé tart az Océánba, melyet ezen történet nagyon is bizonyít, és lehetőleg nagyrésze azon víznek, mely a szoroson betolult, ugyanazon uton és az előbb említett két part hosszában ki is megy. Ellenkező esetben ezen hajónak Ceuta felé vagyis belebb kellett volna hajtatnia.

A csatornában igen mély víznek kell lenni, miután hadi hajóink parancsnokai gyakran próbálák azt a leghosszabb zsinetekkel megmérni, de soha fenekét el nem érték. (*Smith tenger-nagy mérései szerint a gibraltári szoros legsekélyebb Cap Trafalgar és Cap Spartel között, mélységét 960 lábra teszi.*)

Közelebből M. Coupvent de Bois tetteles észlelések által is bebizonyította, hogy a földközi tengernek egy kifelé tartó alfolyama vagy on. De legyen bármiként, a felhozott tények s számtalan észlelések kétségkívűlinek teszik a kifelé tartó alfolyamot mind a veres tengerben, mind pedig a földközi tengerben. A mi pedig az atlanti tengerről hemenő felfolyam okát illeti, aligha kétkedni lehet abban, hogy az a tengervízben tartalmazott tömöranyagoktól föltételeztetik.

Eddig megtekintők azon folyamokat, melyek létezéséről szemünk önkénytelenül győznek meg s a melyeknek létezése a hajók előtt már sok idő óta tudva van. Lehető okait vizsgálat tárgyává tűzven ki a tudomány, minden tények oda mutatnak, hogy ezen tengeri folyamok magokra egyedül nem létezhetnek. Hanem minden kétségen kívül föltételezik azt, hogy rendszerezett kerengésnek kell az Océánok összes vizeiben létezni. Melyeknek közelebbi meghatározása azonban Még eddig a vizsgálók hatalmában nincsen főként azért: mert a tengeren bizonyossággal visszamenni a már egyszer elhagyott pontra csaknem lehe-

tetlen, s e miatt a szükséges nyomonkénti vizsgálat is, — mi pedig physikai, geografiában főtényező — lehetetlen. Sőt a mi több, már a bizonyos ponton elkezdett vizsgálat is gyakran rögtön félbeszakasztatik. — Egy keletkező vihar, még nem is igen nagy, elegendő arra, hogy a vizsgálódási pont a vizsgáló szeme elől önökre eltűnjék, mert nincs a világon lángész vagy éles szem, mely arra ismét ráismerjen.

Ezen állítás igazolására legyen elég felhozni egy esetet, mely körülbelül egy évtizeddel ezelőttörtént, még nem is az Oczeánon, hanem a korlátozott határok közé szorult földközi tengeren.

Egy alkalommal, egy igen megsérült hajó tére be a Valettai kikötőbe Málta szigeten, szörnyű fáradalmak között alig mehetnek meg az elsüllyedés veszélyeitől. A hajóvezér jelentést tön a máltai tengernagysághoz, miszerént, nehéz hullámzatu tenger mellett, mintegy száz tengeri mértföldre Máltától — pontosan kijelölván a szélességi s hosszasági fokot — hajója vizalatti sziklába ütközvén, nehéz sérülést kapott.

Viz alatti szikla, s ily közel Máltához, ez nagy baj. A hajó nem lévén mély vizvonatu, ezen eset haljóslatu vala a mély vizvonatu, s különösen az azon vidéken gyakran czirkáló hadi hajókra nézve.

A tengernagyság tehát rögtön egy kisebb hadi hajót küldte a kijelölt veszélyes pont föl kutatására, mit annál is inkább megtalálni lehet, mivel a tenger vize rendkívül tiszta s átlátszó, több ölnyi mélységre igen csekély tárgyak könnyen észrevehetők, az olyan tárgyak pedig, melyek fehérek vagy fényesek, nagy mélységre észlelhetők.

A kipuránosolt hajó tehát kiszálla minden lehető készlettel, hogy a rejtélyes sziklát akár szétlövés által a hajók vizvonalanálól szállítsa le, akár pedig állandó jel által jelölje ki.

A hadi hajó hat hétig czirkált a kijelölt fok alatt a nélkül, hogy valamit láthatott volna a vízben az olykor játszadozó delfinek kivül. Visszatérel tehát Valettába azon meggyőződéssel, hogy a jelentést tett hajos vagy csalódott vagy hazudott. Hogy pedig sem nem csalódott, sem nem hazudott, később kiviláglott abból, miszerént ha bár nagyon ritkán, de ugyanehez hasonló jelentés ismételtetett más hajók által is.

Tudatik tehát, hogy száz mértföldnyire a máltai partoktól,

bizonyos irányban létezik valahol egy víz alatti szikla, mely az ottan cirkáló hajókra nézve veszélyes. De föltalálását a véletlenre bizzák.

Mennyivel bajosabb lehet tehát a vizsgálat a nagy Oczeánon, hol még a kijelölt fok-négyszöget is föltalálni csaknem bajosabb, mint a földközi tengeren a vizalatti sziklát.

Használva tehát az alkalmat míg lehet, a midőn egy tudományt kedvelő hajóvezér valami érdekesre bukkan, s ennek is többnyire félbeszakadt munkálatból keletkezett hiányos jegyzeteiből kell a következtetéseket vonni.

De bármiként is, ezen hiányos észlelések mind arra mutatnak, hogy a tengerek összes vizeiben bizonyos folyam- és ellenfolyam-rendszer létezik, mely a vizek kerengését épen úgy, mint a vérnek kerengését az élő testekben, s a nedvét a növényekben csálhatatlannal föltételezi.

Láttuk a fenebb mondottakban a korlátolt határok közé szorított belföldi tengerekben mutatkozó egyszerűbb vizkerengés létezését. Láttuk a határtalanabb atlanti Oczeán nagyszerű értetését, mely azonban még mindég oldal korlátoktól szegélyeztetik, bárha nagyszerűségében a belföldi tengerek mellette éienyésznek is. De lássuk már most vagyis tekintünk be egy kévéssé a világ tengerének titkaiba, annyira tudnillik, a mennyire emberi korlátoltságnak ez eddigelé lehetséges volt.

Legelőbb is fordítsuk figyelmünket az indiai tengerre, — melynek helyzetét és physikai alkotását tekintetbe véve, s figyelembe véve azt, mi az Öbőlfolyamról mondatott, — azon következtetéshez kell jutnunk, miszerint ezen meleg kazánból bizonyosan meleg folyamoknak kell valamerre kiömleni, melyeknek temérdek túlmelegített vizet kell onnan elvezetni, hihetőleg sokszorozva nagyobb tömegekben, mint az Öbőlfolyam elvisz a caribbei tengerből s a mexcói öbölből.

Az Atlanti tenger nyitva van az északi sarok felé, míg az indiai Oczeánt forró égövi tartományok rekesztik el tőle. Ezen Oczeán vize melegebb mint a caribbei tengeré, s ott az elpárolgotatási erő is nagyobb. És pedig hogy sokkal nagyobb, mellőzve minden észlelést, kiténik csak abból is, hogy az indiai Oczeánon a hévfok sokkal nagyobb, s a legközelebbi partvidékeken törteni szokott nagy esőzésekből.

Ezen két környülmény már magában arra mutat, miszerint nagy folyamoknak kell az indiai Óceánból kiindulni.

Egyike ezeknek a természetvizsgálók előtt is ismeretes Mozambiquei folyam, mely a jöremény fokánál Lagullas folyamnak is neveztetik.

Egy másik ezen folyamok közül a malakkai szoroson ömlik ki, és egyesülvén más hasonló melegségtű folyamokkal melyek a jávai és chinai tengerekről jönnek, a philippini szigetek és az ásiái partok közt kimegy a Csendes tengerre, igen hasonszerti vonalban az Öböl-folyaméval. Innen hasonló köralakn utat vesz az Aleutiai szigetek felé. Éghajlatokat mérsékel mint az Öböl-folyam, lassanként enyészvén el Észak Amerikának napnyugoti partjai felé menő útjában.

Ha a világ térképét figyelmes szemle alá vesszük, úgy találjuk, hogy ezen folyamnak physikai helyezete sokban hasonlít az Öböl-folyaméhoz; Sumatra sziget és Malakka hasonszertiséggel bir Floridával és Cubával, — Borneo a bahamai szigetekkel, az egyik a Providence, a másik a floridai csatornával. A chinai partok megfelelnek az észak-amerikai partoknak, a philippini szigetek a Bermudáknak, és a japáni szigetek new-foundlandnek.

Valamint az Öböl-folyamnál, ugy ezen chinai folyamnál is vagyon egy hideg ellenfolyam a folyam s a continens között. Az ásiái partok éghajlata hasonszerti az észak-amerikai keleti partokkal az Atlanti tenger hosszában. Vancouver szigetnek s Oregonnak éghajlata Európa nyugoti partjainak s az angol szigeteknek valóságos mása. Északi Californiának pedig légviszonya sokban hasonlít a spanyol félszigetéhez, valamint alsó kaliforniának esőtlen mészhegyei Afrikára emlékeztetnek hasonló geográfiai fok alatt elterülő homokpusztáival.

Az északi csendes tenger, valamint az Atlanti tengernek északi regioi, — hova ezen meleg folyamok mennek, — boritvák gőzökkel és köddel. A villámlások cikázásai a téli hónapokban is ép annyira gyakoriak, mint az Atlanti tenger magasabb párvonalain, és az Aleutiai szigetekeken ép oly gyakoriak a sűrű ködök, mint a new-foundlandi nagy zátonyok vidékén.

A különbség, mi a két folyam között létezik, az északi régiókban támad.

Az Atlanti tengerbe egy nagy északi folyam jő le az arcti tengerről. A csendes tengerből pedig egy felfolyam nyomul a beringi szoroson át a jégvidékre. Maga a folyam pedig innen megtérve, élnek fordul, a Bering csatornája igen sekély lévén arra, hogy erős alfolyam létezését megengedje, vagy pedig nagy jéghegyeket bocsásson be a Csendes tengerbe.

Ezen egybehasonlítások kiténtetik azon hasonlóságokat és különbségeket melyek a két Oceán vizei kerengésének rendszerében léteznek.

Az atlanti Oceánnak jégtümegeket vezető hideg folyamai nem ismételtetnek ugyan a Csendes tengerben, nem lévén itt hasonló eredeti kuforrása a jéghegyeknek, mint milyen a poláris tenger, Egyedül az ochoczi és kamcsatkai tengerek azok, melyek a Csendes tengerre nézve a jeges tengert képviselik.

A fenebb említetteken kívül vagyon még egy meleg folyam — bár ha nem is mindég észlelhető, — mely az indiai Océánból ered. Ez a déli sark felé foly, középsben Afrika és Austrália között, és tetszőleg egy Zargasso-forma tengerbe vész el, mely kevéssé tarkázik tengeri hinárfoltoktól.

De ne csudálkozzunk ekkora nagy három meleg folyam kifolyásán az indiai Océánból. Vegyük tekintetbe, hogy e tenger északról föld által záratik, és hogy vizének hőfoka igen gyakran 25 fokra hág. Következésképen szörnyű mennyiségű hideg folyamoknak kell más vidékekről ide tartani, hogy azokat, és az éven általi nagy elpárolgást, — mely itt, tapasztalatok szerint, 15—20 lábnyi — pótolhassák.

Az utóbb említett melegfolyamnak mindkét oldalán, — középsben Afrika és Austrália között, — jeget hordó folyamok léteznek, melyek az antareti sark hidegét hozzák magukkal, az éghajlat hevét mérséklendők, s a megzavart vízi egyensúlyt helyreállítandók.

Azon folyam, mely a tengeri hinár által foltozott tengertől napnyugot felé esik, a legnagyobb mennyiségű jéghegyeket viszi magával. Gyakran utjokba állanak ezek az Austráliába — mostan már sürűbben — járó hajóknak, a midőn a másik folyamon ezen eset csak ritkán fordul elő.

Az említett folyam jéghegyei gyakran lejönek egész a déli szélesség 40-ik fokáig, ellenben az Obőlfolyam az északi Atlanti

tengeren felette ritkán bocsátja azokat ily közel az egyenlítőhöz. Sőt Maury azt mondja, miszerént azon dél-sarki folyam, mely az annyira rettegett Cap Horn-tól keletre esik, egész a 37-ik déli párvonalig is elvitte a jéghegyeket.

Egybehasonlítás tétetett a chinai folyam és az Öböl-folyam között, illetőleg a Csendes és az Atlanti tengerben. A chinai folyamnak vonala még eddigelé nem határozottatott meg kielégítőleg, annyi bizonyos, hogy a californiai és mexicói partok hosszában van a vizeknek bizonyos délnek tartó mozgalma, épen mint Afrikának napnyugoti partjain a Cap de Vert szigetek felé.

Ezen délnek tartó folyamtól nyugotfelé Afrikától, a nyílt tengeren ott vagyon a nevezetes Zargasso tó, mely általános rakodója az úszófának és tengeri növénynek az Atlanti tengerben. Ehez hasonló formában ha kevesebb úszó anyagokkal borítva is — a californiai partoktól nyugotra, — s az említett ismét délnek tartó rohamon belől létezik ismét egy kebel, melybe a Csendes tengeren úszó fa s hinár egybegyűl.

Az aleuti szigetek lakói általánosan azon fára vannak szorítva mind épületeikre nézve, mind pedig háztartásukban, mely a Csendes tenger hullámai által szükségük pótlására nyújtatik nekik, honuk fát nem teremvén. Ezen odaúszott fa között — a mint mondják — gyakran megismerhető a kámforfa, s más fajok, melyek Chinában vagy a japáni szigetekeken teremnek.

Egy újabb tanúság ez a chinai folyamnak hasonlósága-ról az Öböl-folyammal. A midőn az észak-amerikai követség Japánba ment Perry Commadore vezérlete alatt, a küldöttség érdekes észleléseket tett az odavaló tengerek physikai terén. — Bent, flottahadnagy azt mondja egy folyóiratban, mely az amerikai geográfiai társulat ülésében fölolvastatott 1856. év januariusában, „hogy a japániak igen jól tudják ezen folyam létezését, és azt Kuro Szivo-nak nevezik, mi annyit tesz, mint „fekete folyó“ E nevezet hihetőleg mély kék színétől, ered, s ott is annyira különbözik az azt környező Oczeán vizétől.” Melyből méltán azt következtethetjük ismét, hogy a chinai folyamnak is ezen kékszíntű vizei nagyobb sótartalmuak, mint az Oczeán rendes vize.

A Csendes tenger folyamainak rendszere kevésbé ismeretes. Azok között, melyekről legtöbb tudomás létezését föltételezik, egyik a Humboldt-folyam Peru partjain, melyet e nagy ter-

mészetvizsgáló észlelt legelőbb. Ezen hideg folyam érezhető egész az egyenlítőig, enyhítvén s gyönyörteljessé tévén Perunak esőtlen éghajlatát. Ezen forró égöv alatti álladalomnak, gyorsan emelkedő nyugoti keskeny vidékét egy felől a hóborította Andesek környezik, míg partjait az antarci sark hideg folyama hűsítvén, éghajlatát a legfigyelemreméltóbbnak teszi a földön. Mert azon kívül, hogy a forró égöv derekán esik, még azon rendkívüli környülményben is részestül, hogy soha ottan eső nem esik. Napjai örökösen tiszták s ragyagók, s mégis mind ennek daczára a függőlegesen lejjövő napsugarak melege annyira mérsékelve vagyon, miszerént a posztó ruha sem alkalmatlan, s kivált naplemente után épen nem.

Egy saját szerű tünemény említendő meg itt, mely sehol másutt eddigelé észre nem vétetett. A Humboldt folyama, s az e tengeren is létező nagy egyenlítői folyam között, — van egy szörnyű nagy terület, mely a maga nemében igen különös, s a tengerészek által sivatag névvel jelöltetik (*desolate region*). Tapasztaláson alapult tény az, miszerént ezen tengeri vidéken feltétebb ritkán láttak czethalat, miért? nem okoltatott; de a tapasztalás ezt bizonyítja.

Ezelőtt ritkán mutatkozték hajó az Oczeánnak ecsudálatos vidékén, s rajta ember, mely azt élénkitse. — Sem üzérkedés, sem kereskedelmi nagy országút nem szóliták azon vidékekre a tengerészt, csak ritkán egyegy hadi hajó mutatá ott hóféhér vitorláit, vagy pedig valamely kalandorszerű csetvadász fesszité az ottani szelek elejébe rongyokban foltokban loginyázó vitorláit, s ezer bogokba toldozott kötélzetét. — Egyéb minden előtt járatlan pusztá volt az a világ vizein, — épen úgy, mint Zahara sivar pusztái vagy a californiai szikes puszták, — melyeken élő lénynek nyoma sincs, — valának a száraz földön, mind addig: míg Austráliának aranyfekvetei s Perunak Guano szigetei föl nem fedeztettek.

Most minden hajó, mely Austráliából Dél-Amerikába megy, ez élettelen vízpusztán megy át. Ezeknek bizonyítása szerént egy olyan vidék ez, melynek sem vizében, sem levegőjében az életnek semmi jele sem mutatkozik.

Minden nagy tengeren, de főként a déli Csendes tengeren, hol oly roppant nagy kiterjedésű viz vagyon, — tengeri mada-

rak követik a hajót, s legyen bár vihar, vagy szélszél, heteken át el nem maradnak attól. Sőt oly szárnyasok, is melyek Cap Horn félelmes viharaiiban s az antarktici régiók felette barátság-talan éghajlataiban nemcsak otthonosok, de azokban épen gyönyörködni látszanak, mint az Albatros és Cap-galamb gyakran felkisérik a hajót a tropikusok örökösön zöldelő nyarába.

A tengeri madarak, melyek egy Australiából elindult hajó-
oz csatlakoznak, követik azt ezen vidékig, de mihelyt azt eléri,
a madarak eltűnnek. A vihar-madárnak magának kellemetlen
sipegése sem hallható e csudálatos pusztán, és semmi életet ta-
núsító lénynek jele sem mutatkozik körében.

Sajátságos titka ez a világ tengerének, melynek megfejté-
sére, még csak gyanításképen is valamit fölhozni nem lehet.
Maury azt hiszi, hogy egy meleg folyam létezését fedezte föl, mely
a Csendes tengernek forró égövközi vidékéről, — középsben Ame-
rika és Ausztrália között indul ki. Ezen regio rendkívül nagy ki-
terjedésű elpárolgási tért képez. Szárazföldi folyók nem ömlenek
belé. Az évenkénti eső és, — kivévén az egyenlítői gözkört — fe-
lette csekély, holott minden elpárolgás, melyet a délkeleti és
északkeleti passatok okozhatnak, itt központosul.

Az itten túlmelegült s megvastagult vizek az említett meleg
folyam által elvitetnek az Oczeán közepéről hidegebb régiókba,
hol a vizek leverődése fölőseges. Hol kevesebbé sós vizekkel
felvegyülve s lehülve, a természet csudálatos gazdaszati működé-
se által ismét visszatérnek olyan helyekre, hol a megzavart
egyensúlyt pótolniok kell.

Vannak ezen kívül az egyenlítő körül még több folyamok,
melyeknek rendszere merőben érthetetlen, s az eddigi tapasztalá-
sok azknak irányába behatni nem tudtak, következésképen
azok magyarázata is lehetetlen. Némelyek ezek közül olykor
nagy gyorsasággal rohannak. Maury észlelt egyet a társági
és Sandvich szigetek közötti útjában, melynek gyorsasága ki-
lenczvenhat tengeri mértföldet mutatott huszonnégv órára.

De mit is lehetne e rémitő nagyszertű vitzteren várni egye-
bet, mint örökös folyamok és viszfolyamok megfoghatatlanabb bo-
nyolult rendszerét? A Csendes tenger és az indiai Oczeán ugyan-
azon egy vitzter külön elnevezéssel. Ezen vitzter felét képezi az
egész földgolyó területének. Alexander Kaith Johnston felséges

physikai Atlasában azt mondja: „Az esőviznek mennyisége, mely az egész földgolyó területén egy éven át leesik, száznolcvanhatézer kétszáz negyven köb mértföldet tesz.“ Nem kevesebb, mint háromnegyede azon gőzöknek, melyek e nagy tömeg esőt adják, épen ezen roppant víztérről vétetnek föl. Fölvétetik ez egy helyen, egy másikon meg leesik, s ezen tény már magában is elég tényezője lehet számtalan részletes, egybeütköző folyamat keletkezésének, melyek számukban s erejükben látszólagosan épen oly bizonytalanok lehetnek, mint a szelek.

Ezekből méltán lehet következtetni, hogy magában a természetben bizonyos erőnek kell létezni, mely teljesen alkalmas arra, hogy épen olyan rendszerét idézze elő a folyamatoknak, milyent a tengerészek észlelnek a Csendes tengeren. — Folyamok, melyek az Óceán közepében eredni látszanak, egyenetlen gyorsasággal majd keletre, majd nyugotra folynak és mindég ott enyésznek el, hol eredetöket veszik, t. i. az Óceán közepén.

Hanem ugyanezen megfoghatatlan s bonyolult folyamatok nincsenek csupán a tenger felszínéhez kötve. A tengerek mélyeiben mindnyájának saját al- vagy vízfolyama meg van épen úgy, mint az Öbölfolyamnak, a földközi és veres tengernek. És ez azon tény, mely a természet hatalmát még egyszerűbbnek mutatja.

Két amerikai hadi hajó, a Taney és Dolphin ki lévén küldetve a Csendes tengerre, az ottan uralgó szelek és folyamat viszonya iránt teendő vizsgálatok végett, azok tisztjeinek figyelmét megragadá ezen álfolyamok létezésének gyanítása, s e tekintetben igen érdekes észleléseket tettek.

Egy fatuskót megterhelének annyira, hogy az lestílyedésnek indult, s ezt zsinaghoz kötve, nagy mélységre lebocsáták. — A zsinag végét pedig egy hordócskához kötétek, mely épen elég volt arra, hogy a lefeneklő fát lefelé haladtában föltartóztassa, s az egyszerű észlelési készletet eként víznek ereszték.

Saját szavaikat használva: „Csudálatos volt a hordócskát elúszni látni, a szél, hullám és felfolyam ellen, még pedig egy mértföldnyi gyorsasággal óránként átalánosan. Sőt egy alkalommal gyorsasága $1\frac{3}{4}$ mértföldre hágott. Embereink nem valóban képesek meglepetési fölkiáltásaikat visszatartani, mert valóban úgy tetszett, mintha valamely szörnye a mélységnek meg-

A mély vizmérések is (Sondierung) sok fölvilágosítást adtak az alfolyamok létezéséről. Az ilyen mély vizmérések alkalmával a zsinég soha sem szűnik meg lefutni még akkor is, ha a súly már feneket ért. Mi egyenesen arra látszik mutatni, hogy folyamok léteznek a tenger mélyében csaknem mindentűtt. Ha a zsinég lefejlődése megakasztatik, az mulhatatlanul elszakad, mi egyenesen arra mutat, hogy midőn a súly már nagy mélységre lejutott, az ottan létező alfolyamok oly erővel hatnak rá, melyel semmi mérő zsinég még eddig dacolni képes nem volt.

J. P. Parker, amerikai flottahadnagy, 1852. évben egy mély vizmérési kísérletet tett a Csendes tengeren. A kísérlet nyolcz, kilencz órányi időt vett igénybe, mely idő alatt tíz mértföldnyi hosszúságu zsinéget bocsátott le. Bekövetkezvén az éj, a zsinég elszakadt, a midőn azt ismét fel akará vonni a hajóra. Szorosabb vizsgálat kimutató, hogy a tenger ott nem hogy tíz mértföldnél mélyebb lett volna, hanem alig vala három, és hogy a zsinég egy vagy több alfolyam által elsodortaték, de minő irányban, megtudni nem lehetett.

Mindezeket tekintetbe véve, bizonyosan nem fogunk túlzásba esni, ha azt hisszük, hogy a tengerek egyensulya, nagyobb vagy kisebb mérvben, ezen folyamok és ellenfolyamok rendszere által tartatik fenn, mely valamint a tengerek felszínén, úgy mélyeiben is egyaránt létezik.

Ha az apályt és dagályt, s más részletes folyamait a tengernek, például melyek erős szelek által idéztetnek elő, vesszük, méltán kitűzhetjük azon álitást: miszerént minden tengeri folyamnak egyedüli okozója a súlykülönbség, mely keletkezik a tenger-vízben egy hely és más hely között. Mert bárhol is keletkezzék ily különbség, s legyen annak okozója akár a hévfok, akár a só-tartalom különbsége s. a. t., ezen különbség minden esetre zavarba hozza az egyensulyt, melyből aztán mulhatatlanul folyamoknak kell keletkezni.

A nehezebb víz a könnyebb felé indul, és a könnyebb oda, a honnan a nehezebb jő, mert két folyadék, melynek fajsulya különböző, egymást nem egyensulyozhatja épen úgy, mint a mérleg, melynek serpenyőibe különböző súlyt rakunk.

Bár mi legyen is indoka ezen súlykülönbségnek, a hatás ugyanaz marad, t. i. egy folyamrendszer, mely a tengerek

életét épen úgy tényezi, mint a vér az állati test életét, s a nedv a növényét.

De ha e tárgy érdekébe már ennyire behatoltunk, mielőtt visszaszállanánk amaz unalmas hajó födelére, a sok ulrichozástól elfanyarult pofák társaságába, nézzünk bele a phoenomenekbe, melyeket eddig minden egyébnek, csak a valódi oknak nem tulajdonítanak. Avagy nem tetszete az igen különösnek kegyes olvasóim némelyike előtt is, hogy Anglia olyannyira szelid éghajlattal bir, míg hasonló szélességi fok alatt fekvő más tartományok Angliától keletfelé oly mogorva éghajlattal küzdenek? jöjjön tovább vellem e téren a türelmes olvasó, találni fog tán itt ott oly ujdonságocskát is, mely nem lesz érdektelen.

VI. F e j e z e t.

Az Öbölfolyam körül mutatkozó természeti tűnemények. — Viharok. — Veszélyben forgó hajó. — San Francisco gőzös elsüllyedése. — Tengerész nép. — Az utazás folytatása a magas tengeren. — A nagy zátonyok New-Foundland közelében.

A fűtés és melegvezetés tárgyában nevezetes fölfedezések tétettek az újabb korban; melyek a tüzet, s hatásának szabályozását egészen hatalmunkba adák. A hőségnek elvezetése által, a képződés pontjából aránylag távol eső pontokon képesek vagyunk épen a szükségelt eredményt előidézni. Nem másként van ez a nagy természet óriási szerkezetében is, s ha ez nem így lenne, sok olyan vidék, mely jelenleg kedvező helyzetnek örvend, sivarsága miatt csaknem lakhatatlan lenne; míg ismét mások e mérséklő erők hatásának hiányában, éltet adó viszonyukat dögletes gőzkörük miatt vesztenék el.

A mit kezeink közt a melegvezető csövek s légszellentyűk teljesítenek, az a nagy természet ölében a vizek kerengése által keletkezett folyamoknak tétetett kötelességévé. A mexicói öbölben csálhatatlanul egy melegkifejtő tűzhelyet szemlélünk, mely természetes vezető csatornája az Öbölfolyam által, mérsékli levegőjét az északi Atlanti tengernek, az angol szigeteknek, s egész Európa nyugoti partjainak.

Az Öböl-folyam legmagasabb hőfoka 25°, tehát 4 fokkal több az Óceán vizénél ugyanazon párvonal alatt. Észak felé haladtában e melegségből igen keveset vesz, mert tiz geográfiai foknyi út után is alig egy fokot vesz abból, és a legkeményebb télben is mindég megtartja nyári mérsékletét.

Ezen mérsékletben foly egész a 40-ik szélességi fokig, hol vizkorlátait áttörve, kiterjed felette sok ezer mértföldnyi területben. Az északi atlanti tenger felszínét meleg lepellet borítja be, melynek fölemelkedő meleg gőzeit még kedvező nyugoti szelek is elősegítvén, mérsékli annyira a telek szigorát nyugoti Európában.

Haladása meglassulván, szeliden enyhítő befolyását annál nagyobb mértékben fejti ki, míg végre az angol szigeteket eléri. Itt kétfelé oszlik: egyik része fölmeleg a poláris tengerbe Spitzbergen sziget vizeibe. A másik a biscayai öbölnek tart. De mindkettőnek mérséklete magasabb, mint a tenger vize azon vidékeken. Ekkora tömeg meleg víznek vinni kell magával a tengereken át, roppant mennyiségű szelid és nedves levegőt; s ez azon tényező, mely annyira szelidíti az angol szigeteknek s nyugoti Európának éghajlatát. Hatását a magas szélességi fok alatt fekvő Izland, sőt Spitzbergen déli partjaival is érezteti.

Minden nyugoti szél, mely keletkezik, a folyam vizein megy át és magával viszi egy részét a meleg gőzöknek, hogy ottan az északi szelek szigorát mérsékelje. Az azon főtényező, mely Irlandnak földjét oly gyönyörű zölddel borítja, s Albionnak partjait örök zöldbe öltözteti, míg a hasonló szélességi fok alatt fekvő vidékei Amerikának, Labradornak partjai szigorú fagyban dermednek.

1831-ik évben a St. Johni kikötő New-Foundlandban egészen jégtől borítva vala júniusig, a midőn a leverpooli kikötőbe, mely sokkal feljebb fekszik északra, az előbbinél olyasmint történni nem szokott.

A *hasonmérsékleti* (Isothermalis) vonal rendkívül nagy elhajlásnak van alávetve az európai s amerikai partokon szemben, minek egyetlen okozója az Öböl-folyam. Kiindulván az északi 40-ik foktól — az észak-amerikai partok közelében északkeleti irányt követ utjában Európa felé, s Európa közelében ugyanazon óceáni mérsékletet mutatja az 55- és 60-ik fok alatt, a milyen

Amerika felől a 40-ik fok alatt van. Walter Scott egyik gyönyörű regényében mondja: hogy a tavak az Orkney szigeteken (60-ik szélességi fok) télen által nem fagynak be. Azon szigetek népei szelid éghajlatukat e nagy természet csudájának köszönik, mit azon környülmény is bizonyítani látszik, hogy olykor olyan fannemek vettetnek a folyam által partjaikra, melyek csakis Nyugot-Indiában honosok, mint például: *Guilandina Bonduc*, *Mimosa Scandens*, *Dolichos Urens* s. t. a.

Itt tehát az Öbölfolyam jótékony melege által, melyet magával visz, enyhítőleg hat a magasabb szélességi fokon fekvő régiókra. Hanem nézzük e nagy természeti csudának másik végén, vagyis az eredete körül fekvő vidékeken minő különös, és pedig ellenkező természetű hatással működik a természet megfoghatatlan gazdászatában?

A nyugot-indiai Archipelagust egyik felől szigetsor környezi, melynek rácsozata korlátként lép föl az Atlanti tenger és ama nagy tengerkebel közt, mely a caribbei tengert és a mexicói öblöt foglalja magába. Más felől a Cordilleras de los Andes lánezozata szegélyzi, mely a Darieni szorosnál egybe vonulva, Közép-Amerika és Mexicó területén ismét rendes magasságára emelkedik.

Elkezdve e rémitő havasok örök hóborította kupjaitól, leszállunk először az ottan lakó nép által Tierra templada (mérséklett föld) nevezet alatt értett vidékekre. A Felsíkok ezek, melyek az Andesek közép magasságain léteznek, s a melyek emelkedett fekvésök miatt, örökös tavasszerű egyforma mérséklettű légben részesülnek, mint például Mexicó, Santa fa de Bogota, Quito, s mások, hol a mérséklett égöv növényei s gyümölcei a tropicus párvonalok daczára is láthatók.

A Tierra templada még mindég magas köreit elhagyva, leszállunk a meleg földre, a lakosok elnevezése szerint Tierra Caliente, hol már a tropikusok melege a mérséklett éghajlatok növényzetét tenyészni nem engedi, s a forró égöv zamatos, de lettébb zsiros gyümölcei mutatkozni kezdenek.

Még lejjebb szállva, végre elérjük a mexicói öböl vagy caribbei tenger vizarányát, hol a forró nap az élő testre már lomhitó hatással van, de annál dúsabb erőt önt a vegetatioba. Itt előáll ama légmérsékleti viszony, mely a czukornádat s a Mi-

mosa Cornigarát dűsan termi, s a climáknak mind ezen rendkívüli változatain, még az út nehézségei mellett is, csakis órák s nem napok alatt költözik át az utas.

A quindui és orizabai csücs hóvonalától csak pár óra alatt a bogotai felsíkra vagy a perotei lávapusztákra szállunk. A földön létező éghajlatok legfölségesebbje ez, melyel a természet a Cordillerák felsíkjait megajándékozá, hol a légmérséklet egész éven át 15 és 20 fok között állván, bizonyosan az állatéletre nemcsak legalkalmasabb, de legkellemetesb is.

Perote-től tizenkét órai utazás Jalappába vezet az embert, hol a tropikus növények már mutatkoznak. Azonban erdeiben még nem látható ama dűs növényi élet, mely a rio Magdalena, Chagres, vagy Tobasco partjain mutatkozik, a lég pedig bárha meleg, de még nem nyomasztó.

Hasonló időköz elég, hogy Jalappából Veracruz homokbuczkáit elérhesstük, hol az örökös izzadásnak, nedvességtől terhelt nehéz légköre már lankasztólag hat a legélénkebb izomzatu testre is, a cordovai kövér zöld erdőkből vaniliát szed az indián, a kávéfa árnyékából pedig a Citlaltepetl jég kúpját olykor füstölögni látjuk.

Hanem épen ezen vidéknek saját szerű fekvése, mely eget érő fallal kerített keblébe öleli föl a függőleges nap sugarainak visszaverődött hevét — bizonyossá tesz egyszersmind bennünket arról, hogy ott a legkiállhatatlanabb hűségnek kellene uralkodni az egész világon, ha a vizeknek fölséges és jótékony kerengési rendszere nem léteznék. Sőt hinnünk kell, miszerént nemcsak a hűség egyedül, de tán a legborzasztóbb ragályok dűhögése is lakhatatlanná tenné e megtestesült földi paradicsomot. Így is a mint van, partvidékei az idegenre vezve halált hordanak illatos keblökben, s midőn a félelmes cholera dermesztő szárnyaival e vidékekre borul, dűhögése rettenetesebb, mint talán bárhol a világon. Hanem e kivételes eseten kívül, e vidék a bennszülöttek vagy léghonosultakra nézve a legegészségesebb.

Mintán a viz a caribbei tengerben és mexicói öbölben mint két kazánban fölmelegszik, eltávozik a folyam által. Helyét más hidegebb viz pótolja az egyenlitői nagy folyam segedelmével a caribbei tengerben.

Ez befolyásánál 1—2 fokkal hidegebb a felszínen, s 17—18

fokkal hidegebb a mélységben, mint milyen az Öböl-folyam vize kiömlése pontjánál lenni szokott. Vegyük csak azon hőfok-különbséget tekintetbe, mely a felszínen mutatkozik, igen egyszerű mathematicai számítás akkora hő-tömeget fog kiadni, mely az Atlanti tenger északi felére kiömlik, mely elég lenne érczhegyeket olvadtott folyásban tartani. Melyekből kiindulva, ugyanazon folyamnak jótékony hatása, melyel itt is működik, fölszámíthatatlan, magasztos áhitattal feszíti a keblet s ez mélyen meghajol a nagy szellem végtelen hatalma előtt, mely e csudának alkotója s fenntartója.

E szellem hatalmas parancsának engedelmeskedve, planetáknak vizei követik fölséges kerengési rendszeröket, melegséget vezetnek a hidegebb éghajlatu régiókba, felhőket és esőket küldenek a száraz föld termékenyítésére, és ugyanez által hűvös folyamok jönnek le a poláris vidékekről a forró vidékek hevénnek mérsékletére.

Pontos észlelések azt tanusítják, hogy a caribbei tengerbe ömlő folyamok mérsékleti foka 1440 lábnyi mélységben csakis 7 foknyi, míg a felszínen a hőmérő 23,5 fokot mutat. Egy más mérés 2300 lábnyi mélységben alig 5 fokot mutatott, sőt egy alkalommal, az egygyesült státusok partmérnöki kara ezen tenger fenekén csak 1,3 foknyinak találá a vizet, a midőn a felszín 21,5 fokot mutatott.

Azon tengerek viharai, bár ha többnyire rövid ideig tartók, a legrettenetesebbek, s a vizet nagy mélységre fölkaradják. — 1780-ik évben különösen egy oly borzasztó orkán dühöngött ottan, mely 40 lábnyi mélységből sziklákat tört fel a tenger fenekéről, s a partra kidobá.

Ezek bizonyosan legalább részeit a hideg víznek — mely azon tengerek mélységeiben tapasztalható, — a fölszínre hozzák.

Ezen hideg vizek kétségen kívül északról jönnek, pótolni a meleg víz helyét, melyet az Öböl-folyam elvisz, hogy kigőzölgése által Spitzbergen sivar éghajlatát szeleditse. Mert ezen sziget vidékein alig $\frac{1}{2}$ fokkal hidegebb a víz, mint a caribbei tenger mélyében, a midőn a labradori partokon s a poláris tengeren a víz a jég alatt változhatatlanul 1,7 fokkal kevesebbet mutat az édes

viz fagypontjánál. (A tengervíz 4 fokkal, Fahrenheit szerint, nehezebben jő fagyásba, mint az édes víz.)

Igen különös és érdekes lenne az alfolyamok rendszerét bár csak valamennyire is kitanulni, de ez még eddig az emberi tehetségeket túlhaladni látszik; csakis egy alfolyam vagy, mely valamennyire ismeretes. Ez épen az egyenlítő alatt van az Atlanti tengerben, szélessége kétszáz tengeri mértföld, s vize 10 fokkal hidegebb, mint a víz felszíne.

Talán még a legbiztosabb kijelölését ezen hideg folyamoknak a halaktól vehetjük. Az Öbölfolyam létezését legelőbb is a czethalak jelölék ki, melynek meleg vizét kertülék.

Az észak-amerikai partok hosszában hiányzanak mindazon gyöngédke álatkák s más tengeri termények, melyek a meleg vizekben tenyésznek. Hiányzásuk által egyenesen kijelölván a hideg folyam létezését, mely most már tudva van, hogy északról ezen úton jő le.

Azon enyhe meleg vizekben, melyek a bermudai szigetek párvonalától az afrikai partok felé terjednek, ama gyöngédked kagyló-fajokat és korál-képleteket bő mértékben találjuk föl, melyek általánosan hiányoznak ugyanazon szélességi fok alatt a Carolinák partjai közelében. Hasonló tényre mutató eset fordul elő Dél-Amerikának nyugoti partjain, a midőn ott a hideg folyam szinte eléri az egyenlítőt, mielőtt a legelső korálcsumócska látható lenne.

Igy a tengeri folyamok mérsékletükkel viszik magokkal saját tüneményeiket s népüket olyan régiókba, hol a tenger vízének rendes létviszonyában azokat várni nem lehetne. Néhány évvel ezelőtt kétfajta tropikus ragadozó hal, az Öbölfolyam vizeit követve, számosan jelenék meg a Calaisi csatornában, s az ottan halászott keresettebb halakban rémitő pusztítást tévénék annyira, hogy e sajátszerű vendégszereplés a távolból, aggodalommal tölté el a Cornwalli és Devonshirei halászokat.

Észak-Amerikának keleti partjain fekvő városai az egyesült államoknak gazdag halpiaczeit, valamint hűsítő tengeri fürdőit is nyáron át, a hidegfolyamnak köszönhetik, mely partjait mossa. A földközi tengernek hőmérséklete egy pár fokkal magasabb, mint az Atlanti Oczeáné ugyanazon szélesség alatt,

de halai minősége nem is hasonlítható azután a főlebb említett vidékbeliekhez.

Az ellenkező oldalon, az észak-amerikai partokon, a víz sokkal hidegebb mint az Oczeán vize, és New-Foundlandtól le Floridáig a legfinomabb halak gazdagítják az asztalokat.

Virginia és a Carolinák partjain egy igen finom hal ismeretes sheepesthead (*júhfej*) név alatt, ugyanazon hal található a Bahamák koráalterületei körül is a meleg vízben, de ize már nem az, sőt igen selejtes.

Más halnemekkel is hasonló eset fordul elő; ha amerikában a partok közelében a hideg vízből kerülnek ki, izletesek és nagyon keresettek; — de ha ugyanazon hal meleg vízből fogatik az Öbölfolyam másik oldalán, bárha csak néhány mértföld a különbség, husa puha s asztalra már nem alkalmas. És ki hinné, hogy a csaknem vízre épített New-Orleansnak gazdag népe a Floridai portokról a hideg vízből hozatja piacának legizesebb halait.

Hasonló eset fordul elő a Csendes tengeren is. A déli sark felől lejövvő hideg folyam frissíti Chilének, Boliviának, Perunak partjait, föl a Gallapagos szigetekig az egyenlítő alatt. Ezen egész vonal oly nagymennyiségű s finomságú halban bővülkedik, a mennyit s a milyent az egész világ nem tud fölmutatni. Ellenben künn a Csendes tengerben, a társasági szigetek vidékén, hol a korál nagy szigeteket képez, s a víz magasabb hőfokon marad, bárha halai a legpompásabb zománczu színekben vetélkednek a tropikusok tollasaival, remek növényeivel, s rovarainak fényesített érczet utánzó pánczélnatával, nagyon silány étket adnak. Eléggé jellemzetes e halak selejtességéről az, hogy a tengerészek, — még huzamosabb út után is, — többre becsülik a sós marha vagy disznó húst, ezen halak fajaiból sültöt vagy főzött készítménynél.

Mind ezekből az tűnik ki, hogy a tengereknek is meg vannak a maga vidékei s éghajlatai éppen úgy, mint a száraz földnek. melyeket a tenger mélyeiben, főként a circulatio különítvén el egymástól, megannyi tartományoknak, országoknak képzelhetők.

A tengernek faunája és florája éppen annyira teremtménye az éghajlatoknak (*Climának*) s jólétök éppen annyira kötve van a hőmérséklethez, miként azt a szárazföldi fauna- és floránál ta-

pasztaljuk. Ha ez így nem lenne, a halakat, az Algaeat, a viz-bogarakat és korált egyformán elszórva találnók minden tenge-
reken. A poláris czethal épen úgy mulatna a forró légöv alatt,
mint a poláris tengerekben, s a gyöngy-kagyló található lenne a
jéghegyek alatt is, vagy oly mérsékelt vízben, mely hidegebb
az olvadni kezdő jégnél.

Rendhivtli hatással vannak ezek a szárazföld némely vidé-
keire; mint fenebb is már mondatott, szelidítik egy helynek le-
vegőjét, hol különben hidegnek kellene lenni, enyhítik s győ-
nyörlővé varázsolják másutt az éghajlatot, hol különben tikkasztó
hőségnek kellene uralkodni. De nemcsak ezekben határozódik
a folyamok hatása, az Oczeánnak magának légkörére nagy be-
folyást gyakorolnak azok, s meglepő phoenomeneket idéznek elő
olyan vidékeken, hol azt physikai tekintetben legkisebbé sem
várhatnók.

A tengerészek az Öbölfolyamot, az északi Atlanti tenger
nagy idő csinálójának nevezik (*Wetter-Macher*). A legdühösebb
viharok ennek mentében rohannak, és a new-foundlandi ködök—
melyek télen által kivált oly annyira veszélyeztetik a hajózást—
keletkezésüket hihetőleg a nagymennyiségű meleg gőzöktől ve-
szik, melyeket a folyam magával visz.

Sir Philip Brooke egy alkalommal a levegőt a fagyponton
találá, a folyam mindkét szélén, a midőn a folyam felszine 21 fo-
kot mutatott. Saját szavai szerint: „a nehéz, meleg és nedves
levegő, mely a folyam felett vala, nagy szabálytalanságot idézett
elő chronometereiben.”

A meleg fölösleg (Überschusz), mely naponta ezen régiókba
hozatik az Öbölfolyam által, ha az tőle rögtön elvonatnék, bőven
elég lenne arra, hogy a rajta fekvő légoszlopot forróbbra hevítse
az olvasztott ércnél.

Ekkora erőt rejtven tehát keblében a levegő egyensúlyá-
nak megzavarására, természetes, hogy e vidéken, s a folyam
irányában a legdühösebb viharok keletkezését várhatjuk.

A tengerészeti kronikák egy viharról emlékeznek, mely az
Öbölfolyamot eredete pontjára visszanyomá, s a víz 30 lábnyi
magasra tolt fel a mexicói öbölben. Egy hajó azon időben épen
az öbölben lévén, a nehéz idő elteltét horgonyon akará bevárni, de
mekkora vala vezérének bámulása, a midőn a vihar lecsendestül-

tével magát hajójával együtt messze benn találá száraz földön, s akkor vevé észre, hogy horgonyát az Elliott, s key erdejébe dobá. A Florida közelében lévő apró szigetek, az úgy nevezett *Florida Keys* több lányira el valának lepve az ártól, s az Öböl-folyamban végbe ment dráma borzasztó nagyszertűségében olyan volt, milyen a világon több nem történt. Az ekként feltornyosult rémitő vitztömeg borzasztó gyorsasággal rohana a viharral szemközt, oly hullámozást idézván elő, melynek leírására koldus a nyelvé.

Az 1780-ik évi nagy vihar Barbados sziget vidékén eredt. A fáknak kergét fűtta le az, s a földnek gyümölcsei megsemmisültek útjában. Magának a tengernek mélyeit s fenekét fűszag-gatá és a hullámokat oly magasra korbácsolta, hogy ezek várakat és erődöket mostak el, melyeknek nehéz ágyúi mint szalmaszál a levegőben röpkedtek. Házakat rombolt szét, számtalan hajók összetörttek, embereket és állatokat a levegőbe ragadt s izekre szagगतott.

Ezen vihar alkalmával a nyugot-indiai szigeteken huszezer ember veszté életét, a magas tengeren két angol hadi hajó stílyedt el, s csak egyedül a bermudai partokon ötven hajó vetteté a parthoz.

Több évvel ezelőtt az angol főtengernagyság vizsgálatot rendelt, az atlanti Oczeánban előforduló gyakori viharok okát kikémlelendő, melyek gyakran annyira lelketrázó szerencsétlenségekkel nehezülnek a hajózásra. A vizsgálat oda ütött ki, miszerént ez azon egyenetlenségnek rovándó föl, mely az Öböl-folyam s a szomszéd vidékek mind vizének mind levegőjének mérsékleti különbsége idéz elő, a midőn az Öböl-folyam még télközépen is magával viszi a nyári temperaturát egész a nagy zátonyokig.

Bajos dolog lenne egyenesen azt állítani, hogy az Atlanti tengeren uralkodó minden viharoknak az Öböl-folyam lenne fő okozója, hanem annyi bizonyos az eddig tett igen számos észlelésekből, miszerént igen sok vihar, mely az Öböl-folyamtól nagy távolságra eredett, útját egyenesen az Öböl-folyamnak vette, melyet elérvén, azzal mintha egyesülve, a folyam útját követé az Atlanti tengeren át, s úgy közelíté meg Európa partjait. Vannak példák, melyek szerént olyan viharok, melyek az afrikai parto-

kon eredtek az északi szélesség tizedik foka körül, a leirt utat követték.

Ezen úton nyomoztatott már az Atlanti tengeren előfordult több viharok menete nyolcz — tiz napi utjokban, nyomukat hajóromok s szerencsétlenség bélyegzé.

De méltán fölmerülhet itt azon kérdés a kegyes olvasó előtt, mi módon lehetséges ily viharok menetét a tengerek nagyszertű pusztaságán kinyomozni, hol nincsenek falvak, erdők, épületek, fák vagy egyéb tárgyak, melyek a vihar útjába esvén, rombolt, szakadozott állapotjuk által a vihar útját kijelölhetnék. Sőt biztos jelhez sem köthetni állításunkat, mert az itt-ott uszkáló hajótöredékek s podgyászok a fölbódult elemek által tova-messze sodortathatának.

De bizony vannak ám jelek, még pedig igen biztosak az uszó épületekben, melyeket sorsuk s utjok a vihar körébe rendelt.

Minden hajónak van egy jegyzőkönyve (Log book), melybe minden esemény és észlelés pontosan föl van jegyezve, u. m. időjárás, szél, hajó gyorsasága, iránya, lég- és hőmérő állása, a legkisebb közbe jött eseményke ideje s helye. Mekkora fontosságú legyen e jegyzőkönyv a tengerészeknél, Eugene Sue eleven színekkel festi egyik regényében.

Egy nagy kiterjedésű orkán körébe számos hajó szokott esni, kivált épen az Atlanti tenger északi felében, ez mindegyik legpontosabb könyvvitelt tart az utolsó elveszési perczig. Föl van abba jegyezve az orkán kezdetének ideje s helye, a légmérő állása, hosszúság és szélesség s. a. t. Mind ezek kijelölik egyszer azon geográfiai pontot, hol a följegyzés történt, a légmérő pedig megmutatja a viharos légroham kiterjedését. Mert tudva van, hogy a légmérő tetemes leszállása vihart vagy földrengést jelent, mentől közelebb áll a hajó a viharnek tengelyéhez, azaz közepéhez, annál lejjebb esik a higanyoszlop, a vihar tengelyén legalantabb áll, s mentül kijjebb a szélek felé, annál magasabb állást tanusítand.

Ha tehát sok ilyen hajónak, — melyek ugyanazon vihar körébe estek, — könyvei egybeasonlittatnak, a vihar iránya s kiterjedése a legpontosabban kiszámítható, hogy pedig a hajók száma nem csekély, melyek ugyanazon viharban s egy időben küzdenek, kitűnik azon egy esetből, miszerént 1854-ben

Redfield tanár kinyomozván egy ilyen vihar kiterjedését, abban nem kevesebb, mint hetven egynehány hajó szenvedett többet, kevesebbet. Egy része egészen összetört, más része árbóczait veszté vagy más sérülést kapott. És itt tán nem lesz érdektelen megemlíteni, minő különös megható látvány széles tengeren egy ily megsérült hajóval találkozni. A mely hajó csak árbóczait veszti, annak még csak enyhébb a dolga, segíthet magán, mert minden erejét egy segédárbóc fölállítására fordíthatja. Más eset az, a midőn lyukat kap a hajó, melynek befoltozására hozzájutni egy vagy más ok miatt nem lehetséges, s a szivatyúk nem elégségesek a betóduló víz legyőzésére. Ily esetekben rémitő a tűzdés mi egy ily hajón történik. Minden egyébnek mellőzésével, minden lehető erő a víz letartására fordíttatik. A szivatyúk örökös mozgásban vannak, s azok segedelmén túl minden edényt a víz kimerítésére fordítanak, de mind hiába. Az ember csakis ember, s bárha lelke képes némely esetekben rendkívüli erőt kölcsönözni a törékeny testnek, e rendkívüli lendület is végre kifrad. Az állati testnek táplálék s nyugalom kell, e természeti követelésekkel daczolhat ugyan egy ideig a léleknek rettenetes akarata, míg végre ez is kimerül, mert a veszély nagysága akkora erőfeszítést kíván, miszerént a természet követelései kielégíthetésére idő nem marad, s ha a kérlelhetetlen sors vesztet határozott a küzdőknek, s a láthatáron nem mutatkozik segély, végre be kezd állani a testi és lelki lankadás.

Előbb a gyengébb alkotásuak kezdenek eszmélet nélkül oda dőlni. Ezeket lassanként követik a többiek, az alkotások fokozata szerint. A megmaradt kevés szám a legerősebbekből alakul, de már nem képesek csak a szivatyúkat is mozgásban tartani, kimerült tagjaik lehanyatlanak s a resignatio búskomolyságával fordítják tengerészi rettenthetetlen érzetekintetüket a kietlen pusztaságra, míg a feneketlen örvény hulláma fejük felett egybe-csapódik, s hős élteket nyom nélkül s diostelenül végzik.

Gondoljátok-e emberek, hogy van tán a földön még más hasonló keserves élet, mint a tengerészé? csalatkoztok, nincs a földön semmiféle lény, mely annyi oldalú veszélyeknek s szenvedésnek lenne kitéve, mint a szegény tengerész. Ki vagyon ő téve mindennemű veszélyek legfölszigázottabb fokozatának, ki van téve a tűzvésznek, ki olykor a legborzasztóbb ismeretlen ragá-

lyoknak, leggyakrabban pedig, s csaknem szüntelen a vizbefúlásnak, a midőn a hihetetlen erővel hánykódó hajó vitorláin dolgoznia kellett, felette kétes helyzetéből a rémitő vihar csak könnyen elsodorja, s legfeljebb egy rémitő kiáltás minden, mit még a levegőben tesz, mert már egy másodperc múlva menthetlenül s örökre eltűnt.

Ki van téve szörnyű bénulásoknak, s mind ezek körében alá van vetve a legszigorúbb fegyelemnek, melyet áthágva vagy rögtön agyonlövi parancsnoka, vagy ha ennek ellent állhat, akkor a szárazon kötél vár rá.

Ilyen a tengerész élete, s valóban nem csoda, ha ezek mellett jellemében különös szélsőségek mutatkoznak, de mind ezekről tán másutt.

1857-ik év nyarán alkalma volt azirónak egy ilyen megsértült hajót szemügyre vehetni, a Csendes tengeren volt ez, a mexicói partoktól mintegy 300 mértföldnyire.

Egy nagy gözösön utaza, a midőn egyik nap déltáján hajó tűnt fel a láthatáron. A hajó magatartása oly sajátos volt, hogy a tengerészetben szinte avatatlan előtt is föl kellett tűnni rendetlen odongásainak, míg zilált állapotban lévő vitorlái minden irányban nyúlankózza csapdosának, s egyszerre száz torokból hangzék a lelket és idegzetet fellázító *Ship in distress* (Hajó veszélyben).

Rögtön elhagyá útját a nagy gözös, fordítva magasan büszkélkedő ormát a veszély pontja felé, teljesen neki bocsátván a gyomrában rejlő ezer ló erejének kantárait, s képzelni lehet, minő fénykör gyanánt ragyoghatott a hatalmas kéményből fülgömbörlő kormos füst azok szemében, kik az nap alkonyát tán elérni nem is remélték. Mennyire lelket emelő volt még annak is, kitől e dicső segélynyújtás legkisebbé sem függött? egy ily látmány valóban nagyszerű, dicső.

Egy órányi idő nem telék el, s már elérők a nyomorultakat. A gözös vezére, mint régi kipróbált tengeri farkas, (*igy neveztetnek a vén tengerészek*), ki maga is már nem egyszer szenvedett hajótörést, körülhajózá előbb a veszélyben forgó hajót, annak helyzetét szemügyre veendő. Nem is tanácsos a súlyedőfélben álló hajóhoz közeledni, mert az elstüledés percében nagy örvény-

zést szokott előidézni, mely a közellévő tárgyakra nézve is veszélyt hozó lehet.

Mintán meggyőződék róla, hogy rögtöni elsüllyedésétől tartani nem lehet, ladikot bocsáttatott le, s első segédjét átküldé a hajó s népe megszemlélésére, kiket látni lehet, minő iszonyu erőfeszítéssel dolgoznak a víz letartásában.

Kevés idő múlva visszajöve a segéd, jelentvén, hogy ele-
gendő erő felhasználása mellett még a hajó is megmenthető lenne,
de népe nem képes tovább dolgozni a nagy kimerültség miatt.

A nagyszerű tengeri gőzösökön nagy szivattyúkban hiány
soha sincsen, valamint kivált a Csendes tengeren járó gőzösökön
mindég találtató igen számos legtarkább vegyületű utas nép
között, a Csendes tengeri kalandor-tengerészek épen nem hi-
ányzanak, *(sajátszerű, minden nemzetből gyűlt nép ez, melynek
hazája a Csendes tenger, találhatók azok Polinesiaának talán min-
den szigetein, a Csendes tenger minden kikötőiben, s vizeit szántó
minden nagyobb kisebb hajóján. Professiora nézve mind tenge-
rész, nagyobb száma részeges korhely, s kifinomított gazember, de
van köztök sok jó jellemű is, kit a végtelen kalandszerű hajlam
s a korlátlan szabadságvágy tart e pályán, jellemükben tökéletes
másai az amerikai sziklavadásznak, — de bárha tengerészek, ál-
landó szolgálatra sohasem szegődnek. Legfeljebb csak egy útra
vállalkoznak, s ezt végezve, a szolgálatot fölmondják, legkisebbé
sem törődve azon, melyik szögletén vagy sarkán van a világnak.
Leginkább szeretnek a Polinesiai szigetek vadabb népei közt tartóz-
kodni, hol azután egész életüket töltik, ha tudniillik azon szeren-
csében nem részesülnek, hogy választott új honfiktársainak valami
nagy alkalmammal pecsenyétül szolgáljanak. Az ilyen vad szigetekre
vetődöttek jó fizetésért kalauzul szolgálnak a sziget vizeibe be-
menni szandékozó cset-vadász vagy czirkáló hajóknak. Angol
nevezetők Pacific loafer, azaz magyarosítva: Csendes tengeri csa-
vargó (Lump).*

Ezen emberek classisa meglehetősen számban lévén a gőz-
sön képviselve, nem vala bajos a hajó vezérének jó fizetés mel-
lett ügyes és avatott kezeket kapni. Megrakván tehát ilyen foga-
dott bitófa-ábrázatokkal egy pár ladikot, s átküldvén egy pár nagy
szivattyút. hadnagyát is átküldé felügyelés és vezénylés végett.

Megszabadulának tehát végre, a már gépszertüleg mozdulni

alig képes elkínzott hajótörésesek: vajon minők lehettek ezeknek érzelmeik ekkor? azt jámbor olvasó, csak akkor tudod meg vagyis inkább mélytánylani csak akkor tudandó, ha története-sen egy ilyszertü helyzetbe találsz jutni.

A fris erő megérkeztével mindjárt más jelek mutatkoztak a szerencsétlen hajón; a gőzösről átvitt nagy szivattyú széles-öblű ajakai gyorsan kezdék a betoluló vizet hörpölni. Az emel-tyúk mozgásaiba új erő látszott ömleni, s vigan hajlának le és fel az élénk tengerészdal kíséretében, s már a legelső perczen ki-ömlő nagyobb víztömeg előre is biztosítani látszék a sikert.

A veszélyben forgott hajó népe annyira ki volt merülve a már két nap óta tartó szüntelen erőfeszítéstől, hogy felváltások percében eszméletlenül terültek el, s csak más nap alig lehe-őket ismét eszméletre hozni.

A hajó egy derék három árbócos volt Baltimoreból, s Mázát-lánba vala utazandó a mexicói áalladalomban. Két hajóvontató kötél-lel a gőzöshöz kötteték, mely ismét fölvevé elhagyott irányát Aca-pulco felé.

Gőzöstünk azon ponttól, hol e megsérült hajó segedelmére ére, legfeljebb harminczkét óra alatt Acapulcoba érhetett volna erejének teljes fölhasználásával; hanem az elindulás után csak-hamar, a félig vízzel telt vontatott hajó szörnű bohózatoss ver-gődésnek eredt egyik oldaláról a másikra, épen mintha a Tót Soma palotásában a harangfigurát lejtette volna; természetes, hogy ilyen violens mozgás közepette, — melyet a hajó ürbe tó-dult víztömeg is nagyon elősegített — minden munkának félbe-kelle szakadni, s lett a fedélen nagy ribillio, káronkodás.

A szél épen szemben fujván, a meglehetős hosszúságu pó-rázra bocsátott hajóról nem hallatszék egyéb szó át, mint az is-meretes csengőhangzatu *God dam*.

Végre miután a hangcső segedelmé is teljesen meghiusula eredményében, sajátaszertü telegrafirozás kezdődék: fekete tábla jelenék meg a czölönkbe fogadott hajón, melyet a távesővel vizsgálat alá véve, arról a nagy confusio oka leolvastatott s ennek hódolva a propellens erőket le kellett vén hangolni, Acapulcoba kétannyi idő alatt érkezőnk, mint rendesen kellett volna.

Több orkánok figyelmes kinyomozása nyilván bizonyítja, hogy azok némelyike bárha több mint ezer mérföldnyire kelet-

kezett az Öbölfolyam vonalától, kiindulásuk pontjától előbb egyes vonalban neki menének az Öbölfolyamnak, s azt elérve, annak vonalát követék.

Hasonló eset fordul elő azon orkánoknál is, melyek Észak-Amerika belföldén erednek a tengerpart és az Alleghany heglánczok között. Ismeretes e tekintetben, s különösen megjegyzett a tengerészek előtt Cap Hatteras a virginiai parton. Ezen vidék annyira viharos, miszerént a hajók szinte többször találnak ott vihart, mint csak tűrhető időt is. E sorok írója több alkalommal járt e vidéken, nehéz vihart kétszer tapasztalt közelében, szép időt csak egyszer, a többi alkalommal többé kevesebbé, de mindég bolyongós időt talált.

1857-ik év szeptemberében ugyanezen vidéken történt a Centralis-Amerika nevezetű californiai postagőzösnek rettenetes Istüledése, mely alkalommal az elveszettek száma négy százon felül vala. Ezen alkalommal is mennyire szorítkozik a vihar az Öbölfolyam vidékére, kitűnik abból, miszerént ugyanazon időben egy gőzös utban lévén, a mexicói öböl felé, melyen ismerősök utazának, nem kevésbé aggódám sorsuk felett, hallván a rettenetes vészt, mely Virginia és a Carolinák partjain történt. Később találkozáván azon hajó vezérével, bámulva értém tőle, hogy épen a vihar kezdetekor Cap Floridánál lévén, a vihar kezdetét látta ugyan, de már bemenvén a mexicói öbölbe, a cubai partok közelében a legszebb időt találta. Espy amerikai tanár több ilyen, a száraz földön keletkezett vihart nyomozott ki, melyek hasonlólag az Öbölfolyam vidékébe mentek.

A tengerészek sokkal inkább rettegik a vihart az Öbölfolyamban, mint bárhol a világ tengereinek területén. Nem egyedül az orkán dűhe az, mitől e rettenthetetlen jellemek borzadnak, mert dűhös orkánok a tengerek más vidékein is tapasztalhatók, hanem a sajátyszerű hullámozás az, mely e vidéken történik, és a melyet a tengerészek „ugly sea” csuf tenger nevezettel jellemeznek. A folyam rohama és vihar különböző irányban találkozáván, oly sajátyszerű hullámozást támasztanak, melyre borzadva tekint még a viharokban megőszült vén tengeri farkas is.

1853-ik év decemberében az ujdón új pompás gőzös *San Francisco* elindula New-Yorkból. — Ezen hajó Californiába vala kiutazandó Cap Horn körül, — rajta egy zászlóalj katonaság

vala. A midőn az Öböl folyamon átutaznék, rettenetes vihar érte utol, mely ellen sikeresen gépezetének teljes erejével sem működheték. Oly rémitő hullámok ellenébe kelle mennie, melyeknek óriási csapása alatt a fiatal gőzös csakhamar tántorogni kezdett.

Ez szörnyű rosz jel viharban, s nagyon hasonlít az embernek vagy állatnak azon állapotához, midőn valami súlyos csapás terhe alatt szédelegni kezd, s épen úgy, mint az ember vagy állat az ilyen csapás után, fejét, vagyis orrát magasra emelni látszik, de reszket minden izében, s járása ingadozó, míg végre a vihar dűhe erőt vesz rajta, s visszalöki a hullámok közé, azaz hosszába esik az egymást követő hullámok közé, *(tengerészi műszó szerint a tenger válujába fekszik, to lie in the trough of the sea)*. A mely hajó egyszer e helyzetbe jött, az el vagy on vesze, s ha nem is mindég rögtön elsüllyedés követi, annyira megromlik, miszerént a víz színén maradáson kívül, minden egyéb szolgálattételre nézve alkalmatlanná lesz.

A gyönyörű San Franciscónak is sorsa ilyen lett. Gépezetének minden lehető ereje az utolsó fokra felszigáztatott: mindhiába; a rémitő csapások között tántorogni kezdett, s a tenger válujába sodortatott.

Rettenetes a küzdés, mit ilyen esetben a hajó nyilvánít. Minden vezethetési képesség megszűnván, hányódik egyik oldaláról a másikra, s a fenéksúly alig elég arra, hogy a felborulástól megóvja.

A San Francisco ép ily helyzetbe jutván, fedelét a vihar ereje felszaggatta, s bárha ujdön volta fenekét épségben tartá, a víz felülről omla be tőrébe, és az e vidéken uralkodni szokott rettenetes vihar hullámainak csak egy csapása, százhetvenkilencz katonát, közlegényt és tisztet separt le, s mindnyája a mérhetetlen örvényben rögtön örökre eltűnt.

A felülről beomló vizet csakis a katonai fegyelem által alakított pontos és gyors vízmerítő lánczolat tarthatá oly állásban, hogy a süllyedés elkerültessék. Két vitorlás jelent meg két nap alatt, melyek örömet nyújtottak volna segéd kezeket a rettenetes veszélyben forgóknak, de a tenger oly borzasztón felduzzadt vala, miszerént bizonyos ön veszélyeztetés nélkül, a közeledés lehetetlen volt.

Várni kellett tehát az isteneknek valahára mondandó *quos egojára*, de a bekövetkezett sötét éj annyira eltávolítá egy-

mástól a veszélyben lévő, és segítséget őrmest nyújtandó hajót, miszerént másnap reggelén még csak nem is gyaníthaták, mi irányban lehete az estve még szem előtt lévő tárgy. És kétszer kelle az elkényszerült San Francisco népének, az utolsó remény sugarát veszítve, kétségbe esni, míg végre harmadszor megjelent egy lelkes nép által népesített skót hajó.

Sajátszerű vitézlélek lakik minden tengerész keblében, olyan, melynek jellemzésére a bátorság szó teljességgel nem elég; de ezek közt is, mint a szárazon, vannak leghősebbjei a hősöknek. Ha valaki kételkedik ebben, figyeljen — ha alkalma leend Angolhon s kivált Észak-Amerikának veszélydúsabb partjain ama minden szárazsi fogalmakat ezerszer túlhaladó merészségre, mire azon föld tengerésznépei képesek, mert nem mese ama túlzásnak látszó segédnyújtás, melyet a szellemdús Dikens egyik regényében oly élénk színekkel ecsetel. — A midőn tudnillik arról van szó, hogy egy veszélyezett hajó népén segíteni kell, nézze meg ha alkalma leend, mert oly rendkívüli drámát soha sem szemlél, s ha jó vagy balszerencséje ilyesminek látásában részeltette, kérdezze meg akkor ön magát, minő kifejezést nyújtanak a világ nyelveinek szótárai ezen bátorság jellemzésére? Mit fog mondani, midőn látni fogja, mennyi pusztul el a merényletben, s mennyire nem rettentí ez el a fennmaradókat, a kísérletnek rögtöni többszörös megújításától.

Az új jersey-i partok rettenetesekek a gyakori hajótörtések miatt, e partokon igen sok helyt sekély lévén a víz, a borzasztó viharok nehéz ostromozásai által üzött hajók gyakran a sekély helyekre korbácsoltatva, megfeneklenek, jó a hullám vastag vize, kiemeli a hajót feneklett állapotából s nagy erővel ismét földhöz veri. Mi anyagból kellene annak építve lenni, hogy egynehány ilyen földhöz sújtást kiállhasson?

A hajó üre vízzel megtelik, a fedélzeten pedig nincs maradás, mert arról minden lesepertetik az egymást követő óriási habok által. Az árbócok s a kötélzet tömve népesül a segélyért esdők száma által, némelyik egy kötélhez fogózva, karjai erején tartja magát fenn: gyakran nő ez, ki kisdédét magához kötözté, lóginyáz egy ideig, de ujjait a csikorgó hideg megdermeszti, s a kétségbeesés erejével védett drága terhével együtt végre lezuhan oda, honnan soha többé föl nem merül. Vagy pedig szét-

megy a fából vagy vaslemezekből egybe bodnározott bármilyen erős kosár, lakói egyszerre a halak elemére szorulnak, s legyen bár a víz sekély, lábon kigázolás vagy kiúszás hasztalan törekvés, mert ismét jó a rémitő sulyu hullám, leveri, lenyomja a gyenge embert, percz alatt már elszédült, magával tehetetlen, s vége van.

Ilyen esetekben sokszor egy kötél végének odajuttatása megmenti az élő lények életét, de távol van a parttól, nincs ennek más módja, mint azt valami módon bevinni. Nézze meg bárki, mit tesz a parton bátorságban lévő amerikai tengerészek némelyike ilyenkor, minő sajátyszerű dühös bátorságot párosít a legnagyobb jó szívvvel? Tehetetlen ladikba vetik magukat öten-hatan, s mennyiszor lehet ilyenkor hallani tőlük: „az okoskodás azt mondja, hogy lehetetlen, de megpróbálom,” s kirohannak, feszítve az evezőket a testi erő utolsó rugójáig, magukkal vívén az annyira becses kötélvéget. Küzdenek emberi erővel az elemek ereje ellen körülbelől olyan mathematicai arányban, mint egy a tizezer ellen. Jó a borzasztó hullám, elborítja, s társaik szemük láttára oda vesznek. Azt hinné valaki, hogy itt mindennek vége? koránt sem, hanem más ladik indul ki, s ez addig ismétlődik, míg vagy odaér a segély, vagy pedig széttört egészen a hajó s a gyászos dráma felett a függöny legördül.

Igen sajátos és feltűnő dolog az, hogy azon népnél, mely akkora részvétet tanusított míg a veszély tartott, mihelyt annak vége van, s a segélynek már helye többé nincs, vége a részvételnek is. Dohányához nyúl az amerikai, s ezen mondással: „all is over“ — „már meg történt,” hideg vérrrel tovább ballag, s az egész dolgot feledni látszik, mintha semmi sem történt volna.

Azon félelmes partokon évenként nagyszámu szerencsétlenek köszönhetik megmentésüket ezen népnek; de azután a hősiess szellemet az amerikai nép is illőleg tudja méltányolni.

Több évvel ezelőtt egy kivándorló hajónak számos népe egy ily hős tengerész emberi erőfeletti elszántsága által megmentetvén, a hős maga életét veszté a merényletben. Holt teste megtalálván, a new-yorki gyönyörű sirkertnek, a *Green wood cemetery*-nek legmagasabb pontjára temették, honnan egy felől az Óceán, más felől New-York és gyönyörű öble, két fölséges kilátásban élvezhető. — Sirjára harmincezer dollárba került pompás fejtér márványemléket emeltek, a tengerész jelképeivel, mely

a sirkertben találtató minden siremlékek legszebbike. Özvegyét pedig s gyermekeit nyugpénzzel látták el. Mind ezt New-York városa polgárai tevék egyik hőskeblt pilótjuk emlékére, s ha az olvasót körülményei vagy szándéka esetlegesen New-Yorkba vezetné, csak annyit mondok, hogy a Green Wood Cemetery egészben sokkal szebb a párizsi pére la Chaise-nél, s ha meglátogatja, kérdezősködjék „the Monument of the pilot“ után.

A skót tengerészben ilyen hősies szív dobogott, s olyan *maneuverek* által, melyek a világ legelső tengerészenék becsületére váltak volna, annyira megközelíté a már romlásnak indult gőzöst, miszerént egy zsineget dobhatott arra át, melynek segédelmével egy hosszú kötél vége vonatván át, saját hajóját a tehetetlenné vált San Franciscóhoz köté, ez által elkerülni akarván azon esetet, hogy éjen át a veszélyben forgókat szeme elől elveszítse, s elhatározván, hogy a vihar lecsendesültét addig bevárja, míg a ladikok járhatása lehetővé lesz. Csak a tengerészetbe avatott tudhatja, mennyire kockára tevé ez által saját lételét a hős skót hajóvezér. Minő parancsnoksági ügyességet, s erőfeszítést kelle a skótnak tanusítani, hogy az önkénytelen közeledést kikerülje? mely még csendes időben is felette veszélyes a magas tengeren, (azaz *künn távol a földtől*), nem is számítva azon esetet, ha a San Francisco lefeneklésnek indul, melynek örvényzete a skótot is magával vihette volna.

Végre a még fennmaradt nép megmentetett, bárha szörnyen megfogyva, s alig felére apadva. Watkins hajóvezérnek fia, ki a hajón segéd tiszt volt, a katonaság főparancsnokával több utazók, közte nők, a mélyben találak sirjokat.

Midőn a hajóról minden leköltöztetett, egyik cabinjában egy ficsecesmőt találtak, melynek apja, anynya nem tudaték ki volt. Tele valának az amerikai hírlapok hirdetésekkel, hogy a gyermeknek valami rokonai talán jelentkezzenek. Senki se jelentkezék, annyi tudaték, hogy a hajón számos idegen is volt, kik Dél-Amerikának némely vidékeire utazának, köztök családosok, lehetett a gyermek valamelyiké azok közül, elég az, hogy nem reclamáltatván, a veszélyben volt ezred azt fiának fogadta.

Ugyanazon időben, midőn e rettenetes vihar dühöngött az Öbölfolyam mentében, az író Canada nevű gőzösön utban vala Európából Amerikába. A vihar ezen idő alatt szüntelen tartott

ugyan, s mégis annak féktelen erejét nem érzé, míg a nagy zátonyok vidékére nem ére.

Egy reggel vala ez, s a férfitársaság a postahajókon lenni szokott, s már leirt dohányozó helyen vala, a midőn a hajót kemény csapások érték, melyek oly rázkódást okozának a hajó egész testében, hogy az egész dohányzó társaságot, a csarnok egyik oldalán lévőket a másik oldalon lévőkkal olyformán hányá egybe, mint a professionatus kártyás gyakorlott keze, az ujai közé szorított kártyákat. A szék kiugrott a rajtaülő alól, s egyfelé indult döcögős tánczlépésekben. A rajtaülő tiszta ruhája nem igen kellemetes érintkezésbe jött a derekasan egybe pökdösött padozattal, sőt nem vala az érintkezés csak egy pont-hoz kötve, mert a barombuczkolás némelyiknél több felvonásban történt. Az ületről egyik könyökre, azután hogy a simetria-ban hiány ne légyen, a másik könyök is igénybe jött, a kalap gurult harmadik felé, s a szivar kiugrott az azt szorító ajkak közül.

A rettenetes hullám elborítá a hajó orrát, melyről vizesés-ként omlék a fedélzetre, s árként futa menhelyünkig, hol egyszerre s váratlanul, szinte szárközépig vízben találá lábait a társaság.

Magasan emelé ki ormát vizi szörnyünk, mintha tüszszögve rázta volna le fejről a vizet, és vala küzdés, minden ereje és kittünő jelessége mellett, — melyről az angol postahajók híresek — alig tudá két mértföldnél valamivel többet előrehaladni óránként, a fedélzeten alig vala eltakarítható a vízpor által okozott fagymennyiség.

Sajátszerűleg vevé ki magát a hajón egy amerikai hajóvezér, ki, a mint mondá, már 65-ször tevé meg az utat Amerika és Európa között, egy televér tengeri farkas, ki, a mint mondá, tengeri gözösön még sohasem utazék, *(ismeretes dolog, hogy vitorlás hajón felnőtt tengerészek, kik örökösen a tengeren vannak, nem szeretik a gözöst,)* jelenleg is Európából jött, hova saját hajóján utazott volt, de azon év végén a szokottnál keményebb tél állván be decemberben, hajója az Antverpeni kikötőbe belefagyott, s hogy hevernie ne kelljen, azt eladta, s utját hazafelé az angol postagözösön tevé. Midőn a leendő vihar-nak előpostái mutatkoztak, kétkedő fejrázással s nevetéssel mondogatá: „vágyom ezt a gözöst egy *white squall*-ban látni“, *(forgó szél alaku*

hullámszás, mely a tenger felszínét fehér habbal borítja el) s kétkedni látszék annak ellentállhatási képességén.

Eljött a white squall; küzdve bár s erőlködve, de egyenes irányban hasítá a gőzös kétfelé a tornyosuló tajtékot. Keserves hideg vala a süvöltő lég, de számba sem véve azt, kiállott a hajó élére, s mint macska belekapaszkodván a kötélzetbe, éldelni látszék a borzasztó drámai előadást, míg végre teljesen meggyőződván a füstös jószágnak (Smoky Concern) képességéről, lejöve a diszterembe, s ott egy palaczk pálinkát hozatván, örömtől sugárzó szemekkel mondá: „*hurra for old smoke!* (éljen az öreg füst,“ *így nevezik a vitorlamesterek a gőzöst)* s nem győző eléggé dicsérni azt, mondván, hogy már most más vélemény-nel viseltetik a gőz iránt.

Az író pedig bemenvén cabinjába, hogy az alvás jótévé hatásában részesüljön, azt a már jól ismert balettánczolás nagyjában találta, a midőn hol az ajtó, hol az oldalra erősített tükör látszék, egyszer a felső, másszor a járó padlatot képezni. Ágyába mászva, az kimondhatatlan bakugrásokkal fogadá, mint daczos ló, s leggyakrabban olyan mozdulatokat tett, mint mikor valami edényt fölbillentünk, hogy tartalmát kitöltsük.

Belekörmölködvé tehát s beletámaszkodva térdrel és háttal mindenbe, a mi merőn állott, ideje volt egy pár igen hosszú téli éjen át a költők dicső énekeiről, — melylyel a tenger szépségeit s gyönyöreit dicsőítik — igen prozai elmélkedést folytatni, melyet a szomszéd cabinokból hangzó hatalmas ulrich kiáltások, ágyból kiborultak nem igen aesthetikai értelmű mondásai, s dohogásai fűszereztek.

Ilyen időben pedig a szűk hajóágy még a legbiztosabb menhely, mert legalább valamibe belekapaszkodhatik az ember, de ha felkél, van ám boszuság, mit kívülről okoznak, mit nem látva, nem is tudja, mikor és merről várja?

A mosakodó edényhez áll, melyből egész simasággal a viz kimász, s az ember ölében keres magának helyet, mely elől könnyedén elmozdulni sem lehet, mert a saját egyensúly fönttartásával bibelődve, tárt karokkal kell fogadni a hivatlan sima tola-kodót, s mintán e tiszteltetésen átestünk, egy más lökés a cabin ellenkező oldalához csap.

Ehez hasonszerű peripetiák étközben sem hiányzanak: fél

kézze az asztalhoz vagy ülőhelyhez kell fogózni, míg a másikkal az első kanál levest emeljük orrunk alá, s midőn lenyulunk a második kanál leves után, már semmi sincs a tányéron, mert a leves is kimászott, nézzük merre? űlünkbe űlt az is.

Gyönyörűség tapasztalni, mennyire szereti ilyenkor minden tárgy az embert; ha valami edény, pohár, palaczk, tányér, csésze csak kissé szabadon áll, az fejünkre hull, a tányérra vett edeledek űlünkbe törekszenek, ha valami súlyosabb tárgy — például uti szekrény — nincs jól leköttve, vagy elszabadul, mulhatatlanul tyúkszemünkre hág, hát nem valóban költőileg nagyszerű és szép ezen átalános sympathia, melylyel minden tárgy irántunk viseltetik — a felduzzadt tengeren?

E rettenetes viharokról, melyekre nézve az Öbölfolyam vidékének akkora vonzó ereje van és a melyekre akkora befolyást gyakorolni látszik, — az a közvélemény, hogy legtöbbnyire forgó szelek; ezeknek természete pedig mindenki előtt ismeretes a szárazföldi apró forgó szelekről, mely közepére gyűjtven minden könnyű tárgyat, port, stb. közepén körben forog egy bizonyos irányban, míg széllein a szél minden oldalról érezhető.

Eként történik az Öbölfolyam viharaiiban is, rémitő örvényeket képeznek némely helyen, míg másutt a szél minden felől fujni látszik. A légkör tele van vízzporral, s a tenger színe nem vízforma többé.

De igen fontos kérdés mertil itt fel, mi lehet annak oka hogy ezen viharok az Öbölfolyam felé törekednek, s azt elérve, annak folyamát követik? Tengerészek az Öbölfolyam vizei magas mérsékleti fokának tulajdonítják; de miért engedelmessé nének a viharok szellemei épen annyira ezen magas mérsékleti fok befolyásának? A természettudomány eddig megfejteti képes nem vala.

A régibb korban ezen Öbölfolyam inkább korlátolá az atlanti tenger kereskedését, mint a jelen időben, mert akkor nagyobb erővel hatott a hajók menetelére, mint most; azon egyszerű oknál fogva, mert jelenleg a hajók gyorsabb menetelűek, a hajózási eszközök jobbak, a tengerészek nagyobb képzettséggel bírnak, mint régebben, szóval a tudományok előhaladtával, a hajózás is előhaladt, s a tengerek természete jobban ismertetik.

Csakis még a mult század végén, a tengerész nem annyira kiszámítás által, mint gyanítás alapján határozza meg hajójának geografiai álláspontját. Európából Bostonba törekvő hajók igen gyakran New-Yorkba értek, bárha a partvidék semmi nehézséget sem görditett utjokba.

Az annyira csalhatatlan chronometer akkor csak kísérlet képen va'a ismeretes. A hajózási utasítók maguk hibásak s hiányosak valának, s kiszámítási táblákat adának, melyek nem kevesebb mint harmincz mértföldnyi hibákat tevének a hosszaságban. A hajózáshoz tartozó eszközök egész fokokban hibáznak annyit, mint a mostaniak percekben, mert az akkori otromba magasságmérő eszközök nem szorítottak volt még háttérbe a mostani csinos sextans és viszsugárzási kör (Circle of reflexion) által.

Példák vannak azon időből, a midőn oly hajók, melyek az atlanti tengeren jártak, 6—8—10 foknyi hibát követtek el a hosszaságban (Longitude) ugyanannyi nap alatt partróli elindulásuktól számítva: A leggyorsabb menetű hajók óránként három mérföldnél alig tudának többet tenni, s a háromszáz tonnás hajó valami ritka, s rendkívüli dolog volt.

Most? a hajók nagyságát már 22 ezer tonnára is fel akarják csigázni, s a haladó világnak haladó tengerészeit, óránkénti tízenhét mértföld sem látszik kielégíteni.

Sokan vannak még most is — bárha számuk nagyon megkevesedett — kik a régiek dicsőségében annyira elmélyedtek, miszerint a jelenkor minden törekvéseit s találmányait pulyaságoknak képzelik a régiek tetteihez mérve. Vagy legfeljebb is a mostani emberiségnek némi méltánylást engedve, mégis csak pulyaságokat lát törekvéseiben a régiekhez képest Nem tudnak — ugymond — a mostaniak olyan építményeket előállítani, mint a régiek, mert azokhoz képest a Temse-Tunnel csak semmi? Jobb utakat is tudtak csinálni a régiek, mert az angol macadamizált utak nem lesznek soha oly tartósak. Persze, mert előre tudják, hogy ez nem lehet: s bámulják egy annyi évszázadoktól használatban nem lévő római ut szilárdságát. Mely azonban aligha azért nem hagyatott fel még azon régi korban, mivel használhatatlan lett, különben csak bajos lenne épen oly oktondi népet

képzelní, mely a jó csinált utat felhagyja csakis azért, mert jó, jobb, mint a szabálytalan természetes ut.

A vasutak persze nem említendők. Egy oly mű mint a semmeringi ut, igaz, hogy nagyszerű, de ez is csak vasut, s ki tudja, ha a régiek előtt a vasut ismeretes lett volna, valjon nem jobbakat építettek volna? Mindennemű építészetben sokkal felfebb állottak a régiek nálunknál, tekintstük meg csak a hidépítészetet, középületeket, vízvezetéseket stb.

Igaz, hogy a régiek igen jól tudtak a congeries lapidumhoz, hanem az olyasmi a mostani időben egy egész birodalom kincstárát kimerítené, azután a világ szelleme most utilizmusra hajlandó, a mit csinál, a gazdálkodás és haszon érdekével köti egybe.

Adjuk meg azonban minden kornak a maga érdemét. Ismerjünk el a régiek érdemeit, s bámuljunk az aesthetikai szépség iránt nyilvánult izlésöket. Szóval, hajoljunk meg az emberi lángész előtt. De hajoljunk meg előtte mostani műveiben is, melyek a maguk nemében bizonyosan ép oly magas polczon állanak, mint a hajdan koréi.

Legyünk elismeréssel a régi görögök, rómaiak, egyiptusiak stb. izléstől gazdag építészí talentumok irányában. Bámuljuk a geniet, mely egy Parthenon, Efezus és Delfi-i épületben nyilvánult, mely szellem a középkorban egy Michel Angelóban nyilvánult. Bámuljuk egy Phydias, Praxiteles, egy Rafael, egy Corregio, egy Canova mester műveit. Mindezekben csak a halhatatlan szellem nyilvánulását látjuk, mely ugyanaz, bárminő alakban jelenjék meg. Legyen az költészet, mely filosofiai elmélkedés, építészet, festészet, szobrászat, öntészet, reál-tudomány, vagy bármi; — a genie az, melynek szelleme a mesterműveket átleheli, s egyaránt bámulásra ragadja az emberi lelket. De ne higyjuk, hogy ezen isteni szellem kihalt volna az emberiség lelkéből. Megvan az emberi lélekben most épen azon mérvben, mint volt hajdan, csak hogy talán egy tárgyról áttért a másíkra.

Az emberiség legkoraíbb fejlődési vonalán mindég a harc dicsősége vevé az emberi szellem lángját igénybe. Miután e tér már szűkülni kezdé a fejlődő geniátítás számára, más tárgyakban is mutatkozni kezdé az, s mint a harcmező dicsőítésének múlhatlan követője, jövé a költészet. Az emberiség fejlődésével, a szellem párosulni kezdé az anyagisággal, s jelentkezni kezdé

az építészetben. Nyomon követé ezt annak költészete a szobrászat, mely életet lehelte a néma kőbe vagy érezbe.

A tér mindinkább fejlődvén, előállott a festészet. Mind ezen külön tárgyaknak megvala a maga fénykora, a midőn azok kiválólag gazdagabbak valának a geniálításban más művészeti tárgyak felett. Avagy nem a legközelebbi korban mutatkozik-e a kor geniusa a zenészetben? Nem a legközelebb mult kor szült-e egy Beethovent, Mozartot, Mendelsohnt s. t. i.? Nincsenek-e most legszámosabban a virtuoz-zenészek? s hol áll a régi hangszerek tökélye a mostaniakhoz képest? mi volt a régiek lyrája egy mostani zongora, s még inkább egy teljes orgonához képest?

Hanem a geniálítás már ezen térről is elszáguldott. Ipar és közlekedés, utilizmus a világ jelszava, s e térre szállott át a genieis. Ha a régiek egy-egy dicső monumentumot emeltek isteneiknek, a jelenkor egy Temse-Tunnellel, s egy sümmeringi vasuttal kísérti meg a lehetetlenséget is lehetővé tenni.

Ha egy Traján építészeti kőhiddal tudák Dunánk két partját egybekötni, a mostan kor a nagy kőhalmat a keményebb érzéssel pótolva, egy buda-pesti hidat vete ugyanazon Dunán át, s az ennél többszörözve nagyobb Sz. Lőrincz folyóra Canadában tizenkétezer lábnyi hosszúságu hidat kevés idő mulva bevégzendő.

Ha szeretjük bámulni a római vízvezetések nyomait, s azokra kétség kívül fordított nagy munkát, miért ne méltányoljuk épen egy a new-yorki vagy philadelfiai nagy vízvezetéseket.

Ha a régiek építményeiről, szobrairól, s képeiről szellem lehel le, a mostani kornak gyönyörű simetriába csoportozott gépezet-tömkelegéből épen azon szellem mosolyg előnkbe. S végre ha a régiek óriási építményeikben nagyszerűk voltak, szinköröket építettek, melyek a nézők harmincezezeinek is helyet adtak, hogy két gladiator élet és halál tusáját, vagy a rabszolgáknak vad álatok általi szóttépetése még nemtelenebb nézvényt élvezhessék, a mostani kor egy Leviatan építésében fáradoz, mely képes legyen tizenkétezer főből álló népességet, a mostan kor minden lehető kényelmeivel ellátva, a tengereken túl átszállítani.

Avagy csekélyebb geniálítás kell-e ezek létesítésére, mint amazokéra? s mivel mind ezek az utilizmus körébe vágnak, nem

illik-e rájuk az aesthetikai szellemtől áthatott csiny épen úgy, mint bármely más nagyszertű teremtményére a régibb kornak? Szóval a genialitás mindég megvolt az emberiségben, megvan az épen úgy, mint bármely más korszakban volt, s valamint minden egyébben az ily teremtő geniek csak ritkán részesültek kellő méltánylásban míg éltek, úgy a genialitás mostani terének nagy szellemei is csak idővel nyerendik el a megérdemlett méltánylatot. Most is, mint mindég, be fog teljesülni egy amerikai gépész jóslata, melyet ironak az amerikai vadonok belsejében mondott: „eljövend az idő, midőn osztályunk a legnagyobb tiszteletben fog részesülni mindenek felett.”

Különösen feltűnő a mostani korban, mekkora előhaladást teve a hajózás az utolsó évtized lefolyta alatt. Tíz évvel ezelőt a legnagyobb gőzös, mely az atlanti tengert hasítá, nem vala több teherképességére ezerkétszáz tonnásnál, a vitorlás hajózásban pedig a hatszáz tonnás ritka vala.

Ekkor fejlődék ki leginkább a hajózási versenyzés ösztöne Angolhon és az észak-amerikai egyesült államok közt. Angolhon büszke vala az atlanti tengert szeldelő gőzös vonalára, melynek utazása már oly rendszerezett bizonyos vala, miszerint hajói érkezése csaknem órára ki vala számítható. Ellenben Amerikában egy baltimorei hajóépítész által kiszámított új hajóminta, az ugynevezett — Klipper — revolutiót látszék előidézni a hajózásban, s megindula a világ kifejlődésére annyira üdvös verseny.

Már a jövő évben New-Yorkban háromezer tonnás gőzösök állottak elő ezer lóerővel, melyet az angolok hasonló sikerrel követtek. Az utazás a tengeren át Angolhonból Amerikába a nyári hónapokban csak kétszer történék havonként, télen át pedig csak egyszer, s tizenhárom nap telék az átmenetelbe. A három-ezer tonnás gőzösök előálltával az átmeneti idő már tizenegy napra szállott.

Észrevették, miszerint mintaváltoztatással a hajó teherképességét nevelve, gyorsabb haladás eszközöltetik, próba tételt tehát a vitorlás klipperekkel is, s valóban ezen észlelés magát ezeknél is igazolni kezdé.

Ugyanezen időtájban jelenének meg Maury flottahadnagyának rendkívül geniális hajózó térképei, melyeknek segedelmével, s az újabb épített hajók szinte megkétszerezett gyorsasá-

gával, a remekebb hajóvezérek némelyike oly rendkívül rövid idő alatt kezdenek nagy tengeri utakat tenni, miszerint eleinte hihetetlennek tetszék, s alig leheté hitelt adni az ellenmondást nem szenvedhető bizonyítványoknak.

Azelőtt egy ugynevezett világkörüli kereskedési ut pár évig eltartott; mekkora vala a meglepetés, midőn az első nagy klipper az utat tizenegy hónap alatt tevé. Hogy pedig ez nem csekély dolog, vegyük figyelembe az utat, mit teve. New-Yorkból kiindulva : Rio de Janeiró, Valparaiso, San Francisco, Shanghai, Canton, Batavia, Calcutta, a jó reménység foka, s úgy viszsza. Mindezen helyen betérni, mindenütt egy pár hetet mulatni, s mégis tizenegy hónap alatt visszaérni nem vala csekélység.

A klipperekkeli hajózás bizonyos ügyességet s nagy figyelmet igényelvén, eleinte veszély érte némelyiket, s rossz hirbe hozá azokat a kevesebbé tengerészszellemű népek előtt. De a practikus észak-amerikai nem hagyá fel a már megkezdett pályát. — Hajógyárai újabbnál újabb gyönyörű építményeket bocsátának a vízre, oly szép műveket állítanak elé, melyek épen annyira lelánczolák a bámuló érzéseket, mint egy Rafaelnek, egy Canovának, vagy Michel Angelónak remek művei.

Mindezen új művekben a teherképesség is nőtt, s 1852-ben már megjelenék a san-franciscói kikötőben két klipper egyszerre a Trade Wind, és Hornet, az egyik 3000, a másik 2500 tonnás. Még az avatatlan is sietett le a kikötőbe bámulni a nagyszerű architecturának gyönyörű részleteit.

Végre 1856-ik évben előállá a vitorlás klipperek legnagyobbika, a négyezerötszáz tonnás Great Republik. Hanem ebben, úgy látszik, a vitorlás hajók nagyságának non plus ultrája eléretett. Már ennek vitorláit nagy kiterjedésűek lévén, oly nehezek, miszerint jókora szélvihar kelletik, mely vitorláit feldagasztassa. Menetele e nagy hajónak szörnyű sebes, de olyan erejű szél kell hozzá, milyen a ritkábbak közé tartozik, s a kisebb hajókra nézve alkalmatlan.

Azóta a vitorlás hajók nagysága többé nem is növeltetett, hanem annál több vetélkedés keletkezett a gőzösökre nézve. Már 1857-ik év őszén e lapok írója a hatezer tonnás *Persia gőzösön* jöve át az atlanti tengeren. Követék e példát rögtön

az amerikaiak, s 1857-ben épütle a Van der Bilt és Adriatic, és az atlanti Oceánoni átutazás tiz napi időre szállott le.

A nagyság tehát tetemesen növeszté a gyorsaságot, mi kitűnik abból : hogy az említett utazás alkalmával a Persián, más nagy gőzös öt órával indula ki hamarabb New-Yorkból Európa felé, mégis tizenegy óra mulva a Persia beéré. A Sz.-György csatornába érve pedig minden gőzöst, mely a láthatárba került, elért s elhagyott, és a csatornát Tuscar Light-tól a liverpooli horgonyzó helyig tizennyolcz óra alatt futá be.

Mindezen növekedett gyorsaság mellett a vitorlás klipper jó szél mellett tengeren gyorsabban megy, mint a legerősebb gőzös. Egy jó klipper óránként képes tizenhét, sőt némely esetekben tizennyolcz mértföldet is tenni, míg a leggyorsabb gőzös, mint például a Persia, tizennégy mértföldnél többet a legkedvezőbb idő s körülmények között sem képes megtenni.

Főoka ennek csakis a nehezebb súly. Egy gőzösnek erősen kell épültre lenni, főként azért is, hogy a benne működő gép erőködésének jól ellent tudjon tartani, mert rosszul fogna malom örölni, melynek talapzata inog. Leszámítva tehát az erősebb anyag által adott súlyt, még az is hozzájárul, miszerint közepén vagy hátulján — a szerint, a milyen, ha kerekas vagy csavar-gőzös — egy pontra, és pedig aránylag kicsi pontra nagy súly esik a gépezet által, melyet egyaránt a hajó minden részeire elosztani nem lehet. Ugyane miatt nem is lehet épen oly élesre építeni mint a klippert, a midőn mind ezen súlyt nevelő körülmények a vitorlásnál mind elmaradnak, s a mellett nagyobb és nehezebb árbócokat vehetnek föl.

Különösen jellemző dolog, miszerint a gőzös, bárha vitorlával el is van látva épen úgy mint egy vitorlás hajó; bármennyi vitorlát rakjon ki, gyorsasága nem neveltetik, vagy legfeljebb oly csekély mértékben, miszerint az szót sem érdemel. Egy első rangu gőzősnél a vitorla csak arra való, hogy a gőzös teljes gyorsaságában tartassék, s abban a tenger hullámozása által ne gátoltassék.

Ugyanis egy gőzös épen az említett nagyobb súlya miatt, csak a közönségesen hullámozani szokott tengeren is, nagyon odong. Ez által gépezetének működése háborittatik. — Igen gyakran láthatni a tengeren, hogy a gőzösnek egyik kereke tel-

jesen vízbe van fulva, míg az ellenkező oldalon lévő kerék a vízben felül, a levegőben teszi fordulását. Ilyen helyzetben, ha vitorlákat lehet használni, a hajó teste nyomást kap egyik felén, s ez által az odongás nagyon is mérsékeltetvén, kerekei egyenlően működhetnek s teljes gyorsaságában tartatik.

Mindezen akadályok a vitorlás hajónál nem léteznek. Szél-től domborodott vitorlái kevésbé oldalra fektetik. E helyzetet megtartva, menete oly sima, mint könnyű ladiknak csendes vízben. — Hogy a nagyobb hajóknak gyorsabb menetele lehet, annak oka igen egyszerű : a hajózásnak ezelőtti stadiumában használt hajók, a mostaniaknál aránylag rövidebbek lévén, minden egyes hullámát a tengernek át kelle ugrania, megannyi barambuczkot kelle tennie. Mostan korban a hajók hosszasaága kétannyival is nagyobbra neveltetvén, az újabb időbeli hajók két, három hullámot is befednek hosszasaágukkal. E szerint a nagy döcögés kikerültetik. Nagyon göröngyös uton a kocsis lassabban halad.

Hogy e téren hova fog még jutni a világ, annak határai el-láthatatlanok ; annyi bizonyos, hogy az emberi genialitás most e térre lépett át, s a jelen pillanat egy Leviathánt állítá elő. Mennyire fogja ezen óriási terv magát a gyakorlatban igazolni ? az a legközelebbi jövőndő titkában rejlik, a várakozások erősen nagyok voltak. Azt hitték, hogy e nagy épített hajó gyorsaságban túl fogja haladni még a híres klippereket is, hanem e tekintetben máris alább hangolódtak a remények.

De tán nagyon is eltérénk a tenger csudáinak ismertetésétől, melyért bocsánatot kérve, térjünk vissza tárgyunkhoz. Bárha három századokon át a tenger hajózoí naponta át- és visszautazgatának az Öböl-folyam vizein, soha eszökbe sem jutha, hogy erről hosszasaági helyzetökre nézve figyelmezzenek, vagy hogy a partok közelsége iránt az által figyelmeztessenek.

Benjamin Franklin volt az első, ki ezen fontos körülményt a tengerészeknek fölfedezé. A hévkülönbség a folyam és azt környező vizek között föltűnő vala, az elválasztó vonal a meleg és hideg víz között élesen jelölt, s ezen választó vonal — különösen nyugot felőli oldalán a folyamnak — hosszasaági helyzetét sohasem változtatá annyira, mint a mekkora hibákat követének el a tengerészek számitásaikban.

Midőn 1770-ik évben Franklin Londonban volt, véleménye kéretett egy bejelentés tárgyában, melyet a bostoni vámhivatal tett az anyaország pénzügyi főhivatalához. Ezen felterjesztésben különös figyelmébe ajánlaték az említett főhivatalnak azon körülmény: miszerint a Falmouthból Bostonba járó postahajó két héttel hosszasabban van utban, mint a közönséges kereskedőhajók Londonból Providencebe, Rhode-Islandba. Arra kérék tehát a főhivatalt, hogy a postahajókat is utasítsa Providencebe.

Ez igen különösnek tetszék a tudósnak, annyival is inkább, mivel London sokkal távolabb vala Providencetől, mint Falmouth Bostontól, s mivel a kettőnek utja ugyanegy, az eredménynek inkább ellenkezőleg kell vala lenni. — Ő azonban e kérdést egy nantucketi czetvadásznak, *(ezek a legkitünőbb tengerészek a világon, semmi más hajó nem barangolja be csak századrész annyira is a világ tengereit, mint a czetvadász. A fiatal tengerész, ki e hajókon kezdi tengerési pályáját azon reményben, hogy három év múlva ismét látandja hazájában elhagyott szüleit s kedveseit, gyakran megtörténik, hogy 10—15 év múlva, mint teljes férfiskort ért ember lép ismét szülőtte földére,)* Folger hajóvezérnek terjeszté elébe, ki történetesen akkor Londonban volt.

A czetvadász megmagyarázá a tudósnak, miszerint a rhodeislandi hajósok jól ismerik az Öbölfolyam létezését, míg az angol postahajóvezérek semmitsem tudnak felőle. Az angol hajósok benne maradván a folyamban, naponta 60, 70 mértföldnyit vetődtek vissza, míg a Rhode-Islandiak azt merőben kikérték, ő maga a czethalak által lett e folyamra figyelmes, melyek a folyamon kívül mindkét oldalon találhatók, de a folyam vizében sohasem.

Franklin fölszólítására Folger még akkor egy térképet készített, melyen a folyam ki vala jelölve a beminii szorostól fogva. Franklin ezt kinyomatván, azokból példányokat küldte a falmouthi hajóvezéreknél, de azt figyelemre sem méltatták. Az Öbölfolyam utja, melyet akkor Folger emlékezetéből rajzolt le, a tengerési térképekben megtartatott szinte a legközelebbi időkig.

Mint feljebb is már említve volt, semmi vidékén a földnek nem létezik nehezebb s veszélyesebb hajózás, mint az egyesült státusoknak éjszakibb partjai közelében a téli hónapokban. — Mielőtt az Öbölfolyam természete ismeretessé lett, a hajózás Eu-

rópából az új angliai kikötőkbe, New-Yorkba, sőt éppen a Chesapeake öbölbe (Bay) százszorta nehezebb és veszélyesebb volt, mint a mai időben.

Oly hajók, melyek ezen partok valamely kikötőjébe törek-szenek, gyakran hófergeteggel s viharokkal találkozhatnak, melyek nevetségessé teszik a tengerész erőlködéseit, s képességét megsemmisítik. Kevés idő alatt hajója jégtömeggé fagy, népe a hidegtől dermedve tehetetlen; a kötélzet, csigák s vitorla annyira megfagynak, miszerint azok mozgásbáhozatala lehetetlen, minden erőfeszítés mellett is. A hajó csakis egyedül a kormányának engedelmeskedik, s ennek segédelmével az Öbölfolyamnak irányozható.

Kevés órai menetel után eljut annak széleire, s csaknem egy ugrással a sanyaru télből nyári légmérsékletbe költözik át. A jég eltűnik készletéről. A hidegtől dermedt tengerész kellemes melegségtű vízben fürösztli merevült tagjait. Megfrisülve s erősülve érezvén magát az enyhe lég által, mely körülte van; új erővel tehát ismét neki fog, hogy törekvése céljához érjen. És ismét, tán éppen oly erélylyel visszaveretik az éjszaknyugoti durva idők által. De valahányszor a küzdterről hátrálni kényszerül, mindannyiszor újított erővel tér vissza a folyam öléből mint egy mythologiai vizek Istenének fia, mindaddig: míg felfrisült ereje végre sok napok múlva győzedelmeskedik, s biztos kikötőjébe bemegy. Azonban a küzdelemben igen gyakran el is esik, hogy soha többé fel ne keljen, mert némelykor — mint fenebb is említett — a küzdelem borzasztó.

Temérdek hajó pusztul el évenként ezen viharokban; s főlemlíteni lehet eseteket, — mert nem ritkák — a midőn Philadelfiába vagy Baltimoreba törekvő hajók, melyeknek népe a tropikusok melegében elpuhult, oly rémitő hóviharokkal találkoztak a virginiai partokon, mely számtalanszor visszavervén őket az Öbölfolyamba: negyven, ötven, sőt hatvan napig sem valának képesek horgonyozható helyre jutni.

De mindennek daczára az Öbölfolyam meleg vizeinek jelenléte, nyári meleggel téli időben, az új angliai partoknál nagy jótétemény a hajózásra nézve. Téli időben a hajótörések és életvesztés száma rettentő az éjszakamerikai partokon. Vannak hónapok, melyeknek napjára három hajótörés esik. Mennyi marad meg azáltal, hogy az Öbölfolyamban keres menhelyet a dermesztő

hideg ellen, azt gyanítani alig lehet. — Légyen itt elég annyit megemlíteni, hogy mielőtt annak meleg mérséklete ismeretes lett volna, a hóviharoktól elkényszerült hajók nem ismerének a nyugotindiai szigeteken kívül más menhelyet.

Az említett korbeli tengerészeti chronikák gyakori esetekről emlékeznek, miszerint oly hajók, melyek a virginiai partokra szándékoztak, a szó teljes értelmében elfuvattak, s a nyugotindiai szigetekre mentek. Ott várak be a tavaszt, mielőtt az említett partok megközelítésére újabb kísérletet tenni mertek volna.

Franklinnak észlelése az Öbölfolyamról azon időben nagy találmánynak nézetett, a mennyiben — legalább az amerikai partok felől — az atlanti tengerbe a hosszóság meghatározására megbecsülhetetlen fölfedezésnek tekintetett. Ugyanis akkor a geográfiai hosszóság kérdése tengeren a legbizonytalonabb problema volt. Az angol kormány 20,000 font sterling jutalmat tett volt annak megfejtésére, mely csakugyan későbbre Harrison óraművésznek a chronometer föltalálásáért részint ki is fizettetett.

Bárha Franklin a fölfedezést még 1770-ben tévé, politikai tekintetekből általános tudomásra nem jutott egész 1790-ik évig. Rögtöni következménye az lett, hogy az éjszakiabb kikötőhelyek a téli hónapokban is épen oly járhatók (accessibilis) levének, mint nyáron át.

Igen különös az eredmény, mely a fölfedezést rögtön követé, t. i. a mostani amerikai egyesült álladalmak déli részeiben a kereskedés erősen túlnyomó volt a fölfedezés előtt, utána pedig rögtön lehanyatlott, s az éjszakiabb vidékekre költözött. — Mi lehetett ennek oka? annak kifürkészése nem csekély érdekű lehetne egy álladalmi gazdász előtt. Valjon egyedül e fölfedezés idézé elő a nagy forradalmat a kereskedésben, vagy az koros esemény volt más körülményekkel?

Igen tanulmányos erre nézve, ha megtekintjük az akkori kereskedelmi lajstromokat, s azokat a mostaniakkal egybe hasonlítjuk. 1769-ik évben a két Carolina kereskedése akkora volt, mint az új-angliai státusoké összesen. A new-yorkit kétszeresen fölül haladá, és egyharmaddal nagyobb vala a Pensilvaniainál.

M. Pherson „Annals of Commerce“ nevezetű munkájában e következő kimutatás található, az amerikai kereskedésben történt be- és kivitelekéről 1769-ben, font sterlingekben

Kivitel :

	Angolhonba,	Déli Európába,	Nyug.Indiába	Afrika
Uj Anglia	142,775,12,9	81,173,16,2	308,427, 9,6	17,713, 0,9
New-York	113,382, 8,8	50,885,13,—	66,324,17,5	1,313, 2,6
Pensilvania	28,112, 6,9	203,762,11,11	178,331, 7,8	560, 9,9
A két Carolina	405,014,13,1	76,119,12,10	87,758,19,3	691,12,1

Öszvesen

	font	s. d.
Uj Anglia	550,089,19,2	
New-York	231,907, 1,7	
Pensilvania	410,756,16,1	
A két Carolina	569,584,17,3	

Bevitel :

	Angolhonba,	Déli Európába,	Nyug.Indiába	Afrika
Uj Anglia	223,695,11,6	25,408,17,9	314,749,14,5	180, 0,0
New-York	75,930,19,7	14,927, 7,—	897,420, 4,0	697,10,0
Pensilvania	204,979,17,4	14,249, 8,4	180,591,12,4	— —
A két Carolina	327,084, 8,6	7,099, 5,10	76,269,17,11	137,620,10,0

Öszvesen

	font	s. d.
Uj Anglia	564,034, 3,8	
New-York	188,976, 1,3	
Pensilvania	399,830,18,0	
A két Carolina	535,714, 2,3	

1792-ik évben a kivitel New-York statusból két és fél millió dollárra ment, Pensilvaniából 3,820,000-re, ellenben Charleston városból egyedül 3,834,000-re.

De 1795-ik évben, a midőn az Öbölfolyam hajózásának titkai körülbelől épen annyira ismereteseek levének, mint azok most ismertetnek, az áthajózási idő Európából az északi vidékekre félannyival rövidült, a midőn a déli vidékekre ugyanez maradt. Egyedül a philadelphiai vámbevétel 941,000 dollárra emelkedett vagyis többre felénél annak az öszvegnek, mi az összes státusokban bevétetett, vagyis a forgalom ekként változott :

Kivitel értéke dollárban :

	1791	1792	1793	1794	1795	1796
Massachusetts	2,519,651	2,888,104	3,735,347	5,292,411	7,117,907	9,949,345
New-York	2,505,465	2,535,790	2,932,370	5,442,000	10,304,000	12,208,027
Pensilvania	3,436,000	3,820,000	6,958,000	6,643,000	11,518,000	17,513,866
Déli Carolina	2,693,000	2,428,000	3,191,000	3,868,000	5,998,000	7,620,000

Beviteli vám dollárookban :

	1791	1792	1793	1794	1795	1796
Massachusetts	1,006,000	723,000	1,014,000	1,121,000	1,520,000	1,460,000
New-York	1,334,000	1,173,000	1,204,000	1,878,000	2,028,000	2,187,000
Pensilvania	1,466,000	1,100,000	1,823,000	1,498,000	2,300,000	2,050,000
Carolina	523,000	359,000	360,000	661,000	722,000	66,000
	1833					
Massachusetts	3,055,000					
New-York	10,713,000					
Pensilvania	2,207,000					
Carolina	389,000					

Az itten felhozott kimutatások némely adatokban nem egybe hangzóak ugyan, mert két különböző kútból meritvék, de ez egyre megy, minthogy csakis a már mondottak erősítése végett hozattak föl.

A tudós Franklinnak e becses fölfedezése nemcsak a mondott változásokat idézé elő, hanem még más jótékony hatással is volt. Mielőtt e fölfedezés tétetett, az Öbölfolyam rendkívül csálóka volt a hajózásra nézve, — ereje által a hajók sok mértföldre félre hajtának utjokból a nélkül, hogy észre vétethetett volna. Rosz és ködös időben, midőn észleléseket ritkán lehetett tenni, s egyik észleléstől a másikig aránylag sok idő telt el, a folyam ereje által okozott hiányosságokat, a számításban alig leheté helyrehozni. — A hajózóknak tehát nem leheté helyes fogalmuk sem folyása gyorsaságáról, sem valódi határaitól, míg azok a nantucketi czetvadásznak ki nem jelöltetének a czethal járása által. Ez aztán figyelmezteté a jeles tudóst annak létezése felől ki éles észlelései által az említett fölfedezéssel gazdagitá nemcsak a tudományt, hanem a két világrész közti forgalmat is.

A víznek magas mérsékleti foka bizonyossá teszi a hajózót, hogy a gyorsan haladó folyamban van, s e körülménynek bizonyos tudása, korunkban sietteti s biztosítja a hajó érkezését épen annyira, mint minő mértékben régebben azt késlelteté.

A jelenkorban a hajózáti utmutató-táblák és műszerek akkora tökélyre mentek, miszerint most már képes a hajózó nagy pontossággal észlelni minden folyamat, mely utját háborgathatná.

Igen egyszerű tehát annak oka, miért vesznek északnyugoti irányt a Sz. György csatornából kijövő hajók, midőn Amerikába szándékoznak. A már most teljesen ismert Öbölfolyam erejét

kell kikertülniök, s hogy ezt tehessék, a 60-ik szélességi fokot meg kell közelíteniök.

Jól tudják az ezen utat járó postagőzösök vezérei, miszerint, ha a folyam meleg vizében maradnak, utjukban rövidséget fognak szenvedni, azaz : naponta nem fognak oly távolságot hátrahagyni, mint hajójuk erejétől várniok lehet, s a napontai observatiókon mindig rövidséget fognak észrevenni. Kerülik tehát a folyam vizeit, s azon szélességi fokok alatt teszik utjukat, melyekre a folyam baloldala soha fel nem szokott érni, tehát az északi tengerekről lejövő hideg folyamok körében. — Mely körülmény érthetővé teszi azt, miért ez utban még a nyári hónapokban is oly hideg a lég, s a meleg köntös annyira keresett lesz?

De térjünk tán az elhagyott gőzös fedelzetére. Tekintsük meg, mit csinálnak a tengeri uttól elfanyarult arczok, miként ölik az időt azok, kiknek gyomra éppen nem zsémbel, vagy a zsémbeledés már valamennyire enyhült?

Legfeltünőbb vala a már említett hajó-disznó, ki legkevésbbé sem látszék a lég frissességét érezni még akkor is, a midőn mindnyája az utazóknak szorgalmasan előszedett meleg öltönyébe burkolódzék. Ugyanis e vigkedélytű lény naponta már korán reggel akkora adag pálinkával hevíté föl magát, miszerint nem hogy meleg öltönyt szükségelt volna, sőt éppen ellenkezőleg ingpongyolában tévé reggeli sétáit az éles légvonalban. Rendszerint mindig annyira elázott állapotban vala, miszerint jelenléte mindenkinék nemcsak élvezhetetlen, de terhelő kezdé lenni. Ennek megszüntetése végett szoros rendelést tett a hajóvezér, hogy csak bizonyos mennyiségű ital adassék neki naponta s időnként. Ez csakugyan annyi volt, a mennyitől meg nem részegedheték, többet pedig nem kapott, bármit tett. Józanul kelle tehát maradnia, vagy tetszett vagy nem, a rendelés ellen pedig hiában kelt ki, mert hajón a patvarkodás nem jár.

Senkinék sincs ott joga, másnak alkalmatlanságára lenni, s ha panasz keletkezik, a panasz okozója minden áron rendre utasíttatik, kénytelen vala tehát a hajó disznója is magát, az irányában kiszabott rendhez alkalmazni. De ez nem is volt kárára, mert teljesen kijózanódva, igen eszes és kellemes társalgásu egyén merült ki a pálinkaöznönből, s a mennyire került vala addig alkalmatlan unalmas személye, éppen annyira keresetté lett

az egész társaságot szüntelen vig nevetkezésbe tartani tudó elmés kedélye.

Az időtöltések tengeri útban valóban igen csekély körre szorítkoznak, még azoknál is, kiknek kedélyök a tengerkórság által megzavarva nincsen. Nappal a társaságnak egy része bizonyos játékkal foglalkozik, mely tán csakis a hajókon szokásos, s minden esetre föltűtte kevéssé szellemdús.

Ez az ugynevezett Shuffle board. — A hajó fedélzetére krétával ilyen ábra rajzoltatik. Ezen ábra felé fatányérok (Scheibe) a fedélzeten csúsztatva dobatnak. A mely számon a tányér megáll, annyit számlál a játész javára, kivévén a 10-es számot, mely veszteszt jelöl.

Önként kitetszik, hogy e játékot többen játszódják. A kidobott tányérok helyt maradnak, míg mindenki dobását megtette. Gyakran egyiknek tányéra kiüti helyéről a másikat, s e szerint nyeresét javíthatja, kevesbitheti, abból egészen kiütheti, vagy épen vesztesztbe hozhatja. — A mi e játéknál talán mulatóságosnak mondható, azt a hajó rengése okozza; a midőn daczára annak, hogy a gyakorlott játész erre figyel, mégis a legváratlanabb elkanyarodásokat s hátramaradásokat okozza, vagy pedig a dobásnak erejét megnöveli.

Másoknál az olvasás vagy társalgás pótolja a hiányt, nem hiányzik ugyan a schach is, de e lelket feszítő játék, inkább csak azok által gyakorolható, kiknél a kórságnak legkisebb jele sem mutatkozik.

Ostábla, dominó, társalgási kártyajátékok, kivált estve a nagy teremben, — megannyi rövidítői a nagyon hosszúnak tetsző időnek. Theázás közben olykor ének is vegyül, a midőn angolos szokás szerint a társaság egyénei közül egyegy énekre szólíttatik föl. Igen természetes, hogy a jó hangok nem igen gyakoriak, s többször történik, hogy az egész hajón egy türethő hang sinca, mint ellenkezőleg. Nem csuda tehát, ha ilyes szerepléseket még azok is, kik a balláda szavait értik, legfeljebb csak időölő pót-

Ábra.

	10	
6	1	8
7	5	3
2	9	4
	10	

lőknak tekintik, azoknak pedig, kik a szöveget nem értik, s azonkívül gyomruk körül sem igen kényelmesen érzik magukat, épen kiállhatatlan tréfa.

Ha az utasok valamelyike zenész, felkéretik művészete bemutatására, — nem baj, bárminő hangszer legyen is, s bármennyire hiányos a játszás. Légyen hangszere bár solo bombardon, Saxhorn, vagy épen doromb, kedvesen lesz fogadva. A rettenetesen unatkozó kedélyek hálával veendik a változást, melyet a tán nyekegő hangok nyújtanak.

A mely zeneművész nem képes koszorúkat aratni a szárazon menjen egy ily utasokkal telt hajóra, legyen utitársai iránt előzékeny, s annyi tapsot fog aratni, mennyit a legtúlzottabban fölszigazott igények ohajthatnak.

A Hibernián is egy melofon tulajdonosa sok elismerést nyert mind a mellett, hogy hangszerének egy pár billentyűje a helyes hangzástól kevésbé eltért, egy pedig valami oknál fogva épen merőben néma volt. De ez mind nem vala baj, az egyensúlyozó hang jónak képzeltek, midőn pedig az elnémult billentyű került sorra, a hang oda gondoltatott, és a mister a társaság kegyencze lőn.

A délben rendesen tett nautikai observatiók bevégezte után, a vezér cabinja ablakában naponta jegyzet jelenék meg, mely a szélesség s hosszasági fokot jelenté, és a közelebbi eltelt huszonnégy óra alatt hátrahagyott távolságot tengeri mértföldekben jelölé. — Igen természetes, hogy annak figyelmes elolvasását senki, még a tengerkórságból legelfanyarultabb kedélyű is, el nem mulasztja. Míután a tárgy kellőleg megvitatik, t. i. mi lehetett oka annak, hogy ma több vagy kevesebb számú mértföldök hagyattak hátra mint tegnap, a jövő huszonnégy órában hozzávetőlegesen teendő mértföldök száma kiárverezteték, mi eként történt :

A legjobb hajók menetelében mindég történik egy kevés különbség rendes időjárás mellett is, mely 10—20 mértföldet is tehet egyik és a másik 24 óra között, de olykor ez sokkal többre is mehet az időjárás szerint, mely arra nagy befolyással van.

Kittűzetik tehát bizonyos mennyiségű, a rendes menetelhez alkalmazott szám, például 290-től 310-ig, s e számok árvereztet-

nek. Kinek száma talál a másnapi számítással, elnyeri az árve-
rezésből kертült összevet.

Mint már mondvá volt, a hajón legszámosabban Amerika
volt képviselve, egyike ezeknek átvévé az árvevő szerepét, s
azt tüzzel, élénken és szabatos pontossággal tevő, ama igen mu-
lattató, de ép annyira bohózatos modorban, melylyel gyakran
találkozunk az északamerikai városokban, hol az *auctioneer* (ár-
vevő) bizonyos keresetmód, mint a szivar, posztó vagy gyű-
mölcs árúsé.

Ilyenkor rendesen volt egy pár szám, mely leginkább bira-
lehetőséggel a hajónak teendő útjára nézve, s ezek aztán épen
nem csekély áron keltek el, mert 10—12 shilling angol pénzben
csakugyan nem csekély ár ily tréfátárgyban.

Mindez igen jó volt azokra nézve, kik a szerencsétlen értel-
mezetti Ulrichal nem bajoskodtak, s ha valami élvezetést nem
is vonhatának belőle, legalább agyonüték valahogy a napot. —
De a tengerkórosnál ennek éldelete is merőben elvész, s hihető-
leg a világnak minden mulatságai veszve volnának előtte. Mert
a tengerkórság stoikust csinál az élvhajhászból, — gorombát a
gyöngédből, — haragost a galambszelidből, — önzőt a nagylel-
küből, — embergyűlölőt az előzékenyből, — s szívtelent a leg-
érzékenyebből. A legérdekesebb olvasmány nem kell, valamint
az időtöltésnek bármi neme nem bir ingerrel rá nézve. Élénk esze
eltompult. Nem érti a tanulmányost, s a legmulattatóbbat is hiába
olvassa, mert midőn a második fejezethez kezd, már elfelejté az
elsőnek tartalmát.

Schachozni? Isten mentsen! a fölállított figurák tarkázata,
a tervek s mozdulatok, mintha nem a fejben készülnének, hanem
mintha a láttehetség és gondolkozás a szerencsétlen gyomorba
költözött volna, s minden tárgy, melyet lát, vagy gondolkodó te-
hetségét igénybe veszi, megannyi kiállhatatlan terhei a szenvedés
öszpontosult helyének.

Lassanként azonban, napok teltével kevésbé hozzászokván
a tengerkórság nyomoraihoz, a nagyon enyhítő meleg levest a
teremben költetheti el, ekkor van aztán legelőször alkalmá a nagy
tengereni étkezést szemügyre venni. Az étkező asztalokra három
ujnyi magas rámak illesztetnek az asztali edények legurulását
meggátlandók. A kényelmetlen fogózások s támaszkodások által

nyugtalanított étkezők körül ülven, a szembeülők igen sajátos böhözatos helyzetű társalgásban részesülnek. — Mert méltán lehet ezen étkezéseket hintában vagy mérlegben adott teritékeknek nevezni, a midőn társalogva átellenünkben ülő utitársunkkal, egyszerre csak emelkedni látjuk, emelkedni föl a padlatig; és aztán a sorsnak mint egy fordulata következtében ismét magunk kezdünk nyugtalanító modorban emelkedni oly annyira, hogy mintán előbb attól kelle félnünk, hogy szembeülők ránk esik, a fordulattal tartanunk kell, hogy egyensúlyt veszve, magunk rá ne essünk. Ha meggondolja az olvasó, hogy ezen erőyes odongásai a hajónak, minden lehető irányban történhetők, melyek egymásba vágva, a lehető legzavartabb mozgásokat idézhetik elő, képzelheti a helyzetek változatosságát, melyeken az étkező egy ily ebéd alatt átmehet.

Hanem az ujjonc a hozzászokásnak első próbáit nem igen hosszasan képes kiállani, s félvén a szoktató levelesnek minden irgalom nélküli kárbamenetelétől, csakhamar kisiet inkább a friss légre, bagdácsolni ama szörnyű daczos földelzeten, — hol a lépéssel utól kell érni a távozó járhelyet, vagy pedig fölfelé kell erőlködni a hirtelen közeledő tér által képződő rézsuton.

Legbajosabbnak marad minden esetre a lefekvés és fölkelés; mert bárha a terem tánczolasát valamennyire meg is szokja a gyomerba költözött láterő, a cabinokhoz levezető lépcső és folyosó ugrálásai még mind kiállhatatlanok, s bármennyire gyorsodik a zsémbes gyomru két nevezetes dolog végzésében, alkalmasint Ulrich barátunk szolítása nélkül meg nem történhetik. Épen ezen ok miatt az elhatározás sok küzdésbe kerül, miért rendszerint mind a lefekvés, mind pedig a fölkelés nagyon késő órákra halasztatott.

Az utazás hetedik napja reggelén ama igen ismeretes hirt nagy zátonyok közelébe ért a Hibernia, melyek New-Foundlandtól kelet felé elég sajátoszerűen, tengerközepette ép oly alakban képződtek, mint a milyenek csak nagy folyók tengerbe ömlésénél szoktak létezni, és eddigelé sehol a világ tengerein ehez hasonló képlet nem találtatott. — Különösen jellemző körülmény bennök az, hogy a száraz földdel semmi egybekötésben nincsenek, s mint valódi víz alatti felsők, úgy jelennek meg a nagy tenger síkjain.

E zátonyok terjedelme s geográfiai fekvése tökéletesen tudatik, közelébe érve pedig még az avatatlanoknak is föl fog tűnni a viznek fejedéres színe, mely e zátonyok fölött sokkal szembetűnőbb, mint bár hol a tengerek vizein.

Bárha a víz e zátonyok fölött nem mély, mindenesetre elég arra, hogy a legmélyebb vizvonatu hajók is fölöttük elmehesse- nek, s jelképen szolgálnak a tengeri hajósnak, hogy az amerikai partokat már jól megközelítette.

Már a régibb természettudósokat nem kevésé lépé meg e zátonyok sajátoszerű helyezete. Nagy talány vala előttük kelet- kezésük oka, a midőn semmi folyó kiömléséhez közel nem es- nek, sőt köztük s az amerikai continens között New-Foundland nagy sziget fekszik. Meglepő különösen alkotásukra nézve az, hogy némely részein a lerakódás durva homokból képződik. Ilyesmit pedig nagy és erős folyó hozzájárulta nélkül képzelni se lehetett. Az újabb kor vizsgálóinak tisztán jelenté ez vala- mely hatalmas tengeri folyam jelenlétét, és valóban tudva lőn, miszerént e zátonyok ép azon ponton alakultak, hol az Öbölfo- lyam az északról jövő hidegfolyammal egybe találkozik. Sőt ezen érintkezési vonaltól kezdve, az egész atlanti tengeren át, a ten- ger fenéke sajátoszerű térséget képez, mely New-Foundlandtól az irlandi partokig terjed.

Ezen egész vonalon át, mely 1640 tengeri mértföld, s a melyen a két világ részt egybekötendő de nem sikerült távirdai sodrony is letétetett — a mélység 10 és 12 ezer láb között válto- zik, eként felsíkot képezve a tengerek mélyében.

Mielőtt az említett távirdai sodrony letétetett volna, e fel- sík alakzata az egész vonalon át annyira kifürkésztetett, misze- rént nincsen pont az összes tengerek mélyeiben, mely annyira is- mertetnék. Aránylag csekély távolságokra egymástól mélyméré- sek tétettek. A mélységcsuly mindentűn igen finom, puha feneket jelentett. Igen meglepő volt azonban, hogy a felhozott fenékré- szekben a nagyító sok vulkáni anyag létezését fedezé föl, u. m. obsidián és pumex részecskéket, melyeknek ottani megjelenése annál meglepőbb, mivel azon vidék közelében nincsenek Vulká- nok, melyek erőlyes kitörésük által ilyesmit a tenger hullámai- nak átádjának. Más távoli helyekről kellett ide jönniük tehát, még pedig egyedül a folyamok segedelme által.

A tenger fenekén lelt tárgyakról lévén szó, tán nem lesz fölösleges itt, a tengerek mélyébe is beletekinteni. Lássuk annak is mesés csudáit, melyekkel eddigelé csakis az izgékony emberi képzelődés mythusá foglalkozék, de valóságos tényeken alapuló adatok szerzése emberi erőknön föltűlinek látszék. Sőt minden e tárgyban tett erőfeszítések daczára, még korunkban is annyi témérdek lakattal lezárt titkos szekrény az, melynek még csak alig egy pár rejtekeibe valánk képesek beletekinteni.

VII. F e j e z e t.

Mélységmérések. — Az atlanti Oczeán medre.

Az utazó, ha valamely magas hegységtől környezett vidékre jut vándorlásaiában, s a völgyek mélyéből magasra emelkedett csúcsokra tekint föl, melyek némelyikét tán örökös hólepel is fedezi, nem csekély vágyat érez magában a magas pontok megmászására, élvet remélvén a nagyszerű kilátásból, mely azokról bizonyosan a nagy távolban eshetik, megküzd a legalkalmatlanabb akadályokkal, s kész érte aránylag sokat áldozni csak hogy vágya teljesüljön.

Midőn aztán törekvése célját elérte, csak akkor veszi észre, miszerént nagy fáradaalma jutalmazva épen nincsen. Mert az alatt fekvő tárgyak, a nagy távolság miatt, nemcsak homálylyal borítvák, de minden, mit közelében igen jól ismert, annyira elváltozik alakban s kinézésben, miszerént a legismertebb hely is ismeretlenné válik előtte. De mind ezen tapasztalás daczára, újabb vidékekre érve, ugyanazon vágy ismét fölülul keblében.

Maga a tudomány nemcsak helyesnek, sőt szükségesnek tartja az ily magas pontok megmérését, milyen magasságuk legyenek a tenger színe fölött? s hogy az emelkedettebb hegylánczok iránya a térképeken kijelölve legyenek, megkívánja.

Valjon nem épen hasonló érdekű lehet-e a vizeknek is — melyek szinte négyszer annyi tért képeznek planétánk fölszínén, mint a száraz föld, — ismeretét a tudománynak épen azon fokára helyezni, s annak épen úgy rajzát adni, melyből kitéjűn a föld

tömör részeinek lemélyedése a tenger színén alól? Valjon ne birna épen semmi érdekel azon mélységek titkaival megismerkedni? melyekről a jeles Schleiden ily megragadó képekben szól :

„Leszállunk az indiai Oczean folyó kristályába, s megnyílnak előttünk gyermekkorunk mesevilágának legbámulatosabb tündérálmai. A rendkívüli ágazatu bokrok élő virágokban díszlenek. Meandrinák és astracák sűrű tömkelegei ellentétet képeznek a levél és serleg formába kitaruló explanariakkal, a változatos ágazatu madreporákkal, melyek részint ujjozatos, részint sugárszerű ágakban, részint pedig a legpiperésebb (jérliű) szétágazásokban díszlenek.“

„A színezet utánozhatatlan; az élénk zöldet barna vagy sárga váltja föl, a halvány veresbarnától a legsötétebb kékig, gazdag piros (*purpur*) árnyéklatokkal vegyítve. Világos veres, sárga, vagy baraczk színtű nulliporák elborítják a már leenyészett tömegeket, míg magok a retiporák legfinomabb elefant csont faragványhoz hasonlító gyöngyszin lapjaival fonódnak egybe. Mellettök lengedeznek a gorgoniáknak sárga és ibolyaszín rostélyzatos legyezői. A fenék tiszta homokját tengeri csillag s más álatok ezreinek ábrándszerű s színezett alakjai borítják, a falevél alaku flustrák és escharák moha és lichenként tapadnak a korálágokhoz; a sárga, zöld és pirosan csikozott patellák pedig mint megannyi óriási hamuféreg ragadnak sudaraihoz. — A tengeri anemonák mint megannyi legélénkebb színekben ragyogó óriási cactus virágok, terjesztik szét tapintóik (Fühler) koszorút a szikladarabokon, vagy pedig tarka ranunculus ágyként simább helyeken szerénykednek.“

„A korálbokrok virágai körül a tengerek trochilusai (*Kolibri*), a veres és kék érczezett, vagy pedig aranyzöld, és az ezüstnek legtisztább fényében ragyogó kicsiny halacszkák játszadoznak.“

„Halkan, mint a mélységek szellemei lebegnek a tündér világban a meduzák tejfejér, vagy kékelő gyöngédke kelyhei. Itt az ibolya és aranyzöld színben játszó Izabell (*Holocantes Ciliaris*), a lángsárga, fekete és czinóberveres csikozatu kokett-el (*Holocantes tricolor*) játszadozva tűzik egymást, amott mint öt lábnyi hosszú ezüst szalag, higyőszertlen rohan át a sűrűségek közt, a rózsza és azurkék színezetbe játszó szalaghal (*Lepidopus*

argyreus). Végre jönnek a mesés sepiák, büszkélkedve a szivárványnak minden színeivel, melyek azonban rajtok tisztán kifejezve nincsenek, hanem váltogatva megjelennek és eltűnnek, majd pedig a legábrándosabban egymáson átzavarodnak, találkoznak, s ismét elválnak a világosság és árny leggyorsabb változtatásával, s legbámulatosabb játékában, melyen minden fuvalom, s a tenger felszínének legcsekélyebb gömbörtlése változást okoz.

„Midőn már a nap hanyatlik, s az éjnek arnyai a mélységekbe is benyulnak, ezen ábrándszertű kert új fényben dísollik. Microscopilag kicsiny meduzák s rákok milliói izzó szikraként tánczolnak a sötétségben, mint megannyi fénybogarak seregei, s a nappal cinober színben vereső tengeri toll (*Veretillum Cinnamomum*) zöldes phosphor-fényben lebeg — minden zug fényben árad, — mi talán nappal barnának, s homályosnak tetszett, s az általános dús színezet közt elenyészett, sugárzik az most a zöld, sárga és veres fénynek legcsudálatosb játékában, és hogy a búvós éj csudái még teljesebbek legyenek, egy hatlábnyi átmérőjű ezüstkör, a holdhal (*Orthogoriscus mola*) halvány fényben vonul át a szikrázó kisebb csillagok tömkelege közt.

„A tropikusok leggazdagabb növényzete sem képes ily gazdag alakzatokat kifejteni, a mi pedig a színezetek játékának változatosságát s pompáját illeti, távol hátramarad e kerti tájképtől, mely csodálatosképen nem növényekből, hanem élő állatokból van egybealakulva. Mert a minő jellemzettek a tengerek mérsékelt zonái a dús növényzet kifejtésében, ép oly kitűnő a tropikusok alatt a tengeri faunának gazdagsága és változatossága. Minden, a mit a halak és echinodermák nagyszerű osztályai, a kocsonyahalak, polypok és kagylók minden nemei, szépet, csudálatost és ábrándost magukban foglalnak, a tropikus tengerek meleg és kristály tisztaságu vizében öszpontosul, fejeir homokjába gyökerez, merész szikláit borítja, kúszóként hozzátapad a már elfoglalt hely legutóbbi jövevényéhez, vagy pedig uszkál az elemnek színén s mélyein át, míg a növényvilág tömege jelentékesen törpül.

„Igen sajátos az, miszerént a szározon is érvényült azon törvény, mely szerént az állatvilág alkalmasabb léven arra, hogy magát a külförnyülményekhez alkalmazza, nagyobb elterjedt-

ségi térrel bir, mint a növényvilág, mert a poláris tengerek hem zsögnék a csettektől, fokáktól, tengeri madaraktól, halaktól, más alsóbb rendű állatok számtalan seregeitől még ott is, hol az örökös jég takarója alatt a növényéletnek minden nyoma már rég eltűnt, s maga az áthidegült tenger nappalt már nem őríz keblében — hogy, mondom, e törvény a tenger mélyeit illetőleg is áll, mert ha abba leszállunk, a növényélet elébb megszűnik, mint az állati, sőt azon mélységekből is, hova a világosság sugarai soha le nem hatnak, legalább a mélységsúly (Senfföci) élő ázacsok lételéről bizonyosságot hoz fel.“ (Lásd Schleiden, fűbente *Verlesung, das Meer und seine Bewohner.*)

A tengerek mélységeinek megmérése — mint már némely föllebb mondottakból is kitétnik — nem oly könnyű földadat, mint első tekintetre tetszik. Nemcsak abból áll ez, hogy boczássunk le egy zsineghez kötött súlyt, s midőn ez feneket ér, meg-érezzük. Hogy ezen egyszerű mód, mely az álló vizekre nézve alkalmazható, a tenger mélyeire nézve nem áll, kitétnik abból: miszerént az amerikai egyesült álladalmak tengerészeti karában csakis közelebből föltaalált mérési mód előtt, azon helyek mélyei, mit a tengerészek kék víznek neveznek, épen annyira ismeretlenek valának, mint a holdnak belseje.

Ross, Dupetit Thouars, és más angol, francia és hollandi tengerészek sokat próbálák a tengerek mélyei megmérését. Némelyek e végre selyem zsinegeket használtak. Mások len-czérna szálakból készült fonadékokat. Még mások ismét a közönséges mélységsúlyt, és a rendes hajózsineget. Mindnyája azon meggyőződésből indult ki, miszerént a súly feneket érve, a le-érkezés rázkódást fog a zsinegben okozni, vagy pedig ha netalán a rázkódás érezhető nem is leend, a zsineg lefutása megszűnend.

Számos rendszerezett észlelés azt tanusítá, miszerént a várt rázkódás érzése bizonyos mélységen alól nem érezhető egy-felől. De másfelől azon körülmény, hogy a tengerben létező álfolyamok nem szűnnek meg a zsineget még azután is gyorsan lefejtteni, miután a súly már rég feneket ért. — Szóval, hogy ezen egyszerű mód legkisebb bizonyossággal sem bir, mihelyt a mélység tízezer lábnyit túlhalad.

Kísérleteket tettek a mélységek kitudására a hang és nyo-

más törvényeire alkalmazott kiszámítások szerint, melyek mennyi sikertelen fáradozások valának mihelyt a próbák az ominosus kék vízben történtek. Nem volt hiány a legszebb és legelőmésebb gondolatokban a cél elérésére. Segítségül vevék a löport, harangot, melynek eldurranása, vagy a csengés a mélyben, midőn a szél elhallgatott s minden csendes, annak viszhangját valamiként észrevenni reménylék. A mélységet aztán kiszámíthatni hívék azon gyorsasági arányból, melylyel a hang terjed a vizen át. De bárha az eldurranás meg is történt a mélységben, a viszhang hallgatott, és semmi felelet nem jöve fel.

Ericsson s mások, mélységmérőket készítenék, melyekben légoszlop vala rekesztve. E légoszlopokak lebecsátva a tenger mélyébe, — egybeszorulás által kijelölheték a víz sulya által okozott nyomást, melynek alávetve voltak. Ez igen célszertinek találtaték közönséges mélységekben, de nagy mélységekben, hol a nyomás több száz atmospherát meghalad, az sokkal nagyobb vala, mint milyent e műszer elhordozhatott.

A jeles Maury maga egy készletet (apparatus) szerkezte e célra. A mélységsúlyhoz egy kis csavarral ellátott óraszerkezet vala alkalmazva, mely kijelölé a leszállás ideje alatt tett fordulásait a csavarnak. Mivel csekély mélységekben úgy tapasztaltatott, hogy minden ölnyi függőleges leszállásban egy fordulást tett, a hozzá alkalmazott mutatótól a legnagyobb mélységek kimutatását is remélé. Ezen gépezet gyönyörűen működék csekélyebb mélységekben, de a kék vízben ez is hiányosnak maradt. Egyfelől mert a zsineg mindég elszakada, midőn az visszameltetni szándékolatott. Ha pedig oly erős kötél köttetett hozzá, mely megbírhata, akkor egy bizonyos mélységen túl a lebecsátás legyőzhetetlen nehézségekkel párosult.

Egy öreg tapasztalt hajóvezér torpedót ajánlott, hasonlót a mostani újabb találmányu puskagolyókhoz, melyek, midőn már találtak, akkor eldurranak. Azok is hogy feneket érve eldurranjanak. Ezen tervvel azonban sohase lehete fenékrészeket fölhozni, s azon kívül alkalmazása még más nehézségekkel is egybe vala kötve.

Egy más tudós delejes távirda-gépezetet ajánlott. A delejes sodrony a mérő zsineghez vala alkalmazandó, a suly pedig oly géppel láttatott el, mely által minden 600 lábnyi mélységre a

delejes kör kiegyenlítése bekövetkeznék és minden száz ölnyi-ről jel jöne föl, annak jeléül hányszor száz ölet haladt lefelé a suly. Bár minő szép vala az eszme, nem vala elég egyszerű arra, hogy a czélnak megfelelhessen.

A mint a jeles természettudós Maury mondja: „Csudálatos, hogy a természettudományokban buvárokodások sokkal nehezebb tárgyakba betudtak már hatni, s mégis a tenger mélysége, mely aránylag közelünkben van, melynek sima felszine nyitúság a rajta járó kelő embertől, mindeddig egy lezárt titok átláthatatlan leplével vala fedve, s oly zárral lezárva, melynek kulcsa ne legyen. A csillagászok megmérték a legtávolabb eső planetáknak nemcsak távolságát, de sulyát is. Miként lehessen az, hogy a tenger mélységének megtudása egy megfejthetetlen problémának maradjasson a tudomány előtt?”

A vágy mindég nagy vala megtudni azt, mit tartalmaz a pecsét alá zárt könyv, mit tartalmaz a feneketlen mélység, melyről a régi legendák oly ékesen regélnek. Bizonyosan rejteniök kell valamit, mi az emberiség előhaladására nézve hasznos lehet? De bárminő nagy vala a vágy a pecsét föltörésére, sem emberi elmesség, sem vállalkozási erély nem vala elégséges a talány megfejtésére. Senki sem vala képes két, három száz ölnyi mélységen alulról valami tömör anyagot fölhozni, melyből a természetvizsgáló tanulmányozhatott volna.

Általános vala a vélemény, miszerént a tengerek legnagyobb lemélyedései talán hasonlóak lehetnek a hegységek legmagasabb csúcsaihoz. De ez csak merő föltétel volt, s bárha lehetséges, minden esetre kielégítő nem vala. A tenger mélyébe még nem látott csudák léteztek, s a tengerész hasonló érzélemmel tekint a kék simaság tiszta kristályába, mint milyennel a mélyen elmélkedő csillagász tekint csendes éjen át a csillagok tengereibe.

Mindazonáltal a tenger mélységei épen annyira mérhetetlennek s rejtélyesnek maradtak, mint a véghetetlen kék tér, mely az ég boltozatának nevezetik.

Az ég mérhetetlen ürének kifürkészésére, óriási látcsövek jövének létre. Egy Ross, egy Hirschel rémitő távolságokra azámitott eszközeivel kikémleltetett: miszerént a mi kevesebb erejű távcsöveken át csillagtömkelegnek tetszék, az csoportozatokra

oszlelék a nagyobbészertü eszközök által. A mit a tudomány addig felhőknek (nebulae) nevezett, az osillag tömkelegnek mutatkozik. Hogy ezen homályos tárgyakon túl, a végtelen türnek némely régióiban más felhőcsomók észlelhetők, melyeket e nagyobbészertü műszerek sem képesek fölvilágosítani, sőt hogy még azokon túl is léteznek régiók, melyekre elhatni a napnak legfénylőbb sugárai sem képesek. A mi több, ezen óriási eszközök oly anyag-tömörülések és alakzatok létezését fűdözik föl előttünk azon rémitő távolságokban, melyek oly physikai erők létezését indokolni látszanak, milyeneket mi sem nem ismertünk, sem nem értünk, s a melyek némely gondolkozó lelkekben azon kérdést támasztják, valjon a gravitatio ereje elhat-e a végtelen térnek minden határaitra?

Nem lehetne-e tehát a tengerek mélyei kikémlelésére hasonló hatásu eszközöket fölhalálni, mint a milyeneket az ember lángész a végtelen tér kifűrkészésére fölajánlott?

A vizsgálatok ezen stádiumában mélység-sulynak egy közönséges ágyugolyó ajánltaték; a fogalom igen szép, s egyszerűsége mellett könnyen kivihetű vala. Nagy figyelemmel követett mérések keletkezének rögtön, s a világ bámulatba esék a rémitő mélységeken, melyeket különböző vizsgálók, a tengernek külön b részeiről bejelentettek.

Egy amerikai hadi hajó parancsnoka harmincznégyezer lábnyi mélységről, a nélkül hogy feneket ért volna, teve hivatalos tudósítást; — zsineg helyett sodronyt használt, melynek hossza tizegy tengeri mértfűd vala. Egy más, hasonló feneketlen mérést jelente föl harminczkilenczezer lábnyi mélységre. Denham angol flottakapitány a fenék elérését jelenté a déli atlanti tengerben, negyvenhatezer lábnyi mélységben. De I. P. Parker, amerikai flottahadnagy, mérést próbálván ugyanazon vidékén az atlanti Océánnak, ötvenezer lábnyi hosszú zsinetet bocsátott le a nélkül, hogy a fenék elérését csak gyanithatta volna.

Ezen mérés-mód igen egyszerű, s olesó vala, mert csak egy ágyu golyóba került, s valóban a tenger folyamainak észlelésébe sok fölvilágosítást adának, de a czélnek, melyre szánva vala meg nem felelt.

A vélemény az volt, hogy az ágyu golyóhoz vékony selyem

vagy más zsinég köttetvén, midőn a golyó feneket ér, a zsinég lefejlődése meg fog állani. De váratlan gyakorlati nehézségek állottak elő, melyek későbbben is minden kísérletnél ismétlődtek, s mind azon mély mérések, melyek csak imént említve valának, ezen nem várt nehézségekből keletkezett hibáknak föltudandók.

Minden egyéb előtt tapasztalva volt, miszerént a már egyszer lefejlteni indult zsinég többé meg nem szűnt lefutni, következésképen nem vala jel, mely a golyónak fenékreérését vagy nemérését mutathatta volna. A tenger vizeiben létező folyamok és vízfolyamok valának azok, melyek a már lefejlteni indult zsinéget elkapák, melyeknek létezéséről ezen észlelések idejéig csak gyanítások valának, általuk pedig azon bizonyosságra jutottak, miszerént ezen folyamok a mélységek alatt több rétegekben léteznek egymás fölött, s különböző irányuak lévén, ha a zsinég lefejlődésében megakasztatik, még azon esetben is elszakad, ha a golyó már rég feneket ért. Ezen körülmény épen annyira váratlan, mint erélyes tanúságot tőn a tenger vizének azon circulatio rendszeréről, melyet a természet nagy gazdasági rendszere tőle multhatatlanul megkíván.

A sok oldalú nehézségek miatt keletkezett e hiányok kiegyenlítése tekintetéből azon gondolatra jöttek, hogy az időt vegyék számba, mely alatt bizonyos hosszúság a legördülő zsinégből lefut. Figyelmezvén tehát, hogy a zsinég mindég ugyanazon vastagságú, sőt ugyazon kéz által csinált, és a golyó ugyanazon egy súlyú legyen minden mérésnél, végre képesek valának a leszállási gyorsaság bizonyos törvényeit kiszámítani, s körülbelől ezen eredményhez jutának:

400	öltől	500-ig	leszállási	középidő,	2	percz	21	másodpercz
1000	"	1100	"	"	"	3'	26"	
1800	"	1900	"	"	"	4'	29"	

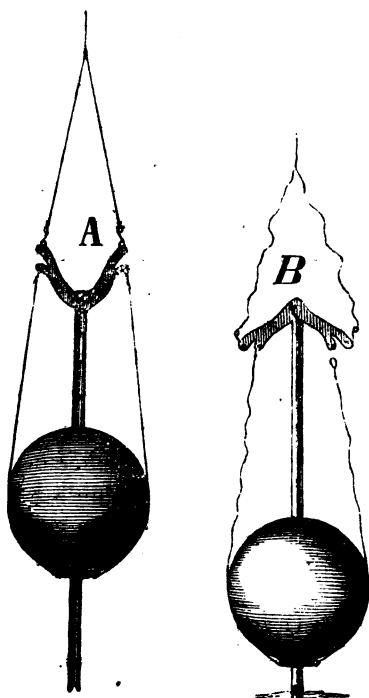
Ezen észlelések következtében alkalmasint meg lehetne határozni, mikor ért a golyó a víz fenékére, s mikor fejtetik le a zsinég csakis a folyamok ereje által? Mert ezek egyenlő gyorsasággal fejték le a zsinéget, míg a golyó apadó gyorsasággal voná azt lefelé. Az észlelések ilymodoru tökélyesítése fontos eredményű vala, mert rögtön kimutatva lőn, miszerént a fenebb említett remitő mélységek korántsem valának akkorák, mint jelentve volt.

Igen érdekesek valának e vizsgálatok s minden esetre anyyi eredményt adtak, hogy a kék víznek fenekét gyakran elérték, vagy legalább jelek mutatkoztak, melyek ezt bizonyítani látszának. De mindeddig a mélyek fenekéről semmi fenékpéldány föl nem hozott. A zsinég igen gyenge vala, a golyó pedig nehéz, visszahuzni azt a fenékről nem lehet. De ha már annyira ment a törekvés, miszerént a feneket elérni lehetett, tovább kelle annak menni, s megtudni mi az, a mi a mélységek legmélyebb részeit képezi?

A jelennek találmányteljes korában igen gyakran látjuk, hogy a legegyszerűbb fogalmak a legnagyobb hatásnak, látjuk hogy a legegyszerűbb szerkezetti találmányok s gépek, mentől egyszerűbbek, annál sikerdúsabbak. Némelyike ezeknek épen oly egyszerű, miszerént csudálkoznunk kell, miként vala lehetséges, hogy az igen természetes okszerűségtől fogalom az emberiség között előbb nem létesült? Avagy nem méltán bámulni lehet-e, hogy a mély tudomány s nagy művészeti görög s római népláng elméi között nem jelene meg egy is, ki a nagy Guttenberg igen egyszerű eszméjéhez jutott volna? gyakran eszembe jut ily gondolatok közt egy jeles orvos barátom mondása: „A legszámosabb lapu könyv a világon az emberi agyvelő, ennek millio lapjaira be van írva minden lehető találmány a földön, s csak az a baj, hogy nem tudunk ráfordítani e pompás lapokra a nagy tömkelegben.“

Amerikai flottaalhadnagy J. M. Brooke azon igen egyszerű — s fölötté elmés — gondolatra jött, miszerént a golyónak úgy kellene a zsineghez alkalmazva lenni, hogy feneket érve, az a zsinegről elszabaduljon, a zsinég pedig alólról fenékpéldányt hozzon föl, s meg vala egyszerre fejtve a nagy problema, mely a tudomány buvárait oly hosszasan foglalkodtatá.

Ezen igen elmés készlet (*apparatus*), a mint a rajzból látható, főként abból áll, hogy az ágyúgolyó egészen átlévén furva, könnyű nyélre vonatik, melynek felső végén egy pár könnyű mozdulatu karoecska vagyon alkalmazva. — Ezen karocskák végeihez a zsinég köttetik. Közepök táján pedig rovázattal lévén ellátva, e rovázatokhoz más zsineggel, vagy sedronynyal a golyó hozzá akasztatik. Midőn tehát a nyél alsó vége a feneket megüti, a golyó nehézsége által a karocskák lefelé fordittatnak,

A Brooke mélységmérője leszállás közben.

B Ugyanaz, midőn fenéket ér.

s kiakadván a rovázatokból, a könnyű nyél visszavonatik. A nyélnek alsó végében kivájat lévén, ebbe lágy szappany, fagygyu vagy csak egy elvágott telluszár alkalmaztatik, mely csalhatatlanul fenékrészeket hoz föl, bizonyos jelétül annak, hogy a fenék valóban eléretett.

Nagy mélységek érettek már ele készlettel, de korántsem találtattak akkorák, mint föllebb fölemtitve valának. A legnagyobb mélységek, melyek eddigelé elérettek, az atlanti tengernek északi felében vannak. A helyek, melyek eddigelé megmérettek, nem mutatnak föl nagyobb mélységet huszonötezer lábnál. A legnagyobb mélység, mely ezen Oczeánban létezik, alkalmasint az

északi szélesség 35- és 40-ik foka közt esik, s mingyárt a nagy zátonyokon alól délre. — E jeles találmányon közelebből egy angol gépész nagy javításokat tett, a mennyiben alkalmassá tévé, hogy nagyobb mennyiségű fenékrészeket hozzon fel, mint az eredeti képes volt. Mennyire felel meg ez az óhajtnak, a jövőndő fogja megmutatni, minden esetre az eredeti már kipróbált szerkezetű is még sokkal újabb találmány, hogysem nagy kiterjedésben ismerhetnők általa a világ tengerei fenékének alkotását. Nem is történhetik ez rövid idő alatt, mert kevés hajónak van olyan vezére, ki a természettudományokkal is foglalkozik. Ha netalán ezeknek vagy egy kedvelője találkoznék is az üzleti hajóvezérek közt, ezeknek idejtek nem engedi a kísérletek e hosszadalmas nemével foglalkozni. Tehetik ezt leg-

fellebb akkor, midőn huzamosabb szélszend őket egy helyre szegzi. Vizsgálatokkal csak czirkáló hadi hajók foglalkozhatnak. Ezek száma pedig a tengerek teréhez aránylagosan felette csekély. De maga a mütétel is csak igen gyér esetekben kivihető. Mert a méréseknek ladikból kell történniök, hogy pedig ez keveset rángassa a lefejlődő zsineget, erre oly csendes idő kívánatik, milyen a tengerek legnagyobb részén, csak ritkán fordul elő. Már ezen környülmény is elég arra, hogy az észlelések ritkák legyenek. De hányszor megtörténik, hogy a már elkezdett, de aránylag sok időt, több órákat igénybe vevő kísérlet, keletkező erősötske szél által meghiusittatik, míg más esetekben oly erős alfolyamok vonalában esik a kísérlet, miszerént miattok tökéletesen eredmény nélkül marad. Hanem lássuk legalább az eddigi kísérletek mi eredménynyel gazdagiták a tudományt?

Az atlanti Oczeánnak medre, az eddig tett vizsgálatok kimutatasa szerént, hosszú teknyőalaku mélyedést képez, mely földrésztünköt az új világtól választja, s kétség kívül egyik föld-sarktól a másikig nyulik.

A Chimborazo tetejétől az atlanti Oczeán fenekéig, s ennek legmélyebb pontjáig északi felében, kilencz (tehát épen két geografiai mértföldnyi) függőleges magasságot képez. Ha az atlanti Oczeánnak vizei valamerre elvezethetők lennének úgy, hogy e rémitő nagy kiterjedésű mélyedés a continensek között látható lenne, egy látványt mutatna az, mely nagyszertiségben s különösségben minden fogalmat felül múlva talán. A tömör földgolyónak valódi hullája lenne látható az Oczeán alapzatában. Megtörtült bölcsőjében egy tekintetre előttünk állanának anynyi sok évezredek rombolásainak borzasztó nyomai; millió hajótöréseknek rettenetes romjai. Az elveszett emberek millió koponyáinak irtózatoss táborával, nagyszerti horgonyok, lánczok, s fegyverzetek minden nemei az emberiségnek legelső mozgalmaitól elkezdve, le a mostan korig. A római kard, tegez, és lándzsa, a mostan kor ágyúinak s golyóinak minden nemei mellett. Kincsek és drágaságok, gyöngyök, drága kövek fogalom feletti becsű halmai elszórva fektűsnek annak fenekén, borzasztóvá tévén azt az enyészetnek s halálnak minden irtózatával.

Hanem nem csekély érdektű a tanulmányozás, mit ezen mélységek megmérése a geologusnak is nyujt. A világ tenge-

reinek különböző pontjain fölhozott fenékmutatványok általánosán azt tanusítják, miszerént az összes Oczeánok feneke a bennök létező rémitő számu életnek vég lerakodó helye. Hogy az csakis esetlegesen s igen csekély mértékben ásványrészekkel vegyített kihalt ázacsok héjával van gazdagon borítva.

Minő különös kiegyenlítő működését látjuk itt a nagy természetnek, a midőn meggondoljuk, mennyi temérdek tömöranyag, u. m. mész, szikag, silicium, só, stb. adatik át a tengereknek a szárazról azokba ömlő folyók temérdek összege által. Évezredek lefolytán át lehetetlen volna, hogy a tengerek vizeinek tömöranyag tartalma ne változott volna, ha valami más uton a főlöleg tőle el nem vonatnék. De a nagy természetnek működése bámulatos, s egyensulya fenntartásában a csekélységnek látszó tárgy, nagy eredménynek fő eszközlője lehet.

Van a mathematicai finomabb gépekben, s jelesen a cronometerek szerkezetében, bizonyos hozzácsatolt egészen külön rész, mely az óraszerkezethez nem tartozik, az ugynevezett compensator. Ez magában az időmutatásra nézve közvetlen befolyással nincs, s mégis hatása épen arra nézve felette nagy.

Igen nevezetes dolog a hajózásra nézve a geográfiai hossz-szaság tudása, mit csak úgy lehet könnyen és pontosan meghatározni, ha bizonyos délvonalhoz (meridian) alkalmazott pontos járatu chronometerrel bír az észlelő. A tengeri hajós azonban aránylag igen rövid idő alatt megy át egyik éghajlatból a másikba, kevés napok alatt a poláris vidékek dermesztő hidegéből a tropikusok nyomasztó melegébe ér. Ily temperaturai változás, s a sokszorosan váltogatva előforduló légnedvességi viszonyok nagy hatással vannak bármi tökéletességgel készült óraszerkezet ércz kerekeire, tengelyeire, s emeltyűire, melyek mindannyiszor szabálytalanságot idéznek elő a mű rendes mot-szanásaiban. Avagy nem bőven tapasztalható-e ez, közönséges szerkezetű óráinkon, melyeknek járását, ha figyelemmel kísérjük, tapasztalni fogjuk, miszerént azok járása az évszakok szerint változik? s ha gépézete még olyan jó is, némely évszakban kevésbé késni fog, másban pedig sietni. Ezeket igen természetesen az állandó saját délvonalunk szerint, vagy a napkelése s lenyugvása után igazíthatjuk, de miként tehesse ezt a tengeri utas, kinek nem csak délvonala, de szélességi párvonala is na-
10*

ponta változik? Itt az óra aberrációjában csak kevés percz különbség tökéletes hibás számításra vezetné.

Ennek elkerülésére tehát, t. i. hogy a chronometer szerkezetére az ily légváltozás hatása semlegesíttessék, egy kicsiny felettebb s egyszerű gépezet alkalmaztatik hozzá, mely ezen ki-egyenlítést eszközli, s ez az, a mit compensatornak neveznek (compense — compensation).

Vannak a nagy természetben több ilyen felette finom compensatorok, melyeknek rendkívüli működhető hatása, s még inkább az ok, mi a rejtélyes impulsust adja, fogalmaink határain kívül esik. Mi és miből ered azon impulsus, mely a nedvet a növény gyökeréből a virág legszélsőbb karimájaig küldi? mi indítja az élő testben a vért kerengésbe? micsoda rendkívüli mozgató erő az, mely a tengerek örökösen kerengő vizeiben azon abszurditásnak gondolható molecularis ellenszertiséget idézi elő, melynek rejtélyes hatásánál fogva vízrészecskék nem vegyülnek egybe a hasonló vízrészecskékkel, hanem egymást elkerülve, egymást surolva haladnak el egymás mellett, egyik egy, más pedig más irányban? Az óra ha felvonatik s jár, nem de? életet árul el, melyet a főrugó, vagy súly ad szerkezetének. Igen, de ezen életet hazudó, ketyegő portéka nem maga csinálta magát, hanem egy embernek ügyes keze állítá azt elé, ugy-e? vajlon a rémitő nagyszerűségű gépezet, melynek páratlan pontosságú mozgulatait méltányolni az emberi lélek minden ereje s felfogó tehetsége nem képes, saját magát csinálta-e?

Nem épen ily nagyszerű compensátort látunk-e a tenger vizében nyüzsgő ázacsok miriádjaiban? melyek saját maguk képződésében a tengerek fölösleges tömöranyagát fölemésztik, rövid élet idejük teltével lassanként a mélységbe alászállanak, mint hó pelyhe a földünket környező lég fenekére? Ott nagyszerű képletek alakításába rakódnak le, melyek, ki tudja, tán egykor az évezredek során át, valami természeti revolutio által, a mostani márga s agyag képleteinkhez hasonló formában fognak a föld termékenyítésére kiemelkedni.

Valamennyi vidékein a világ tengereinek kísérletek tétetek, a Brooke mélységmérőjének vesszeje mindég és mindenünnen ezen álatélet maradványait hozá föl. E maradványok oly teljes épségben mutatkoznak, mintha lehullások helyéről soha

többé elmozdítva nem lettek volna, sőt a leggyöngédebb némelyikén legkisebb csorbulásnak vagy karcolásnak jele sem mutatkozik. Továbbá e lerakódások a mélységben felette puha fekvetet képeznek, melybe a mélységsúly több lábnyi mélységre lehat, jelétül annak, hogy ezen örökös csend sötéteiben semmi sem történik, semmi erő le nem hatnak, mi az ottan nyugvó lények sirleplét bolygatná.

Minő bámulatos eszmére vezet ez ismét a természetnek rendkívüli pontosságú működéséről, mely sehol sem engedi, hogy a tengerek mélyében létező olykor sebes rohamu folyamatok annak puha fenekével érintkezésbe jöjenek; sőt mindentűt háborítatlan csend védi ezt amazoknak dülő, szaggató ereje ellen.

Igen jellemző a tengerek mélyére nézve azon körülmény is, hogy az atlanti Óceánban találtató üllepedés (sediment) foraminiferákból áll, s a kovatermészetű crustaceák fölötté gyéren láthatók. Ellenben a csendes tenger fenekén az utóbbiak birnak túlnyomósággal, s a foraminiferák igen gyéren mutatkoznak, mi hihetőleg climatikus viszonyoktól függ, s minden esetre bővebb vizsgálatokra vár.

No, igen tisztelt olvasó, nemde elég vala már a tengerekről olvasni? s ha netalán ilyesmivel még tovább is bibelődni kellene, félredobná e könyvet, mint insipidus izetlen készítményt. De gondolja meg kegyed, hogy a száraz földről már annyit irtak, irnak, s még irni fognak, hogy e tekintetben kivált gyenge tehetségemnek alig sikerülne valami olyast fölemlíteni, mi kegyed előtt az újdonság lemezével birhatna. A tengerekről azonban nem igen irtak még valami lényegest anyai nyelvtünkön.

Aztán nem is az a czél itten, hogy a tenger egyszerűen bemutattassék, a mint az felületesen mutatkozik, hanem úgy, a mint annak szerkezete valósággal van, s tudományos korunkban ismerni kell. E tekintetben pedig már mennyire keresve volt is a rövidség, az érthetőség fenntartása mellett mégis sok, nagyon sok mellőzteték. Hanem lesz még tán alkalom egyet is mást is a tárgy felvilágosítása kedvéért még ezen túl is megemlíteni, most siessünk már valahára át az atlanti Óceán áthajózásának bevégzésére.

~~~~~

VIII. Fejezet.

Amerikai föld. — Halifax. — Tovább utasás. — Megérkezés New-Yorkba.

A nagy zátonyok közelében a nyári hónapokban láthatók olykor a már megemlített jéghegyek; igen sajátoszerű látmány ez kivált annak, ki e hideg vendégekkel legelőbb találkozik. Alakjukra nézve tökéletesen hasonlítanak egy hóval borított sziklához, fagyos tekintetök egyszerre télközépbe látszik átvarázsolni az egész környezetet, s a lejövetelökkel párosult hideg lég nem kevésbé járul a csalódás növesztésére.

Gyakran történik, hogy e vidéken czethalak is mutatkoznak. A tengerek mélyei eme szörnyének megjelenése mindég nagy élénkséget szokott a hajón előidézni, s a mint a csetvádaszoknál szokásos „whale” kiáltás hallatszik, siet mindenki, még a legelkényszerültebb tengerkóros is a fedélzetre, az érdekes látmányt élvezni.

A czet korán reggel, nap kelte előtt, és estve naphanyatláskor szokott a fölszínre emelkedni, s ilyenkor a víz színén játszadozik. Előbb orrát üti fel, melyből szökőkútszerű vizsgúrt lövell a magasba, de oly magasra, hogy az porként oszlik el a légben. Erre fejét ismét lefelé fordítván, szörnyű nagy gerinceze kis szigetként domborul ki a vízből, míg végre félholdalaku farka csak csendesesen emelkedik ki a vízből, s halkan ereszkedik ismét vissza a mélységbe. Az ilyenén látványok ujdonsága enyhítőleg hat, kivált a tengerkórságtól elfanyarult kedélyekre, s ha egészen nem is, legalább egy időre felejteti a szenvedést.

A zátonyok nyugoti szélét megközelítve, az ujvilág száraz földének legelsője mutatkozik New-Fouland homályba burkolt hegyeiben. Cap Race az első föld, mely az atlanti Oczeánt áthajózónak legelőbb mutatkozik. Bárha onnan még az állandó kikötés helye néhány napi távolságra esik, a föld látása minden esetre megnyugtatólag s felvidítőlag hat a vizpusztáktól elunatozott kedélyre. Az uralgott sürtü homály azonban teljesen elborítja a Hibernia utasai elől az uj világhoz tartozó ezen föld látását.

New-Foulandtól a hajózás nagyon délnek tartó fordulatot von. A Baffin öbléből lejövő északi folyamok azon ága követen-

dő ezen túl, mely az észak-amerikai partok, s az Öbölfolyam közt délnek tart. Huszonnégy óra teltével, már a nova-scotiai partok valának elérendők; minő gondolatok merülnek föl a vándor lelkében az új világ földének első látásakor? mi különös kedéllyel tekint magasló pontjaira? minő érzéssel néz a legelső amerikai madárkára, mely a tenger síkjaira merészkedve, menhelyet talál a hajón, s megjelenik azon, még mielőtt földet jelentett volna az ő? de bizonyos jelétül annak, hogy a száraz földtől már nem távol lehetünk. Fölmerülnek az első jelek, melyek körülbelől úgy néznek ki, mint vastag, durva ólommal tett szabálytalan vonal, ez is első látásra egy pár hüvelyknyi foltockánál alig nagyobb, s az avatatlan bajosan képes magával elhiteni, hogy a csekély barnás színű semmi, még föld is lehessen.

A csekély vonalzat azonban lassanként nő s mindinkább föltornyosul a láthatár fölé, mint vihartól nehéz felhő, végre a szabálytalan kékes-barna tömegből hegyek ábrái fejlenek ki, s im egy új világ-rész áll előttünk, melynek keblében emberek, állatok, saját földrészünkön találtató lényekhez hasonlók élnek s laknak. Ezek közé vagyunk tehát vegyülendők, minő sikert aratandunk? öröm vagy bánat vár ránk az elhonosulásban? ezt csak a jövődő fejt meg, s ezzel megközelítjük nova-scotiának vastag őserdővel borított vidékeit.

Minden úgy néz ki, mintha e mélyen feketülő rengeteg keblében nyílt mező, tér, vagy rónaság nem is léteznék. Mintha az egészet az ősfák borítanák, melyek megosztott menhelyet, lakot nyújtanak vad állatnak s embernek egyaránt.

Az angol postagőzös tíz évvel ezelőtt mindég Halifaxot érinté előbb Nova-Scociában, hol az észak-amerikai angol gyarmatokba szóló málhákat s postát letevő. Rendesen szemet is vévén be, öt-hat s több órai mulatás után alkalmasszerűleg tovább folytatá útját, változtatva: egy alkalommal Bostonnak, más-kor New-Yorknak, melyek az utazás határpontját tevék.

Egy gyönyörűen feljövő nap reggelén, a halifaxi öböl bejárója előtt gőzöle a Hibernia, mely terjedelmességére, kényelemre s biztonságára nézve a világ legelső s legszebb kikötői közé számítandó. — Bejárata oly biztos, miszerént a pilót sem szükségeltetik. A tág bejáróhoz érve, messze belát a szem, a

nagy erdőséggel borított hullámszoros vidékre, szembe, az öböl közepén erősített szigetke adja legelső jeleit az újvilág lakóinak. Az erődről letekintő nehéz ágyúk öblei mind a bejárás felé irányozvák, a felett tökéletesen uralkodó helyzetben. Bent az öböl balpartján, lassanként emelkedő fekvésben Halifaxnak újdonságot lehellő házai, templomai, tornyai fejezlenek, melyeknek, teteje fölött egy más erőd koronaként díszlik.

Berohanván az öböl sima tükrére, már legelső tekintetre látjuk, miszerént valóban más világrészben vagyunk. Érezni kellene ezt még annak is, ki egy tündér parancsára egyszerre oda varázsoltatnék. Mert a midőn Európa városait s épületeit az aggság fekete korma borítja, az ifjú Amerikának fiatal városain az újdonság tisztasága ömlik el. Hasonlít e kinézés a havasok között felnőtt suhancznak életerőben pirosuló arczához. Mint már mondva volt, a hajó itt több órát mulatva, a rettenetesen meguntakozott utazó sereg, — örvendve, maga sem tudja minek, — gyors léptekkel szalad le a partra, s midőn kiszállt, maga elbámul nagy sietségén, mert hát a végén nem is tudja, miért szállott ki.

Kellemesen lepi meg legelőbb is a reggeli lanya s még nem nyomasztó lég, — s a mi tengeri utasnál tán soha másként nem is történik, legelőször étteremet keres föl mindamellett, hogy a hajón a lehető legválogatottabb asztalhoz tilhetett. — De mind hiába, hajón a hely, a hol étkezik, az asztal, s maga az étek inog és mozog. Mozog nyugvó helye s minden, a mi környezi. Legyen bár valaki már tökéletesen tengerhez szokott, ezen erőtetett mozgása mindennek és saját magának akaratlan s szándéktalanul küzdést idéz elő a testben s idegzetben, mely minden esetre fárasztó hatással van, s bármi nemét az élvezetnek megzavarja.

Viditólág hat tehát a földre-szállás pereze; mely nemcsak az emberben, ki ott társaságot, mulatságot remélhet, de még az állatokban is mutatkozik. — A ló vig nyerítésekkel köszönti a szilárd alapot, melyre ismét rálép. A kutyról pedig ellehet mondani, hogy majd kiugrik bőréből örömében, s az örömet tanúsító appendix oly élénk mozgásba jő, a milyen rajta tán sohasem mutatkozott.

Halifax egyenes utcákkal szabályszerűleg vagyon építve,

a hegyre egyenesen fölmenő, s a hegy hosszában nyúló egyenes utcák által megannyi négyszögre osztva. Kőépület benne nagyon kevés vala még akkor, bárha az építő anyag a legjobb minőségben, s a legnagyobb mennyiségben ott helyben hever. Sőt templomainak is nagyobb része fából van építve, minek fő oka az, hogy Amerikában csekély lévén a népesség a mester ember is kevés, s következőleg a munkabér nagy. A fa csaknem a küszöb előtt lévén, az amerikai gyorsan működő fűrészgépekkel felette hamar, temérdek épületi anyag álltatik elő, mely minden esetre olcsóbb, mint a kőhányatás vagy a téglavetés, aztán fából hamarabb is egybe lehet bodnározni az épületet, mint kőből. Igen természetes, hogy a fiatal nép, hol a tőkének annyi mezeje van, nem hajlandó azt kőfalakba verni, kivált Halifaxban, hol a megforduló idegenek száma, kik a drága épületekért bért fizetnének, felettébb csekély.

Az angol hadi tisztok itt is, valamint mindenütt, nagy előzékenységgel lévén mindenki iránt, a Halifax fölött még akkor egészen be nem végzett erőd megmutatására nagy szíveséggel ajánlkoznak. Az angol várakban is épen úgy, mint másutt, a szabad bejárás és szemlélgetés tiltva van ugyan, hanem minden tisztnek joga van személyesen körülvezetni abban bárkit. Az ilyen gyakorlatokban fekvő katonaság tisztjei többnyire nagy szertüen unatkoznak hosszas és monoton szolgálatjukban, örömet vesznek, ha a havonként kétszer érkező postahajó utasaival megismerkedve, a vár megmutatására kéretnek. Így ez igen szép és új erőd megnézése nem csekély időtöltést nyújt. A mi benne legérdekesebb, az a pompás anyag, melyből épült. Gyönyörű faragott granit volt az, mely azon hegyoldalból került, melyen az erőd áll.

Ha valaki bárminő érdekes helységben csak néhány órát mulat, nem sok lehet, a mit róla mondhat. Kivált ha belviszonyaiba bele nem tekinthet, legfeljebb a benyomásról szólhat, melyet első tekintetre egyeniségünkre tett. A kevés óra azonban felettébb gyorsan eltelik, miként azt valami tárgy megtekintésére fordítjuk.

Értesítve volt mindenki a kiszálláskor arról, hogy az elindulás előtt fölórával ágyúövék fogja az utasokat a visszajövetelre emlékeztetni, megdördüle tehát a jel délutáni négy óra

közeledtével, és mindenki siet a végcél eléréséig, még néhány napig a tenger unalmaival megküzdendő. Gyülekezének az utasok csakhamar, s már az utolsók is beszállingózni látszának, sok apróságokkal terhelt kezekkel, s zsebekkel, melyek között főszerepet játsza a dohány és szivar, mely itt sokkal jutányosabban beszerezhető, mint Angliában vala, s természetesen még jutányosabb annál, melyet a hajópinczérektől nagyon aljas minőségben drága áron lehet kapni.

Az indulás ideje már bekövetkezék. Mindenki a hajón lenni látszék, már a hajóvezér vezényszavait osztogatni kezdé, a midőn a város felső feléről lejövő utcáról kevés várakozást kiáltának. Mindenki arra nézett, s valóban nem mindennapi vala a látvány, mely a hajó felé közeledék. Az ókor bachanaliáihoz hasonlító, több személyből álló processio vala ez, melynek bohózatossajátszertüése a valódi boristenségnek körutjaira emlékeztethete mindenkit.

Elöl mint Selenus jöve egy remekül jellemzett arczvonásokban díszelő fekete példánya az afrikai népfajnak, melynél tökéletesbbet a kongói császár nagy birodalma se lenne képes fölmutatni, s bizonyosan példányul szolgálhatott volna valamely azon birodalombeli művésznek tanulmányozásra. A vereshagyma nagyságu szemek kiugrani készülnének a széles ében szinti fekete tábla alól, melyet egy hihetetlen laposra nyomott orr, mint három hüvelyknyi széles állvány tarta föl. — Messzünnen bajosan lehele elhinni, miszerint száját valami aportli nem díszíti, vagy legalább is hogy fogai között, két rétre hajtott teljes vastagságu májost nem hord. — Kezében nagy kosár vala, melyből mindenféle italakat tartalmazó palaczkok pecsétes tetejei kandikálnak ki. Utánna mindjárt jöve a részegség teljes árjában ingadozó Bachus, a már említett hajódísznö képében, a kit két barátja, ismerője, vagy épen mulatása helyének pinczérei, mint két segédkedő satyrus vezetének. Nem hiányzott a több kísérők és rettenetesen hahotázó satyrusok csoportozata is, melyhez az évohe-t maga a főszereplő kiáltá, a legzavartabb élczeknek szakadatlan folyásában.

E látványra bajos lett volna tán a legmogorvább kedélynek is el nem mosolyodni, fogadtatott is az a hajón akkora általános és nagyszertü nevetéssel, a milyent csak pár száz hahotára

kelt torok előidézhett. De itt még nem vala vége mindennek, mert a bohózatos jelenet tetőpontját csak akkor érte el, a midőn a processió a hajóra ért.

Disznónk megállapodván a vezér előtt, nagy pathosszal sajnálkozását jelenté, hogy a mint értésére esett, a minden lelkeket fölvidító szeszes italok nagy szükibe vagy a hajó, melynek szomorú hatása nagyon is észrevehető vala a sok komoly, elfanyarult arczkifejezésekről az egész út alatt. Sőt a gyomor elrontásoknak is igen gyakori jelei mutatkoztak. Hogy tehát e bajoktól, legalább a vezér, kinek éber vidorságára akkora szük-ségtünk van, ilyesminek kitéve ne legyen, eltökéllé, miszerént jó kedvbentartásáról ő maga gondoskodjék, s rámutata a tartalomdús kosárra.

Ezen váratlan intermezzo jó kedvvel árasztta el mindenkit, s vig nevetkezések között szálla ki a hajó ismét a magas tengerre.

Halifaxtól New-Yorkig négy nap tart a út déli irányban. De bár ha itt már az amerikai partok közelében valánk, a hajózás ott oly távolságban történik a partoktól, miszerint a száraz földet látni nem lehet.

E partvidékeken vannak ama híres halászatok, melyek annyira nevezetesek, miszerint használhatóságuk az angol és amerikai diplomácia között sok ideig mint legéletbevágóbb kérdés tárgyalatott. Temérdek a kisebb nagyobb halászhajók és ladikok száma, melylyel e vidékeken találkozunk, s minden arra mutat, hogy e halban bővelkedő hely épen nem csekély tért nyújt az iparnak.

Az idő s a történet úgy akará, miszerént e partok közelében uralgó szép idő simára gyalulja a tengernek dagadozó s mélyedő felszínét. A hatalmas gőzösnek sima menetele enyhét nyújtja a veszedelmesül fölka-vart gyomroknak. Sok olyan arcok merülének fel a mélyből felkanyaruló lépcsőzeten, melyeket eddig az egész útban látni nem lehetett. Egy két nagyon nervosus egyén volt ez, kiknek idegzete nagyon szenvedett a tengerkór-ság alatt, s az egész átmenet idejét ágyban tölték. A fektívema-radás leginkább enyhíti a nagy émelygést. Azoknak, kik tenger-kór-ságban szenvedni szoktak, azonban ezen könnyülési mód nem ajánlatos. Mert a hosszas fekvés más bajt idézhet elő, mi veszé-

lyesebb természeti lehet a tengerkórságnál. — Próbálja meg inkább a szenvedő a hajó fedezeten sétálni, vagy bár kiűnni. Igyék, mint már mondvá volt, vízzel gyengített cognac-ot, s egyék hozzá egy két falat száraz hajókétszerültet; ez leg hamarabb fogja enyhíteni baját.

Az amerikai partok közelében a nap lementé rendszerént különösen szép szokott lenni. A lenyugodott napnak visszatekintő sugarai gyönyörű gloriát hagynak maguk után, melynek főléses színezett pirja csak lassanként homályosul, s késő estvig főlésesen zománcozza a nyugoti félkör függönyét.

De a hosszas tengeri unalmak végefelé közelítünk már, s a mindennapi egyformaságban változás történik. A hajósegenység között élénk mozgalom keletkezik. A nagy terem tetejének rézkorlátait s az erre felkanyaruló lépcsőzet csinos karzatait fényesre tisztogatják. Mindent, a mi fénylő ércből van, kifényesítenek. A szén vastag füstjétől feketült árbócztetőket levakarják, a kötélzet csinos rendbe hozatik, szóval a partraszállásnak mindég teljes díszben kell megtörténni.

A tizenharmadik nap reggelén énekelve tévők a matrózok minden munkálatukat, s mindenki észreveheté, hogy még az nap az utazás bevégezendő.

Valamennyi nagy tengeri kikötőhöz közeledve, a hajók száma is megszorodik. Hajók, briggek, s chonerek szőlől dagadt vitorlákkal környezik a tért, különböző irányból jöve, vagy menve, melyeknek felvont lobogói megannyi országokat képviselnek. A hajók tömkelege között sebesen rohanó apró hajók láthatók, melyeknek vitorláján egy nagy szám látható. Ezek a pilótók hajói, melyeknek segedelmére a new-yorki kikötőben nagy szükség van.

A gyakorlati hajósok e legkittünőbbjei kicsiny, 10—12 tonnás hajóikkal az Océán nagy síkságától sem rettegnek. Ismerettségük igen hasznos azokra nézve, kik a tengeren természettani vizsgálatokat akarnak tenni, s a tengert tanulmányozni.

Egyik e kis hajók közül bizonyos jeladásra megközelíté gőzösünket, s a szükséges kalauz főlveteték. Ez nagy csomag hirlapot hozza magával, melylyel az új jövényeknek kedveskedvén, percz alatt minden ülőhely olvasókkal vala elfoglalva,

míg a vezénylettel elfoglalt kapitánynak szóval adá elő a legközelebbi érdekesebb eseményeket. Melyek között — bár ha szinte már megszokott, — de mégis kellemetlen értesülés vala a choleraának megjelenése New-Yorkban.

Lassanként föl kezdének mertülni a láthatáron Long-island és a New-Jersey-i partok emelkedettebb részei, a közelebbi megérkezendés csalhatatlan jelétül. A tárgyak jobban és jobban szemlélhetők levének, míg a Sandy hook világító tornya végre megközelítettik.

A new-yorki híres kikötő bejárása igen kellemes hatással tölti a keblet. Ez is, mint sok más, azon szerencsés helyek egyike, melyen bizonyos vidám kinézés ömlik el, minden mosolygani látszik előnkbe, s mintegy önkénytelenül vig kedélyre hangol. — Az igen keskeny bejárás két sziget közt, Long-island, és Staten-Island között vezet be a tág és biztos öblöbe, mindkét part több igen csinos erődökkel, számtalan szép lakokkal, kertekkel, ősfákkal lévén borítva, barátság mosolyával fogadja az érkezőt, s a keskeny csatorna vizébe épített Fort Lafayette erődének tátongó nehéz ágyúai alatt elhaladva, beértünk a new-yorki tengerkebelnek (bay-nek) temérdek járó-kelő, s horgonylánczokra pányvázott mindennemű hajóktól tarkázó nagyszertű tükreire.

Gyönyörrel tekint szét a szem a legéletteljesebb mozgalmtól hemzsegó fölséges környezeten. A nagyszertű vitzükröt erdővel s épületekkel borított kisebb-nagyobb hegyek s merész sziklák környezik. A hatalmas bővizű Hudson kiömlése ez, mely a vidékek egyik legszebbike s legregényesebbike között lekanyarogva, alakítja e gyönyörű öblöt, melynek tükre messze föl, az erdőséggel borított magas hegyek s sziklák között vész el a látkörből, partjait pedig mindenütt az ifju élet rózsapiros színezete s nedvdús zöldje borítja.

A virító zöld partokat mindenütt emberi kéz és munka szépíté, s fiatal színben fészkelő épületek, házak, kertek megszakadás nélkül tarkázzák, melyek helyenként egybecsoportosulva, városokat, falvakat képezve, teszik a New-Yorkhoz tartozó nagy népesség tömegét.

A bejárótól — mely Narrows-nak neveztetik — New-York még nyolcz mértföldnyire fekszik, s e távolságban a két oldalán fekvő sűrű árbóczerdő fölött, csak tornyai látszanak. Balra a beme-

nettől Staten Islandnak kerekded dombalaku oldalait mosolygó villák, s falvak ékesítik. Tompkinsville, a rokkant tengerészek nagyszertű lakával, odább a quarantaine (*veszteglő intézet*) — még előbb New-Brighton, melyben Blancard nagyszertű nyári vendéglőjének belvedereje feltűnő.

Staten Islandot keskeny csatorna választja New-Jersey Statustól. Ezt meghaladva Jersey City várost érjük 50 ezernyi lakójával. Még feljebb a regényes fekvésű fiatal Hoboken csaknem alig bevégezett épületsorokba foglalt utczáival.

Jobbra a Narows-tól *Long Island* (*hosszu sziget*) partjain hasonló jelenetek tűnnek föl, s csak kevésbé befelé haladva, a szigetnek gyöngéden emelkedő oldalát Brooklyn százezer lakójának házai borítják ott, hol csak ötven évvel ezelőtt őserdő foglalta a helyet. Sokan vannak New-Yorkban, — korántsem aggkört ért egyének, — kik beszélnek, hogy fiatal korukban a most nagy város helyén csakis egy ház létezett, s az is igénytelen falusi lak volt. Még főlebb a még fiatalabb Williamsburg negyvenezer lakójával csak nem máris egy várost képez Brooklynnal.

Szemben ezekkel, egyiktől északkeletre, a másiktól északnyugotra fekszik Manhattan szigete, melyre a hajdani új Amsterdam építettett az első hollandus kivándorlók által, — melyből a mai pompás New-York keletkezett, s aligha az első települőknek csak ábrándként is megrémlett, mi lett csekély telepükből csak másfélszázad múlva is? mi fog állani ott, hova a legelső szükségeknek is alig megfelelő kunyhóiknak durva ágosait fűtjük? s még kevésbé az óriási jövőt, mely a szerencsés fekvésű hely előtt áll?

Manhattan szigetét a Hudson választja el New-Jerseytől; Long Islandtól pedig az ugynevezett *East river*, mely inkább csak egybekötő csatornája a New-York bay-nek azon tenger-nyakkal, mely a 120 mértföldnyi hosszúságu Long Islandot a continenstől elkülönzi, a Harlem river pedig csatornaként köti egybe a két folyót, s képezi Manhattan sziget északi határát.

E három szigetnek tehát, és New-Jersey részének egybe-
találkozásánál képződik a gyönyörű öböl, melynek szélessége lehet hét-nyolcz mértföldnyi minden irányban, — a világ minden flottáinak menhelyet s tért nyújthatna.

Az angol postagözsököknek kikötőhelye Jersey Cityben van. Megérkezésével ott is, mint más országokban, podgyászvizsgálat történik, de ez nagyon felületes, mondhatni csak formailag történvén, csakhamar partra szállhat az oda már nagyon is vágyó utas.

A széles vizeni átkelésben is semmi késedelem nem történik, mert New-York és a többi már fölemlített partok között az egybeköttetés sürű és nagyon gyors, még pedig, mit gondol a kegyes olvasó, micsoda nemű lehet ez, ha azt mondjuk, hogy hid nincs? Igen ismeretes átkeleti mód ez, mely a tisztelt magyar olvasó előtt nagyon is ismeretes, mert az nem egyéb, mint komp. — E nagyon is ismeretes lassu természetti eszköz említésével méltán azon kérdés merülhet föl elméjében, kivált ha valaha Vásáros-Naménynál a kompon át kel, hogy mi módon lehetséges a szörnyű közlekedést e csigajárásu átszállítási módon eszközölni? mennyi idő telik, míg az átkelés a széles vizen megtörténik? Pedig csakugyan kompon történik ám az egész közlekedés, még pedig e kompok egyike egyenes egybeköttetésben van Észak-Amerikának leghasználtabb vasutvonalával, mely minden fél órában érkezik s megy.

És mégis a rémitő nagy közlekedés a komp által történik, még pedig minden öt perczben mindkét parton. Átkeleti ideje is nem tart többet öt percznél. Az egész vonalban csak három komp van működésben, s mégis akadály, vagy az átkelésnél tolatkodás nem történik. A titok csak abban rejlik, hogy e kompokat nem kötélén huzzák, sem evezővel nem hajtják, hanem mindezt a gözgép pótolván, minden úgy jár, mint óragépezet.

Az átkelés tehát igen hamar történik, s minden jelentékeőbb amerikai vendéglőnek saját társasági kocsija lévén, ezek az érkező helyeken mindég készen állanak. Egy ilyenre tehát fölrakodva podgyászostól együtt, igen hamar, s külön díj nélkül az óhajtott szállásra jut az ember.

IX. F o j e z e t.

— New-York panorámája. —

Nem mindennapi érzés az, melyet egy huzamosabb ideig tartott tengeri ut végződésével tagjainkban érzünk partra szálláskor. Kivált az első hosszab tengeri ut alatt rémitő unatkozást érezvén, a legélénkebb vágygyal léptünk egy minden kényelemmel kínálkozó szobába. Tagjainkban bizonyos nemét a fáradtság merevségének érezzük, a kényelmetlen daczos hajóágyat jól vetett széles ágygyal cserélve fel, tusában élt testünket ki-nyugtatni reméljük.

Jól esik a testnek ama bizonyos idegzeti tusa megszűnte, mely a tengeren önkénytelenül háborgatja tagjainkat; de bárha ez a partraszállással gyorsan csillapulni látszik, bizonyos gyenge forróságot s jókora izgatottságot hagy maga után, melylyel az ágyat felkeresvén, alig kezdünk szenderegni, a felbolygatott idegzet utóhatásban szenved.

A hajórengést szendergésünk közben érezzük, s az első éj álma szünetnélküli fölébredések által nyugtalanittatik, s mondhatni szinte, az éj álmatlanul telik el. E nyugtalanság emeléséhez New-Yorkban még más is szokott járulni, s ritka eset lenne az, ha az ilyen lázas szendergőt hatalmas kongású harangszó lázas álmából fel nem rezzentené. Az európai utazó bajosan hallgathatja csendes nyugalommal a vészharang egyhangu szabatos ütéseit a nélkül, hogy nyughelyét, ha csak kandiságból is, oda ne hagyja. De mekkora bámulás éri, a midőn kitekintve a folyosóra, a tele népesült roppant vendéglőt mély csendben lenni tapasztalja. Semmi mozgalom, semmi nesz, mi a tűzvésztlőli ijedtséget elárulná, sőt alant az iroda-őr a leghiggadtabb kedéllyel fordítja szemeit valamely álomtűző regény sorairól a sietve lepongyoláskodó idegenre, s mosollyal kíséri a néki nevetéségesnek tetsző nyugtalanságot, melyen elszégyentülve tér az idegen viszsza ágyába agyrémektől átszótt szendergését folytatni.

Réggel kedvetlenül kel föl a ki nem nyughatott tagu tengeri utas. Azonban egy új helyiségnek — kivált ha az éppen más világrészben vagy, — újdonsági ingere csakhamar fedteteti az éjnek nyugtalanságait, s a kandiság vágya kiüzi szobájából.

Valamennyi város az észak-amerikai egyesületben alakjára nézve igen különböző az európai városoktól. Egyedül Angolhonban lehet a városok újabb részeiben az amerikai modoru építéshez hasonló ízlést észrevenni, s ez is nem mindenben ugyanazonos az amerikaival. Főtenyező a különbségben, az amerikai városokban tartott szabályosság. Az utcák többnyire egyenesek, sőt az újabb korbeli városrészekben még ebben is nagyobb szabályosság hozatott be, a midőn az utcák egymást egyenes szögekben metszik át, eként a tért egyforma négyszögekre osztván fel. Az egyes épületek homlokzata keskeny, három ablak rendszerént egy épület homlokzatát képezi. A négy ablaku homlokzat már ritka. Valódi nagy épület pedig aránylag igen kevés van, s az is vagy középület, u. m. iskola, kórház, kereskedelmi épület, raktár, gyár sat. Vagy pedig vendéglő, melyek Amerikában nagy fénytűzéssel s kényelemmel ellátvák. De térjünk be egy ilyen nagyszerű legújabb szerkezetű amerikai vendéglőbe, s lássuk, mik annak kellékei, hogy a mostankor kívánatainak megfeleljen.

Az amerikai nyugtalan természetű mozgékony nép sokat lévén utban, a nagy kiterjedéstű hotelekre ott nagyobb szűkség van, mint bárhol a világon. Egyszersmind a fénytűzésnek és kényelemnek nagy kedvelője lévén, e kettőnek kielégítése felett sok figyelemet vesz igénybe. A szállodák nagyobbára mind egyes közép nagyságu szobákra vannak elosztva. A fölösleges kapus ott merőben hiányzik, hanem a bejárónál nagy előcsarnok van, s ennek végében iroda, hol minden időtájban, éjjel nappal valaki őrködik. A megérkező beírja nevét az iroda könyvébe. Az írnok egy számot ír utána s a hasonló számmal jegyzett kulcsot átadja. Pinczéért rendel, ki fölvezesse szobájába, hova podgyászat is rögtön fölviszik.

Az irodában egy nagyocska képráma függ fejez érczlapközéppel, ez az ugynevezett Jakson's patent annunciator, ezen ráhában vagy on minden szobának száma távirdai sodronnyal az illető szobával egybekötve. Fönt a szobában egy esinos művezettű, valahova alkalmazott gombra tévén ujját a szálló, szobájának földött száma a ráhán földözete alól kiszökkik, s a mindig jelenlévő irodai ör pinczéért küld föl. A pinczerek nincsenek az épületben eloszolva, hanem alatt az előcsarnokban ülnek

olyan forma egy pár padon, milyenek az iskolákban szoktak lenni, s eként a rendelkezéseket gyorsan vehetvén, a szolgálat is gyorsan történik.

Ezen hotelekben vannak tágas étteremek, hol reggel nyolcz órától tizenegyig reggelit talál az ember választás szerint, tizenkettőtől két óráig meg van az angolos lunch, a mint már a hajón is említve volt. — Ebéd két alkalommal van : előbb a férfivendégek számára, hova azonban nők is mehetnek. Azután a nők számára, hova férfiak csak nő társágában mehetnek. Ezen kívül egész éjen át hideg eledelek és thea vár egy asztalon a netalán érkező vendégekre, hol az angolnak legkedveltebb hideg eledele a roast beef és a sódar főként szerepelnek.

Mindezekért a szálló fizet két és fél dollárt naponta az első rangú szállodáiban New-Yorknak; ez megfizetendő mulatásának egész ideje alatt, akár eszik otthon akár nem. Bele van értve ebbe a szolgálat is, melyért külön semmit sem számítanak, a borraival pedig éppen nincs szokásban. Ha valaki szeszes italt kér, ezt külön kell fizetnie.

A vendégek nagyobb kényelmére az első rangú szállodákban posta és távirdei iroda is vagyon. Az irt levelet vagy távirdei sürgönyt leküldi a vendég a pinczértől. Tetszése szerint vagy mindannyiszor kifizeti az illető bért, vagy pedig elmentekor a számításba beiródik. A számítás pedig mindig az irodánál történik, valamint a fizetés is.

Nagy kényelem e vendéglőkben az, hogy rendszerént tág fürdőszobák is vannak az épületben, a fürdéshez megkivántató minden kellékekkel jól ellátva. Ha a vendég magával sok szennyest ruhát hozott, — mi kivált hosszabb tengeri utban rendesen történni szokott, sőt megtörténik, hogy tiszta ruhájából egészen kifogyott, — ezen alkalmatlanság rögtöni megszüntetéséről mestereleg gondoskodva van egy amerikai vendéglőben. Ruhajegyzéket ír az utas, szennyesét átadja a pinczérnek, s legfőlebb másfél óra mulva, tiszta fejéren s a simító alól melegen kapja vissza a kényelmek egyik ezen legnagyobbikát, a mosás gőzzel történik, szárítás végett erősen befűtött nagy szárító terem vagyon, hol a kimosott még nedves ruha néhány percz alatt megszárad. A simítás pedig nagyszertű hevített hengerekkel történik; önkéntesen értetődven, hogy fürdők és mosás külön fize-

tűdik. Ezen mosásmód igen kényelmes dolog, az tagadhatatlan. A kimosott ruha is gyönyörű fejr, de a ruhát, kívált ha finomabb, fölöttébb rontja, s hosszabb időre a vendégnek, gazdasági tekintetből, nem is ajánlatos.

Sajátszerű minden angol lakban az ugynevezett parlour vagyis társalgási terem, mely minden angol laknak elmaradhatatlan kelléke, még a szállodákban is. Egy vagy több tágas terem ez, hol a zongora soha sem hiányozhatik a zene, ének vagy tánczkedvelők számára. A parlour mindég nyitva áll s kívált estvéneként többnyire jól van látogatva. Ott ismerkednek meg az idegenek egymással, s nem kevés kötelékei Hymennek ezekben szövetnek. Ritka est telik el zene és táncz nélkül. Igen gyakran a zene hangjai között egyensúlyozó ének próbálgatja a legismertebb zenedarabok előadását, minden legkisebb tartózkodás s szemérem nélkül, mintha az előadás a legtökéletesebb, vagy a teremben idegen hallgató nem is lenne. Az angol népfaj nagyon kedveli az éneket, s e tekintetben diletánsból igen csekély tehetségek kielégítik.

A társalgó teremmel egybeköttetésben van az olvasó terem, hol nemcsak Amerikának, de Angolhonnak is nevezetesebb hirlapjai találhatók, csakis egy-egy nevezetes francia hirlappal vegyítve. Ez is a nem-angol ajku utazók számára, mert ritka angol vagy anglo-amerikai, ki más hirlapot olvas angol hirlapon kívül, min csudálkozni épen nem is lehet, tudván a sajtóviszonyokat, melyek között az európai többi nemzetek hirlapjai léteznek. Az olvasóterem falait többnyire nagyszerű térképek borítják. Olykor egy pár rézmetszet, ritkábban olajfestmény az amerikai történet teréről. A sehonnan sem hiányzó híres függetlenségi nyilatkozat a köztársaság elnökeinek arcképeivel, s végre minden nemzetek, országok tengerészeti lobogóinak s egyéb jeleinek színezett ábrái.

Vannak ezen vendéglőkben még más, a kegyelem legfelső fokára vitt magány szállások is, azok számára, kik a kényelmet megfizetni akarják. Az ilyen szállás egyes ember számára áll: egy csinos kis teremből, egy háló- s egy e mellett lévő fürdőszobából, melynek pompás fehér márvány kádjába, bármely időtájban, éjjel vagy nappal, kénye szerint mérsékelt fürdőt bocsáthat magának a szálló.

A vendéglő szobáinak butorzata igen fénytűző, mondhatni túlzott. Minden szoba padlatát gazdag szőnyeg borítja. Gyönyörű kerevetek s pamlagok előtt fehér márvány asztalok díszlenek, s a különféle székek közül az amerikai háznál mulhatatlanul szükséges rengő székek hiányzani nem szabad. Ezen rengő székeket sehol a világon oly tökélytel készíteni nem tudják, mint Amerikában, s tagadhatatlanul fölülte kellemes és kényelmes ülésel kínálkoznak. Pompás faragású fehér márvány kandalló díszíti a szobákat s pótolja helyét a különben igen jó, de fölülte dísztelen kemencéknek. Legnevezetesebb azonban, s a kényelemre igen nagybecsű, hogy minden szobában vízvezetés létezik, melynek tisztaságban fénylő ezüstözött csapján a legjobb ízű friss ivó víz oly bővségben kapható, a mennyire csak a szállónak tetszésében vagon.

Az említett szálloda irodafalait állványok környezik, hova a felső ruha és esernyő letéttetik, s ezeket a szobába fölvenni sohasem szükséges. Más rendbeli állvány meg annyi apró rekesztéssel vagon ellátva, a hány szoba-szám a szállodában van. Ezekben tétetik le a szálló kulcsa, érkező levelei és sürgőnyei, ha tudniillik nincsen otthon, mert ha szobájában van, minden számára jött tárgyak rögtön fölküldetnek. Ha valakinek látogatója jó, az a parlourba vezetttetik, s a kérdezt szállónak azonnal bejelentetik, tetszésétől függ aztán látogatóját szobájába vezetttetni föl, vagy pedig a parlourban fogadni, melyhez teljes joga van. Ha pedig otthon nem lenne, fehér kártyát s ölmot ad az irodai őr, melyre a látogató nevét s más mondandóit följegyezvén, az is az illető rekeszbe tétetik. Midőn aztán a szálló hazatér, kulcsával minden egyéb kézbesittetik, mi távolléte alatt az ő száma alatti rekeszben egybegyűlt.

Midőn a szálló eltávozik szállásáról, lemegy s kulcsát beadja az irodába. No tehát így téve, menjünk ki New-York utcáinak tömkelegébe.

Ki valaha Észak-Amerikáról valamit olvasott, ha az olvasmány utazási leírás volt, abban bizonyosan New-York nevezetes szerepet játszott, s csálhatatlanul ismeretes lesz előtte New-York főutcájának neve, mert ki ne hallott volna valamit a Broad Way-ről? Gyönyörű szép egyenes vonal is ez *Bowling Green*-től

a Grace church-ig, hol az más irányt véve, nagyon tompa szögletet képez.

Bowling green a Broad way déli végén lévő kicsiny szabálytalan tér, melynek közepén bő vizsugaru szökőkutat magában kerítő kertecske vagyon. A város legrégibb része görbe utcáinak tömkelegében fekszik. — Innen kiindulva, a száz lábnyi széles Broad way a Grace church nevezett fehér márványból épült, góthizlésű templomnak igen szép proportiókban diszló tornyában látszik végződni.

A hires Broad way igen csinos, három négy s több emeletű épületekből van alakulva, melyekben az újdonságnak különös csinja ömlik el. Széles bejáró kapukat látni egyet sem lehet, hanem azok helyett igen szép görögös izlésű, s drága építő anyagból készült, többnyire oszlopokon nyugvó porticok vezetnek az épületek beljébe.

Alsóbb részébe a Broad way-nak, hol a kereskedés nagyobb mértékben honos, — az épületek alját pompás kirakatu boltok díszítik, melyek fénytűzésben, s csinban vetélkednek Páris és London pompáival, terjedelmökre pedig föltűlnélkül bizonyosan azokat.

A házak — mint már említve volt, — három ablakkal birnak szélességben, a kivételek csak itt-ott valának. Nagy épület pedig az egész hosszú utcán végig nem vala több akkor négy-nél, s ezek közül is három szálloda volt; azóta a nagy épületek száma szaporodott ugyan, mert tiz év sok idő Amerikában. Anynyi változás történik ott tiz év alatt, kivált a városokban, miszerént ennyi időköz után visszatérve, már alig vagyunk képesek többé ráismerni. Mintha egy tündér bűvölő keze dolgoznék azokon; ott hol pusztaságot találunk első látogatásunk alkalmával, négy-öt év múlva egészen új utcákat kiéptülve találunk, s ki most New-Yorkot meglátogatja, bámulva fogja hallani az alig hatvan éves emberektől, miszerént fiatal korukban a Canal street helyén vadréczéket vadásztak.

Bowling greentől a Broad way hosszában elindulva, kevés távolságra New-York legrégibb egyháza elejébe értünk, a szép proportiókban épült góthmintaú Trinity church elejébe, mely az ezen irányba menőnek baljára esik. Az épület veres homokkőből alakult, mely igen szilárd és szép építő anyagot ad, s a jelenkorban

már csaknem minden más építő anyagot kizszorít New-York utcáiból.

A czinternemet sok szép sirkő disziti, ezek közt föltűnő Amerika egyik bajnokának, Lawrence flottakapitányának emléke, ki az 1813-ki évi angol háboruban hajója földelén esett el.

Az áhitatosság e szent helyével szemben, New-Yorknak egy igen nevezetes utcája tér el, lenyulva az East river-re, s Broad Way-vel egyenes szögletet alakítva. — Ez a most már világ-hírt Wall street, a new-yorki nagy pénzforgalomnak fő színpadja. Ebben vannak New-Yorknak nevezetesebb bankjai, itt vannak New-York nevezetesebb bankárainak s pénztőzszéinek irodái, valamint a kereskedelmi csarnok is. Ez New-Yorkban az, a mi Londonban a Lombard street, Párisban a Rue Lafitte, s Bécsben a Renn-gasse, csak azon különbséggel: hogy ez utóbbi három híres utcában összesen, koránt sem történik annyi csinosan beezukrozott család és lefőzés, mint a Wall streetben egyedül és naponta történni szokott. Nem ereszkedve itt azonban e thema bővebb fejtegetésébe, ezuttal nézzünk körül benne csak fölületesen. Gyertünk be egy keveset, lássuk az élénk mozgalmat a roppant forgalommal egybekötve, tegyük meg e rövid kitérést, még a Broad way hosszú vonalát lépteinkkel odább méregetnők.

Manhattan szigetét a természet hosszúnak, de keskenynek alkotá. A rajta elterülő New-Yorknak hosszában menő utcák végteleneknek tetszenek, míg az ezeket átmetszők aránylag igen rövidek; egyik folyótól a másikig hamar elér a lassan gyalogló is, s annál rövidebb lesz a kitérés, mivel a Wall street a Broad waytól az East riverig nyulik csak.

A Wall street gyenge szállással ereszkedik le a folyó felé a magasabb fekvésű Broad way-ről, mely a szigetnek emelkedett gerinczén fut el. Csak közel bejárásától, balra az első kitérő utca a Nassau street szögletén föltűnik a fehér márványból régi görög templom izlésbe épített vámhivatal épülete, joniai oszlopokra fektetett homlokzatához följáró nagyszertű lépcsőzetével, ephesusi vagy dodonai oraculumok mineature lakának képzel-nők inkább, mint a csempészet korlátozására szánt Argusszemű fürkészek tartózkodó helyének. Odább a különböző bankok régi stilben homlokzatolt épületjei, az intézet nevével aranyozott betűkben. Sok bankár s pénzváltók gazdag arany, ezüst és

bankjegy kirakatai az épületek aljában, melyek többnyire az utoza vizirányán jóval alól esnek. Öntött vaslépcsőzetek vezetnek alá a bejárókhoz, míg az alatt levő ablakokból a gazdag kirakatok kicsillognak, hogy annál könnyebben szemébe tűnjenek a magasban elhaladónak. Tovább haladva, a vegyes izlésbe tervezett kereskedelmi csarnok merül föl a jobb oldalon, oszlopos homlokzattal és kuppal szép tömör gránitból építve. Még elébb az utoza végén s a vizet megközelítve, a hajózáttal foglalkozó firmák irodái, raktárai, ügyvédek irodái sat. meg annyi óriási feliratokkal, czifra hirdetményekkel s jelentésekkel. Földszint, emeletben, földszinten alul, kő- vagy öntött vaslépcsőzeteken feltűnik vagy lemerül a mindég sietve sürgölődők roppant száma. Könyves tárczát, iratesomagot, pénzzel telt zsákocskát, hordva, emelve nagy gyorsasággal egymás mellett elhaladva, egymást számba sem véve : mintha soha egymást nem is látta volna.

Ögyelgőket itt látni nem lehet, minden él és mozog, sőt el lehet mondani, miszerént inkább lázhoz hasonlító a mozgalmnak jelei. Mindenki inkább szalad mint megy, mintha egy élte fölött nehezlő halálos ítélet megváltoztatásában fáradoznék. Megállásra, beszélgetésre, sőt csak futólagos köszönsre is idő nincs. Gyorsan cseréltetnek vagy fizettetnek ki a váltók. Pénzes zsákocskák vitetnek egyik épületből ki s a másikba be. Mindenki minden egyebet feledni látszik a Gefährten kívül, ezt pedig — de csakis ezt egyedül — rémitő lázas energiával követi, mintha mindegyik nap tevékenységének utolsója lenne, s erejének s lelkének teljes fokán fontos végrendeletét kellene tennie. Aztán a rendkívüli tevékenységu tüzérkedésbe, ha valaki bele akar vegyülni, olyan, ki nem a Wall street csuszós jegén nőtt föl, rendkívüli eszélyességgel dicsekedhetik, ha rövid idő alatt le nem főzetik.

E rémitő lázas forgalom rendszerént délelőtti kilencz órakor szokott beállani, s folytonosan tart délutáni három óráig, csakis délben tizenkét órakor szokott fél órányi időre valamennyire engedni, a midőn mindenki luncheonra megy. — Ekkor a körültre lévő étteremek, kávé- s ostriga-házak megtelnek, beszélgetésnek azonban helye itt sincs, a ki bejön, kalapot sem emelintve, többnyire főnállva, gyorsan nyeli substantiális eledelét, fizet, s halad félben hagyott lázas munkáját folytatandó.

Ezen étteremek közt figyelmet érdemel különösen a Café Delmonico, mely egy közel szomszéd utcájában van, s a kereskedelmi magas aristocratiának ilyenkori gyűlőhelye, de ezek is bárha letilnek, s egy Lucullus asztalára beillő finom készítményt költenek el, tizenöt perc alatt végzik, s a borsos árat megfizetve, ismét sietnek irodájokba.

Délutáni 3 órakor a bankok berekesztik napi működésüket. A magán-bankárok négy órakor hagyják el irodájukat, a pénztőzsérek fél órával tovább maradnak a pénzpiaczen, öt órakor már csak a segédek láthatók, kik a naplókönyvek rendbehozása végett hosszasabban kell hogy ott maradjanak. Hat órakor azonban már ezek is eltávoznak, s estvéli hét és nyolcz óra között, a nappal annyira élénk Wall street kihál, még a gyümölcsárús is más élénkebb helyre viszi gyümölcskirakatát. — Legfeljebb a távirdai hivatal tanusít életet kivilágított csarnokával. A többi épületeknek négy-öt rend-ablakai az éj sötétjében feketülnek, s legfeljebb a felső emeletekben itt-ott egy-egy halványon világított ablak bizonyítja, miszerént a bezárt épületben valaki örként lakni is szokott.

A mint már említve volt, New-Yorknak is van kereskedelmi csarnoka, mint más helyeknek, hanem abban hiába keresne valaki olyanforma jeleneteket, mint milyenek Európa continensének borsáin láthatók. Bár mennyire nagy az odaváló kereskedői, üzleti és trafikáló szellem, az a bizonyos ugynevezett értékes papirokbani trafikálás, — mely az európai borsákon kiválólag jellemző — ott nem létezik.

Oka ennek főként az, hogy amerikai vállalatokat s részvényeken alapított társulatokat bármennyire szeretik is Európában a csaláság bélyegével szennyezni, — a rendezett országos jó pénzviszony következtében nincsenek oly hirteleni feszített kötélen való balancirozásoknak alávetve, mint az európai papírok.

Nem is léteznek ott annyiféle színezetű s nevű papírok, a mi van, az vagy státus adósság, melynek ára nem ingadozván, nyereszkesedés tárgya nem is lehet. Vagy pedig valami realis vállalatbeli részvények, melyek egyszer megindult ára csakis koronként változhat s változik is, a vállalat jó vagy rossz állásához képest. De ez is oly lassu, s inkább egyenlőségre hajló, misze-

rént azokkal kártya-játékot üzeni nem lehet, s többnyire tőkepénzesek kezében van, legnagyobb része pedig európai kezekben forog. Az európai borséken jelentékes ugynevezett coulisse pedig annyira nem létezik az odaváló borsén, miszerént a név is ismeretlen volt akkor, s elég sajátos módon amerikai papírok vagy részvények az európai borsék némelyikén szerepelnek.

Nem nyújthata tehát a sikamlós trafikának tért a new-yorki vagy valamely más amerikai börse. Még pedig annyival inkább nem, mivel a világi nagy események — a mint Európában mondani szokták — az amerikai csalfaságos vállalatok részvényei árára legkisebb hatással sincsenek. Történhetik bárminő s mekkora európai bonyodalom, az esemény nem hogy ártana az amerikai papíroknak, sőt ellenkezőleg azokra nézve legfeljebb kedvező befolyással lehet. Mert mihelyt Európában zavarok mutatkoznak, mindég nagy összegű féltett pénztökéek épen amerikai papírokba változnak át. Mondhat a világnak leghatalmasb feje, sőt maga az amerikai elnök is bármit, az ott alig fog észre vétetni, s hatása bizonyosan nem lesz nagyobb, mint a milyent az ottani zavarok az európai borsékre tennének. Egyébaránt Európára nézve, a borséknak e nagy ingatagsága, s a statusokra nézve bizonyosan lényeges haszon nélküli nagy trafika, csalhatatlan rossz előjele, beteges symptomája a beteges általános viszonyoknak. Lényegében nagyon hasonlít az előbbeni században Hollandiában létezett tulipán üzlethez, s valamint annak, úgy ennek is hasonló eredménye lesz. Csak hogy nagyobb kiterjedésben egy nagyszerti bukás.

De ha már elérkeztünk ide, a kereskedelem főfészkébe, mielőtt ismét kitérnénk a Broad way-re, tekintünk egy kissé körül New-Yorknak ezen legrégibb részében, hol az új világ legnagyobb kereskedése összpontosul.

Minden kereskedés, mi a new-yorki kikötőben végbe megy, a város déli végében történik, mely tökéletes szabálytalan. Utczái görbék, néha felette keskenyek, s tisztasággal sem igen dicsekedhetnek. Mi egyébaránt tengerparti városokban, hol a kikötő nagyon látogatott, másként nem is igen lehet. Ezen minden irányba ágazó utcák tömkelegében foly New-Yorknak s vidékének nagy kereskedése. Tömve azok mindennemű máhakkal, faládákkal, kötegekkel, tonnákkal, hordókkal, zsákokkal sat. Egyik raktárból

nehéz málhákat emelnek ki, a másikba pedig be. Teherhordó szekerek s kétkerekű taligák tele rakodva jönnek a kikötő felől, s mennek arra felé. Szekér szekeret ér, és a szorgalmas munkások sürgőldése szakadatlan. Azon bizonyos moraj és zaj, mely egy népes városban tapasztalható, ott sem hiányzik, bárha a gyakorlati erélyességben járatos angol fajnak sikeres működése közt nem hallható annyi hiábavaló kiabálás, mint milyen déli Európa kikötő helyeit unalmasképen élénkíti. Ott a kevés szóval üzött felette erélyes és gyors munka zöreje tölti el a levegőt.

Az Európából érkezett hajók nagy értékű, s legtöbbször fényűzéshez tartozó cikkekkel terhelt málhái itt rakodnak le, míg más hajók Amerikának nagymennyiségű nyers természetmennyeit itt veszik gyomrukba, azokat a hozott fényűzési cikkek helyett az ó világba szállítandók. Egyszerű, többször terjedelmes épületek szegélyzik ezen görbe utcákat, melyek fel egész tetőjükig raktárakul szolgálnak, alig engedvén csekély tért a szükséges irodának. Sehol tán a világon annyi piszkos és sötét kereskedői locale nem található, mint épen e helyen. Az épületekben is a szilárdságot hiába keresné valaki. Magasra felvitt négy fal, melyeknek rendkívüli vékonyságát csak bámulni lehet. A négy fal közt az emeletek s más netalán létező választékok, szóval az egész belszerkezet fából van, boltozatnak pedig még a pincékben is se hire se nyoma. Innen vagy azután, hogy a midőn e raktárak valamelyikében tűz támad, — s pedig ezen esetben igen gyakran szokott ám előfordulni, — az egész raktár tartalma le a pincze fenekéig a lángok menthetetlen prédája lesz.

De térjünk ismét ki a Broad way-re, a városi utcák e leg-sajátságosabbikára, melynek sajátosságos tekintete csakis a Babel-tornya építésének historiájához lenne talán hasonlítható.

Különös látvány valamely emeletbeli ablakból erre tekinteni. Tán alig vagy a világon hasonló élénkségű utca, melyen a mozgalom hasonszerű képpel lepné meg a szemeket. Ott a főtényező egy hihetetlen számú omnibussereg, mely két sorjával végig rajta egymást éri. Közte temérdek másféle kocsis teherhordó szekér, sőt a mi több, s ki hinné? családi czimmerrel diszitett, s livrées cselédektől szolgált equipage-k sem hiányznak. Respublicában, a polgári egyenlőség honában equipage?!

igen ám, mert az emberiség általánosan hajlandó többé kevesbé az aristocratismusra; de erről más helyt többet.

Míg az utcza közepe minden képzeletet föltülmuló kerekesszékteleget képez, a széles és szépen faragott nagy kölapokkal borított járdákon hemzseg a jövő menő néptömeg.

Londonnak is vannak igen zsúfolt utczái, ki erről meg akar győződni, figyeljen a Strandra, Cornhillre, s még más átjárókra az Eschange közelében. E helyeken is nagy szekér- s ember-tömeget láthatni bizonyosan, de az omnibusok száma koránt sem annyi, mint a Broad way-ban. Aztán az utcák keskenysége, s csakhamar elkanyarulása koránt sem adhatja azt a benyomást. —

Páris divatosabb boulevardjainak széles járdáin nagyobb a gyaloglók s kivált az ögyelgők száma, de a kocsik tán nem egyenlő arányban állanak ahhoz, sőt aránylag épen kevés. De mellőzve ezeket, van a Broad waynek egy saját ékszere, mely akkora mértékben sem London sem Páris, de más városok utczáin sem találtató. Ez a sok szép nő, mely kivált a délutáni órákban ottan látható vala, *(jelenleg e szép sétáló seregnek más színhelye van.)* A több százra menő fiatal nő között, melyet ilyenkor találni lehetett séta alkalmával az utcán végig, alig lehet egy tuezetet találni, kiről azt lehet mondani: hogy nem szép.

Hanem vegyük a tizenkilenezedik század ezen épülőben lévő babelét kissé szorosabb szemügyre, s menjünk annak hosszában a Grace church-nak fejlő tornya felé, tekintünk körül, mit látunk.

Elhaladva a Wall street és Trinity church előtt, csakhamar egy kevéssé tág utcza közelébe értünk, mely balról a North river vagyis Hudson felől mertülvén föl, hihetetlen mennyiségű teherhordó s más szekereket, bocsát ki a Broad wayre. Szakadatlan özönben kirohanó rajhoz hasonlít, mely mintegy méhkas keskeny száján kitődulva, előtte elszéled minden irányban. Ez a Courtland street, mely azon komphoz vezet, mely Amerikának legkiterjedettebb vasúthálózatával közlekedik. Az átgázolás e pont előtt akár szekéren, akár gyalog, felette alkalmatlan, s mindig nagy tolongást találni ottan.

Előbb folytatva a sétát s a Vesey street szögletén lévő kis

templomet meghaladva, New-York főterére értünk, a minden utazók által megemlített park-ra, mely a Broad way jobb oldalába szélesen kanyarodik be, míg a baloldal megtartja nyilegyenes vonalát. Ezen oldalon legelől szembeütköz a faragott granitból épített Astor house nagy szálloda, melynek homlokzata egyik utcától másikig terjed. Egyiptusi stílusban faragott oszlopos bejáratához lépcsőzet vezet föl. A jobb oldalon pedig a Beckman street szegletén saját szerű szabálytalan helyzetű épület vonja magára a figyelmet, melynek oldalait mindenféle valóságosan létező, s mesés állatok képei borítják. Giraff, elefánt, strucc s mellettök délcegalaku paripa, melynek kicsiny száraz fejét egy pár sicíliai ökröszarv ékíti. Tengeri szörnyeknek létező s nem létező ábrái s t. i. Rendszerint pedig az épület első emeletét díszítő hosszú erkélyt még valami extra, s ujjongnan érkezett szörnynek durva esettel s festékekkel mázolt óriási ábrája borítja, ropogó és pattogó fölirattal, mint például : a világ csudája, milyent még ember nem látott.

E nagy mázolat háta megett harsogó rézhangszerek cikornyás polkákat zengének le az alatt elhaladók elejébe, melynek csattogó taktusára a leirhatatlan vegyülettű s tarkaságú kócsi, szekér, állat és emberi tömeg hullámszerűen látszik.

Hogy mi lehetett e saját szerű kinézésű épület? most már tán olvasóim mindenike teljesen érteni fogja, ha csak annyit mondok, miszerint az épület földalán ez vala olvasható óriási betűkben : Barnum's American Museum, mely névnek leolvasása csak magában is elég volt arra, hogy a legmogorvább amerikai kedélyt is mosolyra gerjeszsze, — de író nem lévén e név tulajdonosának saját ságaival ismeretes, valami nagyszerűt képezele. —

Alig van Amerikában ember, ki e nevet ne ismerné, sőt Európában most már annyira ismeretes, miszerint olykor neve az európai hírlapokban is látható. Vitézség, mély tudomány, kitűnő művészet, világhírtvé tehet valakit s méltán, de hogy nyegleség által lehessen valaki híres, ez fölöttébb ritka dolog. Vannak azonban mégis egyes esetek, például mint : Cagliostro bizonyosan vem volt más, mint charlatan, hanem minden charlatánsága mellett, hogy mély tudománya és genialis esze volt, az tagadhatatlan.

Genialitás és tudományosság, ha nyegleségre adja magát, juthat nagy hírnévre, mert genialitás és tudomány méltán vezetheti arra, de hogy valaki nagy ész és tudomány vagy művészet nélkül, egyedül csak ügyes furfangosság és colossális szemtelenség által nagy hirre s nagy vagyonhoz juthasson, ez bizonyosan a tizenkilencedik század csudáinak legnagyobbika, mert egyedül áll az emberiség történelmének lapjain. P. T. Barnumban személyesítve.

De tegyük meg már elkezdett sétánkat, majd estve betekinthetünk aztán e curiosum falai közé, mert kívált idegen, ki csak most érkezék, mit tagyen egyebet egy óriási városban, — hol még nem ismer senkit, — mint estve ilyen előadások helyére menjen, hol legalább az esti órákat jól roszul eltölteni remélheté?

A parknak terét fák, bokrok, virágok, szökökút, zöld gyepek és ezek között kigyózó sétautak borítják. Közepében van egy igen szép fehér márványból, római stilben épült city-hall vagyis városház, melynek homlokzata valóban szép, s bármi helynek a világon díszére szolgálna, de belrendezése nem felel meg legkisebbé is külsejének. A milyen szép és nagyszertű külseje, épen oly kicsinyszertű a belső elosztás. De főként alig lehet felfogni, miért nincs az épület hátulsó oldala hasonló anyagból építve, mint homlokzata és két vége? Míg ezek szép fehér márványból alkotvák, hátulja kőből és téglából építettetett, s a mellett hátulról a díszes órákúp mellé épített vészharangálványa által is nagyon elferdítették.

A city-hallból hátrafelé, s a park felső oldala szélén még más két nagy épülete látható a városi municipális hivatalnak. Mindezt köröskörül vas rácsoszat keríti, minden oldalon csak egy tág utcázni tért engedvén a park, és azt környező utcák épületei közt.

Eként a park egyik oldalát a Broad way képezi, az előbb említett utcától egész a Chamber streetig, hol az Irwing house szálloda és az ezzel szemben lévő pompás fehér márvány épület között, — mely Stewartnak nagyszertű fénytűzési czikkok raktárát foglalja magában — a Broad way ismét utca formát vesz magára.

Mentül főlebb haladunk New-Yorknak felső vagyis északi

része felé, a város lassanként szabályosabb lesz. Bond street a legtávolabbi utca, melynek neve van, azon túl a sziget hosszába nyúló széles utcák avenue névvel jelöltetnek, az egy Broad way-t kivéve, mely e rendkívül hosszú avenuek sorából, a Hudson felé esőket rézsútosan átmetszvé, kitér. Az avenueket átszelő utcák számmal jelölvék, s ezek egyenes vonalban egyik víztől a másikig nyulnak. Az utcáknak fasorokkal betöltése a város ezen fiatalabb részében kezd mutatkozni, a régibb részben már igen nagy lévén a mozgalom arra, hogy ez létesíthessék. Minden e tekintetben tett próbák sikertelenek valának, minek fő oka a föld csendességének megháborítása a nagyszámu nehézségi kocsiknak gyors elrobogása által.

Mentül fölebb haladunk, a kereskedő boltok is kevesednek, s vannak egész utcák és terek, melyekben egy kereskedő bolt sem létezik, s az épületek megannyi magánlakások.

Elérünk a meszsztűnne látszott Grace churchhoz, mely a tizedik és tizenegyedik utca között fekszik. A mellette lévő gyönyörű góthizlésű paplak, mely az utcasortól beljebb esik, egy csinosan tervezett kerteskében a falusi laknak valódi ideálja, s bizonyosan kedves látvány mindannyiszor, valahányszor utunk arra vezet.

E pontnál veszi a Broad way azon más irányát, mely már említve volt. Más perspectiva nyílik itt, mely a midőn egészen ki lesz építve, mint a lefelé menő rész, azon sajátos látványt adandja, mely némely igen hosszú utcákon igen meglepő azáltal, hogy vége nem látható.

A Grace churchtól csakis három utcát haladva meg, tizenegyedik utcával elérjük az akkoriban még egészen új, s teljesen kiépítve nem volt Union square nevű tért. Ez is valamint a már leirt, parkkertté vagyis inkább sétahelylyé vala átalakítva. Fákka, bokrokkal, gyeppe, s közepén tágmedencéjű szökőkúttal. A városnak felső részében már több square-k (terek) vannak, s valamint az angol városokban szokásos, valamennyije kertté van átalakítva, s vasrácsoszáttal környezve. Hanem a mi különösen emeli az amerikai utcák kedvességét, az a házak elejébe alkalmazott virágos ágyak. Ezeknek nagy figyelemmel ápolt zöld szőnyege, s a közébe szórt válogatott virágok vagy bokrok virító színei kellemes benyomást tesznek az idegenre. —

Szép mintájú vasrácsokat különíti ezeket a széles sima járdától, melyekről drága építő anyagból készült lépcsőzetek az épületek bejáróihoz emelkednek.

A bejárók díszességére, — mint már említve volt, sok figyelem fordítatik, még pedig nem csak a körámára, hanem az abba foglalt záros ajtóra is. Az ajtók általánosan becses fából, és nagyrészt mesteri ügyes kezek által csinálják. Minden bejáró ajtaján érczlap látható, melyre a házban lakó neve van vésve. Az oldalon csinosan illesztett csengetyűhúzó, hasonló többnyire ezüst lapozatu érczből.

Mindezen a legnagyobb csín, tisztaság, rend és fiatal frissesség ömlik el. A falak mintha az nap vették volna az építőnek bevégző simítását. Az ablakok üvegtáblái ocsárolhatatlan tisztaságba tündöklenek. A salúk zöldje, mintha még meg sem száradt volna. A virágos ágy mintha azon perczben merült volna ki a frísítő harmat öléből. A lépcsőzet, sőt a járda széles lapjai is frisen csiszolt fényben díszlenek.

De valjon mi lehet e rendkívüli tisztaságnak oka, mely még a városban el nem kerülhető port is annyira eltávolítja köréből? s különösen minők lehetnek a módok s eszközök, melyek segédelmével ezen szorgalmasságot tanúsító sok munka végbevitetik?

A tisztaságnak főoka az angolnak nagy tisztaságszere-tete, melynek föntartása kedvéért nem kimél sem fáradságot sem költséget, s mindent eszközölni kész, mi e czél elérésének könnyítésére vezet. — Az eszköz pedig a milliókba került new-yorki nagy vízvetés, melynek szétágazó csövei nemcsak minden épület szobáit látják el frís vízzel, hanem minden utozának mindkét oldalán, a járda szélibe alkalmazott csapok által a legbővebb vízmennyiséget adják. — Ezen csapokra hosszú bőr eső-szrofoltatik, — melyel minden ház el vagyon látva — s az ezeken át magasra lövellő víz segédelmével az egész homlokzat ablakostól, salustól tisztára fecskendeztetik. Innen van a nagy tisztaság, melyhez kevés erővel s idővesztéssel jutnak, ez tartja tisztán a járdát, s eleven zöldben a virágos ágyat. A lépcsőzet márványa pedig ezenkívül még naponta szappanyos vízzel s kefével mosatik föl.

Az Union square a tizenhetedik utczaig terjed, melyen túl

már csak szórnyak valának akkoriban az épületek még vagy két három utcák sorain. Ezen mindinkább elszórt épületekben enyészék el 1849-ik évben New-York északi vége. Hanem, a mint felebb is érintve volt, tíz év rendkívüli változást idéz elő főként ezen vidéken New-Yorknak, s a ki ma e sétát tenné, mely itt említették, annyi változást találna az Union squaren fölül, miszerént alig tudná elhinni, miként vala lehetséges ezen első sétát itten végezni? No! ha a kegyes olvasónak tetszeni fog, a séta kijebbi terjesztésére lesz még alkalom, ezuttal térjünk tán már vissza a szállodába, a már tájékozott Irwing houseba. Az ebéd ideje tán el is jött már, aztán a nagy sétában, s még több ügyelgés után az étvágy nem kevés mértékben szokott jelentkezni.

Be rettenetes ügyetlen helyezet az, a midőn nem bírja az idegen a nyelvet, mely azon helyen beszéltetik, hova sorsa veté; — mennyi bohózatos helyezeten kell átmennie, míg megértetheti mire van szüksége? Ilyenkor gyakoriak az olyanszerű esetek, mint milyen anecdotaszzerűleg Párisban történt volna egy angol utazóval, ki nagyon kevéssé bírja a franczia nyelvet, s ki bemenvén egy étterembe, a midőn sem a nyelvet nem tudá, sem pedig az étlapot nem érté, szorultságában ezt akarja a magához szólított pinczérnek mondani: „éhes vagyok“ (*j'ai faim*), de a rossz constructió és sajátságos kiejtés olyforma valamit hozott ki, mi a pinczérrel azt érteték inkább, hogy a gentlemannak nője van. — Az udvarias pinczér meghajtván magát, örömet jelenté ki, s kérdé, miként van a madame, s ezzel eltávoza.

Egy idő vártatva, midőn látá a zsimbelődő gyomru angol, hogy mind késik a szolgálat, ismét szólítá a garçont, s óhajtasát kijelenteni akarva, ezuttal a felszólítás eként esett ki: „én derék gyerek vagyok“ (*je suis fameux*). A pinczér udvariasan jegyzé meg, miszerént minden angol az, és ismét távoza. De mégsem jöven semmi türes tányérára, végre minden türelmét vesztve, rákiált a pinczérre, mondván: „je suis féminin, (én nő vagyok). Ez már csakugyan egy kissé különösnek tetszék a pinczérnek annyival is inkább, mivel az éles arcvonások, s a nagy gondossággal leberetvált erős szakál nagyon is az ellenkezőt bizonyítá, s kitalálá: mi lelte Albionnak e békétlenkedő fiát.

Hasonló forma esetek az angol vendég'őben is előfordulhat-

nak : a nem értett, de még nem is elolvasható étlapot szomoruan forgatjuk ilyenkor ujjaink közt, s helyeztünk nem sokkal különb a konyhába néző varjuénál. Tudjuk, hogy rakás mindenféle gourmandise nevei kandikálnak ki a lapból, de szemünk csak amugy sikamlík el a rendeken, mint a sima jegen ellődített kő, mely a jég tulsó szélibe tütődik be.

Hanem már csak valami erőfeszítést tenni kell, különben éhen maradunk, hol pedig a szót használnunk lehetetlen, ott mutogatáshoz kell folyamodnunk. Vegyük tehát elő a kést, s hegyével mutassunk rá egy mindenestre valami éték nemét jelölő szorra. .

A pinczér távozik rögtön, s képzelhető a kandiság, mi ilyenkor valakit megkönyékezhethet annak tudása végett, vajjon mi leendő a vaktában megrendelt finomság? Kevés idő múlva párolgó tányérral jöve vissza a fekete pinczér, az asztalra teszi és?! Oh jaj mit kelle látni! valóságos megtestesült, de roszul készített puliczka; melynek látására nem csuda, ha bár kinek is türelme kifárad, s hajlamot érez magában a különben is nagyon cigányalaku ficzkót, az egykor Marczy cigány peczértől, vadászatok alkalmával profitirozott nyelven pokolba küldeni.

A puliczka magában akár tejjel, akár sajttal, nem megveendő eledel, sőt talán igen jó is lehet. De már csakugyan nem azért megy valaki New-Yorkba, s még kevésbbé száll egyik első rangu vendéglőjébe, hogy a legelső eledel, melyet kap, éppen puliczka legyen.

Hanem enni kellett valamit, s tehát valami magyarázat nemét kitalálni, mert a mutogatás ismét tévutra vezethetne. — Ilyen környülmények közt a rég elfelejtett rajz mestersége tehet némi szolgálatot. Egy szerencsétlenül levonalozott kakas végre megérteté, mi lenne kívánatosabb a roszul készített idegen alaku puliczkanál, az étvágy enyhítésére.

Elérők végre az első nap estvéjét, mi történjék? Angol városban nincsenek ama bizonyos nemei a sok hiába való mulatóhelyeknek; borozó, sűrűző lokalék nem léteznek, s ha igenis, egészen más modorban, mint continensünkön. Zenehangok sem emelkedének ki sehonnán, melyek ilyesmit elárultak volna, sőt az esti sétálókban is bizonyos neme a foglalkozottságnak látható, vagy legalább ez az idegennek tetszik úgy.

Kilépve a Broad way-re, a Barnum museuma szögletéről egy hydrogen lámpa a nap fényéhez hasonló sugárokat bocsáta a Broad way-re. Térjünk tehát be, s lássuk a nagy hű-hóval ki-festett, zászlókra kiaggatott, s harsogó rézhangszerekkel ki-trombitált millió csudák, szindarabok, hangversenyek sat. csu-dateljes termeit.

A bemenetnél már igen meglepő vala, a bementi díjnak csekélysége, s az avatatlan előtt kétkedés merül föl, hogy huszonöt cents-ért látni lehessen mindazt, mit a colossális jelentés igéretbe tesz.

Kivált Amerikában, hol az efféle előadások bementi ára nem épen az olcsóságok sorába számítható.

Hanem mindég csak igaznak marad azon közmondás: olcsó húsnek hig a leve. A terjedelmes épület szobái s teremei gyéren rakva valának a nevetségig hitvány látnivalókkal. Kitörmött madarak s más állatok, többnyire a legközönségesebb fajokból, s ezek is rossz állapotban. — Valamely halnak vagy vadnak megszáritott bőre. — Készített szárazai és vízi szörnyek, melyek a világon nem léteznek. — Nehány igen silány viasz-figurák, még silányabb képek, egy egész üres szobát pedig, egy füleket hasogató elhangolt werkli foglala el. Volt az épületben egy kicsiny minden gépezet nélküli színpad is, hasonló a vidéki helyeken szobákban improvizált színpadokhoz, hol elébb néger bohózat adatott elé, melyben beszéd is, ének is volt, a nézők eleget nevettek rajta, de annak, ki egy szót sem értett az egészből, az egész tréfa el vala veszve. A sajátyszerűi *bourlesque* után más színi előadás jött, melynek igen hitvány szövege, elég jó előadással pótoltaték. Az egész együttvéve gyermekeknek való komédia volt, a majom és kutya komédiával egy fokozatra tartozó.

Hanem e hitványság színhelye nem gyermekek, sőt ellenkezőleg számos *respectabilis* kinézésű *publicum* által vala telve, melynek látására valóban nem csuda, ha az idegen, s kivált Európából jött, csekély véleményt formál az amerikai nép izléséről, mert csakugyan egy akkora nép legnagyobb, s bizonyosan irányt adó városának legpiaczosabb pontján ilyenszerű hitványságot látni, bárkinek is felöltő lehetett, s ha onnan gúnymosolylyal távozik, azon legkisebbé is csudálkozni nem lehet.

Igen természetes dolog az, hogy oly nagy világpiaczon,

mint New-York, pár napi mulatás után nem fognak az olyan ismeretségek hiányzani, kikkel az angolon kívül, más nyelven is lehetséges a conversatio, ez Amerikában annyiival inkább nem fog hiányozni, mivel sehol a világon nem nagyobb az idegen utazók iránti előzékenység, mint épen ott. Az amerikai minden egyéb irányában, mi kivüle esik, s személyét nem érdekli, föltöbb közömbös. Számba sem vesz semmit (nonchalant). Magaviselete inkább durvának, s minden előzékenység nélkülinek tetszik. Hanem a visszataszító külszín, épen akkora mennyiségű udvariasságot s előzékenységet rejt, csak hogy ezen kedvesebb tulajdonokban nem oly bőkezű, mint a másokban, mit pszichologiai okokon kívül főként társadalmi helyzet idéz elő. Azonban idegen utazó irányában e helyzet merőben változik, a visszataszító modor eltűnik, s a szebb tulajdonok kitünőleg lépnek elő.

Minden amerikai, idegenneli első ismerkedése alkalmával, legelőbb is azt kérdi: „miként tetszik önnek a mi honunk?” Igen természetes, hogy olyanoknak, kikhez legelőbb szólunk, az ilyenszerű kérdésre elmondjuk legfeljebb azt, minő vala az első benyomás, melylyel az újvilág látása ránk hatott, s ebből is inkább a hízalgőbb vonásokat fogjuk kiemelni. Hanem New-Yorkban igen hamar rá kerti a szó Barnumra is, s ha netalán ekkor bárha kímélettel — de megéri az idegen, miszerént egy ilyen, látszólag első rangú museum meglátogatása nem épen elégité ki várakozását, — nem csekély mértékben lészen meglepve, a midőn új ösmerőjét hangos kacajra ingerülni látja. Eleinte nem tudja mire magyarázni társalgója vig ejaculatioit; de mennyire nő bámulata a midőn megéri, hogy Barnumot museumával együtt ott is mindenki elismert teljes nagyszerűségű nyeglének tartja, s mint ilyen Amerikában már oly nagy hirre kapott, miszerént nevét az álladalom minden részeiben még a gyermek is ismeri, s nem csak hogy mindenki nyeglének tartja, hanem ő maga is nyíltan annak vallja magát. Öszintén kimondja magáról, hogy ő a legnagyobb nyegle a világon, hogy muzeuma is az, de mivel ezt így bevallja, épen azért öznlik muzeumába a látogatók száma, gyönyörködni nem a látandó tárgyakban, mert ezek hitványsága előre tudva lévő tény, hanem a modorban melylyel e colossális ámitó tárgyait bemutatja a publikumnak.

Engedje meg a kegyes olvasó azon szerény kérdést, hallott-e valaha ehez fogható anomaliát: hogy valaki hírnévre kapjon azért, mert a világ kandiságán nyegléskedik? mindenki tudja, hogy ámtó, ő maga nemcsak nyíltan bevallja, de sőt még dicsekszik is vele, minden működésének eredménye nemcsak elismert, de előre tudott nagyszerű hitványság, s mégis nemcsak vagyonra, de világhírré is szert tesz. De a mi több, legszemtelenebb ámtásai koránt sem boszankodást, hanem helyeslő nevetést idéznek elő. Hihetetlen dolog ez, de úgy van, s e világ curiosumáról szólni bővebben, bizonyosan érdektelen nem leend; hanem ezuttal New-Yorknak egy gyors panorámája szándékoltatván az olvasónak bemutatásul, e sajtászerű muzeumnak terjedelmesebb történetét hagyjuk e munkának azon részére, mely az észak-amerikai egyesült statusokról bővebben szoland, hol az oda való szokások jellemzésére különös felvilágosító például szolgál; térjünk vissza ezuttal a panorama kifejtéséhez.

New-Yorknak kikötője nemcsak a természettől adományoztatott meg oly nagyszerű előnyökkel, hanem az abban létező kereskedés is épen oly nagyszerű jelentőségre emelkedett. E tekintetben aligha most a hajózatban mindjárt nem a második helyet foglalja el a világon, s tán nem távol van már az idő a midőn New-York a legnagyobb város, valamint kereskedése s hajózata a legelső leend a világon; s fölülmulandja még Londont is.

E fényes jövőt mind geográfiai szerencsés fekvése, mind pedig politikai helyezete s népének rendkívül erőyes tevékenysége túlnyomólag biztosítja.

Egy tengeri kereskedő város fölvirágzására nem egyedül csak az kívántatik, hogy bő és biztos kikötője legyen; sőt ennek egyedüli létezése épen alárendelt szerepet játszik. A legfőbb tényező e helyek fölvirágzására az, hogy háttérben mentől nagyobb termelő vidék környezze. Mentől közvetlenebb közelében esik ez a keletkező tengeri városnak, annál nagyobb előnyt nyújt.

E főtenyező hiányozhatik ugyan olykor ritka esetekben, de ezen esetben kedvező közvetített környülményeknek kell közbe jőni, mint például különböző országok közt középponti közlekedést kell hogy nyújtson.

Az első környülmény bár minő conjuncturák közt biztosítja a tengeri kikötő fölvirágzását, míg a második a körülményeknek nagyon alája van rendelve; s miként a közlekedési középpont valami esemény által nélkülözhető lesz, azaz : a forgalmat ha más előnyösebb csatornába lehet vezetni, vége a jólétnek is. Az ilyen helyeken aztán alig félszázad múlva, a volt fénynek csak díszes romjai emlékeztetnek az egykori dicsőségre. Avagy mi tévé a fiatal Odessát alig 80 év alatt azzá, a mi jelenleg? Mi tartja fen a pestilentialis levegőjű New-Orleans kikötőjének élénkségét? Konstantinápolyt a háta megett lévő Duna, Dniéper és Don völgyei s a kelet tévék nagy kikötővé. Panamát pedig nincs többé kinézés a mi oda emelje, a hol állott akkor, midőn déli Amerikának nagyobb része, s különösen az amerikai két continensnek napnyugoti partja a San Juan de Fuca tengerszorostól Cap Horn-ig spanyol uralom alatt volt; mert akkor Panama középponti közlekedési átjáróul szolgált az anyaország s a rémitő kiterjedésti colonia között.

Az új Colchisba törekvő korszerű argonauták romokban találák az egykor fényes és gazdag tengeri várost. A közelebből keletkezett ephemer mozgalom minden vasutjával együtt keveset segített rajta, s ez is csak addig fog tartani, míg az egyesült státusok territoriumán át vasut fogja a két világ-tengert egybekötni, akkor Panama ismét kihal. A kitatarozott romok fölveszik ismét eredeti alakjokat, a tropikusoknak növényzeti rendkívüli ereje ismét zöld köpenyével fogja ékiteni, s az ismét megürült falak bomladozásai között sütkérező scorpiók, gyíkok seregeinek mulatozásait semmisem háborítandja.

De mennyi helyet lehetne fölemlíteni, hol a hajózat biztos horgonyzására nézve a természet mindent megtett, hiányzik azonban hátuk megett az említett főtényező, s ezért tág horgonyzó helyei üresek. Az olyan helyek pedig, melyek a természeti főtényezőnek előnyével nem bírnak, különös protectio védpaizsa alatt mehetnek ugyan valamire, s virágozhatnak addig, míg a conjuncturák ugyanazok maradnak. De ezek változtával stülyedéstük sokkal gyorsabb, mint emelkedéstük volt. E tekintetben a mostan virágzó állapotban lévő Triestnek is nem lenne jó, ha valahol az adriai partokon olyan versenytársa támadna, melynek háta megett a főtényező nagyobb mértékben léteznék.

New-Yorkot mindennel megáldá a természet, mi a nagy tengeri forgalomhoz megkívántatik, és pedig a legbővebb mértékben. Kikötője mind terjedelemre, mind jóságra, s bizosságra nézve tán föltűmul mindent a világon. Népének erélye s tevékenysége pedig nem enged bármely másnak.

Bostonnak s Baltimorenak is van kikötője épen oly jó, mint New-Yorknak, ha nem is oly nagyok területökben. Bostonban az erély s a tevékenység sem hiányzik, sőt ép akkora mértékben s minőségben meg van, mint New-Yorkban. E mellett az új angliai statusok, s jelesen Massachusetts, melyben Boston is fekszik, a leggyársabb vidéke az unionnak. De háta megett nincs az a rémitő nagy agriculturalis termelő vidék, mely New-York elláthatatlan nagy jövődjének fölalapját teszi. Bostonon felül észak felé, Maine statusnak legpompásabb öblei, melyeknek száma nagy, hasonló eset miatt mély csendben panganak, s bárha némi jövője némelyikének, mint Bangor, Portland van, bizonyosan a a New-Yorkéhoz nem hasonlítható.

New-Yorktól délfelé a főbb kikötők : Philadelphia, Baltimore és Charleston; Philadelphianak volna ugyan épen olyan háttér-vidéke, mint New-Yorknak; de a mellett, hogy a tevékenységi erély itt már teljességgel nem az mint New-Yorkban, kevesebb előnnyel bír annyiban, hogy kikötőjét egy folyó képezi, a Delavare, s ezen föld körülbelől száz mérföldnyire fekszik a tengertől. Az ilyen helyeken víz ellen kellettén fölvitör-lázni, nem nyújtják azt a hajózási könnyűséget, mint az a tengeröblökben létezik. Mind e mellett Philadelphia épen azért, mert termelő belvidéke van, jelentékes kikötővel bír, s az unióban a harmadik helyet foglalja el.

Mentől lejjebb délnek, a tevékenységi élénkség mindinkább hiányzik. Ez teszi főként, hogy Baltimore és Charleston jelenleg hátrább áll az északiabb kikötőknél, de ezenkívül belvidékek sem annyira kedvező, mint a New-Yorké és Philadelphiaié. Hogy pedig New-York minden más helyet az amerikai continenseken túlszárnyaljon, arra elég indok volt az Öbölfolyam titkainak kifürkészése. Mert a mint főlebb meg volt mutatva, azelőtt a többi helyek túlszárnyalák kereskedését, a midőn most még Boston sem versenyezhet már vele, annyira túlnyomó lett a new-yorki forgalom, s bizonyosan az elsőséget fogja magának kivívni még

London fölött is. Mert ennek világ kereskedését főként Angliának óriási gyáripara s gyarmatai tényezik. De tegyük föl, hogy vagy e gyarmatok valamiként elesnének, vagy pedig valamely kül hatalom által legyőzve, a szabad institutiókhöz szokott angol iparosok ügyességökkel, tevékenységökkel s pénzükkel más helyiségekre szélednének: akkor Londonnak három milliónyi lakója csak tíz év alatt is egy tizedre apadna s pompás dockjaiban a matrózok ezereinek vig énekét békák rekegése váltaná föl. Rom és pusztulás környezné most néptől hemzsegő pompás parkjait, mert belvidékének termelő képessége nem lenne elegendő a nagy tengeri forgalom föntartására.

Nem így New-York; lövessék és pusztítsák ez halomra a kül ellenség vasa és tüze által, nyomasztó hatása csak ideiglenes leend, sőt népének saját véleménye szerint, ilyesmi csakis a nagyszerti belföld fölvirágzását vonná maga után multhatatlannul, mert a New-Yorkban jelenleg összpontosult hihetetlen erélyű tevékenység, intelligencia, s pénz-erő egy olyas háboru esetében a belföldre vonulna, ott erejét csak nagyobbra fejtve ki, tiszszerezett erővel térne vissza első kikötő helyének fölvirágoztatására. Tessék bár mennyire anomáliának, New-York legkitűnőbb polgárai közt van sok, ki csaknem ohajtja, hogy ilyesmi történjék. Épen ez tanúsítja leginkább annak rendkívül szerencsés helyzetét, mely — történjék a világi események során bármi, — sőt emberi fogalom szerint történjék irányában a legrosszabb, — egyes polgárokat sujthat ugyan némileg, de az egésznek, s jövőjének hasznót eredményezne. Tekintsük meg tehát, miként néz ki e máris nagyszerti, s még fényesebb jövődjű kikötő.

De hol is kezdjük? hogy időt is, utat is nyerjünk, mert: „*time is monney*“ mondja az amerikai. Ő az időt pénznek tekinti, sőt munkásságában többre becsüli az időt, mint a pénzt, s ettől könnyen megválik az előbbinek meggazdálkodásáért. Hanem annak, a ki e lázas munkásságba bele sodortatva nincsen, sőt minden kötelessége, — ha tudniillik van, — egy generalis flanirozásban összpontosul, ha New-Yorkban valahol a hemzsegő Broadwayben találja magát, még pedig nem későbbi időtájban, mint legfeljebb kilencz és tíz óra közt reggel, ha az újabb kor egyik nevezetesebb mythologai numenjének, Nicotiusnak áldozni szokott, térjen be előbb a számos szivarárus boltok valamelyikébe,

gyujtsen rá egy finom, valódi havanai regaliára, melyet a hó reggeli után kedélyesen élvezve, jöjjön egy sétára a Broadway-en fölfelé. Másodszori sétánk alkalmával képesek leszünk itt már részletekre is figyelmezni, melyek az első séta alkalmával észrevétlenül maradnak el mellettük, s a nagyszerti első impressio kiszorítja figyelmünk köréből.

Nem soká haladunk a Chamber streeten fölül, s balra nagy szürke épületet látunk meg, mely az utczasoron jóval belől esik. Előtte szép zöld gyepek s fák között utak kigyóznak az épület felé, melyet az utca során vas rácszat rekeszt el a járdától. Ez a new-yorki főkóroda, mely midőn épült, akkor még a városon kívül esék, s innen van falusi lakszerűsége, most már *down town*, a város alsóbb részében van.

Feljebb haladva, a jobb oldalon egy góth izlésű s inkább imaházalakú épület homlokzatán ez vala olvasható: *Art union*. No lássuk mi ez? Valóban nem csekély kandiság lép meg az akkori utazót, a midőn belépve, képtárban találá magát; hanem hiába keresett volna itt valaki mesterműveket egy Rafaelettől, Rubenstől, Holbeintől s t. b., nagyobb kisebb corifeusaitól a festészet fénykorának. A művek mind a jelenkor friss mázolatai valának, közülök némelyike éppen haszontalan, s alig vala egykettő a düsseldorfi iskolából, mely a figyelmet valamennyire magára vonta.

No itt ugyan sok időt alig tölthetett volna a nagy sétára indult utazó. Csakhamar utját tovább folytatva, más hasonló izlésű épület ismét még nagyobb szerű fölíráttal kínálkozik e szerint: „*the largest bowling saloon in the world*” a legnagyobb tekéző terem a világon. Bejárójánál rettenetes, kézzel mázolt kép világosítja föl az idegent a ben találtató rendkívüli nagyszertűségről, mert ez nem vala egyéb, mint tekéző pálya (vulgo kugli).

Az európainak nem csekély vala meglepetése, midőn a kivált déli Németországban minden sörkertben föltalálható — egyébiránt igen egészséges mozgást eszközölő — népszerű játékot pompás épületbe szorítva látá; s nem csuda, ha a megfordított izlést egy kevésbé chinaiserűnek találá, egybe hasonlítva azt a feljebb említve volt színi előadás localejával. — O du lieber Augustin nótájának orchester, s egy Beethoven műnek preczárus síp.

De ha már egyszer a curiositás behódolt, már csak meg kell említeni, hogy e pályák Amerikában nem ugyanazonosok a mi gemüthlich sűrűs palaczk mellett tisztára homokolt s gyalutlan deszkakorlátok közé utalt golyógrató helysínkel. — Ott a pályák oldalai, úgy mint talapzata is, igen simára gyalult, s gondosan összeegyenlített deszkákból van. A tekék száma is tíz és nem kilencz mint nálunk, jóval nagyobbak, és háromszög alakban állíttatnak föl, a szöggel a játszó felé. A golyók is sokkal nagyobbak, s a legnehezebbféle fából csinálvák, annyira: hogyha egy idevaló játékos meg akarja ott is ügyességét próbálni, az első alkalommal minden erőfeszítése mellett is alig tud golyójának annyi erőt adni, hogy az a tekéig eljusson, s rendszerént a kézből ellődített szokatlan súlyt bohóczos utánszaladással pótolja.

Tán megemlítendő itten, mi lett légyen oka annak, hogy Amerikában a tekéző pályákon tíz és nem kilencz teke használ-tatik. Több évekket ezelőtt tilalom bocsátaték ki az államtól, hogy vasárnaponként a (nine 'pin alló) kilencz tekés pályák zárva legyenek. A közelebbi vasárnap egy pályán élénk játék folytattaték, a hatóság szolgálai föllépnek, de semmit se tehetének, mert a tekék száma nem kilencz, hanem tíz vala, erről pedig a törvény nem szólt. Azóta e változtatás Amerikában általános lett.

Tovább folytatva a sétát, azon korban, melyről e visszaemlékezések szólanak, a Prince street sarkán nagy beépítetlen telek vala, more patrio deszkakerítéssel ellátva, melyen belől, néhány elszórt fák között, egy színházszerű épület vala látható. Nagyobb részét pedig sok mindennemű építő anyag borítá, építés és alapásás folya nagy mértékben. Ez vala akkor a Niblo's Garden, s valóban színházat foglala magában, mely minden más mellékes épületnek lenni látszott, s míg további építése serény kezek működének, a színházban már előadásokat hirdetének az óriási falragaszok. De hogy ezek mit hirdetének, bajos vala tudni annak, ki a falragaszt épen annyira érté, mintha nukahivai nyelven lett volna nyomtatva. Semmi no, nagy városban igen természetesen több színház lehet, majd estve megnézhetjük azt is, változtatás kedvéért.

Manjünk tehát tovább, s elérve az Union squaret, vagy an-

nak közelébe, térjünk jobbra valamely két fasorral kedvesen kinálkodó tiszta utczába. Haladjunk a járdán előbb a fák árnyékában, s nem igen hosszas séta után az *East river* partjára érrendünk. Vagyis inkább némely nagy hajóépítészeti nagyszertű épületei s különbféle állványai közé, hol mindenféle hajónemek, hadi, és kereskedelmi, gőzös és vitorlás, az építészeti minden stadiumaiban látható.

E részén az *East river*nek van a jeles *Webb* hajóépítésznek gyára, hol már akkor egy pár nagyszertű hadihajó vala állványon, az orosz czár hajóaja számára. Itt *George Law*, más hajóépítész és nagy vállalkozó dockjain nagyszertű gőzösök készülének az amerikai kormány rendelkezésére. A nagyszertű építmények némelyike már vizre vala bocsátva, utolsó felszerelését ottan nyerendő. Mások állványaikon épen készen valának a lebocsátás nagy tünnepélyére. Másoknak oldalain száz kezek élénk kalapácsolása hangzék, míg amott egy másnak vázza alig rakatott egybe, alakban úgy nézven ki, mint egy rémitő nagy öslénynek összeszedett s ujonnan egyberakott oldalbordái. Nagyszertű gőzgépeknek szétszedett alkatrészei, gőzkazánok, kémények sat. boriták a gyárok tág udvarait, s az emberi csekély erőt meg ezerszerező különbféle emelő, mozdító gépek erős állványokhoz erősített szörnyforma alakjai foglalák el a szemeket minden irányban.

Mint főlebb említve volt, *New-York*nak kikötőjét a tág öblön kívül, két oldalát mosó két nagy folyója teszi, s mivel ezek a város közvetlen közelében esnek, főként ezek képezik a kikötőt a szó szorosabb értelmében. Minden hajónak, mely le- vagy fölrakodni akar, ezen helyeket kell megközelítenie, mert itt vannak az arra alkalmas állványok, melyeknek angolul pier a neve, s nem egyéb, mint a vízbe beépített állványok, melyekhez a hajók oldala közelíttetik.

Sétánk nem azért hozott ide, mintha ezen fölül már minden hajózatnak egészen vége lenne, mert ha azt keresné a sétáló, akkor egy nap nem lenne elég célba vett sétája megtevésére. E ponttól is azonban nyolcz mérföldnyi sétát kell alkalmasint tennie, míg a *North river*en a hajózat végére ér.

A városnak az *East river*re hajló oldala *East street* nevet visel, s ez képviseli *New-York* hajózatának erősebb ré-

szét, a kül kereskedésben foglalkozó hajózatot. Itt vannak a legnagyobb hajótulajdonos firmák. Délnek fordulva tehát s ismét a város alsó vége felé menve, mentől lejjebb, mindinkább szaporodik a nagy kereskedő hajók száma. A Wall street közelében az árbócok sűrű erdővé tömörülnek. A hajók árbóczain meszszerűen látható nagy feliratok jelentik a hajók szándékolt útját a világnak minden részeibe, s egy tekintettel ilyenforma geografiai zavart olvasunk: for London, Calcutta, Alexandria, Shanghai, Sidney, Westindias, Tahiti sat., nincs oly része földünknek, hova menni vagy küldeni bármely időben ne lehessen.

Közeledve New-Yorknak alsó csúcsa felé, a hajózat ismét gyéresebb lesz, minek oka csak az, hogy legalsó végét mintegy 40 holdnyi park foglalja el, az ugynevezett *Castel Garden*. Ennek közvetlen szomszédjába pedig ismét magánlakók vannak, tehát a kereskedés nem érintvén, közvetlenül a pierék is hiányzanak. Mi lehet ennek valódi oka? meghatározni bajos lenne; meglehet azért, mert a *Castel Garden*nek szép nagy fáit kiirtani nem akarák. No de mind egy, a szörnyű bő kikötő helyekkel ellátott New-Yorknak szüksége bizonyosan nincs e különben gyönyörű sétahelyet utilizálni. Elég az, hogy ehez közeledve, már csak egyes horgonyzó hajók láthatók, melyek vagy sorra várnak, hogy gazdag terhekkel a pierék valamelyikét megközelíthessék, vagy pedig tengerre szállásra készülnek.

New-York szigete legdélibb foka, a kormány által már nem használt egy kerekded erdőben végződik. Az erdőben hajdan az ágyúk három egymás fölötti sorban állottak, de miután a *Governor's island*, *Bedlow's island* és *Ellis's island*, melyek előtte az öbölben feküsznek meg erődítették, azóta ez, mint fölösleges, egészen leszereltetett, s jelenleg közcsélokra használtatik.

Az erdő, s a város szélső épületei közt elterülő park bizonyosan bárhol is egy városnak kellemetes sétatért nyújtana, s itt különösen annyival is inkább, mert egy tág és gyönyörű tengeröböl szélén terül el, melynek szélső sétautján elszórt ülő helyekről gyönyörű, igen! — elragadó a kilátás a szép sima óriási tükörrre. De gyertünk, gyűjtsunk még

egy jó regaliára, pihenjünk kissé, mert jót sétáltunk. Aztán szép nap van s a kellemetes tengeri lég enyhíteni fogja fáradságunkat.

Nézzük csak a kissé balra előttünk fekvő Governor's island zölden domboruló alakját. Legmagasabb pontját a csillagalaku erőd borítja, melyből fedezett alagút vezet nyugot felé, a közeleső vizparton fekvő kerekded alaku fort Columbushoz. Csakugyan a szabadelvű respublica is nem gazdálkodott a nehéz ágyúk számában, s alig ha e romboló eszközt épen oly szükségesnek nem tartja, mint hajóinak békés vitorláit.

Még inkább balra tekintve, túl a vizen Brooklyn új épületei borítják Long-islandnak emelkedő oldalát. Fiatalon néz ki minden, s felsőbb széleinek elszórt épületei tegnapról valóknak látszanak.

Nézzünk csak jobbra tőlünk, ismét ott a széles víz tük-rén ama két pontot, Bedlow's és Ellis's island, fort Gibson és fort Ludlow erődökkel. Ugy látszik ezeknek is rendeltetése a tréfa nem értésének kérdésére felelni. — Előttünk egyenest e fölséges vitztűkör, mely oly szépen tarkítva van a magánosan horgonyra pányvázott három-árbóczosokkal. Hát az ezek közt érkező s utnak indult sok hajó? Gőzösök füstölögnek mindenfelé, míg mások szélről dagadt vitorláit regényes alakban tárják ki a gyönyörű látványon elmerült szemlélő előtt, a kisebb nagyobb ladikok temérdek száma gyors haladással merül fel s tűnik el a nagyobb hajók között. Mozgás és élet mutatkozik mindenütt s mindenfelé.

Odább a láthatáron a viritó, nevető Staten islandnak falvai mosolygva látszának kilépni a nagy erdő árnyékos lombjai alól. Vonható gőzösök vitorlás hajókat vezetnek felőle befelé, s feléje másokat a nyomnélküli nagy országutra ki. De hát nincs-e ezeknek soha megszakadása? mindég így megy és jön itt a hajózat? Igen ám, sőt mind a mellett, hogy a vontató gőzösök száma nagy, a munkát nem győzik, és többnyire mindég sok hajó vár a külső öbölben vontatóra vagy kedvező szélre. Ilyenkor aztán egyszerre egész flottát látunk a Nanows-on betódulni, szélről domborult számtalan vitorláival.

De folytassuk utunkat a város másik oldala felé.

Elhaladunk az erőd mellett, s látjuk a panoramának azon részét, melyet előbbeni ülhelyünkben az erőd fedett el szemeink elől. Jersey city, s még odább nyugot felé a még akkor nagyon fiatal Hoboken közvetlen háttérében emelkednek az erdővel borított New-Jersey állam hegyei.

A széles Hudson partjára érünk alig egy pár száz lépésnyi séta után, s itt újra az előbb leirthoz hasonló hajózatra bukkanunk, ez a belföldi hajózat kiszálló helye. Van az ellenkező két város oldalon mutatkozó hajózatnak külön caracteristikája. Míg az East river-en a hajózat túlnyomólag vitorlás, és csak kevés gőzös látható, a Northriver-en vagyis Hudsonon a gőzösök száma bir túlnyomósággal. A vas kémény erdő nem kevésbbé sajátszerű, mint az árboczoké. Ez magas fenyveseink szellemét képviseli, míg a másik egy park czélzatosan ültetett facsoportozatához hasonlító benyomást tesz. A Hudson partját szegélyező utca South street nevet visel. Sajátszerű New-Yorknak e kereskedelmi részében az: hogy a várost ketté szelő broadway től kelet felé eső részében nagyobb a kereskedés, mint az ellenkező részben, minek egyedüli okát csakis abban lehet keresni, hogy a bárha csekélyebb tért nyújtó East river a külkereskedésnek kikötő helye, s innen érthető a vitorlás hajók túlnyomó száma, mely ott horgonyoz. Ezen ok eléggé magyarázza azt is, miért népesedett meg Brooklyn és Williamsburg inkább, mint Jersey city és Hoboken, mert e hely külkereskedése sokkal nagyobb mint belforgalma, mind a mellett hogy ez is óriási.

A szüntelen jövő s menő gőzösök kerekeinek buczkolásától eltelt fülekkel végre ismét elértünk a városnak körülbelül azon magasságára, honnan a délelőtt kitérünk ellenkező irányban. De már elérkezvén azon idő, mikor az angol kereskedelmi nép ebédelni szokott, s különben is a hosszas séta a természetet békétlenkedésre hozván, lássuk mennyire gyakoroltuk magunkat a latin betűkkel ugyan, de chinaí nyelven irt étlap megértésében. No hiszen mihelyt a kénytelenség kezdí az embert valamire tannítni, akkor a tanulás szerfelett gyorsan megy, — s habár az agyvelő nem is oly rugékony emlékező erővel bir, mint gyengébb fiatalságunk korában, a fogalom feszülése ujabb lapokat nyit fel a nagy könyvben, s a rögtöni ráfordítás hihetetlen időrövidség

alatt sajátunkká válik. Végezve azonban úgy a hogy az ebédet — hogy soká ne bibelődjünk a borzadalmas nevek értelmezésével, utána a kevésbé vizálgató szivartárczánk jól ismert tartalmához nyulva, sétánkat a reggel észrevett Niblos Garden felé irányozhatjuk.

Mint felebb említve volt, az estvéli előadást óriási czédulák hirdetik, melyek hosszas nézése végre is csak annyit értete meg a nem értett szavakból, hogy az egész dologban valami Ravel testvérek forognak fenn. Sőt a programm annyiról is biztosítja, hogy ez nem az előadandó komédiának a neve, hanem inkább ellenkezőleg azoké, kik a komédiát személyesíteni fogják. Azonban itt sem hiányzott az erkélyről leharsogó zene épen mint a Barnum muzeumánál; csak be tehát, lássunk mentül többet, s mentül változatosabbat ebből is az új világban.

Az épület belseje valóságos színházi alakot viselt, s tanubizonyosságot tőn, hogy ezek is léteznek itten épen oly alakban, mint az ó világban s e tekintetben az előbb érintett Barnum-féle színpad látásával keletkezett vélemény is módosítást nyert.

E színházban csakis a néző helynek vala más formájú elrendezése, mint nálunk. Páholy nem vala több benne négynél, s ezek is a prosceniumban, a földszint és első emelet, rendes ülőhelyekkel, vagyis kipárnázott padokkal lévén ellátva, lépcsőzet által vala egybekötve jelétül annak, hogy az első helyre befizető tetszése szerint helyet választhatott akár földszint, akár első emeletben. A második emelet azon fehérek elfogadására szolgált, kik olcsóbb bemeneti díj mellett egy kevésse távolabb s madárszerűbb nézponttal is megelégedtek. A harmadik emelet, mint legolcsóbb a színes nép (szerecsen faj) által foglaltatik el, kik itt a kakastűlő kizárólagos bérnőkeinek látszának.

Az első emelet üléseinek elsőbb két sora csakhamar megtelik ritka szépségű és csinosan öltözött nőkkel, kik fesztelen vig kedélyű társalgásban zajongtak s nevettek. Valamint a földszintet s az első emelet többi részeit csinosan öltözött férfiak foglalták el.

A második emelet is zsúfolva volt; de az ottlévő nép mind öltözetben, mind pedig magatartásban miveletlenebb osztályt árult el. Az egészben nem kevésbé feltűnő vala Európa fiának hogy sem földszint, sem a két alsóbb emelet soraiban színes né-

pot látni egyet sem lehele. A legfelső emelet népe közt pedig még a legfehérebb arcnak is színe kétése barnaságban játszott; mi dolog ez! miért van itt e nyers különczködés? hiszen ugy tudja a világ, hogy New-Yorkban nincsenek rabzolgák? nincsen ám! de van egy hajthatatlan, fajkülönbségi aristocraticus szellem, melyet alkalmasint soha semmi meg nem törend Amerikában. De erről majd annak idejében, most tekintünk a színpadra, mert a meglehetős rossz zene után a függöny épen felgördült, és? óh meglepetések meglepetése, mit kelle látni? néma játékot! s ebben ráismerni a már negyed századdal azelőtt jól ismert, s mint gyermek bámulással élvezett Joco, az amerikai majom érzékeny és szívreható történetére.

A czímszerepben az egyik Ravel igen derekasan működött s midőn játékanak igen sikerült egy pontjához juta, a közönség nagy fűtytel fogadá.

Az aplausus ezen nemének divatozásáról Amerikában bár mennyit olvasott légyen az európai utazó, mégis aligha bizonyos meglepetést kikerülend a tapasztalás első elfogult pillanatában. Az első perczben mindenesetre meglepetve fog a publicumon körül tekinteni, s csakis akkor jutand eszébe, hogy amerikai nézőközönség közt van, a midőn szemeit ismét a színpad felé fordítva, zavarodás helyett köszönő bókokban fáradozni látandja a megdicsértet. Mindenesetre a modor, melylyel egy amerikai publicum helyeslését kifejezi nem fog kellemetesen hatni a szokatlan idegekre. Ez többnyire éles fűtyből, s füleket kellemetlenül zsiibasztó visitásokból áll, s inkább képzei az idegen, hogy ujjongó vad Indiánok csoportja közt, mint mivelt emberek társaságában van.

Vala előadás közben egy pár egyes ének is igen közép-szerű hanggal, s még gyengébb zenekarkiséréttel előadva. — Végre a szerencsétlen Joco megkapja az ügyetlen halálos lövést. Szíveket facsaró vonaglásait gyász-zene kíséri. És megstketitő borzasztó fűty és visitás közt a függöny legördül. Az új jövevény pedig még inkább megerősödék azon már Barnumnál nyert véleményben, hogy csakugyan a színészet nem igen magas fokon áll még az új világban.

Megjegyezendő itt mindenesetre, hogy e munkának ezen részében leirt történetkéek egy évtizeddel ezelőtti eseményekről

szólanak; s mivel sehhol a világon a társadalmi s anyagi változások nem oly gyorsak, mint épen ott, a mostani évben oda utazó sokat, sőt tán mindent másként találna. Valaminthogy a Niblo's Garden is ma már hiában keresné, mert helyén New-Yorknak egyik legfényesebb szállodáját, a Metropolitan hotelt találáa, melyben a legkényesebben szokott utazó is bátran felütheti mulatása ideje alatti lakását. A színház azonban ott lesz most az épület hátulsó részében, s könnyen megtörténhetik, hogy épen a Ravelek mulattatnák őt is, ha kandiséga a színház megnézésére vezetné, de lehetne pompás opera is.

Vagyon az amerikai köz- s mulató-helyeknél, u. m. szá loda, gyűlés terem, gőzösök, bórse, clubb, színház, vagy concert teremeknél bizonyos, sohasem hiányozható intézkedés, mely ott igen jelentékes szerepet játszik, az európai utasónak azonban igen felütlő szokott lenni. Ez a *bar room* vagyis ivóterem, hova a látogatók időközben beszólanak egy italra. Ezek az amerikai népnek valóságos érintkező gyűléi, hova a politikus megy, politikai eseményeket hallani vagy közrebocsátani, a kortes korteskedni, a közönbős embereket látni, a hiu magát láttatni, s dicsekedni, a fecsegő nyelvét gyakorolni, az tüzérkedő ismerőseivel találkozni, a szomjas kiszáradt nyelvét csiklándoztató hűsítőkkal nedvesíteni, a részeges magát s eszét leinni, s a galád kötekedni. Itt vagyon Amerikában a valódi reszpublika, melyet más helyeken bizony hiába is keresne valaki.

Ha új ismeretséget teszünk igazi amerikaival, felettébb ritka kivétellel, rögtön egy bar roomba vezet, s egy italra szólít föl. Ilyenkor ha még más ismerősökre talál, azokat is mind felszólítja a csatlakozásra. — *To join the company* — s támad egy generalis compotatio, közte víg beszélgetés, nevetés, s további bemutatások, mely közben újabb meg újabb felszólítások történnek egy italra.

Gyakran megtörténik azonban, hogy az ismerősök többes-kén találunk jelen lenni, s a külön egyes drink-ek száma annyira ismétlődik, hogy a félórával azelőtt normális állapotban bejött fő pompás illuminatiót visz ki, s a kevéssel azelőtt teljes biztosságu lábak földingást érezni képzelnék.

Az e helyeken találtató italok száma legio. Van közte a boroknak is minden neme, de a főszerepet mégis a pálinka ját-

szodja. Amerikában temérdek különös vegyitékeket használnak frissítől, melyeknek mindannyi külön neve van, s a melyekben főként a pálinka és cukor főkeveréktől szolgál, mindannyija gyomorrontó szer. Hosszu lajstromot lehetne e sajátyszerű nevekből egybe írni, ha tudniillik azok legióját valamely rendkívüli emlékező tehetség eszébe tarthatná. Különösség kedvéért legyen itt szabad csak néhánynak nevét megemlíteni, például: Sherry Cobler, Brandy Smash, Tom and Jerry, Brandy cock tail, mint yulep, Whiskey todey sat. Ha olvasóim valamelyike amerikai városba vetődik, bármelyikét kérve, jó kedvet ihatik magának véle, s egyszersmind több hasonló anyag neveit lassanként betanulhatja. Különösen ajánlhatom a Sherry Coblert, mely nyárban igen frissítő.

Az amerikai arszlánok gyakori látogatói e sajátóságos helyeknek. Ezek rendszerént minden jelenvalót felszólítanak a csatlakozásra. Sőt vannak sokan, kik egész nap e helyeket járják a végett, hogy mentől többet csatlakozhassanak. Az amerikaiaknak nem szokása azon borozás- vagy sörözésmód, hogy a kocsmában leüljön, s hosszasan iddógaljon. Ő iszik egyet, ritkán magára, csaknem mindig társaságban, s azzal odább megy. Míddőn valamely bar roomba egyedül megy be, előbb körülnéz, ha nem talál-e valaki ismerőst, kit felszólítson, hogy hozzá szegődjék.

Egy itálnak, — legyen az bár miféle — ugyanazon egy ára van a bar roomban. Bár hányan csatlakozzanak, kiki kér a mit szeret. Ha a kért ital vegyítést s készítést kíván, azt a pinczér készíti, ha pedig egyszerű, u. m. valami bor, pálinka vagy liqueur, a palaczkot teszi az ember elébe, s türes poharat, melyet kevés tartalmunak mondani azonban épen nem lehet. — Az ivó maga tölt magának, többet vagy kevesebbet, tetszése szerént, de a hányszor tölt, annyiszor fizet, mint megannyi külön drink-ért.

E helyeken nem csekély mérvben tanulmányozható aztán az amerikai általános jellem. Kivált az újonnan érkezett figyelmét bizonyosan nem kerüli el bizonyos igen sajátóságos nyereség, milyen formát más valamely nemzetnél tapasztalni alig lehet. Lármás, jó kedvű, nevető, tréfál s káromkodik. — Gyakran azonban e helyek véres ököl-, s olykor kézharczok színhelyeivé aljasulnak. Önkéntesen értendő mindenesetre, hogy itt az észak-

amerikai nép tömegéről van szó, s a respectabilis kivételek bizonyosan ott sem hiányoznak.

Szombat estve van, New-York angol városa, s benne angol szokások uralkodnak. Ismerve pedig mit tesz ez a vasárnapra nézve, nyári időben igen jól teszi az európai continens embere, ha annak eltöltését a városon kívül a szabadban fogja keresni.

Minden angol városban, s eszerint New-Yorkban is a vasárnap kirekesztőleg áhitatosság napja. — A jó angol család vasárnaponként háromszor megy templomba, s a napnak többi részét is nagyobbára bibliaolvasással tölti. Különös azonban, hogy e nagyon vallásos és templomozó nemzetnél a hetenként előforduló vasárnap az egyetlen egy rendes ünnep, melyet a legnagyobb szigorral megünnepel, de ezenkívül más valódi ünnepe nincs, legalább egy sincs, melyet annyira templomozásnak s szent könyvek olvasásának szenteljen. A sátoros ünnepek másodnapjai például nem ünnepeltetnek, s a karácson és újév is csak akkor valódi ünnepek, ha vasárnapra esnek.

A vasárnapok angol városban rendkívül unalmasok. Minden mulatóhelyek zárvák, sőt Amerikában még a vasutak sem járnak. A társadalmi kör sem nyújthat semmi élvezetet a különben kitünőleg patriarchális szellemű s szokásu angolnál. Vasárnap még a háztartási rendszer is változik, az ebéd két-három órával korábban történik, s igen rövid szokott lenni, ebéd utáni poharazásoknak pedig helye nincs. A parlour is üresen marad, sem zene, sem ének hangjai még a családi körökben sem hallhatók, sőt a legártatlanabb időtöltések nemei is, mint például egy partie whist, ostábla vagy schach, a tánczot nem is említve, mely éppen a legnagyobb botránynak tekintetnék, szorosan kitiltvák mindentünnen.

Az európai continens-lakónak, ki már gyermekkorától megszokta a vasárnapot úgy tekinteni, mint egy felől a rendes munkátóli szün- és nyugnapot, s ebből kifolyólag mint időtöltésre és jó kedvre, mulatságra legalkalmasabb, sőt éppen arra szentelt időt, vajmi nehezére esik az ilyen angol vasárnapok ölése, mert már mondván volt, legjobban teszi, ha kiszalad kivált New-Yorkból, hol a vasárnapokon, — kivált délelőtt — sem bérkocsi sem omnibus nem szokott járni, s a mi tán a legnevetésesebb, bármi egyéb könyvet, a biblián kívül, olvasni botránynos dolog.

Mivel pedig sem omnibus, sem bérkocsi nem jár, s tehát okvetetlen gyalog kell menni, ha valahova menni akarunk, a harangok ünnepies kongása mellett induljunk neki valamely (*Ferry Boat*) gőzkompnak, s lóduljunk át az öblön, vagy a folyók valamelyikén, amoda : hol a tömött erdő széléről azok a nevető falvak, épületek, villák oly barátságosan integetnek a közledeésre. Az emelkedett hegyormok bizonyosan varázsló kilátást nyújtandanak a máris elismert szépségű vidéknek.

De melyiket választjuk a sok szép pontok közül, a midőn mindegyike annyi szépségi előnyökkel kínálkodik? Átmenjünk-e Long islandra, hol Brooklynnak felső szélein elszórt épületei közül bizonyosan fölséges kilátás eshetik New-Yorkra s öblére? Avagy Hobokent választjuk, melynek háta megett s legközelebbi szomszédságában regényes alakzatu sziklás hegyek még több élvet ígérnek? Átmenjünk Staten islandba, annak csinos falvait és több new-yorki Nábobok nyári lakait megtekintendők? Ott a new-brightoni társaságba vegyüljünk-e, mely New-York tehetősb népének épen oly nyári mulatóhelye, mint Brighton Londonnak, mert a hasonszerű angol divatok s szokások elnevezésekkel együtt Amerikában ismétlődni szoktak.

Hanem ez utóbbi excursiót tegyük meg hétköznap, a mikor vasárnapi áhitat nem szolgál akadályul, s a Hotel Blancard vig zenéje tánczra gyűjti a sziget lakóit. Most tán kövessük a többséget, mely inkább Hoboken felé irányzá a vasárnapi kirándulást.

Le tehát a Hudsonnak valamelyik kompjára, mindegy, bármelyikre, mert egyaránt jó, s az átmeneti tér is ugyanaz, még pedig e mellett nagyon csekély is.

Ezen kompoknak úgy, mint a vasutaknak, rendes indóházai vannak várótermekkel sat., a bar room se hiányzik teljességgel, s a legfeljebb öt percznyi várakozást nem kénytelen az utas szabad ég alatt tölteni. Azonban a kényelmes várakozó teremben is alig marad elég ideje arra, hogy a terem részleteire figyelemmel körül tekinthessen, már csengetnek, s az indahelyhez kötött kompra kell lépni.

De ha már másodszor is e sajátzerű átköltöztető alkalomra léptünk, tekintsük meg ennek is szerkezetét, mert bármilyen gyakorlati életbe vágó tárgyat látunk Amerikában, soha se mu-

lasszuk el annak közelebbi megtekintését, mert bizonyosan érdekest fogunk benne mindannyiszor találni, s az idő és tér meggazdálkodásában gyakorlati tapasztalást szerzendünk magunknak.

E kompoknak alja egy oly szerkezetű hajó, melynek mind eleje, mind hátulja, vagyis mindkét vége élesre vagyon építve, hogy mindkét irányban egyenlő módon mehessen, s ezáltal az alkalmatlan idővesztést okozó megfordulás kikerültessék. E tekintetből mindkét vége külön kormányval van ellátva, de menetel közben csak az egyik használtatik, t. i. mindég az, mely a menetelben hátul esik. Az első pedig azalatt teljes egyenességű vonalban mozdulhatatlanná erősítettetik, eként mint a hajónak csak meghosszabbított orra vagy eleje, annak menetelét nem háboríthatván.

Az alj, gyorsaság növelése tekintetéből, inkább keskenyre, mint szélesre van építve, s hogy földélzetén a szükséges tér ne hiányozzék, földélzete szinte még egyszer akkora szélességre eresztetik az alj szélein kívül.

A megszélesített földélzet hosszúsága átmetszetében 3—4 lábnyi szélességű választékkal középsben ketté van osztva, mely a gépezetet s kéményt korlátolja el. Ezen választék hosszában hasítja ugyan a hajót, de nem nyúlik mégis egyik végétől a másikig, hanem mindkét végen szabad tér vagyon a kocsik, szekerek, podgyászok s utasok szabad fordulhatására s mozgoghatására. Tehát a hajó szélességébe 3—4 lábnyit, hosszában pedig kétharmadát az egész hajó hosszának borítja el.

E választék két oldalán van a kocsik számára szánt tér, s hogy ezek még az átmenet rövid ideje alatt is az idő viszontagságaitól védve legyenek, fedél alatt állanak.

A szélső oldalokat két hosszú terem képezi, egyik a nők, a másik a férfiak számára. Az utóbbiban a nevezetes fontosságú bar room sem hiányzik. A termék ülőhelyekkel vannak ellátva, s télen a gőzcsövek által jól befűtve.

A felső fedélnek — mely az említett választék s termék végein túl nem terjed — mindkét végén, üvegezett kalitkában van a két kormány kerék. Hajós személyzet nem látható több egynél, ki a kikötésnél segít. A vezető fen van kalitkájában, melyet a menő és jövő utban mindég megcserél, s ilyenkor egyik

kalitkától a másikhoz való sétájában látható. A gépész alatt van a hajó gyomrában. A vezénylés csengőtükkel történik, melyeknek huzója fent a kalitkákban van. Föltűnő a segédekbeni fűsvénykedés, s mégis minden gépies pontossággal megy.

Sajátszerűleg van e kompoknak kikötő helye is alkotva : a kiszálló hidnak két szárnya van a folyóba beépítve, kifelé elágazó alakban. E meglehetősen hosszú szárnyak a vízből magasan kinyuló czölöpökből állanak, de a melyek nincsenek erősen leverve, s a hajó nyomása alatt, mint megannyi rugany, engednek.

E kevésbé kiszélesülő szárnyak közé teljes gyorsasággal berohan a gőz erejétől tölt hajó, s szinte aggodalommal telt szemekkel lessük a ki nem kerülhetőnek látszó nagy ütdődést, mely bizonyos széttdörést vonna maga után. De ilyesminek történni nem szabad, sőt a legcsekélyebb viszlőkődésnek sem, mert az is kellemetlen. Megszólalnak tehát a hajó gyomrában a csengetyűk, a gép rögtön ellenkező irányba kezd dolgozni, s a kikötés nagyon ritka esetekben érezhető. Legfeljebb a csavarkerék csörömpölése értesít róla, melynek láncza a kompot mozdulhatatlanul a kiszálló hidhoz erősíti.

Figyelemre méltó a kiszálló hidnak is gépezete, mely természetesen nem lehet álló, a midőn a huszonnégy óra alatt kétszer jövő s távozó dagály és apály által a vizállás tetemes változást szenved. Függő vagyis mozgó hidnak kell tehát ennek lenni, hogy a célznak megfelelhessen, és pedig csaknem minden alkalommal más vizirányt követnie, melynek elérése kedvéért a hid ellensúlyok által tartatik a víznek mindenkori vízmagasságában.

No itt vagyunk, sokkal rövidebb idő alatt, mint a mennyi megvagy leírására kívántaték, s csaknem épen annyi alatt, mint az elolvasásra elégséges vala.

Temérdek nép, sok nép, zene és tömérdek sörös kancsó, nevetés és jó kedv, de szörnyű nyers magaviselet. — Ej nó ! hát a nagy vallásosság, vallásos mély csend túl a vizen csak képmutatás lenne ? miért tul a szenteskedés, a midőn itt oly zajosan pajzánkodunk ? avagy nem new-yorki nép ez ? hiszen temérdek jöve az elébb át épen onnan, s a mint látszik, itt mind barátokra, ismerőkre találtak. — Hoboken maga ennyi néppel koránt sem bir, aztán annyi sok mulatóhely, többnyire mind kertekben, és-

fák árnyában, s a gyönyörű zöld gyepen, angol nyelvet is beszélnek, ej mi lehet ez?

Igaz, hogy az angol nyelv vala leginkább hallható mindenfelől, de az olyan, a ki egy szót se ért valamely nyelvből, még kevesebbé képes azt megítélni, hogy azon nyelvet jól beszél-e? vagy pedig a hangejtés a beszélőben valamely más nemzetbeli sejtet, ki a beszélt nyelvet megtanulta ugyan, de ő maga más ajku nemzet ivadéka?

Vegyüljünk a zajongó nép közé, ülünk asztalhoz, s kóstoljuk meg minő a sör Amerikában? hm! valóságos Lager-Bier, még pedig jó, hasonlít a híres bajor sörhöz. De nézzük csak a kancsók is ép olyanok, mint a milyeneket pár évvel azelőtt Münchenben a Stuben voll Breiban láttunk, s üritgettünk. — Honnan jöhet ez az amerikai nép szokásai közé? E gondolatok közt szinte lehetetlen volna kétkedéssel teljes fürkésző tekintetet a környezetre nem vetni, vajon nem a Bock-Bier hazájában vagyunk-e?

És valóban a fürkésző szem oly arczéleket fődöze föl, melyeknek típusával már gyakran találkozók egy vagy más Bier-Halleban, de ezeknek amerikai hasonszertű épületes intézményeiben, a bar roomokban még nem. És la! kevés ott mulatás után kitűne, hogy a társaság felettébb kevés kivétellel a nagy Deutschthum fiai valának. Nem sok idő telék bele, igen jól értett társalgás keletkezik, mely igen jól esik a kénytelenség-ből sokacska hallgatagság után.

A nagy Germaniának ennyi fiait, sőt igen kedélyesen söröző néhány szőke leányait is, egy csomóban találni nem csekély meglepetés vala. — Legnagyobb része new-yorki kézmives volt; voltak azonban már akkor többen olyanok is, kiket a még akkor folyamatban lévő európai forradalom vándoroltatott ki a csendes polgári élet ezen biztos egyik menhelyére.

Ez utóbbiak némely kitünőbbjei egy asztal körül ülének. Körükben egy testességnek indult, középkoru, széles vállu emberke elnökölt, kinek szemeiből jó adag ész, de ravaszság is nézett ki. Ez egy new-yorki nagy német lapnak egyik szerkesztője volt.

Igen természetes, hogy az akkor igen nevezetes események színhelyéről jött új jövevény rögtön élénk figyelem tárgya lön, s

a kérdezősködések özöne a feleleteket lehetetlenné tette. Szerencsére az aristocraticus név sokaknak fülében nem jól hangzék, s a pestises körtől távoztak. Alkalom nyílt tehát társalgásba ereszkedni a kevesebb számú higgadt fölfogású részszel; de alig tarta ez öt perczig s már is úgy látszék, hogy a kör a csak imént távozóknak sem tetszék többé pestisesnek, s igen nagy hajlamot mutattak a fraternizálásra mindamellett, hogy aristocratai nevet kedvelni nem látszatának, sőt bizonyos nemével az ostentatió-nak azt a szerényebb szellemű misterrel cserélék fel. A jó emberek úgy látszék azt hívék, hogy ilyesmiben s az európai fejelmek elleni kitörésekben áll az igazi szabadelvtűség s ebben mutathatják meg leginkább mennyire republicanusok.

A sör derekasan fogyott, az evésben sem vala hiány, zene is volt elég. Azt hitte volna az ember, hogy déli Németországnak valamely városában mulatoz. A társaságot miveltnek mondani alig lehetett, s több jelenvoltaknak arczkifejezéséből ki lehetett olvasni, miszerént bárha honosaik körében vannak itt is, a kört nem a legélvezhetőbbnek találák. Egyébaránt az egészen, nagyon is republicai nyersség ömlék el, melyből a született anglo-amerikai modorának szerencsétlen utánzása nagyon is kirikított. Némely igényektől gőzölő körökből egy-egy személy kiválék, a zenekarba lépett, ott kegyetlenül közreműködött, s ennek végeztével az elhagyott körbe visszatére.

Nem vala érdektelen a gemüthlich népnek vitatkozásait figyelemmel kísérni, mely igen természetesen nagyon republicanus szellemben folyt. Minden európai koronás fő, köztök Victoria királyné is, megkapá a maga leczkéit, az amerikai institutiók magasztalása nemcsak a felhőkön, de még az egeken túl is emeltetett. — Hanem különös vala egyszersmind az, hogy azon nép is, mely épen ezen annyira magasztalt institutió-nak alapja s fentartója, nem csekélyebb mértékben leczkéztetéék, mint az európai uralkodók, s a souverainitás e másik neme is, itt saját-szerűleg, a koronás souverainításokkal épen azon párvonalra téteték. Minden nyilatkozatból az tüne ki, hogy ha az itt szemé-lyesített elem Amerikában nem léteznék, mi lenne akkor a szép institutiókból? melyeknek sérthetetlen föntartására, sőt kifejtésére ők hivatvák sat., ha a torony tetején az a nyekergő szélka-

kas nem lenne, a legelső erős szél alkalmával, vagy éppen a nélkül is egybeomlanék.

No hiszen az eféle vegyitékből csakugyan elég egy korty, hogy az egész tartalmat eldobjuk, vagy megszökjünk tőle. — A sörözön közt gyakran került Lebe hoch-ok egyike jó alkalmul szolgált a szép kilátással kínálgató magasabb helyek felé irányzandó eltávozásra.

A kényelmesen fölfelé kanyargó ösvényt követve tehát, kicsiny félóra múlva közeledhetünk az emelkedettebb pontokra. Mentől feljebb, a kilátás annál nagyobbsszerű, s gyakori megálásra s széttekintésre ragadja a vándort. — Végre fölérve a felsőbb fokozatokra, csak ritka esetekben előfordulható meglepetéssel tekint szét az idegen a nagyszzerű tájra. Ez nem csinos kicsiny rámába foglalt vízfestés már, hanem óriási olaj-festvényhez hasonlítható inkább, melyet a művészet nagy mestere alkotott utánozhatatlan hatalmas kezével, s bizonyosan a legszebb kilátások egyike a földön.

Balra tekintve, a Hudsonnak festőileg regényes vidéke, s magasra emelkedő hegyei és sziklái, a távolban egybevonuló kilátásban összpontosítja a láthatárt. Szembe a vizen átlátjuk az erdővel borított dombokban végződő Manhattan szigetét. Ennek alsó részében a két oldalon árbóc és gőzös kémény-erdőbe szegélyezett New-York sűrű épületeinek fedeleit, ezer meg ezer kéményeit, sok tornyait, s az éppen szembeneső néhány átmenetű utczáinak a sziget közepéig kevésbé emelkedő, azontúl ismét lefelé hajló, s a keleti folyó partjába ütdő fasorait; melyek mint két zöld szalag, zöld szegélyt képeznek a hiánytalan egyeneségű utcák szélein.

Látjuk a szigeten fölnyuló város épületeit ritkulni, míg a helyenként sűrűbbre egybecsoportosuló egyes épületek nyilvános irányát mutatják New-Yorknak, melylyel az egész szigetet elborítani törekszik. Castel Gardentől a Harlem folyóig 20 mérföldnyi a távolság, s mikor e tért egészen elborítandják New-York utcái s épületei, akkor lesz New-York az, a mire a természet, s népének erélyessége által jogosítva van. Jelenleg egynegyedénél alig valami kevésbé foglal el többet.

Jobbra a gyönyörű öböl terül el, melyben New-York, mintha lábait füröszténé. A már többször említett erődök mint megany-

nyi zöld szegélyezett sziklapontok tűnnek föl. Az elszórtan horgonyzó, s dagadt fehér vitorlákkal ékitett kisebb-nagyobb jövőmenő hajók, mint megannyi colossalis vízi-madarak tarkítják a nagyszerti tó sima ezüsthjét.

„Nemde fölséges e kilátás?” szóla egy férfias hang német nyelven, s ime az észre mutató szemű, széles vállu journalista sem restelé a fáradságot e gyönyörű kilátás élvezéséért.

„Nemde fölséges e kilátás?” kérdé.

„Valóban gyönyörű, alig emlékszem ennél szebbre.”

„Őn korán elhagyá a mulatozó társaságot oda lent.”

„Úgy látom, ezt tévé ön is.”

„Önt követém és nagyon sajnálom, hogy megérkezése első napjaiban a történet éppen e társaságba vezeté, mely valóban nem igen kedvező véleményt kelthet önben az idevaló német elemről.”

Tán azért, hogy misternek szólitottak?

„Dehogy azért uram, jól tudom én azt, hogy önök közül csak azt sérti az eféle, kinek czíme vagy nagyon fiatal kora, vagy szellemi tehetségei a czímen túl nem terjednek. Hanem önnek az nem tetszett a társaságban, mit én is felettébb restelek. A modort, mely valóban izlelhetőnek alig nevezhető. Fájdalom, pedig a modor kifejlődik mindazon honosaimban, kik több kézművesi, mint miveltségi ügyességet hoznak magokkal át. Levetkőzik csakhamar azt, a mi türethető magukkal hoztak az óvilágból, s mindenekelőtt utánozzák itt azt, a mi helyeslést éppen nem érdemel.”

Az ilyforma előzményeket természetesen kölcsönös bókok váltják föl, s miután kevésbé az élénkebb észjárást kiismertük, éppen nem rendkívüli, ha ilyenforma közbevetés merül föl az idegen részéről.

„Azonban, hogy a kivételek itt sem hiányzanak, eléggé bizonyítja önnek jelenléte.”

„De éppen ezért sajnálom leginkább, hogy ép e helyen kelle ismeretségünknek keletkeznie, és oly társaságban, melyet — bárha szavam nagyon érvényes köztük — de legkisebbé sem kedvelek. Hanem nekünk itt a népszertüiséget vadásznunk kell, valódi érzeményeinket pedig el kell rejtünk.”

E nyilatkozat Amerikában, a kikürtölt minta-államban, nem kevésbé vala meglepő s bajos vala miként vélekedni róla. De az

eszes szemek hamar kitalálják, minő gondolatok cikáznak bensőleg, s folytatá :

„Ha önnek sorsa úgy akarja, hogy e földön huzamosabb ideig lakják, meg fogja jobban érteni mostani szavaimat.“

Ilyenforma beszéd hallására akaczej önkénytelen kínálkozása alig marad el, és no! hát itt is? tout comme chez nous, csakhogy más alakban és formában alkalmasint. Az állam csak állam, bár minő formában, mert hibákkal és gyengeségekkel béllelt emberek tényezik és egyiket épen úgy, mint a másikat. Mindegyikben vannak s lesznek szögletességek, ha csak merőben új és jobb anyagu emberi nemet nem teremttünk. A bemutatott egyén régi bevándorlott volt, ki jeles tehetségei után, tekintélyes helyezetet szerzett magának.

De térjünk lassanként vissza a harangszóval telt városba, a nap már ugyis este felé hanyatlik. Tekintsük meg, miként nézhet ki a Castel Garden esti holdvilágnál, mely bizonyosan nem megvetendő élvezetet nyújthat.

Az enyhe naphaladat s a tengeri szellő jótékonyan frissíté a magas fák alatti levegőt, s a pompás regalia valóban nem megvetendő élvezet nyújt ilyenkor az erővel elrontott száj-izlésnek. De mi a patvar! az erőd bejárájánál óriási falragasz, s betűinek legtestesbjei ezt olvastaták: „Sacred Concert.“ hm! Vasárnap és Concert New-Yorkban, botrányok botránya! ez nem lehet. — Igen, de a datum mára szól. A jegyváltó kalitkában is néma komolyságban ül annak őrije. Előtte bementi jegyek csomagai. — Mégis lenni kell valaminek. Aztán a latin faju nyelvek némelyikében jártasok is lévén, a sacred szó nem vala épen tipartalai, vagy timbabache nyelven, hanem valami szentelt dolgot kelle jelentenie. Tehát olyasmit, melyet galliai polgárember, vagy veszekedő társaink, mielőtt bemennének concert sacré-nak neveznek, s meg lehet igen könnyen, hogy kijöve épen megfordítva értelmeznék.

Feltűnő vala, hogy a különben szép sétahelyről az elegáns világ merőben hiányzani látszék. Csak a legalsóbb néposztály vala képviselve azon; melynek oka tán más helyt valahol fog megemlítettetni, s az estve sokan oda érkezők a nélkül, hogy egy sétafordulatot is tettek volna a gyönyörű sétahelyen, mentek egyenesen a jegyváltó helyhez, s azzal be, az erőd beljébe.

Lássuk hát, miként néz ez is ki? Egyuttal tán élvezetet is remélhetünk, mert a cédulán olvasott hirdetésből csakugyan valami nagyszerű oratorium előadását lelete remélni.

Az erődnek nagyszerű beltere nem csekély benyomást tevé első meglátásakor. E nehézkes alaku épületek ktl alakja bajosan nyújt képzetet belterjedelmökről s meg kell vallani, hogy a Castel Gardeni erőd tán a legalkalmasb tért nyújtja egy zene-teremnek, melyet valaha láttam. De egyszersmind oly saját szerű színháznak vala átalakítva, melynek ismét bajos lenne valahol párját találni.

A nagy és meglepő körnek bejárója közelében színpad vala, mely aránylag a nagy térhez oly kicsiny volt, mint az etető edényke egy madárkalitkában. A földszíntet ülőhelyek foglalták el a nézők számára, s valóban, megtelve nézőkkel nem könnyen tapasztalható imposánt kinézése volt.

A régebben ágyukat tartott emeletek hasonlólag nézőhelyekké valának átalakítva, s hogy a látogatók a szűnődök alatt se unják meg magukat, a lövőrések türeibe cosmorama vala alkalmazva. A felső emeletről pedig kijárás vala egy fából alkotott erkélyre, mely az erőd külső oldalán kereken körülfuta. A nyári meleg időkben igen élvezetes ülést nyújtja az esti szellőben a viztükre fölött, melynek éldelete növelésére aztán a fagyalt sem hiányzott.

Az egésznek kinézése bizony nem vala mindennapi, kivált midőn az egész, csinosan öltözött néppel vala elfoglalva, s e locale huzamos idők lefolyta alatt sok szép és élvezetes előadásoknak lett később színhelyévé. Gyakran jó olasz operák gyönyörű melodiái zengék tele tág csarnokát, s a híres Lind is hallatá benne mellének dús hangjait. Ki azonban ma ilyesmit keresne benne, alkalmasint elmondhatná Döbrenteivel: „hol az egykori fény.” A többit azonban ellehet hagyni, mert zaj csakugyan most is van az akkori concertek helyén. Még pedig sok, és sokféle zaj, mely azonban nagy ellentétben van a Jenny Lind vagy a Grisi által előidézett zajjal. Most az Európából Amerikába érkező kivándorlók depotja. Rongyokba takart nyomor népesíti a fénytűzés drága öltözete helyeit. Szenvedés zokogásai hangzanak a bájoló zene helyett, a légkört nehéz szag tölti el Hubigand Chardin, és Pinaud repülő ethere andalító zamatja he-

lyett, s esztünkbe juttatja a sajátságosan híressé lett Borgiának fiához tett azon mondását : *vides mi fili quale sit discrimen patibulum inter et statuum.*

No de kezdődik a saajátszerü áhitatos hangverseny. A hangszereket próbálgatják már jelélül annak, hogy valami előadandó lesz.

A zenekar szerkezete már magában nem sokat ígérő volt. Egybeállításából ítélve inkább Musard mint Mozart szerü darabok előadását ígérheték, mert a réz hangszerek túlnyomólag képviselve valának, míg a huros hangszerek nagyon alárendelt szerepet ígérének. No de a kóták kiosztatának : a karmester elfoglalá helyét, és —

Az első darab volt az amerikai néphymnusok egyike. No ez csak megjárható a nemzet iránti hízeltégséből vagy tekintetből egy sacred concertben is. Hanem a második darab egy ujab olasz operának áhitatos nyitánja volt, mely az áhitatos zenedarabok sorába már csakugyan be nem illett. A vallásos szellemü new-yorki publicumban szinte zúgolódást várt volna az idegen. E helyett azonban nagyszertü aplausus keletkezék, melynek okát megérteni alig lehetett. — Mert egyfelől a zenedarab nem volt olyanféle, mit a jelentés után várni lehetett, másrészt pedig sem az előadás, sem az egyes művészek képessége ilyesmit nem igazolt.

Elkezdődék a harmadik zenedarab is, és minő új tapasztalás az új világban?! hogy tudniillik áhitatos polka is létezhetik. Volt ezután áhitatos keringő, áhitatos galopád, áhitatos jig, s az egészet a Yankee doodle végzé be, teljes megnyugtatósául a rögtönzött látogatónak, hogy csakugyan a feljebb említett francia fordításban a szavak azon rendben hagyandók, a mint az angol nyelvben állának.

De halad az idő, dologhoz kell látni, time is money, ez az Amerikainak jelszava. Ha valami eligazítandó dolog van, gazdálkodjunk az idővel, s a mit ma eligazithatunk, ne halaszszuk holnapra, mert az elmulasztott perczet egy örökkévalóság sem adhatja vissza, mondja egy koszorús költő. Keressük föl tehát az egyént, kivel ügyeink találkozást parancsolnak. Adjuk át az egyetlen egy ajánló levelünket, melyet magunkkal hozánk az óvilágból.

Utunk ismét a Broad way-be vezet, s egy csinos külsejű kétemeletes ház csengetyűjét mozgásba tesszük. Kereskedői firmát valánk fölkeresendők, de elég sajátsszerűleg az épület körül semmi jel vagy fölirat nem mutata ilyesmire. Nevet említ az ember csak, a midőn az ajtó megnyitójával beszélni nem tud. A ház földszinti során iroda volt, melyben három külön asztalnál három egyén szorgalmasan írásba volt merülve. Egy negyedik, kényelmes félig fekvő helyzetben foglalá el az ajtóval átellenben volt pamlagot, látszólag a napilapok olvasásába mélyedve. Fölötte a falhoz erősített állványon egy nagyobbacska hajóminta nyugvék tökéletesen felszerelve. A falakat térképek boríták, különösen a nyugot-indiai tengerekről, az afrikai és brasíliai partokról.

A hírlapokba mélyedt egyén fölkele kényelmes helyzetéből, s angol nyelven a látogatás okáról kérdezősködék nyilvánosan. Francia feleletet kapott, de ezt is érté, s az átnyújtott levelet hidegvérű komolysággal vevé át, de már a cím megtekintésével szemei élénk részvétet nyilvánítottak. Az olvasás alatt elég idő volt egy fürkésző tekintetet vetni rá. Középkoru, kicsiny, barna emberke volt ez, kinek magas homlokán valamennyire már gyérülni kezdett holló-fekete haja, kevésbé ezüst szálakkal kezde vegyülni. A vastag fekete szemöldök alól eszélyes fekete szemek tapadának a kézben tartott levélre. Arczának színe, a magas homlok, s a hosszucska, kevésbé hajlott orr spanyol eredetet árula el. Arczkifejezése ritka bélyegét hordá a ravaszságnak és önmagában való bizalomnak. Reggeli öltözéke keresett volt, s valóján az elégteltség színezete ömlék el, és! ügyes emberrel van dolgod, ebben nem kételkedhet el.

A levél figyelmes átolvasása után, a mély feketeségű fényes szemek átfürő, de egyszersmind nyájas tekintettel találkoznak a levél átadóéval. Udvariasan kínála a pamlagon helyet foglalni, francia társalgást kezdvén igen sajátosságos kiejtéssel, mely alkalmasint csak spanyolok közt található föl, s jellemzetes vala főként, hogy a j-t s az w-t nem francziás kimondással használá, hanem úgy, a mint nyelvünkben is szokás. Egyébaránt grammatikailag nagyon tökéletesen beszélé. Rövid társalgás után azt mondá: „ön épen jó időben érkezék ide; épen most egy idegen barátom van itt, ki önnek fölada-

tára nézve legjobb utasításokat adhat. Legyen szerencsém önhöz ma estve, mikor említett barátom jelen leend.“

Elkövetkezők az estve, s valóban a már bemutatott ur, parlourjában thea mellett üle, egy izmos testalkatu, széles vállu egyénnel, kinek nyers fesztelen magatartása inkább hasonlita egy félig rabló, félig katona-guerilla főnökhöz, mint egy soll und haben lovaghoz.

A föladat kölcsönös megvitatása után végre eként szólt az oszlopszerű emberi lény : „ön célját legkönnyebben elérheti, ha Nyugot-Indiába lemegy, s mivel három nap mulva magam oda indulok, ha önt valami más foglalatosság itt nem tartóztatja, jöjön velem, szívesen látom hajómon.“

A hirteleni tovább utazás, még mielőtt az első tengeri ut fáradalmaikt kinyugodni idő lett volna, s mielőtt az első kiszállási ponttal minden tekintetben jól megismerkednénk, valóban nagyon is kalandszertű, s a mi több, a felszólító egyén is az volt. — De mind egy : ha dolgunk van, azt el kell igazítani mentől előbb, majd lesz idő tán azután az érintett helylyel bővebben megismerkedni. Aztán Nyugot-Idia sém kevésbé érdekes ám, sőt csak megnevezése is sokakban felköltheti a tropikusok csudái látásának vágyát. Az ottani szokások és életmód kalandszertűségének annyira mesés regéi is nem csekély módon hathatnak egy izgékony képzelődő tehetségre. Hirtelen történe tehát a fölcsapás, s épen oly rögtönözve, mint az ajánlat a milyen váratlan volt.

Egy pár nap vala még az elindulásig, tegyünk hát még egy sétát célba vett panorámánk bevezetésére, s ezuttal vegyük célul magunknak Staten Islandot.

Staten Island hét mérföldnyi távolságra esik a Castel Gardentől, s ezzel átellenben az öblön keresztül komp jár oda is óránként egyszer. Az átmenetel fél óráig tart.

Staten Island New-Yorknak az, a mi Londonnak Bromton, Kensington, Párisnak Versailles, Bellvue, Bécsnek Hitzing vagy Döbling. Valamint ezekben, úgy New-Yorkban is, nagy rész a vagyonosabb polgárok közül nyári lakot tart Staten Islandban. Reggel bemegy New-Yorkba a mindenek felett elsőséggel bíró *business Geschäft* ellátására. Estvefelé pedig visszatér családja körébe ebédjét költendő, a szép nyári estvét pedig kocsi-

zásban, sétában, vagy ha tánczkedvelő tagjai vannak a családnak, New-Brightonban a hotel Blancardban töltendő.

A kiszállás a quarentaine (Contumacia, Lazaret) közelében történik, melynek szép és terjedelmes épületeit csinos angol kert környezi. E pontnak akár kelet- akár nyugotnak menve a vizpartján, villák és fávak közt sétál az ember, de térjünk keletnek, lássuk előbb ezt.

Mint mondva volt, villák és kertek szegélyzik a vizpartot, melyek helyenként rendszerént igen csinos alkotásu templom körül, tömöttebbre csoportosulva, külön nevű helységet képeznek. Bajos lenne azonban valamely elkülönítő jelt tapasztalni, mely egyik helységet a másiktól elválasztja, vagy kitalálni azt, hogy az elszórt lakok közül, melyik tartozik ehhez vagy ahhoz a helyiséghez.

Itt is minden a legfrisebb újdonság bélyegét viseli, s még a kerítések festéke is mintha azon perczben száradt volna meg. A kertekben s épületekben mindenütt sok izlés és kényelem ömlik el. Láthatni az épületek közt görög, olasz, góth, s mindenféle vegyes izlést, sőt a lovagvárak mintái sem hiányoznak. A szem nem tud eléggé csudálkozni a sokféle izlések nemcsak változosságán, de választottságán is.

Egész tisztelettel közeledünk a legjelentékesebbek valamelyikéhez, hol kivált a szilárd építő anyag is figyelemreméltónak kínálkozik. Hanem furcsa dolog, mert a közeledéssel az anyag szilái nem mutatkoznak, s egy ölnyi közelségre is épen azon szint mutatja, mint száz lépésnyi távolságra. A teljes megközelítés festéket gyanittata, de ezen hosszú repedések is mutatkoznak, és! — — ej ej, nézd csak, a görögös oszlopszat fából van! — De már csakugyan a lenmag-olajas mázu fa nem sok figyelmet érdemel. Menjünk ama bástyázott lovagvárhoz, ott bizonyosan másként van. — Dehogyan, a különbség csak az, hogy a firneiszra szitált homokot ráztak, mely a faragott követ csak utánozza, az eresztékek helyét pedig barnább színtű festék hazudja.

Az ilyenszerű csalódás furcsa hatással van az emberre, minden felizgatott kandiságbeli lelkesülés annyira lehangoltatik, hogy még a nevetés is kimarad bele. Hanem a színpadszerti utánzások belseje annál nagyobb fényűzéssel, s kényelemmel

van építve, s mindegyikében az ismeretes angol comfort otthonos. Az épületeket környező kisebb nagyobb, de sohase nagy területű kertek rendkívül tisztán és jó rendben tartvák. — A gyep mindég simára kaszálva s közte válogatott virágok díszlenek. Az egészet elszigetelő kerítés is mindég csinos és izléses.

Sétánkat tovább folytatva, a Narrows legkeskenyebb pontjához jutunk, hol a szigetnek meredek oldalu ormán fort Tompkins erőd fekszik, melyet még az elszakadás ideje előtt ángolok építettek. Négy kerekded alaku bástyába négyszögült épület ez, mely czélszerűtlensége miatt felhagyatva, jelenleg varasbékák s tövisdisznók tanyája, nincs is rajta mit látni. De annál szebb aztán a kilátás e foktól, mely a víz színe felett körülbelül háromszáz lábnyi magasságban fekehetik. Keletfelé tekintve, ugyszólván lábaink előtt terül el a new-yorki külső öböl, mely nem kisebb a belsőnél, s magában már fölséges tengeri kikötőt nyújtana, ha mélyebb vize lenne. Homályban fehérlik a Sandy Hoock-i világító torony, mely e ponttól tizenkét mértföldnyi távolba esik s a melyen től az atlanti tengernek semmibe enyésző láthatára kisebb nagyobb fekete pontokkal tarkázottan, megannyi érkezendő vagy utra kelt hajókról tanusit.

A Fort Tompkins-tól leszálló meredek oldalban két egymásfölötti földerődben minden egyéb intézkedések megvannak, az ágyukat kivéve. Lent a Narrows közepén, a vízre épült fort Lafayette örködik a csatorna felett, míg túl a vizen a Long Island partján fekvő, őrsereggel s fegyverzettel fölszerelt fort Hamilton alig van tőlünk egy jó stutz lövésnyi távolságra. Az egész, erődjével, villáival, kertjével fölséges tájképet ad, melynek nem sok párja lehet a világon.

Hanem tekintsük meg a szigetnek még emelkedettebb fekvést, s szép szálás erdővel borított belsejét is. Ugy is legmagasabb pontján csinos lak vehető észre, melyet tulajdonosa nem ok nélkül építhetett oda, mert csakugyan szép kilátásokat és pedig különszerteket adhat az épület minden ablaka.

Ide is kényelmes, széles ut vezet, mely azonban bő esőzés alkalmával nem igen kellemes lehet, mert még akkor kirakva nem volt. Egy kárával benőtt kicsiny mocsáros hely mellett elhaladva, annak közepéből igen sajátos hang hallék. E hang semmihez sem hasonlita, mit eddig hang képben füleink tölt-

sére fölfogott. Tán a bornyu bögshez lehetett volna leginkább hasonlítani. De rövidebb volt és talán erősebb. A hang nagyságához mérve legalább is akkora állatot lehetne képzelni, mint egy czimeres pusztai ökör. De ilyesmit még azon esetben is meg lehetett volna látni, ha a káka a legsűrűbb lett volna is. Azonban ez inkább ritkás vala, s mindentívé be lehetne látni. Krokodil, sárkány, vagy épen maga a lólábu sátán akar-e ijesztgetni? valóban európai olvasóm bajosan tudta volna elhatározni, s inkább hiszem kegyed is, ha e három közül valamelyiket külön nem is, de a háromból együtt valami vegyíték megjelenését várhatta volna, s csakugyan hasonló kíváncsisággal leste volna a netalán meglátandó szörny megjelenését.

A hatalmas hang mindég csak ismétlődék, de semmi sem mutatkozék. — Egyszer egy kákaszál töve mellett a víz gyöngé karikákba mozdula, no! most lesz a mit még sohasem látánk, s várakozásunk legalsóbb fokozatán legalább is Syrent látni remélénk, a midőn egyszerre — oh rettenetes meglepetés — a gömbörrülő vizkarika közepéből hoszan nyulik! mi? sem több sem kevesebb, mint ő magassága, Csokonay Vitéz Mihály princz Vizignátja, nagyot kurjantva tiszteletünkre. Aha! hát kegyed az a rémitő hangu szörny? de kegyedtől már csakugyan nem kérdezzük: „hol lakik, és ki az ur“? mert van szerencsénk ismerni e honból, hanem azt valóban nem tudtuk, hogy honi teremtetéző igéjét, ily bohócos bökkentésre változtatá, alászolgája az urnak.

Midőn legelőször egy amerikai erdő szemléléséhez jut az európai utazó, igen természetesen ebben is, mint minden egyébben — a már ismert honi tárgyakkal, egybehasonlításokat keres, s szinte mint régi ismerőjét képzei, ha az élettelen tárgyban a honinak mását találja fel.

Eként Amerikának ezen szélessége alatt ugyanazon fajú növényzet köszönti a jövevényt, mint milyen saját honunkban is látható. A tölgyek (*Quercus*) nemei itt is nagy szerepet játszanak, csak hogy több fajai vannak, mint nálunk. Ugy szintén a fenyőfajok is némely külön példányokat mutatnak föl. A coniferák azonban nincsenek, csakis a magasabb fekvésű havasokhoz szorítkozva, hanem az alantabb fekvő helyeken is épen ugy tenyésznek, mint a magasabb régiókban.

Főltűnő egy amerikai erdőben különösen, hogy azok ritkán állanak csak egyféle fajú fából. A különböző fanemek keveréke gyakran fordul elő, még pedig azon sajátssággal, hogy a nálunk csak magas fekvésű havasokon található fanemeket, mély fekvésű lapályos helyeken találjuk vegyítve az ilyen helyeken tenyészni szokott más fanemekkel, mint például: fenyő, tölgy, bükk, juhar, gesztenye fákat együtt. Ezekhez járulnak még a nálunk nem ismert vaddiónemek, melyek közt az aczélemény Hicory gyakran található. Egy diófafaj ez, melynek apró nagyon bökös bogycái igen édes belet zárnak magukban, egészen hasonlókat a mi diónkéhoz. Csak hogy nagyon kicsiny lévén, kiszedések egy Amerikába épen csak is erre használt hegyes műszer nélkül valóban bosszuság. A gesztenye is sokkal apróbb az idevaló jóféle gesztenye közönséges fájánál, de sokkal édesebb is, — s hogy a havasi növényvegetület annál tökéletesebb legyen, a kék és veres áfonya nagy bőségben találtatik New-York vidékén, vegyülve az eperrel, szederrel, és málnával.

Staten Island legmagasabb pontjáig az emelkedés nagyon lankás, s csekély fáradsággal föl lehet sétálni. A már alól kiszemelt ponton álló épület valóban rendkívül kedvező fekvésű. Ténlen nyáron egyaránt otlakó tulajdonosnéja sem mulasztott el semmit, mi lakásának kellemeit emelheti. A lakás és környezete a leggondosabb szorgalomra mutat. Az épület földelén belvedere nagyon, melyről nemcsak hogy a sziget egész köre látható, hanem valóban nagyszerű kilátást nyújt, mely bizonyosan még annak is meglepő leend, ki a konstantinápolyi Seraskiera tornyáról, a Castel Sant Elmoról Nápolyban, és a Rio Janeíroi sík tetőről tekintett.

Ezen épület karzatáról egy eddig nem említhetett új szép vidék látása nyílik meg: a tág és szép fekvésű new-ark-i öbölre; mely messze benyulik New-Jersey állam határaiba s a new-yorki öböltől Staten Island által szakasztatik el. A távolban New-Ark, New-Jersey állam egyik fővárosának épületei s tornyai fehérlenek. Ettől balra Amboy, jelentékes közlekedési pont, a délnek menő főbb vasutak egyikének vég pontja. Kelet felé a csak imént leírt kilátás a nagy tengerre még nagyszerű képben mutatkozik. Északra New-York épületeinek s árbóczainak töm-

kelege kékes homályba nyulik el Manhattan szigetén, s a méltóságteljes Hudson ezüst szalagként tűnik el a távolban kékellő magas hegyek coulissái közt, közvetlen közelünkben pedig, ugyszólván lábaink előtt a falvak, villák, kertek, s nyugotfelé a sziget legszélén New-Brighthon mosolyogva int, hogy a látogatás tőle se tagadtassék meg. — De miként is lehetne ezt tenni, a midőn megvan ezen egész vidékben azon sajátszerti virító és mosolygó tekintet, mely képes minden komolyságot a bánattól redőzött homlokról is lesimitani? hol fiatal elevenségben nevet minden előnkbe, s önkénytelenül boldog lét érzetét kelti föl keblünkben

Sétáljunk le tehát New-Brighton felé; nézzük meg, mi történik ott is, s higgye el bár ki is, hogy a nagy távolságban nem kellemetlen érzettel tekintünk szét, a távol honunkéhoz hasonlító növényzeten. Szinte otthonosoknak találjuk magunkat némely Risanthemumok, Taraxadonok is Chelidoniumok látása közben, andalgva csendesesen, a szeretett hon sorsára, s abban azokéra gondolva, kik legkedvesebbjeink e földön, lassanként megközelítjük a közelebb czélba vett pontot, s egy pár órai séta után New-Brightonban a hotel Blancard bejárójánál találjuk magunkat.

Kertszerü tiltótvényekkel környezett terjedelmes épület ez, melynek homlokzata görögös izlésű magas oszlopszatokon nyugszik. De ez már többé nem veszi figyelmünket igénybe, mert tudjuk, hogy e nagyszerűséget majmoló hengereket nem a művészet vésője, hanem a gyalu vagy durva eszterga, ugyszólván percz alatt, gépszertüleg utánzá, a firneisz pedig ott sem egyéb, mint megfőzött lenmagolaj, minium és Silberglätte.

A terjedelmes hotel számos nagyobb kisebb szállásoló osztályokat foglal magában, az egész családok elfogadására megkivántató alkalmótól, a járók kelők számára fenhagyott egyes szobákig; melyek a szelidebb hónapok kezdetétől, egész késő őszig, mindenkor jól be vannak népesítve olyanok által, kiknek maguknak falusi lakjok nem lévén, a jó lég élvezése kedvéért nyáron át a városon kívül lakni szándékoznak. Ezek számára a hotel Blancard New-Brightonban a legczélszerűbb s legkeresettebb hely. Lakói olyan formán vannak ott, mint egy gyógy-fürdőben, azon különbséggel, hogy férfiai a napnak nagyobbbrészét a városban töltik irodájukban, estve pedig hazatérve, ebédjük elköltése után rendesen tánczolásal töltik az estvét. Azon időben

a tulajdonosnak igen szép és mivelt leánya tévé a honneureket, mi európai fogalom szerint ismét egy kissé különös lenne.

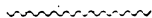
De már végezzük is be ezzel célba vett new-yorki panorámánkat, mely hogy ennyire s ily részletességekre terjed, csak azon esetekben történhető, a midőn többszöri huzamos ott mulatás a hely ismeretét egészen sajátunkká tette. Vegyünk ezuttal bucsut tőle, s a még meg nem említett részleteket hagyjuk e munkának azon részére, hol az észak-amerikai státusokról különösen leend szó. Most készüljünk ismét tengerre, még pedig ezuttal vitorlás hajón, hogy ennek is észlelhessük sajátosságait, úgy mint a gözösnek. És ezzel bevezetjük a türelmes olvasót azon már megemlített kalandszerű, rögtönzött, s minden előre kittűzött terv nélkül, egyedül az események játéka által előidézett kilencz évi vándorlások sorozatába, melyek örömei és nyomorai egyaránt, e munka kötetein át hiven rajzolva lesznek, s ha azok a tisztelt olvasó mulattatására, bár mi csekély mértékben is szolgálni fognak, a sok viszontagságok bizony gyakran igen keserti emlékeit enyhíteni fogják az íróban.

Sajtóhibák.

<i>Lap</i>	<i>sor</i>	<i>hiba</i>	<i>helyesen</i>
10	9	vizállása	vizállásra
15	32	hajósladiktól	hajó s ladiktól
18	34	szerencse	szerencsés
25	32	fölötte	felettébb
26	21	ár	árt
26	21	mikor	midőn
28	29	ezen	az
30	14	elhangolt	elhanyagolt
30	38	utolagocska	átalagocska
39	8	fokára	fokáig
41	37	változatván	váltogatván
45	32	lényeggel	lényekkel
46	27	sajóbundára	s a jó bundára
47	11	Tengeren ugyanazon	Tengeren mindég ugyanazon
48	10	illetett	ihletett
48	15	vételénél	vételével
49	20	nem egyenes	ha nem egyenes
49	utolsó	Carolinának	Cárolinák
50	6	keresztül	végig
52	12	maga az állat	maga az állat élet
53	27	ez	az
54	11	elalszik	elaszik
59	9—10	mielőbb	mielőtt
59	30	Brahama	Bahama
60	22	iránynak	irányuak
62	36	Irinidad	Trinidad
74	29	és	is
75	35	mint c	mint a
77	24	6—8	3—4

KILENCZ ÉV
EGY SZÁMÜZÖTT ÉLETÉBŐL.

SZÁRAZI ÉS TENGERI UTAZÁSOK NYUGOTON.

IRTA

GRÓF WASS SAMU.

II. FOLYAM.

SAN DOMINGO. SAN TOMAS. Sta CRUZ. BARBADOS.

PEST.

R Á T H M Ó R.

1862.

X. Fejezet.

— Elindulás New-Yorkból. — Vitorlás hajó. — A Tropikus tenger. — Repülő halak. — Tropikus föld első látása. — San Domingo. — Partraszállás. — Port au Prince. — Égiháboru. — Nagy ünnepély. — Bel-föld. — Az államnak általános helyzete. — Rövid történelmi vázlata. — Faustin Sonlouque, és a Vóduk. — Elutazás San Domingóról. —

A vitorlás hajóni utazás sokban különbözik a gőzösön való utazástól; már a hajóra-szállás magában másként történik ezen, mint az inkább utazók mint kereskedelmi terhek hordására alkalmas gőzösön. Míg ennek magos földézetére kényelmes hágcso vezet, sajátyszerű inkább testgyakorlati alkotvány az, mi a vitorlás hajó oldalán lenyulva, a fölmenetelre kínálkodik, mert ez nem más, mint kötél-hágcso, mely két kötél közé erősített keskeny deszka darabokból van egybefűzve, s midőn ladikkal megközelítjük, más lefüggő két kötél segedelmével — melyek a hajó karzatához vannak erősítve — inkább felkapaszkodva mint menve, ki-ki megpróbálhatja rajta acrobatai ügyességét, s ha netalán a gesammt Deutschland legkitünőbb turnier Anstaltjának is lett volna növendéke, az első próbatételt koránt sem találná oly könnyűnek, mint képzelné.

Soha sem hiányozható szokás az a kereskedelmi hajózásnál, hogy tengerre szálláskor a hajós legénység mindig sajátyszerű részegen megy a hajóra. Alig van tengeri hajózáttal foglalkozó nemzet, melynél ez másként legyen; legalább a civilizált nemzetek mindenikénél ez változhatatlanul így van, melyen változtatni a legerélyesebb akaratnak, vagy szigornak sem lehet, s mivel minden e czélra intézett próbák merő hasztalanok, a hajó parancsnokok is, e bárha alkalmatlan szokást türelemmel veszik, annak biztos tudásával, hogy egyszer a tengerre érve, ilyesmi ott elő nem fordulhat.

E ki nem kerülhető ok miatt tehát a hajóra szállás a kikötőben mindig estve történik. Ilyenkor a tengerész segéd-tiszteknek van dolguk egész nap a legénységet a korcsmákban felhajhászni, mert nó! az utolsó nap mindenesetre a korcsmáknak s a tivornyának van szentelve. Végre a részegség különböző fokozatain egyensúlyozó legénység a hajóra kerül, ki saját lábainak a pálinka szesze által nagyon is kétségessé tett erején, ki pedig a mámornak legfényesebb kifejtlettségében, mások által ölbe vitetik. Gyakran a segédek teljes kifáradása után még az is meg szokott történni, hogy a nagy fáradalommal s boszusággal egybegyűjtött legénység teljesen hasznavehetetlen, s a hajót külön fogadott segéd legénység által kell a parttól elmozdítani.

Valahogy tehát a hajó elmozdittatik a parttól, külebb mozdul az öbölbe, s az éjjel ott töltve, horgonyon várja be a kora reggelt, hogy akkor legalább, a legénység teljes kijózanodtával tengerre szállhasson.

Midőn a viradás első sugarai mutatkoznak, már minden talpon volt, a matrozok legmámorosabbja is rest léptekkel emelé ki a pálinka szesztől megfájult fejét a hajó üregéből; csak hamar a capstan-hoz állottak, s kezdődék a horgony emelés. A capstan rudjaihoz nyomuló legénység a szokott módon, mámortól rezgő énekkel szabályozá erőfeszítéseit, melynek versei anynyira sajátszerűek minden nemzetnél, hogy megérteni lehetetlen, s alig ha magok a habok fiai is értik, vagy magyarázatát tudnák adni. A capstan-nak minden mozzanata megrendüle a hajó, s mint jól kinyugodt, kiabrazozott ötös fogat, békétlenkedni tetszék a gyeplők megbocsátása perczéig. Végre a horgony feljöve, az épen keletkezett belföldi szél domborura dagasztá a csinos schooner fejr vitorláit, a víz fejr tajtékba gömbörüle a hajó ormánya előtt, és gőzösi gyorsasággal rohana a Narrows felé.

Ej de hamar jutánk megint a sivatag térre, hol természetesen ismét elkezdődének a már nagyon is jól ösmert odongások, bakdácsolások a szerencsétlen gyomornak felette nagy bánatára vagy boszuságára. Azonban a vitorlás hajónak még sem anynyira erőszakos a mozgása mint a gőzösöké, mert a vitorlásnak utja csak ritka esetekben lehet szél-ellenes, mely

eset a legnagyobbszerű bakugrásokat szokta okozni, mint már e tárgy más helyen is bőven érintve volt. De nézzünk körül egy keveset e hajón is, lássuk ennek is belszerkezetét.

A kisebb rendű, mint egy 80—100 tonnás hajó minden tekintetben keresett csínban és rendben tartott schooner volt; hátulján egy — mondhatni — fényüzéssel felszerelt szoba vagyis cabin a fedélzetre volt építve, nem több mint tíz háló alkalommal. Ebbe lakott maga a parancsnok is segédjével, jelölül annak, hogy a hajó nem utasok szállítására, hanem kereskedelemre volt számítva. Mint ilyennek tehát egész üre egyetlen raktárt képezett, melynek lejáró nyílásai a szokott módon le valának zárva, s a hova az egész utazás ideje alatt senki le nem tekintett. Minden kötél, minden szeg, a legteljesebb épségben s rendben újnak látszott. Árbocjai aránylag magosak jó formán hátrafelé dőlten, nagy vásznat (vitorla) vittek, s a szakértőnek mindjárt felötlött volna, hogy minden részlet a gyors vitorlázhatásra volt számítva.

Legénysége népegyiték volt, kik külön véve különböző nyelveket beszéltek, de aligha egyet is jól, s bajos lett volna kitalálni valamelyikét melyik nemzet fia légyen. Mindnyája a naptól nagyon barnult volt, s egy tekintet rájuk, alig lett volna képes mást, mint megannyi kalandort mutatni be, még az avatatlanoknak is. A parancsnok spanyol nyelven beszéllett velök, s a vezénylet is azon történt. Szörnyű rend volt a hajón, s mégis bizonyos neme a patriarchalitásnak létezék a parancsnok és legénység közt. A legénység nagyon jól tartatott, magának a parancsnoknak asztala pedig minden lehető, s képzelhető finomságokkal, s borokkal rakva, melyekhez egyedüli utasának bár mi időtájban nyulni lehetett, ha tudniillik az a szerencsétlen tenger kórság megengedte volna, melynek leggyűröltesebb stádiuma az éték látásakor kezdődik. Egy pompásan párolgó tál finomul készült éteknek étvágyat gerjesztő szaga, vagy látása is a legrémítőbb undort okozza a szenvedőnek, ki e valódi gyűröltes kórságban szenved.

A hajó elején — mint rendesen minden hajón lenni szokott — volt a legénység lakása, melyhez keskeny lépcsőzet vezetett le, s a hajó közepénél kévéssel előre a kicsiny konyha, mely az eféle kereskedelmi hajóban már sokkal kisebb és

egyszerűbb, mint a gőzösökön lenni szokott. Ez vala a két árboczon kívül minden akadály, mi a fedélzeten létezett, s mondhatni, az egész tér korlátlan sétahelyet nyujta a hajó lakóinak.

Már csak engedje meg a kegyes olvasó, hogy ezuttal mindent elmondjak, mi egy ilyen hajó elrendezéséhez tartozik, mert ha épen nevezetes részeiről feledkezném meg, méltán hanyagság vádja alá eshetném. Aztán szeretném is lassanként minden tárgyat a maga helyén ha lehet, annyira megösmertetni, hogy ahoz további lényeges kérdés alig férhessen, ezuttal olyas valamit kell pedig megemlitenem, miben egy kereskedelmi vitorlás, s egy gőzös közt csakugyan lényeges különbség van.

Egy háznak elrendezésében a kényelmi helyek célirányos elrendezése igen fontos, ezek egy hajó elrendezésében is nevezetes szerepet játszódnak, mint az tapasztalható is nemcsak honi gőzöseinken, de tengeri gőzösökön épen úgy, mint minden más, utasok szállítására alkalmazott hajókon is. A most leírt hajó azonban nem lévén teljességgel utasok szállítására számítva, valamint minden más kereskedelmi hajón, úgy ezen is az említett igen fontos intézkedés teljesen hiányzott. De a ki legelőször kerül ilyen hajóra, s az annyira nevezetes hely hiányzását még csak fel sem teszi, mielőtt további kérdezősködésbe bocsátkoznék, elébb a hajónak minden zegét zugát szorgalmasan felkutatja, hol ilyesminek létezhetését képzeli, s miután azon mindinkább követelőleg ijesztő szomoru meggyőződéshez jut, hogy minden további kutatás csakis valami nem ohajtott veszélybe hozhatná, végre meg kell kísértenie a mások általi utasíttatást. De mennyire bámul el, midőn azon mosolylyal vegyített feleletet veszi: hogy a kérdezett fontos hely nincs teljességgel a hajón, hanem azon kívül. E feleletet sehogy sem tudván értelmezni a járatlan, szörnyű bohóczos kétkedést tanusító szemeket fordíta a gyorsan elmaradó határtalan mélységre, s erről a felelet adójára. Végre csakugyan meg kelle győződni, hogy az csakugyan a szó teljes értelmében úgy van a mint mondák.

Minden vitorlás hajónak, sőt a tengeri gőzösöknek is csaknem kivétel nélkül van elől egy fekvő helyzetben álló,

s a hajó ormányán előre nyuló árbocz, melynek angol neve Jib-boom, francziául beaupré, németül Klüverbaum, s a melyet egy előbbi fejezetben Fek-ár bocz névvel jegyzék. Ezen árbocz több lánczokkal van a hajó elejéhez erősítve, s e lánczok jelöltetének ki az említett fontos hely pótlékaul, de hogy milyen forma acrobatai műtétellel kelljen a dologhoz fogni, annak megmutatására sem rajzban, sem másként intézkedés nem létezett. Az új testgyakorlati szereplést tehát magának a szereplőnek kellett kitalálni; az első próbatételnél azonban ez igen alkalmatlanul sikerül, mert a hajó odongása mellett az egyensúlyozás felette bajos volt a szokatlannak, de egypár ismételt kísérlet után végre mégis a kötelen tánczolás mesterségének e sajátyszerű nemébe is csak bele szokunk.

New-Yorkból a nyugot-indiai szigetekre utazva, az út merőbe déli irányu; ezt azonban a partok közelében megkísérteni még gőzösnek is késedelmes, a midőn a nagyon veszélyes partokat kerülni kellett, a Dunánknál gyorsabb folyásu öböl folyam ereje ellen kellene küzdeni. A feljebb bőven felfejtett természeti okoknál fogva tehát, kiérve a New-Yorki kikötőből a nyílt tengerre, a nyugot-indiai szigetekre, s kivált a szélfeleltiekre törekvő hajó keleti irányba kell hogy vitorlázzon mindaddig, míg az öböl folyam sötét-kék vizének keleti zsinórját átmetszve, a mocskos zöldes-kék vizet eléri.

A folyamnak ezen átmetszése az időjáráshoz képest lehet több vagy kevesebb idő alatt megtehető. (Tengerészeknél a jó vagy rossz idő alatt csakis a szél, vagyis inkább a lég mozgása értetődik, s más viszonyok ide nem tartoznak). Kedvező északnyugoti széllel, mi az észak-amerikai partokon nem ritkaság, kivált a melegebb hónapokban, jó vitorlással egypár nap alatt túl lehet rajta esni. Azon túl déli irányt véve, az északkeleti passátot keresi a hajó, mely ott igen kedvező irányu a nyugot Indiákra törekvő vitorlásokra nézve.

Néhány napi hajózás után a tengeri friss lég lanyhulni kezd, a cabin minden szellőztetés daczára rekkenő lesz, benne éjjel a legkönyebb takaró is szenvedhetetlen, és szünteleni izzadás kezdi a testet nyommasztani. A kezdetben éles tengeri-szél, tudniillik lassanként a kellemes lanyhaságu passátba

megy át, mely kivált naplementekor gyöngéden frisítő fuvalomba csillapul, önkénytelenül a költők bájos, andalító stb. Zefirjeire emlékeztet, s érezni kezdjük, hogy más égkörökhöz közeledünk. A megrövidült esti és reggeli szürkületek figyelmeztetni kezdék az idegent, hogy az eddig még nem látott tropikusok csudáit megközelíté, és egyszerre átvillana elméjén mind az, mit ezekről olvasott vagy hallott, s a melyek mennyiszor akkora varázs erővel hatottak képzelődésére.

A lég kör naponta mindinkább hevült, mérséklete éjjelre sem szállott, s a szörnyen átizzadt ágy már égeté a testet. A hőség által okozott bő izzadás korán reggel kiüzé a szokatlant átizzadt fekhelyéből, sietett a reggeli hús szellőben álmatlanságtól bádgyadt tagjait a hajó ormán enyhíteni. A sötét-kék színű víznek addig nem tapasztalt rendkívüli tiszta átlátszóságában mélyen merülhetének a hőség miatti nyugtalan álmotól lankadt szemek, a hajó csak nem a légben függeni látszék, s rézzel borított vizvonalának legmélyebben eső szegcsekéit is egyenként meg lehetett számlálni.

De a még soha sem tapasztalt látvány élvezete alig vevé kezdetét, máris újabb tárgy lépé meg figyelmét, a midőn egyszerre madár-csoport felrebbenése rezzenté fel az idegent az épen elkezdődött andalgásból, melyek a közibek érkezett váratlan jelenettől felriadva, a víz színe közelében gyors szárnyakon tova száguldának.

Meglepő látvány volt ez annyival is inkább, mivel e sajátságos vízi madarak mondhatni épen orrunk elöl kelének szárnyra a nélkül, hogy azokat elébb a víz színén uszkálva észrevettük volna.

A tropikusok tengereit közelítők meg, melynek sok fényes csudái közt, a hal és madár közti egybekötő láncszem feltalálható az ezüstszerű gyönyörű kis repülő halban. (*Exocetus volitans*).

A repülő hal számosan található a forró égöv tengereiben, de tán semmi más tengereken nem látható akkora mennyiségben, mint nyugot Indiának gyönyörű vizeiben, s valamint a nyugot-indiai tenger méltán nevezhető a világ vizei parkjának, úgy e gyönyörű kis állatka e nagyszerű vízi park pajzánkódó madárkájának mondható.

Az e vizekben haladó hajó olykor rajként riasztja fel e sajátyszerű szárnyasokat, melyek minden irányba elröpkednek, mint ősszel a magos fűben menhelyet kereső fürjek. Reptökben nem emelkednek magosra, hanem alig egy lábnyira a víz színe felett emelkedve, nem nagy távolságra repülnek; rendszeren a látkörből ki nem repülnek, s leszállásuk pontjáig szemmel kísérhetők. Nagyságra nézve a szunyogétól a félfontos pisztráng nagyságáig minden alakban léteznek, a nagyobbak azonban inkább csak távol a partoktól láthatók, s ha kicsinyek mutatkoznak, mindig valamely part közelségét jelentik. Mentől nagyobb ezen hal, annál nagyobb távolságra szokott repülni, némelyik az örege közül annyira kifejlett repülő tehetséggel bír, hogy repülésében elvesztjük szemeink elől, mielőtt leszállanának.

Ezen halak röpkedése épen olyan mint a madaraké, szárnyaikkal tudniillik ép úgy csapkodnak mint ezek. Szárnyaikat az első úszószárnyak meghosszabbított alakja képezi, s papírszerű átlátszó hártya szerkezetűek. Szárnycsapkodásuk annyira gyors, hogy szárnyuk létezése alig észrevehető, s úgy tetszik, mintha a léghen függenének. Felrebbenésök, vagy leszállásuk alkalmával azonban szárnyaik remegése tisztán észlelhető. Leszállásuk nem madárszerű, hanem egyszerre lepotyannak olyan formán mint a magányosan elmaradt keleti sáska szokott. Gyakran láthatni e vízi szárnyasokat leszállás után ismét rögtön szárnyra kelni, minek oka az: hogy valamely ragadozó hal közelében ereszkedtek le, melyet észrevéve, menekülés végett ismét felrebbennek. Olykor éjjelenként ezen halak a hajó fedelzetére hullanak, honnan felrebbenni többé nem képesek, hanem mint igen finom és kapós eledel, a hajó asztalának legkritikább csemegéjéül szolgálnak.

A történet úgy akarta, hogy egy oly hajó legyen ez, mely egyedüli utazójának minden előtervezete nélkül, több tárgyak látására adjon alkalmat, mintsem czélja igényelte volna; ezt azonban bizonyosan veszteségnek mondani épen nem lehetett, sőt ellenkezőleg nem volt kellemetlen annak hallása: hogy Port au Prince-be, bárha rövid időre, beszállandunk, s hogy tán más nap korán reggel San Domingo vagyis Hayti partjait látni fogjuk. Megemlítve azt, hogy az ily határozott

előrevaló megmondások a jel nélküli végtelen térségen felette furcsáknak és józs-szerűeknek tetszenek a még újoncz tengeri utasnak, mindenesetre azt hiszem, nem csekély mértékben izgatná fel kandiságát bár kinek is; de kivált annak, ki népek s országok látására s tanulmányozására magában vágyat, hivatást érez. Különösen pedig Hayti, a tisztán néger status, nem csekély érdekléssel bírhat, ha mást nem is olvastunk vagy hallottunk volna róla, mint a mit Victor Hugo egy időben annyira keresett Bug-Jargal nevezett regényében róla mond. Avagy nem óhajtanók-e ama pompás lugosokat látni, melyeknek valamelyikébe rejtőzve a gyönyörű fejrő nőbe annyira szenvedélyesen szerelmes Bug-Jargal, a néger, guitarreja és éneke andalító hangjaiban bocsátá forró szerelmének korláthatatlan árjait? Ki ne óhajtaná saját szemével látni a regényben itt-ott leirt fényes lakait a tropikusok égető napja alatt elpuhult, fényűzéshez szokott, de már rég kiölt, kiirtott ültetvényeseknek? Azon meglepő történetek idejétől óta már fél-század gördült el, s a felszabadult néger, ki elég erélyes volt arra, hogy a hatalmas francia uralom alól magát kiszabadítsa nem csak, de sőt a világhódító nagy Napoleon visszafoglaló vágyainak is dacolni tudott, — kinek keblében egy Toussin Louverture születhetett, bizonyosan erélyét, ügyességét arra fordítá, hogy a természettől is a legbővebb mértékben megáldott honában, a francia ültetvényesek által már megalapított mívelést, s jól létet a lehetőségig kifejtse, vagy legalább volt zsarnokaitól a fejérektől átvett fokozaton tartsa. — Ilyen s ehhez hasonló képzetek igen is bő mértékben felizgathaták az utazó kandiságát, s türelmetlenül lesé a pillanatot, melyben felzaklatott kandiságának ezen legendakivülibb újdonság lép-lével fedett tárgyat megláthatja.

Egy lankasztó tropikusai éjnek kora reggelén, mikor az ég csillogó boltozatának csudái a világosság királyának páratlan fényében elhalványulni készülének, a tűzként hevült ágy a bádgyadt álmatlankodót a hajnal enyhe szellőjébe frissülni kergeté. A hajónak baloldala felől nagy fekete tömkeleg kezdé kifejlődni a kétesen oszlani kezdő éj sötétségéből, mely azon irányban az egész láthatárt korlátozni látszék. Nem lehete nagy a távolság, mely e fekete tömkeleg s a hajó közt létezett,

és a melyel, a csaknem elhaló szellőben, keleti irányban, csekély gyorsasággal, párhuzamosan halada.

Ezen geographiai szélességeekben — mint már érintve volt — a reggeli és esti szürkület már nagyon rövid ideig tart, s valamint a természet egy örökösön tartó nyárnak örök zöld öltözkéivel jellemzi ott az évnek minden szakait s hónapjait, úgy a nap és éj, megosztva a földnek sarka körüli megfordulása idejét, egyik a másiknak osztalékát még az átmeneti időben is, mint ha megrövidíteni nem akarná, tizenkét órát uralg kirekesztőleg az egyik, s ugyan annyit a másik.

Alig jelene meg tehát az említett sötétlő tárgy a reggeli álmát szenderegni tetsző aprón gömbörlő hullámokban redőző víz színén, az oszlani kezdő éj homályából gyorsan fejlődének ki a kétes tömkeleg körvonalai. A víz tükréből sietve felmerülő napsugarak aranyzott nyomot hagyván magok után sima utjokon, mondhatni egy ugrásba gazdag fénynyel önték el a világon a legtündéribb színezetű földet, melyre emberi szem valaha tekintett.

Az első benyomás, melyet a tropikusok növényzetének legelső látása ránk nézve tesz, örökké tartó jelekkel vésetik emlékezetünk táblájára kivált akkor, ha a vaktörténet napfelkeltekor varázsolja előnkbe azt. Megfelelkezik ilyenkor magáról a leghiggadtabb jégtermészet is; egész valója, minden érzéke, esze, lelke, s tehetségei egyedül szemeiben összpontosulnak, láterejébe költözik egész valója, s ha netalán kérdeznéd egy ilyen elszobrult egyéntől: mit tart a többi érzékek neveiről? aligha elfogultsága első perczében nem azt felelné hogy azok nem is léteznek, vagy ha igen, csak szót sem érdemlő alárendelt szerepűek.

A lángoló és csillogó zománczozatu mély zöld színt, mely egy teljes tropikus növényzeten előmlik, valódi minőségében csak az ösmerheti, ki szépségéről saját szemeivel tanuskodott; avagy nem bár kinek is feltűnő csak a virágházban is felnőtt, s mesterségesen ápoltt tropikus növénynek mély smaragd zöldje? sőt némelyikének teljes ércz zománczában fénylő vastag levelei nem meglepők-é? Mit gondol a kegyes olvasó, milyen lehet ez ott, a hol nem a fűtés idézi elő a növény létezésére megkívántató hő fokozatot, a hol nem

üvegen át megtörött mesterkéltnapfény összpontosítja a zománczó tűzet, a hol nem az embernek ügyesen ápolni tudó keze vezeti rá a megkivántató nedvességet, a hol mind ezt a mesterek nagy mestere, maga a nagy természet teszi meg, a legutánozhatatlanabb módon? A hol az épen megkivántató hő fokozat önkénytelen s mindig megvagyon, hol a napnak függőleges szűz sugarai az eredeti zománczó erő adják, hol a szerfeletti gyors elpárolgást pótló esőzés oly rendkívül dúsan özönlik le, hol végre épen e gyors elpárolgás a légkört mindig bizonyos nedvességi fokozaton tartja, melynek sem mennyiségi, sem egyenlőségi, sem hő fokozat beli aránya semmi mesterkélés által nem utánoszható.

Ilyenek a megkivántató körülmények, melyek a tropikusok gazdag növény életét feltételezik, annak virító zöld szőnyegét utánoszhatatlanná teszik, s a melynek fényéről az éghajlatunkban gondosan ápoltt, de a száműzetés kinjaitól gyötört virágházban nevelt tropikus növények mély zöldje, alig nyújt egy gyenge árnyékot, de teljes nagyszerűségében nyílik meg előttünk San Domingo szigetén.

A sziget északi partjai valának ezek, melyeket megközelítünk; pompás lombozatu erdők felváltva virító mezőkkel szegélyezik a messzire bekanyaruló tág kebleket, melyeken a mérséklett égálgak fiától csak nem is képzelhetett növényélet ömlék el, mely ellentállhatatlan ereje s hatása köréből minden egyebet kiszorít. Ez már többé nem csak nevet s mosolyog, mint azt mondani lehet éghajlatunkban a tavasznak teljes pompájában diszló egy májusi látványról, hanem magasztos méltóságban bámulást parancsolt.

Mennyire emelné e természeti nagyszerűség disztét, ha a rendkívüli növényzet szegélyét virító városok, tornyok, kúpok, villák, falvak, vagy bár csak szerény kunyhók diszitenék. Mennyi temérdek ezer munkás kéznek tudna e nagy vadon csendes hont és jól létet adni? aztán az iparos munkásságnak mennyi csudáit állítaná elé a kitelepített szorgalom csak fél század teltével is? — Ilyenek, s ehez hasonló gondolatok ostromolták legelőbb is a mérséklett égálg civilisált fiának bámulástelt keblét, a midőn e partokat megközelítve, annak boldog lakóiról tanuskodó jeleket óhajta észrevenni, melyek a gyönyörü

képet kiegészítsék; de hiában vala minden fürkészet, mert a tündéri föld lakóinak mozgalmairól még a távcső sem adhatta semmi sejtelmet.

Mondják pedig a francia gyarmatok krónikái, hogy volt is e földi paradicsomon a legpompásabb ipar, s a fölséges partvidék, melyet szemlélénk, nem rég gyönyörű telepek iparos keze alatt díszlett falvak, ültetvények, pompás lakok s kertek boríták el azokat.

Lehetetlen! a históriának hazudni kell, mert hogy mindez alig hatvan év alatt épen ennyire nyom nélkül tűnt volna el, hogy még helye se lássék, azt elhinni valóban nem lehet. Avagy a néger faj ne lenne-e egyéb haszontalan gyáva orgyilkosnál, ki a szó teljes értelmében egy egész civilisációt kiirtott maga közül azért, hogy a valódi édenszerű országot az eredeti barbár állapotba visszataszítsa?

Fájdalom! ezt mondják még kevés életben lévő menekült szemtanuk. Hanem ezekből szólhat a boszuvágy bőszen lelke is. De mondani látszik ugyanazt menydörgő szavakkal a síri mély csend, mely az egész látkörön előmlék. Az óriási növényi életen kívül semmi más életjel nem mutatkozik a tündéries képen, s a nagyszerű erdők szélein magosra tornyosuló, sajátoszerű legyező forma koronát lengető, még soha nem látott fa colossusok, mint megannyi siremlékek, néma bizonyosságot tenni látszanak az egykor árnyékával fedett civilisációnak legvadabb legyilkoltatásáról. Semmi hang, semmi nesz, sem valami épület, vagy bárcsak kunyhó, nem háborítá a rémitő síri csendet, s nem szakasztá meg az erdők és mezők egyhangu némaságát. A mélyen bekanyaruló keblek partjait a magány egyhanguságával csapkodják a tengernek örökös mozgásban küzdő hajjai. Egyetlen egy hajócskának fejjér vitorlája sem mutatkozik, mely a síri csendben mégis valami életet öntene, s ha földleírások nem mondanák, hogy e szigetnek számos lakói is vannak, azt hinné az ember, miszerint valamely új föld közelébe vetődött, melyen az emberi faj még meg nem jelent. Soha ennél szebb, de egyszersmind szomorubb látványt ember még nem szemlél.

A mély csendbe borult, de fölségesen gyönyörű part hosszában csak csendesen halada a Schooner. A kristály

tisztaságu mélységnek felszínét alig gömbörité egy-egy szélséyes fuvalom, melynek felfogására bárha minden vitorláink a lehetőségig tárva valának, a csekély nyomás alatt csak keveset domborulva, menete is szunnyadóba átkelni látszék, mintegy elálmosodva a mély csendtől, mely környezé.

A megközelített part hosszában nyugoti irányba kelle vitorlázni, hogy Cap San-Nicolas-t elérve, betérjünk azon nagy tenger kebelbe, melyet Hayti-nak nyugotfelé kinyuló két karja ölel, s a melynek legbensőbb végén vagy szélén Port au Prince, a sziget legnépesebb helye, s hajdan fényes fő városa fekszik.

Már haladat felé közeledék a nap, midőn Mole St.-Nikolas, a Hayti-i zsarnokok e Toulonjának tropikus fákkal egybefont épületei a visszatekintő nap sugaraitól még világítva voltak. Hanem nehogy az olvasó e néger Toulonban valami nagyszerű tengeri Arsenált képzeljen! mert ilyesminek ott nyoma sincs. A hasonlatosság csak annyiban értendő, hogy ott van Haytinak állambörtönei, s a melyről az észak felőli földnyelv csucsa is nevét veszi.

Cap St. Nicolas-t tehát körülhajózva alig pár mértföldnyire a parttól, bekanyarula a hajó a Port au Prince-i nagy öbölbe, honnan még 50 mértföldnyi ut vala a kikötőig megteendő. Az éjnek folytán elég idő lett volna Port au Prince megközelítésére, de az a leggyakorlottabb hajósnak sem tanácsos a számos zátony torlaszok miatt, melyek a nagy öböl beljében találatnak. Bemenni tehát már késő lévén, az ellenkező szélben hosszú cirkálásokat kezdett a hajó (az ilyen s ehez hasonló tengerészi mozdulatok [maneuvre] megértetését más alkalommal), eként az éjnek folytán lassanként a St. Marc csatornáját megközelítendő.

A Hayti-i nagyszerű tengerkebel lassanként vonul össze, s a szigetnek nyugotfelé kinyuló két földnyelvét Gonave szigete ék-ként látszik egymástól elválasztani. A nagy sziget térképe óriási tengeri szörnyhöz hasonlít, melynek nyugotfelé szélesen nyíló szájában Gonave sziget óriási falatként kebleződik. E mellék sziget északi oldala s a szörny felső állcsontja közt van a St. Marc csatornája, Pont au Prince egyik fő bejárója.

Korán reggel Gonave sziget közelében teljes szél csendbe fűggének a Schooner vitorlái. Az egész természet, maga a tenger is, hajnali édes álomba látszék szenderegni, melynek csendjében a már mind két felől látható partok, mint a víz sima szőnyegére feküdt sötét árnyak, szintén szenderegni látszának. Azonban a belföld magas hegyei mellől hirtelen fölbukkanó nap valódi tündéries vidéket fejtett ki az éjnek ép oly gyorsan távozó homályától leplezett sötét alakokból.

Jobbra vala a gazdag harmat csöppjeiben fürdött Gonave Smaragdja, balra pedig már az emberi munkásságnak nyomai kezdenek fölmerülni a számos ültetvényekben, melyekkel a part meglehetősen borítva van, tarkázva itt-ott egyszerű mezei lakokkal, s helységekbe egybe csoportosulni akaró házakkal. Sőt egy távolban látszó nagyobbacska helység — tán St. Marc — tornyáról a reggeli Ave harangja köszönté a fölkelő napot.

Keletfelé a távolban dús növényzettel borított magas gerinczezetű hegyláncz mutatkozik, melynek keletre tartó iránya rendkívüli elevenségű kékség azurjában enyészék el. A legközelebbi környezeten pedig itt-ott elszórt eleven színekben ragyogó kicsiny szigetek az egésznek valami tündéries tekintet kölcsönzének, s a még soha nem látott elragadó képnek újoncz szemtanuja szinte várja, hogy a varázsszerű bűvös zöld pontocskák megnyiljanak, s keblökből könnyű fátyolba burkolt tündérek seregei szellemi könnyedségű lábakkal lépjenek az ezüst szőnyegre, az illatos reggeli fuvalmak hárfa hangjánál hajnali tánczukat éldelni.

A keletre látszó hegyláncz irányába vitorlázva, s hátrahagyva Gonave szigetét, a mindinkább egybevonuló öbölnek másik partjai is mutatkoznak. A hegység e partok hosszában nyugotfelé a sziget déli földnyelvén végig elterjedni látszék. Már mind két part oly gyönyörű természetet mutata föl, melyet csak a legpajzánabb képzet nyújthat a mesékben ringatott léleknek s melyek csak a tropikusok szélein létező vidékeken láthatók, melyekben a természet egyszerre oly gazdag nagyszerű, s bámulásra méltó formákban jelentkezik.

Déltájban a nagy öbölnek egybeszoruló keblében már látszék az erdő koszorúval kerített Port au Prince, mely egy a hegyláncztól lebecsátkozó s lassanként enyésző, az öbölbe

bekanyaruló alján fekszik. Tőle nyugotra, még soha nem látott növényzetű kertek látszának azt egy faluval egybekötni, míg balra nagy rónaság látszék a sziget északi felén elterülni.

Végre a napnak legmelegebb szakába horgonyt vete a Schooner meglehetősen távolságra a várostól: A tropikusok csudáinak első látására bár minő képzeleti higgadtság bizonyosan felvillanyozva lesz, s nem csekély türelmetlenséget fog érezni a távrolról bámult természetet közelben is megtekinteni s élvezni. — Mennyire lehangolók s bosszantók lehetnek tehát a Schooner vezérének ilyen tartalmu szavai:

„Maradjon ön csendesen a hajón, Port au Princeben, most nem egészen tanácsos idegennek kiszállani, mert bárha életveszélytől tartani nem lehet, kellemetlenségeknek mégis lehetne kitéve. Ezuttal csak magam megyek partra, s jó viszonyban lévén magokkal a legfőbb emberekkel, önnek minden akadály nélküli szárazon mulatást eszközözlendek. Mindenesetre a francia Consul védelme alá kell önt előbb tennem.“

A hajó területére korlátozt fogság valóban nem vala kellemes; de mit lehet tenni egyebet, mint a jó indulatu tanácsot megfogadva, a rossz tréfához jó képet csinálni. A látszó segedelmével kelle tehát élvezni a mutatkozó természetnek, s a pompás vidéknek gyönyöreit, melynek közepette Port au Prince fejér épületei kellemes benyomással hatának s távrolról igen sokat ígérő kinézéssel kínálkodának.

Rémítő hosszúnak tetszék a hőségűl nyommasztó délután. A legelőbb tapasztalt tropikus forró nap lankasztólag hatott az ahoz szokatlan testre, s csak hamar az annyi újabb meg újabb élvezetet nyújtó távcsőnek égető hengere már alkalmatlan kezde lenni. Jelentkezni kezde ama fárasztó kellemetlen érzés, mely a tropikusok élvezhetését annyira zavarja. Végre bekövetkezék a gyorsan fölvonuló est, s véle a frisztő esti szél. A hosszas várakozás után valahára evezők buczkolásai valának hallhatók, melyek közeledve Schoonerünkhöz, meghozák a már nagyon várt parancsnokot. Nem csekélyebb élénkséggel mint megszabadulását váró rab, megrohanva a közeledőt, a lehető legörvendetesebb ujságul mondá: „holnap korán reggel együtt fogunk partra szállani, s ön élvezheti tetszése szerént a néhány napi itt mulatást.“

Hayti vagy San Domingo az antillák nagyobb szigeteinek egyike, s e tekintetbe a második helyet foglalja, melyek területi kiterjedésre nézve eként következnek: Cuba, St. Domingo, Jamaika és Porto Rico. Fekvése az északi szélesség 17. és 20-ik, a nyugoti hosszúságnak pedig 68. és 75-ik foka között határozódik, 1492-ik évben Columbus fedezte föl, de csakis 1630-ik évbe kezdődék benépesítése némely francia kalandorok által.

San Domingonak legelső betelepülése óta oly annyira különös történelme van, melyet oly rövid idő lefolyta alatt alig képes valamely más ország fölmutatni. Volt röviden tartott fénykora, mely regényességével s gazdagságával Colchisra s arany gyapjára emlékeztet. Volt ez a dicsőségnek s nagy tetteknek szinpada is. Fájdalom, hogy azokat inkább csak a regény adá át ösmereteinknek, mely nem figyelve a távol ország valódi történelmére, a rajta történt iszonyatos vértettek rémitő száma, melyeknek undoksága minden lehető fényes emléket örökre elhomályosít, nagyobbára nem ösmeretesek.

Félszázada mult már, mióta egy iszonyteljes lázzadás kiírtá e földön az odatelepült europai civilisatiót, kiírtá pedig oly módon, milyenhez hasonlót a világ történelme föl nem mutathat. És mégis vannak az emberiségnek oly alacsony szennyei, kik az emberiség e meggyaláztatásának fő eszközeit mint hősöket éneklék meg, s magasztalák fel a civilisatio beteges hiszelékenysége előtt. Nem keltek ott pártok egymás ellen harczra elvkérdés vagy jog felett, hanem emberfaj emberfaj ellen, mely csakis a másiknak teljes kiírtásával érzi magát kielégítve s biztosítva, és a föllázadt tulnyomó többségben az irgalom sugallata nem létezik.

No, mind egy! patakkal folyt San Domingo földén a sántányi fogalmazatu mesterséggel kisajtolt ártatlan vér, hanem egy hasonlóan vétkes, emberi jogokat tipró intézmény megszüntetése végett történt. Ha ennek elérésére a tettesek érdemesek voltak, akkor — bár ha embertelen módon, — csak egy régi nagy bűn megbűnhődése történt az elkövetők utódain, de ha arra érdemetlenek, akkor a legocsmányabb módon végbevitt vérontás bosszút fog ide hátrább ismét az utódokra hozni. Lássuk tehát mindenekelőtt, mi lett a győztesek keze alatt

a kívülről gyönyörűen kinéző országból. Tekintsünk be egy kissé annyira bár, mennyire az idő rövidsége engedni fogja.

Lépünk e fölséges természettel borított partra, tekintsünk körül mi történt benne a félszázados szabadság ideje alatt, mert az öbölbe valóban nem igen vala észrevehető olyas mi, mi az előhaladásnak legkisebb jeléről is tanuskodhatott volna. Sőt ha a sziget hajdani statisztikai állapotát tekintetbe vesszük, az akkori időben létezett nagy ki- és bevétel, már magában bő forgalmu s nagyon látogatott kikötőt föltételez. Most, egy két tengeri hatalmasság hadi hajóját kivéve, — melyek itt gyakran megfordulnak — a nagy tengeröböl tág ürje ugy szólván kong az ürességtől.

A derék hajóvezér társaságában tehát a partfelé evezve végre a hajóladikja; közeledve igen sajátos utasítást ada a vezér ezen szavakban: „Ön épen nevezetes alkalommal érkezik ide, mert a presidens épen nevezetes ünnepélyre készül. Közelebbről hadjáraton volt a sziget Spanyol része ellen (a Santo Domingoi köztársaság), hol derekasan megverte a legbiztosabb hírek szerint, de ő győzelmet hirdet tudatlan gaznépének, s ezt megünnepelni készül. — „Sok bohózatost és nevetségest fog ön a parton látni, hanem szorosan őrizkedjék a nevetéstől, mert jól megjegyezze, hogy barbár hiusággal fog találkozni, s közte forogni“ s ezzel partra lépünk.

Port au Prince kikötője ép azon állapotban diszelge, melyben hihetőleg világ teremtésekor volt, az az: épen semmi épített kikötője sincs, mely a hajók közeledésére vagy kikötésére alkalmul szolgálhatna. Így volt-e ez a francia uralom idejébe is? azt hinni sem lehet, de lett légyen akkor bármilyen, mindennek nyoma oly tökéletesen eltűnt, hogy valaminek csak létezését is gyanítani nem lehetett.

A várost környező erődök is mind a francia uralom korából valók, jelenleg oly rozszant állapotban vannak, mintha minden darab köve elrepülésre akarna kelni. Némelyike máris homokkal töltött hordókkal van kifoltozva s használható állapotban tartva, mi sokkal bohózszerűbben néz ki, mint a török várak bástyázatának sövény fonadékkal pótolta erősítései, s igen alkalmas látvány vala arra, hogy a szives kapitány

tanácsára eleinte mingyárt emlékeztessen. De vannak még más tárgyak, melyek az idegent nem csekélyebb mértékben lepik meg partra szállásakor. Legelőbb is egy rakás, csak nem meztelen, s mindenesetre rémitő rongyos, piszkos, henyélő nép az élet minden korából, környezi az idegent, melynek kivált fiatalabb része kíváncsian csődül a kiszálláshoz közeledő ladik elejébe, s a kiszálló idegent rögtön koldulással ostromolja. Ez bár hol is nem kellemes benyomást tesz az idegenre, itt pedig, hol a természet annyira pazarnak látszik, épen nem. A sok fekete pofa úgy nézett ki mint megannyi kielégíthetetlen varju, annyival is inkább, hogy nem kenyeret, hanem szivart, pálinkát és pénzt követelt inkább mint kért.

E szemtelen rongyos sereg a veres-hagymaszertű szemekkel, magában nem annyira visszataszító mint inkább nevetséges volt. Mindenfelől hangzék a: „hé! petit blanc“, nállok szokásos megszólítása a fejér embernek. Hanem mind ez csak semmi vala még ahozképest a mi a kiszálló hely közelében lévő vámház előtt, egy csoport mindennemű egyenruhájú Haytii katonaságban mutatkozott. — Valóban rögtön bebizonyult a derék kapitány előrelátó gondoskodásának szükséges volta, mert daczára a fontos figyelmeztetésnek, oly rémitő nevetési inger szorula a korlátok közé parancsolt torokra, miszerént az intésnek minden komolysága mellett is szinte explosio történt.

Ugyanis e gyász vitézek egyenruhája annyira borítva volt minden színű nagyobb kisebb foltokkal, miszerént végtelenül bajos lett volna kiszemelni, melyike lehetett valaha az egyenruhák kelméinek alapszine? Az egykor hihetőleg frakknak alakított felső ruha, tán egyetlen egy esetben sem képviselő többé azt minek eredetiképen szánva volt. — A frakknál jelentékes hátulsó két ágazatu függelék nagyobb részinél egészen hiányzott, nehánynál egyikfele még meg volt, s büszkén fedé olykor a félmeztelen fekete czombot. A sokszorozva ismételt foltozás durva fejerítetlen czérnával nagyszerű öltésekben vala tőkélyre vive. Különös gond vala mindenikénél észrevehető a nagyszerű öltések sűrűségéből, melyel a hajdan veres lehetett hajtóka örök föntartására törekedtek.

Fegyverzetők mindenféle összeszedett puskák nemeiből vala, a világ minden népeinek régiebbkoru s már félredobott

gyáraiból, melyeknek csövei s szuronyai úgy néztek ki mintha nem érczből, hanem annak csak rozsdájából lettek volna egybekalapácsolva. Lábbeliről természetesen szó sem volt, de kinek is kellene ilyes mi a tropikusok alatt? hanem a bohózszerüségnek tető pontját végre is a főrevalók tarkasága tevé. A csákó minden lehető átváltoztatásban, látható vala; közte kitünően szerepelt különösen egy átváltoztatás neme, mely úgy látszék minden más fölött divatozék e tiszta fekete legiónál, t. i. a csákótető szalmakalap karimába bele varrva. Pótolta némelyikénél a csákót az ösmeretes magos tetejű cилinder kalapoknak is mindenféle össze vissza horpadt ódon nemei, melyeknek már alakja is szintúgy vágyat gerjesztett, hogy az ember beüsse, míg mások fővegét csakis egy tarka pamut kendő pótlá.

A vámháznál örökös csapat közt úgy látszék tisztek is valának, még pedig akkora számban, hogy tán több vala a parancsnok mint a legénység, ezeknek is egyenruhája nem sokkal vala jobb mint a legénységé, úgy szintén a lábbeli is nem látszék a tiszti equipirung kiegészítő részéhez tartozni, a kardoknak pedig mindennemei s mindenformái száz bogba toldozott, nem is kender, hanem pálmарost madzag pantalléron lógott le nyakukról. A tiszti főveg óriási fölszegzett kalap (Sturmhut) volt, melynek újhoid forma két hegyes vége bele-szurva lenni látszék a széles vállakba, melyek egyikét a kopottság legnagyobb fokán lévő epaulette födeze. Legsajátságosabban vevé ki magát köztük egy lovas tiszt — huszár, dragonyos, dzsidás, vértес vagy tán leginkább bohóc, vagy mi? — magosan ülve tizenhárom markos hosszú fülü s madzag készületű paripáján, a már leirt tiszti készületben azon lényeges különbséggel mindenesetre, hogy meztelen sarkát óriási sarkantyuk díszíték, hihetőleg mivel természetes színe a kordovánt teljesen utánzá.

A Haytii lovasság e remek példánya úgy látszék valami parancsot vala kiosztandó, vagy pedig valami nevezetes újdonságot beszélt elő a körülálló tiszti seregnek, s a rendet alakított bohóczos kinézésű majom legénységnek, kiknek vállhoz emelt puskájuk olyan forma rendet mutatott, mint késő ősszel levélhullás után a tüske bokor.

A lovas tiszt előadását gyakori általános nevetés követé, melyben a legénység egyaránt szerepelt a tisztekkel. Talán nem lett volna érdektelen megérteni miről van a szó, de még a tisztek is a Haytii creol nyelven beszéltek. Ebbe a francia eredetű szójejtés bárha tisztán ki vala vehető, aligha megértené még az is, ki az academie française szótárát első szavától az utolsóig könyvnélkül tanulta volna meg.

Végre fakéregből készült pisztolytokjához nyúla a tiszt, feszítvén az elbámult és nevető görcsel küzdő idegen figyelmét, minő új katonai szokás merülend ki a lovas katonaság e jelentékes rejszelenczéből. Belemerült keze azonban nem pisztolyt, hanem egy megtestesült pálinkás üveget vona ki, s „vive republique“ — „vive Soulouque“ kiáltás közben úgy lát-szék nagyot ittak a hazáért.

Át esve a nevetéstől való őrizkedés első és legnehezebb próbáján, lépünk be már most, az egykori antillák királynéjának fényes fővárosába.

A már szemügyre vett katonaság s csöcselék nép bárha nem is ígért valami különösset a város beljében, de azt még sem várná az idegen a mit valóban talál. Az épületek általános oly rozzant állapotban vannak, miszerént alig képes el-hinni a szemlélő hogy ott valaha fénytűzés is létezhetett volna. Rozzant szu ette egybetört ajtók, omladozó ajtófelek, töredezett salu szárnyak mint meg annyi rongy, loginyáznak a kifordult sarkokon. Az épületek falai többnyire kidőlve, részént durván kidarabolt fával vannak pótolva. Más helyt az egybe omladozott falak romjait a tropikusok buja növényzetű hatalmától gazdag zöld lepel borítja, a pusztulásnak, s szegénységnek tökéletes bélyegét hordja.

Az általános rozzantságnak e szennyes rongyokba szaka-dozott tömkelege közt itt ott még ma is láthatók a hajdani fénykor szilárd anyagból épült palotáinak nyomai, de most a pompás oszlopszatu vagy ivezetű folyosókat dudva borítja. Az egész úgy néz ki mint pusztá csárda, melynek bejárója tövis-sel, gazzal van berakva, s az utoljára benne lakott baromfi vagy disznó sereg a dűledező falba tört lyukon jára be éjjeli menhelyet keresendő. Így néz most ki a nyugot-indiai kroni-kákban pompásnak említett Port au Prince, vagy a hogy a

barbár néger hiuság akkor nevezni szereté Port republicain. Melyet most megtekintve, a legérzelgőbb philanthropus sem kerülheti el azon kérdést: hát ez-e eredménye a hatvanéves szabadságnak? ilyes valaminek létesítéséért kelle kiirtani e földről a civilisatiót bárha az zsarnok volt is, s az emberiség irányába nem épen méltányos?

A város legmagosabb pontján kell vala egykor a főkor-mányzói laknak állani. A dudvával borított tág téren még mais ki lehet ösmerni a pompás tervezet nyomait, melynek közepén a pompás építetű palota az egész tájon uralgott volna. A kert, vízvezetések s szökőkutak még nem valának működő állapotban a forradalomkor, a még teljesen be nem végzett pompás épület pedig a földdel egyenlővé tétetett.

Forduljunk e földi paradicsomszerű, de ép oly szerencsétlen kinézésű városban bár merre, mindenünnen a vadság, s feslettség szennye, s rongya tűnik fel. Ha itt ott több térésebb helyein egy tisztább kinézésű épülettel találkozunk, bátran fogadhatunk százba egy ellen, hogy nem néger lakik benne, hanem idegen Consul vagy kereskedő.

A város széles egyenes utczái s tág terei valaha lehettek kövezve is, de szőrnyen ellévén hanyagolva, vagy nagyobbára fölszedve, jelenleg saját nemökbe hasonlók az azokat szegélyező épületekhez. Sár és mocsár képezi a kövezetet jelenleg, hemzsegeve szamaraktól, disznóktól, ludaktól, récéktől, s ha egy sétácska után az idegennek tiszta ruhája nem lessz az utcák ezen birtokosainak mozgalmai által jó formán tarkára márványozva, jó szerencséjéről szólhat.

Az utcáknak ily feneketlen természetű kövezetén való járhatás kedviért, keskeny deszka vagy fadarabak vannak a nagyobb veszélylyel fenyegető helyeken áttéve. Olyan helyeken t. i. hol az ugrást igen hosszúra kellene mérni. — Ezen rögtönzött hidaknak csak látása is eszébe jutatja az embernek, mennyi esetekben tenne jó szolgálatot, ha hajdanában a sok rudimenta grammatica mellett, a kötelentánczolás mesterségében is egy kevés utasítást vett volna, mert e sajátyszerű ponte Riáltókról a lepitýtyenés vagyis inkább lecsuszás nem igen sokkal nehezebben megtörténhet, mint a jól kifeszített két hüvelyknyi vastag kötélről, legalább ez kevesebbet mozog, s

léptünk alól ki nem fordul. Aztán midőn a Port au Prince-i rögtönzött hidak valamelyikén át igyekeznénk s épen az utolsó lépést tesszük, gyakran megtörténik, hogy a kétésszárú hidnak vége a mélységbe tűnik el alattunk, szárközépig bocsátva le a félig állati tisztátlansággal vegyített bűdös kotymány közepébe. Iyenkor aztán csakugyan nem csuda ha pokolba kívánjuk a hatvan éves barna civilisatiót.

Port au Prince, vagyis inkább Hayti lakói úgy látszik nem ösmerik a civilisált helyek mostankori egyik főbb kellékét, a szállodákat. — Az egész városban ugyanis csak egy locale létezik, mely annyira a mennyire ilyes minek nevezhető lenne, az úgy nevezett Hotel de la Marine. Ez is inkább csak vendéglő (traiteurie) mint szálloda, melyet egy francia tart, inkább az ottan nem ritkán megforduló hadi hajók tisztjei számára, kik a hadi hajók asztalának minden gazdagsága mellett, szárazon is örömet betérnek egy ily vendéglőbe. Már csak ezek kedviért is tehát az említett vendéglő meglehetősen állapotba vala tartva, konyhája s pinczéje sem vala épen meddő, melyért aztán jó árat is kértek, de ez mindég így szokott lenni, hol az efélébe egyedáruság van.

Hanem mind ennek daczára a szárazon jobb a rozsbabbul készült s drága eledel is, mint hajón bár mely delicatesse, kivált annak: ki elég szerencsétlen a tengerkorsággal örökös küzdelembe lenni. — Rozzant szu ette, és scorio szagu vendég szobája azonban, nagy pókháló kárpitozataival annyira unheimlichnak tetszék, hogy a hajónak rémítően meleg légkörű szobája, de tiszta ágya sokkal kívánatosabb volt.

A belföld felett tornyosuló fekete felhők korai haza szállásra intének, melyre a barátságos hajó parancsnok szinte nyugtalankodva figyelmeztetett. — Bajos vala érteni miért volt oly aggodalmas a viharok szokott ember egy kis esőért, hiszen csak nem valánk czukorból, hogy egy kevés megázás fölolvasszon? s szinte halgatag bosszankodással történe a hajó födezetére való visszaérkezés, a midőn a nap még elég magosan álla, hogy még sok egyetmást megtekinthessünk. De még föltünőbb vala, hogy megérkezve, a parancsnok szorgalmatosan lezárata mindent. Ugy szólván az egész hajót átfürkészve, mindent a legtökéletesebb rendben látni törekvék. A

már említett hegyláncz hosszában, a nagy rónaság felett — mely Cul de Sac-nak neveztetik — víztől terhelt sötét felhők nehezlének Port au Prince felé, melyeknek sötét kékbe játszó fekete kárpitozatai kékes lángszinbe sűrűen borulának, s az érkezendő nehéz időnek mély moraját küldék előre, jövetelét hirdetni.

Égi háboru bár hol is keletkezzék, nagyszerűségében a legmeglepőbb tüneménye a természetnek, a nagy természet haragos szava ez, melynek hallására az állat is hunyászkodó félelem némaságába merül. Nagyszerűsége kétszereződik magos havasok közepette, hol a cikázó zigzagokban lesüvöltő menykő sujtva szilálja szét az évezred óta fennálló ősfát, s zengése százszorosan adatva vissza a szikla falak mély üregei által, a nagyszerű Phoenoment tízszeresen nagyszerűsíti. — És mégis, ki egy tropikus égháborút nem szemlélt, annak csak gyenge fogalma van arról, milyen lehet annak potencirozott ereje. Ott a villám nem cikázik zigzagokban mint a mérséklett ég öv alatt, hanem az egész ég kárpítja szélesen megnyilni látszik egyik szélétől át a másikig. Az egész boltozat mint tűzokádó hegynek kifordult belseje, fényes lángba borul, mely a legtávolabb eső tárgyakat is pillanatra a napnál tisztább vakító fénynyel árasztja el, míg a jövő félmásodperc megint, a miénknél sötétebb éjbe borítja. Követik ezt a villám ezerszerezett nagyszerűségéhez mért csattanások, melyek megreszkettetik a földet sarkaiban, s szédülésbe erőltetik a legerősebb idegzetű főt is.

A Cul de Sac felől közeledő felhő ilyen spectaculomot vala, Port au Prince és kikötője fölött eljátszandó. — Csendes vala a lég, mintha félt volna csak motszanni is a közeledő nagy idő előtt. A partok dús növényzetének óriási levelein legkisebb motszanás sem vala észrevehető, s a Schooner hátulsó árboczán lévő szélmutató mozdulatlan élettelenségbe csünge forgóján. — Rekkenő hőség uralga a légkörben, melynek nyomása terhét szintugy érezni lehete. Az éj teljes bekövetkeztével kezdődék a nagyszerű dráma, mely az egész mindenséget lángba borítani látszék, s menydörgései az ég boltozata beomlását képzelteték. E közben megerede az eső, mely ismét sajátyszerű látványt ad a maga nemében, s megérteté

a parancsnoknak elébb tapasztalt gondosságát. Ott a záporokat nem lehet ilyszerű kitételekkel mint: esik vagy csorog jelmezni, ott omlik a víz mint egy cataracta a lángba fürdő felhőkből, s a bibliai özönvizet alkotó esőzés csakis olyan lehetett.

Az ilyenszerű záporok ott sem hosszasan tartók szoktak lenni, s a következő reggelnek felkelő napja újult fényben mutatá be az óriási növényzet nagyszerű zöldjét, mely a légkört a legbalsamszerűbb illattal tölté el. — És pedig van ebbe a balsamozott lanyahe levegőben valami, mi az embert szokása ellen andalgóvá teszi. Felejt multat, batkát se gondol a jövővel, s csak a jelent élvezi, szóval valódi kalandorszerű szellemet kelt föl a gondtalanra vált kebelben. Ki e sajátságos érzetben valaha részesedett, többé csudálkozni nem fog Nyugot-indiáknak mesés kalandokkal át szőtt történelmén, mert az érzet, mely itt a kebelbe lopózik, egy világ kalandjának csiráját hordja magában.

No de menjünk ismét partra, próbáljuk meg ismét a napot a négervárosban valahogy eltölteni. Lobogókkal volt a házak nagyobb száma ékítve, s minden, valamely nagy napra, vagy történendő nagyszerű ünnepélyre mutatott.

Ropogó és pattogó nagy mondatokkal, büszkélkedő győzelmi ívek, koszorúk, szalagok, zászlók s füzérek temérdeke díszíté a rozszant épületeket, a sárba fürdött utcákat, a székesegyházat, a pálinkás hordókkal rovátkolt erődökről pedig ágyuszó hirdeté a nagy napnak nagyszerű jelentékességét. — Tíz akós hordó félfenekével fővegelt madzag pantalléru mezítlábos katonatiszt özön, mint meg annyi tarka sneff lépdélé ide s tova az utcák s terek kotymányait mint megszokott elemét. Békétlenítő dobpergések kíséretében, felöltöztetett Orangután csapatok büszkélkedének egyik utcán föl s a másikon le. És! rémitő vala az erőlködés ismét, hogy a tegnapi barátságos tanács valamiként felejdékenységnak ne iramodjék.

Ama tudatlan vérszopó tigris Soulouque-nak nagy kedve tölt mindenbe — helyzetéhez képest — első Napoleont utánozni. Már presidensé választatása óta 1847-ben császári czimről s koronáról kezdé álmodozni. De miután vér özönben fürödve,

célját már megközelítettnek hívé, eszébe jutott: hogy a Napoleon császárrá kiáltatását egy nevezetes győzelem előzé meg, mulhatatlan szükségesnek gondolá azt magára nézve is, s céljául a Santo Domingoi köztársaság meghódítását, vagyis inkább visszafoglalását tűzé ki.

Santo Domingo a sziget keleti felét képezi. Népe spanyol vegyített vértű, kik Boyer elnök elűzetésekor újabban mutatkozni kezdett faj gyűlölség következtében — mely most már a tiszta négerek közt a mulattók, vagyis vegyített vértűek ellen, vést jósló modorban kezde Haytiban újabban föléledni — 1843-ik évben Haytítól elvált, s külön álladalmat alakított.

Ezt kelle tehát meghódítani, vagyis inkább visszafoglalnia, mielőtt a császári bibort vérben fürdött testére ölt-hetné.

1849-ik év aprilis hónapjában megindula tehát Soulouque rémítő számu tábornokaival. Eleinte a harcszerencséje annyira kedvezett néki, hogy az állam fővárosához 50 angol mértföldnyire közeledett, hanem ott rémítő vereséget kapott. Oda veszté ágyuit, podgyászát, temérdek fegyvert és népet, s a mit három hét alatt előre haladott, azt négy nap alatt kelle vissza szaladnia.

A had folytatására többé gondolnia sem lehetett. Vissza ment tehát Port au Princebe. De mivel mindenesetre győzelemre volt szüksége, tehát a rémítő vereséget hallatlan adagjával a szemtelenségnek nagy győzelemmé keresztelte, daczára annak: hogy országában mindenki, még a gyerek is, az utolsó részletekig tudta miként áll a dolog. — Példátlan gyilkoltatásai azonban, s a zsufolt Port au Prince-i és mole St. Nicolasi-i börtönök annyira megveték a népnek félszét, miszerént a nyilvános hazugságot senki kétségbe vonni sem meré.

Az elveszett naplóban egy hírlap czik foglaltaték, mely e győzelemről szólva, azt a legsajátszerűbb modorban kürtölte. Csak az a kár, hogy itt egész terjedelmében nem jelenhetik meg. E czik szerent t. i. az ép oly nagy hős, mint ember-szerető kegyes elnök, a nagy Soulouque, tüzzel és vassal pusztítva városokat, falvakat, ültetményeket; — kivégeztetve számtalan jelentékes foglyokat; — rémülést öntve Santo Domingonak minden népeibe, a főváros közelébe érkezék. De

nem akarván a szegény népet egy csapásra semmivé tenni, hanem inkább gondolkodó időt engedve neki az önkénytes hódolásra, páratlan vitézségű győztes seregeinek pedig nyugalmat óhajtván engedni, visszavezeté ezuttal, hogy további engedetlenség esetében annál biztosabban vezethesse ismét a Domingoiak végkipusztítására. — Melyre nézt ágyuit ott hagyta előre is, hogy az új hadjárat kezdetével ne kelljen azokat újabban magával hurczolni, stb. Ilyen forma magyarázatot tartalmazó czikkek özönlének a Haytii hírlapban, s hasonló tartalmu óriási plakátok boríták, a kötésökből kimozdult utca szegleteket, hirdetvén a nagyszerű Te Deumot.

Ágyu és harangszó hirdeté tehát a nagy napot. A rongyos, csaknem meztelennek mondható néptől hemzsegő utcák tömegei a rozzant kinézésű székesegyházfelé hullámnéznek s a rendkívüli ünnepély láthatására nem csuda ha az idegennek kandisága hatalmasan fölizzgattaték.

Port au Princenek csakis egy igénytelen kicsiny temploma van, az úgy nevezett (Cathedrale), székesegyház, jelölül annak, hogy az afrikai babonás szellem többet vagy tán ép annyira hisz mais Vódú Istenségbe s a Zombi-kba (a szent kigyó és bűvös szelleme kbe), mint a kereszténység megváltójának magasztos tanaiba. A székesegyház tágterét elfoglaló temérdek nevető, csevegő rongyos néptömegek látásával az Orángutángok országában képzelheté magát az idegen, kik között a kevés áthaladó fejr, — idegen nemzetek Consulai, s más ott lakó idegen kereskedők — úgy néztek ki, mint a majomsereg meg annyi felügyelői.

Nagyszerű ünnepély vala készülöben; a főoltártól oldalvást kiáltó színekbe borított színpadszerű színes papírral disztett külön ülés várakozék a hon szabadítójának elfogadására. Az ében nimfákkal zsufolva telt egyház csak valamire látszék még várni, hogy a vidéki színpadszerű előadás elkezdődjék.

Csak hamar rémítően kinzott trombiták sikoltó nyekegesei valának hallhatók a távolban, vegyülve egy rakás megürült lisztesláda hangu dobok püfögéseivel. Az egyik széles utcán fölborzadt sertéjü rőfögő sereg méltóságával rohana ki egy csapat lovasság-e vagyinkább szamarasság? megmondani igen bajos lett volna. Utánna mingyárt jött egy zene kar,

melyet ha érdemlegesen jellemzeni kellene a macskazenekar nevezet leginkább adna helyes fogalmat róla. E macskazenekarnak tehát, karmestere vagyis főkandurja a már leirt óriási félhordó fenékkal fején, a mezitlábos zenekar előtt, maga is mezitláb lépdelve, rémségesen nyekegtete egy szerencsétlen klarinettet, mely félhanggal mélyebb hangolatu volt a többi hangszereknél, s hogy a taktusban csakugyan hibát ne tegyenek majomszerű társai, gyakran visszafordulva rémségesen sikító hangszerét egyszersmind ide oda mozgatá taktusba. O Cervantes! miért nem láthata ő ilyesmit mielőtt bohóczoz Sancho panzáját megírta!

A zenekart nyomon követé egy osztály gyalogság, s ezt egymás, még veszedelmesebb hangzatu zenekar. — Ismét katonaság s zene, s így tovább tán négy vagy öt zenekar. De oly csekély távolságra egymástól, hogy a különböző hangolatu (Stimmung) és különböző hangosztályból (Tonart) játszott, különböző darabok legtarkább vegyítéke egyszerre lepe meg az elbámult vagyis elrémült füleket.

Az elhaladt seregek után jöve a számtalan tábornagyi kar: tábornokok, ezredesek, őrnagyok roppant serege, a lehető legtarkább készletek vegyítékében s disznó seregszerű méltóságban. A lábbeli azonban e magos személyezetnél sem látszék nagyon divatban lenni. Kivévéen itt ott egy egy utánnozott csepűaranyozatos tábornokot — kiknek száma elég lett volna a világ legnagyobb hadseregéhez — a többség nem látszék a lábbelit mulhatatlanul szükségesnek tartani.

A tábornagyi kar után jöve a nagy honszabadító, Soulouque magosan, lovon, talpig aranyba fagyott bohócztöltözetbe, melyet leirni még hosszasabb közeli szemelelés után is bajos lenne. Az egészet egy lármázó, nevető, csevegő rongyos néptömeg rekeszté be, melyhez képest egy kóborló sátrós cigány-sereg még nagyon tisztességes kinézésű.

A székesegyház előtti nagy térre érve; katonaság, és zenekarok helyet foglaltak, de korántsem katonai rendben, hanem quasi re bene gesta, leülve, leheveredve, a házak lépcsőzeteire, kövekre, a dobosok dobjaikra, élénk fraternisatióba s nevetésbe vegyültek a csöcselék néppel, s úgy látszék ebben a tiszti kar is épen úgy részt vett mint a közlegénység.

Soulouque nagyszerű tábornagyi karának egy részével be mene az egyház belsejébe, s a szinpadszerű ülő helyet elfoglalá, a bohózszerű tudatlanságnak ama pöffeszkedő méltóságával, mely önkénytelenül Rossini Dandiniját juttatja eszébe az embernek. — A tábornagyi karnak nagyobb része pedig az egyház oldalait környező verandában oszlék el, és kezdődék a nagyszerű Te Deum.

Infulák, püspöki pálczák, tömjén tartók stb. környezék rögtön az oltárt. Ének tölté el az egyházat talapatától gerendás mennyezetéig. Részt vett ebbe még a verandából az egyház alacsony ablakain bekacsintgató közönség is, de oly modorban, miszerént az inkább csufolódáshoz mint áhitatossághoz hasonlíta, inkább bohózatot mint isteni tiszteletet képzelhetett az idegen maga előtt végbe menni.

Bajos lenne megfejteti honnan terjedt légyen el a mivelt világban azon vélemény, hogy a négerfaj nagy zeneképességgel bir; mert valóban ezen állítás annyi, mint: *lucus at non lucendo*. Író sokat fordult meg négerdús országokban, volt alkalmá miveltjét, s miveletlenjét egyaránt bő mértékben ösmerni, de soha köztük egyetlen egy tűrhető zenészre vagy énekesre sem talált, sőt a néger hangot még csak nem is képzei arra alkalmasnak, hogy aztat tűrhető fokra kimivelni lehessen.

Van a négerhangban valami különös agyarkodó, dühös, fogcsikorgató jelleg, mely vérszopó vadállatszerűséget rejt magában. E hang, kivált első hallásakor inkább önkénytelen borzadályt kelt az érzésekben, mint szende érzést. Halotta-e kegyes olvasóm a magosban körködő ölyvnek csikorgó sivítást, vagy a kigyó süvöltését? ehez hasonló valami van a négerhangba is. Minő rémitő lehet e hang süvöltő érczenek bősüült állapotbani kifejezése? s minő borzasztó rettegést okozhatott ama rémséges napon, midőn az előbbeni század végén Santo Domingóban harczielül szolgált, s a védtelen civilisatióra tört?

A szent mise az ösmert módon elkezdődék. A sok néptől zsufolt kicsiny egyházban a hőség rémitően növekedék. Izzadásba kezde jójni a sok fekete bőr, s a csak négerek közt tapasztalható pestilentiális bűz valami rettenetes kezde lenni az ahoz nem szokott fejer orrnak. Ugyan is a néger ha izzadásba

jő, valami sajátyszerű olajos szagot terjeszt maga körül, melyet a tömjénezők minden füst fellegei sem valának képesek szelidíteni, s a mely a tisztasághoz szokott fejrő fajnak szörnyű émelítő. Hazánk némely részeiben szokásos a köznépnél, avas vaját hajkenőcsül használni, mi már magában nagyon kellemetlen a szokatlan orroknak, hanem ez még illatszer a néger büzhöz képest.

A kandiság ugyan szörnyű erőfeszítéseket tett a nauséának legyőzésére, végig akarván látni a barna ceremoniát a maga teljes nagyszerűségében; hanem a misefolytában a granatosi testalkatu fekete pontificans egyszer a halgatók felé fordula dominus vobiscumot mondani. Sűrű tömjén füst gömbörcödék feléje, s e rögtöni gondolat: „né, az ördög a tömjénnel kezében“ annyira megrohaná a különben is rémítően feszült nevető tehetségeket, hogy a borzasztóan sivító et cum spiritu tuo közbe, sietve kotródni kelle ám, mert daczára minden komoly figyelmeztetéseknek aligha baj nem keletkezett volna a fejérek iránt különben is irigykedéssel s örök gyűlölettel viseltető néger tömeg közt. Sietve kelle tehát valami menhelyet keresni, hol a görcsös tolakodásnak suttonban szabad árt lehezte engedni.

De mielőtt ehez jutni lehetett volna, az egyház terén kényelmeskedő bohózatok egyenruhába bujt majom csoportozatokat ismét látni kellett, hallatlan küzdelem közt, görcsös köhögésre eröltetvén a hahotára tolakodó torkot. Ezer szerencsére itt egy sajátyszerű méltó alkalom váratlanul jöve segítségre, s a rémítően feszült hahota ütegeknek botrány nélküli jötevé dús kitörésre alkalmat adott.

A menhelyül kínálkodó legközelebbi utczába berohonva, a nagyszerű bohózatnak mellékes jelenése vala abban szemlélhető. — Két fekete furia mintha épen azon perczen szabadt volna el cerberusnak őrizete alól, rémítően dühöngve egymás ellen. Az utca sarának tömöttebb része már ugy látszék mintha nemis lett volna elég a felette sűrű bombázásra anyagot nyújtani, a fekete újjak bámulatos gyorsasággal kaparák fel azt, s küldék a ritkán elhibázott célra, melynek következtébe tompa csattanás közben meg annyi kissé világosabb színű szétfecscsenő folt támada az ében feketeségű bőrön. A

fejér volt Calicot ing pedig úgy nézett ki mind kettején, mintha sáros csizma letörölgetésére használták volna.

A sűrű bombázás közben lassanként egymáshoz közeledének, míg nem a meglepő ruganyosságot tanusító, fényesített ébénsszintű karok kigyószerű hajlékonysággal egymás nyaka körül tekeredének, melyre csak hamar mindketteje a Port au Prince-i utczakövezet leghígabb részében fetrengett. Hol az egyiknek hol a másiknak gyapjas feje, sűrűn le és felmerült a híg mocsárban, a meglepő hajlékonyságu tagok bámulatos gyorsasággal működtek, tenyerek, öklök, ujjak, sarkok, lábők és térdek, a leggyorsabb változatossággal s erélyel osztogatók az ellenséges mozgalmakat, olykor a ruganyosan feszített tagok oly annyira egybe voltak kalácsolódva, hogy bajos lett volna kiösmerni melyik másiké. Nevetséges ugyan, de egyszersmind rémítő vala látni a vadállati dühösséget s hajlékonyságot, melyel a harc folytatatták. Nem emberi, hanem az Anaconda és boa Consbrictor közt keletkezett tusának szelleme ömlék el azon, melynek csakis akkor lett vége, midőn az öltözőknek utolsó fancsikáját is letépték egymásról.

Isteni tisztelet után tisztelgő elfogadások (levée) voltak a kormányzati palotában. — Ez még a legtűrhetőbb állapotban lévő épület Port au Prince-be, — s még a francia uralom korából maradt, — elég tág, de minden architecturái érdem nélküli épület. Előtte vas rácsozattal kerített tág udvar terül el, hátul kert, mely valaha igen szép lehetett, most teljesen elhanyagolva, bozót és dudva inkább mint kert. Belseje azonban a kormányzati palotának sokkal meglepőbb, mint melyet a látottak után várni lehetett volna, s kivált az elfogadó nagy terem pompás butorizzattal s nagy tükrökkel diszlik.

De tán mennyünk is már ki a rozzant Port au Prince-nek feneketlen kotymányokkal kövezett, és sajátyszerűen ponte Riáltozott büzhödött utczáinak tömkelegéből. Okulásra méltót különben is találni bizonyosan nem fogunk benne. Keressük fel inkább a természetnek gyönyörű képeit, melyek annyira dús színezettel öntik el azon éghajlatok földvidékeit.

A legelső, mi e sajátóságos növényzetből szemébe tűnik a tropikusok növényzetét még nem látott idegennek, az a különböző pálmafajok magosan emelkedő legyező alaku koronái.

Ezek a tropikusok valódi Trajánoszlopai, melyek mint megannyi óriási monumentumok magosra felnövő tetejükön egyszerű zöld ékszert hordanak. Ezek sorába tartozik különösen a királpálma, mely méltán a tropikusok obeliskjének mondható. És a kokuspálma, mely már gyümölcse végett is nagy mennyiségben látható minden tropikus telepek közelében. A testes bogycsok, melyek koronájuk szétágazása körül tömötten láthatók, azt távolról már megüsmertetik még a szokatlan által is, regényes szépségű alakjuk mián, a szépet és hasznost kedvelő civilizáció hajdanában sorokat ültetett ebből a kertek, ültetvények, lakok, vagy ezekhez följáró utak körül.

A Cul de Sac felé tekintve, sok ilyen obelisknek látásával — legalább a főváros közelében — terjedelmes kerteket, ültetvényeket, s pompás vidéki lakokat föltételez az idegen, mert hiszen épen e térség vala hajdan a terjedelmes Santo Domingoi ültetvények főszínhelye. Itt kelle valaha a Bug-Jargal lugossának is állani nem de?

No hiszen a város közvetlen közelében kivált az öböl partján nem is hiányzik egykét remek növényzetű kert. De ezek mind európai oda települtek tulajdonai, a mi négerkézben van, az már bozót csak, s kertnek épen nem nevezhető. Ültetvények sem hiányoznak itt, de csekély kiterjedésök miatt nagyon jelentéktelenek, s mint már mondva volt, a főváros s az öböl közvetlen közelében láthatók. De ha csak egy jó puskalövésnyire távozik az ember a várostól, épen úgy mint a városban, nem talál egyebet a hajdankor dicsőségének szomorú romjainál. A pálmák óriási sudarai gyászolni látszanak mint megannyi propyleumai egy hajdan létezett acropolisznak.

Ha a növényzetben is classicitást akarunk fölláttatni, akkor bizonyosan a tropikusok növényzetét kell kiválólag annak tekintenünk, melynek rendkívüli változatossága s dús zöldje annyira erőt látszik venni mindenben, miszerént ellentárlhatatlan hatalmával semmi sem daczolhat, s a melyel ott az emberi erőnek örökösön küzdeni kell. Hol e küzdelem megszűnik, ott rögtön fölül kerekedik mindenben az óriási vegetatio. Dús kövér lombozatával terjedni kezd a buja földön épen úgy mint a szikláknak s falromoknak táplálékot nem nyújtó sovány

tömegén mind addig, míg hatalmas leplével mindent elborítva, mindenfelett diadalmaskodik.

A hajdan pompás miveletben diszlett Cul de Sac, ma már e pajzánkodó növényzetnek teljes hatalma alatt van. Vadfák, bokrok s bozót foglalja el a hajdani terjedelmes czukornád ültetvények helyeit, melyek közt a Mimosák feltűnően nagy mennyiségben láthatók. Hajdan pompás gyümölcsösöknek most már megkevesedett, megvénytült vagy kúszóktól, folyondároktól előlt fái, — melyek közt még nem ösmert alaku s ízű gyümölcsök kínálkoznak — bozótól ellepett pusztá négszöget kerítenek. Fél századdal az előtt, valamely szorgalmas és értelmes francia ültetvényesnek nevető, mosolygó, földi boldogságot lehellő laka diszlett ott. Hej ha szólhatnának e szomorú tekintetű, ápolatlan elodvasodott fák, aligha gyűlöletet nem hallana némely philantropus felmerülni a hálátlanság keze alatt pusztult kebelből, s hihetőleg szóllanának oly történetekről, melyeket bár mi tulzott negrophil érzelgéseivel is alig lehetne kiegyenlítő öszhangzásba tenni.

A kávé ültetvények elaggott fái már alig látszanak ki a dús buja növényzetből. Némelyikét rettenetes kúszók hosszú karjai már agyon fojtottak, s a kiszáradt törzs már csak a kúszónak szolgáltat állványul. Mások a fojtogatás minden stádiumában tespedének. Egypár félig már száradt ágaitat nyújták ki a fojtogató kartömkeleg közül, mintegy segítségért kiáltozva, s a néhány érett bogyo által mutatva, hogy még életképesség, s haszonravalóság létezik nedveiben. Bús képe ez az irgalom nélkül kiölt szorgalom és civilisatiónak, mely hasznót hozó egyes helyzetében gyenge volt, s a hiábavaló dudva erőtt vett rajta.

Ezek is a hajdani szorgalomnak maradványai, melyeket a földnek féktelen új tulajdonosai ki nem újítottak, de még csak nem is ápoltak, s a hajdani terjedelmes gazdag ültetvényt szomorúan gyönyörű vadnövényzet váltotta föl.

A hajdani francia gyarmatokat tárgyazó kimutatások azt mondják: hogy Santo Domingo 180 millió font czukrot, s 80 millió font kávé adott át évenként a világ forgalomnak. Ugy szintén nagy mennyiségű indigót és cochenillet. 1849-dik évben a czukor kivitel nem csak hogy teljesen megvolt szűnve,

sőt ellenkezőleg, kész czukor vitetett be oda más országokból, s mint egy 30 millió font kávé, mahagoni fán, nagyon kevés pamuton s dohányon kívül más kiviteli czik nem létezik a Haytii kereskedésben. E mennyiség is évenként jelentékesen kevesedik, de mivel a kávéfa hosszabb életű a czukornád-nál, s nem kíván oly gyakori újítást, az elaggott vén fák bárha keveset, de mégis teremnek, s mivel a vén fának gyümölcse igen zamatos szokott lenni, nagyon is keresett. De e czik is nem sok idő múlva ki fog maradni egészen a forgalomból a minden szorgalmat gyűlölő néger gazdálkodás alatt.

A tropikus kertekben előforduló gyümölcsfa nemek közt legelőbb is találkozunk a narancsfajok több nemeivel, melyeket már a honból is ösmerve, mint régi ösmerősöket köszöntünk. Hanem Haytiban ezek is, mint minden gyümölcsfa, ápolás hiányában csak oly rossz állapotban vannak, mint kávé szomszédjai. — Az elszáradt ágaktól nem tisztíttatnak meg, s a már szinte kiaszott koronáknak, alig zöldellő egy-pár ágait tán már az utolsó néhány izes gyümölcs aranyozza.

De a tropikusok alatt koránt sem a narancs a gyümölcsök legfőbbike, sőt ellenkezőleg az a legközönségesebbek közzé tartozik. — Vannak nagyszámu másféle gyümölcsfajok, melyeket a tropikusok lakói sokkal többre becsülnek a narancsnál. Nagyobb része ezeknek azonban annyira édes a mérséklett égali gyümölcsöihez szokott inyeknek, hogy a hozzá nem szokott idegen, épen a miatt kellemetlennek találja. E tekintetben az ízléssel is úgy vagyunk, mint sok más egyébbel; mit korábbi éveinkben mint gyermekek megszoktunk, s véle nőtünk fel, később korunkban is jobbnak találjuk az idegen meg nem szokottnál. Kelet lakójának nem fog a legfinomabban készített franczia csemegékkel megrakott asztal úgy ízleni, mint a már megszokott honi, és saját szerűen fűszerezett eledel. — A gyümölcscsel is így vagyunk: nekünk a tropikusok buja gyümölcsöinek némelyike émelygősnek fog tetszeni, míg a hozzászokott iny ellenkezőleg, a mi gyümölcsöink legjobbját is tán szinte ehetetlennek fogja mondani.

A Port au Prince vidékén látott gyümölcsök közzül ezek fordulnak inkább elő: mindenekelőtt a *Heliconia Bihai*, közönségesen plantana vagy platano, mely minden négerlagnak

el nem maradható kelléke. Ennek egy más faja a *Musa Sapientium*, közönségesen Bánána. A kettő külalakra nézve nem könnyen megkülönböztethető egymástól, s tán csakis abba különbözik, hogy az elsőnek gyümölcse sokkal nagyobb, de kevésbé édes és zamatos mint a másodiknak. *Mangifera indica*, közönséges neve Mango, tojásdad alaku gyümölcse megnagyított sárga szilvához hasonlít, rendkívül bő nedve rémítő édesnek mondható. Gyakori a *Tamarindus indica* is. Kivált a Port au Prince és kikötője közvetlen közelében, a két utóbbi nagy számba látható, talán főként azért, mert épen úgy mint a *Cocus* pálma kevesebb ápolást igényelnek más gyümölcsfajoknál. Részént pedig, mivel jó magosra emelkedvén, a bozót nem oly könnyen lepi el mint az alacsonyabb természetű fákat.

De a Cul de Sac rónáin mind ezek helyét ma már a természet vadona cserélte fel ismét. A hajdan volt ültetvények tömkelegébe vezető csinált utaknak nyoma sincs. Csak hitvány csapásokon lovagol a látogató a Hayti történetében annyira nevezetes Croix des bouquets ültetvényhez, hol a legelső győzedelmet a négerek részére fordítá, nem a szabadság vágy, mert ezt a fellázított rabszolgasereg nem érté, hanem az afrikából áthozott babonás bálványimádó Vóduk hallatlan fanatizmusa.

E nevezetes historiai hely, s hajdan híres ültetvény ma már ép olyan pusztaság és bozót, mint milyen a hajdan mivelt térségen mindenütt mutatkozik. Helyét nem jelöli egyéb, mint az egykor vigan füstölgött czukor gyárnak repedt kazánjai, melyek a bozót közt láthatók valának, s bizonyosan maig is szétszórva ott hevernek.

A hajdan nagy mivelés alatt volt Cul de Sac elvadult rónáin, ma már csak egyes néger kunyhók találtnak, melyeknek egyszerű fonott szerkezete s pálmalevél födele alatt a tökéletesen miveletlen nép, természetes egyszerűségében sokkal rokonszenvezőbb, és nagyobb tisztaságban él, mint a civilizáció majmolásával bohóczkodó Haytii, úgy nevezett intelligentia. Hanem hát ipart e körül sem kell keresni; Kunyhója körül 3—4 ölnyi kiterjedésben kereken egy kis kert formát mivel, melybe néhány plantana tö, Yám gyökér és

Patata (*Dioscorea sativa*, és *Batatas edulis*) teszi az egész gazdagságot. Hogy a körülötte már elvadult de szörnyű termékenységu, parlagban heverő földből valami hasznot vonni törekednék, arról szó sincsen, s ha évek teltevel a néhány ölnyi terjedelmü kert — melynek javítására semmit sem fordít — kimerül, az egész szerkezetet néhány lépéssel odább mozdítja, s a félszázadot nyugott föld ismét sok éveken át ingyen gondoskodik lakójáról.

Az egyszerű épületek kivétel nélkül két osztályra oszlik, melybe egy vagy két hamac-on (függő ágyon) kívül más butor nem igen található. De egyetlen egyből sem hiányozhatik a tükör és durva porcelán edény, melyek úgy látszik, nélkülözhetetlen kellékei a négerlaknak.

Egyszerűséggel párosított szivesség mutatkozik e köznépben, mely első tekintetre sokkal természetesebbnek tetszik e fajban mint az erőltetett civilisatio. Erről azonban valamint a szigetnek természettudományi szerkezetéről bővebb ösmereket szerezni, azon forradalmi időkben annyival bajosabb volt, mivel fejez idegennek nem vala tanácsos akkoriban az ország belsejébe nyomulni. Még pedig korántsem a köznépért, mert ezt mindenki jónak s szivesnek jellemzé, hanem az ugy nevezett miveltekért, kik irigységgel s gyűlölésséggel viseltetnek a fejez iránt. De főként Soulouque-nak kevéssel az előtt folytatott rémitő forradalma alatt, a mulattok legyilkoltatására felhasználta, ugy nevezett piquet-ek miatt, melyek valódi rabló bandákká fejlődven ki, a belföldön megfordult fejérekön elkövetett kihágásaikkal, az idegen consuloknak örökös reclamatiókra adának alkalmat. Ezekkel Soulouque nem akarván teljességgel egybeütkezésbe jöni, mindannyiszor nem késett deprecatioival s kárpótlásokkal, de czinkosait, a tetteseket büntetés alá nem voná, s így a fejérekön elkövetett méltatlanságok naponta ismétlődtek.

A fővárosnak tehát csaknem közvetlen közel vidékeire valának akkor az idegen tapasztalatai szorítkozva, ezek pedig oly szomorú képét adák a fekete uralomnak, melyről a belföld kinézésére méltó következtetéseket s képzetet alakíthatott magának a legelfogultabb optimista is, és a Port au Princeben lakó kevés idegenek (consulok és kereskedők) bizonyítása szerint

a culturának már akkor semmi nyoma nem vala többé látható.

Lehetett ugyan Port au Princeben hallani olyas miről is mint: törvény, törvényhozó testület, oskolák, pénzügy stb. — Az ugy nevezett six codes de Hayti, első Napoleonnak hasonló nevű törvényeinek alkalmazásából keletkeztek, s papiron elég jól veszik ki magokat, de életben sohasem léteztek. Az oskolák akkoriban mind zárva valának. Nehány — a mint mondák — jeles képzettségű tanárait, — kik mindnyájan mulátok valának — a Soulouque forradalma leöldöste. A tanulókat pedig — kiknek túlnyomó száma, s csaknem általánosan ismét mulátt volt — a hadseregbe soroztatá, s a dominicai hadjáratban gondoskodva volt arról, hogy a hadseregnek mulátt része állja ki a vereség terhét.

A statusnak akkori jövedelme csakis a nagyon lehanyatlott kereskedésből gyűlt, mert a népnek általános indolentiáján minden lehető adóztatási rendszer megtört. A bölcs Soulouque segíteni akarván ezen, az akkor divatozott socialisták tanai szinte keresett segélyként látszának önként kínálkozni, s az újtant népére teljes mértékben alkalmazni akará. A már nagyon megkevesedett kávétermést, a kormány raktáraiha kellett beadni bizonyos szabott ár mellett, melyet aztán a kormány az idegen kereskedők közt felosztott, s eladott, ismét bizonyos szabott ár mellett.

Közbevetőleg megemlítendő itt, miszerént Haytiban a pénzbeli egység ugyan az, mi csak nem egész amerikában, s a mely az északamerikai egyesületben dollárnak, a spanyol népeknél pezónak, Haytiban pedig francziáson gourde-nak neveztetik. Értéke két forint s néhány krajczár osztrák pénz szerént. Hanem ércz nem lévén Haytiban, a pénzverés már több évvel azelőtt megszűnt. De különben is a bankógyártás sokkal könnyebb mesterség lévén, kivált Soulouque-nak hatalomra jutása óta bő mértékben gyártatott is, pedig annyira egyszerű formában, miszerént a közelebről megjelent 10krajczáros jegyek valódi mesterművek azokhoz képest. Amint e jegyek száma nőtt, és pedig nagyon nőtt ám, anyival is inkább, mivel növeléséről egyesek magány ipara is gondoskodott — ép azon mértékben tehát értékök is kevesedék az ércz irányába.

A socialistai rendszer következtében nem lévén többé bizonyos a hajókra nézve, hogy ott teljes terhet kaphatnak — mert a mint főlebb mondatott, a kormány egyenlő mértékben osztá fel a terményeket a külkereskedők közt — a már is hanyatlott kereskedés hirtelen még nagyobbab csökkent. Ezáltal az érczpenz újabban kevesedvén, egy doublon (onza), mely belbecsre nézve 16 dollárt ér, már akkor 280 Haytipapir gourdot ért.

Az 1790-ben felszabadult Haytii néger nép, félszázados szabadság élvezete mellett, nem hogy a civilisatio terén valami előhaladást tett volna, sőt ellenkezőleg; a virágzó fényes francia gyarmat tökéletesen semmivé lett keze alatt, a nép maga pedig ugy látszik, fokonként visszatér eredeti afrikai állapotára. Bár kinek is első tekintetre fel fog ötleni, hogy e természettől henye népnek fogalma sincs a szabadságról s polgárosodásról, hanem a Croix des bouquets-i csatától fogva mindig az afrikai barbár babonáságnak, s egyes nagyravágyó tagjainak bábjátéka s oktalan eszköze volt.

De ennek valódi ösmeretéhez nem amolyan Bug-Jargal vagy Atar gull féle munkákból juthatunk ám, melyet az elvtelesen beteges romantica a civilisatio öreg gyermekei elejébe tált, s elég sajátságosan a mesterkélt ízlésű blasirt öreg gyermekek mind készpénz gyanánt fogadtak. Hanem megösmérhetjük a valódi históriából, mely vérbetűkkel jegyzé föl róla a száraz valóságot. Ez pedig tisztán azt bizonyítja, hogy a Haytii népet nem a szabadságvágy, s emberi jogok szentése vezeté a forradalomra, mert ezekről fogalma sem volt, a Vóduk babonás titkaiba burkolt saját főnökei pedig százszorta kegyetlenebb zsarnokai lettek, mint francia uraik voltak. Félre tehát az emberi méltóságot meggyalázó aszkórságos regény történelmessel s helyeztessék a czifrán kikürtölt néger érdem arra a fokra, mely azt valóban illeti.

Haytinak történelmében sajátságosan jellemzetes az, hogy azon dicsőnek csúfolt forradalmat — mely végre is a négereket nem felszabadította, hanem a paradicsomszerű földet négeruralom alá adta — nemis a négerfaj kezdette, hanem az anyaországban keletkezett 1789-ik évi események adtak annak közvetített lendületet.

A forradalom t. i. a sziget fehér lakói között keletkezők épen azon jelenségekkel mint az anyaországban. Ott is meg volt a royalista és a republikai párt. Szerencsétlenségére mind két félnek elbizakodva a négerfajnak látszólagos szendésén, harcaik kivívására segítségül az afrikai elemet vették igénybe.

Azon időben az afrikai elemnek két harmada vegyített vértű volt, s ezek nagyrésze szabad, sok közülé a miveltségnek magas fokán állá. Ezek a köztársasági párt hiveinek mutatkozásának eleinte, mely a polgári, az az nem ültetvényes fejéreket foglalá magában. Az ültetvényesek pedig voltak a legitimisták, kik saját rabszolgáikat fegyverzék fel a köztársasági párt ellen. Ez vala kezdete a forradalomnak s a Vódu bűvészek és bűvésznőktől, bűvész csontokból s bűvös kigyóktól környezett Hiacynthe az absolutismus szolgálatára fordítá a babonás fanatismust.

Vérpatakok önték el Haytinak gyönyörű földét. A mind inkább erősödő mulátt párt vérrokonságnál fogva könnyen maga részére nyerheté, föllázíthatá ugyan azon tudatlan rabszolgákat, kiket az elbizakodott tulajdonosok elébb oly gondatlanul fölfegyverzének. És támadtak ama szörnyek, kiket Jean François, Biassou, és Jeannot nevek alatt jegyzett föl a história, kik a harcokban meggyérült szerencsétlen fejérekre rohanva, oly tetteket követének el, melyek fölött legjobb ha leplet vonunk.

Hanem a fejérek kiirtásával a környülmények legkevesebbé sem változtak. Az anyaországtóli függetlenség, szabadság, stb. ugyan kimondatott, de az előbbeni viszonytól csak abban különbözék az új, hogy a feketék lettek az urak. De hogy mennyire valának őszinték magok a szabadságnak, s rabszolgaság eltörlésének apostolai, igen jellemzőleg kitetszik abból: hogy mind azokat, kik a gyilkolások rémséges ideje alatt fegyvert fogni nem akartak, rabszolga kereskedőknek adták el, a tudatlan köznépet pedig sokkal szigorubb erőltetett munkára szoríták, mint milyenre a franczia uralom alatt kényszerítve voltak. Sőt le a közelebbi időkig, sokkal gyakoribb, mint sem kivételnek mondani lehetne, hogy a rabszolgaság ezen kikürtölt gyűlölöi s eltörlői saját gyermekeit, maig is

el szokták adni. Ez az a néger nép, melyet annyira szabadságért rajongónak irának le a regénytörténészek, s kiknek egyik legkitünőbb jellemű hőse Toussaint Louverture, roppant rabolt kincseit egy csapat katonája által ásatván el, midőn a munkáról vissza jövének, körül fogatá s az utolsóig leöleté, hogy ne legyen senki, ki a kincs helyét elárlhassa.

Toussaint Louverture idejében 1802-ben Napoleon hadsereget küldött San Domingonak visszafoglalására Leclerc tábornok vezénylete alatt. E hódító erőnek igen természetesen alája vetette magát a számító Toussaint. Hanem Napoleon, tervében azon nagy hibát követé el, hogy a régi rabszolga viszony s a fejérek uralmá teljesen visszaállítatott, melynek következtében magában a francia seregben szolgált némely vegyített vérű törstisztek, köztök Petion megszökvén a hadseregtől, honnosaikhoz átállottak.

Ez ugyan még a Leclerc tábornok intézkedéseiben aligha bár mi csekély akadályt tehetett volna, de a bekövetkezett nyári hónapokban oly rémítően dühöngött a sárga láz, miszerént a francia expeditioból tizennégy tábornokot, ezeröt-száz tisztet, huszezer katonát, s kilenczezer tengerészt ragadt el. Nem késett az éhség is a rémítő ragályhoz csatlakozni, melyeknek rémítő dúlásaihoz a már teljesen kibékültnek hitt néger nép seregei is járulván, e szerencsétlen expeditio a fejérek tökéletes kiirtásával végződék. Ezentul a kaukazi fajnak nem vala helye többé a gyönyörű szigeten, de véle együtt a civilisatio is elköltözék onnan. — Azonban úgy látszék, hogy maga a négerfaj annak minden útját elvágni törekvék, a midőn 1806-ba olyan törvényeket hozza, mely a fejéreket örökre kitiltá a szigetről, és semmi nemű birtoklást nékiek nem engedett. Megtiltá a néger és fejerfaj közti házasságot, s hogy ha valaki ily vegyes házasságra lépett, egy év lefolyta alatt az országot oda hagyni köteleztetéék.

Ilyen megszorító szabályokat léptetének életbe a fejérek irányába, de maguk között is sajátságos viszonyok keletkezének. Mindjárt a fejérek kiirtása után újabb surlódások kezdődének a tiszta fekete, és a vegyített vérűek közt, melynek eredete még a forradalom kezdetétől származék, t. i. a vegyített vérűek a republikánus párthoz csatlakoztak, a tiszta feketék

pedig a royalistákkal szövetkezének, s az említett fekete főnökök mind, sőt maga Toussaint a most említett expeditio előtt zsarnoki vaskézszel őrzi az ültetvényesek érdekét.

A fejérek kiirtása után rögtön meghasonlás történe köztük, s alakult egyfelől az északi királyság, Toussaint alatt. Utánna következék a kegyetlen Dessaline és Christophe. Ez utóbbi kivált a császári czimet vévén föl, 16 évi uralkodása alatt valódi rém uralgást gyakorolt. A kiölt fejr ültetvényesi aristocratia helyett maga körül számos születési aristocratiát alakított. Mind hárma pedig a fekete néptömeget rémítő önkénytelen munkára szorítá, s legfeljebb azon vigasztalást hagyá föl nekik, hogy a fejr urat még szigorubb fekete urral cserélé föl, s a história azt mondja, hogy Christophe idejében a fekete birodalomban magossabb fokra emelkedék a cultura mint valaha a sziget bár mely részén volt.

Más felől Petion elnöksége alatt a mulattok köztársaságot alakítottak, mely déli köztársaságnak nevezteték, s a mely elemnek fő fészke mindég Port au Prince volt. Itt a nagyon elaprózott birtokokon már akkor lassu hanyatlásnak indult a mezei cultura.

A fordulás e nevezetes pontja korában történt az is, hogy a szigetnek spanyol nyelvet beszéllő része látván a két párt közti zavarokat, elvált, s külön álladalmat a Santo Domingoi köztársaságot alakítá.

Volt ezeken kívül még más két kicsiny álladalmacska a déli köztársaság közepette, melyet két rabló alakított, hová mindenik álladalomnak elégedetlenjei vonultak.

A déli köztársaságban Petion halála után Boyer lett az elnök. Ismét egy mulátt, kinek okos kormányzása legelőbb is az elszakadt Santo Domingo visszakapcsolását eszközlé. Sőt Christophe császár halálával sikerült a forradalomban lévő császárságot is békés uton, a többi részekkel egyesíteni, éként az egész szigetet egy álladalommá forrasztván.

Az ész és intelligencia kirekesztőleg a mulattok részén lévén, ők lettek az álladalom uraivá, övék levének a lefoglalt ültetvények legszebbjei, ők monopolizálták a közhivatalokat, fecsérlek el a közvagyonot s állam jövedelmet. Ezek az uraknat meg is akarák maguknak tartani, sokan közülök

Europába küldék gyermekeiket neveltetés végett, vittek is haza ezek sok jeles ösmeretet, s mindenesetre olyant, mely a szellemi felsőséget számukra biztosítá a mély tunyaságban tespedni hagyott tiszta négerek felett. — De elég sajátságos vala az, hogy a fejérek közti neveltetésök, nem hogy a fejérfaj eránti gyűlölségöket szelidítette volna, sőt még épen növelni látszék.

Hijában törekvék Boyer ismételve is a külföldiek, az az fejérek pénz és szellemi erejének újabban utat törni a dús ország fölvirágoztatására, a felnőtt europai miveltség élén mindannyiszor hajótörést szenvedett, nem csak, sőt a mutatózó ellenszenv épen ellenkező intézkedésre kényszeríté.

Boyernak hosszas okos kormányja alatt a néger erkölcsök annyira szelidültek, miszerént rablás vagy gyilkosság már példátlan volt az egész szigeten. A fejér ember is járhatott az egész szigetnek egyik végétől a másikig a legteljesebb biztonsággal.

E színleges csendesség elhiteté a fiatal ellenzékkel, miszerént a régi szingyűlölség már teljesen kialudt. A tapasztalt Boyer figyelmeztetését félénkségre magyarázván, épen azon hibába estek, melyet félszázaddal az előtt a fejér gyarmatosok követének el, s Boyer megbuktathatása végett ezek is a barbár afrikát akarák fölhasználni.

A megbuktatás sikerült ugyan, de mekkora vala meglepetésök a midőn észre vevék hogy Afrika épen annak s olyan-nak mutatkozik most is mint félszázaddal az előtt, t. i. tökéletesen tudatlannak egyfelől, másfelől pedig ép oly ellenségesnek a világos színü arczuak irányába. Melynek következtében nem tehetének egyebet mint tiszta fekete egyént állítani a kormány élére. Ehez járult a mulátt intelligentia nagyobb szerencsétlenségére még az is, hogy a Spanyol rész nem szeretvén a dolgoknak ezen fordulatát, újabban külön vált.

Három tiszta fekete elnök Guerrier, Pierrot és Riché egymást követték, de egyike sem elnökösködék egy egész évet. Riché lett volna tán az ember, ki mind miveltségénél mind jelleménél fogva képes lett volna Haytiban rendet csinálni, hanem ő is, mint közelebbi két előde az év betelte előtt meghalt.

Riché halálával két vetély társ mutatkozik az elnöki székre. Mind kettő érdemtelen egyéniség lévén, a szavazás annyira megoszlik a kettő között, miszerint a választást nem lehet sem egyik sem a másik részére sikeresíteni. A kellemtelen helyzetnek végét szakasztani ohajtván, egy kittingű mulátt követ s hirlap szerkeztő a szavazatok öszpontosíthatása tekintetéből egy harmadik személyt ajánla választás alá, s az ajánlott Faustin Soulouque választva lön.

Faustin Soulouque-at hihetőleg semmi egyéb nem ajánla e fényes polczra, mint egyszerű igénytelensége, melyet mint a republicai hadseregnek Boyer alatt tábornokságig jutott egyik tisztje tanusított. Azonban aligha megválasztatásakor csak pótléknak nem tekinteték a mulátt intelligentia által, kit majd tetszésök szerént vezetni fognak addig, míg a két versenyző jeles egyén igényei közt valami kiegyenlítés létesülhet.

Ez uttal ismét rémitően csalódék a politikai cselet kedvellő mulátt intelligentia, s végpusztulást idéze ön magára, mert az írástudatlan, igénytelen jó ember Faustin Soulouque Vódu volt.

A Vódu egy sajtászerű babonával s bálványozással vegyített vallásos titkos társaság, mely Afrikának vadonaiból a rabzolgák által vitetett át Amerikába. Jelenleg is az összes Nyugot-indiákon s a szomszéd continentalis vidékeken a négerek között fön áll. Sőt mondják, hogy a szomszéd fejer Spanyol nép között is el lenne terjedve, s midőn kivált régebben, éjnek idején a Vóduk bűvös éneke megszólalt, irtózást terjeszte az ültetvényesek polgárosult hajlékaiban.

Valamint minden titkos társaságokról, ugy ennek is lényegéről sokféleként szól a monda, mindenik azonban meg egyez abban: hogy a szertartás bizonyos ideglázító tánczczal megy végbe, s bizonyos kigyónak is szerepe lenne benne. Némelyek a kigyó bűvösséggel akarják egybekapcsolni, a midőn a gondosan elzárt titkos gyüldében, a mesztelenen tánczoló mind két nemhez tartozó Vóduk teste s tagjai körül kigyók fonódnának, melyeknek marásai által izgattatnak a rémséges tánczra.

Mondják hogy a Vóduk nagy mesterek lennének a mérges italok készítésébe is, s őrizkedni kellene nagyon valamelyikét megbántani.

Matamorosban északi Mexicoban egy sajátságos esetet beszéllének az írónak e bűvös társasághoz tartozó bizonyos egyénről, melynek valóságáról bárha nem kezeskedve, mint felölök ottan kerengő vélemények egyikét itt fölhozni tán nem lesz fölösleges.

Azon vidéken bizonyos tekintélyes polgár házához jární kezdé, egy hasonló környülményü fiatal ember, s a családban lévő egyik leány irányában nőülésről nyilatkozott. Azonban az ifju családja nem akará e szövetekezést, s lassanként le is beszéllé szándékaról az ifjat, ki végre eltökéllé magát, hogy a már váltott jegyet vissza adja.

E czélból tehát el is ment az illető házhöz, nyilatkozata egykedvüleg véteték a háznál, s mintha épen semmi sem történt volna, a szokott módon szívesen látták. Az ebédnél is szokott helyét foglalá el. Ebéd után könnyült szívvél mene haza, s örvende egész családja, hogy ily illedelmesen czélját érheté. — De más nap reggel örülten ébredt föl az ifju, mely naponta növekedék, s örvöngésbe ment át.

Miután több heteken át hijában próbáltak el mindent a szenvedő enyhítésére, sőt a helyett hogy a nyujtott segély által könnyült volna, mindinkább nehezedék állapota, végre azon izenet jöve a házhöz, „hogy ha az eljegyzett leány irányában szavát beváltja, rögtön meggyógyulhat.“ Igen természetes, hogy a szülék nem késének fiok nevében ezt biztosítani, s másnap reggel az ifju egészségesen ébredt föl, hogy a Vódu családba házasodják. Ilyen, s ehez hasonló eseteket beszéllének azon vidékeken. Természetesen egy rakás mindenféle mesés dolgokkal fölczifrázván a lényegében nem ösmert babonás titok hatalmát.

A jobban értesültek eként ösmertetik ezen afrikából át jött vallásos szertartást: A Vódu nevezet nem annyira a társulatot s egyes tagjait illeti, mint ama fölsőbb lényt vagy istenséget, melyet e szertartásba imádnak. Vódu Isten tehát — mindent tudó, mindent lát, mindent hall, mindenható. Magát láttatni is kegyeskedik hiveivel a négerekkel, és pedig egy kicsiny szelenczébe zárt ártalmatlan kigyó alakjába, a szelenczének egyik oldala pedig átlátszó lévén belsejében lehet látni. De hiveinek imáit s áldozatait csakis a hivek által választott

fő pap, s egy ez által kijelölt fő papné közbejárása által fogadja el, valamint kegyeit is csak ezen uton osztja.

Valamint minden őskorbeli vallásoknál, ugy ennél is egy sajátoszerű táncz a szertartás (cultus) sorába tartozik. — A rabszolgaság teljes korában olykor e tánczot nyilván is előadni színlék a rabszolgák, mindég nagy lakoma követé e nyilvános Vódu tánczokat, hol semmi más eledel majorságon kívül elő nem került, ezen uton félre akarván vezetni a rendőrség figyelmét, mely mozgalmait szoros felügyelet alá kezdé venni, s elhitetni vele, hogy gyülekezeteik a legártatlanabb mulatságba özpontosulnak. A mi azonban a valóságot illeti, az a legszigorubb titokban tartaték.

A titkot rémitő környülményekkel párosított eskü pecsétli, melynek igéi borzadály és rettegéssel töltik az avatott keblét is. Rendszerént egy frissen megölt kecske meleg vérével telt kehelyből isznak, s ezzel pecsétlik a szent fogadást; miszerént későbbek lesznek meghalni, mint a legkevesebbet is titkaikból fölfedezni, valamint rögtön megölni az olyan Vódu társat, ki esküjéről legkevesébbé is megfélelkeznek.

Az avatottak gyüldéje rendesen valamely félrevaló rejtett, s gondoson elzárt helyen történik, mely iránt mindég a legutóbbi gyűlésben értesítettnek a hivek. Olyanok, kik e ceremóniáknak titkos szemtanui lehetének eként beszéllek elé:

Bemenet mindenik bizonyos alaku sandálokat köt lábaira, s bizonyos számú színes kendőket aggat magára, melyekbe a veres színnek tulnyomólag kell uralgani. Ugy látszik, hogy a kendők száma, melyet egy tag maga körül aggat, a fokozattól függ, melyet az egyletben elfoglal. Ezenkívül a főpapnak — ki egyaránt királynak, mesternek, vagy papának szólítatik — fejét korona alakba fogott tiszta veres kendő köríti. Hasonló színű e charpe különbözteti meg a főpapnét, illetőleg királynét, mesternét, vagy mamát, kik mind ketten a hely egyik végében fölállított oltár forma mellett — melyen a szent kigyót rejtő szelencze nyugszik — helyet foglalnak.

A kigyónak imádása s az eskü megújítása után, előbb a főpap azután a főpapné szent beszédet tart, melyben Vódu istennek jó téteményei magasztaltatnak, melyekkel hiveit

elárasztja, s fölszólítja a jelenlévőket, hogy imádására vagy tanácsa kérése végett közeledjenek.

A jelenlévők, kor és fokozat szerint előállanak, s ohajtaikat előterjesztik, melyekbe gyakran a szemérem s illedelmre figyelem épen nincs. Az idézések mindenikére a főpap vagyis Vódu király öszveszedi magát s várja a szellem jövetelét. — A kigyót rejtő szelenczét hirtelen a földre téván, a főpapné vagyis Vódu királyné reá hág. — Ezen érintkezés rögtön görcsös reszketegséget idéz elő tagjaiba, s mondja jövendöléseit, alkalom szerint az ígéretek vagy fenyegetéseket bőven szorván. Ennek végeztével a jelenlévők mindenike adakozását egy fedett kalapba bocsátja. Ez aztán az egylet titkos költségeit fedező közös pénztárba foly. Ezután a király és királyné Vódu istennek általános parancsait elmondják a híveknek, s újabb engedelmességi eskü tétetik le.

A szertartásnak ezen szakához érve, következik az újonczok fölvétele, ha t. i. ilyenek jelentik magokat s alkalom van rá, mely iránt azonban Vódu istennek tetszése előre kikérdezett. Az újoncz szénnel jelölt körbe állittatik. A király бүвös szőrből, növényekből és csontokból egybekötözött csomagot ad kezébe, s fejét egy falapátkával könyveden megütvén, elkezdi az afrikai Vódu éneket, melyet az egész gyülekezet Chorusban kísér. Az újoncz ennek hallására reszketni s táncolni kezd, és a czukornád pálinka (néger nyelven Tafia) hozzá járultával idegzete a láznak oly magos fokára jut, hogy egészen magán kívül lesz. Ha olykor őrzöngő tánczának tántorgásai közbe a körön kívül lépik az újoncz, az ének rögtön megszűnik, a király és királyné pedig elfordulnak, ez által távolítani akarván ezen bal jóslatu jel hatalmát.

E próba kiállása után, az újoncz leteszi az esküt a kigyó oltára előtt, és a Vóduk nagy táncza kezdődik. A király lábával vagy kezével érinti a kigyó hajlékát, és teste felső részének minden részei lassanként oly rémitő görcsös reszketegségbe merülnek, s oly rendkívüli mozgásba jönnek, mintha helyökből mozdultak volna ki. Mely ama megmagyarázhatatlan rokonszenvezésnél fogva — melyet kétségbe vonni alig lehet — az egész társaságot megragadja, s a melytől magok a leskelődő fejérek némelyike sem maradt mentesen.

A király fejének s vállainak zavart mozdulatai minden jelenvalón mutatkoznak, csak hamar mindenike önkénytelen szédeltgős fordulatokban őrjöng, melyet a hasonló őrjöngésbe jött Vódu királyné, a kigyó szelenczejét környező zörgők rázásával éleszt. Rettenetes hangzásu nevetés, zokogás, és zavart lárma növeli a Tafia által is élesztett fokenként növekedő őrjöngést. A gyengébbek ajultan roskadnak össze, a rémitő Bachanalia azonban tovább őrjöng, tánczolva és forogva be egy szomszédos terembe, hol a részegség, nemi vegyíték és sötétség öszhangzásában oly jelenetekkel végződik be a rémitő szertartás, melyekre legjobb ha sűrű leplet vonunk ez uttal. Ez a Vódu! Im titka ama rejtélyes hatalomnak, mely a Hiacynthe, Jean François, Biassou és Jeannot közönbös és elszórt követőit egyetlen egy éjen át dühös vad csoportá alakítá át, s vezeté csaknem fegyvertelenül ama, a hihetelenségig mesés harcokba, hol az ostoba vakmerőség túl tett a rendes hadi taktikán, s a fegyver éle eltompulni látszék az állati test vérében.

Soulouque e rémitő társulatnak nem csak tagja volt, de abban magos fokozatu helyet foglalt el állítás szerént. Bárha eleinte új helyzetében annyira fogultnak látszék, miszerént a legcsekélyebb alkalommal is ha valami beszédet kelle mondania, rögtön zavarba jött, s habogott. Csak hamar azonban hatalomhoz jutása után megszóllalt a Vóduk bűvös éneke a Haytii államnak egyik végétől másíkg, s az új elnök környezetét a rejtélyes tudatlan bűvészek s bűvésznők foglalák el.

Nem késett a mulált intelligencia éles és csipős megrovása, mely nem hogy a dolgon segített volna, sőt épen ellenkezőleg a catastrofát csak sietteté. Mert az intelligentiának nem hasonló miveltségü ellenpárttal, hanem a barbár afrikai tudatlan Vódu fanatizmussal vala dolga, mely királya s vezetői parancsolatait föltétlenül követi. Mert ezeknek hatalma a többi tagok felett annyira határtalan, miszerént nincs köztük egy is ki ne rohanna bele inkább a legfenyegetőbb veszélybe, mint sem hogy vakon ne engedelmeskedjék Vódu parancsainak, vagy pedig a szent gyűléseket elmulassza. Ebből átlátandja a kegyes olvasó, hogy a nyugot-indiai négernek két vallása

van; egyik a keresztény, melyet nyilvánosan követ, a másik az afrikai bálvány infádás, melynek vakon engedelmeskedik.

Az intelligentia által fölbosszantott Soulouque fölkelte elébb a barbár fanatismust, az ország belsejében, minő czélal? rögtön meg vala érthető a Vóduk ezen jelszavából: „Mind den irás tudatlan mulált, néger — s minden irás tudó néger, mulált“ és ezen irányban újra kezdődék a harc, elébb részletesen a vidéken.

Port au Prince népe örökös rettegésben vala tartva, sőt a rettegés mesterségesen növeltetett. A kormányi palota hemzsegett a bűvészekről. Őrsége feketékből állott, kik fölött egy tudatlan Vódu tábornok parancsnokoskodott.

Szokásos Port au Princeben, a midőn valami veszély fenyegeté a várost, három ágyut sütni el a palota előtt, mely a fő erődről viszonztatik. E vészjel megdördült, s a különben is félelem s rettegésben tartott Port au Prince-i intelligentia remegve sietett a palotához, megérteni a vészjelnek okát. Midőn a vasráczozattal kerített tág palotaudvar zsufolva telt megrémült néppel, az udvaron fölálítva volt afrikai sátán katonaság, sátán parancsnoka jeladására a ráczozat kapui bezárattak, a fekete őrség tüzet adott, s oly rémitő mészárlás kezdődék, melyhez nagyszerűségben fogható 46 évvel az előtt Hiacynthe alatt sem történt, s a melyből csak kevesen menekülhetének.

A megrémült muláttoknak nem marada egyéb hátra a kivándorlásnál, s másnap seregestől lemenének a kikötőbe, hogy az ottan horgonyzó hajókra szállva menekülhessenek. — De két szomszédos utcán nyomban követé őket a Vódu katonaság, s a menekülés útját elzárván, a palota udvaron elkezdett mészárlásnak egy második felvonása kezdődék. A még megmaradt csekély számú muláttok Port au Prince és Mole St. Nicolas börtöneit népesíték, hogy lassankénti kivégeztetésök látványában a baromi Vódu fanatizmus gyönyörködhessék.

E munka egy évvel későbbi időről szóll, s még akkor is napirenden valának a kivégzések, s ugyan azon mulált intelligentia, mely maga közt a fejerfaj miveltségét megszenvedni nem akará, 1848-dik évbe a tiszta fekete barbárság által

irtatott ki. Ennyire megy a négernél a mivelődés elleni gyűlölség, hogy bár mi szellemi felsőséget maga közt tűrni nem akar. A hajdanában híres San Domingoi franczia gyarmatot csak félszázad lefolyta alatt, a néger uralom tökéletesen semmivé tette, s népe fokenként visszatért az afrikai eredeti barbár állapotra. Ez oly tény, melynek elismerésére elég egy pár órai ott mulatás is. A nép jellemét azonban bővebben kiismerni néhány napi mulatás teljességgel nem elég. Engedje meg tehát a kegyes olvasó az írónak, hogy a későbbi tapasztalatait a maga rendén s illető helyén hozhassa föl a szerént, a mint hosszas vándorlásai közt lassanként ösmeretéhez jutott.

A néger dicsőség bár mennyire mulattató bohózatnak tetszék is eleinte, csak hamar gyűlöletessé válhaték akkoron annyival is inkább: mivel csak nem naponta nagyszertű kivégeztetések híre futamodék. A mint mondák, Soulouque büntető törvényében csak a golyó általi kivégezés vala található, hanem a modorban nagy vala a különbség. Ugyanis a jelentéktelen egyénekre annyira jól tudának czélozni a fekete vadászok, miszerént az első lövésre rendszerént rögtön meghaltak. Nem így történt a jelentékesekkel. Ezekre nézve annyira ügyetlentül látszának fegyverökkel bánni tudni, miszerént többször ismételt sebestülés után csak lassanként mulhatának ki. — Aztán minden lövés után, még annyiszor a már halálosan sebestült előtt tölték újra fegyveröket, és pedig legkevesbé sem sietének a töltéssel. Az ilyeneknek hallása hamar gyűlöletessé tehetik a bohózatot is, s a mulatás utóbbi pár napján meglehet csak azért szállott partra az idegen, hogy ne kelljen a víztől vissza verődött forró nap sokszorozott hevét szenvedni.

Partra érve azonban, mindannyiszor sietett a városon kívüli kertekben, a nagyszertű Bambu- (Bambusa, Arundinacea) csoportozatok mély árnyékát élvezni inkább, mint a rozzant Port au Prince piszkos utczáin folyó, vértől párolgó bohózatot tovább nézni. És valóban épen nem kellemetlenül hangzék, a midőn néhány napi ott mulatás után a Schoonernek ép annyira kedélyes mint élénk népe, a tengerésznek sajátoságos erélyességével a további utazásra készlekedék (appareiller).

Hadjuk el tehát e szerencsétlen, meztelen, henye, s egyszersmind a legtúlzottabban kegyetlen néptől bitorlott, különben paradicsomszerű országot. Vegyünk búcsut a tündéres szépségű tájtól, melynek azonban huszonkét ezernyi lakóju fő városa határozottan a legunalmasabb hely a földön, hol a helyett, hogy a társadalmi élet bár mi örömét, multságait, vagy kényelmeit találná az idegen, már első látásakor szomorú pusztult tekintete kényelmetlen érzést s borzadályt kelt föl keblében, piszkos utczái pedig gyűlöletes bohózatok színhelye, mely az emberiséget gyalázza meg.

A belföld felől keletkezett friss esti szellőt fölhasználva, vigan domboruló vitorlákkal, kinyugott paripaként rohana a Schooner Gonave szigete felé.

XI. Fejezet.

— Utazás St. Tomás felé. — A passátok. — Természettani nézetek a légkörről. —

A Port au Princei messze benyúló öbölnek két kijárója van a Gonave szigetnek két oldalán. — A délfelőli canale de la Gonave nevet visel, a másik, vagyis északfelőli a canale St. Marc, melyen bejöttünk volt. Bár melyiket követve, ha San Domingonak napnyugot felé kinyúló csucsaival valamelyikét elérjük, azon nagyszerűen fölséges vízterületre jutunk ki, hol az antillák sziget füzére által sajátságosan elkerített, belföldinek mondható nagyszerűtenger kebelnek fő utai egybentalálkoznak.

Óriási tóként terül el ez az antillák szigeteinek három legnagyobbika, u. m.: Cuba, San Domingo, és Jamaikának egybentalálkozó foka (Cap) közt.

E nagyszerű víz medenczének három nevezetes kijárója van, melyek még annyi különböző tengerre szolgálnak, és pedig: északi irányba az atlanti tengerre, nyugot fele a Mexicoi öbölbe, délnek pedig a Caraib tengerre.

A mely hajó Port au Prince-ből az úgy nevezett szűz szigetekre akar menni — melyek San Domingótól egyenesen

keleti irányban fekszenek — két utat követhet — t. i.: vagy az említett északi kijárón Cap San Nicolast körül hajózva, a sziget északi partja hosszában. Vagy pedig Cap Dame Marie — körül vitorlázva a déli kijárón át. — Ez utóbbi azonban valamivel hosszabb mint az első, de még sem annyival, hogy az évszaknak kedvezményei olykor ezt czélarányosabbnak ne jelölnek (az évszakok változtatával t. i. a szeleknek uralkodó iránya is változni szokott, mire gondosan figyelni kell a tengerésznek ha útja idejét mentől rövidebbre huzni, s ok nélküli idővesztéseknek magát kitenni nem akarja).

A tapasztalt nyugot-indiai tengerész az északi utat választá, s eként ismét a St. Marc csatornáján kelle ki is menni. Az éjen át csendesesen s nagy vigyázattal halada rövidre szorított vitorlákkal. Midőn reggel az örökkévalóság dicső szövénke a már ösmertetett hirtelen módon meggyuladt, fényének aransugaraiban már jó távol csilloga a hátra hagyott Gonave ős erdejének zöld zománcza.

Még a délelőtti órákban elérvén a Cápót, ismét a már fölemlített síri csendben szunyadó, de szemnek felette pompás és regényes kinézésű partok közelében valánk.

Cap San Nicolastól egész Cap Engañoig, San Domingo legkeletibb fokáig lehet mint egy 400 tengeri mértföldnyi hosszúságú partvidék, melynek nagyobb része közelében vezet a czélba vett út. Ezen egész vonalban mindég ugyan azon pusztulás csendje uralkodván; a néző tehetség siker dús élvezete mellett, a tengeri út unalmai oszlatása végett, minden tengerkórságos fanyarságok mellett, az idő rövidítését beszélgetéssel is elősegítjük a mennyire lehet. Utasokkal telt hajón ez nem is bajos, de ott, hol a társaság csakis két személyre szorítkozik, még pedig olyanokra, kiket csak közelebről ösmerkedetté meg egymással a vak történet, ezenkívül egymástól tökéletesen elütő környülmények neveltjei — még a tárgy is, mi beszélgetés alapjául szolgálhatna, nagyon kevés számra s szűk körre szorítkozik. — Kivált ha az egyik fél olyan, ki vagy természeténél vagy más okoknál fogva, társadalmi helyzete vagy hazája felől nem igen szeret, vagy nem akar beszélni — akkor csak hamar megtöbszöröződnek a tengeri út

unalmai. Hanem ez uttal épen most jövének ki egy sajátszerű ország s nép közül, melyben egyetlen társalgási új barátunk — vagy mi? — nagy otthonosságot árula el.

Ilyen alkalommal tehát önkénytesen elő kell fordulni ilyen forma kérdésnek:

„Fordult-e már ön sokszor meg Port au Princeben?”

„Járásaim egyik fő pontja, s minden évben gyakran meglátogatom. Föl menő utamba is ezelőtt három héttel itt jártam“ (fölfele tengerészi értelemben szélességbeni utat tesz a polusok fele, valamint lefele az egyenlítő felé közeledést teszi elég sajátyszerűleg).

„Furcsa egy ország azt meg kell vallani, gyönyörű, a föld olyan, a milyent még nem láttam, az igaz, de népe oly csúf a milyent ismét nem láttam.“

Mély megvetést eláruló vonások lépék el arczkifejezését, s guny nevetéssel monda erélyes kinyomatu nyelvén:

„Carajo! no sirve nada el Negro sin tratar le de latigazos“ (ostor nélkül semmit sem ér a néger).

E figyelemre méltó nyers kifejezés igen természetesen további kérdésekre nyújtja alkalmat. A tropikusok egyenlő enyhe szelétől, meglehetősen nyolcz bogu gyorsasággal hajtva, ily forma magyarázat törekvék a felhozott erélyes mondásnak értelmezést adni:

„A néger természeténél fogva rest. Semmiféle dolgot nem szeret, mi erőfeszítést — ha még olyan csekélyet is — igényel. Szellemi működése pedig felettébb korlátozott lévén, minden iparnak természetes ellensége. Nem hogy valamit kezdeményezne, de sőt a már létező industria is elhal kezei alatt, s hogy a gyümölcsöt élvezhesse, magát a fát vágja le. Tudatlan, henye, szenyynes, s mód nélkül erkölcstelen.“

„Félszázaddal ezelőtt a franczia uralom idejében nem csak az antillák, de a világ gyöngye volt e sziget, melynek természeti pompáját annyira élvezni látszik ön. — Ama gyönyörű rónaságokat dús ültetvények boríták. — Mindenhol az irtó fejsze csattogása élénkítő, s szakasztá meg az ős erdők mély csendjét, újabb meg újabb tért nyitandó az emberi szorgalomnak. A czukorkészítő katlanok százainak füstje gömbörcsült fel a sötét árnyéku sűrűségek fölébe. A kapa, ásó és

eke győzedelmesen jelölék az élénk fejérnek nyomát. — A most elhagyott Port au Prince tág kikötőjét a világ nemzeteknek hajói élénkiték, s e gyönyörű partok hosszában fejr vitorlák népesíték ama messze berovátkolózó öblöket, szüntelen egybeköttetést tartván fenn az akkoriban fényüzéstől csillogó fővárossal.“

„Nézze ön most e rémitő siri csendet amott e földi paradicsom közepette, nézzen körül a tengeren, fogja, itt a távcső, nézzen körül, s mondja meg, ha nem úgy jön-e önnek, mintha Columbus hajójában lenne, mely legelőször közeledék valamely csak gyanított, de még soha nem látott vidék felé. Melynek mély csendje az ő világ emberi lény nélküli nagyszerű növény életét látszik az elemek rég letűnt utolsó harcának forró tengereiből fölvarázsolni. És mégis, ha e csend mélyébe bebo csátkozunk, csakugyan emberekre találunk ottan, de olyanokra, kiknél az emberi boldogság s jól lét, mentől kevesebb szükségek létezésében öszpontosul.“

„E hijábavaló nép (bocsánat a philántropiát sértő szavakért, de ilyen szavakkal éle a beszéllő), a legféktelenebb vadsággal öle ki a lovagias francia ültetvényes nemzedéket. Hiacinth, Biassou és társai bosszúból és uralkodási vágyból lázíták fel az általuk egybéként igen jól ösmert népet. Kiölték a fejéreket, és a pompás ültetvények, temérdek drágaság, s paloták a muláttok tulajdona lett.“

„Elkezdődék a muláttok uralma az eredeti feketék kirekesztésével, s az egész uralkodás nem vala egyéb mint egy örökös forradalom. A köz vagyon a leggondatlanabbul fecsértették s habár a kormányi személyezet olykor pártoskodó erőszak utján változott is, az eljárás csakugyan az maradt. A különbség csakis annyiból állott, hogy nem Péter hanem Pál fecsért. Mindég azonban a mulátt, a tiszta fekete pedig csakis eszközül használtatott fel.“

„E közben évről évre az öröklött fény és gazdagság gyorsan olvadt az új birtokosok kezei közt, melynek fenn tartására sem tehetségök, sem erélyök, sem képességök nem volt. Mert bárha a mulátt több tekintetben felsőséggel bír a

tiszta néger felett, csak néger ő is, és nem csak eredeti alapfajjának, de a fejrnek is csak hibáit öröklí.“

„Végre a tiszta fekete többség meguná a vegyített vérü aristocratia kirekesztő zsarnokoskodását, mert nem szenvedheté a néger természet a szellemi felsőséget, melyel a vegyített vérü mindenesetre felettek bír. A francia gyarmatosok kiirtásának rettenetes művét vezető muláttok maradékai ellen keltek most fel a vezetettek maradékai, kiknek méltó vezetésére ördögöt küldött a bosszuállás istene ebbe a Soulouque-ba.“

„A mult év tavaszán épen ezen utban valék ismét akkor, midőn Soulouque országlásának legelső nagyszerü próbáját adá. Láttá ön a kormányi palotának vas rácsozattal kerített nagy terét? No! azon téren bokáig jártak vérben Souloubue méltó katonái, s a parton eljátszodt második nagyszerü jelenést pedig hajóm födeléről néztem.“

„Valami rémitő volt látni, miként mészárolják a fegyvertelen népet. Most már ök egyedül az urak, most lesz ám még szép gazdaság, egy olyan nép által, kibe a földmivelés eránti hajlam teljesen hiányzik.“

„A néger sohasem fog jó szántából dolgozni, még akkor sem, ha a szükség kényszeríti. Inkább házi cseléd lesz vagy koldul, de földmivelő soha. E pompás földön épen legkevesébbé; mert dús földje s éghajlata minden időben nyújt neki egy pár patátát, platanót. Vagy az elpusztult ültetvények elaggott fáí valamely gyümölcsöt, mely éhségén segítsen. Azontul hever a napon mint a nápolyi Lazaroni, azon különbséggel, hogy ennek még is valamit tennie kell, hogy a sokat jelentő „már ettem“-et el mondhassa, amannál pedig ebbe soha hiány nincsen.“

„Az elpusztult ültetvényeken a mint ön is láttá, még mais léteznek elaggott, odvas, elszigorult kávéfák, melyek ha bár csak kevés gyümölcsöt hoznak, midőn a kávé érésének ideje közeledik, kimegy a néger valamely elpusztult ültetvényre, egy pár vén fa alját kitisztítja a szinte tetejéig érő dudvától, s eként bevárván a bogyók teljes megérését, egybegyűjt belőle annyit, a mennyit — mert mind megszadni restelli — tehát nehány fontot. Vagy pedig elmegy a Gros Morne ós

erdejének mélyébe, levág egy értékes becsü fát, melynek fa-jaiban San Domingo igen bővölködik (u. m. Swietenia, Mahagoni, Amiris-balsamifera [Rosenholz], Aca-cia latisiliqua [Eben], s midőn az europai hajók meg-jelennek, eladja egy pár rőf durva Calicot-ért. Ebből aztán leszakít egy hasábot, dereka körül madzagot köt, a Calicot darabnak egyik végét elől bele huzza, s lábai között átvonván, a másik végét hátul ismét a madzaghoz erősíti, s ezzel kész teljes öltözeke. A nők pedig gondatlan szabásu, rövid ujjú, s térdig leérő hasonló szövetből készült inget hordanak a né-pesebb helyeken. Magányukban pedig, még ezen igen egyszerű öltözeket is mellőzik. — Önkényt értetődván, hogy a felnőtt személyzetnek ily nagyon is egyszerű, s minden fényűzéstől már csakugyan ment öltözési modora mellett, a fiatalabb koru, mindkét nemhez tartozó nemzedéknek legegyszerűbb, s a ter-mészettől öröklött fekete egyenruhája, még a legnépesebb helyeken is, sőt épen a fővárosban is legkevésbé sem föltünő, melyet a legszorossabb illedelemhez szokott szemek is igen rövid idő alatt nem szokták sértőnek találni.“

„Pues Señor“ mit lehet várni az ilyen néptől, melyen a példa sem segít? Sőt a jó példát nem csak hogy látni sem óhajtja, de kiirtja maga közül. E nép nem hogy civilisálódni akarna, de mais ép oly gyűlölője s ellensége a fejérnek, mint a milyen volt Biassou idejében. Ma nem volna kevésbé taná-csos önnek e sziget beljébe bemenni e népközé — melynek szabadság utánni vágyát, s hősies felszabadulási törekvéseit önök europában csudálni szeretik, s hajlamot találnak bennök a mivelődésre — mint e népfaj eredeti barbár honában, afrika beljében behatolni. Hol meglehet talán több természeti aka-dályal találkozónék ön, de személyes bátorsága alig ha ke-vésbbé nem lenne kétségbe vonva mint itt.“

„Ostor kell ennek s nem szabadság, akkor lehet belőlök valamit csinálni, ha egyebet nem, legalább a föld, az ország melyen laknak, az ipar s a civilisatió számára meg lesz nyerve. Mit akarnak e népfaj civilisatiójával, mely kiölte maga közül a civilisatiót azért, hogy maga vissza térhessen az eredeti bar-bárságra, ha csak a keresztény vallásnak formailag való gya-korlását civilisatiónak mondani nem fogjuk? mert valóságos

követésében lehetetlen hinni, ha tekintetbe vesszük, hogy rendes családi viszony köztük nem létezik, s az erkölcsösség legalantabb fokozatán állva, már a világi polgárosulásra teljesen alkalmatlan.“

Rövid summában sok volt mind ez egyszerre európai civilisált füleknek, melyek ilyen forma okoskodást a rabszolgaság mentetetésére még nem hallottak. Képzelteték a nagy botrányt, mit egy ilyszerű drasticus rajz némely philanthrop körökben előidézhetne. Ugyanis valának a beszédben oly nemü erélyes kitételek, melyeknek csak hallásától magosra ugrott volna székéről sok tüzes védője az emberi jogoknak. A hallott dolgok természetesen újabb elvitázhatatlannak hitt kérdéseket idézének a pár beszéd szövegébe, de mindannyiszor még addig nem hallott feleletek jövének, melyeknek valósága, vagy létezése méltán kétségben vonható vala. Végre is a sok kétségeskedés ilyen modoru félbeszakasztással végződék:

„Ha ön sokáig marad e vidékeken, s a feketék természetével, s szokásaival jobban megismerkedik, előre kezeskedem önnek, hogy sok olyan dolgokkal — melyek jelenleg európai fogalmaival ki nem egyenlíthetők — kifog békülni.“

Hogy sok lesz olyan, mit elmékedésből helyesen felfogni nem lehet, s csakis a tapasztalás gyakorlati mezején kell hogy annak valódi ösmeretéhez s helyes megítéléséhez jussunk, az tagadhatatlan, de hogy értelemmel bíró emberi faj épen annyira képtelen légyen a civilisatio eránti fogékonyságra, mint azt ekkor először hallani szerencsés vagy szerencsétlen valék, megérteni bajos volt. Méltán keletkezhete tehát oly forma gondolat, hogy tán valami mellékes, örökös háborgásban tartott indulat ecseteli a sötét színezetű képet. Végre több irányu kérdések s bizalmas fecsegések után a gyanu alaposnak mutatkozáék. A különben felettébb zárkózott egyénnek kevéssé közlekedő ajkain ily forma történetke síkámlla ki, hogy t. i. öreg atyja gazdag ültetvényes volt hajdan a szigeten. Atyja mint nagyon fiatal ember eltávozáék a forradalom kiütésekor a közel fekvő szomszédos Portorico szigetre egy rokonát meglátogatandó. A forradalom elárasztá az egész szigetet, s minden hozzátartozói kiölettek. Aha! hinc illae lacrimae! De már csakugyan az ilyen szenvedélyes kútfüből meritett értesülést

bajos vala rögtön elsajátítani. Az emberi jobb érzés a jövődő tapasztalataira tevő át e tárgybani véleménye megalapítását, hanem ezeket e helyen föltárni tán idő előtti lenne.

Vannak ugyan oly szerencsés egyének, kik néhány óra alatt csaknem meglepő tapasztalatokat tesznek valamely nép szokásairól, természetéről. Az ily felfogási tehetség valóban bámulatos, sőt amolyan lomhább felfogó tehetségek előtt épen megfoghatatlan. Mert bár mi nemű s helyhezetű néphez vagy egyénhez a világon — legyen az Európának legcivilisáltabbja, az amerikai ős erdők szilaj honnosa, vagy a csendes tenger legkevesbbé látogatott szigetjének Cannibálja — ha idegen földi egyén közelíti meg — már ön magunkból indulva is ki: bizonyos ünnepélyes, nem mindennapias alakban, kedélyben vagy modorban mutatja magát. E fénymázos magaviselet lemezén át valóban nem könnyű dolog lehet a hátra szorított természetes hajlamokat kiösmerni. Sőt a mint moudva volt, lomhább tehetségeknek épen lehetetlennek tetszik, s azt hiszik, hogy csak hoszasabb idő múlva lehet ezek ösmeretéhez jutni. A midőn t. i. jelenlétünk már annyira megszokott lesz, hogy a tartózkodás irányunkban merőben elenyészik. Nem ereszkedve tehát bővebb fejtegetésekbe, folytassuk ez uttal a San Domingoi partok mellett utunkat szent Tamás szigete felé, mely ez uttal czélul tüzetett ki.

De beérvén már Nyugot-indiának szívébe, mielőtt utunkat tovább folytatnók, nem fog tán fölösleges lenni egy kevés geographiai tájékozás annyival is inkább: mivel e munka folytán több olyan nevezések s kitételek fognak előfordulni, melyek a magyar olvasó közönség előtt tán nem mindennapiak. A munka könnyebb átértése tekintetéből tehát egyfelől; de más részről — engedje meg a tisztelt olvasó — hogy az ösmeretek terjesztése tekintetéből is itt fölhozassanak.

A nyugot-indiai Archipelagust egy sziget füzér képezi, mely a floridai öböltől és a már felyebb ösmertetett Bemini szorostól, egész a Pária-i öbölhöz (az Orinocco kiömlésénél déli-amerikában) terjed, s ékszer füzér (Collier) alakba különíti el a Caribb tengert, a mexicói és floridai öblöt az atlanti tengertől. Valódi ékszer füzére is ez a földnek, melynek nagyobb drága kövei Cuba, San Domingo, Jamaica

és Portorico, az ékszer közepének kitűnő diszítését tesszik. A többi számtalan apróbb szigetek, melyek azon piczinyiségig oszolnak, míg utoljára alig egy pár négy szög lábnyi térre piczinytülve, azon is valamely regényes alaku s gazdag lombos-zatu egyes tropikus fa járul a még annyi nagyobb kisebb pompás tűzű drága kövek sorához.

Délre Trinidad, északra a nagy Bahama szigetek mint csak most csiszolt két Smaragd csat fűzi azt Amerika két continenséhez. Leirhatatlan a benyomás, melyel az északi tropikus kör szélére szórt, ezen földi paradicsomkák a közék vetődött mérséklett éghajlat lakójára hatnak. Merőben új, ösmeretlen természet nyílik itt meg előttünk, mely szépségében bámulatos, s gazdagságában nagyszerű.

E sziget füzérnek geographiai fekvése az északi szélesség 10-dik fokától a 28-dik fokig terjed, nyugoti hosszúságban pedig az 59-dik és 85-dik fokok közt fekszik a Greenwichi délvonaltól számítva (a munka során mindég ezen délvonal lesz értendő).

Térrajzi fekvése Floridának keleti partjaitól indulva, délkeleti irányt követ Cap Engañoig, mely — mint már mondatott — San Domingo keleti foka. Innen keletnek indulva, ívformában délre hajlik. Észak és kelet felől az Atlanti tenger környezi. Délre a Caribb tenger választja el a Columbiái tartományok északi partjaitól. Nyugotra pedig a mexicói öböl óriási tó ként lép közéjük, és a hasonló nevű tartomány keleti partja közé.

E szigetek orographiai rajzát tekintve, három részre, vagyis három külön csoportozatra oszthatók. Egy északi és egy déli csoportozatra, melyek a kisebb szigeteket foglalják magukba. Es egy közép csoportozatra, melyet a már megnevezett négy nagyobb sziget képez, s az említett két kisebb sziget csoportozatot egymástól elkülöníti.

Nem ereszkedvén itt annak megvitatásába, ha valjon Columbus előtt volt-e ösmeretes az új világ földje vagy nem, légyen itt elég annyit megemlíteni, hogy a genuai nagy tengerész 1492-dik év October 12-kén San Salvador szigeten, az említett északi csoportozat egyikén kiszállott. Rajta egy keresztet emelve, azt a Spanyol király nevében elfoglalta. Mely

nevezetes esemény következtében a kicsiny sziget déli csucsa maig is Columbus fokának nevezetik.

Midőn a nagy fölfedező, s emberei az elfoglalt szigetnek dús növényzetét megláták, azt hívék, hogy valamely ponton az ázsiai partok közelében kötöttek ki. Képzelték, hogy azon dús országok egyike van előttük, melyet Mandeville és a két Polo oly elragadtató színben írának le. E tévedés következtében képzelték magokat a keleti Archipelagusban. Miután azonban a nagy jelentékenységu tévedést észrevették, s az új felfedezés teljes nagyszerűségében tárva volt előttük, az előbbeni hibát kiigazítandók, az újonnan talált sziget világot Nyugot-indiának nevezék, azóta e nevezet eléfordul minden azon szigetekre vonatkozó Spanyol okiratokban nem csak, de sőt általánossá is vált.

A felfedezés korabeli némely geographusok azonban e szigetet Antillia név alatt ösmertették. — Ezen elnevezésnek első nyomai megjelentek Péter Martyr d'Anghiera oceanicájában. Bartholomeus de Los Casas, historia General de Indias czimü munkájának első könyve 164-ik fejezetében megjegyzi: hogy a Portugallok Hispaniolat (San Domingo) Antilliának szeretik nevezni.

Azon korban az újonnan fölfedezett szigetcsoport két részre osztaték u. m. Islas de Lucayos, és Islas de Barlovento nevezet alatt. Nevezték egyszersmind: Islas de los Caribes, és Islas de los Cannibales nevek alatt is.

Eddig terjednek a régibb korbeli elnevezések. De a földleirási ösmeretek előhaladásával a nagy kiterjedésü szagatott ország határozottabb geographiai elkülönítést s nevezést igényelt. Következésképen ama nagy kiterjedésü tengerkebel, mely a sziget füzér által különített el az Oceántól, Cap Floridától az Orinouo kiömléséig egyfelől, s az amerikai két continenstől másfelől, három részre osztályoztatott, u. m. a mexicoi öböl, a hondurási öböl és a Caribb tengerre.

A régibb korbeli Spanyol tengerészek a sziget füzért, kit részre oszták, u. m. Islas de Barlovento, és Islas de los Caribes. Később időkben ez utóbbiak Islas de Sotavento név alatt jönnek elő. E régi elnevezésekből jött aztán a tengerészeknél most szokásban lévő megkülönböztetés: az

angoloknál *Windward islands*, és *Leeward islands*, a francziáknál *lés iles sus le vent*, és *sous le vent*. (Tengerészi műkitételek: a hajónak azon oldala, mely a szélnek van kitéve, és az ellenkező oldal. Mit tán eként lehetne magyarosítani: szélfeletti [*Windward*] és szélalatti [*Leeward*] oldal, vidék, szigetek stb.).

Tisztelt olvasó! ha valamit mondunk s annak érthető magyarázatát nem adjuk, chinai nyelven szóllottunk. Egy ehez hasonló utazási leírás nem beszélhet színházakról, táncztermekről, vendéglőkről, kávéházakról, estélyekről, társaságokról, museumokról, képtárakról, gyárakról, melyek bizonyosan igen érdekes megannyi részeit képezhetik egy utazási munkának. Hanem szólni kell leginkább oly tárgyakról s vidékekről, melyek az olvasó közönség előtt kevéssé ösmeretesek, s a hol a civilisált országoknak épen említett jellegei felette csekély mérvben léteznek. Ha a civilisált világrész valamelyik tartományáról van a szó, a megemlített tárgyak főlemlítésével a már nagyjában érintett tárgy érthető lesz. Bizonyosan felesleges lenne azt mondani például, hogy egy nagyszerű könyvtárban a könyvek polczokra vannak rendbe rakva. De ha távol világrészekről irunk, hol legfeljebb a természeti tünetények lehetnek vizsgálataink tárgyai, s szólhatunk csakis inkább a természet jeleneteiről, szélről és essőről, gőzkörről és felhőkről, tengeri folyamokról, apályról vagy dagályról, só tartalmáról, mélységéről, hévfokáról vagy színéről. Az égnek árnyairól, a lég hévfokáról, a felhők színéről s alakjáról, hogy érthetők lehessünk, azoknak lehető physikai okait is föl kell említenünk. Bár ha bizonyos az, hogy az ily tudományos fejtegetések nem oly mulattatók mint a könnyű szellemdússág már ösmert tárgyacskák felett, sőt tán épen nem is mulattatók, mégis ki nem kerülhetők.

Több ilyes magyarázatot váró tárgy volt már eddig is felhozva. Némelyike értelmezve is volt. Talán nem ártand itt annak is magyarázatot adni, mit értenek a nyugot-indiai szigeteken azon kifejezés alatt, hogy némely sziget, szélnek van kitéve, némelyike pedig szélmentes? Ha ezen elnevezés önkényleges lenne, akkor igen természetesen elég lenne annak egyszerű megemlítése; de e sajátos elnevezés teljességgel

nem lévén esetleges, hanem egy nagyszerű természeti phaenomen által indokolt értelmezés, melyet tudniillik a már többször említett passát szólnak irányba okoz. Tekintsünk talán bele ismét egy keveset a természetnek csudákkal teljes nagy könyvébe, melynek lapjai száma ép oly véghetetlen, mint rendkívüli jegyei, betűi s szavai. Mentől tovább forgatjuk e csudálatos lapokat, mindegyikén újabb meg újabb csudákra talál az, ki titkos jegyeit olvasni tudja. Újabb meg újabb ábrákat mutatnak fel, újabb meg újabb színezetek állnak elő, melyek még az előbb nem láttattak.

A tárgyalás alatti kérdést megközelítendő, ismét Physica-Geographiai taglalásra kell kitérnünk. Még pedig ezuttal nem a tengert, hanem a földünket környező léget választván tárgyalásunk alapjául. Azon elemnek tudniillik, melynek fenekén az ember a többi állatok ezer meg ezer fajaival együtt mozog, — melynek meg vannak a maga saját uszó állatai mint a viznek, — melyet a legparányibb ázacsok milliói épen úgy népesítenek, mint a tengert, — melynek épen ugy határai vagy is fölszine van mint a tengernek, — s a melyről Buist tanár, a jeles keleti tudós eként elmélkedik:

„Hogy az, egy gömbalaku boríték, mely plánétánkat környezi, melynek mélysége előttünk ösmeretlen, a magosságban aránylag növekedő ritkulása miatt, a midőn saját egymásra nehezülő súlya alól szabadul. Fölszine nem lehet közelebb hozzánk 50 mérföldnél (angol), s alig lehet távolabb ötszáznál. Mindenfelől környez bennünket, s még sem látjuk. Minden négyyszög hüvelykre testünkön 15 fontnyi súlylyal nehezül, vagyis egész testünkön 1700—2000 fontot nyom, s mégis terhét még csak nem is érezzük. Lágyabb a leggyöngédebb pelyhénél, kevesebbé tapintható a legfinomabb nyári szálnál (Gossamer, Sommerfäden (ökörnyal), sértetlenül hagyja a pókhálót, s alig háborgatja a harmatján táplálkozó leggyöngédebb virágot. Mégis a nemzetek hajóit hordja szárnyain a világ körül, s a legszilárdabb anyagokat egybetöri súlyával. Mozgásba hozott ereje elegendő a legnagyobb és erdők s szilárd épületeknek földre terítésére a vizek hullámain hegyekre dagasztja, s a legszilárdabb alkatu hajókat szét zúzza mint gyerek-játékokat. Váltogatva melegíti s lehűti a

földet és annak lakóit az élő állatokat. Felveszi a tengereknek s földnek gőzzeit, magában tartja felolvasztva, vagy pedig felfüggesztve felleg medenczéibe (cistern), s ledobja eső vagy harmat formában a midőn szükséges. Meghajtja útjokban a nap sugarait, hogy a reggeli és esti hajnalt adhassa. El-
osztatja és megtöri azoknak különbféle színeit, hogy szépitse a napkörének közeledését vagy távozását. Ha lég nem lenne, a napfény rögtön és közvetlenül törne ránk, vagy tűnnék el, s az éjjel sötétjéből egyszerre a dél izzó fényébe mennénk át. Nem lenne hajnalunk, mely a vidékek szépségeit emelje. Nem lennének felhők, melyek az égető hőség ellen árnyékoljanak, s a kopasz föld tengelye körüli forgásában, elsütött s gyengült homlokát fordítaná a nappal ura teljes és mérsékletlen sugár-
rainak. Ez nyújtja a szeszt (Gas), mely testünket élénkíti s melegíti, s fölveszi magába azt, mely használat által már megromlott, s mint ártalmas kivettetik. Tápanyagot nyújt az életnek épen úgy mint tűznek; mindkét esetben felemész-
tetik, s képezi tápanyagát magának a felemészítő erőnek. — Mindkét esetben szénénnyel egyesül, melynek rá szüksége van éghetés végett, s ennek megtörténte után ismét eltávolíttatik.“

Mindennek a mi a földön létezik, létezése föltétlenül a légtől függ, ez egyik fő conditio sine qua non-ja, mely nélkül a létezhetés planétánk szerkezete mellett csak nem is képzelhető, s a melynek tisztasága minőségben közvetlenül föltételezi minden életnek létezhetését. Ez egyike azon rend-
kívüli gépezetnek, melyet a végtelen természet hatalmas keze kormányoz, s mint ilyen minden bizonynyal ismét valamely változhatatlan törvénynek vagyon alárendelve. Melynek ép
úgy mint minden egyébnek a nagy természet körében meg vannak sajátyszerű finom kiegyenlítői (compensatio), melyek által megtisztíttatik, újíttatik s egyensúlyban tartatik. De ép
azért ennek is phaenomenjei nem lehetnek esetlegesek, hanem minden jelenetei, a létezés örök törvényéből származnak.

A légről átalános physicali ösmertetést adni e munkának célja nem lehet, hanem sok oldalú tengeri út fordulván benne elő, annyira a mennyiben a tengeri physica-geographiával s tengeri utazással egybefüggésben van, légyen itt szabad érinteni, s a mennyiben lehet megmutatni, hogy ennek is,

valamint a tenger vizeinek rendes keringése van a föld körül, s hogy a szél általi légmozgás nem csak esetleges dolog.

A tengernek síkjain, hol a szelek vonalainak semmi akadály nem gördül elejébe, hol nincsenek hegylánczok, melyek irányukban akadályozzák, nincsenek havasoktól környezett völgyek, melyeknek magas oldalai a légvonalnak más irányt adjanak, közelében nincsenek continensek, melyeknek a víztértől különböző sugarzati (radiatio) képessége a légvonal irányát háborgassák, — úgy tapasztaltatott: hogy a szeleknek bizonyos átalános főiránya létezik.

Mióta Columbus a világ tengereit az emberi iparnak megnyitotta, a nagy tengerek hajózási gyakorlatilag ösmerni kezdék, hogy a tengerek bizonyos vidékein állandó légfolyamok léteznek, melyekre teendő útjokban mint bizonyosokra számíthattak. Van annak már kétszáz éve, hogy a tudomány előtt is ösmeretes, miszerént az egyenlítőtől elindulva a sarkok felé, az északi sark felől egy határozott jellegű állandó légfolyam tapasztalható, mely észak-keleti irányból szakadatlanul az egyenlítő felé nyomul. Ugy szintén az egyenlítőtől a déli sark felé tekintve, egy hasonló természetű légfolyam, rézsutason ellenkező irányból, az az dél-keletfelől közelít az egyenlítő felé.

E csaknem ellenkező irányból jövő két szél, felettébb ritka megszakadással örökösön fúj, hol nagyobb hol kisebb erélylyel, egészen soha el nem szűnik, de viharba sem megy át, és olyannyira állandó, mint valamely száraz folyónak örökös folyása, mindig azon egy irányba haladva a nagy tenger síkjain.

Változás bennök csakis azon helyeken történik, hol a száraz földet megközelítik, hol valamely terjedelmes pusztának felhevült színe zavarba hozván a légviszonyt, az állandó légfolyamnak egy részét mint száraz földi, tengeri vagy periodicus szelet rendes utjából eltéríti. De a tenger síkjain, hol ilyen háborgató okok nem léteznek, az irány változatlan.

Gyönyörű a hajózás ezen állandó szelek égköre alatt; az idő mindig szép, s a lég kristályában fürösztett égnek kék függönyéről potencirozott fénnyel tündöklének le az éjnek csudálatos ragyogásu gyémántjai. Valódi ünneplő vidékek

ezek a tengerész fáradalmas pályáján, mert a sarkok bár melyikétől az egyenlítő felé irányzott útjában elérve e bámulatos vidékeket, teheti azon tul, hogy vitorlájához se nyuljon. Ellenkező szelek vagy viharok nem nyugtalanítják, nem fenyegetik többé, s heteken át kipihenheti a magosabb szélességekben kiállott fáradalmaival s nyugtalan éjek erőfeszítéseit. A lég, mind annak daczára, hogy a függőlegesen lesugárzó nap hevíti, enyhességében végtelenül kedves, mert a sarkok felől jövő örökös légvonal alig engedi a hőmérőt, hogy a napnak legmelegebb idején is délutáni két órakor a 20 fokot meghaladja. Már a hajózat régibb korában ösmerék a Spanyol tengerészek e szende fuvalmak vidékeit, kik azoknak gyönyöreitől fellelkesülve, a passátok vidékét Golfo de las damas névvel jelölték.

E két, csaknem ellenkező irányból egymással szembe jövő szélnek egymással találkozni kell, igen természetesen; a találkozási pont széles tért foglal el az egyenlítő közelében, mely igen sajátos természeti jelenetek színhelye. Örökös szélcsendek körének lehet ezen egybetalálkozás vidékét nevezni, mely foltonként kóválygó hihetetlen bőségű záporokkal, rémitő menydörgésekkel s olykor forgószelekkel vegyül.

Im a nagyszerű természetnek egy sajátoszerű bámulásra méltó tüneménye, melyet a nagy tengerek síkjain, tudományos és nem tudományos tengeri utazók egyaránt észleltek, s a melyek a tudományok egyik felkentjét Halley-t ez előtt csaknem másfélszázaddal méltán vezetheték ily forma gondolatokra: (lásd: philosophical transactions for the year 1735 on the cause of the general trade winds).

„Mivel a két légfolyam szüntelenül folyásban van a sarkoktól az egyenlítő felé, bátran feltehetjük, hogy a mozgásban lévő lég valamely csatornán, vissza kell, hogy térjen ismét a sarkokhoz, hogy a passát folyamot mozgásban tarthassa, mert különben elfogyna a lég a sarkoknál, az egyenlítőnél pedig egybehalmozódván, a passátoknak meg kellene szünni léghiánya miatt, mely szelet képezhessen.“

„A légfolyamnak visszatérése csakis a magosabb régiókban történhetik, tehát a passátok felett, és pedig ezekkel éppen ellenkező irányban, hogy pedig a sarkoktól jövő passátok

keletre hajló irányban mutatkoznak, ezt a földnek sarka körüli gyors fordulása bőven megfejtí.“

„Ugyanis a lég részecskék olyan elindulási pontról jönnek, mely a földnek sarka körüli forgásában bizonyos határozott gyorsasággal bír, s ettől halad olyan irányba, hol az érintendő pontok fordulathelyi gyorsasága, a kör nagyobbulásának arányában növekszik, gyorsabban haladó pontokat érintve tehát, a bizonyos délvonalon elindult, s az egyenlítő felé törekvő légrésznek tetszőleg keletfelől jövő irányúnak kell mutatkoznia.“

„De ép ezen oknál fogva a felső légfolyamnak, mely az egyenlítőtől a sarkok felé törekszik, az előbbihez éppen ellenkező irányúnak kell lenni a midőn a gyorsabb sarkkörül fordulási pontról indulva, annak momentumával érinti a lassabb fordulatu pontokat. A légfolyamoknak tehát bizonyos spirális forma utat kell követniök, az az: északról az egyenlítő felé északkeleti, a déli sarktól az egyenlítő felé délnyugoti, s északnyugoti irányba.“

Hogy Halley-nak e magyarázata érthető legyen, képzeljünk magunknak egy tengelyt, melyre különböző átmérőjű körök legyenek alkalmazva; ha a tengelyt forgásba tesszük, a különböző átmérőjű körök szélpontjai meg annyi különböző gyorsasággal fognak a forgásban haladni. A nagyobb köré gyors lesz, míg a kisebbé lassabb, s a legkisebb átmérőjű köré éppen nagyon lassu.

Képzeljünk már most egy ilyen tengelyt, melynek közepén legyen a legnagyobb kör, s ettől két felé, mind kisebb és kisebb a tengely két végéig; tegyük a gépet forgásba, még pedig keleti irányba; indítsunk el valami tárgyat a tengely végétől egyenes irányban a középen lévő legnagyobb kör felé úgy: hogy a közbe eső, rendre nagyobbuló körök széleit érintse.

Az eként elindított tárgy a leglassabban forduló körnek forduláshelyi gyorsaságával fogja érinteni mindég a közelebbi, de már nagyobb gyorsasági momentummal haladó kört. Igen természetesen itt keletfelőli irányúnak kell mutatkoznia, s a keletre való elhajlási szöglet lassanként nőni fog a szerént, a mint utjában a gyorsabban haladó köröket eléri. Hasonló eset

észrevehető mindenben a passát szelek irányában is, mentől közelebb az egyenlítőhöz, annál inkább keletre hajlik irányuk, s az egyenlítő közvetlen közelében már csaknem egészen keleti szélnek mondható.

Ellenben ha a legnagyobb körtől indítjuk el tárgyunkat a tengely végek felé, és pedig az illető legnagyobb kör gyorsaságának fokozatával; visszatérő útjában épen ellenkezőképen kell hogy érintse a lassabb haladású körök íveit, s e szerint a *vis inertiae* az, mely a tárgyat *spiralis*, vagyis *loxodromicus* ívben haladni kényszeríti.

Ilyes valami történik a természetben is, és ha a földünket környező légnak minden részecskéiben ilyen mozgás létezését tesszük fel, a légkerengésének egyszerű fogalma eltűnik áll; s ha mást nem is, legalább két főbb légfolyam létezését fogjuk feltételezni: egy alsót a sarkoktól az egyenlítő felé, s egy felsőt az egyenlítőből a sarkok felé.

Halley a passátokról adott értekezletében ennyire terjedt a nagyszerű természeti működés megfejtésében. E magyarázat bizonyosan elég is lenne a légben mutatkozó tények megfejtésére, ha t. i. a passát szelek a sarkoktól egész az egyenlítőig terjednének minden megszakadás nélkül. Ha ez azonban így lenne, földünk felszínén nem létezne más szél, mint az északi sarktól egy, a déli sarktól pedig más az egyenlítőig. Maga a tudomány — a mennyire a lehető physikai okokba betekinthezt — azt mondja: hogy a passátokat a napnak nagy hősege okozza, mely a tropikusok alatt a maga teljes erejében működven egész éven át, a levegőt kitágítja, mely aztán tért nyerni törekedven, az egyenlítő körében felfelé tolul; a felsőbb regiokban pedig észak és dél felé indul, s eként alatt, a földszínen folyamot idéz elő a sarkok felől hogy az egyensúlyt helyreállítsa. E physikai okból erednének a passátok.

Mind ez ellenvetés nélküli magyarázatot adna a természeti jelenetnek, ha meggondoljuk, hogy a forró égöv melegének mulhatatlanul meg kell ritkitani a körében létező levegőt, tehát tömegében növelni, s ez által fajsúlyát kevesíteni. A sarkok nagyhidegének pedig az ottan létező levegőt egybe

kell szorítani, illetőleg tömegét (volumen) kisebbiteni, s fajsúlyban nehezebbé tenni.

Az eként keletkezett levegőbeli egyensúly megzavarása következtében önkénytesen folyamatoknak kell a légben keletkezni; a sarkok hidege által összeszorított nehéz lég, az egyenlítőnél létező megritkult könnyű légfelé fog nyomulni, s azt nyomása által felfelé szorítani, a felnyomott légnek pedig indulni kell oda, honnan a nehezebb lég jött. Utjában ez a sarkoknál meghül, egybeszorul, nehezebb lesz, amaz pedig a tropikusok alatt felmelegszik, megritkul, könnyebb lesz, s így a kölcsönös helycserélés örökös mozgásban tartandja.

Ezen physikai csálhatatlan okból indulva ki, a passátoknak a sarkoknál kellene kezdődni s az egyenlítőig terjedni megszakadás nélkül. Mivel pedig földünk egyenlítő vonalának minden egyes pontja óránként 900 mértföldet tesz rendes napontai fordulásának útjában, s e vonaltól a sarkok felé mindenik vonal kevesebbet, egészen a sarkok azon pontjáig, hol a mozgás csaknem semmisnek mondható, az ezen pontról elindult légrészecskéknak a már említett keleti irányban kell, hogy a gömb nagyobbuló kereteinek pontjait érintse.

Hanem a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a magyarázat nagyon hiányos, mert a természetben olyan jelenségek mutatkoznak, melyek a feljebb megállapított physikai elméletből ki nem magyarázhatók.

Ugyanis a természetben oly sajátoszerű jelenetek mutatkoznak mindkét haemispheriumon, melyeket a feljebb idézett physikai okokon alapult elméletből megmagyarázni sehogy sem lehetett. Melyek hogy jobban megérthetők legyenek, szálljunk egy hajófüdelére, s tegyünk rajta képzetünkben egy utat az egyik sarktól a másikig.

Elindulva tehát az északi sarktól az egyenlítő felé, az elébb felállított teoriával épen ellenkezőleg délnyugoti irányu, ellenkező széllel, gyakran viharokkal, szemben küzdünk mind addig, míg az északi szélesség 30-ik vagy 29-ik párvonalát megközelítettük. E pont körül azonban bizonyos szélességben szélcsendet veszünk észre, s a mi benne föltűnő az; hogy hajónk légmérője egyszerre magosabb állást mutat, mint

milyent mind eddig az épen elhagyott délnyugoti szélkörében mutatott.

Egy egy koválygó bizonytalan fuvalom végre irányunkban lassanként előre segít, s ime légmérőnk szállani kezd, le jó azon pontra, hol a délnyugoti szél körében állott, de ezzel egyszersmind kellemetes hűs szél keletkezik, mely a már növekedő nap hevét mérsékli, sőt a mi több felette kedvező, mert az eddig tapasztalttal épen ellenkező, az az északkelet felől jövőn, vitorláinkat kedélyesen domborítja, s gyorsan hajt az egyenlítő felé.

A szél mindég egyenlő, éjjel nappal szünet nélkül fuj, mindég északkeleti irányból. Matrózaink heverésznek, az egyszer lefeszített vitorla köteleket napokon át igazítatlanul hadják, s a kormányos csak játszik könnyen engedelmeskedő kerekével. A nyugalmas útazás azonban az egyenlítő megközelítésével nagyon változik; a rendes irányu szél lassanként cserbe kezd hagyni, míg végre egészen kimarad, és! az addig domboru vitorlák lankadtan függnék le a tikkasztó melegséggel párosult szélcsendben. Egyszersmind légmérőnk is alantabb állást mutat mint eddig egész útunkban tapasztaltuk.

Terhes fekete felhők borzasztó záporokat öntenek le hajónktól csak egy pár mértföldnyi távolságban, s szemünk láttára a legrémítőbb orkán látszik dühöngeni, melyben gyakran hajót látunk életre halálra küzdeni, míg saját hajónk mozdulatlanul egy ponthoz szegezve, egyik oldaláról a másikra dőléngéz a türelmet teljesen kifárasztó szélcsendben. Majd azonban rajtunk a sor; borzasztó menydörgéssel párosult özön eső, s minden pillanatban elnyeléssel fenyegető orkán közepette vagyunk, mely a milyen gyorsan keletkezett, ép oly gyorsan el is mult, jó tova elvitt, és! ismét szélcsend.

Ezen olykor felette borzasztó változatosságok közt végre hosszabb vagy rövidebb idő alatt úgy látszik az örökös csenek, záporok, menydörgések és viharok körét túl haladtuk. Az ég tán még sokkal tisztább fényben kezd ragyogni mint az épen elhagyott unalomteljes öv másik oldalán az északkeleti passát körében, és lám! ismét friss szél mutatkozik, hasonló a viharokkal vegyített csend öven túl tapasztalthoz azon különbséggel, hogy ez délkeleti irányból jő, mely ellen

csendesen küzdenünk kell. A légmérő is ismét felhágott azon pontra, melyen az északkeleti passát körében, s az északi 30-ik párvonalon túl a sarkfelé vonulni tapasztalt szelek körében állott.

Megközelítjük a déli félgömb 29—30-ik párvonalát, és ép azon jelenségeket tapasztaljuk itt is, melyeket az északi 29—30-ik párvonalnál már észrevettünk, itt is hasonló csendkör, s a légmérőn magosabb állás. — Túl haladva e csendkőrön is, ismét kedvező szelet találunk, hasonszerűt ahhoz, melyet az északi félgömb 30-ik párvonalán túl észleltünk, csak hogy ez ellenkező irányból jő, északnyugotról, s gyorsan visz a déli sark felé, és ha a déli sarktól vissza indulunk az északi csillag irányában, az épen leirt jeleneteket ismét, s mind annyszer tapasztalni fogjuk.

A tapasztalás változhatatlanul ilyen jeleneteket mutatván fel a tengerek síkjain, igen természetes, hogy a Halley feljebb említett magyarázata nem hogy kielgitő lenne, de sőt felette hiányos; mert hogy az egyenlítőnél a két passát által oda halmozott lég felfelé emeledjék, azt megérteni igen könnyű, s a tudomány előtt ösmeretes physikai okoknál fogva, természetes. Hanem a Halley elve szerint, épen ezen természetes okból kiindulva, a már egyszer a magosba emeledett légfolyamnak folytatni kellene útját a föld sarkokig, hogy onnan mint alfolyam, a földgömb színét seperve térjen vissza az egyenlítő felé. De a tapasztalás mást bizonyít, t. i. mindkét félgömbön két különböző légfolyam egymástól eltérő irányba indul ki a szélességek bizonyos pontjától, hol bizonyos szélcsendkör észrevehető, s a hol igen fontos és figyelemre méltó azon tény, hogy a légmérő magosabb állást mutat mint bár hol másutt a tengereken.

Mindkét félgömbön tehát csakis bizonyos szélességi foktól tapasztalhatók, az állandó északkeleti és délkeleti passátok; e fokok nem is esnek nagy távolságra a tropikusok széleitől, illetőleg a rák és bak térítőjétől. Mindkét félgömbön körül belől a 29—30-ik fokra esik ama nevezetes elválasztó vonal, melyből egy állandó légfolyam indul az egyenlítő felé, egy más pedig ugyan onnan az illető sark felé, az első mint északkeleti s délkeleti passát, a második mint

délnyugoti, s északnyugoti szél. Az angolok az első trade winds, a másodikat pedig passage vagy variable winds névvel jelölik.

A természetnek tapasztalás által bebizonyult ezen bámulatos működése igen természetesen sokkal bonyolultabbnak mutatkozik, sem hogy annak az eddigelé ősmert physikai okból legkevesebb is magyarázatot adjon azon physikai elmélet, miszerént a lég a tropikusok melegétől felhevülván, megritkul, a magosba felemelkedik, s onnan mint felfolyam foly a polusok felé; melynek következtében maga a tudós Halley félreveté saját theoriáját. Később azonban egy más jeles természet buvár Hadley, a Halley eredeti eszméjét felkarolva, a rendkívüli természeti működés körüli szorosabb észlelésekre vezeté a tudomány felkentjeit.

A felette érdekes vizsgálatok első stadiumában, támaszkodva a már ősmert physikai lehetőségekhez, a magyarázat oda módosult: hogy az egyenlítő melegségének vonzereje csakugyan nem terjedhet ki egész a sarkokig, mindkét félgömbön tehát csakis bizonyos távolságról téríti a légfolyamot maga felé, s az c körön kívül eső szelek az esetlegességek szabad játékának vannak kitéve. Igen, de a tapasztalás azt mutatja, különösen a déli félgömb tengerein, hogy az esetlegességeknek átengedett szelek is ép oly rendszeresen fujnak a sarkok felé mint a passátok az egylítő felé, mi vonzhatja tehát e szeleket a sarkok dermesztő hidege felé? Eddigelé a tudomány nem ősmert physikai okokat, melyekből a mindkét félgömb 30-ik párvonala körül mutatkozó csendkör létezésének magyarázatot adni lehetne, sem pedig azt meg nem fejté, miért legyenek e csendkörök éppen a 30-ik fokhoz kötve kiválólag minden más fokok felett? csakis annyi bizonyos, hogy ez valóban így van.

Próbáljuk meg a nagyszerű természeti mély titoknak valami magyarázatot adni, de hogy ezt tehessük, valamennyire el kell távoznunk a physikai ősmert okok rámájától.

Azt mondja az amerikai genialis természet buvár Maury: hogy azon légrészecske, mely az északi polaris vidékekről elindul, valami oknál fogva — mi a tudomány által kielégítőleg megmagyarázva még nincsen — a helyett, hogy a Halley

theoriája szerint a földgömb színén haladna az egyenlítő felé — a magasban utazik, míg nem eléri a szélesség 30-ik párvonalát. Itt találkozok egy hasonló légfolyammal, mely az egyenlítő felől jő, s a sarkfelé megy, az onnan jöttek helyét elfoglalandó. Tehát ezen 30-ik fok körül találkozáskor a két légfolyam, gyorsaságuk teljes erejével egymás ellen nyomulnak: de kölcsönös erejük hasonszerű lévén, igen természetesen egyik a másikat egyensúlyozza, semlegesíti, csendnek kell tehát érintkezésekben keletkezni.“

E sajátos szélcsendkör már a régibb Spanyol hajósok előtt is ismeretes volt, s elég sajátosan Golfo de las Yeguas (kanczák öble) névvel jegyeztették. Az Angol tengerészeknél horse latitudes (lovak szélességei) név alatt ismeretes. Maury, Calms of Cancer (rákjegy), és Calms of Capricorn (bakjegy), csendjeinek nevezi igen helyesen.

„E csendkörtől két folyam indul el, és pedig egymástól eltérő irányba; az egyik az egyenlítő felé mint északkeleti passát, a másik az északi sark felé mint délnyugoti szél. Mindkettőnek kiindulási pontja ugyan azon egy szélességi párvonal, mind kettő a felszínen indul ki, tehát felülről lefelé törekvő folyam által kell hogy keletkezzenek. Ebből kifolyólag, itt nagy nyomás által okozott légegybesűrűedésnek kell történni, melyet a felülről lefelé nyomuló lég okoz. Ilyes minek csapadékos létezésére mutat főként azon tény; hogy a légmérő ezen csendkörben magasabb állást mutat mint azon kívül akár dél- akár északfelől.“

„E sajátos ponttól, a sarktól elindult légrészecske — mely eddig a magasban utazott — útját a földszínen az egyenlítő felé folytatja, s képezi az északi félgömbnek északkeleti passátját. Az egyenlítőnél azonban találkozok egy hasonló légrészecskével, mely a déli sarktól, ehhez mindenben hasonló utat tett; és pedig találkozásukban egyenlő erővel, s nyomással hatván egymás ellen, itt is csendkörnek kell keletkezni.“

„Az egyenlítőnél eként felhalmozott lég, a függőlegesen leövellő napsugaraitól felhevülve egyfelől, de másfelől szüntelenül nyomtatva az ellenkező irányokból megszakadás nélkül érkező passátoktól, felfelé kell helyet keresnie, s így éppen ellenkező jelenetét képezi annak, a mi a rák csendkörénél

történik, mit bizonyítani látszik a légmérőnek itt, alantabb állása mint bár hol a tengerek más vidékein.“

„Felemeledvén a magosba az észak felől jött légrészecske, melyet útjában követünk — nem tér vissza elindulási helye felé, hanem az egyenlítő csendkörén átszűrődve, átkél a déli félgömb régióiba, s mint felfolyam megy a déli sark felé. De eljutva a déli szélesség 30-ik fokához, ismét találkozik egy ellenkező irányból jövő légfolyammal, mely a déli sark felől jö, s hasonló természeti jelenetet idéz elő, mint az északi 30-ik fok körül tapasztaltunk. Itt tehát ismét alá száll a földszínére, s ezen túl légrészecskénk alfolyamként mint északnyugoti szél fuj a déli sark felé.“

„Elérve a polaris régiókat, még pedig rézsutas irányba, s nyomatva hasonló légrészecskék által, melyek a lehető délvonalok meg annyi pontjain csakugyan rézsutas irányban a sarkhoz érkeznek; itt ismét csendpontot kell képezniök, melyet ismét az egybeütköző hasonszerű erőknél egymást semlegesítő hatása idéz elő. A föld egész környezetéről oda törekvő lég, mindinkább rézsutas irányt vévén, végre az egész, egy légörvénybe megy át. Emelkedik ismét a magosságba, a már leirthez hasonló utat ismétlendő mint felfolyam a bakjegy csendköréig, vagyis a déli szélesség 30-ik fokáig, innen mint alfolyam, vagyis délkeleti passát az egyenlítőig, itt felemelkedve, útját a már ismertetett módon vissza, kiindulási pontjára az északi sarkhoz.“

„Elérve tehát ismét e kiindulási ponthoz, tolatva valamely hatalmas erő által, melyet a tudomány nem csak a légvizirányossága megzavarásának, hanem ugyan azon főtényezőktől, t. i. az egyenlítő melegsége, s a sarkok hidegsége által a levegőben okozott fajsúly különbségnek egyaránt tulajdonít — a szél megközelíti a sarkokat, a földnek napontai forgása által feltételezett rézsutas irányban, és pedig: az északi sarknál délnyugoti irányból, mely az egybetalálkozási pontnál visszas örvényzetet kell hogy képezzen, az az ellenkező fordulatot az óra mutatók rendes járásával, jobbról balra. A déli sarkhoz pedig a szél északnyugoti irányból közeledvén, az örvényzetnek balról jobbra kell történni, vagyis az óra mutatók járásának rendes irányába.“

Maurynak e gyönyörű elmélete bizonyosan inkább meg-
egyeztethető azon kétségbe nem vonható tényekkel, melyeket
a tapasztalás bizonyít, mint bár mely más tudományos elmélet,
mely eddig elé e nagyszerű természeti működés magyarázatától
megjelent. Szinte hajlandó az emberi elme azt föltétlenül el-
fogadni, mert a tényekkel való bebizonyítás az emberi képes-
séget csak nem túl haladja, de ha szintén az emberi elme a
kézzel fogható tények hiányát elméleti szilárd fejtegetésekkel
némileg pótolhatná is, ha annak physikai magyarázatot aka-
runk adni, akkor az eddig ösmert physikai tényező okoktól
el kell távoznunk, s a megfjtést még eddig csak alig sejtett
tényezőkre kell hogy alapítsuk. Próbáljuk meg mind a kettőt,
lássuk minő eredményhez juthatunk.

Mielőtt a Maury elméletének lehetősége fejtegetésére szál-
lanánk, legyen szabad egy igen fontos tényt megemlíteni.
Ugyanis: vannak a természetben némely igen sajátágosan
egybevágó tények, melyek az épen megemlített két ellenkező
irányu örvénnyel a sarkok körül sajátágos egybehangzás-
ban vannak, t. i. hogy az északi félgömbön keletkezett örvény
viharok nagyobb részének fordulási iránya ugyan azonos az
északi sark körül feltételezett légörvényzet irányával, az az:
jobbról balfelé. És hogy minden ilyes forgószelek a déli fél-
gömbön ellenkező irányuak, az az: balról jobbra, mint a lég-
örvényzés a déli sarknál történik, a mint azt Redfield, Reid,
Piddigton s mások bőven bizonyították.

De van e télynél valami még sajátágosabb a természet-
ben, mi eddig elé még tán aligha volt figyelemre méltatva.
Észlelheti mindenki, ki favágással vagy feldolgozással foglal-
kozik, hogy a fa, ha látszólag még oly egyenesnek is mutat-
kozik, idegzete szálainak hasáb iránya az egyenes vonaltól
többé kevesebbé mindég elhajlik, némely fánál igen rövid,
másnál hosszabb fordulatban. A fát ha villám sújtja, e csava-
rodás irányát követve, száll tetejétől gyökeréig. Ugy látszik,
hogy az ellenkező irányu csavarodási hajlam meg van a két
félgömb fáiban is, ha általánosan tán nem is, de nagy részben.
Legalább én úgy tapasztaltam: hogy a tropikusok közt mind-
két különböző irányu csavarodás feltalálható, s hogy a lehető
legegyenesebb, minden elcsavarodás nélküli fák leggyakrabban

s a legfeltünőbbben épen az Amazon folyó partjainak ős fáiban látható.

És itt méltán felmerülhet azon kérdés: minő rendkívüli hatályu tényezőnek kell a természetben rejleni, mely e saját-szerű öszhangzását idézi elő a légnek örvényzete közt a sarkoknál, s a forgószelek közt, melyek helyi viszonyok által vannak okozva, nem említve itt a fák alkotására nézve érintett észrevételemet, melynek határozottan lehető állítására tett vizsgálataimat tökéletesen eldöntőknek állítani még nem merem?

Ezen ismét a tapasztaláson alapult tény észlelésével tán nem hibázunk, ha a földünket környező légben rendkívüli egybehangzó erők működésének létezését feltételezzük, s e feltételezéssel azonnal a jeles Maury által felállított légkerengés eszméjéhez jutunk.

A tudománynak e meglepő elmélete ismét azon fogalomra vezet, hogy bizonyos megfoghatatlan sajátság és impulsusnál fogva, légrészecskék kikerülik a feléjek közeledő más légrészecskéket, egymást érintik, egymáson átszűrődnek, egybe nem vegyülnek, hanem mindenik külön folytatja saját, a természet hatalmas ujjától kimutatott útját. Melyhez hasonszerű fogalmat már a tenger vizének kerengéséről szóló czikben is bőven felfejtve talált a türelmes olvasó, s a melynek, ha a tengerek mélyeit tetszés szerint átfürkészhetnők annak úszó lakóival, tán bővebb megfajtását adhatná a tudomány; de mivel a halak sajátságaival nem birunk, meg kell elégednünk azzal, mit a felszínen talált jelekből következtethetünk.

A földet környező légnek azonban épen a fenekén mászkálva, talán valamivel nagyobb körre terjedhetnek észleléseink, mert ám közelebb vagyunk tán ahoz a mi felettünk s körülöttünk történik, s a mi éltető elemünk, legalább láthatjuk ha kézzel nem is tapinthatjuk, inkább, mint azt, mit alattunk a mélységek sötét fátyola rejt.

Láttuk a világ vizei kerengésének elméletében a távozó meleg vizeknek, hideg folyamok általi pótoltatását. Láttuk a csudálatos működést, melyel ugyan azon anyag részecskéi egymást kikerülik. Láttuk, hogy a pótló hideg folyamoknak a sarkoktól kell jöni. Végre belebonyolódtunk a folyamok és vízfolyamok magyarázhatatlan tévutaiba, melyeknek csudálatos

szerkezetéből azonban legkevésbé sem gyanithatunk olyas mit, mintha a vizek teljesen rendezett kerengést tennének a föld egyik sarkától a másikig. Vannak azonban a légkerengésének elméletében, bizonyos, a pókszálnál finomabb jelecskék, melyek nagyon valószínűvé teszik, hogy azon légtömeg, mely az egyik sarknál a magas régiókba emelkedve, az egyenlítő felé elindul, kikerülve az ellenkező félgömbről véle szembe jövő hasonló légrésezecskéket, csakugyan a másik sarkig, s még vissza vándorol, bárha a tudomány előtt olyas tényező okok eddig elé nem ösmereteseek, melyek e sajátzerű természeti működést előidézhetnék.

Hogy ilyes valaminek történni kell, annak számtanilag való csalhatatlan bebizonyítása lehetetlen ugyan; de az ellenkezőnek is megmutatása éppen annyira, sőt tán még inkább lehetetlen, hol pedig a tetteges bebizonyítás hatáskörünkön kívül esik, ott a jelekből vont következtetést a tudomány megengedi.

Ilyen jelek egyike az, hogy a rák csendkörénél a tengereken át kettős légfolyam létezik, melynek egyike szakadatlanul megy az egyenlítő felé, a másik pedig a sark felé. A sark felé törekvő légfolyam, bár ha Európa s Amerika közt nem is, éppen olyan változhatatlan mint az egyenlítő felé menő folyam, minek oka főként tán az: hogy planétánk száraz részének sokkal nagyobb része éppen az északi félgömbön van, de mindenesetre e szél rendes vonala úgy áll a nem rendes állapothoz, mint kettő az egyhez.

E tény magában még igen nagy fontossággal nem bírna, de nevezetes benne az: hogy a két ellenkező irányban, ugyan azon helyről kiinduló szelek különböző természetűek, t. i. az egyenlítő felé menő tökéletesen száraz, s alig tart valami csekély mennyiségű nedvességet. A másik pedig, mely a sark felé törekszik éppen ellenkezőleg, nedvességgel terhelve van.

Vajjon a tapasztalás és számtalan gyakorlati észlelések nyomán nyert ezen tény nem egyenesen arra mutat-e: hogy itt, hol e két ellenkező irányu szélnek kiindulási pontja van, két különböző természetű szélnek kell egybetalálkoznia? t. i. egy száraznak s egy nedvesnek, mely ha egybe vegyülne — vegytanilag értve a vegyülést — bizonyoson az egyik közölné tulajdonát a másikkal, s mindkét szélnek egyenlő nedvességi

tartalommal kellene birnia. De az észleléseken alapult tapasztalás azt bizonyítja: hogy nem úgy van, hanem az egyik száraz lévén, az egyenlítő felé haladó 3000 mértföldnyi útjában, hatalmas elpárologtató erejénél fogva, szüntelenül nedvességet vesz fel magába, még pedig a mint már más helyt mondva volt, igen nagy mértékbe. A felvett nedvességből egész útjában igen kevés, vagy épen semmi nedvességet sem bocsát le magából, míg nem az egyenlítő közelében délkeletről véle szembe jövő hasonmássával találkozik. Érintkezésekben egymás erejét paralizálva, az egyenlítő csendkörét idézik elő, s mindkettő, a hosszas út alatt felszívott nedvességtől nagyon terhelve, itt örökös esőzést okoznak.

Menjünk már most a másik szélhez vissza, ahoz tudniillik, mely a rák csendkörétől a sark felé tart, tekintsük meg ennek is természetét. A mint már mondva volt, ez nedvességgel teljes; elpárologtató képessége csekély, vagy épen semmi. Utját esőzések jellemzik, melyet keblében hord a continensek termékenyítésére s forrásai táplálására. Végre azon physikai oknál fogva, hogy a meleg légnek hideg régiókba való átszállásával szokott a gőzök egybesűrűdése történni, a sark örökös jegét elérve, a nagy hideg, minden viz részt belőle kifacsar, s mint száraz légtömeg, kész az egyenlítő felé ismét visszakerengeni.

Egy száraz és egy nedves széllel találkozunk tehát ugyan azon kiindulási pontnál, melyek közül a nedves bizonyosan nem saturálódhatott azon ponton, hol alászállott a magosból, mert erre sem physikai idő, sem tér nincsen. A száraz sem vesztethet azon ponton minden viktartalmát, mert ezen esetben nem esőnek, de vizözönnnek kellene a rák csendköre keskeny területén leomlani. Ezenkívül megjegyzendő: hogy az egyenlítő felé haladó száraz szél hűs és frissítő természetét megtartja annyira, hogy a tropikusok hevét kellemes fokra mérsékli, melynek enyhítő voltát csak akkor kezdi a tropikusok vizeit hajózo valóban becsülni, a midőn a kevesedett szélességi fokok alatt nem ritkán előfordulni szokott szélcsendek elsőjének nyommasztó kinjait kiállotta. Ellenben a sark felé menő nedves szelek lanyhák szoktak lenni, melyek igen gyakran a legkeményebb tél fagyát is olvadásba indítják.

Tapasztalni lehet e jeleket continensünkön is, bárha nem oly rendszeresen mint a tengerek síkjain, mert a száraz föld viszonyaiban a kivételes környülmények száma temérdek, itt pedig csakis a főszabályról lehet szó. Avagy ki nem vette észre az északkeleti szélnek nagy szárító erejét? nem ezek szoktak-e oly években uralgani, a midőn nyári hónapjaink nagyon szárazok, s a melyeknek tikkasztó hevét, csak egy-egy, olykor előforduló nehéz menydörgéstől követett, rövid ideig tartó zápor enyhíti, mely hirtelen elrohan, gyakran szélvihar kíséretében, hamar eltűnik mint jött, a nélkül hogy sebessen elrohanó vizei a szomszjas földet, bár csak kellőleg enyhítették volna? Hasonyszerű jelenetek láthatók a tropikusok alatt is, csakugyan a phoenomenek ott sokkal nagyobbyszerűek. Ugy szintén ösmeretes dolog a tudománnyal legkevesbé sem foglalkozó földnépe előtt is, hogy a délnyugoti szelek megindultával esőt, lágyulást várhat. Az olyan év, melyben ezek uralkodni szoktak, nedves szokott lenni, a megállapodottnak látszó kemény tél hóleplét pedig olvadásba teszi, s a mellett csekély szárazasztó erővel bír.

Mind ezen természeti jelenetek igen tisztán észlelhetők, kivált az északi félgömb continenseinek némely részein, ugy e honban is; mert a mint már feljebb is érintve volt, a száraz föld közelében még a tengeren is zavarba jő a légkerengésnek szerkezete, csakis távol minden nagyobb földterülettől a nagy tengerek síkjain feltalálhatók ama rendszer szabályos jelenségei, melyeknek leírása itt megkísértetik.

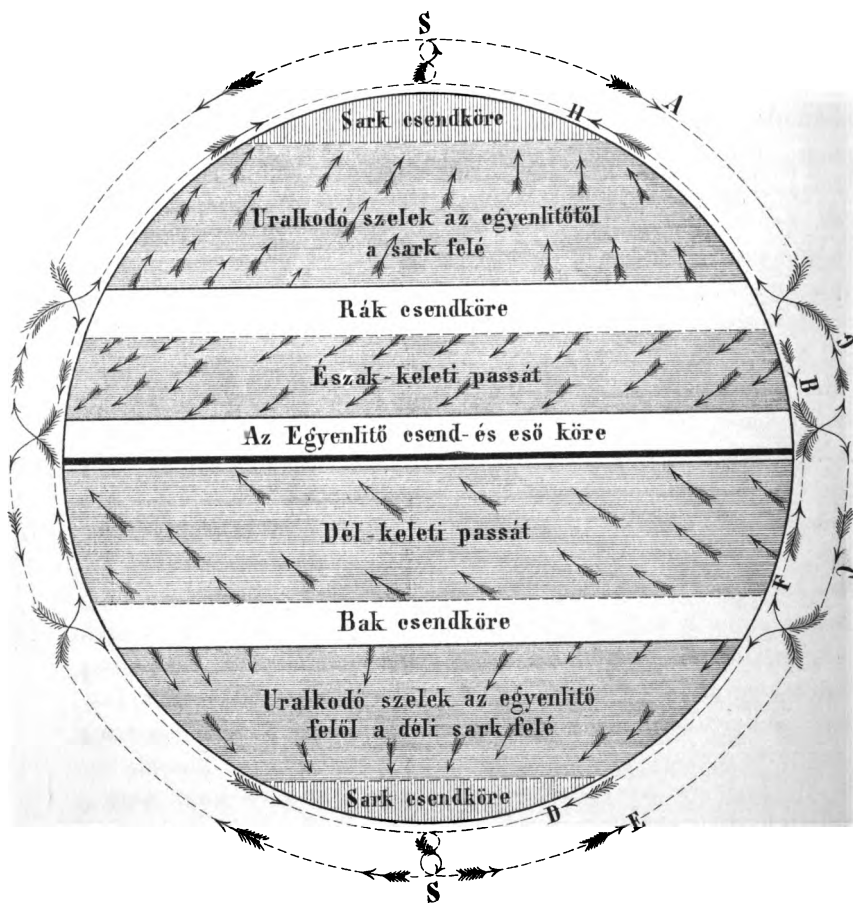
Lássuk most, e tények minémü okszerű gondolatra vezethetik a természet buvárt? e végett térjünk ismét a két ellenkező irányba egymástól kiinduló szél elválasztó pontjához; az egyik — mely az egyenlítő felé megy — száraz és hűs, hőfokát viszi magával a tropikus vidékekre. Minden lépten, s minden órában temérdek vizgőzöket vesz fel magába. A gyakorlati észlelések azt tanusítják, hogy e szelek bárha egész útjuk alatt vizgőzöket vesznek fel magukba, a teljes saturatio pontját csakis az egyenlítő közelében érik el, de az egyenlítőnél már annyira saturálva vannak, hogy délkeleti hasontermészetű társukkal találkozva, a tropikusi napnak hevétől tágulva, felfelé emelkedésökben terhököt már nem bírják, s nedvessé-

göknek felesleges részét ott helyben lerakják. E vizgőzőktől saturált meleg szél tehát nem jelenhetik meg a 30-ik párvonalak csendkörénél — hol t. i. az a magasból ismét a földszinére alá száll — mint tökéletesen száraz, és hűs légfolyam. Jönie kell tehát a száraz és hűs légnek onnan, hol az alacsony hőmérséklet által nem csak minden nedvességétől megfosztatott, de hőfoka is mérsékelve lön.

A másik légfolyam, mely a rák csendkörétől a sark felé törekszik, nedvességgel van terhelve; tudjuk, hogy útját mindenütt esőzés követi, s bárha időn, és helyenként vesz is fel ismét valami kevés nedvességet, de csakis a száraz földön, mert a gyakorlati észlelések azt bizonyítják, hogy a tengereken melyeket érint, s hol rendszeressége tapasztalható, semmi legkisebb elpárolgató erővel nem bir. De mindenesetre a száraz földön is, a lerakott nedvesség mennyisége sokkal felyül mulja a részletes elpárolgás mennyiségét, míg végre a sark jéghegyeinek hidege az utolsó cseppnyi nedvesség tartalmát is kipréseli belőle egyfelől. De más részről figyelemre veendő az: hogy mérsékelt lanyhaságu temperaturát visz magával a télnek zuzmarás légkörébe épen úgy, mint az öböl folyam az északi vidékek partjaira. E légfolyamnak tehát, a már említett physikai okoknál fogva meleg éghörökből kell jönie, mert csakis azon esetben történhetik a gőzőknek egybesürüdése s leverődése, ha a gőzőkkel terhelt meleg lég, hideg régiókba megy át, nem pedig ellenkezőleg.

A leirthez mindenkben hasonló, sőt sokkal tisztábban észlelhető phaenomen tapasztalható a bak csendkörénél is a déli félgömbön, mi azt hiszem a teljes meggyőződésig arra mutat: hogy a sarkok hidege által minden vizrészekről megfosztott száraz légtömeg, a sarkoknál felemelkedve, vagyis a föld felszínétől elszorulva! mint felfolyam megy a térítők csendköréig. Itt találkozáván egy hasonló tömegű, de nedvességgel saturált más légtömeggel, egybe ütközve, s egymás terhétől nyomatva, együtt alá szállnak; de a földgömb felszínét elérve, valami mély természeti titok működésénél fogva, egymástól külön válnak ismét, egymást teljesen kikerülik, egymáson átszűrődnek. A sarkoktól jött száraz légtömegek mint alfolyamok az egyenlítő felé indulnak, a nedvességtől terhelték pedig,

Mellék-ábra a 77. laphoz.

hasonlólag mint alfolyamok a sarkok felé tartanak. Mindezek alkalmasint a teljes meggyőződésig bizonyítani látszanak, hogy egy ilyenforma légkerengésnek csakugyan létezni kell az egyenlitő és a sarkok között.

Bárha a tudomány mind eddig nem volt képes a valószínűleg létező ilyen légkerengésnek okadatolt magyarázatát adni, mert az előtte ösmeretes physikai tényezők e rendkívül bámulatos természeti titok megfejtésére bizonyosan elégtelenek, még is minden további észlelés arra mutat, hogy ilyenforma légkerengésnek valóban létezni kell. A hideg és meleg, az esők, a napfény, a felhők — meggyőződve lehetünk — hogy nincsenek csak amugy az esetlegességek alárendelve; bizonyosan változhatatlan törvény és rend szabályozza azoknak elosztását, mely ép oly határozott a maga működésében mint a holdnak változásai, s az évszakoknak rendes ismétlődései. Ha esetleges történetről függene az, hogy a száraz lég ez vagy amaz oldalán szálljon ki a térítők csendkörének, vagy a vizgőzőkkel terhelt lég vissza térjen oda a honnan jött, vagy ne térjen, ha ily esetlegességek létezhetnének a természet működésében, könnyen képzelné lehet, hogy nem is említve meg az évszakoknak bizonyosan bekövetkező rendetlenségét — lennének, vagy legalább lehetnének éveink, melyeken át folytonos lenne a szárazság, s mások, melyekben az örökös esők végpusztulást okoznának. De távol ettől, mindkét félgömbön bizonyos arányt veszünk észre mindkettőből, s kivéve aránylag csekély körökre szorítókozó egyenetlenségeket, az egésze nézve az arány évről évre feltűnő szabályosságban marad.

Hogy valami rendkívüli tényezőnek léteznie kell, mely a feltételezett csudálatos rendszert vezeti, azt a tapasztalás mutatja, vagy legalább a lehetőség bizonyosan mellette áll, hanem hogy a légkerengés egyik föld sarktól a másikig terjedjen, az az, hogy például: az északi sarktól elindult légtömeg mint felfolyam menjen a rák csendköréig, *A* (lásd a rajzot) onnan mint alfolyam, vagyis északkeleti passát *B*, az egyenlitőig. Innen mint felfolyam *C*, a bak csendköréig. Ettől mint északkeleti alfolyam *D*, a déli sarkig. Onnan mint felfolyam *E*, a bak csendköréig. Tovább mint délkeleti passát *F*, az egyenlitőig. Innen mint felfolyam *G*, a rák csendköréig,

s végre onnan mint délnyugoti szél *H*, vissza az északi sarkig; — ezt kimagyarázni csakugyan bajos, mert a világ összes tudománya által felállított physikai elvek tömkelegében sem lehet oly természeti törvény létezését találni, mely tiltakoznék oly forma állítás ellen, miszerént: azon légtömeg, mely az egyik sarktól az egyenlítőhöz ért, s ott felemelkedett, hogy ne térne, vagy térhetne vissza ugyan azon sark felé, melytől jött. Nem ösmerünk a természetben olyan tényezőt, mely ezt akadályozhatná. De ha valami ilyenszerű tényezőnek létezése méltán kétségbe vonható is, vannak még is némely körülmények, melyek egyenesen arra mutatnak, hogy általánosan véve csakugyan nem ismétli a lég körútját azon félszeg és tökélytelen módon, hanem valóban a feljebb körvonalazott tökéletes kerengési rendszert követi egyik sarktól a másikig, melynek valószínűségéről észlelhető adatok tanúskodnak.

Minő könnyű lenne ennek megfejtése, ha a szelek szárnyaira valamely bizonyos jegyet tehetnénk, melyet aztán más éghörökben feltalálva, következtetéseket vonhatnánk annak lehető útjáról. Hanem itt a Beechey tengernagy palaczkjainak se helye se alkalmazhatása. Ha a léghajózásnak mestersége valaha annyira fejlődhetik, hogy azzal tetszés szerint lehessen a légkört átszelni minden irányba, akkor e nehéz természet tudományi kérdésre sok felvilágosítás fog derülni, de mielőtt e találmány teljesen az emberiség javára vagy kárára viradna, addig nagy sötétségben kell e tekintetben tapogatóznunk.

Vannak azonban még is némely jelecskék, melyek bárha a fentebbi állítás valóságáról elvitázhatatlan bizonytságot nem is tesznek, annyit mindenesetre a kétségeskedésen felyül emelnek; hogy a lég, vagyis tán inkább annak részletei, csakugyan egyik félgömbről a másikra átkelnek.

A világ híré tudós Ehrenberg Passat-, Staub- und Blutregen, czimű kitünő munkájában azt mondja: „hogy a Cap de Verd szigetek, ugy Lyon és Genua, sőt Tirólban is tapasztalt, ugy nevezett vér esőkben, s tengeri porban, dél-amerikai ázacsokat talált.”

Ha figyelemmel vizsgáljuk a világ térképét, s az illető szélességi fokokat, nem lesz bajos átlátni, hogy ezeket csak-

ugyan egy délnyugotról jövő felső légfolyam hozhatta onnan magával. Mivel pedig az északi félgömbre induló felfolyamnak, a felebb megmagyarázott oknál fogva, délnyugotról kelet felé hajló irányúnak kell lenni, minden kétségen kívül csakis azon az úton jöhettek oda, hol a nagy microscopista találta azokat.

E tény igen fontos bizonyítványul szolgál arra, hogy a déli félgömb passátja miután az egyenlítőt elérte s a magosba emelkedik, csakugyan át kél az északi félgömbre mint felfolyam, mert különben miként lehetne a délamerikai ázacsok lehullását Európába, megérteni, s ha tömörebb természeti anyagokat képes akkora távolságra elvinni, bizonyosan a víz gőzöket is, melyeket magával hoz, a földgömb azon vidékein szedte fel, honnan az ázacsokat hozta.

De mind a mellett, hogy a másik félgömbről valamely vizgőzzel s ázacsokkal terhelt légrészecske át is jő a mi félgömbünkre, eldöntőleg még sem igazolhatja a légkerengéséről feállított theoriát; mert miután a két ellenkező irányból jövő passátok az egyenlítőnél egybetalálkoznak, s a felsőbb régiókba feemelkednek, csakugyan ez nem nyujt elég okot azon állításra, hogy itt legalább, hol mind a két légtömeg ugyan azon természetű, t. i. mindketteje vírzészekből saturált. — a kettőnek teljes egybevegyülése ne történjék. Ilyesmi megfejtésére valami ösmert physikai okot felhozni nem is lehet, s még kevésbbé lehet valami olyas erő létezését felfogni, mely az egybetalálkozott tömegeket nemcsak elkülönítve tartsa, de sőt a délkeletről jött F mint felfolyam G keljen át az északi félgömbre, az északról jött B pedig, mint felfolyam C a déli félgömbre. Inkább talán olyasmit lehetne képzelni, hogy az egyenlítőnél feemelkedett lég egybevegyülvén, onnan önkénytelen, mint felfolyam, a két félgömbre egyenlően oszlik el. Így is megtörténhetik a másik félgömb ázacsainak a mienkeni megjelenése, mert ilyesmit épen a teljes egybevegyülés eredményezhetne.

Ez ellenvetés nélkül igaz, hanem ha a teljes egybevegyülést, s a magosba emelkedett levegőnek esetleges kétfelé oszlását itt megengedjük, akkor ismét elő áll azon lehetőség, mely feljebb a két ellenkező irányba induló alfolyam kiindulási

pontjáról fel volt említve, hogy ezen eloszlás is nem lehet esetleges, az egyenlítőnél kivált tán inkább nem mint a téritők csendkörénél, mert különben vagy az egyik vagy a másik félgömbön tán épen vízőzön keletkeznék, míg a másikon a vizek teljes kiapadásával az organicus élet szünnék meg. A természet működésében tökélytelenség nem lehet. Abba minden úgy van elrendezve, hogy működésében az anyagból egy atom, s az időből egy másod percz sem hiányozhat, rendnek kell lenni ebbe is valamint minden más működésében, mert törvényei semmi esetlegességnek helyt nem adnak.

Képzeltetjük ugyan, hogy a felemelkedett lég kétfelé oszlása már magában oly tökéletes, s létezik a felső régiókban egy bizonyos elosztató erő, mely az egyenlő félgömböknek egyenlő mértékben küldi el osztalékát, ilyes mit igen is méltányosan feltenni lehetne. Hanem megjegyzendő itt az: hogy a két félgömbnek nincs egyenlő mértékben szüksége a nedvességre. Az északi félgömbnek sokkal nagyobb szárazföld területe lévén mint a déli félgömbnek, több esőre is van szüksége a rajta lévő kiterjedtebb organicus élet fenntartására. De ezen kívül, a mennyi nagy folyó a világon van, kivéve — egyet — mind az északi félgömbre esik, nem számítva mindenesetre az Amazont, mert az épen az egyenlítő alatt lévén, inkább mindkét félgömb sajátja. Ezen nagy folyók fenntartására ismét nagy víztömeg kell, hogy pedig ez nincs esetlegességeknek alá vetve, bizonyítja azon tény, miszerént a folyók vizeinek tömbe évről évre közelítőleg egyforma mennyiségű, s több éveket egybe számítva mindég ugyan azon viz mennyiség közép arányát adják. De más részről nem csak a helyes okoskodás az, mely az esőformában lehullott vízmennyiséget különbözönek feltételezi a két félgömbön, mert temérdek meteorologiai észlelések által tökéletesen bebizonyított tény az, hogy az északi félgömbön sokkal több esőzés történik mint a délin. A tudományos körökben az a vélemény: hogy két annyi eső esik az északi félgömbön mint a délin. Az északi félgömbön leverödni szokott víznek közép mennyisége Johnston szerint 37 hüvelyk, a déli félgömbön pedig csakis 26-ot mond. A tengerészek által lett észlelések is körül belől ennyire teszik.

A tengerek meteorologiai viszonyainak kifürkészésében fáradhatatlan Maury, temérdek számú tengeri naplók (Log book) egybehasonlításából 260,000 napi észlelés alapján úgy találta: hogy a szélcsendek, esők és viharok száma sokkal nagyobb az atlanti tengernek északi, mint déli felében, mely észlelések egyenesen azt bizonyítják: hogy a légviszonyok sokkal változóbbak a túlnyomó száraz föld területtel bíró északi félgömbön, mint a délin, hol a vízterület bir túlnyomossággal. Esők, ködök, menydörgések, szélcsendek és viharok, sokkal gyakoribbak s rendetlenebbek hely és időre nézve az innenső részen, mint túl az egyenlítőn. A természetnek tehát valami módon úgy kell intézkedni, hogy a vízleverődésbeni különbség egyensúlyban tartassék a két félgömbön, s mindenikének a maga illétéke a szelek hatalmas szárnyain haza vitessék.

Tekintsünk már most a tengerek síkjaira, honnan a megkívántató vízleverődések tápanyagának kerülni kell. A tapasztalás azt bizonyítja: hogy csaknem minden nedvesség, mely a két félgömbön leverődik, minden kétségen kívül a passátok vidékeiről kerül, és pedig az elpárologtatásnak főtenyezője épen a két passát, mely a gőzöket magába veszi, s a magosba viszi. Ha a két passátnak térköre egyenlő, ha egyenlő mennyiség s minőségben közelitik meg az egyenlítő csendkörét, akkor megnyugodhatunk abba is, hogy az elosztó erő az egyenlítőnél van, mely a nedvességgel saturált léget aránylag küldi az illető félgömbökre.

Felette meglepő tény azonban az: hogy a déli félgömb passátja szélességi fokszerént is sokkal nagyobb tért foglal el mint az északi. Kivált nyár végével szeptemberben átjő olykor az északi szélesség 15-ik fokáig is, a midőn az északi passát még mártiusba is — a mikor t. i. legerősebb — csak ritka évben lépi át az egyenlítőt, többnyire azon innen marad, s mikor átlépi is, legfeljebb a déli szélesség második párvonalaig terjed, rendesen pedig az északi szélesség másodig párvonalanál állapodik meg. Ez már magába is csekélyebb tért jelöl ki az északi passátnak egyfelől, de másfelől vegyük tekintetbe a passátok terét hosszasági fokok szerént is.

A szelek, melyeknek az északkeleti passátot képezni kell, elindulván a rák csendkörétől az egyenlítő felé, azoknak

körül belől csakis kétharmada érinti az északi félgömb tengereit. A másik egy harmadrész, Azsiának, Afrikának és Amerika északi felének continenseit sepi, hol aránylag csekély tér lehet az elpárolgásra, mint az a föld térképének egyszerű megtekintéséből önkényt kiviláglik.

Az északkeleti passátok térköre közép arányba az északi szélességnek 29-ik és 7-ik párvonala közé esik, mert megjegyzendő: hogy ez az évszakok szerint változni szokott, s velök a csendkörök is változtatják helyöket. Különösen az egyenlítő csendkörének oscillatiója épen nagy, s észak felőli széle gyakran az északi szélesség 15-ik párvonalán is innen jő. Melyből látható, hogy a légkör egyenlítője nem ugyan azonos a geographiai egyenlítővel.

Ha felszámítjuk hogy mennyi száraz, és mennyi vízterület esik e kijelölt párvonalok közt, azon eredményhez jutunk: miszerént Chinától elkezdve, Azsián, Afrikának szélesebb részén, s Amerikán át a csendes tengerig, körül belől egy harmada száraz föld, melyet, ha egy darabba képzelünk, körül belől 2640 geographiai négyszög foknyi tért fogunk találni, maradván e szerint mintegy 5280 geographiai négyszög foknyi elpárologtatási tér az északi félgömbön, 15,840 geographiai fok ellenében, melyel a tulsó félgömb bír.

A fellebb körülirt légkerengési hypothesis szerint, épen ezen korlátozottabb térre szorult északkeleti passátok azok, melyek vízrésszekkel terheltén, az egyenlítő csendkörénél felemelkedve, vezetik át a nedvességet a déli félgömb öntözésére, s folyói táplálására. Az épen bemutatott számítás szerint azonban, az északkeleti passátnak csakis kétharmada lehet vizgözökkel teljesen megterhelve, következésképen azon eső mennyiségnek, mely az északi félgömbön esik le, csakis kétharmada kellene, hogy a déli félgömbön leessék, s gyakorlati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ép ezen arányban történik is.

És viszont a délkeleti passát az, mely azon vizgözöket veszi fel, melyek az északi félgömb nagy kiterjedésű föld területeit öntözik, s számos nagy folyóit fenntartják. Mivel pedig térkörüik sokkal nagyobb, hatásuk erejének körül belől három annyi víz tér vagyón kitéve mint az északkeleti passátnak,

természetesen több esőt, s több folyókat kell hogy az északi félgömbön találjunk mint a délin.

Valjon mind ezen tudományos észlelések alapján bebizonyított környüállások s tények, nem méltán vezetheték-e a mély tudományu Mauryt azon sajátyszerü theoriára, melyet a légkerengésről felállított? nem vezetheték-e erre ezen éles észlelőt, ki a természeti jelenetek észleléséről eként nyilatkozik physikai geographiájában?

„Annak, ki a természet működéseiről elmélkedik, s azokat planétánkon tevékenységben látja, sem jel, sem tény, nincs bizonyos czél vagy értelem nélkül. A szél, eső, köd és felhő, apály és dagály (a tengernek), a tenger folyamai, sótartalma, mélysége, melegsége és színe, az égnek árnyalatai, a légkör hőfoka, a felhőknek színezete s alakja, a fák magossága, leveleinek nagysága, a virágok dús színezete, mind ezek külön és együttvéve, mind megannyi physikai combinációk kifejezői, megannyi titkos jelei a nagy természetnek, melyekben törvényeit velünk ösmerteti; melyeknek megértésére szükséges, hogy a fürkésző lélek semmit el ne mulasszon mi észlelése körébe jut, ha látszólag még oly csekélységnek tetszenék is, mert a természet könyvében minden legcsekélyebb tény megannyi szótagot képez, melynek türelmes egybeszedésével, s a szótagok egyberagasztásával juthatunk végre azon nagy könyv megértéséhez, mely tárva áll ugyan mindenkinek, de csak kevésnek jutott részébe azon szerencse, hogy rejtélyes szavait megértse.“

Hanem ezen theoriával már össze nem fér többé az eddig érvényesített physikai ok: hogy a légkerengésnek fő okozója az egyenlítő körüli nagy melegség lenne. Lehet ugyan ennek igen nevezetes befolyása az egésznek működésében, de hogy az egyedül legyen a vis motrix? e fogalom nem kielégítő. Feltételezi ugyan ez egy alsó és egy felső légfolyam létezését, de csakis azon értelemben, a mennyiben a meleg lég könnyebb a hidegnél; a mi kicsibe is tapasztalható, ha télen át egy jól befűtött szoba ablakait megnyitjuk, azonnal kettős légfolyam fog az ablak nyílásán megindulni, t. i. az ablak nyílásában alól, egy hideg légfolyam be a szobába, felyül pedig egy meleg folyam kifelé, melyet pusztá érzékünkkel is észlelhetünk.

De ez csakis egy szakadatlan felfolyamot feltételez az egyenlítőtől a sarkig, s onnan egy alfolyamot az egyenlítőig. A tapasztalás azonban ilyen forma egyedüli két folyam létezésének merőbe ellent mond, mert a mint már mondva volt: van mind a két félgömbön bizonyos ösmeretes pont, honnan ellenkező irányba törekvő, egymástól határozottan távozó két légfolyam indul ki.

E különös phaenomen megfejtésére, sem a melegség, sem a sarkok hidege, sem az ezek által okozott egyensúly, víz-irányosság, vagy fajsúly megháborítása sem nem elég, s legkevésbé sem kielégítő.

De másfelől esetlegességeknek kellene bekövetkezni bizonyosan, mi a természet működésében teljes lehetetlen. A hol ilyen esetlegességek részletesen történnek — minek nagyon korlátolt kiterjedésben bekövetkezhető lehetőségét megtagadni nem is lehet — valjon nem épen ott szoktak-e az elemek dühöngőbb viharai keletkezni, mint egy erőszakosan helyreütasítandók a részletes eltérést is? legalább ezen feltétel némileg felvilágosítja a viharok okait, melyek természetöknél fogva ilyes valami esetlegességet feltételeznek. Mert ha a viharok időhöz lennének kötve, nem lehetne megérteni miért történt a vihar ma, s miért nem tegnap? Azért: mert az esetleges ok ma fejlődött ki, s tegnap még nem létezett, holnap pedig ismét minden természet törvényi viszonyok rendben lesznek e helyen itt, s esetleges háborítások történhetnek más helyen valahol.

Hasonló viszonyok képzelhetők a tenger vizeinek kerengésében is, melyeknek kielégítő megfejtését az elpárolgásban, s fajsúlya megháborításában egyedül fektetni nem lehet. Az elpárolgás lehet a tenger vizeinél igen nevezetes tényező, mely azonban csakis valami egyszerűbb vizkerengést feltételezne, de mindenesetre nem kielégítő annak megfejtésére: miért a tengerek legnagyobbyszerű folyama, az öbölfolyam, épen ott és arra foly, hol azt örökösön folyni találjuk, s miért nem változtatja folyását másfelé is? Lenni kell valami nagyszerű természet titkának bizonyosan, mely a két különböző természeti légfolyamot egymástól eltávozó irányba indítja a két térítő csendköreinél, s a mely a déli félgömb nagyobb terjedelmű

vizteréről küldi az esőt az északi félgömb nagyobb kiterjedésű száraz földje áztatására, és sokkal nagyobb számu folyói fenn-tartására, lenni kell valami hatalmas tényezőnek, mely az öbölfolyamot változhatatlan medrében folyni parancsolja.

De minek is szorítónk a tudományos fürkészetet csakis oly tényezőkre, melyeknek nagyszerű sajátosságait számokkal tudja kifejezni s meghatározni a tudomány? hiszen vannak még anyagok, még pedig hatalmasok, melyeknek létezése ösmeretes a tudomány előtt, bárha értéköknek mérvet adni még nem képes. Nem lehetnek-e ezek befolyással a természetnek nagyszerű működésében? nem lehet-e hatásuk saját nemökben ép oly hatályos mint a száraz passátoknak elpárologtatási képessége, s a légnek hordereje, melyel a rémitő mennyiségű és súlyu víztömeget egyik félgömbről a másikra viszi? melyre a szükségelt erőket ha valaki felszámítani akarja, oly rémitő mennyiségű lóerők equivalenséhez jutna, melyhez képest az egész világnak összes gépmennyisége microscopi kicsinységre törpülne.

A tudomány azt mondja: hogy a légnek körül belől egy ötödrésze Oxygen, s a tudománynak egyik főpapja Faraday felfedezte, hogy az egyszersmind delejes tulajdonsággal bir, mert hogy villanyosság létezik benne, az épen szembe tűnő. A tudomány legközelebbi előhaladásában tovább megy, s azt mondja: hogy még valamit talált benne, mit eddig nem ösmert, s ezt Ozon-nak nevezé. Valjon ezeknek nem lehetne-e szerepet adni a mennyire véghetetlen tökéletes ép annyira finom gépezet működésében? csakis a meleg, a hideg, és a földnek napontai megfordulása legyen azon tényező, mely a nagyszerű működést mozgásba tartsa?

Igen, de e három tényező magában teljességgel nem elég a természet működésének teljes megfejtésére, s bizonyosan egy gondolkodó szellemet sem elégithet ki, a feljebb egybe vont adatokban közlött okoknál fogva.

Delejesség és villany, két nagyszerű physikai tényező, melyeknek bővebb kiösmerése, s egymás irányában létező viszonyainak bővebb meghatározása a jövő kor valamely tündöklő geniusának dicső monumentumát teendő. Oly titkokat és erőket fog ez a világgal megösmertetni, melyekhez képest

a gőz és a villanyos szavakat vezető sodrony csak gyermek játék, s az emberiséget oly tökély pontra fogja vezetni, milyentről a jelenkornak még csak fogalma sincs. Szinte látja, érzi maga körül a nagyszerű titkot az, ki a természet működéseinek könyvébe kissé beletekintett, bárha nem is képes ráfordítani a rejtett lapra, melyre a megfejtés írva van; irigylendő a láng ész, melynek részébe e dicsőség jutni fog!

E sajátos, s bizony még kevéssé ösmert két finom elemnek polaritása az, mely a lég s a világ vizei csudálatos kerengési rendszerének kulcsához kell hogy vezessen. Mindkettő bizonyos adott környülmények mellett megköthető, és pedig kétféle minőségben, mit a tudomány tetleges és semlegességgel jelöl. E két különböző állapot egymást magához vonja, míg külön az egyik a magához hasonlót eltaszítja. Észlelhető e jelenet a villanyosságnál épen úgy mint a delejességnél; a távirdai sodronyon két szikra, egymás kikerülésével megy rendeltetése helyére. A tálvizben uszkáló delejezett két gyermekjáték, a feléje tartott hasonlólag delejezett ércz pálczácskának egyik végéhez csak az egyik játék tárgy (hal, kacsa stb.) közeledik, s ha a pálczácskának másik végét fordítjuk feléje, távozik, s a másik játék tárgy közeledik, s megfordítva.

Az egyik gondolatinkat betűkben, szavakban jegyzi le a sodrony másik végén nagy távolságokban, túl a tengerek mélyein. A másik érczrészeket megfoghatatlan úton s módorban visz el egy helyről, s a tűznek erejével égeti be más tárgyak pórussaiba más helyen. Már azt kell hinnünk, hogy az állati magnetismus valami megfoghatatlan, rendkívüli helyzetbe teszi át mind a testi idegzetet, mind pedig a testben lakozó lelket, mert bárha e téren sok nyegleség történt s történik, van benne mindenesetre sok rendkívüli, s a legmeglepőbb való is.

A tudomány azt mondja, hogy a kettő közt sajátos viszony létezik, az az: a villany és delej pozitív és negatívitásai közt bizonyos egybefüggő viszony létezik, melyel egymás irányában s ellenében hatnak. Itt van a nagy titok, mely a jövő kort nagygyá teendí! ez a viszony az, melyet meg kell fejteni s a tudomány hatalmába keríteni; akkor a Maury

elmélete a vizek s a légkerengéséről meg lesz fejtve. De egyszerűsrimd ösmeretes lesz azon nagyszerű természeti erőknék titka is, mely az öbölfolyamot északi útjára szorítja, s a két külön légfolyamot egyik félgömről a másikra hajtja, míg azonban ez felfedezve nem lesz, addig a korlátolt gőzerő is hasznos. A természeti jelenet magyarázatára pedig legyen szabad épen a legcsekélyebbet felhozni abból, mit a kevéssé ösmert nagyszerű tárgy mezejéről ösmerünk.

Ösmert dolog: hogy ha egy vas pálczán villany szikrát bocsátunk át, az delejes lesz; még pedig ahozképest a mint a villany szikra bele bocsátatott, egyik vége tettleges, a másik semleges erőf fog mutatni. Ha már most e vas rudacsát megfordítjuk, s az ellenkező véget tartjuk ugyanazon villany üteg alá, a delejesség benne megszűnik. Tehát ugyan azon villanyosság az ellenkező két végen rendre alkalmazva, egyszerű delejességet önt beléje, máskor elveszi tőle.

E triviális példából is látható, hogy a villany és delej közt nevezetes viszony létezik. Tekintsük meg már most mi történik a természetben? Mentől magosabb párvonatra érünk a sarkok felé, annál ritkábbak és gyengébbek a légkör villany ütegeinek ürülései, s mentől közelebb az egyenlítőhöz, annál nagyszerűbbek, annál gyakoribbak. Ki csakis a mérseklett éghajlatnak menydörgéseit ösmeri, nagy képzelődő tehetségének kell lennie, hogy a tropikusok, s különösen az egyenlítő csendkörének égi viharairól fogalma lehessen, az arány körül belől az, mi egy pisztoly elcsattanása, s az ágyu durranásának mély moraja közt van.

Villanyos szikra csak ugy keletkezhetik, ha két ellenkező polaritás közeledik egymáshoz. A légfolyamokban nem csak lehet, de valósággal meg is van a polaritásbeli különbség, miről a legegyszerűbb kísérlet azonnal meggyőz bár kit. A vezető, mely a két polaritás közeledését eszközli, a felhők — melyeknek keletkező helye a két fő légfolyam, t. i. az alsó és felső légfolyam közt van — e vezetőben történik a különböző polarítások egybeütkezésé, s az eldurranás.

A tudomány hajlandó azt mondani — és méltán — hogy földgolyónk egy delejes test; több természet tudósok, s jelesen Faraday szerint a légfolyamok is delejesek, s ha azok, igen

természetes, hogy bennök a positivitásnak és negativitásnak létezni kell, ez pedig a villanyos ütések által épen úgy megváltoztathatjuk a légfolyamokban is, mint a már például felemelt vas darabban.

Hogy a cél, melyre ezen okoskodás irányozva van, volta képen megértessék, fordítsuk figyelmünket ismét egy mindennapias physikai tényre: a delejtű, bár milyen irányba álítsuk szelenczéjének vizirányos vonalát, mindég és mindég ugyan azon hegyét fogja fordítani ugyan azon földszark felé; tegyük véle bár mit, mind addig, míg delejesség van benne, hegyes vége északfelé fog állani. Vegyük ki már most e tűt szelenczéből, fosszuk meg eddigi delejességétől egészen, s bocsássuk belé aztán ellenkezőleg a delejességet, az az: változtassuk meg benne a polaritást. Ha eként aztán vissza tesszük szelenczéjébe, nem az a vége fog északnak fordulni mely az elébb fordult, hanem a másik.

E hiábavaló mulatságot egy villanyozó készlet segédelmével magunknak megtehetjük, de bár minő hiábavaló lenne is tán mint foglalkozás, ha a Maury tanácsát követve a csekélységből is következtetést vonni akarunk, valjon ez nem vezethet-e azon gondolatra, hogy ama nagyszerű villany ütegek, melyek bizony nem csekély ütésekkel rázkodtatják meg a légfolyamokat, azoknak delejességét aként változtathatják, miszerint: a mely folyam az egyik sark felé vonzódott, delejessége változásával a másik sark felé vonzódjék? Lehet erre nézve jelentékes befolyásu a hőfokozat is; Faraday gyakorlatilag megmutatta; hogy ha az Oxygennek hőfoka nevededik, paramagnetikus ereje kevesedik, mely azonban ha a hőfok kisebbedik, erejét ismét vissza nyeri.

Ugyan is e nagy természet tudós ezt mondja; hogy: — „Ezen sajátságait átviszi a légbé olyképen, hogy ez utóbbi valósággal egy deles közeg (medium) lesz, melynek delejes ereje természeti körülmények befolyása által örökösön változik. Ha egy csomó lég meghül, paramagnetikus sajátsága növekszik, ha pedig hevül, paramagnetikus sajátsága kevesedik“ (lásd *philosophical Magazine and Journal of sciences*. 4-th series No. I, January, 1851, a 73-ik lapon). Tehát

a villanyosság tünetenyei gyengülnek, ott a hol a delejesség ereje nő, s viszont.

Valjon már most nem több-e mint valószínű, hogy a légnak ezen delejességében rejlik ama csudálatos erő, mely a légrészeket a csendkörökön át egyik sarktól a másikig vezeti? s hogy ez azon tényező, mely a légtömegeket gőzeivel s ázásaival egyik félgömbről a másikra hajtja? mert hogy a tömör részecskéket utja közbe le nem ejti, azon legkevesbé sem akadhatunk meg, mert látjuk e sajátságát a már érintett érczek gálvánizálása műtételében, hol valóban érczrészec, s nem más, legkevesbé pedig pusztá képzelődés — vezetettnek láthatatlan s észlelhetetlen úton egy helyről a másikra. Ezen felette gyönyörű, de aránylag parányi physikai működésben is valjon nincsen-e meg a villanynak, delejnek, nedvességnek és hőfokozatnak együtt, és mindeniknek külön, saját megteendő kiszabott köteleessége, melynek épen a szükségelt módon s arányban kell történni, hogy a műtét sikeres legyen?

Vegyük továbbá figyelemre Ampère-nak elméletét a delejes polaritásról, mely mutatkozik ha villanyfolyam vezetetik át egy sodronyon, mely a nap menete irányában, vagy pedig ha ellen, van spirális formába kalácsolva, melyet ha össze hasonlítunk Faradaynak, és von Feilitzsch, Griesswaldi tanár észleléseivel, egy csomó tényeken alapított eszméssel fogunk találkozni, melyeket a légkerengés létezésének fogalmához alkalmazva, méltán vezetheték Maury-t az egymást kikerülő légfolyamok eszméjére.

Valóban nem hiányoznak a felvilágosító jelek, melyek a közeledő teljes megfejtést már is előre jósolják; ilyen felvilágosító nevezetes jelek egyike Quetelet jeles Belga tudóstól jó, ki megmutatja: hogy a légnek nagyszerű villanyüteg tárai a felsőbb régiókban léteznek, teljesek azok pozitív villanyossággal, melynek fokozata a temperatura szállásával növekszik. Több kitűnő tudományos tekintélyek finom észlelései, jelesen figyelemmel kísérve mind azt, mit Oersted a légviszonyokról mond, mind inkább azon gondolatra vezetnek, hogy a delejesség polusait tán méltán kereshetjük azon régiókban, hol a fentebbi állítások szerint a légfolyamoknak örvény alakbani összesetalálkozása ismét csendkört képez a sarkoknál. Valjon

nem lehetséges-e hogy a két sarknál, vagy közelében létező delejességi polusok egymás irányában, ok és eredmény szerű viszonyban álljanak? E kérdés már több évvel ezelőtt felmerült a tudomány terén, s Maury igen nevezetes elméleti értekezést adott róla: („lásd, Maury's sailing directions című remek művében) de azt hiszem hogy a passátok körében, valamint a sarkok felé vonuló szelek térségében — midőn kivált az északi félgömbön rendes irányukat követik — ugyan azon időtájban teendő észlelések, e tárgyra nézve érdekes felvilágosítást adhatnak, s fájlalni lehet, hogy a tudomány eddigelé e helyekről adatokkal nem bír. A kísérlet igaz hogy nem könnyű, de nehezebb tárgyakat is legyőzött már a szorgalom s kitartás.

Hogy tudományos természet buvárok valaha eljuthassanak a sarkok felé nyomuló légfolyamok egybetalálkozó örvényzetének mogorva régióiba, hogy ott tudományos eszközeik segédelmével a föld delejes polussainak viszonyairól észleléseket tegyenek, arra alig van remény. Sok próbák tétettek már e tekintetbe, de az emberi akarat, ügyesség, s áldozat készség mind annyiszor megtörött az elemek hatalmán, s többnyire áldozatul estek a merészkedők. Meglehet, tán nem is lenne jó, hogy a végcélhoz valaki valamikor eljuthasson, mert létezni kell ott olyas valaminek, mit az ócsárolhatatlan következetes-gü természet szükségesnek tartott, hogy minden lehető megközelíthetés ellen biztosítson. Azonban elméleti számításnál fogva, tudományos emberek okokkal támogatják: hogy az északi sark közelében egy örökös csendkörnek létezni kell. Közelebbi időkben Bellot ténylegesen állítja a csendkör létezését a jeges zónákban. Coffin tanár egy tudományos iratban (lásd Smithsonian contributions to knowledge, VI. kötet 1854), melyet az északi félgömb legtávolabb vidékeiről írt, fejtegetéseiben hasonló eredményhez jut. Értekezletében felhoz ötszáz s néhány meteorológiai állomások adatait, melyek temérdek észleléseket foglalnak magokban. Egybevetve ezeket, meteorológiai polussát az északi szélesség 80-ik, s a nyugoti hosszúság 106-ik foka körül teszi. Gauss pedig, a delejesség polussának az északi szélesség 73° 35', és nyugoti hosszúság 95° 39' fokokat adja.

Valamint a már ösmertetett csendkörök egyike sem képez bizonyos vonalt, sőt inkább kisebb nagyobb szélességre kiterülő övet képeznek, melyek évszakonként változtatják mind helyöket, mind pedig területöket, úgy ezen polusoknak is egyike sem határozható bizonyos állandó ponthoz; sőt tekintetbe véve azt, hogy e polusokban nem pontokat, hanem inkább bizonyos nagyobb kisebb köröket kell képzelnünk, melyek mind kiterjedésre, mind pedig helyre nézve, épen úgy változásnak vannak alávetve mind a csendkörök — sajátságosan feltűnő, hogy különböző világ részekben s helyeken, különböző tudósok, különböző tárgyak feletti vizsgálódásaikban meg annyiféle észleléseket követve, a háromféle polusnak közelítőleg ugyan azon helyet adák, mi bizonyoson nem esetleges, hanem physikai okokra alapított tény.

A sarkok csendjeinél a lég felfelé törekszik, minek következtében légritkulásnak kell történni, ez pedig a hévfok szállását feltételezi. Tehát a szél és legnagyobb hideg polusának ugyan egynek kell lenni. A fellebb felhozott tényeknél fogva feltehetjük, hogy a delejesség polusa szoros egybekötetésben van ezekkel, s ezen uton is ismét rájövünk azon viszony létezésére, melynek a légkerengése és a delejesség közt lenni kell.

A légfolyamok spirális formában közelítik meg a sarkokat, fordulván az északi sarknál jobbról balra, a délinél pedig ellenkező irányba — mint már mondva volt. Az északi félgömb forgószeleinek nagyobb része jobbról balra forog, a déliek pedig balról jobbra. Csavarodást veszünk észre a növények nagyobb részében. És valjon nem tekinthetünk-e a delejességre mint főtenyezőre, mely e sajátságosan egybevágó szerkezetet vezet? Valóban e felfedezések méltán felkelthetik azon eszmét: miszerént azon légtömeg, mely az Antarki sark körül örvénybe gyűlt, a delejesség törvénye szerint, onnan eltaszittassék, az ellenkező polus által pedig észak felé vonassék.

De tegyük fel, hogy az ellen vonzerőnek hatása ne kezdődjék a polusnál; az oda szünetnélkül tóduló légnak miután a magosba emelkedik, s a földtől bizonyos határokon túl el nem távozhatik, vissza kell indulnia mindenesetre — delejes

tulajdonát magával vive — az egyenlítő felé. A térítő csend-körénél alá szállva, mint passát közelíti meg az egyenlítőt, s épen itt azon hely, hol a rémitő villanyos ütések által, a tropikusok hevétől különben is gyengült paramagnetikus sajátsága megváltoztathatik, s oly viszonyba tétetik, mely az ellenkező polus vonzerejének engedelmeskedik.

Bárha matematikailag bebizonyítani nem lehet, hogy épen a delejesség legyen azon tényező, mely a léget kerengésében vezeti, s a viharokat ellenkező irányban örvénykedtetni, mindenetre bebizonyul az: hogy egy ily mély titok fedte tényező létezik a természetben, mely a vért hajtja az élő test erein át, a nedvet mozgásban tartja a növényekben, s a mely a légréseket, s vízfolyamokat átvezeti tetszőleg hasonló sajátságú lég és vízfolyásokon. Itt kell keresni alkalmasint az öböláram irányának is okát, mert minden eddig felállított eszmék nem elegendők oly toló erők ösmertetésére, melyek a nagyszerű eredményhez illő arányban álljanak. Ebbe kell keresnünk azon okot is; miért történik oly meglepő egymást kikerülése a légfolyamoknak, mindkét félgömb 30-ik szélességi fokánál. Hogy pedig ez kiválólag épen itt, s nem más fok alatt történik; annak egyszerű physikai oka van, és pedig: az egyenlítőtől a sarkok felé menve, a kör szabályainál fogva, a hosszassági fokok mind keskenyebbre szorulnak, míg végre a polusnál egy pontba összpontosulnak. Azon légtömeg tehát, mely az egyenlítőnél egy hosszassági fokban 60 mértföldnyi tért foglal el, a szélességi 45-ik fok alatt, hol a hosszassági fok már körül belől 40 mértföldnyi térre keskenyült — el nem fér; s számokkal igen könnyű megmutatni, hogy a 60-ik szélességi párvonalon csak fele mehet át azon légtömegnek, mely a 30-ik párvonaltól indult el. A negyedrészt körben pedig 90 fok lévén összesen, igen természetes, hogy a két légfolyam egybetalálkozó pontja csakis a 30-ik foknál lehet, mert az egyenlítőtől elindult légtömeg a harminczadik párvonalon túl, két annyi tért igényel geographiai szélességben, hogy az azon arányban kisebbülő hosszassági tér pótolva legyen.

XII. Fejezet.

Nyugot-Indiának geographiai ösmertetése. — Természeti tűnemények a nyugot-indiai szigetek közt. — Megérkezés St. Tomásba. — St. Tomás ösmertetése.

Már most kegyes olvasó, miután ezen unalmas tudományos értekezlettel egy pár elálmosító percet okoztam, ismét áttérhetünk a kevéssé talán igen is rögtönzve félbeszakított tárgyra. Ha unatkozott, unalma közbe bizonyoson megjegyezte magának a fellebb mondottakból azt, hogy a két hemisphaeriumnak bizonyos szélességi fokától, két örökösön mozgásban lévő gyönyörtü szél fuj az egyenlitő forró tűzhelye felé. E szeleket mintha épen vitorlás hajók számára teremtetten volna a mindenség ura; közép útjokban sem igen erősek, sem igen gyengék, hanem épen olyanok, a milyent bár mely tengerész magának óhajthat, s bár melyik szélére ha elér a tengerész, kedvetlenül tekint vissza vigan birkázó egyenlő hullámságára, hol vitorláit szakadatlanul ama szép domborságot mutaták, mely annyira festőivé teszi a vitorlás hajót menete teljes méltóságában. Nevetve tekint ott a tengerész a más éghajlatokban oly sokat kezelt, most nyugvó köteleire, melyek végeit csinosan egybekalácsolva szegére akasztja, mert tudja, hogy e vidékeken nem kell velök bibelődni. Énekelve néz a kormányos alig motszanó delejtűjére, s játszodtatja feltűnőleg könnyen engedelmeskedő kereke fogait tenyere öblében. Dohányozva tekint a hajósnép a tropikusok vizeinek feneketlen kétségébe, mert tudja, hogy a Golfo de las damas enyhe rónáin elandalodott figyelmét kedvetlen fuvalmak háborgatni nem fogják. E vidékeken a tengerészek egymáson üzött — bárha olykor darabosocska — tréfákkal töltik idejüket, s nevetkeznek a tengerészek sajtáságos gondtalan vig kedélyével; az olyan pedig, kinek ily tengeri útban foglalatossága nincs, s először látja e csudatелjes éghajlatot, bámulva tekint fel az égivének fényére, melyen semmi más, mint olykor a passát szelek parányi felhői vonulnak át, melyek oly leirhatatlanul gyönyörűvé teszik a naplementét a passátok vidékein.

A sötétkek víztükrén néha számtalan Echinus-ok (Seeigel) játszadoznak a napfényében, s bizonyos távolságból szemlélve úgy tetszik, mintha a tenger egy végtelen virágszőnyeg lenne. Szabályos hullámzásainak ezüst hajjain átrepülő halak rajai csapkodnak, s a gyönyörű színekben játszó delfinek nyájai pajkoskodva ugrálnak a hajó körül. Mind ez elüzi e vidéken a tengerek egyhanguságát, a lelket a nagy természet bámulására ragadja, érezni kezdjük az életnek becsét, s kedélyünk jóságra, szelidségre hangolódik.

Megtekintve a tárgyalt vidék térrajzát, könnyen észrevehető, hogy a nyugot-indiai szigetfűzér e szelek útjába esik; mivel pedig ezen szigetek száma temérdek, lehet képzelni, hogy geographiai megkülönböztetés tekintetéből, némelyike szélfeletti, másika pedig szélalattinak nevezhető.

Ha a sziget csoport fekvését tekintetbe vesszük, ugy szintén a passátoknak is irányát, szoros értelemben tán csakis Cuba, Jamaica és San Domingo lennének szélalatti szigeteknek nevezhetők, hozzá lehetne adni talán még Portoricot is, a mennyiben t. i. ezek vannak inkább szél ellen fedezve a kisebb szigetek csoportozata által. Szélfeletti szigeteknek pedig nevezni kellene azon csoportozatot, a mely Portoricótól a Párai öbölíig terjed, vagyis a melyeket a felfedezők *Islas de los caribes* névvel jegyeztek.

Az Angol tengerészek azonban másként alkalmazzák az elnevezést; ugyan is mindkét kitélt csakis az utóbb említett caribes csoportra alkalmazzák, s e csoportozatot magába, szélfeletti és szélalatti szigetekre osztják a szerint, a mint helyzetők van, az az: a mint egy kereskedelmi körútban azokat a hajók érinteni szokták. Ezen inkább csak a szokásra alkalmazott tengerészi elnevezés következtében, szélfeletti szigeteknek neveztetnek: minden szigetek Trinidad-on elkezdve Martinico szigetéig. Szélalattiak pedig azok: melyek Dominica-n elkezdve, Portoricoig terjednek.

A continentalis geographusok azonban más elosztást tesznek, t. i. nagyobb és kisebb antilákra osztják, mely bizonyoson sokkal czélszerűbb, mint az Angol tengerészeknek előbb felhozott elnevezése. Nagyobb antillák nevezete alatt értetődnek a már megnevezett négy nagyobb szigetek. Az apróbb

szigetek északfelőli csoportozata, mely a régibb Spanyol tengerészeknél islas de Lucayos név alatt jö elő, Bahama szigeteknek nevezetnek. A többi szigetek pedig mind a kisebb antillákat képezik. Ez utóbbiak további elosztást kaptak: azon részök, mely régebben Caribes név alatt volt ösmerve, teszi a szélfeletti szigeteket. Szélalattiak pedig csakis azok, melyek a páriai partok mentében egész a maracaibo-i öbölíg elszórvák. E szabályt követve tehát, ily elosztást találunk:

1. Lucayos vagy Bahama szigetek nevezete alatt értendő mind azon kisebb nagyobb szigetek, szigetek és sziklák, melyek a floridai öböltől és a bemin-i szorostól, Cuba szigete északi partjának hosszában, a 69 hosszasági fokig nyugotra a greenwich-i délvonaltól terjednek. Ezek közt van San Salvador is, melyre Columbus legelőbb szállt ki.

2. Cuba, San Domingo (Hayti vagy Hispaniola), Jamaika és Portorico, a nagyobb antillák.

3. A kisebb antillák ezek:

a) Szélfeletti (Windward) szigetek: az ugy nevezett szűz szigetek (virgin islands, les isles vierges) u. m. Vieque (angolul Crab) Culebra, St. Tomas, St. Juan, St. Pedro, Tortola, Virgen gorda és Anegada. Ezen nyolcz nagyobbacska sziget, s az ezekhez tartozó több apró szigetek szűz szigetek név alatt ösmeretesek. Továbbá: St^a. Cruz, Anguilla, St. Martino, St. Bartolomeo, Saba, St. Eustaquio, St. Cristobal, Nevis, Redonda, Montserrat, Antigua, Barbuda, Guadalupe, Todos Santos, Deseada, Mariagalante, Dominica, Martinico, St^a. Lucia, Barbados, St. Vicente, Bequia, Las Granadinas (ezen nevezet alatt több apró sziget értetik) Granada, Tobago és Trinidad (a régi spanyol nevek).

b) Szélalatti (Leeward) szigetek:

Oruba, Curazao, Buen ayre, Los roques, Orchilla, Blanca, Tortuga, Salada, Margarita, Cabagua, Coche. Némely geographusok a négy utóbbit kirekesztik a szélalatti szigetek sorából azon okból, mivel nagyon közel vannak a venezuellai partokhoz, hanem ezen esetben Trinidad szigetet is kikellene rekeszteni a szélfeletti szigetek sorából, hasonló ok miatt.

A nyugot-indiai szigetek hat európai hatalmasság birtokában vannak, kivéven San Domingo-t (Hayti), mely független és Margarita szigetet, a hozzá tartozó apró szigetekkel, mely a venezuellai államhoz tartozik.

Ezen archipelagusnak szárazföld területe 86,548 angol négyszög mértföld, mintegy: három és fél milliónyi lakóval, és pedig:

Franciaországhoz tartozik:

San Martino egy része, Guadalupe,		
Todos Santos, Deseada, Mariagalante, s	□ mértföld	népesség
ezekhez tartozó sok kis sziget:	631	134,540
Martinico vagy Martinique	380	121,149
összesen .	1,011	255,689

Ezen adatok átvétettek ily című munkából: Tableaux de population, de culture, de commerce etc. sur les colonies Françaises pour l'année 1841.

Spanyol birtok.

	□ mértföld	népesség
Cuba, a hozzá tartozó számos apró szigetekkel	43,412	900,000
Portorico, Culebra és Vieque szigetekkel .	3,025	380,000
összesen .	46,437	1,280,000

Nagy britanniai koronához tartozó:

Az összes Bahama szigetek minden azokhoz tartozó szigetekkel és sziklakkal .	□ mértföld	népesség
Jamaika	5,424	26,491
Jamaika	4,256	377,433
A szűz szigetekből: St. Petro, Anegada, Virgen gorda, Tortola, stb. aprók . .	94	6,689
Anguilla	29	3,600
St. Christobal (Christopher) St. Kitts .	68	23,177
Barbuda	72	509
Antigua	107	36,178
Nevis	385	9,571
Montecerrato vagy Montserrat	47	7,365
Dominica	277	22,469
St. Lucia	275	21,001
Barbados	1,663	122,198

	□ mértföld	népesség
St. Vicente	131	27,248
Las Granadinas	30	29,002
és Granada	109	
Tobago	120	13,208
Trinidad	2,030	59,815
összesen .	132,738	785,954

Dán országhoz tartozik:

St. Cruz, St. Tomas, St. Juan, s egy csomó apró szigetek	164	41,490

Német alföldi birtok.

St. Eustaquio	24	2,500
Saba	10	450
St. Martino (egy része)	80	4,000
Curazao s a hozzá tartozó részek . . .	280	10,000
összesen .	394	16,950

Az ezen birtokbeli népesség csak hozzávetőleges, a tér
mennyiség bizonyosabb adatokon alapszik.

Svéd gyarmat.

St. Bartolomeo	25	1,600

A venezuellai köztársasághoz tartozik:

Margarita szigete és a közelébe fekvő apróbb szigetek	243	18,000
A független Heyti (Hispaniola vagy San Domingo), a hozzá tartozó Samana, Tortue, és Gonave szigetekkel hozzá- vetőleg . . . . . összesen .	25,000	1,000,000

(Ezen számításokba az Angol és Francia birtokok hiteles adatokon
alapszanak, a többi mind, inkább csak hozzávetőleges, s ha valaki a hely
szinén tudakozódik, oly különböző eredményeket hall, melyekből közép szá-
mítást vonni fölöslegesen fogja tartani).

De szálljunk már vissza az elhagyott hajóra, ott valahol
San Domingó északi partjainak közelében. Tekintsük a jele-
neteket, melyek e szélességekben mutatkoznak.

Tapasztaltatott, hogy a tropikus ég öv alatt, a nagyobb kiterjedésű száraz földrészek közelében a rendszeres légfolyamok, u. m. passátok vagy monszunok, gyakran háborítatnak rendes utjokban. Okát ennek a tudomány főként abban keresi: hogy a visszaverődő napsugarok nagy mértékben felhevítvén az ilyen száraz földek légkörét, a hevülés által okozott ritkulás következtében azt felemelkedni kényszerítik. A szomszédos légfolyamoknak tehát mulhatatlanul e légritkulás felé kell indulniok a lég egyensúlyának helyreállítása végett. De az éj beköszöntével az ilyen földek légköre, mely nappal felmelegedett, az éjnek változott mérséklete, a földnek kiszáradása, s gyakran záporosók következtében lehül, s e miatt egybeszorulván, ismét mint ellen légfolyam kifelé fordul, s fúj a tengerre. E rendszeren változó szelek a tengerészeknél száraz és tengeri fuvalmak land and sea breezes név alatt ösmereteseek. Földünknek némely részein ezen száraz és tengeri szellők naponta ismétlődni szoktak. A Haytii partok közelében is tapasztalhatók. Ilyenkor aztán, midőn a reggeli bizonyos órában, a királyi fürdőjében megfőrsztett napnak arany tányéra, nagyszerű fürdőjének csillogó határtalan medenczejéből kikel, s az élvezettől frisen fénylő, izzó sugarai gyors szárnyakon sietnek a mindenségre világosságot önteni, sűrűdött gőzkör mutatkozik Haytinak sötétlő mély zöld tömkelege felett. Ama gyöngéd szárazföldi szellő épen ezen időtájban szokott a hullámokban játszadozni, terhelve van az ilyenkor a tropikusok számtalan virágainak s balzsamot izzadó növényeinek zamatjától, még addig sem nem ösmert sem nem élvezett illattárral tölti el a levegőt, s átvarázsolja az élvezőt ama bizonyos mit sem gondoló, mit sem törekvő, s csakis a jelent élvezni tudó állapotba, mely — mint már valahol említve volt — Nyugot-indiákon még a gondok súlyától nyommasztott keblet is meglepni szokta.

A kelő nap dicsőségének kíséretében az éjnek csendje felébred, mindenütt és mindenben a néma természet nagyszerű Gloria in excelsis-e megzendül, melynek ömlengései olyannyira magasztosak s kifejezés teljesek. Minden a mi él, érzi az ébredés mozgalmainak szükségét, s mindenik a maga sajátos modorában, meg annyiféle hangon, s kiejtéssel köszönti

az ébredés perczét. Az örök hála dicsőítő hymnusa ez, mely a forró sugallatok mélyéből emelkedik, s örömtelten köszönti minden a nagy természetnek reggeli áldást osztó szellemét. Az éjnek fris harmatától megújult lég felkarolja a boldogság érzetének ezen elragadtató zenéjét, s a hála hangokkal — melyeket a természet dicső képe mindenhol s minden lélekben felébreszt — egyé olvadva, mély komolysággal előre tör, az életnek napontai hála zengéseit, a föld és tengerek síkjain szét hordandó.

Élni kezd minden; a nagy sziget felől jövő fuvalom szárnyaira támaszkodva karcsu vizi madarak rajai élénkitik meg az illatozott levegőt, hegyes szárnyaikon könyedén hintázkodva, játszadozva rohannak a ritkán látott tárgy felé, mely e puszta vidékeken megjelent hajóban mutatkozik; mint egy bámészkodnak a nem mindennapias látmányon, körülötte kanyarognak, a vízre szállanak, meg felrebbennek, és sajátyszerű sívításaik érthetetlen nyelvén alamizsnát kérni nem csak látszanak, de mindenesetre várnak is valamely szokatlan, még soha, vagy legalább már rég nem izelített falatot. Ilyenkor ha valami étekmorzsa dobátik le a hajóról, a hajó körül repkedő nagyon éles szemű szárnyasok mindenike nyilgyorsaságával rohan a pontra, hol a bedobott eledel lehullott; gyorsan elkapkodják, s ismét szárnyra kelnek, a tova haladt hajót egyhangu koldulásaikkal ostromlandók. Nem kevéssé mulattató e szárnyas kéregető kíséret meglepetése, a midőn olyas nemű tárgy dobátik le, mi különben nem igen válogatós inyöknek sem izlik, például: fadarabkák, palaczk dugaszok, szalma stb. Erre is megtörténik a rárohanás és kapkodás; de mint egy elijedve vagy boszorkodva a nem várt csalódáson, sivitásukat kettőztetve rohannak a gyorsan elhaladt hajó után, s valóban csak csekély idő kell nékiek arra, hogy az emberi találmány-nak vélt gyorsaságán túl tegyenek.

A partok oldalaiba messzire bekanyaruló öblök sekélyebb vizeit számtalan másnemű vizi madarak, réczék, buvárok, ludak, hatytyuk ezerei játszi uszkálással, vagy lebukdosással élénkitik, a partokat ócsárolhatatlan simaságban s tisztaságban szegélyző homokon pedig, nagy tokáju gödények philosophysi komolysággal lépdelnek, mint egyedüli urai a háborítatlan

mély csendnek, melyet semmi nesz sem háborít, mert hiányzik ott az élénk mozgalmat kedvellő vadász, kinek fegyvere csattanásától felriadjanak, hiányzik valamely halásznak vigan domboruló vitorlácskája, mely a gondtalan sürgölődők pajzánkodását zavarja. A helynek teljesen ők az urai, s uralkodásuk magányának csak nagyon ritkán jelenik meg valamely más látogatója — legfeljebb egy egy szárazföldi madárka, mely a dicső reggelben felébredve, örömében mint magáról megfélekezett, reggeli kirándulást tesz a száraz fuvalmak ölén a kedélyesen gömbörködő kék tükör felett.

A mint a nap felebb száll, a lazur színű boltozat tündöklő fényben ragyog; ekkor a száraz fuvalom mint egy kifáradva játékában nyugalomra vágyni látszik, de mint szunyadni készülő gyermek, itt ott még játszian mozgatja tagjait, s a finom szövetet foltonként még gyöngéd ránczokba gömböriti, mintha aludni nem tudna; míg végre kimerülve, játéka mind inkább csendesül, a mozgások s pillantások ellomhadnak, s a teljes csend ölébe nyugalomra szenderül.

Nem így a légkör, mely a növekedni kezdő hőségben megtisztulva, tündöklök, csillog, szikrázik, s a most már számára gyalult fényes vitzükör szende hajlongásain, mint megannyi fényesre pallérozott tükörlapok millióin a rajtok ugráló, tánczó világosság izzó sugarai meg annyiszorosan visszaverődnek.

Vajmi különösen elragadtatók a száraz szellő megszűntének perczei; mint éji kedves visiók, melyek álmainkban az éber lélek előtt elvonulnak, kedves phantomok szende seregei lebegnek az elszunyadó száraz szellő karjain. A száraz föld partjai, mintha valamely hatalmas varázs erő büvölte volna meg, felénk közeledni látszanak, s mintha hajónk födélzetéről nagyszerű stereosconon átszemlélnők a távolban létező tárgynak nem csak előttünk feltárt pompáit, de még részleteit is; minden tárgy tisztábban látható, s a körvonalak feltűnőleg jelöltek. Már nem csak sűrű zöld tömeget látunk az erdővel borított helyeken, hanem sudarokat, ágakat, s ezek lombjait, leveleit képesek szemeink elválasztani, a messze távolban pedig hegyek, sziklák mutatkoznak, melyek máskor kivehetők nem voltak.

De e dicső látványnak élvezete kevés ideig tart; csak hamar a hajó födélzetének deszkái égető melegnek lesznek lábaink alatt, s a légkörnek tikkasztó heve nyomni kezdi idegzetünket. Híjában keresünk menhelyet a teremben, hálókámban, vagy a lankadtan lefüggő vitorlák árnyékában, magunkat elrejtendő a napnak perzselő lángja elől, melynek sugárai mázsák súlyával nehezülnek ránk. A nyugalom nem enyhít, a mozgás pedig szörnyű alkalmatlan, mindenki rejtőzni szeretne a nyommasztó légkör elől, s óhajtvá várja az enyhülés percét, melyet csakis a keletkezendő tengeri szellő hozhat meg.

A mélységek lakói is felriasztatván a napnak ragyogó fényétől, elkezdett munkájokban nyugtalankodni kezdenek. A héjanczok milliói türelmetlenül várják a passát megújulását, mely az elpárolgást siettesse, hogy ennek segélyével bőven nyerhessék az anyagot, gyönyörű, s mesterségesen készült felöltönyeik készítésére, melynek külön színezetet s zománczozást tudnak adni a mélységek fenekén, mint milyent az emberi művészet előállítani tud minden ügyességével. Valamint ezek, úgy a vizalatti kertek sajátyszerű növényzete is, a szelektől, felhőktől, s a világosságtól várják létök, és színezetök tápanyagát.

Midőn a nap eléri a kék boltozatnak legmagasabb zárkövét, és égető sugarait legnagyobb erővel löveli a tenger színére, a lég delejes álomba látszik merülni. De épen ekkor, mintha valamely delejes hatalom akaratjának — melynek ellent nem állhat — alá lenne rendelve, bizonytalan s határozatlan mozzanatokkal engedelmeskedni látszik a rajta uralgó hatalomnak; lassanként mozdul, s bárha még öntudatlanul, de még is álmában követi az akarat hatalmát, és! látjuk a fuvalom közeledését a végtelenség határive felől. Engedelmeskedik az akaratnak, mely ismét a száraz felé vonulni parancsolja, s kezdi visszanyomni a megállapodásra jutott légtömegeket. Ugy tetszik azonban, hogy a csendet képező légoszlopzatok nem könnyen megrendíthetők. Amott a távolban a különben tündöklő vizszőnyegen sötétebb színű árnyolat mutatkozik, s tűnik el váltogatva, lassanként azonban megállapodik, s közeledni látszik. A mindenektől sóvárgott tengeri szél az,

mely az ellene daczoló akadályt legyőzni törekszik; de erőfeszítéseiben eltelik egy, sőt két óra is, mielőtt a légnek függőleges oszlopzatai engednek, s a sötétebb színezet a láthatáron állandó lesz. Ekkor kicsiny fejér felhőcskék mutatkoznak a sötét árnyolat irányában, a restül lefüggő, s rongyként lóginyázó vitorla ismét hasasodik, végkötelei feszülnek, a részeg emberként dőléngező kormány szilárdulni kezd, a haladni induló hajó ormánál ketyegni halljuk a vizet, s meg van a lehetkező friss tengeri szélnek előjátéka.

Minő éldelettel fogadja a tengerfelőli első fuvalmat még a vén tengeri farkas is: hát még az, ki egy tropikus szélcsendnek égető, tikkasztó, kábitó, öszszeszorító, izzasztó s minden más kellemetlenségekkel békelt nyomorait legelőször próbálja. Nagyon sajátságos is ez az érzés; legelőbb is talpainkkal érzünk valami nagyon kellemetlen égető meleget, a naptól hevített földézet deszkáján; azután nyomni kezd valami egész testünket, mintha a lélegzést akarná mellünkől kiszorítani, a lélekzés nehéznek tetszik, s a beszívott forró lég mintha égetné az orrlyukait. Rémitő izzadás tör ki még a hajszálakon is, a szomjasság szünet nélkül kinez, a fej kábult és semmi elfoglalásra sem alkalmas. Sétálni alkalmatlan, mert minden mozgás felettébb kellemetlen, ha fekvéssel akarunk enyhülést nyerni, pár percz múlva már égető a fekhely alattunk. Ilyen környülmények közt bár ki is hajlandó lenne azt hinni: hogy öltözetül a hús lenvászón legalkalmasabb lenne; ez tévedés. A lenvászón igen szép főként a mérséklett vidékeken, hol ha van is izzadás, de koránt sem oly mértékben, mint egy tropikus szélcsendben, s bizonyosan a tropikusok alatt tanácsosabb a kevésbé szép, s nem elegans pamut, sőt — ki hitte volna — a gyapjuszövet épen a legjobb s legkényelmesebb; mert ez a bő izzadtságot magába veszi, s a testet szárazan tartja, míg a lenvászón rögtön átázik, s midőn a hűsítő szellő jó, érintése nem csak hogy kellemetlen hideg, de sőt, a legmakacsabb rheumákat szokta okozni. Ezt méltassa becses figyelmére kegyes olvasóm azon esetben, ha sorsa valaha a tropikusok alá vezetné, mert nincs képzete arról, mennyire van a rheumáknak kitéve a mérséklett égöv lakója, ha tropikus vidékekre jut.

Valódi éledelettel fogadjuk tehát a tengerfelől jövő első fuvalmat, mely oly annyira kellemesen hűsítőleg hat a nyommasztó légtől lankadt testünkre; de a keletkező szélnek ezen előpóstái, a mint jönnek, ép oly hirtelen el is szűnnek; tüstént jönnek azonban más hasonló kedves szellőcskék, melyek mindinkább hosszasabbak lesznek, míg végre a rendes passátnak hűsítve frisítő lehellete teljes mértékben be áll.

A fölséges passát gyönyörű egyenlő ránczokba kezdi sodrogatni, a végtelen finom szőnyegnek átlátszó kék szövetét, s minden ráncztetőt hófehér habfátyol reczézettel ékiti az ünnepies tisztaságu öltözetben. A fölséges partokon szendén lógi nyáznak a pálma fajok méltóságteljes koronái, mint megannyi óriási legyezők kitárt pávatollai, mintha lengésekkel sietni intenék az enyhe passát fuvalmait, a hátuk megett egybefonódott csalogatok fényes zománczának felfrisítésére.

Midőn a nap hanyatlása felé közelg, a passát — mely a száraz föld felhevült légköre felé vonatik — komolyan kezd fujni, mintha napi szakmáját a legnagyobb erélyvel akarná bevégezni. A meghűsült légkörnyezet, mely a nagy hőség ideje alatt minden élő lénytől megürült volt, ismét megelégnül a rejthelyökből ismét előjött tollasokkal. A sima mélységek feletti vándorlásában megfrisült lég szürkés szint kölcsönöz a bőven felemelkedő gőzöktől. A szárazföldnek vízből kiemelkedő gerinceire homály fátyol ereszkedik, s a sziget magasabb középpontja felett felhő függöny kezd mutatkozni. A föld már csakis a sötétebb színezet által észrevehető, és a mi egy pár órával elébb a lég tiszta szeszében oly közelnek tetszett, most épen ellenkezőleg nagy meszszeségre látszik távozni, s a távolság megítélhetése még a gyakorlott szemeknek is lehetetlen. A komolyan neki főrmült szél nyújtott csapásokkal korbácsolja a vizet, melyen hófehér fodrozott hajfűrtökkel ékitett, rövidre szaggatott hullámokat emel, s a keményen kidomborult vitorlák nyilsebességével hajták a csinos Schoonert. E közben koronként felhők jelennek meg a magasban, s a már nagyon is megsűrűdött homály miatt meszszi látni nem lehet.

Midőn az esti óra közeledtével, a nap ismét a tengerbe merül, meszsze bent a száraz felett mindinkább tornyosulnak

a felhők. Végre be áll a gyors szárnyakon jövő éj, a szél nyugalomra szállni készül, s mihent ostorát leteszi, a felbozantott tengernek is zaklatott tagjai lecsendesülnek; már szél és hullám elnémult, s ismét minden mély csendbe merül. A víz felett ilyenkor a lég megtisztult, a száraz föld felett pedig sötét és vastag lesz.

Az esti szélcsend ismét kellemetesen hat ránk; a rövid hullámszatu nyugtalan tenger, a szél, s a felfecskendő vizpor — mely sókéreggel borítja az arcot — a nedvesség a légbe; mind ez már fárasztó lett, s jól esik a rákövetkező csend. Csak hamar azonban a felhők sötét tömkelegei — melyek az éj sötétje teljes beállását csak siettetik — fenyegető tekintet öltének magukra, már hallik a menydörgés mély morajja a távol hegyek közt, a szikla bérczek százszoroson vízhangoztatják recsegő csattanásait, míg a villámoknak nagyszerű tűz leplei kékes lángra gyújtani látszanak a már nagyon sűrűvé vált homályt, s a nehéz idő tropikusai teljes nagyszerűségében elő tör. A zápor önzlik a sziget rónáin s hegyei közt, s a nehéz felhők lassanként az egész látkört elborítják.

A harmadik hajózási nap estvéjén ilyenszerű borulat szálla ki Portorico felől a tenger síkjaira, melyek bárha viztartalmuk nagy részét Portorico nagyszerű őserdeiben lerakták, villanyos ütegei még kimerülve koránt se valának.

A tropikus nehéz felhők felvonulása a tenger síkjain, távol a száraztól — az az annyira, hogy a föld láthatárunkon kívül essék — valami sajtózerű ünnepélyes borzadályt idéz elő kebleinkben. Van bizonyos rendkívüli ünnepélyesség az ilyenkor uralgani szokott mély csendben. Bizonyos nyugtalanító rejtélyesség látszik környezni a mindenséget, mely a vizeken megvénült, száz veszélyek borzadályával megküzdött vén tengerész lelkét is bizonyos aggodalommal látszik ellepni. Mintha valami nagyszerű borzasztó esemény előkészületének perczen állanánk, s minden pillanatban a meny és föld megnyílásának rettenetes drámája lenne megkezdendő.

Rémitő sötétség borul ilyenkor a légkörre. Az éjnek rendes setéségéhez bár hozzá szokott szemek, a hajó födelén létező legközelebbi tárgyakat sem képesek megkülönböztetni. A vízkör — mely a láttért képezi — tenta fekete lesz, s a

mély sötétség teljes beálltával, nem látjuk a fényes elemet még a közvetlen közelségben is.

Rémséges fekete kör mutatkozik felettünk, körülöttünk, alattunk, s mindenfelől, mely úgy néz ki, mint szakadatlan sötétségtömkeleg, melynek közepében — vagyis inkább közte — a hajó födélete inog, s csakis e sajátságos ruganyosságu ingás emlékeztet, hogy a deszkának — melyen állunk — talapzata nem ugyan azon elembe merül, mely felettünk s körülöttünk van.

Nincs a világon eset vagy alkalom, mely az eredeti chaosra annyira emlékeztetne, mint egy ilyenszerű jelenet a tropikusok tengerein. Csakis ilyen forma lehetett a mindenség, mielőtt a teremtés nagy percze elkezdődék.

Szorult kébellel merülnek ilyenkor a tapasztalt tengerésznek is sötétséghez szokott szemei az átláthatatlan homályba, mert a szél elhallgatásával magát teljes tehetetlenségben érzi, s nem tudja mit hoz a legközelebbi percz kivált ép ezen éghörökben. Mert ha a nehéz felhőket szél, eső, menydörgés nem követi, épen ilyenkor szoktak ama — kivált éjel félelmes — rémitő víztölcsérek (Wasserhose) lebocsátkozni, melyekről majd más helyen szó leend.

Mint már említve volt, e komoly tekintetű felhők, nedvességi terhőket a száraz földön már nagyobbára lerakván, csak kevés marada belőlle, mit hangosan potyogó nagy cseppekbe gyéren hullata a tenger színére nagyszerű menydörgés kíséretében.

A nagyszerű tropikusi villámlások igen természetesen pillanatnyira vakító fényvel önték el a chaoticus környezetet. A természetnek ép oly rémitő mint nagyszerű e sajátságos jelenete örökre felejthetetlen csudálatos pillanatokkal önti el az egész mindenséget. A felettünki boltozatfélkör lángra gyuladni látszik, hogy annál borzasztóbb tekintet kölcsönözzön a zöldeskék ólom színbe játszó s méltán a pokol felszínének képzelhető olvasztott szurok pusztának, mely alatt a gehenna ég.

Különösön meglepő látmány, ha ilyenkor a legtávolabbi láthatár szélén, valamely hajó szélesen fejezlő kendőivel keresi a szeszélyesen szakadozott légmozgásokat. — A pillanatra

látott tárgy rendkívüli közelségben tetszik, s nem csak körvonalazata, de sőt kötélzete is, tisztán kivehető a fekete háttéren.

Érdekes ily jelenet juthat az író részébe, a midőn egy hadihajó fejez vitorlákkal rakott három árboczainak felső két íze (top mast és top galant) mutatkozik a láthatár leg-szélsőbb vonalán. Mintha az alsó iz nagyobb vitorlái a vízbe uszva, hordották volna azokat, vagyis mintha a hajó épen a lesülyedés perczén lett volna, s felsőbb ízei épen akkor követék vala a már víz alá merült hajó testét. A távolság t. i. oly nagy volt, miszerént a föld elhajlása már elfödé a hajót.

Ilyen tengeri menydörgések alkalmával nem kevésbé feltűnő a benyomás, melyel azok a tengerészre hatnak. Semmi más eset azt a komoly csendet elő nem idézi egy hajón, mint az égi háboru. Olyankor mintha minden tengerésznek szava elállott volna, mély némasággal tekint bele a nagyszerű drámába, mely nagyszerűségében páratlan, mint maga a természet, mely azt eljátszodja.

A negyedik nap reggelén napkeltekor gyönyörű kis sziget közelében kelénk ki morpheus karjai közzül. Culebra szigete vala ez, a szűz szigetek egyike, s nem csekély megnyugtatót ada azon hír, miszerént még az nap St. Tomásban leendünk. Mert higgye el a kegyes olvasó, hogy bár kinek ha még annyira is élvezi a tengeri utat, a partra szállás nem kellemetlen újdonság. Annak pedig, kinek gyomra többnyire nagy felfordultságban tölti a hajózás idejét, annak bizonyosan épen kedves hír, ha szinte a passátok gyönyörű körében hajóz is.

Elmarada tehát az ép annyira szomorú mint gyönyörű San Domingo partjainak siri csendje, s már a múlt napon észrevehető vala, hogy a néger uralomnak mindent paralizáló helyesége köréből eltávoztunk. Széltől domborult fejez vitorlák kezdenek itt ott a láthatáron mutatkozni, melyek az ipar és mozgalom vidékeiről a gazdag antillák felé közeledének. — Jelesen ép e helyen utjukba valánk azon hajóknak, melyek San Juan de Portoricoba, a hasonló nevű sziget fő kikötő helyébe, vagy pedig az úgy nevezett Mona csatornán át, Portorico és San Domingo közt, a Carib tengerbe vagy onnan kitörekvének.

Korán reggel az úgy nevezett szüzek csatornájában vá-
lánk. — Jobbra Culebra szigete zöldelle, balra pedig St.
Tomás kicsiny szigetnek sziklás köves hegyei emelkedének. —
St.omásnak bárha elég eleven kinézése, nagy ellentétet ké-
pez a dúsán zöldellő Haytival. — Míg ez soha elébb nem lá-
tott nedvdús zöldség nevető és viritó zománczával lepi meg a
bámésszkodó szemeket, St.omásnak naptól fejezített sziklái
a San Domingoihoz képest kiaszottinak tetsző növényzete in-
kább a sarkok kopár vidékeire emlékeztet. De ha a közelé-
ben elszórt apró sziklákat tekintjük, melyeknek víztől feke-
tült mocskos, nedves homlokai, mint meg annyi szörnyei a
mélységeknek, barnán feketülnek a víz színének csak alig érin-
tésétől kezdve kisebb nagyobb magasságig a víz színén felül is,
a tetszőleg sovány növényzetű sziget még élénk tekintetet mutat.

St.omás szigete egész kiterjedésében nagyon csekély,
s alig lehet tán nagyobb Budapestnek területénél; kerülete
ugyan is csak 18 angol mértföld. A tengerről tekintve szikla
dombokból alakultnak lenni látszik, melyekről — kivált az
esős évszak beállása előtt — a növényi életet mintha a tropi-
kusok forró napja forrázta volna el; némelyike az emelkedet-
tebb domboknak annyira kiszáradt sovány füvel látszék bo-
ritva lenni, mintha elég lett volna egy gyufa hozzá érintése
arra, hogy egyszerre lángot vessen, s ellobogva a sivar ko-
párság általános legyen. És még is e kicsiny pontocska —
mely más tropikus helyekhez képest silány kinézésű — sok-
kal jelentékenyebb szerepet játszik az antillák sorában mint
sok más, nálánál nagyobb területű s gazdag termékeny-
ségű társai.

Mint már felebb említve volt: ez, St^a Cruz, és San
Juan szigetek a Dán uralom gyarmatai; mennyire terjed azon
kormányának előrelátó okoskodása birodalma ügyeit illetőleg,
annak csak rövid taglalása is felesleges lenne itten, de hogy
nyugot-indiai gyarmataira nézve némi tekintetben sok előre-
látó tapintatot fejtett ki, az tagadhatatlan. St^a Cruz és St.
Juan szigetek a természettől gazdagon lévén ellátva minden-
nel, mi a dús termelésre megkívántatik, azokon a colonialis
gazdasági czikkek termesztését kifejteni törekedett. A kicsiny
St.omás erre alkalmas nem volt természeti képletének mos-

tohasága miatt, de jelentőséget adott ennek is a szabad kereskedés által, melyet azon szigeten felállított. Ennek következtében keletkezett rajta ama gyönyörű kis város, mely jelenleg Nyugot-indiákon kereskedési tekintetben Habana után bizonyosan a legjelentékesebb pont.

St. Tomás ugyan is nem csak Nyugot-indiának, de az egész Carib tengernek, a Mexicoi és Hondurazi öblöknek főközlekedő pontja; egy világ kereskedelmi csarnok, hol a világ kereskedő nemzeteinek lobogói találkozhatnak egymással, s az iparos népek készítményeinek tengereken túli egyik főraktára. Mondani lehet róla, hogy az, az atlanti tenger vizpusztáinak Nisni Novgorodja, hova Déli- és Középamerikának kevésbé iparos népei vásárba szoktak járni. Utközbeni pihenő szállója ez egyszermind az Európából a Carib tengerbe, a Mexicoi, s Hondurazi öbölbe szándékozó hajóknak épen úgy, mint a nyugot-indiai Agol posta gőzösöknek, melyeknek St. Tomásban van összehatalálkozási főhelye. Régebben a regényesség nimbusába burkolt Boucanierok fő szinpada volt, s még jelenleg is a nyugot-indiai tengereken tartózkodó mindennemű kalandorok, csempészek és kalozok működéseinek légyottja. Szóval: minden tekintetben egybentalálkozási keresztútja ez Nyugot-indiáknak, hol mindég alkalmat lehet találni bár mely szigetre vagy vidékére azon tengereknek.

Hanem ha a kegyes olvasó megtekinti a világtérképét, méltán felmerülhet előtte azon kérdés: miért legyen épen e hely — ha nem is csak St. Tomás szigete — oly kiválóságos átkelési pont azon vidékeken, a midőn a számtalanra szaggatott szigetsoport közt meg annyi átkelő rés nyílik az azon régiókba törekvő hajóknak? Ez szemnek így tetszik ugyan, de a gyakorlat mást parancsol. Mert a mint már felebb is bőven kifejtetett, a tengernek is megvannak a maga országútai, melyeket szorossan követni kell, ha a hajó biztoson és gyorsan célhoz akar érni. A mely hajó Európából a mexicói öbölbe akarna menni a Bemini szoros felé, az öböl folyam egész ereje ellen kellene küzdenie. A Bahama szigetsoportozat közt nagy zátony területek vannak, melyek felett csakis csekély vizvonatu hajók simulhatnak át, sőt ezeknek is a sok sekély helyek, s számtalan vizalatti sziklák, az átkelést

nagyon veszélyessé teszik. Egy amerikai hajós kapitány ösmerről évek teltével, teljes bosszúsággal beszélé elő, minő váratlanul szenvedé hajótörést a bahamai zátonyokon. Hajója nem vala mély vizvonatu. Tudá, hogy a szándékoltt vonalon mindenütt, hol a viz legsekélyebb lesz is, három lábnyival mélyebb vize lesz mint hajója kívánná. Cuba szigetére szándékozott, s nagy érdekében feküdt útját mentől rövidebb idő alatt tenni meg. Az idő szép vala, s kedvező, neki foga tehát a Bahamák labirintusának, remélvén: hogy ha elébb nem is, de 48 óra alatt a mutatkozó kedvező szél segedelmével átkelhet az ismét biztos mély vízbe. A szigetek közt azonban, midőn a legsekélyebb helyekre ért szélcsendet kapott, mely után egy nem is erős vihar magas tengert csinálván (ez a kitétel nagy hullámozást értelméz), hajója menthetetlenül el vala veszve, a zátonyhoz csapódott, s szét ment.

A térképen mutatkozik, más út is, mely az atlanti tengerről Habanába s a mexicói öbölbe vezethetne; ez, Haytinak északi partjaitól, a Bahama szigetek és Cuba közt, az ugy nevezett régi Bahama csatornán vezet, de ezen átjárónak veszélyessége még Columbus ideje óta ösmeretes, ki abba két hajót vesztett mind a mellett, hogy oly remek tengerész volt, miszerént utait s képességét a mai kor legkitünőbb tengerészei is bámulják. E csatorna jelenleg nagyon ritkán lát vitorlát síkjain, némely vakmerő tengerész ritkán, leginkább pedig kalandorok járák vizeit, s annyira rosz hirben van, miszerént a hajó, melyet e helyen ér veszély, kártérítést a biztosító társulatoktól nem követelhet.

Továbbá, az europai hajóknak a Zargassó tengert is ki kell kerülni, s e végett bárha északi vidékekről jönnek is, előbb le kell menniök a Cap de Verd szigetekig, vagy legalább is Madeiráig, innen aztán átkelve Nyugat-indiákra, már a szigetek fekvése miatt is, a szűz szigeteket érik el legegélyebb. Az antillákon pedig csakis St. Tomás lévén ugy nevezett szabad kikötő, s e mellett szabad kereskedés is; igen természetesen találkozó helynek kell annak lennie. Előtünik itt azon máshelyen már említett esetnek magyarázata, miként keletkezhetik szegény képletű helyen is élénk közlekedésű s nagy forgalmu tengeri kikötő?

St. Tomás szigetnek kikötőjét egy beléje mélyen benyúló öböl képezi; melyet egy sziklanyelv alakít oly formán: hogy bemenet a sziklanyelv jobbra esik, s magát a sziget testét a bal oldali rész képezi. A kikötőt képező öböl közepe táján a szikla oldalak egybeszorulnak, s a vízszínén kevéssé föltül emelkedő sziklák által a kikötő úgy szólnán belső és külső öbölre vagyis kikötőre osztatik.

Az öböl végén bent, sűrű árboc az erdőn át, látható az elfogadással annyira kinálkodó, nevető, viritó St. Tomás városa, mely az érkező hajóval szembe, három halmocskára van építve. Tisztaságot és csint nyilvánító feje épületeivel, nagy ellentétet képez az épen elhagyott, s még élénk emlékezetben lévő Port au Prince rozzant tekintetével, s nyájason látszik köszönteni az érkezőt.

A három halmot természetesen két bérce különítvén el egymástól, az épületek megszakadás nélkül az emelkedő tér elhajlásait követik, mi a városnak festői függőnyezetes alakot kölcsönöz. Az épületek sora kidomborul a halmok domborúságával, s lenyomul a mélyedésekkel. E fekvés természetesen temérdek ablakokkal áttört falhomlokzatokat mutat a kellemetes látványtól eltelt szemeknek. A város felső szélein pedig az épületek gyérülve, némelyike meg annyi külön emelkedettebb helyen, diszes architecturában válik ki a többi épületek sorából. Melyek mint meg annyi kiállított előőrsök, az alább elterjedő város felett örködni látszanak, s minden hajónak a határtalan síkságoni felmerülését a beszállásig kísérik a magasból.

Az épületek végződtevel a halmok lankáson emelkednek a háttérben, s a láthatárt egy meglehetősen emelkedésű hegykúp zárja. A félkör formába csoportosuló halmok teteit itt ott kisdud régi erődítvények koronázzák, melyeket többnyire a Boucanierok regényes korának tulajdonítanak.

A mélyen benyúló öböl bejárását balról igen csinos diminutiv erőd védi, benn pedig, a város homlokzatában létező, hasonlólag ilyszerű meglehetősen ódon Citadella úgy néz ki, mintha fenyegetőzni akarna azon esetben, ha netalán valakinek eszébe jutna patvarkodni az — — igen! a kocsmában, s bizonyosan nem valamely Fregát földéltén. Mind két erődítvény

ugy néz ki, mint valamely csinosan egybealakított szinpad-i diszitmény. — A rajtok mutatkozó fegyverzet is szinpad-szerű benyomást tesz inkább a szemlélőre, s önkénytelenül emlékezteti az europai katonai növeldek alsóbb osztályainak kis vitézeire, kik tanulmányi gyakorlat alkalmával annyira martiális tartásba teszik magukat, hogy önkénytelenül is jó indulatu mosolyra kényszerül a néző.

Épen ugy mint ezeknél, kicsiny fegyver, kicsiny egyenruha, s kicsiny emberke, minden aránylagos tiszta és csinos. Ugy St. Tomás is kicsiny világrész magába, virágfűzér (guirland) alaku kicsiny fővárosával, s hasonló aránylagos erődeivel kedves benyomást tesz látogatójára. Közeledjünk tehát e barátságosan integető lakok tömkelege felé.

St. Tomás kikötője kényelemmel s mély horgonyzó helylyel kínálkozik az e vidékeket felkereső hajóknak, s a legnagyobb hajók befogadására is alkalmas. — Mindazonáltal hadihajók — melyek itt gyakran megfordulnak — s az europai gőzös póstahajók a külső öbölben horgonyoznak. — Azon alkalommal is egy kicsiny Flotta vala ott kipányvázva: egy Dán hadihajó, két Angol Fregát, egy amerikai Sloop (Corvette) és egy nagy gőzös, a (West india mail steam ship Company) nyugot-indiai pósta gőzös társulat tulajdona.

Midőn valamely kikötőbe hajó érkezik, sok figyelmes szem kíséri annak mozdulatait. A tengerész nem csekélyebb érdekekkel vizsgálja az érkező hajó részleteit s magatartását, mint a lókedvelő az előtte elhaladó délczeg paripa ellépdelését. Valamint ennek szemlélésében növekszik az érdek ha jeles lovas ül a nyeregben, ügyes kéz tartja a kantár szárait, és a szakavatott rögtön észreveszi a lovas minőségét; ugy egy hajónak — ha szinte kisebb rendű is — ha jeles parancsnoka van, azonnal magára vonja a közelben lévő szakavatottak figyelmét. Minden horgonyzónak födelezetéről, fegyverzett s fegyverzetlen vizsga szemek fordulnak még a hadihajók sátorozott födelezetéről is az érkezőre.

Mint kisebb rendű kereskedelmi hajónak, a mienknek a belső öbölben vala helye a város homlokzata előtt. Ugy látszik, rejtélyes kapitányunk e helyen nagyon otthonos vala. A mint a hajók tömkelegébe bele vegyüle, több hajóról

köszöntő szavak üdvözlék egy rakás féle nyelven, melyekből körül belől féltuczott ha ösmeretes is lehetett a nem kevés szójejtést hallott füleknek, a köszöntések cserélgetésébe voltak olyan hangok is, melyeket ha valaki chinai, ostiák, vagy Timbabache nyelvnek jelölt volna, a kétségnak legkisebb nyoma sem merült volna fel, s e tekintetbe valóba a Babel tornya építésénél létezhetett nyelvzavarodás históriájának épen kezdetéhez érkezetteknek valánk képzelhetők.

Végre a horgony nehéz csörömpöléssel rántá maga után hosszú lánczát, s a csinosan épített kikötő partjára szállánk.

Ha valamely piaczosabb nyugot-indiai helyre érkezik a mérséklett égöv lakója, legelőbb is a tropikus gyümölcs piaczkok tartalma ragadja meg figyelmét, mely St. Tamásban legelőbb mutatkozik az idegennek a maga teljes fényében. Mert bárha San Domingo Nyugot-indiának egyik legkitünőbb földje, a rondaságtól büzhödt, rozszant Port au Prince nem képes a gyönyörű tropikusok dús gyümölcsseiből valamit fölmutatni. Mert erre a néger tunyaság nem alkalmas. — De annál több szebbnél szebb alaku gyümölcsfajokat lát aztán az ember St. Tamásban, nagyrészbe merőben különbözőket a mi fajainktól. Némelyikét ösmerjük ugyan, mert Olaszhonba is bőven terem a narancsnak számos faja, s amolyan halommali árulását mint nálunk az almának, már a közel Triestben is szemlélni lehet. Ugy a gránátalma és fige, ép oly bővségben látható. Ösmerjük az Ananást is — mert ez bárha nem oly közönségesen látható az Olaszföldön mint például a narancs — még is legelőbb a csemege árus helyeken nálunk is föl található, mert finomsága a természeti nehézségek legyőzését könnyűvé tette a szorgalmas europainak. Hanem Nyugot-indiának gyümölcs piacza in nem úgy van ám a dolog mint a mérséklett vidékeken, hogy ha három vagy négyféle gyümölcsöt felemlitünk, azzal a piaczk cikkeinek nagyobb s bizonyosan nevezetesebb része elmondva legyen, ott a finom gyümölcsök száma temérdek, s változatossága meglepő nem csak ízére vagy zamatjára, de kül alakjára nézve is. De nem oly könnyű dolog ám ezek név sorával megküzdenni mint valaki képzelné, s a már egyszer meg is tanult sajátóságos neveket észbe tartani, miután pedig több évek óta, a tárgyat sem nem láttuk, sem emliteni

nem hallottuk, még bajosabb. A tűzben elszerencsétlenül napló meglehetős sort elő tudna számolni, ha véle együtt a nevek is a légbe nem oszlottak volna.

Futkároz a meglepetett szem e gyönyörű kirakatokon, s önkénytelenül emlékezteti az embert, hogy bizony nem Kolozs-várt van. De épen egy ilyszerű látmány egyszersmind leg hamarább rá emlékezteti a vándort édes szülőtte helyére, melyet kitudja, meglát-e még valaha? Vagy pedig a sors könyvébe tán úgy vagyon följegyezve, hogy idegen könyörülő kezek, idegen föld gyomrába bocsássák örök nyugalomra az elköltözött lélek dermedt lakházát. E gondolat borzasztó a vándorélet első éveiben, s jobb minden módot felhasználni, hogy e gondolat eltávolíttassék, mert annak képze, hogy rémitő távolság fekszik köztünk s azok közt, kiket a földön leginkább szeretünk, ólomsúlyként nehezedik lelkünkre, és képes tökéletesen paralizálni minden tevékenységünket. Bizony az élénk emlékeztető jelek a Kolozs-vári születésüt visszaemlékezteték, hona piaczára, tudják kedves honnosim — ott a Bánfi ház előtt. Eszébe jutának a jó cseresnyék, dinnyék, a gyógyi almák, és izembart körtvék, kajszin baraczkok, szőlő, stb. A gyakran boszszus kofák, kiknek felbőszült nyelve elől csak futás mentheti meg a szerencsétlent, ki haragjuk célja lett. De csakugyan tán e dühös kitörések is bájos zene kedvességével birhattak volna, ha azon élénk emlékeztetés perczében hallatták volna ropogó és pattogó keleplésüket, s jó emlékezettel legyen mondva, az elégett napló lapjai kedvesen emlékeztek rájuk.

Végre a szemeket könnyen nedvesítő gondolatok egy gyönyörű Ananás példány megvásárlásával félbe szakadának. Ara nem vala több, mint egy pár szép almának a Bánfi ház előtt. Ezzel kézbe, nem kevésbé meglepő vala a St. Tomási pompás és nagyszerű vendéglőbe való belépés, melynek már külseje is annyira különbözik a Port au Prince-i rozszant hotel de la Marine-tól, mint ég és föld, de a melynek neve az elszerencsétlenül naplóval felejdékenységre ment, a csapodár emlékező tehetség pedig egy évtized óta annyi hotel nevezetel terhelődött, miszerént ezen hotelek legjobbika egyikének melyik szolgálhatott jelétül? ráfogás képen is bajos lenne meg-

határozni. Ha azonban olvasóim valamelyikét a történet oda vetné, utasításul elég lesz annyit mondani: hogy a feljebb említett diminutív Citadella mellett van, s terjedelme minden bizonnyal szemébe fog tűnni.

Ezen hotel bizonyosan az egész civilisatio körébe, a legjobb hotelek sorába számítandó, kár vala, hogy az utolsó földingás felső emeletét megrongálván, faszerkezettel pótoltaték, hol a lakó szobák igen rögtönzöt kinézésűek. Alsóbb emeleteiben azonban a szobák magasak és jó levegőjűek, kényelmes ruganyos madráczokkal s függönyökkel ellátott ágyakkal kínálkodnak, a szolgálat oly pontos, mint a Rajna mellék, vagy Páris bár mely első rangu szalodájában. Csin, tiszta-ság, rend, és kényelem tűnik elő mindenütt. Nagy teremének pedig terjedelmessége annyira meglepő, miszerént a Louvre, vagy a Luxemburgi palota termeire emlékezteti az idegent. De a mi legföltűnőbb: az, gazdag és finom asztala, mely bizonyosan bár mely finnyás inyet is képes kielégíteni. Párisnak legelső éthelyeivel — még pedig olyanokkal mint Verry vagy a híres Frères Provanceaux — teljes mértékben vetekedhetik, sőt egy gazdag ebédhez megkivántató legfinomabb czikkekből — mint milyen a gyümölcs és hal — hasonlithatatlanul fölül áll az említett két híres konyhamester nagyhirű asztalánál. Megjegyzést érdemel főként a számlának sokkal csekélyebb volta. Feltűnő ez itt főként azért, mert a kicsiny St. Tomás kopár sziklája sem nem elegendők sem nem képesek e nagy szalodát a szükséges kellékekkel ellátni, csakis a sokféle hal az, miért partjaitól eltávolozni nem szükséges, minden egyéb ételmi szer, valamint a gyümölcs is, főként a közel lévő, természetből megáldott St. Cruz szigetéről, s részént San Juanból jő. A bő marha, borju, stb. hús kellékeket pedig hasonlólag a közellévő, s marha tenyésztésben különösen gazdag Portorico adja, a szaloda pinczéje is bár mi nemű bor, vagy más finom ital nemekkel bőven el vagyon látva.

Ez utóbbi czikkek kivált, tekintve a nagy távolságot — hol vélek mint régi ösmerőkkel találkozunk — meglepően olcsók, mit a nagy közlekedés s szabad kereskedés okoz.

Vajmi kedves érzés mindenkor, tengeri út után a partra szállás; ilyenkor egy kényelmes lakás százszorta kedvesebb

mint bár mely más alkalommal. A rengő talapzattal fölcserélt pamlagon az első pihenés valódi élvezet, mintha hosszas gyakorlás, vagy más erőfeszítéstől lankadt tagjaink meg se tudnának válni a ruganyos nyughelytől. Mi kedves ilyenkor a frissítő mosakodás, melyre minden megkívántató kellékek kenyelmével kínálkozik a jól elrendezett szoba. És a frissülés után oly kedvesen kínálkozik ama rögtön vásárlott szép tropikus gyümölcs, mely nálunk csak a leggazdagabb asztalokat ékíti, s ott is csak kevés szeletekben élvezhető mint ritka csemege, most egy egész kínálkozó szabad rendelkezésre, és pedig akkora, hogy négy, virágházba nevelt kitelhetett volna belőle. — Illata ingerlő vala, s a száj nedvet gyors fejlődésbe hozá — ki a bicsokkal, tehát, lássuk sok cukor szükségletik-e hozzá? — De hogy kell cukor, de hogy kell, hiszen alkalmatlanul leözoñlő tiszta sárga nedvét tán cukornád szomszédjától kölcsönzé — már a harmadik nagy szelet is tűnni kezde, a midőn az ajtón kopogás hallatszék — tessék! — s belépe a hajó parancsnok egy más könnyű de nagyon tiszta és csinos öltözkű egyénnel. Látna a lakmározást, aggodalmat tanusító arczkifejezéssel szólla:

„Mit tesz ön?”

„No hát élvezem e dicső föld egyik legpompásabb terményét, szolgálhatok?”

„Köszönöm, s valóba el is fogadhatom minden kétkedés nélkül szives kínálkozását, mert én ezen égőv szülöttje vagyok, de ön mint mérséklett égaljnak gyermeke óvakodjék e föld zsiros gyümölcseitől, és pedig huzamos ideig, míg e forró légkörben valamennyire honnosul, mert ha a vomító-val (Sárga láz) ijeszteni nem is akarom, egy veszélyes láznak bizonyosan kiteszi magát, mely magába is már nagyon veszélyes az idegenekre nézve. De azon kívül ritkán történik, hogy vomító-ba ne menjen át. Most különösön miután már evett, figyelmeztetem, nehogy valami szeszes italt, bort vagy pálinka neműt igyon rá. Ha szomjas lesz, igyék tiszta vizet, de ez is nehogy jeges legyen. Ismétlem, őrizkedjék e vidéken különösön a gyümölcstől, és a tejtől, a szeszes italokhoz is csak mérsékelten nyuljon.”

A jó tanács mindég köszönetet érdemel, mely után a tiszta nyári öltözetű egyén mutattaték be, mint kivel a czélzott tervek felett ezentúl az értekezletet folytatni kell.

A bemutatott egyén a közép kort túlhaladott, inkább korosnak mondható ember volt, éles tekintetű fekete szemei az emberi vesékben vizsgálódni látszának, maga viseletén végzetlen nyugalom ömlék el; magas, inkább száraz termete szép tartásu vala, s társalgásában nagyon udvarias. Arczának színe a nyugot-indiai spanyolt jellemzé.

Nyugot-indiakon a közönségesen használt öltözek rendszeren könnyű szövetű fejr nadrág, s egy hasonló kelméből vagy pedig nagyon finom szalma szín selyem kelméből készült felső ruha. Fővegül finom — úgy nevezett — Panama kalap (de a mely valósággal nem Panamából, hanem Guayaquilból, Payta-ból, s más Perui, Equadori és Bolíviai pontokról kerülnek, a Panama vidékén készültek, durvák, s csak a köznép viseli), és fénymázos cipő járul. Meg annyija úgy néz ki, mint egy egy megtestesült nyár. E divat igen jól megegyez az éghajlat forróságával, s csudálni lehet, miért nem használtatik általánosan minden alkalommal. A kérlelhetetlen társadalmi szokás azonban, a rendes napi foglalatosságon kívül, társaságban, ebédnél, séta vagy kocsizás alkalmával, stb. a tropikusok alatt felette alkalmatlan fekete frakkot, kabátot kérlelhetetlenül igényli, s a bon ton-hoz tartozik.

A nyáriasan öltözött udvarias új ösmerős kovés szócserélés után egy csomó szivart vona ki zsebjéből, mondván:

„Nem kétkem, kegyed szokott szivarozni, épen most kápék egy habanai barátomtól egy küldemény szivart, mint valami igen jó minőségűt, szerencsémnek tartom ha önnek szolgálhatok belőle.“

New-Yorkban ugyan már bőviben kapható a finom habanai, s néhány napi ott mulatás elég alkalmat ad azok megösmérésére, de ezek még is első tekintetre figyelmet gerjesztének, nem annyira alakjuk, mint sajtászerű színökkel, melyet ha egyszer lát valaki, nem lesz bajos azon túl, a finom habanai szivarra első tekintetre ráösmerni. — Barna külsőjén van valami bizonyos zöldes sárga árnyozat, mely a hires Vuelta de

Abajo dohány legválogatottabb leveleinek sajátja, de e kiválogatott legfelsőbb osztályu dohány, honában sincs oly bő mértékben, hogy az a világ kereskedelmi piaczn megjeljenessen, csakis magány kezeken fordul meg az, tulajdonosoknál, vagy külön megrendelőknél. No! hiszen bortermő vidéken is, a bornak legfinomabbja a borászatban gondos tulajdonosok pinczéjében található.

Finom Sultán dohánynyal töltött török pipa, nyolcz láb hosszú anatóliai meggy száron át, az izletes borostyánkő szópókával, bizonyosan a pipázás non plus ultraja. A mi ez a pipázás terén, ugyan az egy eféle válogatott cubai termék a szivarozásnak már nagyon elterjedt, s mindinkább terjedő körében. A szivarok e non plus ultraja nem is erős, nem is gyenge, a kettő közt a legizlőbb közép arányt tartja, zamatja oly kedves, hogy a szobát illatozza, de e tárgyról majd bővebben leendő szó e munkának valamely más kötetében, hol Cuba szigete fog előkerülni. Jelenleg legyen elég annyit megemlíteni, hogy a legkellemesebb szivarozás közbe, a társalgást meghívás fejezés be más nap estvére Theára az új ösmerős lakába, hová a kapitány úti társ, s már jó barát vezetőül szolgálанд.

A nap Portorico felé leereszkedésében gyönyörű fényt vetete St.omásnak kopár homlokára. A kellemesen hűsítő esti szellő kicsalá az égető nap elől elrejtezett lakókat. A házak erkélyei, verandái, piacjai megnépesülének, s kinek egy először látogatott helyen ösmerői nincsenek, vagy legfellegb nagyon kevés számra szoritkoznak, s ezeket is saját foglalatosságuk eltartóztat, egy szivar — kívált oly pompás, mint épen az elébb megösmert — rendkívül kedves sétatárs. Le tehát a miniature nagy kereskedő városnak miniature falai s utcái tömkelegbe.

St.omásnak utcái meglehetősen szabályosak, kívált a partra ereszkedő részében, sőt a dombok oldalain is, a meny nyire t. i. a föld elhajlások engedik. Csin, tisztaság ömlik el a finom macadamizált utakon. Épületei mind kőből emelvek, s mint felebb is említve volt, mindenütt a csin és tisztaság jellemzi, s egy bizonyos neme az újdon friseségnek ömlik el rajta, mely kellemes benyomást tesz a disznó ólszerű Port au Princeből érkezetre. — St.omás azonban mostani szép

kinézését gyakori égéseknek, s nagyszerű földingásoknak köszönheti, melyeknek romboló karjai közül mindannyiszor megifjadva fejlődék ki. Még a diminutiv erőd is úgy néz ki, mintha épen az nap faragták volna ki kártyából. Vagy frisen festetett volna, az azon napra esendő valamely látványos szindarabnak első előadására.

Csudásan hangzik a rendkívül nagy nyelv vegyíték, mely St. Tamásnak utczáin hallható. Midőn a járó kelő nép közzé vegyül az idegen; már a bábeli nyelvezavar teljes fokra érését képzei maga előtt. Szinte kedve jön az embernek még egy pár nyelv hangzatát közibe dobni, hogy annál tarkább légyen a vegyíték. Zajong itt az Angol, Francia, Olasz-, Spanyol-, Portugal-, Német-, Dán-, Hollandi- és Svéd-szó, még pedig mind ezeknek nem csak miveltebb modora, hanem sok vidéki kiejtése is. A Bordeauxi igyekszik a provanceival értekezni, a Gallego a Biscayaival, a Breton a Wales-ivel, s a Hollandi a Hamburg vidéki platt Tütsch-el. Még egy kevés Sláv, Magyar és Görög kellene hozzá, s kész lenne a világon tán a legpolyglottabb hely.

Tengeri kikötőkben mindenütt nagyobb kisebb mértékbe bábelszerű társalgás létezik, hanem mindenike felett e tekintetbe Konstantinápoly, Alexandria, St. Tomás és St. Francisco Californiában, bizonyosan elsőséggel birnak. Mindeniknek meg van sajátságos jellemző oldala, de a négy közül tán St. Tomásban legbajosabb lenne kitalálni melyik az uralkodó nyelv, az az, melyik nyelv légyen az, mely legtöbbet beszéltetik? — Konstantinápolyban a töröknyelv túlnyomósággal bir, mert egyfelől a kormány és törvénykezés nyelve, melyet a más ajkuak is, kik Konstantinápolyt lakják, tudnak. Alexandriában az arabnyelv alkalmasint leggyakoribb. St. Franciscoban pedig határozottan az Angol. St. Tomásban lehetetlen ráfogás képen is valamelyiknek túlnyomóságot tulajdonítani. A kormányzati nyelv ugyan a dán, a törvényszékeknél is ez a törvényes nyelv; de a közéletben tán kevésbé halható mint bár mely másik, a kereskedők pedig könyvvitelőket azon nyelven tartják a mely nemzethez tartoznak, az ösmeretlenek egymás megszólításában, vagy első találkozás alkalmával azonban az angolnyelv mutatkozik szokásosnak.

Konstantinápolyban és Alexandriában létezik még egy más nyelv, mely semmi ösmeretes nemzetnek nem sajátja, ez az úgy nevezett Lingva franca. Sajátságos vegyíték francia-, spanyol-, olasz- és görögnyelvből, melyet az odaváló keresztény köznép beszél, s a mely e nép közt keleten más helyen is hallható. San Franciscóban ilyes mi nem létezik. St. Tomásban azonban két ilyen nyelv van: egyik a bennszülöttek creol-dánnnyelve, mely csakis St. Tomásnak sajátja, s még a szomszédos St. Cruzban sem beszéllik. A másik, Creol hollandinyelv. Vegyíték spanyol-, hollandi- és franczianyelvekből. Ez Curaçao szigetről származott át, hol az a köznép nyelve.

Valamint a nyelvezavar, úgy a nép is meg annyi jelleg (Characteristica) által lepi meg a jövevényt, látható itt a csinos termetű, s öltözetében egyszerűséget csinnal és keresettséggel egyesíteni tudó franczia nő. A szobor nyugodtságával jellemzett komolyan szép angolarcz. A pongyoláson lomha, de kecses (gracieuse) mozdulatu spanyol nő, s végre a többit mellőzve — megemlitendő ama bizonyos, honosim soka előtt ösmeretes szende kék tekintet, szőke fürtözettel, melynek látására egyszerre északi némethonba átvarázsolva képzeli magát az idegen: a Lottchen meg a Hanchen nevek mintha kiszóllának a jellemzett szőke tekintetből. Általában mondva St. Tomás annyira hasonlít egy hollandiai vagy északi némethoni városhoz, miszerént ha valaki rögtön varázsoltnának utczái tömkelegébe, azt hinné, hogy valahol Harlem vagy Bréma közelébe pottyant le a felhőkből. Aztán az ösmeretes (Gemüthlich) szokások s életmód is átszármazott Heinrich és Fritz kíséretébe, s tisztelet nékiek, igen barátságosok, udvariasok és miveltek. Estvénként gyakran lehet hallani az ösmeretes metaphisicai modoru vitatkozást lakaik körül. Valamint Beethoven és Mendelsohn szellemdús dallamai ügyes ujjak által hangoztatva törnek az alatt sétáló füleihez. De a nemzeti sajátságok a többi nemzetbelieknél is épen úgy megvannak. Hosszasabb ott mulatás alatt az ösmeretségi kör is szélesedve, kedv szerént meglehet választani az üres órákban annyira szükséges társaságot. Tökéletesen az egyén izlésétől függ, ha angol, franczia, német, spanyol vagy mi modorba

szándékszik kivált estvéjét eltölteni. — Mert mindeniknek meg van ám a maga sajátságos modora — s e választásban tetszése szerint változtathat St. Tomásban. Ez mindenesetre igen jó nyelvskola, melynek meglepő tanuságául már a szállodabeli pinczerek is szolgálnak, kiknek mindegyikében meg annyi Mezzofanti rejlik. Bizonyosan nincs a világon szálloda, hol annyira tökélyesített polyglott pinczerek léteznének. — Volt különösön akkor egy dán főpinczér, ki büszkén mondá a kérdezőnek: „je parle toutes les lanuges.“ Hanem midőn a magyar nyelvet hallotta, csakugyan nagyon is kétkedni kezdett tudományában, s meg nem foghatá miként lehet az, hogy éppen egy szót sem ért belőle.

Egy fölséges tropikus esti séta után, a sok tengeri rengetőzésektől fáradt, vagyis inkább szokatlanul kényelmetlen rendetlenségbe hozott izmok, az esti szellő minden kellemessége daczára, hamar nyugalmat óhajtanak. Mind a mellett is hogy az első éj — mit a tengeri út után a szárazon töltünk — nyugalmasnak nem nevezhető, legalább az éber nyugalom ujlást nyújt, s más nap frisülve kél ki az ember fekhelyéből. A rengeni tetsző, de igen kényelmes ágy enyhe nyugalmat ada mind a mellett, hogy az éj folytában legalább ötvenszeri felébredés még mind a hullámok felett odongó ágyat, vagyis inkább alvó helyet — képzelteté a nyugalomra vágyóval. Mint lázba szenvedőnek, álmok, képzelődések ezerei vonulának át a titokteljes tulvilági láterő előtt; s a legsajátságosabb csoportzatokba vegyíté a kedves és kedvetlen jeleneteket. A szende családi jelenet harcz tömkelegébe zavarodék. Elhunyt kedvesek, életbe lévők körébe mutatkoznak. Dúsan áldott mezők s pusztulás tűz vészei. Palota és börtön. Gazdag lakmározás, és tengerkórság rohanva válták fel egymást a felizgatott képzeletben. Kivált az utóbbi, sajátságosan bohozatos érzetet idéze elő; midőn kinjaitól felébredve egészen csendesülve érzi magát az álomban nyugtalanított.

A gyakori felébredéstől hosszasanak tettsett éj végefelé, az álmok legtarkább vegyülete közt, egy hatalmas durranás riasztá fel az izgatott idegzetet. Ugy tetszék, mint ha valamely újabb földingás nem csak a szálloda megmaradt részit s a várost, de az egész szigetet halomra akarná rombolni,

melynek következtébe az ágyból a meglehetősen tág szoba közepére való vándorlás csak pillanat műve lehetett, mi azon felül még öntudatlanul is történt — elég az, hogy a teljes felébredés a szoba közepében fennállva történt, elvadultan hallgatva a durranást rögtön követett dobpergésre. A Citadella épen a szomszédba lévén, minden kétségen kívül az alvilág-szerű zaj onnan jött. De mi adhata rá alkalmat? a tengeri hatalmak háboruba nincsenek, a Boucanier-ek is már rég eltűntek a tengerek színéről. — Kevés idő múlva elcsendesütle a dobpergés is, s az éji csend ismét beállott, az óra 5 perczet mutata 5 óra után. A magyarázat reggel történék meg, az ijedtségnek elbeszélése után. Hogy t. i. reggeli 5, és esti 8 órakor, a némely kikötőkben szokásos zár, és nyílási lövések nagy pontossággal történnek St. Tomásban. Ez a séta közbe a mult estve könnyen kikerülheté a figyelmet, reggel pedig a figyelmeztetés nagyon is rögtönzött modorban történvén, bohózosat felrezenést okozta.

Bár hol a világon az idegenre nézve a vasárnap a legunalmasabb nap szokott lenni, s a milyen kedves a hetedik nap rendes megünneplése családi körben, vagy rendes foglalatosságaink sorában, épen annyira hosszadalmas ott, hol sem családi körünk, sem rendes foglalkozásunk nincs. — Vasárnaponként még föltünőbb az idegennek egyedülisége, mert ha netalán a köznap forgalom közepette egy vagy más egyénnel félig meddig meg is ösmerkedett, ha másként nem is, legalább azon rejtélyes ok miatt mit sympathiának neveznek, az ilyen sympatheticus ösmerő is a vasárnapot családi körben tölti. Különösön az ilyen elfoglalt kereskedői nép, ki az egész hetet irodájában, s raktárában tölti, annál inkább családja körébe vonul aztán vasárnap.

A meghívás ugyan ezen napra szólott, de csak estvére, estig tehát elkelte valahogy az időt ölni. Daczára a tropikus napnak, az ilyen nap, a már említve volt három halom tetejének — melyre St. Tomás építve van — megjárásába, kellemesen telhetik el. A hőség is egy óráig délután nem ép olyan nagy, hogy egy csendes sétát tenni ne lehessen.

A halmok emelkedettebb helyein igen szép izléssel épült, magányosan álló lakok vannak elszórva, a St. Tomási gazda,

gabb családok rendszerént ezekben laknak. A földnek silánysága miatt nagyobb kerteket s gazdag növényzetet ezek körül ugyan látni nem lehet, van azonban még is téve annyi, a mennyit a föld mostohasága megenged, melyek aztán annyival kedvesebben tűnnek fel, mint megannyi oasisek a szikla pusztákon. — A kilátás pedig bir mind annak teljes pompájával, mit egy tengerparti kedvező fekvés nyujthat. — Lábaink előtt a csinos kicsiny város diszitményszerű erődeivel. Előtte a mindennemű kisebb nagyobb hajók seregei sajátos kinézésű árboz erdejével, s megannyi faju, öltözkű s nyelvű népével. — A kül láthatáron pedig a tenger, mint végtelenség jelképe nyilik meg előttünk, itt ott egy egy fekete pontot látatva az enyésző távolságban, jelöl annak, hogy a végtelenségnek e jelképe mindenütt életet hordoz szárnyain. De szörnyen égető kezd lenni a nap, s bár mennyire gyönyörű legyen is a kilátás, valósággal csak akkor lenne élvezhető, ha e magány lakok valamelyikének hűs ablakából lehetne arra tekinteni. De hiába, ha nem ösmerjük a tulajdonost, a vásárnap legkevesbé alkalmas arra, hogy tolakodók legyünk, ha t. i. a mostani világban e sok előnyökkel biró tulajdonnal barátságos viszonyba nem vagyunk. A hiány azonban csak a volt, hogy Nyugot-india szokásainak ösmerete még hiányzék, mert ha ez nem lett volna, az első séta kipihenésére kellemetes enyhelyet nyujtott volna a legelől talált épületnek árnyékosan hűs előcsarnoka. Le tehát a vendéglőhöz, melynek tág csarnoka hűs menhelyet adand az esti óra bekövetkeztéig.

Naphaladatkor az útitárs hajó parancsnok társaságában, a városnak felsőbb szélein lévő csinos magány lakok egyike felé történék a séta. A lak hűs előcsarnokában a jó szivarok tulajdonosa még más két férfi társaságában, élvezé az enyhe esti szellőt. Az üdvözlés nyájasan fogadtaték a spanyoloknál szokásos udvariassági felelettel.

„Es la casa de usted Caballero“ (házam az öné Uram).

A kölcsönös bemutatások után, igen természetesen sok kérdések tétettek az akkoron felette érdekes europai dolgokról, melyeket bárha a világnak minden részeiből oda rendesen jövő hirlapokból ösmerének — még is a részletek minden

tekintetbe érdekesek valának. Beszélgetés közben finom thea hozaték, a tropikusok gyönyörű gyümölcs fajtái kíséretében, s valami igen finom csukorba főzött édesség, mit nem ösmerék. Nem hiányzott a már említett finom szivar is, csak az volt meglepő, hogy a társaság többi tagjai nem használták, hanem a finom szivart megvetve, csak apró, alig öt perczig tartó papír szivarral pótolák, melyeknek meggyújtásására, izzó szén tartalmazó ezüst serpenyő tétetett az asztalra. Az est többnyire komoly beszélgetésekben telék. Nők nem valának láthatók. A rendkívül figyelmes szolgálat két néger által történt, kik rabszolgák valának.

Rabszolga álladalom lenne-e tehát ez, s a két szerencsétlen — kik a vendégek óhaját a szemekből kilesni látszának — azon nyomornak és szenvedésnek alája vetett martalékai, milyenektől az oktalan állatokat is megóvni törekszik a civilizatio, s a melyekről oly sok különösön szivrehatót, borzasztóan rettenetést olvasunk és hallunk regényekben, mesékben, sőt komoly helyzetű szószékekből is? — Ilyszertű gondolatok villannak át a civilisált világ szelidebb oskolájában felnőtt egyén lelkén. Az elnyomattatás legégrekiáltóbb e tárgya elsőjének meglátásával élesen fürkésző szemekkel vizsgáljuk a száanalomnak e legméltóbb példányát, mint egy keresve külsején az elfojtott mély fájdalom bús komoly keserűségének kifejezését.

Borus kedélyt árul el ilyenkor az idegennek komoly fürkésző tekintete bizonyosan, s ha valaki más, a fürkészkedő szemek kifejezését észlelte volna, alkalmasint nem csekély mértékben mulattató pszichologiai észrevételeknek lehetett volna szemtanuja. Mert a bohózatosságnak nem csekély fokán áll azon egyén, ki száanalommal eltölt tekintettel fogad valamit vagy valakit, ki éppen nem tartja magát száanalmat igénylő helyzetűnek. A két fekete Suhancz ugyan is igen jól nézett ki. Arcz kifejezésök nem hogy bus komolyságot tanusított volna, sőt ellenkezőleg a jólét s megelégtülés vig kedélye mosolygott ki mély fekete szemeikből, mely a tökéletesen mást kereső szelidebb philantropikus érzésnek nem csak feltűnő, de éppen bosszantó volt. Végre is az igen udvarias fesztelen körben, bárha nagyon kiméletes észrevételt idéze elő a rabszolgaságot

tárgyazólag. Az észrevételre minden arcz vig mosolyra vonult, melyben az volt a legboszantóbb, hogy azon bizonyos jóakaró kifejezés vonult át rajta, melyel a járatlan első próbatételei fogadtatnak, s látható vala hogy bár minő szilárd logikára alapított elvek felidézése, ezek előtt hiábavaló falra borsó hányás lenne. Alkalmilag meg kelle elégedni azon megjegyzéssel, miszerént idővel a dolog lényegével bővebben megösmernedvén, bizonyosan más vélemény fogja lassanként magát érvényesíteni; majd meglátjuk!

Annyi bizonyos St. Tomásra nézve, hogy a dán kormány sokkal régebben mint más, a rabszolgák állapotát emberi törvényekkel könnyíté oly annyira, hogy gyarmatai az 1848—1849-ik mozgalmaktól is — melyek a franczia nyugot-indiai gyarmatokat teljes rendtelenségbe hozák — nem háborítottak. St. Tomás-ban volt akkor mint egy háromezer rabszolga, és négyezer szabad néger, vagyis vegyített vérű. A szigetnek a mi csekély czukornád termesztése van völgyesebb helyein, kevés rabszolgát foglalkodtat, legnagyobb része házi szolgálatban van alkalmazva. A nagy és szabad közlekedés a kikötőben bő alkalmat nyújt az elszökésre. A sok szabad néger megannyi segédkezeket nyujtana rá. Nehány óra alatt ellehet érni a legközelebbi Angol gyarmatot, hol kilépve rögtön fel van szabadulva — de a néger uralom pantheonja Hayti sincs messze, s még is akár hogy van a dolog, de oly buták — vagy mi? — hogy nem mennek. Pedig mind ezt jól tudják, szabad őket erről fel is világosítani, s még sem mennek; sőt a mi több az apostolkodót kinevetik.

Mind ez egy kevéssé csakugyan már képes megingatni a philanthropusok czifra s érzékenyítő szavaiba helyezett feltétlen bizalmat, egyszersmind tanuságot tesz arról, hogy a száraz logikai okoskodás, bárha hasonló téren elvitázhatatlan, de a gyakorlati élet terén nem mindég érvényes. Sajátságos St. Tomás viszonyaiban az is, miszerént bárha rabszolga tartó állam, valahányszor forradalom történik Haytiban, az oda való néger menekültek itt találják fel menhelyöket, s nem valamely sokkal közelebb fekvő angol szigeten, hol a rabszolgaság nem létezik. A St. Tomás-i szabad négernek nagy része onnan származik, s azon időbe is, melyről e munka szól, megtör-

ténvén a rémteljes forradalom, mely a most már ex császárt Soulouque-ot trónra emelé, nevezeteseb egyénei a Haytii köztársaságnak mint legújabb politikai száműzöttek, ismét St. Tomásban keresének menhelyet.

A Thea estélynek a késő órákban leve vége. A gyönyörű tiszta ég csendjében kellemes hűs lég könnyíté a haza felé irányzott sétát, melyet a tenger színét aranyozó éj királynéja halvány fényével díszite.

Nem kevéssé meglepők St. Tamásban a kereskedelmi boltok, nem mintha fényben, terjedelemben, vagy gazdagságban bírnának felsőséggel; mert e tekintetben igen természetesen, nem mérkőzhetnének Páris, London vagy New-York boltjaival. Hanem a nagy változatosság az, mely St. Tomás kereskedő boltjaiban feltalálható, melyek mindenike megannyi Bazárt képez. A francia kereskedések mindenikében képviselve van a francia készítmények s árucikkek mindenike, hova Bordeaux küldi borait és pálinkáit, Marseille olajját, szappanyját s gyertyáját, Lyon drága selyem kelméjét, Páris shawljait s ékszereit. — Így van ez az angol kereskedőknél angol cikkekben s a német házaknál a német-honi kézművekben, le az ösmeretes nürenbergi árucikkek tömérdekségéig. Europa, Azsia s Amerika készítményein fél óra lefolyása alatt tökéletes szemlét lehet tartani. Chinai kreppék, Cashemirnak híres drága shawljai, melyek azonban a Saina mellett is készülhettek. Europa számtalan műczikkei, s Amerikának kávéja, czukra, indigoja, cochenilje, cacaoja, sarsaparillája stb. úgy nevezett colonialis áru, egymással cseréltetnek ki, nem hibáztatván e Bazároknak Amerikának legdrágább s Ritünő jelességű szövete is, a Mexicoi sarape, (gyapju szövet, mely a Mexicoi államban készül).

St. Tomás minden jelentékenysége, — s pedig valóban nem csekély — három nevezetes tényezője van, u. m. a szabad kereskedelem, szerencsés fekvése, s raktárainak jelentékenysége. A mint feljebb is már említve volt, semmi más sziget nincs annyira kedvező geographiai fekvésben a Carib tengerrel való közlekedésre mint ez. Közép öszszekötő pontot képezvén a nagy és kisebb antillák közt, átellenében Közép-Amerikának, mind a jövők, mind pedig a menők részére a

legjobb találkozási pont, s mind a sziget lánczatnak, mind pedig a continens keleti partjainak természetes raktára. Bárha St. Tomás ezelőtt boldogabb időköt is látott, a midőn e század elején létezett világ-háboru következtébe a nyugot-indiai többi gyarmatok kereskedése, mondhatni egészen meg volt semmisítve. Akkor a semleges kis St. Tomás a kereskedésben óriási szerepet játszott, mely természetesen a hosszason tartott béke által alább szállott ugyan, de bár mennyire alacsonyabb légyen is, mindenesetre kikötője a habanai után a leggazdagabb az antillákon.

A mint már mondva volt, St. Tomásnak szabad kereskedése van, az az: kikötője nyitva van minden nemzetek hajóinak, mind a mellett is, hogy az egy anya-országnak gyarmatja. Mert a gyarmatok e tekintetbe — igen kevés kivétellel — csak is az anya-országokkal folytathatnak szabad kereskedést. E szempontból tekintve, St. Tomás felül áll nem csak magán, anya-országán, hanem a világnak minden legszabad-elvűbb nemzeteinek kikötőin is. Mert mindenütt léteznek még ma is megszorító vámrendszerek. Azonban nem kell itt azt képzelni, hogy St. Tomásban minden vámtól tökéletesen mentesítve legyen a kereskedés, mert ez lehetetlen, mivel ennek is épen úgy mint bár mely más államnak költségei vannak magának a szabad kereskedelmi intézménynek fentartására, melyeket fedezni kell. — De a vám, mely e végett szedetik, a lehető legcsekélyebbre van leszállítva. Mindennemű árucikkektől, — ide értve az élelemre megkívántató anyagokat is, melyek — mivel maga a sziget nem természet — mind honi fogyasztás, mind pedig kereskedés végett, nagy mértékben szállítatnak oda, egy és egy negyed százalék vétetik. Angolhon egyedül minden más nemzetek felett kedvezménnyel bírván, hajói csak egy százalékot fizetnek.

Mivel St. Tomás a kisebb Antillák fő kijáró csatornáján fekszik, azaz: hogy a mely europai hajó a passát segedelmével a szél alatti szigetek valamelyikére érkezett, visszatérő útjában Barbados-tól St. Cruz-ig, kénytelen az északnyugoti szeleket a St. Tomás-i vizeken keresni, hogy visszafelé akadály nélkül vitorlázhasson. Gyakran megtörténik, hogy vagy terhének hatása, vagy valami vihar által víz fakad a hajóba, vagy

más nagyobb sérülést szenved. Az ilyen esetekben kénytelenek a St.omás-i kikötőbe vonulni, hol leggyorsabban s legcsekélyebb költséggel pótolhatják a kárt. Mert ha a sérülés következtében le kell hogy rakodjék, csakis $1\frac{1}{4}$ százalékot fizet áruja értékéről, mit máshonn el nem érhet. A horgonyzási jog is ott a legjutányosabb; terhelt hajó fizet négy cent-et, üres hajó pedig kettőt minden tonna-képesség után. (Egy cent egy amerikai dollárnak $\frac{1}{100}$ -ad része, Nyugat-Indiákon mindenütt ezen számítás használtatik. A rendes folyó pénz, a spanyol, mexicói, venezuelai stb. pezo, és az északamerikai dollár. Értéke körülbelől ugyanaz ércztartalomra nézve is, a kereskedésben pedig egy árban jár. Aranypénz használtatik leginkább: a spanyol, mexicói stb. Onza, vagy doublon, értéke 16 pezo vagy dollár, — továbbá: az északamerikai aranypénznemek, u. m. double eagle = 20 dollár, eagle = 10 dollár, half eagle = 5 dollár, quarter eagle = $2\frac{1}{2}$ dollár. Kevesebb mennyiségben látható az angol sovereign és a franczia Louisd'or vagy Napoleond'or már most).

Olyan kedvezmények mellett igen természetes, hogy a nagy háborúk ideje alatt St.omásnak szabad kikötője magához voná nemcsak a szigeteknek, de a Carib-tengernek és mexicói öbölnek minden kereskedését. Hanem a háborúk lecsendesültével az természetesen úgy nem maradhatott, s St.omás-nak kereskedése alább szállott. De bárha szállott is, mindenesetre a nagy kedvezmények mai napig is — mint már említve volt — ott egy nagyszerű kereskedési forgalmat tartanak fenn, mely évről évre, szót sem érdemlő csekély változásokkal ugyanazon mennyiségi fokozaton marad. Az odavaló kereskedőség állítása szerint a következő évenkénti közep-eredményt adja:

A St.omás-i évi forgalom kimutatása:

	Hajók száma.	Téher képesség.	Áruk értéke dollárookban.
Angolhoni	42	9,208	2,090,800
Francia	38	6,944	635,500

	Hajók száma.	Téher képesség.	Áruk értéke dollárookban.
Spanyol	7	520	22,400
Dánországi	12	2,265	41,600
Németalföld	2	306	12,800
Angol gyarmatok . . .	600	9,923	20,200
Francia „	55	2,311	50,900
Spanyol „	377	11,981	56,600
Dán „	321	13,637	29,100
Németalföldi gyarmatok.	99	3,148	12,400
Északamerika	217	30,279	968,600
Hamburg	32	5,890	958,400
Brema	9	1,432	199,200
Venezuela és Uj-Granada	55	4,642	12,200
Olaszhon	9	1,288	52,500
Hayti	43	1,813	1,600
Összesen	1,918	105,587	5,164,800

Ebből látható mit tehet a szabad kereskedelmi forgalom, még olyan helyen is, hol a természet az anyaföldtől mindent megvont. Legszembeötlőbb példa erre St. Tomás szigete, mely alig két és egy negyed idevaló □ mértföldnyi nagyságára közsíklás területén szinte tizenötezer lakót átalános jólétben tart. De igen természetesen, hasonló körülmények közt, csakis a szabad kereskedelem az, mi e virágzó jólétet előidézhetheti, tudniillik nagyobb kiterjedésű országokban bizonyos pontokra, egy s más városra szorítkozva, a minnek valóban az egész kicsiny sziget is tekinthető, s a melynek virágzó állapotát a nagy fogyasztás föltételezheti, melyet a nagyszámú idegenek okoznak egyfelől, más részről pedig a vámból befolyó jövedelem, mely bárha mint illeték nagyon csekély, de a nagy forgalom mégis tetemes összegre emeli.

Nemzetek, melyek földmíveléssel s kézművekkel foglalkoznak, iparuk gyámlítására védő vámrendszert állítottak fel kölcsönösen. Tudniillik hogy a más országbeli természetmennyek s készítmények nehogy valamiként versenyre szállhassanak a hazai termékekkel s készítményekkel a honi piacokon. Látunk eseteket a hol két ország egymás ellenébe, bizonyos cikkekre nézve külön megszorításokat léptet életbe, pedig aligha mind ez nem éppen az ellenkező hatást idézi elő mint

sem a czélt, mely végett alkalmaztatik. Ha jól bele gondolunk, a dolog fenekén legfeljebb azon mulatságos tréfát szemléljük, miszerént: „én is verem a te zsidódat, te is vered az én zsidómat“ s ezen túl aligha fogunk valamit találni — kevés kivétellel — mi a szabad kereskedésnek már bizony rég divatozó nehezítését jogosíthatná. Sőt ellenkezőleg éppen tán ez az a mi az iparnak általános fölvirágzását gátolja. Mert a helybeli természetnek — ha nem hanyag és csökönyös — mindég fent marad a vitelbér előnye, mely az idegen készítmény rovasára esvén, annyival a versenyzés arra nézve nehezedik. De más felől a kereskedési forgalom kölcsönös dolog. A versenybe lépés egyiknek éppen úgy szabadságában áll, mint a másiknak, csakis a képesség jöhet kérdésbe. Ennek kifejlődése pedig éppen azon tényező, mely az iparnak minden ágát előmozdithatja, tökéleyesítheti. Ismételve légyen mondva tehát, hogy kivételek vannak ugyan, de ezek száma felette csekély, s az egész mostani vámrendszer a kereskedésre nézve éppen az nagyba, mi a czéhek rendszere szokott lenni kicsibe. Az általános szabad kereskedés kétségen kívül rendkívüli impulsust adna a civilizált népek iparossainak, meglehet hogy némely hanyag egyéniségek eleinte megsínlenék a nagyszerű újítást, hanem a világ fejlődése bizonyosan óriási lépést tenne előre. Azonban ezt valamely nemzet magára, a többiektől nyújtott kölcsönösség nélkül nem tehetné, s bárha valamely gyarmatban teheti is, mint a leirt példa mutatja, nem következés hogy az anyaországban is éppen azon hatást idézné elő a jelen körülmények közt. Így ugyan azon árucikk, mely St. Tomásban egy és egy negyed százalékot fizet vámképen, bárha ott is a dán birodalomban van, ha ugyan azon árucikk, valamely más dán kikötőbe vitetett volna, például Copenhágába vagy Helsingör-be, merőbe más vám szabály szerint vámoztatnék.

St. Tomásnak bábel toronyszerű népében megannyi féle vallásos felekezet feltalálható, és még is mind ennek daczára, tán semmi más akkora népességű s a mellett csinos solidságban épült városban — hol aztán a nagy vallásbeli különbség is éppen úgy létezzék — annyira kevés számú templomot vagyis imaházat találni nem lehet. Templom vagy imaház

ugyan is egész St. Tomásban csak három van. Tudniillik a katolikusoknak egy igen csinos templomjuk, mely épen úgy, mint a városnak többi részei s az erődök a diminutiv arányt teljes mértékben megtartja. Sem igen nagy, sem kicsi, hanem ez is épen csak akkora, a milyen a miniature panorámába beillik, hogy az tökéletes legyen. A zsidóknak hasonlólag külön sinagógájuk van. De hát a protestánsok? mert hiszen ezek többfélék. — Ezek St. Tomásban a legnagyobb harmóniában élnek együtt. Ugyan azon templom szolgál mindeniknek imahelyül, s barátságosan kölcsönözik át egymásnak a minden vallások nagy szellemének házáat. Eként megtörténhetik aztán, hogy a látogató a protestáns egyházban egy alkalommal anglikán szertartást találand, máskor presbyterian-t, egyszer ágostait, máskor reformált németet. Egyszer angol szónoklatot, máskor hollandit, egyszer németet, máskor dánt. Vannak itten az úgy nevezett morva testvéreknek is alapítványai: mely felekezet az újabb mivelte kor szüleménye. És, ki merné kétségbe vonni a néger fajnak nagy polgárisodási képességét, a midőn az újabb felvilágosodott korszellemének épen ezen nevezetes polgári s vallásos felekezetéhez leginkább csatlakoznak. Mindenestre sokkal élesebb felfogást tanusítanak mint a fejérek, kik az új tannak magasztos szellemét átérteni teljességgel nem képesek. Sőt tán azt is merik mondani, hogy ravasz ámitás rejlik fénymázos leple alatt. Ugyan is e felekezet sorsosai kirekesztőleg a színes fajhoz tartoznak, apostolai sajátságos tanokkal töltik el fekete juhaik fejét, melyek legfeljebb a fejr faj iránti gyűlölség növelésére alkalmasok.

Mind ezen felekezetek szám szerint minő mennyiségű népességet képviselnek? azt senki megmondani nem tudá. Annyi bizonyosnak látszik, hogy ha a protestánsok külön felekezeteikre osztatnak, akkor a katolikusok szám szerint a legnépesebb felekezetet képezik, zsidó pedig kétezeren felül lenni mondatik. E tekintetbe csudálkozni lehet a dán kormányon, hogy e nevezetes gyarmatáról annyira hiányzanak a statistikai adatok, miszerént magáról St. Tomás várossáról a legeltérőbb adatokat s véleményeket hallja az ember. Némelyek épen két annynak mondják a lakók számát mint mások.

E felettébb tarka nemzetségtű, nyelvű, és vallásbeli egyveleg, televér polgárias kormányzatba részesül. Honnosim képzeljék maguknak Segesvár vagy Szász-Sebesnek forradalom előtti kormányzati jelképét. Képzeljék maguknak a nyárs polgárságot teljes fénnében, úgy a hogy a Bátoriak idejében érthették Beszterczén vagy Nagy-Sinken, s egyszerre képzelni fogják a statutákat egy kösziklán, mely a tengerből emelkedik ki a tropikusok alatt. Nincs ott is nyoma az újabb kor értelmzése szerénti republikanismusnak épen úgy, mint a hogy a prudens és circumspectus uraknál nem volt. De valamint ezeknél, úgy ott is a prudens és circumspectus (Spiessbürgerthum) teljes valóság, s nem kóficz. Meg vannak saját statutumai, jogai, kötelességei és kiváltságai, melyeknek szelleme egyszerre a középkorba teszi át az embert.

Municipális szerkezetök s törvénykezésök mintha csaknem a statutákból másoltattak volna le. Törvényhozásukban épen úgy a római törvények szelleme uralkodik mint azokban, s e tekintetbe azon sajátságát mutatja fel maig is a legrégibb romai törvényeknek, hogy az özvegyeknek nem ad gyámságot gyermekeik vagyona felett. Valjon mit mondanak ehez a nők emancipatiojának apostolai? kik tanaikkal eddig elé semmi gyakorlatit nem eszközöltek, csakis a kék harisnyák számát szaporították. Ezek pedig a nőnemnek kétségtelenül legunalmasabb tagjai, melyek csakis arra valók, hogy a nőnemet a férfinnemmel meggyűlöltessék.

Egyébiránt tisztelet, becsület e közép korból átszivárgott polgárias rendszernek. Mert respectabilis az ott épen úgy, mint az Erdélyi szász institutiók valának, s mindkettő tökéletesen magában hordja a polgári tisztes és jó helyezet alapját. Valamint Nagy-Sinken, Sz.-Sebesbe stb. meg vala a király bíró, úgy St. Tomásba is, hasonló jogokkal s hatáskörrel fölruházott egyén elnököl a törvényhozás felett, ki egyszersmind a polgári katonaságnak is parancsnoka.

A polgári katonaság St. Tomásban áll négyszázadból, s a század kilenczven személyből, kik közül kétszázad merőbe a színes fajból van képezve; de a más kettőnek is jó része néger faj. Minek oka az, hogy a polgári őrségnek fejr tagjai bárha kivétel nélkül tartoznak is ezen szolgálattal 60 éves

korukig. Mely kötelezettség mindenkire terjed, ki hat héten túl ott lakik. — Valamint ezek, úgy a fejer dán alattvalók is helyettesek által pótolják a nagyon gyakran vissza kerülő éji szolgálatot, melyen kívül még gyakorlatokra is menni kötelesek; mert minden caucasi fajban, a tropikusok alatt meg van ama elpuhult lomhaság, mit az éghajlat nyommasztósága idéz elő benne, s ha csak kikerülheti, a katonásdit is inkább csak arra bizza, kinek idegzete inkább megegyez a tropikusok forró napsugaraival, s elpuhító légkörével.

A benyomás, melyet egy ily tarka sereg látása tesz, még Nyugot-indiákon is nagyon közelit a bohózatoshoz, valami olyan policinello vagy punch szerű előadás eszméjét kelti fel az idegenben. A fejer pofák nagyon pierrot szerűen néznek ki a majom képű árnyalatok közt, s a frieslandi fejérségű szőke holdvilág arcztól le a fénymázos csizma feketeségéig minden fokozat szemlélhető volt, irónak pedig önkénytelenül eszébe jutatta, az akkor még friss emlékezetében diszelgett sok honnosim előtt ismeretes hires hurra bataillon nevezetet, melyet teljes mértékben képviselni látszának.

A polgári katonaságtól egészen külön álló a szigetnek rendes katonai őrsége, egy törzstiszt vezénylete alatt. Ezek az anyaországból oda szállított rendes katonák, számszerűen a szigetnek s erődeinek diminutiv arányát méltólag képviselik. Ez nem többet, sem kevesebbet, mint kerek számban hatvan vitézt foglal magában, kik az erődöket s a szigetet katonailag elfoglalva tartják. Mind a katonai, mind polgári kormányzója St.omásnak egy polgári főkormányzótól függenek, ki minden nyugot-indiai dán tartományok felett parancsnokol, s lakása a közel lévő St. Cruz szigeten van, a dán gyarmatok legnagyobbikában, s legtermékenyebbikében.

XIII. Fejezet.

Egy nap St. Cruz szigetén. — Elindulás St.omásból. — A szűzek nagy utcája. — Természeti tünemények. — Halászat a hajón. — A déli égkör.

A környülmények úgy mutatkoznak, hogy a kalandszerű, nem tudám hova vezető utat még tovább kelle folytatni, és

pedig lejjebb délnek; utazni még tovább, tán a kicsiny korban gyakran hallott heted hét országon, s még az operencián is túl. Rajta tehát, ha már csakugyan meg kell lenni, lássuk minő orruk van az embereknek még odább? minő kenyérrel élnek? s miként tűrik az egyenlítő felé tán még mindég növekedő hőséget? És pedig ezuttal Barbados felé fogjuk egy más hajó fekárboczáat irányozni, mely a mint látszék ugyan egy társaságé volt az elébbivel, de a melynek útköre ismét más volt, mint a melyet e kalandszerű út egyenes vonalban igényelt volna.

A dongákból egybe bodnározott uj lak csak három nap mulva vala horgonyt emelendő, melyet valami módon még elkelte tölteni St. Tomásban. Ez azonban épen nem csekély feladat ama kakuk fészekszerű liliputi világországban, mely ugy néz ki, mint: ha egy gyors lábu pudlit megszorítanak, két ugrásban keresztül ugraná az egészet; nem csekély feladat kivált idegennek, kinek foglalatossága legfeljebb az, hogy a csillogokat nézze, vagy bolhát fogjon, — s kivette egy távoli idegen pontra, hol a társas élet sem ugyan azonos mint honában — sőt a világországban, melybe érkezék, még a mindennapias társalgás is oly tárgyak körül forog, melyek legkevésbé sem érdeklők. Ujdonságokban sem lelhet változatosságot, mert e liliputiában még az oly ujdonság is, mint a madár ijesztés, már a ritkábbak közé tartozik. Hogy pedig a kikötőbe ez vagy amaz hajó, innen vagy amonnan érkezett, az felette kevéssé érdekelhet egy olyant, kire nézve tökéletesen mindegy, ha káposzta lapuval, vagy selyem kelmékkel van-e terhelve, s Péterhez, vagy Pálhoz érkezett-e bizományba? Hirlapok pedig havonként csak kétszer érkeznek oda az angol posta hajón, melyeknek áttanulmányozására bőven jut idő, ha meg annyira lenne is. Berándulni a sziget belsejébe, hol a völgyesebb helyeken kevés czukor nád termesztetik? ez csakugyan érdeklő birhatott volna, de a diminutiv plantage-okról magok az oda való oly kicsinylőleg beszéllének, miszerént a megtekintésére szükségelt idő alatt kétségkívül szenvedni kellett szörnyű hőség kiállítására a lelki erő hiányzék. Mert hidje el a tisztelt olvasó, legyen valaki bár mi erélyes és mozgékony, néhány napi mulatás a tropikusok alatt anynyira meglágyítja erélye s

mozgékonyysága ruganyait, hogy e tekintetbe magára nem ösmer többé. Nevezetes ingernek kell tehát közbe jőni, hogy a nyommasztólag ható restséget legyőzze. Ugy szólnán, csak a rövid kora reggelt s az estvét élvezheti, a nap többi részei elől pedig rejtőzik a hova lehet, csak hogy a lég kiállhatatlan nyomásától menekülhessen.

Egyéb multságok nemei sem léteznek St. Tomásban u. m. színház, zene stb. A kávéházakban lévő billiardok pedig oly rémitő roszak, hogy az idevaló asztalokhoz szokott, egy taszitást sem tud rajta tenni. Marad tehát egyedül a szivarozás, és heverés a hús előcsarnokba, sőt itt is a lég olykor annyira nyommasztó, hogy a szivar füstje kellemetlen melegnek tetszik. Miután tehát a foglalatosság nélküli idegen néhány nap alatt az újdonság első benyomásain túl esett, kevésbé fogja érdekelni még azon igen érdekes látmány is, melyet a korán reggel érkező gyümölcsös s halász hajócskák nyújtanak, melyek St. Tomásban a nálunk megjelenni szokott tej- és zöldség-árus kora reggeli egyes fogatokat képviselik. Menynyi museumi s üvegházbeli gyűjteményekbe való tárgyakat hordoznak keblökben ezen reggeli vendégei a St. Tomási kikötőnek? ananas, bánána (*musa sapientum*), mango (*mangifera indica*), sapote (*achras sapota*), narancs, gránát alma, guayava (*psidium pomiferum*), cherimoya (*anona cherimolia*), papaya (*carica papaya*) s más sok féle, nálunk merőben ösmeretlen alaku, színű, s ízű gyümölcs fajok. Melyekről általánosan megjegyezve legyen, hogy felettébb édesek. Legnagyobb része, a mérséklett ég öv alatti gyümölcsökhöz képest felette kövéreknek nevezhetők. Az arány olyan mint a hús és a szalonna közt létezik. Némelyike merő concentrált édesség lévén, enni alkalmatlan, mint például a mango, melybe ha bele harap az élvező, marka meg telik concentrált édes levével. Egyébiránt az Europai gyümölcs fajokhoz szokott ínynek, bárha némelyike tetszik is eleintén, csak hamar meg unja, s többé vágyat nem érez a tropikusok kövér gyümölcsseire.

Más hajócskákon ismét temérdek féle frisen fogott halak láthatók, melyeknek némelyike gyönyörű színekben játszik. Ezek némelyikénél sajátságos az, hogy szívarványszerű színezete csak is addig tart míg a hal életben van, életeréje gyen-

gültével a játszó színek is gyengülnek, míg végre egészen megszünve, mocskos száraz kinézést vesznek magokra.

Ismét más hajókban a teknős békák vonják a figyelmet magukra, melyek némelyike óriási proportiókkal emlékeztetik a szemlélőt, miszerént nem lenne tanácsos ujjunkat a sas ór közé nyújtani, de csúf alakjuk bővön feledve van azok előtt, kik a turtle-soup (teknős béka levesbe), és a terapin-stew-ba (teknős béka pörkölt) nagy delicatesset találnak. Ez utóbbinál jobb egy jó gulyásos, az előbbi pedig olyan dolog, melyre izlést kell előbb kapni, hogy finomságnak tartsuk, mint sok más dologra, például vizaikra, sardella, osztriga s több más e félékre.

Jönek végre a héjanczok több igen finom fajai, melyeket egy nem tengeri nép, egyszerűen ráknak szokott nevezni, de ezen kifejezés épen anynyira elégséges a számtalan fajok jelölésére, mint a bogár szó azon faj megértetésére, mert nem jelöli külön mi a crab (Carpilius), mi a homard (Scyllarus) vagy a crevette (Ilia) és sok más, melyekkel nem sok megbarátkozásra van szüksége a rákot szerető idegennek, mert igen pompásoknak fogja találni, csak az a baja van vele a szokatlannak, hogy mielőtt emésztő idegzete hozzá szoknék, hamar gyomor terhelést eszik magának belőle.

Mindezen ínyeket csiklandoztató meg anynyi finomságok halmazai egy-egy óriási plántána (haliconia bihai) levél takaró által vannak védve a keletkező nap első sugarai ellen. Azon kezd az idegen csudálkozni, mi történhetik e rémitő mennyiségű, könnyen romlásba jöni szokott czikkekkal? Hanem biz az gyorsan el kél az aránylag nagy népesség közt, s az idegenekkel mindig bővelkedő nagy szálloda éttermeinek gazdagon rakott asztalai temérdek mennyiséget vesznek fel belőle. De a hoszasabb eltarthatásba is semmi hiány nincs, mert Boston az egész világot ellátja jéggel, úgy St. Tomást is.

Hanem, ismétlem, mindezek látása hamar kimeritik az europai városokhoz szokott egyénnek ujdonsági vágyát, a kicsiny szigetnek mész és homok szikláit pedig csekély tanulmányozási tért nyújtanak a Geologusnak, melynek különben is kopasz oldalai nem nyújtván sok árnyékos enyhet, a rólok vissza verődő nap izzó heve hamar elűznék a vizsgálódás

teréről. — Természetes, hogy a tétlenség rövid idő alatt ohajtottá teszi a tovább mehetés perczeit, s három nap sok időnek tetszik. Várakozás közbe kellemetes meglepetésül szolgálhatott egy meghívás az új ismerő részéről, a szomszéd St^a Cruz szigetre, mely körülbelől néhány órai vitorlázást igényel jó szél mellett, ez pedig gyakran frisiti a szűz szigetek vizeit.

St^a Cruz körülbelől ugyanazon szélességi és hosszúsági fok alatt fekszik mint St. Tomás, s a 18-ik északi párvonal alkalmasint a kettő közt egyenlő távolságba fut el, mindkét sziget pedig a nyugoti hosszúság 65-ik foka alatt fekszik. St^a Cruz a dán gyarmatok fő kormányzójának székhelye, — az egész sziget merőbe mivélés alatt van — terjedelmes és szép czukor ültetvényekkel bir, hol a gazdag termelő Nyugot-india a maga pompájában látható, s a néger munka szemlélhető. Bárha csak egy napi ott mulatásra is, megérdemli a megtekintést, honnan még az nap estvéjén új ismerőm vissza térni szándékozik.

Estvefelé a hajóvezér utitárs társaságában a séta ismét azon csinos lakhoz vezetett, hol vasárnap estvéjén a bohózat-szerű szánakozás történt a két — magokat szánalomra méltónak épen nem tartott — négeren. Ismét a már megemlített három férfi fogada az előteremben, de ekkor már a társaság egyel szaporoda. Gyönyörű fiatal nő vala ez, ki a kirándulásba részt akara venni, St^a Cruzba lakó testvérét meglátogatandó.

Valódi nyugot-indiai creol nő volt ez, kinek szépségét, kedvességét s deliességét senki szó nélkül nem hagyhatná, ki a Nyugot-indiák földjére valaha lépett. Égő fekete szemek, melyekből a valódi őszinte szivesség tekint ki. Keveessé felvetett (Aufgestülpt) orra az andalusiai eredetet árulá el, s jóssággal teljes mosolya elefánt csont szerű pár gyöngysor fogat láttata. Arcza színe fejjér, azon bizonyos le nem írható barnás árnyalattal, mely fuvalomként ömlik el a creol nők arczán, s a mely csak is a Nyugot-indiakon született creoloknak sajátja. Pirosuló arcz: az angol creol nőket kivéve — ritkán látható, Doña Carmen e kivételek egyike volt. Arczait a májusi harmatba fürödt rózsabimbónak hasadó gyöngye pirja boritá. Szemöldei tömöttek, s szinte egybe valának növe, az éghajlathoz

alkalmazott könnyű, inkább hanyag öltözéke szoborszerűleg függönyzé közép magosságu termetét, melynek kecses mozdulatain nagy mértékben ömlék el azon jellemzetes, hanyagnak mondható könnyedség, mely a spanyol nőket, s különösen a nyugot-indiai creol nők járását jellemzi, s a mit a spanyolok Salero nevezettel jellemeznek. A föltünőleg picziny lábak mozgása valami táncszerűt kölcsönzének az egész alaknak, mely a Cachucha-ra s a Bolero-ra emlékeztetik azt, ki először látja.

Közbevetőleg tán nem lesz fölösleges itt megemlíteni, mi légyen értelme a creol nevezetnek; mely alatt nálunk rendszeren bizonyos nemét a faj vegyítéknek értik, holott épen az ellenkezőt kell érteni? A creol szó rendszeren anynyit tesz, mint bennszülött. Alkalmaztatik emberre épen úgy mint állatra. A bennszülött fejr creolnak neveztetik megkülönböztetésül az idegen fejérektől, főként az Európába szülöttektől. A bennszülött tiszta néger, creol négernek neveztetik megkülönböztetésül az Afrikából behozottaktól. Így az állatokra nézve is, melyek nagy mennyiségben vitetnek még most is a nyugot-indiai szigetekre, kivált Afrikából, — megkülönböztetés végett creol ökör, tehén, ló stb. elnevezéseket hall az ember. Egy valódi universális név az tehát, tán egyetlen a maga nemében, mely emberre s állatra egyiránt alkalmaztatik. Kivéven a mulattokat, kikre e nevezet nem alkalmazható, a midőn ez nem külön faj, s magába fenn nem tartható; melyre nézve magok a tiszta négernek a mulattokat apátlanoknak nevezik. A creol szó alatt egyszerűen mondva ki, mindig bennszülött tiszta fejr faju ember értetik közbeszédben, irodalomban, vagy a törvény előtt.

Kevés idő múlva még más három férfi csatlakozék a társasághoz, kikkel együtt víg estvéli; csevegés közt a rövid estebédet végezve, egy tropikus szép holdvilágnál a kikötőfelé indult az egész társaság. Egy kicsiny hajócska, melynek hossza alig vala negyven láb, már várakozék a társaságra, egy kedvező észak-keleti szél segedelmével útnak indulánk s reggeli viradatkor a Christianstadi kikötőben vala a föl ébredés,

Christianstad a nyugot-indiai dán gyarmatok székes helye. Fekvése bárha nem oly regényes mint St.omás városé, de

ép oly csinos és tiszta mint az, sőt épületei még szebbek, melyek legnagyobb része kőből van építve s ivezettel (arcade) diszítve.

Kiszállás után mindjárt a reggeli egy vendégszerető nyugot-indiai creolnál történt, a szép Doña Carmen sógoránál. Valami sajátos megelőző szívélyesség tűnt itt rögtön fel, mely Erdélynek szülöttjét, ki még gyerekkorát a felejthetetlen patriarchalis életben tölté, serdülni kezdő korára élénken emlékezteté vissza, s fájdalmas érzést kelte keblében az örökre eltűnt társadalmi viszony emléke.

Jól esék a mostani hideg önzéssel pöffeszkedő korban, a midőn a közel rokonok is már szinte hajlandók egymást ignorálni, s inkább ohajtják egymást ki kerülni, mint találkozni, — hol a sok haszontalan társadalmi szokások (etiquette) a társalgást nem csak unalmassá, de szinte szenvedhetetlenné tették — jól esék ama minden ceremonia nélküli őszinteséget szemlélni, a midőn szeméből néze ki mindenkinek a háznál, hogy a jöttek legkevesebbé sem zavarják, sőt ellenkezőleg valódi örömük telik benne, ha mentül többen vannak. Az ilyen helyen aztán azonnal otthonosnak találja magát a legfinnyásabb divat piperőcz is. Ki azt hiszi, hogy a mindent tökélyesítő előhaladás a társadalmi életén is finomított, s azt kellemesebbé tette, az rettenetesen csalódik. A mostani kor civilizatiója anyagilag oly fokra emelte a világot, milyenen még soha nem volt, de a társas életet egyszersmind örökre megmérgezte.

St^a Cruz szigete már első tekintetre is gyönyörűen virító zöldjével vidámon lepi meg az idegent. A milyen kopárnak néz ki St. Tomás, épen annyira dúsan s gazdagon néz ki St^a Cruz. Területe hullámzatos, legmagosabb pontja alig emelkedik hét-nyolczszáz lábnyira a tenger színe felett. Valamint a kisebb St. Tomásban — mint már említve volt — a földmivelés nagyon csekély, a nagyobbacska St^a Cruzban épen ellenkezőleg, nincs egy tenyérnyi hely, mely mivelés alatt ne lenne. Egyik végétől és szélétől a másikig, ültetvény ültetvényt ér, minélfogva hajlandók némelyek azt mondani, hogy St^a Cruz Nyugot-indiák szigeteinek legszebbike.

A szigetet minden irányban kitünő utak metszik át, melyeket az ültetvényesek magok tartanak fenn. Az utakat kétfelől

cocus és palma sorok szegélyzik, az első ötven lábnyi hoszszu reczés leveleivel, az utóbbi legyező alaku bokrétájával mint meganynyi obeliscszerű monumentumai a tropikusoknak. Az egész oly viritólag mosolygón néze ki, miszerént ellentállhatatlan vala a vágy, daczára a tropikus nap égetésének, e saját-ságos fa sorok közé ki menni, s széttekinteni.

Ha az idegennek ilyszerű vágya keletkezik egy nyugot-indiai ültetvényes vendégszerető házánál, elég az, hogy vágya valami módon a család valamely tagja által sejtve legyen, rögtön nyergelt ló hozatik elé, s jó kísérről gondoskodva van, ki vezetől szolgál. Nincs miért sokat kérdezősködni az ebéd vagy mi más idejéről is, mert ha ilyesmi szükség környezi ott az utazót, betér a legelől talált ültetvényesi lakba, tárt karokat, rakott asztalt, s a mi legtöbb őszinte szivességet talál mindenütt, épen úgy mint régebben hazánkban mindenütt, a vendég elfogás korában, s még jelenleg is minden tiszteletreméltó helyeken. Csak is az estvéli vizsautazásra történék a figyelmeztetés, nehogy betérés esetében a szives marasztások valamelyike ingadozást idézzon elő.

Gyors ügetés hamar eléreté a kicsiny Christianstad leg-szélső házait. A várost gyönyörű, a St. Domingoihoz hasonló növényzetű kertek környezék, melyeknek bejáró kapuit s kerítéseit rózsza szín és kék virágu finom folyondárok boríták, bent pedig valóban óriási narancs és citrom fák fényes zománczozatu tömött koronái rakva valának az arany színű gyümölcs-csészével s a dúsan illatozó fejr virággal egy időben. Az addig csak edényekben látott oleander fácskák emlékével birva még, alig hisz szemeinek az idegen, a midőn a jól ismert rózsza szín virágok százezereivel borított negyven s több lábnyi magas fát megpillantja. Itt a fahajfa (*cinamomum aromaticum*), ott a szekfűfa (*mirtus cariphillus*), a granát alma (*punica nana*), a Tamarindus Indica, a gyönyörű Bombax, a sűrű tőzetű Thuják, s több más faj gyümölcs vagy gyönyörű virágu növények, melyek közt a széles levelű cactus veres virág kelyheivel különösen díszlik. Hát még a köztök árnyékban pihenő tulajdonosok szives behívása, melyel az idegent a kert közelebbi megtekintésére szolítják? Mert azon éghajlatban könnyebb az idegenre rá ismerni, mint nálunk.

Itt csak öltözetéről s magatartásáról ismerünk rá, mely igen hamar változik. Ott az arcz jelöli ki sokáig a jövővényt; mert az ottani lakók arczáinak sajátosságos, félre nem ösmerhető színe van. Bizonyos sárgás barna árnyolat, mely első tekintetre elárulja a tropikusoknak honosult fejez lakóját, az idegennél pedig ez hiányozván, rögtön ösmerteti.

Az őszinte szívesseget tanusító illetén felkérések annyi jószágot rejtenek magukban, hogy az el nem fogadás lehetlenné válik. Aztán rögtön előállanak a legcsiklándóztatóbb kinézésű tropikus gyümölcsök, a nagy veresbélű narancsok — ananások — bánának stb. Egy rakás czukorba főzött ösmeretlen finomságokkal, melyek közt a guyava befőzött különösen kitűnő, és ha a látni vágyó idegen magára s idejére nem ügyel, oda felejt ültetvényt, vidéket, utazást mindent, sőt ön magát is. Hanem ilyes minek ott engedni nem kell, mert különben semmit sem fog látni az utazó. Röviditse maradását a mennyire csak lehet, bár ha meg is igéri, hogy vissza térve estve felé ismét beszálland, remélvén, miszerént akkor vissza kellett volna indulni St. Tomásba, a hosszas maradásnak helye ugy sem lehet.

Tovább tehát, e földi paradicsom tündér kertjében.

A kerteket elhagyva, füves kertek váltják fel azokat, melyek Belgiumra emlékeztetik az embert, s a földművelésnek magas fokáról tesznek tanuságot. Ezeken túl kezdődnek aztán a czukorültetvények, nem csekély meglepetéssel tekint szét ezeken a magyarhoni útas, mert egyszerre az alföld végtelen kukoricza földjei közt véli magát lenni. De engedje a kegyes olvasó hogy ennek természetéről, s kezeléséről más helyen legyen szó, itt tán idő előtti lenne, mert ilyes miről egy nap alatt bajosan lehet alapos ösmeretet szerezni, lássunk előbb sok czukor természetű vidékeket.

Pálma és cocusfákkal szegélyezett pompás macadamizált úton halad ott az ember a czukorültetvények szakadatlan területei közt, melyek mindenikének meg van saját telepe. A tulajdonos szép laka, gyümölcsös és virágos kerttel környezve, melyeknek kerítése mellett a fiatal cseresznyefához annyira hasonlító kávéfa, sorokba van ültetve. Nem úgy néznek ám ezek ki, mint a Haytii odvas vén fák, hanem

erőtéljes dús nedv kereng minden ágakba. A lakhoz rendesen fasorok vezetnek, maga a lak pedig gyakran óriási narancsfákkal körbeültetik, melyeknek nedvdús koronái nem csak a legtökéletesebb árnyékot adják, hanem szépségre is tán föltulmulnak minden más ornamentális fát, örökös virágzásuk pedig balsam illattal körbeveszi a vendégszeretetnek e megtestesült lakait, míg másfelől lehullott arany gyümölcseivel a szó teljes értelmében elborítja maga alatt a földet. Milyen dús bőség látszik itten, önkénytelenül a téjjel és mézzel folyó kánáánt juttatja eszébe a szemmé vált idegennek. Aztán, az égető naptól már lankadozó idegen a nap legforróbb idő pontját kikerülni akarva, lovának kantárát egy ilyen lakfelé vezető fasorok bár melyikébe fordítva, választás nélkül, a melyet legelől talál, nem baj kié? vagy miként hívják a tulajdonost, az mind egy, mert mindenik egyaránt a megtestesült vendég szeretet maga. Az udvarra érkezvén, egész raj mindenkoru néger szalad az ember elejébe; egyik lova kantárát fogja, a másik kengyel szíjját, a harmadik lesegíti, a többi nevetve bámészkodik, öröm és szíveség sugárzik ki ezeknek is tekintetéből. A lak bejárójánál a tulajdonos maga fogadja, kinek szeméből kandikál ki a jó szív, jó indulat.

„Bocsánatot kérek uram, utazó vagyok, a sziget belsejét valék megtekintendő, a nyommasztó hőségtől kevéssé pihenni óhajtanék.”

„Isten hozta önt, rendelkezék ön házámban.”

Aztán azt nem kérdik ehetnék-e vagy sem, hanem van a tányéroknak, késeknek, poharaknak dolga.

A nyugot-indiai lakok rendesen, akár városon akár vidéken, tág előcsarnokkal kezdődnek magas ivezetű ajtókkal, ritkán ablakokkal, mert ezeket is megannyi ajtó pótolja. Utánna következik a mulató- vagyis fogadó-terem. Az elsőben történik az étkezés, az utóbbiban a pihenés, s e két osztályból vezetnek aztán az átjárók s lépcsőzetek a többi osztályokban, az egész épületet veranda, vagy arcadok körbeveszik, minden a lég szabad járására s a hűsítésre van számítva, azért minden, mi ezt akadályozhatná, gondosan elhárítatik. Ennél fogva az ablakokon nincs üveg mely a lég szabad vonalát gátolja, sem a szobákban függönyök, szőnyegek, melyek a

hűsítést késleltessék. De annál több a salu vagy tábla, melyek által a napsugárait teljesen kirekeszteni, s az osztályokat besötétíteni lehessen.

Meglepő e lakokban a szolgálat körül foglalkozó minden koru négerek száma. Egyik tányért, a másik üveg némt, a harmadik italokat, a negyedik szivart, az ötödik tüzet hoz, s tudja isten még a hányadik mit csinál. Azt hiszem, hogy ha a vendég valahogy restellené tagjait mozgatni, az egyik a falatokat rakná szájába, a másik ajkaihoz tartaná az itallal töltött edényt, a harmadik pedig száját törölné meg a hó fejr asztal kendővel.

A család gyermekei, egész raj félig s egész meztelen fekete birka fejü néger gyerekek közt szaladgálnak, ugrálnak, és siketítő csevegést visznek végbe. Az ártatlan patriarchalitás valódi jelképe ez, s visszavarázslá a már rég elenyészett nagy atyai lakot.

Szemben az ültetvényesi lakkal, egyenes vonalban vagy félkör formába vannak a rabszolga lakok, kőből vagy fából építve. Minden fedél alatt két osztály van, két család számára, melyek példás tisztaságban diszlenek. Minden néger lak körül egy kicsiny kertecske, melybe néhány plantana tö diszlik óriási leveleivel s nehéz gyümölcsfüzérével. E lakok s elrendezésök szembetűnően hasonlítanak a Cul de Sacban talált köznéger lakokhoz, azzal a különbséggel, hogy az épületek jobbak, a tisztaság nagyobb, s a kertecskék sokkal gondosabban mivelték. Az ültetvény táblába a cukor- és rum-készítő katlanok kéményei emelkednek, de a melyek azon idő szakba működésben nem valának.

Az étkezésre nézve különösen föltűnik egy idegennek az, hogy az étkek nagyon fűszerezettek mindenütt a tropikusok alatt lakó fejeéréknél. A bors és paprika nagyobb mértékben használtatik ott mint bár hol más helyen, mi természetesen azon vidékeken, hol a vér különben is örökös hevülésben van, egészséges épen nem lehet. Ugyan is Nyugot-indiakon nappal a hő nagy rendszerességgel 26 foku szokott lenni Reaumur hőmérője szerint, éjjelre pedig soha sem száll 20 fokon alól. Ez ugyan még nem valami szerfeletti nagy hőséget feltételez, de meg van a légben azon sajátságos tulajdon, miszerént a

testet éjjel nappal örökös izzadásban tartja. A sok izzadás természetesen lankasztólag hat, minek következtébe az étvágy csökken, s a természet maga arra útálja az embert, hogy a tropikusok alatt kevés eledellel éljen. Az erős fűszerek használatát tehát azért hozták be a bő étkezéshez szokott fejelek, hogy étvágyukat, s az emésztő idegzetet ingerben tartsák, mi természetesen az egészségre nézve káros hatással van. Azért a tropikusok alatti gyarmatokban ritka a magas koru egyén, rendszerént a korosulás első stadiumában elhalnak, vagy rémitő nagyra puffadt májokkal térnek a mérséklettebb éghajlatba vissza, enyhülést keresendők.

St^a. Cruz területének minden foltocskáján emberi kéznive látszik; úgy néz ki mint olaszhonnak legnagyobb miv alatti része, s valamint ez, úgy az is egyetlen kertnek nevezhető. A különbség csakis az: hogy St^a. Cruzban üvegházaink ritka növényei a maguk teljes díszében zöldelnek; eperfa helyett a kávé, nyár- és szilfa helyett a pálma és cocus, s a szerény kukoricza helyét a czukornád cseréli fel. Van azonban e szigetnek egy nagy hiánya, s ez a forrás víz, melyet csak cisternák pótolnak. Ezek is olykor — midőn történetesen, kivált a kisebb antillák vidékein csak foltonként csavarogni szokott özön esők hosszabb ideig kikerülik a szigetet — felettébb kiapadnak, oly annyira, hogy víz szüke támad, melyet aztán hajókon kell valamely szomszéd szigetről pótolni. A patakok hiányzása miatt használt temérdek szélmalomok kísértetszerű fülei látásával, melyek a czukornád morzsoló gépek hajtására alkalmazvák, szinte Hollandiában képzele magát az idegen, ha a cacao, s török szilvafa, (*Phoenix dactylifera*) s a pálmák más éghajlatra nem emlékeztetnék.

De már hajlani kezd a nap St^a. Cruze hegyek háta megé, sietni kell vissza, nehogy a szives St. Tomási gazda várakozzék. Vissza tehát, ketté kell vágni a szives marasztásokat, hol minden szem csalhatatlan tanúságot tön arról minő nagyon sajnálják, hogy csak oly rövid ideig lehete szerencsájök az idegenhez. Hanem mit lehete tenni? a reggel látott szép kert szives tulajdonosának is legalább egy isten hozzádot kelle mondani, ki valóba várakozott is a visszatérőre, itt is bucsut kelle venni, mert meg vala mondvá, hogy estve indulás történend.

„De nem úgy van az uram, önök csak reggel felé fog-
nak indulni, s ma este együtt leszünk, menjenek most a
lovak haza, majd elballagunk utánna.“

És az épen lehaladott nap gyönyörű estjében, ülő hely
kinálkozóék, egy narancsfa sűrű árnyában.

A pompás fényű kék boltozatnak soha nem hiányzó szö-
vétnekei egyenként gyuladni kezdenek. Más ragyogása van
azoknak a tropikusok szende levegőjében, mint ködben, ho-
mályban úsztatott egünkön. A már felkelt holdnak még ki
nem egészített arca méltóság teljesen s még soha nem látott
fényben tekintett körül mint éj királynéja — ragyogó, villogó
kisebb alattvalóin. Hanem a gyorsan jövő éj teljes beáltával
a föld sem késett alvó csendjének csudáival. Minden fa, min-
den bokor, minden virág egyszerre fényes tűzszikrák özöné-
ben lenni látszék, mi lehet ez? valjon az éjnek phantomai-e
ezek, melyek az éj sötétjében tündér jeleneteket elővarázsolni
kezdenek? habozó szemekkel tekint ilyenkor a zordobb ég-
hajlatok lakója a csillagokra, melyek felette az égnek fényezett
kék függönyén remegnek, s ismét azokra, melyek közvetlen
közelébe, a légben tánczolnak, fénybogarak milliói valának
ezek, melyek a dús lombozatu növényzetet körül tánczolák,
s szeszélyes röpkedésökben, sajátos tűzjelekkel írák be az
éjnek emelkedő sötét függönyét. Elnémul e látványnál a szó,
s hihetetlen tüneményt képzel maga előtt lebegni, melynek
dicsőítésére az esti enyhült lég megnyitja a sokféle virágokban
rejlő illatok rejtett csatornáit, s oly esti élv terjed el körü-
lötte, milyenről addig fogalma nem volt.

Csak ugyan az elindulás az estvéről elhalasztatott, s a
rendkívül szíves házi gazdánál már vig táncz folya zongora
mellett. A tánczok nemei szinte azok valának mint a civili-
satio más helyein; kerengő, redova, polka, és franczia négyes,
mely utóbbiba szép utitársnénk igen kitűnő vala. Mind ezen
tánczok körülbelől úgy tánczoltatnak mint nálunk, csak hogy
ugrósabban. Divatos ott még egy táncz, mely nálunk ösme-
retlen, spanyoltáncznak nevezik, zenéje csakugyan az ösme-
retes lassucska hármass ütényü, bár ki is rögtön megtanulja
ki csak lépni tud a zene ütényére. Elrendezése ez: páronként
egymás után állva, a nőt a tánczos jobbán vezeti. A körbe

belől vannak a tánczosok, kívül a nők, s eként előbb általános séta kezdődik; majd az előtánczos pár megfordul, szembe az utánna jövő párnak úgy, hogy a tánczosok a nőkkel esnek szemben — a négy, körbe fogózik balancée-t csinál azután rond-ot. Ekkor az előbbi pár átmegy a harmadik párhoz, balancée, és moulinet; átmegy a negyedik párhoz, itt balancée, és chaine történik. Ekkor az elől maradt második pár indul el hasonló modorba, s midőn az egész kör tánczba jött, igen jól veszi ki magát.

Éjféli után két órakor csakugyan útnak kelle indulni, hogy a nap hevéből mentől kevesebb érjen útközbe, mert az átmenetelre 7—8 órát kelle számítani. Ilyen néptől az elválás fájdalmas s emléke bár kiben is érzékenyen fennmarad örökre. A távozókat a hajóig kíséré az egész társaság, s a visszatérésrei meghívásoknak vége hossza nem volt. Erősöcske szél vonult délkelet felől, melynek szárnyaitól karoltatva, a kis hajó gyorsan halada el a kijövet jobbra eső, s a St. Tamásihoz hasonló diminutiv erőd mellett, mely a ragyogó hold ezüst fényében gnomként tükröződék le az öböl tükrébe.

Viradatkor már fél utnál több vala hátra téve, s a reggeli hajnalba szürkén tarkásodék St. Tamás sziklás köves hegyeinek szegényebb növényzete. Legfeljebb rövid pár óra alatt a megérkezés biztosítva lett volna, ha a szeszélyes délkeleti, egyszerre csak lankadni nem kezdett volna, s már már impertinens szeszélyében csak egy egy koronkénti puffot küldé, mintha egybeszorított ajkokkal fojtottan nevetkezett volna az utasokban keletkezett boszuságon, s im valóba, cserbe hagyta, mint hajdan az alföldi előfogatos, ki az állomásra érve kifogott, s aztán lássa a siető mikor ér céljához, kivált ha éj közeledék, s előtte kétes állapotú út állott. Ott a nappali nagy hőség rémként jött gyors léptekkel, mely a szűk terjedelmű hajócskán bővön játszodtathatja hosszú karikássát. Hanem oh jaj! ez még némelyekre nézt nem is teszi a nyomorok öszszeségét. A fris pajzán délkeleti, ugráló, tánczoló tengert hagyott maga után. A vitorlák teljes ellágyulásban lóginyáztak, s a kormány mindenfelé zakatolt mint egy alma az üres vékában, és kezdődék egy oly hatalmas ringás, ugrálás, és bagdácsolás, melytől a fő elkábult. De fájdalom, a főnél még

inkább elkábult a még bizony csak újoncz tengeri utazónak szerencsétlen gyomra, és? — nó! valóba! a St^a. Cruzei felejtethetlen vendégszeretők dús asztalainak finom falatjai tökéletesen kárba mentek. — Volt kivált a tengernek egy bizonyos nagyobb érütése, mely minden 15—20 perczbe rendszeresen jött. Távolról látni lehetett ezen extra hullám jövetelét, s csak látása is, impertinens földingásokat s láva kirontásokat okozza a tökéletes fölfordultságnak indult vulkánban. De még mind ez valahogy csak tűrhető lett volna, mert lassanként s idővel, még a roszhoz is annyira a mennyire hozzá szokunk, hanem ilyes aestheticaitlan productiókat, melynek kecscseli (grace) teljesítését semmiféle táncz vagy egyéb mester kitálatni aligha, betanítani pedig épen nem tudná, ilyen impertinens szereplést oly gyönyörű pár szem előtt játszani el, mint a Doña Carmené az csak ugyan több kettőnél, s inkább óhajtaná magát az ember pokolba is csapni, mint a disztelen szereplést olyan két szem tanuskodása alatt végezni, ki még azon felyül neveté a dolgot, mert semmi változást nem érzett.

A csend nem akara mulni — rettenetes leve a hőség — égetett minden a mihez ért az ember, s a napnak legmelegebb órái évszázad lassuságával telének. Végre a kicsiny vitorlák ismét domborulni kezdenek, s a délutáni órákba fáradtan, égetten, szédülten s elkinzottan frisülést nyujta a szállodának csarnoka, hanem a bohóczos önkénytelen szerepléstől hátramaradt bosszuságot még egy pár palaczk fris ale sem vala képes felejtetni.

A más nap készülődésekbe telék el a tropikusok alatti tovább utazásra, melynek természetével már valamennyire ismeretes lévén, az öltözéknek a szerénti rendezése a foglalkozás legfőbbike volt. Mindenek felett legelébb is a még szinte új párisi kalapnak helyét, az égető napsugarait leginkább korlátozó hús panama kalap pótlá. Figyelmet fordítson erre mindenki, ki a tropikusok alatt utazik, valamint élet rendszerében szoros mérsékletet kövessen, s ne higgye, hogy más főveg is épen oly szolgálatot tesz mint a panama kalap. Sőt ha sokat kell hogy a nap sugarainak kitéve legyen, még ez alá is nem árt, ha egy hűsítő fris növény levelet tesz, mely ott minden nagyságban úntig található. A nap szurás egyike a

fő veszélyeknek, melynek kivált az idegen ott kitéve van. A tropikusok alatt mindenki óvakodik a nappalnak melegebb óráiba való kintjárástól, s ha foglalatossága mindenesetre kiszólitja, esernyővel megy még lovagolva is mindenki. Ez bárha eleinte bohózatossnak tetszik az europainak, ne késsék a szokást rögtön követni, mert a nap sugaraitól gondosan őrizkedni kell, ép úgy mint a lázoktól, melyek nagyrésze felettébb veszélyes, mivel csak nem mindenike atyafias a sárga lázzal, de ritkán jelennek meg járványos (epidemicus) formában, valószínű sárga láz pedig csakis az, a hol a feketeszínű hányás mutatkozik. A dán kormány csakis 180 anyaország beli rendes katonát tart gyarmataiban, ezeknek mind lakására mind pedig élelmére a legnagyobb gond fordítatik, évenként egy harmada felváltatik, s hogy a szám teljesen fenntartassék, rendes időbe, a midőn járvány nem uralg, 80-ra van évenként szükség, hogy az egy harmad pótolassék, e nyolczvan is mind, kisebb nagyobb mértékbe lázt kap, s csak azután tekintetik acclimatizáltnak. Már pedig a szűz szigetek, s ezek közt kiválólág St^a Cruz, a Nyugat-indiák legegészségesebbikének mondatik. Mérsékletten étkezzék tehát az idegen; különösön kerülje a tejet, a kövér gyümölcsöket, s a nagyon hideg italt. Szeszes italokkal mérsékletten bánjon, s a gyakori szomjasság enyhítésére töltsön igen kevés veres bort s még inkább Rumot vagy Cognacot a vízbe. Ha pedig a láznak legkisebb jelét tapasztalja, például az izzadás kimaradását nyujtózkodási hajlammal, nyomást a vállai közt, tompa fájdalmat ináiban stb. folyamodjék rögtön orvoshoz, mert egy pár órai késés sokszor halálos lehet. E sorok írója utazott egy hajón, hol a vomito negro, a televér sárga láz oly mérges alakban jelent meg a hajó népe közt, hogy a melyiken jelei mutatkozni kezének, már két három óra mulva a tengerészek nagy sírkertjébe dobatott.

Orvoshoz folyamodva meglehet egy nagyszerű lócurát áll ugyan ki, mely alatt a Colomelt épen nem kimélik tőle, olyannyira, miszerént fogai megmozdulnak állkapczáiban, de a menekülés nagyon valószínű. Viseljen a tropikusok alatt finom gyapjuszövet alsó inget, sőt egy széles flanelövet még ez alatt is, mely az alhasat, s gyomrot elfedje, és pedig ne

higgye ám hogy ez alkalmatlan lesz, mert a lecsorgó izzadság sokkal alkalmatlanabb.

A fényes holdvilágától épen annyira s oly módon őrizkedjék mint a naptól. Ennek is veszélyes, sőt tán még veszélyesebb hatása van a tropikusok alatt, mint a napnak. Őrizkedjék az enyhe éji szellőben a szabadban aludni, s ha ne talán tennie kellene, mindent elkövessen hogy a hold rá ne süssön, mert veszélyes lázoknak teszi ki magát a tropikusok némely vidékein, s különösen Nyugot-indiákon. Némelyeknek arcza feldagad, másoknál megint hasonló bajokat szokott előidézni mint a napszúrás. Nyugot-indiákon valamint más olyan természetű helyeken is a járványok az esős évszakban uralkodnak. A mely idegen egy esős évszakot kiállott acclimatizáltnak tekintheti magát, azonban igen gyakran megtörténik, hogy a ki az első esős évszakot szerencsésen áttöltötte, a veszély a második évben éri el. — Csekély észrevételeim azt mondják, hogy az acclimatizatio akkor van meg, midőn az idegen ama bizonyos sárgás fekete árnyolatot, mely a benn szülött fejéreket jellegzi — arcza színében teljesen megkapta.

Az ily veszélyes járványokat magába rejtő levegőjü helyeken utazóknak, némely óvó szerek ajánlatnak; az angol hadi hajókon Chinint használnak, hanem már a kellemetlen szerbevevése magába elég alkalmatlanságot okoz, nem is említve annak tán lehető káros hatását, s mivel hatása ennek sem tökéletesen biztos, inkább ajánlható ezen könnyebb s épen oly hatályos mód: tartson az utas podgyásza közt egy jó palaczk kánfor szeszt, reggel és estve nedvesitse meg arczát, egy ebbe áztatott szivacscaal.

Minden nagy útra kelt egyénnek, lehető legkevesebb podgyászt ajánlok. Nagy útra nincs is miért annyi frakk, annyi pantalon, annyi mellény, s istentudja mennyi tárgyai a mostan kor alkalmatlanná vált piperőczködésének. Fejér neműt vigyen mentől többet, mert jó hasznát veendi.

Az ezen elvszerént alakított podgyász tehát sok dolgot nem adott, s a délutáni órákban egy finomsággal rakott asztal körüli ebéd bő ösmerkedési alkalmat nyujthata a leendő úti társakkal, t. i. az új hajó vezérrel, s még egy egyénnel,

kik egy két hátra maradó barátjaikkal bucsu ebédet költének el, hol a sűrű tréfa, nevetés s bő poharazás épen nem hiányzék. Ebéd közbe mély ágyúszó dördüle meg a kikötő felől. Idegen hadihajó vala ez, mely a külső kikötőben horgonyt vetett, s a szokásos 21 tisztelkedési lövéssel foglalkozék. Lövései utolsóját épen akkor végzé, midőn egy pár Haidzig & Co. féle palaczk ledrótozott dugaszának vig pukkanása visszhangként felelni törekvék a hadihajó öreg Caliberei mély morajának. Már épen az utolsó, ösmeretes magas-töltés forma pohárba buzogtatá bele gyöngyező tartalmát a palaczk, a midőn: dzsimm! egy rémitő csattanás, mintha épen a szobában durrant volna el. A még nem egészen tele töltött pohár, ijedtébe a palaczk szájához ugrott fel, a többi poharak s üvegek énekelve tánczba ugrottak, de főként az egyik vedégeskedő gyenge idegzetű lévén, s már kevéssé pezsgésnek indult koponyával, magát székével egyensúlyozólag hintázva, székestől együtt felborulásnak indult. Estében a terítékbe kapaszkodva, egy részét annak maga után voná, s ő maga elébb érvén a földre, egy rakás tányér, pohár, palaczk, kés, villa, só, bor, paprika, szelencze, mustár és angol mártások nemei, mint megannyi üző lények rárohanának, választékos öltözetének nagy rendetlenségbe hozására, s szivárványszerű színre festésére. Az illedelem a nevetésnek nyelvharpás általi elfojtását is parancsolá, de bizez szerfelett bajos mesterség volt. Szerencsére az egyik vendég egy esetet hozott elő egy Afrikából frisen érkezett négerről, ki hasonló alkalommal épen a Citadella alatt lévén, a feje feletti durranásra a vízbe ugrott. A különben tréfás előadás alkalmul szolgálja a szörnyen megtelt nevetési batteriák elsülésire, melyek hangosan vegyülének az üvegeket tánczoltató musika éles csattanásai közé, hanem bizony, nem a vízbe ugrott néger rovasára történt a nevetés.

Észre vette az olvasó, hogy a durranások a tö szomszédban fekvő Citadella ágyúitól keletkezének, mely a hadihajó tisztelgését visszonozá, s kik a hotel szobáit lakják, méltán elmondhatják ilyenkor a kis erődről, hogy kicsi a béka de nagy a hangja.

Bekövetkezvén az est, a szokásos módon a kis hajó kivezetteték a külső kikötőbe, s ott a hadi hajók közt

horgonyon várá be a kora reggelt. — Mielőtt azonban a szűz szigetek csoportozatától bucsut vennének, tán nem lesz felesleges ezen leírt dán gyarmatnak történelmi rövid ösmertetése.

St. Tamás első gyarmatosításának legelső viszonyait homály leplezi, meg lehet a kopároknak látszó sziklák senkinek sem kellettek, s gyaníthatólag a más szorgalmán élődő kalandorok színhelye lehetett, melyre az elszórt várromok is mutatni látszanak. 1671-ik évben Copenhágában egy nyugot-indiai társulat alakult, mely e szigetet, mint lakatlant elfoglalá, s legnagyobbára hollandiakkal telepíté. De mivel ezen társulat, csekély pénz alapja miatt, évenként csakis egy hajót küldhetett ki, mely előbb Afrikában rabszolgákat szedett fel, azokat St. Tamásba vitte, s onnan a sziget természetmányaival rakodva tért vissza Dánországba, — V-ik Christián átadá a szigetet 1685-ben a nagy választó fejedelem történetéből is ösmeretes Brandenburg — afrikai társulatnak 30 évre, azon joggal: hogy a társulat gyarmatosíthasson, és kereskedést ühessen. Ezen intézkedés következtében, a sziget üzlete nagy jelentőségre kezdett emelkedni, mely a kitüzött 30 év lefolyta után is folytonosan megmaradott, a midőn az említett társulat tagjai — mint már dán alattvalók — az addig kifejtett kereskedéseket tovább folytatók.

1764-ben V-ik Frigyes, és 1766-ban VII-ik Christián Dán királyok idejében, St. Tamás kikötője minden nemzetek hajóinak megnyílt, s ezen túl a kicsiny sziget virágzó állapota megvolt alapítva, mely a 18-ik század végefelé dühöngött nagy tengeri harczok korában annál nagyobb fejlettségi fokozatra jutott, mivel akkoron Dánország neutralis helyzetbe volt.

A csak kevésse nagyobb St^a Cruz, 80 □ mértföldnyi területével s 27 ezernyi lakójával, dús termékenysége által a földmívelésre igen alkalmas. E gyönyörű kis szigetnek a gyarmatosulás első év tizedeibe főtermelési czikke a dohány volt, mind addig, míg lakói földjének s éghajlatának előnyeivel jobban megösmarkedve, a dohányt csak nem kirekesztőleg a czukornád mívelésével cserélték fel. A czukornád ugyan is St^a Cruzban kitünő minőségű, s czukortermesztménye jó hírben áll a kereskedés mezején. Czukor és Rum teszi tehát

fő kiviteli czikkeit, melyek nagyobbára az anyaországba, s az egyesült amerikai államokba mennek. St^a. Cruznak, Christianstad-on kívül, van még egy városa: Frederiksstad, a szigetnek nyugoti végén. Mindkettő aránylag csekély népességgel bir, s népének legnagyobb része a 175 ültetvényeken oszlik el, melyek a sziget egész területét magokba foglalják.

St^a. Cruzt legelőbb 1625-be az angolok és hollandiak egyszerre szállották meg, de husz év mulva az angolok kiűzván a hollandiakat, egészen az angolok hatalmába jutott — 1650-ben azonban az angoloknak is engedni kellett a közel fekvő Portoricoból támadólag fellépett spanyol hódítóknak. De még azon év folytatában csakugyan hódítás útján a nyugot-indiai francia társulat birtokába jutott, mely a következő évben, ezen szigetet, több más azon vidéken volt gyarmataival együtt eladta a maltai lovag rendnek. 1664-ben alakult egy új francia-nyugot-indiai társulat, s ez, az akkor élt híres Colbert javaslatára, ugyan azon gyarmatokat visszavásárolta a lovagrendtől; de ezen társulat czélszerűtlen kezelés következtében eladósodván, kénytelen volt gyarmatait XIV. Lajosnak átadni adósságainak lefizetése árába. Azonban a gyarmat az új kezelés alatt sem emelkedhetett, ugy annyira: hogy az 1695-ben teljesen felhagyatott, s népe átköltözött az akkor már nagy virágzás pontjára emelkedett San Domingora. Ezentúl a sziget lakatlan állapotban maradt, mind addig, míg nem V-ik Christian dánkirály 1733-ban a francziáktól 750,000 livres lefizetésével megvásárolta.

Korán, s jóval viradat előtt, mikor t. i. már a matrózok legrészegebbje is kialvva a tengerre szállásnak soha ki nem maradható mámorát; — a Schooner mozgásba indult, s midőn az új bárka lakóinak azon része, mely a hajózás kezelésével nem foglalkozott, fekhelyéből felszeszpetlődék, már jó távolságra hátra maradának St. Tamásnak sziklás halmai. A mely hajó St. Tamásból Barbadosba törekszik, hogy a kedvező északkeleti passatot használhassa, a már leirt két szigetsor közt kell magát tartania, s Antigua szigetének egyik vagy másik oldala mellett elhaladva, a szélfeletti szigeteket jobbra kell hagynia, azontúl egyenes vonalban Barbadoszt megközelítendő.

Felette érdekes a hely, melyen e vonal átvezet, mely nem csak sajátzű kinézésére nézve nagyon figyelemre méltó, de történelmi tekintetben is a közelebbi mult századokban, a legmeglepőbb eseményeknek volt színhelye.

Ez azon hely, mely a spanyoloktól *La calle grande de las virgenes* (a szűzek nagy utcája) névvel jelöltették.

Mint már többször említve volt: az Antillák ékszer lánczozatként terjednek el az Orinocco kiömlésétől a Floridai partokig. E lánczozat közepe táján fekszenek az úgy nevezett szűzszigetek, melyeket Columbus fedezett fel utolsó útjában 1493-ik évben. Ezen alkalommal t. i. a nagy felfedező a helyett, hogy ismét a passátot kereste volna a 29-ik párvonal irányában — mint első útjában tévé, a mely egyenesen St. Salvadorra vezeté a Bahama csoportozatban — leszálla Cap de Verd szigetek felé, s épen azon utat követvén, melyet a kisebb Antillákra szándékozó európai hajók ma is követnek, egyenesen Deseadara bukkant, illetőleg: Dominica, Maria Galante és Guadalupe szigetekre, melyek mind csakis közel fekszenek egymáshoz. Látva a minden irányba mutatkozó sziget csoportozatot, közte nyugoti irányba indult, s így Montserrat, Antigua, Nevis, St. Cristobal, s mind azon szigetek, melyek San Domingo keleti fokáig szakadatlan lánczozatot képeznek, s egynek partjaitól, több más sziget szabad szemmel is látható, mint tündérszerű archipelágus egyszerre feltáruult előtte.

Meglepetve a szigetek és szigetekék tömérdek számától, melyeket Antiguától Culebráig és Vieque-ig elszórva talált, a gyönyörű Archipelagust szűzek szigeteinek nevezé, szent Ursula tizenegyezer követőinek tiszteletére. A széles vízi út pedig, mely St. Tamástól Antiguaig nyulik, s a tömérdek szigeteket sajátzzerű kettős soru csoportozatra választja, és a melynek keletfelőli végét Antigua tündéri pavillonként mintegy berekeszteni látszik — az előbb említett — szűzek nagy utcája elnevezést nyeré.

Bámulatos a gyönyörűen nagyszerű változatosság, mely e szigetek alakzatában mindenként mutatkozik; némelyiknek kerülete lehet harmincz-negyven s több mértföld, míg másnak alig annyi arasz, sőt némelyiknek szikla teteje mint fekete

pont csak alig, s váltogatva mutatkozik a víz színén. A körülötte örökösen pajzánkodó hullám olykor felette egybe csapódva, a szendén felszökellő habbal koronázott kicsiny viztorlatkába (Brandung) játszadozni látszik, mintha a víz a nap sugaraival örökös küzdelmet folytatna a felett: vajjon száraz vagy nedves legyen-e sorsa a mindkettő közvetlen hatása alatti fekete pontocskának, melynek azonban óriási lábai rémitő mélységekben gyökereznek? Némelyike e szigeteknek oly gyönyörű zöld lepelben diszlik, hogy a szemlélőnek lelke is nevet belé, míg más a kopasz sziklák mogorvaságával fordítja aszkóros tekintetét a dús életnedvben tündöklő szomszédokra.

Sajátságos képzetnek tetszhet, de mégis úgy van: hogy e tündéres vidék a szó teljes értelmében egy rendkívül nagy parkhoz hasonlítható, melynek fő és mellék útait víz képezi. St. Tamásból Antigua felé hajózva, épen ezen szigetek közt lévő fő úton kell végig menni, mely mellett jobbról és balról, a szigetek egyenetlen, s különböző kisebb nagyobb csomókba csoportozódnak, s a köztök elhajózó utas méltán egy nagyszerű park fő útján képzelheti magát, melyen haladva, minden távolság hátra hagyásával, egy körültekintésre a csoportozatok meg anynyi felé oszlanak, s számtalan változatosságban lépnek elő és tűnnek el.

E fő útnak szélessége mintegy 40—50 mértföld lévén, a szigetek kétfelől, mintmeganynyi fa, bokor és virág csoportozatok, épen úgy szegélyzik a szűzek nagy utcáját, mint a windsori várkertnek ős fái ama nagyszerű park fő útját. A sziget csoportozatokat egymástól elkülönítő csatornák képezik a mellékes fő utakat, az egyes szigeteket pedig minden nagyságu mellék csatornák és csatornácskák meganynyi kisebb nagyobb sziklás részletekre és virágkosaracskákra szagatják. És hogy a kerthezi hasonlatosságban épen semmi se hiányozzék, vadász, halász, remete házak, dísz épületek s gloriettek helyett, házak, kunyhók, szélmalomok, gyári magas kémények, gyönyörű kicsiny városkák s tornyok kandikálnak ki a fa csoportozatok és virág kosarak dús lombozata alól, melyek mosolyra derítő csínosságban úgy néznek ki, mintmeganynyi, Ischel és Hallstadt vidékén készült svájci épület mintácakák, s kicsiny képrakatok, melyeket szelenczékbe lehetne

pakolni, s úti szekrényünkbe tehetnénk el, hogy hazatérve dísz kirakataink polczait ékesítsék.

A szigetek némelyike alacsony, s csak kevésbé emelkedik a víz színe felett, míg másoknak magas hegy csúcsai a felhőkben tűnnek el, s mint rémitő vulkánok, setét öbleikből néha magasan kanyargó füst oszlopokat szórnak a fényes ég boltozata felé. Némelyikének dús lombozata felülmul minden, az előtt látott növényi életről való fogalmat, míg egy másik, teljes kopárságában a lakatlanság örök csendjében szűnyad. Itt egy diminutiv szigetke a tropikusok egyes obeliskjének, a pompás pálmának talapzatul szolgál, míg másnak kopasz szikla tetején, szoborszerű mozdulatlanságban egy nyugot-indiai pelikán ül, mely éjeli szállást keresve rá szállott. A látvány rendkívüli nagyszerű, sajátságos, s szépségben a természetnek remeke, melyhez hasonlót tán csakis a déli-tenger tud felmutatni.

Igy St. Tamás szigetét elhagyva, jobbra St. Cruz, balra St. Juan d'án gyarmatok zöldelnek. Odább, a bal oldalon Tortola angol gyarmat vad tekintetű sziklái emelkednek ki az antillák tengereinek indigó kék mély vizeiből. Még odább St. Martino, Saba, — jobbra — St. Eustaquio kicsiny szigetek, s az utobbitól csekély távolságra a gyönyörű St. Cristobal (angolul közönségesen St. Kitt's), melynek közepén emelkedő, s a hosszuzad szigeten végig nyúló vulkán természetű hegláncz alján, az eleven zöld színben viritó czukor ültetvények csak nem a tenger széleig terjednek, s a melyek felett áttekintve, a déli láthatár, az ehez nagyon közel fekvő Nevis sziget magas kupjában látszik végződni.

Hej kegyes olvasó! mennyire nem lehet csak gyanítani is a mi éghajlatunkban milyen lehet egy valódi szép éj? de ez nem is lehet másként; mert itt nincsenek meg a rendes passátoknak épen anynyira gyöngéd mint remekelő ujjai, melyek az örök boltozat kék lemezét fényezzék, s szabad szemnek is láthatóvá tegyék azon kisebb rendű örtüzek némelyikét, melyeket homályosabb természetű légkörünkön át, csakis fegyverzett szemekkel észlelhetünk. Midőn a szűzek nagy utczájának zenithjéről a nap alá száll, s felhő glóriában dicsőülnek fényes nyomai, — melyek domboruló függönyzetében az elandalodott fantázia mindennemű állatok, szörnyek, sziklák,

várak alakját kiösmerni képzele, — a rohanva érkező éjnek gyors közeledtével, épen oly hirtelen gyuladnak meg a végtelen természet örök lámpáinak milliói felettünk. Miután az éjnek teljesen beállott sötétje e gyönyörű tengerek hullámaira nehezedik, a tenger sem késik saját csudái tárát megnyitni. Fény szikra özön követi a gyorsan haladó hajó nyomát, mintha maga, a tűznek legnagyobb ellensége, az erős surlódás hevé-
től lánggra akarna gyuladni. Olykor ezen szikrák mintha összpontosulnának, nagyobb fény golyót képeznek, mely nagyobb mélységben s hosszabbacska ideig látható, mintha Göthe classicus Walburgis éjének homunculus-a a mélységek szellemei körébe sietne világosságával. Sajátságos a mély sötétség, mely a keleti fél íven mutatkozik, míg a nyugoti ív az elmerült nap távozása helyét fáradt fénynyel jelöli. Majd az éj királynéja mutatni kezdi halvány homlokát, s midőn királynéi fürdőjéből ki lépik, szende sugarai mint számtalan apródok milliói arany szövetti szőnyeget teritenek a játszai hullámokban redőzött kristály szőnyegre, melyen méltóságteljesen kezdi emelkedő sétáját az éj királynéja. Lassankénti emelkedésében andalító fényt terjeszt maga körül, melyet a szüntelen változó hullámzat milliom tükrözésekben ad vissza. Közeledte azonban a tenger phantomait lassanként elrebbenti s homunculus az át nem fürkészhető mélységek ölébe bocsátkozik.

De úgy tetszik inkább, hogy csak a színhely változott; a phantomok a magosba költözni látszanak, s a nagyszerű Walburgis éjnek csudái sietnek az éj királynéja kíséretéhez csatlakozni, a számtalan futó csillagok tiszszerezett igénybe veszik a homunculus-nak ügyességét, melyek némelyike mint dús szikrázatu röppentyű az égnek fél boltozatán lövell át, s gyakran mindenféle színű szikrákba pattan szét.

Tűzijáték ez, olyan, milyent semmiféle tűz művész a világon nem utánozhat, s a dicső látmánytól nem képes megválni a bámulástól elnémult utazó. De menyynyire feszül figyelme a midőn a végtelen síkságok felől sohajokat hallani képez; eleinte valóban nem is kételkedik, hogy azok valamely szorongott szívnek néma kiömlései, de csak hamar erősödik a hang. Valamely úszó lény élénk fuvásához kezd hasonlítani, mely az orrába tolult vizet kifujja. A hang mind inkább

növekedik, míg végre csak nem sűvöltésbe megy át, s ekkor mindenfelől vigan játszadozó, ugráló nagy halak (Delphinus-Phocaena) seregétől van körülvéve a hajó, melyek tompa orrukat a vízből kiemelve, megannyi vizsugárt lövelnek fel, a porrá fújt viz számtalan átom csöppjeiből alakult gőzszerű sugarak a szivárványnak minden színeit adván viszsza a tiszta holdvilágnak megtört sugaraiban.

Az ilyen szuszogó és püfögő sereg határai elláthatatlannak, elhaladásuk 10—15, sőt több perczig is eltart, az egész sereg ugyanazon egy irányban halad, elhaladtával a sűvöltés gyengül, lassanként távozik, csak a fuvás hallik már, s végre a mint jött csendes sohajba enyészik el.

Lehetetlen ilyen éjeken át a hajó födelezettől megválni, s többnyire az éjféli utáni hús fuvalmak előpostái már jelenteni kezdék a látvány változtának közeledtét, a mikor még az is, ki e látványban számtalanszor gyönyörködék, a kevéssé enyhítő tropikusok alatti forró ágyat felkeresé.

A kicsiny Nevis szigetet, alig 5 mértföldnyi széles csatorna választja St. Cristobaltól, s bárha nagyon kicsiny, kinézése felette szép. Közepét a felhőkbe emelkedő hegy csúcs foglalja el, melyet a tropikusok legszebb zöldje környez.

Ezen útát egy jó gőzös — mint a melyek a West-India, Mail, Steam, Ship Comp. gyönyörű hajói, s a melyek rendesen havonként kétszer körutat tesznek e szigetek közt — alig 24 óra alatt megteszi. Ki ezeket választja utazására, ugy szólván át rohan e földi paradicsom között, s úti könyvvel kezében egy panorámát szemlélhet, melyet tömérdek utazó élvezni szokott a Rajnán Mainztól Kölnig. A ki hiszi hogy ez is útazás, annak gyors és nagy felfogási tehetsége bámulni való, vagy mi? — de a ki ily nagyszerű felfogó tehetséget magában nem érez, ne vesse meg a szerényebb vitorlást, mely bárha sok természeti akadályok miatt lassabban halad is, sőt meglehet olykor egy-egy szeszélyes szél csend alkalmával, olyan leszsz, mint serpenyő, melybe sülni és kirántatni fog talán az utazó, mint beefsteak vagy rántottcsirke, — keressen enyhülést miként lehet, de ne irtózzék a testi szenvedéstől, mert ha kedveli az utazást, szenvedése bőven jutalmazva leend. Aztán ha amott valahol a tündéri virág kosarak tömkelegében hajójának vászna,

mint száradni terített ruha hanyagon lelóg, kevés számú úti társa ugyan azon enyhelyet keresendi magunkal, s az ilyenkor keletkező beszélgetés közben nyert felvilágosítások tanulmányul szolgálандnak. Ilyenkor ehez hasonló pár beszédek keletkeznek:

„Gyönyörű vidék ez, s méltán földi paradicsomnak nevezhető!”

Nem csekély meglepetésére az idegennek a felelet eként hangzék:

„Ha sido caballero, csak volt uram! húsz év előtt kellett volna hogy ön ezen országot lássa, a midőn a vidámság s vendégszeretet jóléttel s gazdagsággal párosult.”

„Ebbe úgy látom most sincs hiány e bájoló szigetek közt.”

„Csak árnyéka ez annak a mi volt. Az oktalan, tudatlan idegen philanthropia (La ignorante y stupida philanthropia estrangena) semmivé tévé egykor boldog hazánkat, a nélkül hogy annak is hasznára lett volna, kinek javára czélozott.”

Ismét a négerekre czélzás! Mégis szörnyű itt a fajbéli ellenszenv, ámbár igaznak marad mindenesetre, hogy a szabad néger állam látása nem igen alkalmas arra, hogy az idegenbe is jó véleményt keltsen a néger faj iránt, azonban az igazat megvallva, ha utánna vagy előtte valami más, a fejér faj keze alatt lévő gyarmatot látott, előre fogamzott jó véleményének képzelt foka nagyon lefog hangoltatni, s ha St^a Cruznak látogatója képzelné fogja, miszerént San Domingo is fél századdal az előtt olyan formán nézhetett ki, érezni fogja azon megvetésnek keletkező csiráját, melyet az amerikai fejér a néger irányába érez.

„St^a Cruz szigeten valóban nem tapasztaltam, hogy a gazdagság s vendégszeretet hiányának csak árnyéka léteznék is.”

„S pedig mégis úgy van uram, ámbár St^a Cruz némileg kivételes helyzetben van. Ott a rabszolgaság egészen eltörölve nincs mint az angol gyarmatokon, hanem európai philanthropicus kormánya azt már csak nem nominálissá tette atyáskodó intézkedései által. Ez meg lehet épen anynyira rossz hatással nem is lett volna, ha meg nem feledkezett volna a tulajdonosok kármentesítéséről. A dán kormány régebben

hozzá kezdett a négereknek felszabadításához mint az angol; lassanként a tulajdonosok jogait korlátozó, de az ez általi veszteség kiegyenlítéséről nem gondoskodék, s ez által a termesztés megdrágult ott is. Hozzá járult ehez a cukornak megócsulása egy felől, más felől az európai vámok felemelése, kivált a mióta ott a répa cukor termesztés keletkezett. Mind ezeknek következtébe sok ültetvényes családok, kik az arany idő korban adósságba jöttek, terheiktől menekülni nem tudván, csőd alá jutottak, s elszegényedve eltávoztak egykori fényezésük színhelyéről. Más vagyonosabb családok pedig megúván a sok alkalmatlanságot, s látván a régi társadalmi viszonyok enyészetét, birtokaikat eladták, vagy bérbe bocsátották, menekültek tőle miként lehetett, s vissza költöztek Európába. Ha ön több napokat töltve St^a Cruzban, azt bővebben megtekinthette volna, sok olyan ültetvényt látott volna, melyen a jólét helyébe a pusztulás vas kezének nyomai már látszanak. Hanem' ismétlem St^a Cruz kivételes hely e szigetek közt, mert az egész nagyobb tulajdonosok birván, minden részecskéje mivelés alatt van. Majd ha a véletlen önt az angol gyarmatokra veti, azok némelyikén lesz alkalmá látni, miként indultak azok viszeza a barbarizmus felé, s kiszámítani épen nem bajos az idő pontot, mikor szállanak azon fokra, melyre San Domingo már rég eljutott? Ki halt már azokról csak nem a hajdani anyagi s társadalmi jólét, de legalább az angol kormány kármentesíté az ültetvényeseket, s eként kibékölvé az európai philanthropusok oktan elveivel, oda hagyák a szigeteket, s veleik távozóék a szigetek jóléte is. A ki még most is ott van, csak azért van, mert szűk környülményei oda bilincselve tartják, melyektől mihent szabadulhat valamelyik, meggy rögtön, haladéktalanul. Semmivé vannak téve a hajdan gazdag angol birtokok uram, s köztök leginkább az, a melyik a leggazdagabb volt, Jamaica. Húsz évvel ez előtt hire se volt a koldusnak e szigeteken, meg kell nézni most mit talál az ember? a dús föld lakóinak nagyobb része koldús már az angol szigeteken, melyek nagy számából tán csak amaz ott egyedül kivehető."

S ezzel a már nagyon megközelített gyönyörű Antigua-ra mutatott, melynek elszórt gyönyörű ültetvényes lakai angol

gondossággal megválasztott s ápolat fekvésökről anynyira meghívólag tekintenek le a fölséges Archipelagusra.

„Ez is — folytatá az elkeseredett historicus — „csak annak köszönheti jólétét a minek St^a. Cruz, tudniillik: hogy az egész nagyobb birtokosok kezében van. Szabad föld egy talpalatnyi sincs rajta. A sziget néger lakóinak dolgozniok kell, mert élni kell, s higgye el ön: a menyinyi angol sziget e vizekben van, sehol olyan jó állapotban a négernek nincsenek, mint épen itt, hol a szükség őket munkára kényszeríti. A néger csak akkor dolgozik, ha rá kényszerítették ostor vagy a szükség által, hol valamelyik e kettő közül háta megett nem áll, ott a néger nem dolgozik.“

„Ej uram, nagyon is rossz véleménynyel vagytok ti e földön átalába a szegény négernek irányába, s szinte lehetetlennek kell hinnem, hogy épen anynyira idegenek legyenek minden igyekezeti ösztöntől.“

„Ilyes észrevételeket hallunk mindig önöktől európai urak, kik azt képzelik, hogy a fekete faj is épen oly ember, mint Európának szorgalmas köznépe, mely azonban — megjegyezve legyen — fejér, s nem pedig néger faj. Van ugyan a néger faj közt is kevés, nagyon kevés, ép annyira dicséretes kivétel, gondolom hallott ön St. Tamásban de Castro urakról? ez a ház alkalmasint a legtehetősebb St. Tamásban s nagy tekintéllyel bír, pedig színesek. Imitt-amott a szigeteken találhatik egy-egy ilyen is, ki felül emelkedve faja tunyaságán s tevéketlenségén, nagy vagyonhoz s tisztelethez jutott. De alkalmasint mindnyája vegyített vérű, s ilyen kivált helyzetbe tisztá néger tán egy sincsen. Legsajátságosabb az, hogy e szép példák sem szolgálnak tanuságul a néger fajnak, egyenes jeléül annak, hogy szorgalomra s civilizációra alkalmatlan.“

„Különös dolgokat mond ön nekem uram, mint ha végre azt kellene el hinnem, hogy a néger nem is ember, pedig gondolkodik mint a fejér, s gondolatit szavakba foglalja épen úgy mint mink.“

„Európában beszívott elvek szerint nincsen miért a tárgyról vitatkozni. Kegyetek Európában többet hisznek a teoriának, mint kell, s a praxist csak melleseges dolognak tekintik. Azt hiszik, hogy a logikai következtetések megdönthetetlenek,

mi amerikaiak épen az ellenkezőt hisszük, tudniillik: a mi gyakorlatilag igaz, az ellen a theoria s logikai legszabályosabb következtetések nem hogy érvénynyel bírnának, de a legnevetesebb bolondságok a világon. — Egyébiránt ha ön hosszabb időt töltend e vidéken, ha meg látja a spanyol gyarmatok valamelyikét, — hol a rabszolgaság a maga teljes mértékében fenn áll — meglátandja az Egyesült-státusokat, s mindenütt figyelemre veszi a rabszolga és szabad négerek állapotát, előre jövendölöm önnek, hogy sok megdönthetlennék képzelt elveit nevezetesen meg fogják ingatni a tapasztalandó tények.“

Ej, ej, megint egy negrophobus, s mindég csak ez, a menynyi ide való szülöttel találkozunk. Igaz, hogy a külszin mellettök szóll, hanem várjunk, még csak véleményt se mondjunk, míg a hosszabb tapasztalás bővebben meg nem ösmerkedtet a tárggyal.

Antiguat balra tartva, Guadalupe felé mutata a gyorsan haladó schooner fekárbocza. Jobbra egy mogorva kinézésű lakatlan sziget sziklái emelkedének ki a vízből, ez Redonda volt, melytől kevés távolságra Montserrat kicsiny szigetnek szörnyű magas csucsa a fellegek homályával volt elborítva. A hegy oldalokra felnyúló eleven zöldség a kis szigeteknek jó mivben létéről tanuskodék, melyet a lenyugvó nap utolsó sugarai gyönyörű világításban tüntete elő.

Másnap reggel a felkelő nap előpostái, Guadalupe vulkánja közelében köszönték hajónkat, ismét azon sajátyszerű látványok egyikénél, hol a tengerek özönében fürdő föld, szinte kezét nyújtani látszik a kék boltozatnak, s ez etheri lágy karral, redőzött felhő képében fogadja a reggeli köszöntésre magasra fel nyújtott durva jobbot. Elő tünteti ismét ama rendkívüli légviszony különbséget, hol a lichenek mérséklett légköréből, csak nem percznyi rögtönséggel a kávé, czukornád, a cocus és mimosa cornigera vidékeire szálltunk. E szigeten ugy látszik nem csak a cultura, hanem az eredeti ős természet is teljes erejében mutatkozáék. A magos hegység alljában nagyszerű őserdő látható, mely a vulkán oldalain a magasabb régiókg felnyulik.

Guadalupe szigetet elérve, az utazás a szél feletti szigetekon kívül, a nagy tenger felől történék. A szigetsor tehát

jobbra marada, s szél kedviért mindinkább a nagy tenger felé esék utunk iránya. A csekély emelkedésű Maria Galante körvonala alig vala látható, s estvére Dominica-nak magas szikla hegyei csak könnyű felhő formában voltak kivehetők a távolban.

O minő fölséges utat hagyánk hátra! melynek szépségeit leírni egy Byron tolla sem lenne képes. Az emlékezet mint tündéri álmot varázsolja vissza ama viz labirintusnak millio csudáit, a földnek egyik fő ékszerét, nevető zöldjével, mogorva szikláival, fellegekbe olvadó hegyeivel, vulkán csu-csaival, gyönyörű regényes bérceivel, gazdag termékenységgel elöntött völgyeivel, s diszitményszerű kis városaival, melyeknek sokszerű változatossága kellő ösmertetésére valóban szegény a nyelvek leggazdagabbika is. De ugyan ennek története is egy vonallal sem kevesebb regényes, mint természeti szépsége, s a legtermékenyebb regényes szellem tollának bővebb anyagot nyújthatna, mint tán bármely ösmeretes pontja a világnak. Sőt tán méltán mondhatni lehet, hogy legegyszerűbb történelmi leírása, regényességben vetekednék az ösmeretes minden regények legmeglepőbbikével. A 16-ik század kezdetén a népvándorlások hódító s irtó harcainak volt az színhelye, hol a caraibok népének elkelte tűnni a hatalmasabb fejr faj rohamai elől. Ezek legyőzésével, a külömböző honok megannyi fejr népei egymás közt folytaták az uralom feletti harcot. E közben keletkezett az épen anyyira regényes mint félelmes boucanier-ok portyázásai, mely czimboraság az elsőbbség felett egymás közt veszekedő minden népek vegyitékéből keletkezett, s bárha eredeti félelmes egybealakulások 1813-ik évbe megis szűnt, a midőn akkori vezérok Lafitte a rendes polgári életre vissza térendő, az amerikai egyesült államokkal Anglia ellen szövetkezett, mégis e szabad kalandorok maradványai még maig sem tűntek el egészen a nyugot-indiai vizekről.

Századunk elején Anglia és Franciaország között folytatott makacs háboruzás ideje alatt, Nyugot-indiának szigetei ha nem is épen oly nagyszerű, de annál regényesebben dühös harcznak valának színhelyei; az olykor bekövetkezett europai

csend vagy szünidő alatt is, ott a legnagyobb elkeseredéssel, szünetlen kés harczot folytattak a francia korzárók. Nem hiányzott ott egy nagyszerű Bartolomeusi éj is, a midőn San Domingon a francia gyarmatosok oly vadálatszerűleg kiölettek. A nagyba folytatott csempészet, s rabszolgákkal kereskedés pedig mai napig is kalandszerűséggel árasztják el Columbus dicsőségének színhelyét.

De már közeledni kezdünk azon szélességek felé, hol a két ellenkező passát egybe találkozásának csendjei a szeleket szeszélyesíteni kezdik. Gyakori ellenkező fuvalmak, s hosszabb rövidebb ideig tartó szélcsendek a vitorlás hajóval gyakran bosszantó játékot üznek, s nem csuda ilyenkor, ha a rajta lévő útas elkeseredett unalmában fölkiált; éljen a gőz, pokolba a vitorlával, s keresi az ember a mulatságot, vagyis idő ölést a mint lehet. A tengeri hosszadalmas időknek is megvannak saját mulatságai, ilyen főként a halászat, mely nem csekély mértékbe jó segítségére az idő rövidítést óhajtnak.

Nem kevéssé meglepő dolog a tengereken, mennyire szeretik a halak némely fajtái követni a hajót gyorsan haladó útjában. Valószínűleg épen azon okból mint a madarak, t. i. a hajóról ledobott, vagy lehullott falatok felszedése seregelteti őket a kíséret alakítására. Némely halai a tengernek nem csak kíváncsi tárgyai a hajó konyhájának, de alakjuk s színök végett is figyelmet gerjesztők, melyeket közelebbről láthatni, bizonyosan vágyani fog bár mely tengeri utazó. Különösen két hal mutatkozik a nyugot-indiai tengerekben legszámságban a hajó kíséretében; egyik az úgy nevezett Bonito (Thynnus, Coretta és pelamys) színe kék és veres, és a Dorado, (Coriphaena dorado) színe sárga zöld tarkázattal. Az utóbbi kivált fényes színeivel száz látnyi mélységre is észrevehető. Alkotása nagyon csinos hosszukás, karcsu, s hajlékony; gyors mozgulataiban csillogó színváltozásokat mutat, s különösen finom eledelt nyújt a hajó asztalára, mely végett aztán ritkán is kerül ki a veszélyt ha a hajó közelében mutatkozik.

A halászat kétféleképen történik; horoggal és szigony-nyal; a horog alatt nem kell azonban olyas mit érteni mint a

milyenek szárazsi horgászatnál vannak használatba. Hajón nagyon hosszú, 50—60 ölnyi, erősöske zsineget használnak körül belől olyant, mint a milyet, zászlók felvonására alkalmaznak a hajókon. A zsineg réz-sodrony fonatba végződik, melyhez jó erős horog van erősítve. A horogra csinált repülő halat akasztanak, melyet a matrózok nagy ügyességgel tudnak utánozni, s ezzel a horog lebocsáttatik a hajó menetelének vizébe. Ha a hajó gyors haladásban van, nem késik a dorado a számára vetett törbe harapni. Fennakadása hamar észrevehető, a nagy viczkándozásról, csapkodásról, melyet a hajó nyomába pezsgő vizvonalban tesz. Némelyike négy lábnyi hosszúságú is lévén képzelni lehet nem kevéssé könnyíti, a hajó szakács gondjait.

A gyönyörű színezetű finom halak azonban nem csak a hajó hátuljánál tartózkodnak, hanem mindenfelől vigan játcsodoznak körülte s alatta. Különösön észrevehető, hogy némelyik a hajó előtt órákig eluszik, a hajónak egyforma gyorsaságával, mintha mozdulatlanul oda lenne szegezve. Ilyenkor a hajónépének egyik gyakorlottja szigonynyal kezébe kiszáll a hajó orrán előre nyuló, árboczának lánczozata közé, s lesbe áll mint a vadász, ki a vadnak járását ösmeri.

A tengereni halászat ezen neme sokkal érdekesebb az előbbinél, s nem csak az idegen de a hajónépe is élénk figyelemmel kíséri. A szigony, a már nálunk is ösmeretes alakot viseli, s mint itt, több jól kihegyzett ágakba végződik, melyek mindenike visszafelé fordított szakállal van ellátva. Nyele rövid, legfelyebb 7—8 lábnyi, s vékony hosszú kötéllel van ellátva, mely nem a nyél végéhez, hanem a szigony vasához van kötve. A szigonyozás erős lökéssel történik, mint hajdan korban a dárda lökés, s a törököknél a dzsirid-ezés történni szokott. Az ügyes kéz ritkán hibázza el czélját, mely csalhatatlan eredmény képes aztán elhitetni az idegennel, hogy az egész működés csekély ügyességet igényelhet, s valóba egész elbizakodottsággal megpróbálja a nagyon mulatságos időtöltést. Mivel már meglehetősen belejött az ilyen accrobátai műtételbe a feljebb említett oknál fogva, kiül, s kevés időteltével már mutatkozik is az alkalom ügyessége megpróbálására. És —

vizz — bele süvölt a vízbe a szigony. Szigony és hal, egyszerre mint villám eltűnik. Aha meg van! szemeivel látta hogy találta a halat. Huzza örömmel visszafelé a kötelet, de nem rángatózik, nagyon lomhán s vontatva jó. Csak hamar felbukkannak a szigonynak vékony ágai és pedig — üressen — mint egy gunyolódva az egyebet várt szemek elejébe. Üres biz az! no mind egy, próbáljuk meg ismét. Ni ni! de szép bonita — vizz — hasonló eredmény, s tizedszer is, huszadszor is ugyan az, míg végre a kuporgástól, kapaszkodástól, fáradtan, izzadtan, s a nap hevétől elégetett háttal, unatkozva hagyja félbe a hasztalan törekvést, s tér vissza, a már izletesen párolgó halon tölteni bosszuját, hol a diminutív szigony villa képébe, nem oly könnyen hibázza el a czélt, a tálban.

Mentől inkább közeledünk az egyenlítő felé, annál meglepőbbek lesznek a gyönyörű éjeknek csudái, melyek naponta újabb meg újabb azelőtt nem ösmert égi jeleket tüntetnek előnkbe. A nagyobb csillagok más forma csoportozatokba alakulnak. Némely különös sötétségbe burkolt terek felettébb sajátságos kinézést adnak a déli égbörnek, míg más helyeken ismét fénylő homály foltok (nebulae), a téj út világosságával vetekednek. Nem szükség csillagászatba avatottnak lenni valakinek, hogy képes lehessen e sajátságos új kinézésű égboltozat szépségeit méltányolni. Tetszeni fog az annak is, ki ama mély tudomány titkaiban merő avatatlan, s csak mint utazó, más vidékek szemlélésében gyönyörködik. Mert valamint a tropikusok növényzetének s bennszülött népének látásával mindjárt érezzük hogy földünknek mérséklett vidékeiről eltávoztunk, úgy a déli égbör szemlélésével a legtanulatlanabbnak is észre kell vennie hogy más hemisphaeriumon van.

Hiába keressük itt a gönczöl szekerét (Ursa major) a poláris csillagot; vagy Cassiopeját; az egyenlítő felé közeledtünkben ezek lassanként a tenger színére hanyatlanak, s végre elmerülnek. Sajátságos érzés futja át keblünket, a midőn a gyermekkorunktól ösmert constellatiókat eként egyenként letűnni látjuk. Semmi más, sem az útba eltelt hosszú idő, sem a számítás által pontosan kimutatott távolság, nem képes annyira és oly élénken eszünkbe juttatni a nagy távolságot, mely honunktól s ott maradott kedveseinktől elválaszt.

Igy a letűnt régi ösmerősök helyett lassanként kiemelkedik ellenkező irányban ama nagyszerű csillagzat, a hajó, a gyönyörű Skorpio, s végre a déli égkoronája a nagy kereszt, melynek négy, első rangu fényes csillaga egymással átellenben keresztben áll, s legalsóbbika a déli sarkponthoz legközelebb esik. De koránt sem oly közel mint poláris csillagunk az északi sarkponthoz, s ennél fogva valósággal poláris csillag nincsen is a déli félkörön.

A déli ég csudáinak látása nem csak egyedül az idegent lepi meg, hanem az olyanok is, kik hosszú útjaikban gyakran látják, különös érdeklődéssel lesik a csillagzatok felmerülését. Kivált a nagy kereszt feltűnése élénk benyomást tesz rájuk, melynek kisebb nagyobb elhajlásából minden idő tájban éjen át, bámulatos pontossággal megtudják az időt mondani, s legfeljebb csak percekben hibáznak.

Végre egy reggel hét és nyolcz óra közt déli irányban mutatkozni kezd az azon bizonyos, eleinte alig egy pár hüvelyknyi durva fekete ólom vonás, melyet egy párszor látva, hozzá szokik az ovatatlan szeme is, hogy abba a száraz földet kiösmérje. Barbadoshoz közeledünk, az angol gyarmatok egyik nevezetesebbikéhez, mely hajdan híres volt ültetvényeiről, gazdagságáról, s vendégszeretetéről, most — azt mondák — vége ennek is mint a többi angol gyarmatoknak, no de lásuk miként néz ki most.

XIV. Fejezet.

Barbados. — Bridgetown. — A sziget belseje. — Ültetvények. — Partvidék és földök. — Földmívelési czikkek Nyugat-indiákon.

Barbados nem birván magas hegyekkel mint több szomszédai, nem nagy távolságra látható a tengerről, s miután a már ösmertetett vastag ólom vonás forma barna vonal mutatkozik a láthatár szélén, kedvező gyorsaság mellett, csak

hamar kidomborul a vízből. Az irány, melyben megközelítők, északi partjaihoz vezetett, melynek, a parthosszában elterülő, tán egypár mértföldnyi szélességű rónasága, rögtön emelkedni látszó, de csekély magasságu hegylánczba végződik. Nyugoti pontja — mely *cave point*-nak neveztetik, hirtelen emelkedik ki a vízből, de csak csekély magasságra, alig 40—50 lábnyira, s innen, a sziget hosszába nyuló hegyláncz gerinczet, egymás felébe emelkedő felsíkok, lépcsőzetes alakban váltják fel a sziget legmagasabb pontja felé. Barbadosnak legmagasabb pontja azonban csak kevéssel emelkedik magasabbra 1000 lábnál, Barrallier tengerész parancsnok mérése szerint 1147 láb a tenger színe felett. Az emeletekben mutatkozó alakulás óriási erődtívenyekhez hasonlít némileg, s az egymás felébe emelkedő *escarp*-ok homlokzatain mély rovátkok mutatkoznak, melyeket a lerohanó vizek véstek beléjük, s úgy néznek ki mint megannyi ágyú rései az óriási erődnék.

Körül hajózva a nyugoti pontot, a part ismét alacsony és homokos lesz — a milyen Barbados partjainak nagyobb része — s hogy az itt olykor rendkívül viharos tenger, a laza képletű partokban nagy rombolásokat nem tesz, annak csakis az az oka, hogy megvédéséről maga a természet gondoskodott, működésének legrendkívülibb egyike által, t. i. ama piczinyke állatok milliómainak bámulatos munkássága által, melyek a világ vizeiben a méheket képviselik, a polypiferák által. Ugyanis Barbados csak nem egészen korál gyűrűvel van körül övezve; hanem kegyes olvasónőim nehogy azt képzeljék, hogy ama veres klárisról van itten szó, a melyből faragott gyöngyök, oly gyönyörűen ékitik hófehér nyakukat, s nehogy reám fogják, hogy valamely óriási kincsnek lennék feltalálója, melyre Barbadosban órral bukkantam. A veres kláris egészen más fajú terméke a tengernek, s tulajdonképen nem is nevezhető ugyan azon névvel, mint ama végtelenül mesterséges óriási sziklák, melyek csak nem minden szigeteket a tropikusok alatt, sőt a continensek partjait is környezik, s a melyeket bizonyos ázacsok miriádjai oly bámulatos módon építenek a tenger vízből kiválasztott mészköves részekből, valamint a méhek a sejtüket a növények mézgájából, de a melyek gyönyörű szerkezetők — alakjoknál fogva, inkább csak szem-

gyönyörködtetők, mert puha törekenységük alig engedné meg, hogy azt csiszolni, vagy belőle valami ékszer faragni lehessen.

Bridgetown, a szigetnek fővárosa, s főkikötője, a sziget déli oldalán fekszik. A tenger felől érkezőnek közelítőleg sem mutat oly kellemetes látványt, mint bár melyike a már említett nyugot-india kikötő helyek közül, mindazonáltal kinézése nem épen érdektelen.

Az előtte elterülő kikötő egy terjedelmes hosszudad öböl, melynek partja hosszában terül el a város, s annak kanyarulásait körül belől két angol mértföldnyi hosszúságban követi, szélességben pedig a víz partjaitól befelé alig fél mértföldnyi tért boríthat el.

Bridgetownnak délfelé nyuló vége — tehát a tengerről érkezőnek jobbra — terjedelmes épületekbe végződik, melyek a szélfeletti angol gyarmatok fő katonai laktanyáit foglalják magukba. A városnak északfelé nyuló épület sorozatát pedig egy erődtvény zárja, mely a kikötő felett uralg. Az e két végpont közti tér a városnak tropikus fák lombozatával vegyített, s árnyékolt házsoraival van betöltve, melyeknek felébe elszórtan óriási pálmák bokréta szerű koronái magasan emelkednek. A tropikusoknak ezen kiváló óriásaival vegyűlten, terjedelmes egyházak tornyai, megannyi feltűnő pontokat képeznek, s egymással mint egy vetélkedni látszanak, míg a kikötőben horgonyaikon nyugvó számos hajók közt, jövő menő, kisebb nagyobb ladikok; csónakok, dereglyék, az egész panorámának élénk tekintetét kölcsönöznék. A várost csekély magasságra emelkedő dombok, halmok környezik, melyekről a rajtok elszórt, angolos csinosságban diszlő egyes lakok, gondosan ápoltságok és csoportozatok közt tekintenek le a tengerek síkjaira, a távolabbi háttér pedig, kissé emelkedettebb hegységbe végződik.

A St. Tomásból jött Schoonernek több napokig tartó dolga lévén Bridgetownban, alkalom kínálkozék Barbados megtekintésére, de mivel a tovább utazás ugyan ezen hajón vala folytatandó, nem volt miért róla leköltözködni, s a városnak valamely szalodájában lakást venni. Az éjeli hálás a hajó kicsiny, de csinos cabinjában sem lehetett sokkal kényel-

metlenebb mint a szaloda szobájában, izzadt az ember az egyikben épen úgy mint a másokban, sőt vizen a tengeri lég frisebb volt, aztán hosszú útra kelt egyénnek — kivált ha még az is bizonytalan hova fogja sorsa vetni — soha sem árt, mindenben a miben csak lehet, erszényével kiméletesen bánni.

A nappalt úgy is parton lehetett tölteni késő estig, s ha e csekély terjedelmű szigeten kirándulásokat akar tenni, egy pár óra alatt egyik, vagy másik végéhez lehet Bridgetownból érni. Ezen előintézkedés mellett tehát, megérkezés után — mely déltájban történt — ama bizonyos, csaknem ellenállhatatlan vágygyal, mely nem csak az ujoncz tengeri útazót, de a professionatus tengerészt is a szárazra vonz, partra szállánk az épen oly derék mint elmés útitárssal, ki a hajó tartalma felett teljhatalommal rendelkezni látszott, s ki ezentúl Don Alvarez név alatt fog e munka során előfordulni.

Az érkezőket egy csomó szemtelen ácsorgó néger fogadá, kik a kiszálló helyen szembe állva az érkező ladikkal, kicsinyre szorított tömött félkört alakítanak, melyből minden magasságban, a gyerektől a hatlábnyi suhancz magasságáig, majomszerű fekete arczokról, vereshagyma nagyságával vetélkedő szemfejér párok kíváncsian pislogának az érkezők elejébe, alig engedve annyi helyet, hova kiszállani lehessen. Sőt mintha eszük ágában se lett volna, hogy a kiszállóknak rést nyissanak magok közt a tovább mehetésre, míg nem Don Alvarez határozott hangon felszólala: „let us pass gentlemen“ helyet uraim! azonban erre is csak vontatva engedének csekély rést, melyen féltolongás közbe át lehetne haladni a korom fekete lombozatu eleven gyepүн, melyen virág helyett szép nagy vereshagymák diszlettek, melyek az érkezteket még csak futólagos tekintetre sem méltatták, hanem a pislogó vereshagymák még mind a ladik belsejére valának szegezve mind addig, míg végre csakugyan meg kellett róla győződniek, hogy semmi vinni való podgyász hátra nem maradt, csakis ekkor méltóztatott az egész társaság a vereshagymákat mély megvetés kifejezésével az elhaladt, s egy csomó néger koldustól ostrom alá vett idegenekre fordítani, s lomha mozdulatokkal oszlan, mely a Port au Prince-i népre élénken emlékeztetett.

Ritka eset lehet az, hogy a tengerről érkezett, partra szállásának első perczeiben evésre ne gondoljon; mert lehet a hajó asztala bár mennyire jól ellátott, úgy tetszik: hogy ismét a földet érintve, még a szak embereinek is jobban izlik egy pár friss tojás s egy jó beefsteak a szárazon; az pedig, ki többnyire tengerkórsággal bajlódik, úgy szólva az edelt nem is élvezi egész útja alatt; és mivel a partra szállással többnyire rögtön meggyógyul álbetegségéből, mindenekelőtt hatalmas ürességet érez rendes állapotra jutott gyomrában.

Don Alvarez — úgy látszik — nagyon jól ösmerte a helyet, mert alig egypár percnyi határozott menetel után, egy alkalmas angolos szerkezetű vendéglőbe lépe, mely bárha terjedelmére nézve koránt sem olyan mint a St. Tamási, igen jó karban létével jó benyomásu ajánlkozással fogadta az idegent, s egy jó angolhoni tavern-re emlékeztetett. A tiszta terítékű asztalra igen jó friss tojásokat, vajat, finom halat, s egy nagyon jó kinézésű beefsteak-et rakott egy gyapju haju barna pinczér. Mindennek meg volt adva sava bors a mint angolos konyhánál szokásos, csak hogy a vaj meglehetősen avas, a beefsteak pedig annyira szijjas volt, hogy egy pár falat állcsontjaink izomzatát teljesen kifárasztá. Sajátságos dolog az a tropikusok alatt; hogy marhának úgy, mint a házi szárnyasoknak husa felettébb kemény, s valódi izletes porhanyuságra semmiféle étművész készíteni nem képes.

A szomszéd asztalnál néhány tengerész tiszt vígan költe egy hatalmas reggelit, s hogy e harcban derekasan bajnokskodtak, teljes bizonyosságot tőn róla, a sokféle italokat tartalmazott üres palaczkok serege, melyek a nyelveket hangos társalgásra oldozták, sőt némelyikének organuma a sok szesz-től nehezülten már csak galagvolt, s olyan forma jelenetek látszának előkészületben lenni, mint a milyen St. Tamásban az elinduláskori ebédnél történt.

Már délutánra kelvén a nap, beállott azon időpont, mely a tropikusok alatt még a bennszülöttet is a lehető legárnyékosabb, leghűsebb helyek felkeresésére üzi. Ilyenkor minden élő lény mintha álomnak bocsátkozott volna, siesta-t tart, mely nem csak a tropikus, de minden melegebb tartományok népénél soha ki nem maradható szokás. A városoknak utcái

megürülnek, s alig lehet egy egy négyert előtalálni, ki lomhán czammagva valamely elkerülhetetlen dolga után látni. Annál inkább elrejtőzik tehát a még szokatlan idegen, s keresi a legárnyékosabb helyek pamlagait, hogy a légnek szenvedhetetlen nyomását heveréssel könnyítse. Még az idegen földnek ujdonsága sem képes a hősséggel való megküzdésre birni, míg nem beállanak a későbbi órák, a midőn a nap a horizonra kezd hajlani. Hanem ekkor csakugyan az ujdonság megtekintésének vágya feléled, s a már kissé könnyült légnek nyommasztó terhet elhordozni készül.

Don Alvarez foglalatosságait keresvén fel, nem marada egyéb hátra mint a cél nélküli séta, mely — az igazat megvallva — oly város besétálására, melyet először látunk, nem épen annyira unalmas, mint valaki első tekintetre képzelné. Egyik utcán fel, a másikon le, a hely szebb részeire bukkanva, sokkal élénkebben hatnak, mint sem, ha előre tudjuk hová megyünk, s ott mit fogunk látni? Mindenesetre van az ilyen célaltalan barangolásban egy nagy előny, mert ez által a legszövevényesebb útczaszerkezetű várost is a legrövidebb idő alatt kiösmérjük, s igen hamar nélkülözhetjük a vezetőt. Próbálja meg bár ki e módot, s meglátja a gyors eredményt, melyet a helynek jó kiösmérésében pár nap alatt nyer, a midőn vezetőt használva, hosszabb helytmulatás által is csak nehezen szokik bele a hely ösmeretébe.

Igy Bridgetownban jó hatást tesz az idegenre, a midőn megindulva az utcák sorépületeinek már hosszúra nyulánkódó késő délutáni árnyékában léptei történetesen a csinos Trafalgar square-re vezetik. Ezen tér régebben más nevet viselt, hanem a mióta a hős Nelson-nak szobrot emeltek közepére, az óta a Trafalgári nevezetes győzelem emlékét örökíti ama távol világ részben is, s mivel ezen szobor a legelső volt, melyet a nagy hős emlékére emeltek, Barbadosnak lakói nagyon is büszkék rá, polgárainak korosabbjai maig is nagy érdekléssel sorolják elő a szobor felállításának történetét. Az ércz szobor — mely Nelsont tengernagyi teljes diszruhájában ábrázolja — kőtalapzatra van helyezve, s az egészet csinos vas kerítés környezi.

Ezen szobortól széles egyenes utca metszi át a várost annak egész hosszában, mely e pontról tekintve igen jól veszi ki magát. Ezen utca egyszersmind Bridgetown-nak fő utcája is, hol a legszebb áruboltok, s a legterjedelmesebb kereskedelmi raktárai vannak. Bárha az, pompás építészeti példányokkal nem is bir, még is több épületei szépeknek mondhatók, és ha a tropikusoknak forró napja a kirakatos nagy ablakokat elszenvedhetetlenekké nem tenné, Bridgetownnak fő utcája gyönyörű lehetne. Az épületek rendesen erkélyekkel vannak ellátva, melyek valamely világos színre vannak festve, s a Trafalgar térről tekintve, kellemes változatossággal lepik meg a szemlélőt.

Végig sétálva az egyenes vonalú széles fő utcán, másik végén, az az: a városnak északnyugoti végén, a Bridgetowni élelmi szerek piacát találjuk fel, mely ott is, mint minden angol városban egészen külön, egyedül e czélra szánt épületet képez, s a melyek az angoloknál market place-nek neveztetnek. A terjedelmes négyszegű földött épületnek udvara sűrű lombozatu tropikus fákkal van beültetve, melyeknek árnyéka a nap sugarait soha át nem bocsátják, a benne feltalálható tropikus gyümölcsök változatossága, némely halak meglepő színezete, s a nyugot-indiai vizekben találtató számtalan héjanczok és kagylók színezetei a figyelmet megannyi felé vonják.

További barangolás csak hamar a székes-egyházhoz is elvezeti a vándort, melynek nagysága már a tengeren magára vonja az érkező figyelmét, mint nagyon is szembeötlő pont; terjedelmére nézve elég lenne bár minő nagy város főtemplomát képviselni, hanem hiányozván benne minden építészeti disz, külsőleg egy nagy színhez hasonlít, belseje is csak nem épen olyan egyszerű mint külseje, vannak benne azonban némely érdekes emlékek, a gyarmatnak megalapulása korából.

A székes-egyházon kívül, vannak több egyházak s kápolnák Bridgetownban; ezeknek némelyike ha nem is oly terjedelmes mint az épen említett; építészeti tekintetben határozottan felülmulják, s van egy pár a nagyobb templomok közül, jelesen egy goth stílusban, mely sok építészeti érdemmel bir.

Az est bekövetkeztével ama rémitő nehéz felhők egyike kezdett délnyugot felől Barbados felébe tornyosulni, melyekre

Barbadosnak lakói — kivált azon évszakban, melyről e munka kél — mindég aggodalommal tekintenek. A kandiság nem csekély mértékbe volt felizgatva e vidékek újoncz járója keblében, a midőn Don Alvarez a közeledő sötétség daczára is a parton maradást ajánlá. Azon észrevételre, hogy tán jobb lenne a közeledő záport minél előbb megelőzni, s előle visszavonulni, vizsga szemeket fordita a vastag redőzetekben feketülő láthatárra, s ily forma felelet jöve ajakairól:

„Hm, Barbadosban vagyunk uram, az ily kinézésű ég pedig itt oly borzasztó természeti rázkódásnak szokott olykor előpóstája lenni, mely előtt nem hogy a vizen, de még a szárazon is nincs bátorságban az ember. Már nem egyszer dőlt e város halomra az orkán pusztító ereje alatt, melyhez hasonló a földnek semmi más pontján nem tapasztalhatók.“

Csakugyan ilyen forma nyilatkozat hallására alig ha a leghiggadtabb természetű egyénnek is kandisége tizszeresen fel nem rázatik, s szemeit kétkedőleg nem fordítja a közeledő viharnek kavargó tömkelege felé, s csak nem vágy keletkezik a kebelben egy oly rendkívüli orkán látására. Míg azonban ilyes mi közelednék, a légben uralkodó ominosus csendnek tikkasztó nyomását könnyítendők, a szálloda előcsarnokába vonulva, Don Alvarez eként folytatá a már megközelített beszélgetés tárgyát:

„Tizennyolcz évvel ezelőtt — csakis egy hó különbséggel — láttam én itt egy vihart, a milyenről önöknek fogalmuk sincs más éghajlatokban, s a milyennek valóban nem szeretnék még egyszer tanuja lenni. — Akkor is ilyen formán nézett ki a láthatár mint most, s midőn a táncz kezdődék, az egész légkör tűzben uszni látszék. A villámok nem csak a felhőkből törének alá, mint az rendesen történni szokott, hanem mindenütt a földből hasonló villámok törének felfelé, mely úgy nézett ki mint ha a mennynek s alvilágnak minden tüzei egymás ellen kiírtó harczot kezdetek volna. Hordónyi nagyságu tűzgolyók ereszkedének a földre, melyet elérve, millió szikrákba pattanának szét, mint a beütött bomba. Ezen rendkívüli előjátékot, oly borzasztó szélsapások követték, melynek semmi ellent nem állhatott, s a melynek irányát megmondani nem lehetett, mert mindenfelől fujt. Bárha a meny-

dörgés ekkor már meg is volt szünve, a légkör tele volt bizonyos, semmi szóval sem ösmertethető zajjal, mely a vihar-
nak borzasztó süvöltéséből, a fenekéig felkavart tengernek
zúgásából, az egybe omló épületek robajából, a hajók, s ház-
födelek egybetörő recsegéséből, a veszélylyel küzdő emberek
kiabálásából, a sebesültek jajaiból, kutyák vonításából, szá-
marak s más állatok bögeséből alakult, melyhez hasonló vala-
mit a képzelet kölcsönözni nem képes, s a melynek ereje a
világnak minden ágyúütegeit túl hangolta volna. Menekült
minden élő lény a végpusztulást jőzslő veszély elől, a hogy,
és a hova tudott, magam egy ösmerőm háza pinczéjében talá-
lék menhelyet, ösmerőm családjával, s cselédjeivel együtt, s
e rejtek mélyében is füleket szaggatólag hangzék a világ vég
pusztulása perczéhez hasonlító zaj. A föld alattunk ingott s
remegett mintha tömör alapját veszítette volna el, míg fejünk
felett a ház falait szeletenként szaggatá szét a viharnek ereje.
Ez történt 1831-ik év Augustus 10-ke éjelen.“

„Más nap reggel, halomra volt a ház omolva fejünk fe-
lett, s miután a vihar megszűnt, egy szűk pincze ablakon
másztunk ki menhelyünkéből a szabad levegőre. Soha sem
láttam uram, s képzelni sem tudtam magamnak ahoz fogható
pusztulást, milyent akkor a még sokkal szebb volt Bridgetown
mutatott. Épületeinek kilencz tizede romokba feküdt. Az
épületek nagy része a földdel egyenlővé tétetett, s a kevés
mi még fennállott mind meg volt rongálva, ép állapotban látni
egyet se lehetett. Ama nagyszerű katonai lak, melyet ön a
város déli végénél észrevett — egybe vala omolva, s falai
sok katonát oda temetének.“

„A város másik végén az erődöt szétrombolá a rémitő
vihar, s nehéz ágyút a szél felragadá a légbe mint megannyi
szalmaszálat. — Az omladozásnak indult épületekből menekülő
családok s lakók a szabadban valának kénytelenek menhelyet
keresni, de a vihar szétfujta egymástól, s az egymásról gon-
doskodásról szó sem lehetett. — Szüléknek védő karjai közül
a gyermeket kifujta, s a legközelebbi tárgyhoz csapva, szét-
zuzá. A temérdek zsindely, cserép, és földéfa egy yardnyi
(3 láb) magasságra borítá el az utcákat. Helyenként az om-
ladékok között az oda ütött emberek fejei, más helyen karok

vagy lábak látszának, melyek több esetben elvalának szakítva a testtől. A temérdek halottat saraglyákon hordák ide oda, s úgy látszék: hogy az életben maradottak nem valának eleget a holtak eltakarítására.

„Ahoz fogható pusztítást sem tűzvész, sem a legdühösebb háboru nem képes tenni. A szétszaggatott testek száma oly nagy volt, hogy eltemetésökre már gondolni sem lehetett, hanem a városon kívül nagy máglyákon égeték el.”

„Az azelőtti napon még hajóktól zsúfolt kikötő tisztára volt seperve. Az öböl partjai a szó teljes értelmében boritva voltak a szét tört hajók romjaitól. Több hajót a vihar felszakított horgonyáról s messze kidobta a szárazra.”

„De nem csekélyebb mértékben szenvedett a sziget belseje is; hol egyetlen egy épület sem maradt épségben, sőt némelyikének helyét alig lehetett megösmerni hol állott.”

„A fák úgy néztek ki, mint a hogy New-York vidékin kinézni szoktak januariusban; egy levél sem maradt rajtok, nagy része pedig vagy letört, vagy gyökeréből ki volt forgatva.”

„Mind ez bizonyosan hihetetlennek tetszik önnek, mivel az ilyen romboló viharokról fogalma nem lehet, de annak a ki egyszer szemtanuja volt, borzasztó valóságnak szomorú emléke.”

Épen végzé Don Alvarez mesésnek tetsző elbeszélését, a midőn az egész légkört, kékesfejér vakító fényű világosság lángba borítani látszék; melyet rögtön oly borzasztó menydörgés követte, mintha az összes mindenség halomra omlott volna. Megrendült a föld, a gyenge emberi fő szédelgeni kezdett, az ingó bubordarabról felszökik az idegen, kétes tántorgó léptekkel a kijáró felé rohan, s alig leszen képes valamely meglepetést tanusító fölkiáltástól magát eltartóztatni. — Mosolyogva tekintte Don Alvarez, s monda:

„No s uram? hallott-e ön valaha ilyszerű égi zenét? már most legalább ösmeri miként szólnak a mennyei batteriák Barbados felett.”

És valóban, még a Port au Princei égi háboru is ezt meg nem közelíté, azonban vannak, a kik szeretik e nagy-szerű tüneményt szemlélni, az ilyeneknek aztán egy Barbadosi menydörgés pompás élvezetet nyújt.

Tán sehol a világon a menykőcsapások anynyi kárt nem tesznek mint épen Barbadosban; történik ott olykor az is: hogy a zápor valamely völgy mentében elindulva, csaknem minden épületbe, különösen a czukor malmokba bele üt.

A Barbados vidékén előforduló anynyira gyakori égháborúk okát tényleges alapokon magyarázni bajos lenne; legyen szabad mégis itt egy észrevételt beleszólni, mely bárha az eddigi theoriákkal nem mindenben megegyeztethető, mint egyes vélemény elcsuszhatik másoké közt, míg a tudomány a kérdést teljesen tisztára fogja hozni.

Hogy épen Barbados legyen azon kiváló pont, mely körül a természet tüneményei oly nagyszerűleg jelennek meg, annak fő oka tán az: hogy Barbados külön lévén válva a többi szigetek sorából, a legelső pont, mely a passátok egybetalálkozásai csendkörében a rendes légfolyam útját megzavarja. — A természeti működő erőknél tehát összpontosult ereje bizonyosan nagyobb szerű jeleneteket fejt ki itt, mint más helyen, hol a megzavarás okozói már szaporodnak. — Hasonló esetek tapasztalhatók a guyanai partokon, és a chinai Archipelaguson, hasonló geográfiai fekvések miatt.

Kevés idő múlva az eső nagy cseppekben kopogni kezd, mely néhány percz múlva zuhogó szél kíséretében sűrű záporban özönlött alá. — A sötétség átláthatatlan lőn, s midőn a nagyszerű villámok fényes világítással önték el a légkört, a leomló víztömeg saját szerű hullámmozgásban mutatkozik lehülésében. Mintha a szél minden irányból fujt volna, a zápor hosszú szálaiban sajátos örvényzetek s vízpor kanyargások mutatkoznak.

Másfél óra múlva vége lett a szélnek is, zápornak is, csak a sebesen elrohanó víz csergedezése volt még hallható a megürült utcák esti csendjében, melyet olykor a már eltávozott nehéz időnek mély viszhangja szakasztott meg.

Ha későcskén is tehát, az ijesztő vészjelek távoztával mégis a szállás fölkeresésére gondola Don Alvarez. A ladik nyomát hosszú tűz üstök követé, mely a még nem oszlott sötétségben fénylett és villogott mint égi üstökös, s a buczkoló evezők valahányszor a vízbe merülének, mint megannyi acél,

minden ütésre kovával látszának érintkezésbe jöni, s végre is a hajó oda szállást.

De azon éghajlatokban a záporok nem hűsítik a légkört olyanformán, mint nálunk, s multával a rekkenőség annál nyommasztóbb szokott lenni.

Bárha minden lehető módon elősegítetik a léghűzés a hajó Cabinjában, bizony csak nagy izzadások közt, s álmatlanságban telt el mégis az éj, míg végre a reggeli hajnal első jelentkezésére az átizzadt ágytól s háló ruhától menekülni lehetett.

A tropikusok városaiban korán reggel s este nap lementé után van a legnagyobb élénkség, mi a clima viszonyai miatt igen természetes. — Ilyenkor kellemetes séta, vagyis inkább barangolás kínálkozik, a hely megtekintésére. — Használjuk tehát a reggeli hűst; ereszkedjünk ismét a városnak szabályos széles utczáiba, legalább azon ideig, míg falai árnyékot is nyújtanak, — mert a nap közepe körül ilyesmiről szó sincs a tropikusok alatt. — A függőleges napsugarak minden szögleteit betöltik az utszának, s ha az európai — ki meg van szokva árnyékát látni, ott ez után néz, nem csekély meglepetésére épen talpai alatt találja meg. — Szerencsére a napnak épen e függőleges állása miatt aztán, a szobák annál árnyékosabbak.

Bridgetown-nak kevés megjegyzésre méltó épületei vannak.

A székesegyház közelében van a kisebb angol antillák katonai parancsnokának laka; egy tág és igen szép épület, melyet terjedelmes szép kert környez, s a királyné házának neveztetik. Távir dai sodronyok által a katonai őrséggel s a szigetnek minden vidékével szoros közlekedés pontosul itt egybe. — Átellenben ezzel van a középponti, vagyis a főiskolának csinos két épülete, melynek egyike a fiu, másika a leány növendékeket fogadja be. A kereskedelmi csarnok a kikötő partján van, erkélye szép kilátást ad az öbölre s hajóira. Itt minden nevezetesebb anyahoni s gyarmatokbeli hírlapok és folyóiratok feltalálhatók.

Meglepők e távoli világ szögletben az ottan létező több igen jeles és szép számú könyvtárak, melyek bárha nevezetes ritkaságokkal, foliántokkal és régi kéziratokkal nem birnak, de újabb tudományos és szépirodalmi adatokban gazdagok. — A gyarmatok történelmét illetőleg kimerithetetlen kincseket

tartalmaznak, a nagy számu természettudományi munkák pedig a sziget miveltebb lakóinak tudományok iránti hajlamáról tanuskodnak.

A könyvtárak közül figyelmet érdemel különösen a könyvtári társulaté, mely mindenestre a leggazdagabb, s mindenkinek, ki Barbadosot meglátogatja, szabad használatára áll.

Mint már felebb említve volt: a katonai őrség tanyája a város déli végén van; több terjedelmes épületekből áll, melyek szabálytalan négyszögü tért környeznek. E szabálytalan négyszög valódi nagyszerü gyakorlati tért képez, mely még az europai előtt is feltünő.

A katonai lakok egymástól elkülönített több épületekből állanak. Igen kényelmes jó levegőjü osztályokat foglalnak magokban, nem csak a tiszték, de a legénység számára is egyaránt. — A tisztaság bennök kitünő, s a közlegénység osztályai megannyi kényelmes lakoknak tekinthetők inkább, mint katonai laktanyáknak. Többnyire minden lak ivezettel (arcade) van körülvéve. A kikötő felől terjedelmes erődítésekke változik át e tanya, melyek egész a vizig terjeszkednek.

Don Alvarez azt mondá, hogy régebben Bridgetown-nak szép színháza is volt, de az 1831-beli már említett vihar azt tökéletesen szétrombolá. Az utóbbi években azonban egy ideiglenes épületet emeltek a katonai tanyánál az ottan fekvő őrsereg tisztjei s némely vagyonosabb polgárok, hol olykor eléadások történnek műkedvellők által. A disztiményeket többnyire az őrség tisztjei magok készítik. Eléadások alkalmával csekély bemeneti díj vétetik, csakis anynyi, a menynyivel a folyó kiadások fedezve vannak. Akkoron eléadások nem lévén, e tropikus szinpad bővebb leírása nem adható.

A város szélei pálmalevélfedelü apró házikókban végződnek. Ezek fából építvék, mindnyája ugyanazon mintájú, két ablak és egy ajtóval bir, s a néger köznép lakja.

A városon kívül kicsiny fél órai távolságra emelkedett helyen fekszik a kisebb antillák főkormányzójának laka. A mint mondák: e lak temérdek költséggel szereltetett fel, hanem tekintve terjedelmét s elrendezését, a várakozásnak legkevésbbé sem felel meg. Fekvése ugyan gyönyörű; nagyszerü árnyéku fák környezik az épületet csaknem mindenfelől, hanem a hozzá

tartozó terjedelmes tér, még sok czélszerűleg alkalmazott munkát s rendezést igényelne, hogy illő rendben legyen.

E kormányzói laknak neve is van, melyet meg kellene említeni, hanem ez is sok egyébbel az elégett naplóval elhamvadt.

A város északnyugoti végénél egy külváros vagyon, mely — ha emlékezetem nem csal — Fontabell nevet visel, s valóban nevét magával is hordja. Itt vannak a Bridgetowni vagyonosabb lakóknak gyönyörű Villá-i, melyek mindenike tropikus fák, bokrok, s egyéb pompás virágu növények gazdag lombzatában elrejtve lenni látszik. — Mindeniknek környezete megannyi nagyszerű üvegházak egyikét képezi.

E kertek méltó képviselői a tropikus növényzet fényének, melyet a természetet kedvellő angol ápolás még bámulatosabbá tett. A különböző pálmafajok festői koronái, vegyülnek a gyönyörű Bombaxokkal, Ochromákkal, Mirtusokkal, Tamarindokkal s óriási Ficus fajokkal, — melyeknek megannyi színű zománczába sötét árnyolatot vegyít a Juniperus Barbadiensis, Juniperus Bermudiána, Thuja occidentalis és Pandanus odoratissimus. Itt egy Myristica moschada környezetében a legmeglepőbb virágos ágyak terülnek el, míg amott más virágos csoportozatnak közepette egy óriási Nerium odoratum maga nagyszerű virágfüzérként jelenik meg. Ragyogó virágu Cactusok, Rododendronok, Magnoliák, balzsam illatu Clerodendronok, Hypericumok, nagy virágu Erythrinák, Caesalpiniák, Lagerstromiák, Portlandiák s Isten tudja mennyi minden más. Mindannyia sajátos illatát vegyítve a százados narancsfák virágzeireinek hatalmas zamatjával, éber álmodozásba ringatják a meglepett idegzetet. Hol a virágok legfőnsegesbbike, az Espiritu santo (*Peristeria pendula*) fejr galambja kiterjesztett szárnyairól mintha menynevei áldás sugarzanék a körülte megnyíló dús természetre.

(*Peristeria pendula* egy *Orchidea* faj, virágai fe-jérek, de a fejérség nagyon gyöngéd — alig észrevehető rózsaszín árnyolatba játszik. Közelről nézve a virágkelyhek közepében domborodások látszanak; de már csakis egy jó lépésnyi távolságra, a kiterjesztett

szárnyu kontyos fejér galambot, gloriával [sugarzattal] feje körül, a legtisztábban képezi).

Miután a nap heves része elhevertetett, midőn az esti hűs mindenkit a szabadba csala ki, számos kocsi, lóhátas és sétáló látszék a délkeletfelé vezető utcára sietni. Kétségkívül valami séta vagy mulató hely lehet azon irányban, mely a mozgást épen anynyira arrafelé vonja. De lássuk magunk, minő újdonsággal találkozunk, ha mink is sétánkat arrafelé irányozzuk.

Közel a katonai tanyához terjedelmes tengeri fürdő intézeteket találunk, s ezektől tán egy mértföldnyi távolságra a korál sziklán néhány épület s ismét fürdő intézetek igen kellemes esti kirándulásra nyujtanak alkalmat.

Rendszerént sok nép látható ottan naplementekor, hol a szép kettős vagy egyes fogatokban, szép paripákban, és választékos fényezésben hiány épen nincsen, s méltán Barbados Brightonjának vagy Ostendéjének nevezhető.

Az ilyen fürdő intézetek a tropikusok alatt valódi jótétemény; mert ki hinné, hogy ott, hol a tenger kristály tisztságu vize mindég orrunk előtt van, langyossága is kellemes frissülést adhatna egyfelől, de másrészt hatás erejénél fogva idegerősítőként hatna különben is az elpuhulást ki nem kerülhető idegekre. Hol végre a nyommasztó hőség anynyira kívánatossá tenné a gyakori fürdést, épen ott kelljen azt nélkülözni leginkább.

A tropikusok tengereiben honos temérdek czápa a fürdést veszélyessé teszi, ha tehát valaki fürdeni akar, kénytelen vagy kádban, vagy a tengerbe beállított kalitkában tenni fürdését.

A hely gyönyörű, ennek is neve van ugyan, melyet ismét illő lenne fölemlíteni, de mind hiába. Azóta sok ezer név egyik a másikat szorítá ki a csalóka emlékező tehetségből, s így alig merem ráfogni, hogy a két hely valamelyikét talán Hastingsnek hívják a hasonló nevű fürdőről Angolhonban.

Az est beálltával visszatérének a mulatók a katonai lak szép és nagy terére, hol a meglehetősen katonai zenekar, minden második nap, válogatott zenedarabokkal kedveskedik a közönségnek. Ilyenkor e tér valóban nagyon megélénkül. Szép és számos fogatok, urak és nők lóháton, temérdek csinos öltözetű sétálók, kik közt az angol katonaság

kiáltó veres öltönye, az egésznek élénk változatosságot kölcsönöz. Képzeltető, hogy az élénkség nem csekély lehet, a midőn Bridgetown-nak huszonötezernyi lakója, a nyugot-indiai városok gazdagabbjai sorába tartozik, s hogy benne a négy és két kerékű kocsik száma öszvesen 900-ra megy, mely a város terjedelméhez, s népessége arányához képest felette sok.

Mondák, hogy a mérséklettebb évszakban — mely a téli hónapokba esik — pompás tánczvigalmak szoktak Bridgetown-ban tartatni, melyeken mi a divatot s ékszereket illeti, az európai residentiák valamelyikének magas körű társaságában vélné magát az ember.

Barbados az úgynevezett szélfeletti szigetek legszélsőbbike, vagyis leginkább keletre fekszik a Carib szigetek sorában. Tökéletesen kívül esik azon sziget csoport sorozatából, s úgy szólván magára külön áll. A sziget sorból legközelebbi szomszédja San Vicente, de ez is 80 mértföldnyi távolságra esik tőle.

Geographiai helyzetére nézve fekszik az északi szélesség 13-ik, s a nyugoti hosszúság 59-ik foka alatt.

Sajátságos dolog az, hogy az ezen nem csekély jelentőségű sziget feltalálásának idejét teljes titok fedi. A geographusok közönségesen azt állítják, hogy 1600 előtt ösmeretes nem lett volna. De ez csakis egy becsuszott hiba, melyet az írók egyik a másiktól vettek át.

Léteznek ugyanis némely ritka kéziratok s térrajzok, melyek e szigetről az említett korszak előtt keletkeztek, a hiba hihetőleg onnan eredt, hogy a geographusok rendesen a Columbus idejéből s követőitől kelt adatokhoz ragaszkodtak.

E híres felfedezőnek kíséretében, második útja alkalmával 1499-ik és 1500-ik évben volt egy Juan de la Cosa nevezetű, kinek eredeti térrajzában az islas de los Caribes sorából Barbados hiányzik.

Valószínűleg e sziget felfedezésének ideje nem is esik talán a Columbus felfedezései korának első évtizedébe, de hogy az nem sokkal történt Columbusnak második útja után, és pedig éppen a spanyolok által, ebben alig ha kételkedni lehet.

Nem hiányzanak ugyanis adatok, melyekből az tűnik ki; hogy a spanyol gyarmatosok, az akkor népes Barbados őslakóit

kifogdosták, s mint rabszolgákat a hispaniolai (San Domingo) bányák miveltésére hurczolták.

Kitűnik ez V-ik Károly spanyol királynak egy rendeletéből, melyben parancsoltatik, hogy a Barbudos és Gigantes szigetekről hispaniolába vitt indios-ok, ugyanazon polgári állásuaknak tekintessenek, mint a hispaniolai bennszülöttek. Ezen okirat bizonyos Rodrigo de Figuerroa-nak adatott 1518-ik évben. (Lásd *Historia General de los hechos, de los Castellanos en las islas y tierra ferma del mar Oceano*, por D. Antonio de Herrera; dec. II libro III. p. 73.)

A Britisch museumnak gazdag kézirat-gyűjteménye közt van egy térkép, mely 1536-ik évben kelt; ezen tér rajzon Barbados a maga rendes geographiai helyzetében jelenik meg Bernados nevezet alatt. De nem is említve még más erre vonatkozó több adatokat, csak e kettőből is kitetszik, hogy Barbados felfedezésének kora nem sokkal későbbre tehető, mint Columbusnak második útja. — Hogy pedig a felfedezés nem más, hanem épen a spanyolok által történt, eléggé bizonyítja a hatalmas spanyol királynak az onnan elrabolt bennszülöttekkel bánást meghatározó parancsa, melynek hogy csekély hatása lehetett, sőt ellenkezőleg, hogy annak daczára Barbados szigetének eredeti lakói rémitő napokat kellett hogy a tizenhatodik században érjenek, kitetszik abból, hogy midőn a legelső angol hajó Barbadosra vetődött, a szigetet merőben népetlennek találta.

Az angol hajózatnak történelmi adatai szerint, a legelső angol hajó, mely Barbadoszt érinté, volt az Olive blossom, (lásd Purchas's Collections, part. IV. l. 6. pag. 255.) Ezen hajó 1605-ik év april 14-kén elindult Woolwich-ből gyarmatosokkal, élelmi szerekkel, s települési eszközökkel, bizonyos Charles Leigh számára, ki gyarmatot alakított az Uyapaco folyamon, mely ma Oyapoco-nak neveztetik. A hajó vezérének ügyetlensége miatt ezen expeditio Barbadosra vetődött. A hajó népe látván, hogy a sziget merőben népetlen, azt az angol király nevében elfoglalták az akkori szokásban volt módon, t. i. azon ponton, hol szárazra léptek, keresztet emeltek, s egy fa kérgibe a király nevét bevésték. Azonban semmi gyarmatosítást

nem kezdettek, hanem csak addig mulattak ott, míg magokat kipihenték, s azzal ismét ott hagyák a szigetet.

Némely hollandi hajók kereskedési szabadságot nyervén a Spanyol udvartól a Brazíliai kereskedelemre, visszatérő útjukban kiszállottak Barbadosban élelmi szerek végett. Hazaérkezőikkel nagyon dicsérő leírását adák a népetlen szigetnek, mely iránt egy londoni nagy kereskedő Sir William Courteen — ki az új világgal már nagy kereskedési viszonyban állott — értesítettett levelezője által. Ezen kedvező tudósítás csak hamar ismételteték William Courteennek egy saját hajója által, mely visszajövő útjában Braziliából, viharok miatt a Barbadosi partokra vetődött, ezen hajó népe kiszállott s hosszabb ideig ott mulatott. A szigetet akkoron vastag tropikus növényzet borítá, de emberi lénynek csak nyomát sem találá. Egy azon korbéli angol író Ligon azt mondja: hogy akkor nagy mennyiségű vaddisznó lakta Barbados erdeit, melyeket szerinte a portugálok vittek oda szaporodás végett azon czélból, hogy ha netalán egyszer vagy máskor az ottan uralkodni szokott viharok ismét azon partokra vetnék, frissen fogatkozásuk ne legyen (lásd: Ligon's History p. 23). Azonban valószínűleg az itt felemlített disznók, a föld eredeti állatainak egyike lehetett, az úgy nevezett Peccary (*Dicotyles labiatus* és *D. torquatus*), mely faj még ma is feltalálható a nagyobb szigeteken, például Trinidadon.

A tudósítások, melyeket Courteen saját kiküldöttjeitől vett, oly kedvezők voltak minden tekintetben, hogy ott egy gyarmat alakítását elhatározá, s az akkori angol pénzügy minister Marlborough gróf pártfogolása alatt két nagy hajót szerelt fel, egy gyarmat alakítása végett. Ezen hajók közül csakis az egyik érkezett Barbadosra 1625-ik év Február 17-kén, s a szigetnek nyugotfelőli partján 40 angol gyarmatoszt és 3 négert partra szállított (lásd: *The true travels, adventures, and observations of Captain John Smith in Europe, Asia, Africa, and America, from A. D. 1593 to 1629.* London, 1630 p. 55). A gyarmatosok megtelepültek azon hely szomszédságában, melyen szinte 20 évvel azelőtt az Olive blossom népe az elfoglalást tevő, s egy várost alapítának, melyet a király tiszteletére Jamestown-nak

neveztek. Eként Barbados az angol hódítványok történelme szerint egy vala azon felettébb kevés szigetek közül, mely vérontás és az eredeti lakók kiirtása nélkül jutott az európaiak kezére.

De mi nem történhetett Barbados földjén egy század lefolyta alatt, mely e gyarmatosítást megelőző? mert a fürkészkedő utókor csalhatatlan jeleit találá fel egy ottan valaha létezett népességnek, s kétségkívülivé teszi, miszerént azon század alatt, melyben Barbados létezését homály borítá, egész nemzedéknek kiontott vére termékenyíté Barbadosnak dús földét.

Fontabell külvároson túl egy kicsiny folyóhoz ér az ember, hol az eredeti lakók sokféle eszközei oly nagy mértékben találhatók, miszerént mennyiségöket tekintve lehetetlenné teszik azon fogalmat, mintha csak ideiglenesen fordultak volna itt meg más szigetnek vagy éppen a terra firma-nak valamely őslakói. Temérdek cserép edénydarabok, fejszék és balták — melyek ama nagy tengeri kagyló, a *Strombus gigas* héjából készültek — nem csak e helyen, de másutt is a szigeten nagy mennyiségben találtatván, kétségkívülivé teszik, hogy egykor valami nép lakta a gyönyörű szigetet. Sőt csalhatatlanul bizonyosságot tesznek erről a sziget különböző vidékein felfedezett barlangok is, melyeknek falai az indusok vésnöki tehetségéről nyilvános bizonyosságot tesznek. Egy kocsizásnyi távolságra Bridgetowntól egy ilyen barlang látható, melyet egy kút ásása alkalmával fedeztek fel, és a melynek falai teljesen ellévén borítva az indusok durva faragványaival, úgy látszik, nevezetes tanyázó helye volt a sziget őslakóinak. A barlang 5 vagy 600 lépésnyi távolságra lehet a tengerparttól, igen csekély bejárója volt, mely egy elejébe gördített kővel teljesen elzáratott, a dús tropikus növényzet pedig hamar elborítá e rögtönzött ajtót, s így rejtve marada sokáig a települők elől, míg a történet rá nem vezeté, a barlang belseje lehet mint egy 40 lábnyi hosszu, s 16' széles.

Bridgetownban nem lévén hiány sem lóban sem kocsiban, mint már felebb is érintve volt, a sziget beljébe való kirándulás bajjal párosulva nincsen. Ha eszébe jut az utasnak hogy a város zaját, mely azonban koránt sem olyan Bridgetownban,

mint valamely europai nagy városban, de olyan a milyen, ha azt falusi csenddel akarja felcserélni, a mozdulás nem sok bajba kerül, legfeljebb egy intésbe egy fekete fénymázos bőrtü majom képü kocsisnak, ki jellemzetes szemfejére forgatásával oly sajátyszerűleg néz ki azon éghajlat alatt, hova a természet-történet a majmok honát teszi, miszerént tagmozgatásai szinte aggodalommal töltik az idegent, vajjon melyik perczen ugrik lováról valamely fa lehajló ágára, oda hagyván kasot, bakot, gazdát, mindent, s természetével jobban megegyező helyére, a fatetejére szalad; s majd aztán bajos lesz Joco uramat ismét lecsalni fuvarosi tiszte betöltésére. Mert hiszen a lovak biztatására használt makogás ilyes képzetet méltán jogosithatott volna, ha olykor a vigkedelyü úti társ — egy Bridgetowni fiatal barátja Don Alvareznek — emberi szóhoz hasonló hangokat is nem csalt volna ki a vastag ajkok közül, melyek széles nyílása mindannyiszor egy pár irigylésre méltó fejér sor fogat mutatott mint a czápának torka. De a mely szavakból, bár melyik jól ösmert nyelvtutánozását akarnák is, egy szót se tud megérteni a szokatlan, s ha netalán a történet valahogy magára hagyja vele, a keletkezhető párbeszédnek félre értése hol botrányt hol aggodalmat kelthetnek az idegenben.

A várostól távozva, az épületek meg nem szűnnek, hanem csak ritkulnak. Épület, ültetvény, és kert minden és mindenütt a merre tekint az ember, oly annyira, hogy egész Barbados inkább egyetlen egy városnak tekinthető, melynek házai helyenként inkább el vannak szórva, míg más helyt egybetömöttülve, egy nagy kiterjedésű város megannyi részének vagy elosztásának egyházas fő pontjait képezik, — melynek elszórtabb részeiben a tért főként dús czukornád ültetvények pótolják. Ezeket ismét, de alárendelt mennyiségben pamut, aloe, cacao, kávé, dohány, s több más nemű gazdaságok változatossá teszik, melyek mindenike nem csak külalakban, hanem színre is, s még inkább virágra és gyümölcsre nézve egymástól különböznek. Nem csekély mértékben meglepő egy idegenre nézve az aloenak olykor 20—24 lábnyi magas virág szára, melynek candellaberként kiterjeszkedő virág koronája ezer meg ezer kicsiny arany szín sárga kely-

hecskékkel teljes. Barbadosban is épen úgy mint St^a Cruzban megvannak a gyönyörű lakok, melyekhez olykor óriási narancsfasorok vezetnek. A köztök vezető út gyakran aranyszőnyeggel látszik beterítve lenni a lehullott temérdek gyümölcstől, melyek közt betérve a vendégszeretet csálhatatlan hajlékába, a lovak lábai, s a kerekek alatt, süvöltve szétfecacsennő narancsok száma elég lenne egy pesti fűszeres bolt teljes ellátására. Mekkora botrány ennek látása egy olyan előtt, ki az efélét csemegének tekinteni megszokta. Aztán milyen kiméletlenül ügetett közte az alvilágból vagy a fatetejéről került fénymázos bőrü ostortartó.

„Ej de kár ezért a sok szép gyümölcscért.”

„Nincs mit tegyen vele uram a tulajdonos, mert annyi van, hogy a mennyi néger Barbadosban találhatik mind ki lehetne hizlalni vele, kivált ha aztán ki is lehetne őket csempélni valami más munkásabb néppel, ha még oly sovány lenne is.”

Ej! megint egy néger gyűlölő!

Barbadosnak angol gyarmatosainál épen annyira divatozik a nyílt vendégszeretet, mint St^a Cruzban vagy bár mely más nyugot-indiai szigeten bár mely nemzetségünél; ez — a mint igen könnyen észrevehető — ott a bevett szokások főbbike, s mindenki büszke rá. Nincsen is ebben ott semmi legkisebb korlátoltságnak vagy szűkkeblűségnek még csak nyoma is. Még az angol zárkozottság is kilép ottan eredeti természetéből, s könnyebben ösmerkedik. Legkitünőbbek azonban e tekintetben a régi ültetvényes családok maradványai, kiknél a patriarchalis viszonyok fenntartatnak ma is épen úgy mint valaha. — Ha az idegen egy ilyen család házába belép — föltéve azt, hogy a miveltségi osztályhoz tartozik — ha próbára akarná tenni a régi ültetvényes türelmét, meddig tűri el az idegen jelenlétét rossz kedv nélkül, akkor örökre ott fogna maradni, s hosszabb időteltével is, nem hogy változást venne rajta észre, de sőt mentől tovább marad, annál szívesebb lesz, kevés idő múlva már a családhoz tartozó tagnak tekintetik, s teljesen otthon van.

E kitűnő társadalmi viszonyt a helyzet idézte elő Nyugot-indiakon; csekély térre kevés számú család lévén szorulva,

s a nagy világtól a tengerek által elszigetelve, mindnyája vagyonos, egymás társaságára vala szorítkozva. Mi más következése lehetett ennek, mint az egymás közti barátságos viszonyok kifejlődése? mely aztán a szűkebb családi körben is azt a határtalan szeretetet s egymáshoz ragaszkodást vitte át. Idegen ritkán látogatá, s ha vagy egy, most is oda vetődik, az természetesen minden ültetvényesnél otthon van.

Az angol bár hová megy a világon mindég csak angolnak marad a kényelemre (Confort) nézve, azért egy angol ültetvényes laka másként néz ki mint a más nemzetbelieké, s a milyen már St^a Cruz leírásánál megemlítettett. Az angol ültetvényes háza épen úgy van elrendezve Barbadosban is mint Angolhonban, s ha belépünk szobáiba, mintha Kensingtonnak vagy Bromptonnak valamely falusi lakába léptünk volna. Az angolnak Barbadosban is épen úgy mint honában, meg vannak saját szép lovai, gondosan ápolt marhái, baromfiai, szobáiban kényelmet tanúsító szőnyegek borítják a padlatot, gondos tisztaságban fénylik a butorzat, s az ablakok ócsárolhatatlan tisztaságu üveggel ellátvák. Különösön nagy divatban van a színes üveg, mely annyira szépíti gyönyörű lakjaikat, s általánosan elősmert dolog, hogy az angol gyarmatosok házai csínban és kényelemben felül mulnak minden más nemzetbeli gyarmatosokéit Nyugot-indiákon. Az angol házak körül nem csak gyümölcs, de másféle diszító fák és bokrok nemei is láthatók, melyek közt keresett csínnal alakított virágos ágyak a legválogatottabb virág fajokat foglalják magokban, mindent a mi szépet nem csak a tropikusok, de éghajlatuk virág országa is adhat. Gyönyörű rózsaszín és kék virágú kuszók álarcozzák az épületek falait, s alakítanak lugosokat, melyek a nap sugarait teljesen kirekesztik az alattok mindenütt található pihenő helyekről, s ritka növények képezik az eleven gyepeket. Mennyire nem lepetik meg az idegen a midőn a legépebb eleven gyepeket merő Fuchaiából alakultaknak látja, melyen az elevenen vereslő virágok ezerei három négy akkorák, mint azok, melyeket virág cserepeink felmutatnak. A lakok fő bejárója előtt csinos oszlopszat képezi az épület homlokzatát, a felvezető néhány lépcső pedig épen oly tisztára van mosva, dörzsölve, kefélve, mint az csilhatatlanul

lenni szokott angol népnél akár London akár New-York vagy Phyladelphia vidékén.

A szobákban mindenütt feltalálható azon ezer csekélységek halmaza, melyek az izlés emberét árulják el. Albumok, képek, zeneművek, remek butorzatok, legyezők s száz más művészi tárgyacskák, csecsebecsék, melyek egy angol confortabilis falusi laknak megannyi soha sem hibázható kellékei, s mint bizonyos jeléül a jól rendezett angol háznak a zongora is semmi esetre ki nem maradhat. Ilyen vala egy derék régi ültetvényes angol családnak pompás laka, mely a nap hevesebb része alatt enyhét nyújtott, s mivel nap haladatra az ezen évszakban nagyon gyakori eső özönök egyike fenyegetőleg mutatkozik a láthatáron, a tovább menetelről szó sem lehet. A szíves marasztás csak szép időben csödit a távozó körül az egész családot le a legfiatalabb gyerekig, est idején, vagy esőközeledtével ennek helye nincs, mert ekkor egyszerűen tudatják az idegennel, miszerént menetelről szó sem lehet.

De nem is tanácsos Barbadosban egy közeledő nehéz idő alkalmával kün maradni, mert annak soha mértékét előre tudni nem lehet, s megeshető, hogy oly természeti jeleneteknek leszen tanuja, melyekről csak fogalma sem volt. A forgó szelek és víztölcsérek hona ez, különösen az utóbbi, bárha inkább csak a tenger színére szorítkozik, megtörténik olykor, hogy változtatás kedviért a szárazon is, egy kis diversiót tesz, ilyenkor aztán szeszélyei rendkívüliek, s mulatságai hasonlóak az őrizet alól elszökött őrült ötleteihez. Helyenként egy egy folt fát markába vesz, könnyedén kitépi gyökeréből mint kendernyövő a kenderszálakat, felveszi, s jól egybegyurva, zavarva, ledobja olykor épen az út közepére vagy pedig valamely sok gonddal ápolt virágos ágyra, a kertészkedőnek véghetetlen bosszuszágára. Máskor neki megy egy épületnek, s ha tömörsége nem egy könnyen enged, födelét kapja le mint kötekedő, ki másnak kalapját üti le fejéről. Sőt olykor még olyan forma tréfát is követ el, hogy áthaladva valamely tanyán, látszólag semmit se bánt, hanem a kút vizét egyhajításra kihörpöntvén mint egy pohár szlivoviczát, azt valamely közellévő négerlaknak nyakába zuditja, hogy a szegény néger azt hiszi, miszerént a moráv atyáktól hallott özönviz ideje

ismét bekövetkezett. — Mig a kirabolt kút tulajdonosai az éghajlat hevéthől okozott gyakori szomjasság raktárát igénybe veendők, nem csekély meglepetéssel emelik üresen vissza a kútba lebocsátott edényt. Képzeltet, hogy nem igen kellemetes dolog lenne, ha egy ilyenszerű sötét óriási kéz az utast kocsistól lovastól markába venné, s az egészből egy hasonszzerű anyagot gyúrni próbálna, furcsa érintkezés történnék az ember fül, ló fül és kocsi fül közt.

Az ültetvényes család körében az est kellemesen telék, beszélgetés, zene és ének valának az időt rövidítő eszközök, mely utóbbit a családnak két legfiatalabb tagja, két gyönyörű, már teljesen kifejlődött kort ért leány, egyszerű igénytelenséggel adott elő. Van ezen gyarmatosoknál bizonyos egyszerű fesztelenség, melynek meghatározó nevet adni lehetetlen, s azt hiszem, a tiszta őszinteségnek megfeythetetlen sympatheticus erejében rejlik — mely az idegent rögtön otthoniasnak teszi körében, az idő észrevétlenül, gyorsan telik társaságukban, s midőn nem is képzeltet, már az éjféli óra itt van. — Pompás menyinyezetes ágygyal kínálkozó hálósobába vezetik a vendéget, s mindenről szorossan gondoskodva van, hogy a kényelemben semmi hiány ne légyen, s nyugalma legkevésbé se háborittassék. Reggel korán fel szoktak kelni, az az körülbelül fél hatkor, a midőn a nyári hónapokban, ott hajnalodni kezd, s ekkor a reggeli hűsben a gyönyörű pamutfák (*Bombax Ceiba*) óriási *Ficus nitidák*, sajátzszű tropikus Coniferák árnyékában és a *Hura Crepitans*-tól környezett kerti asztalokon az eső utáni illatos reggeli levegőben thea, kávé, csokoládé, friss vaj, tej, várja a megpihent társaságot, s ha van valami alkalmatlannak mondható e szívélyes népnél, az a temérdek evés, mi házuknál történik. Hatszor naponként ülnek terített asztalhoz, melynek mindegyike oly bőséggel ellátott, hogy bár melyike is 24 órára képes kibékíteni a természetet kivált az idegennél, ki még hozzá szokva nincs az éghajlathoz. Minden mérséklett vidék lakója, ki legelőbb megy a tropikusok alá, legelőbb is kellemetlen légnyomást érez, melynek következtében bizonyos lomhaság lepi meg, s még az erős szándékot is, melylyel feltesszi magában, hogy mozgásban, tevékenységben tartja magát — lenyügözi.

Mind testileg mind szellemileg el van lankadva, az étvágy bizonyos minimumra szorul s az emésztés lomhává lesz. Ilyen környülmények közt természetesen a felettébb gyakori dúsan terített asztal bizonyosan unalmára válik, s legokosabban cselekszik, ha a természetet nem erőlteti, mert a gyomor elromlásnak nagyon ki van téve mindaddig, míg ezen jelek meg nem szűnnek, s jó szerencséről szólhat, ha a legszorosabb vigyázat mellett is elkerülheti ama felettébb makacs természetű tropikus lázokat, melyek többnyire a legkitünőbb orvosi képességgel is daczolni szoktak. — Barbadosban egy pár óra lefolyta alatt számos ilyszerű helyeket látogathat meg az ember, mi könnyen megérthető, ha meggondolja a kegyes olvasó, miszerint itt is egy diminutiv világrészről van szó, melynek egész körülete 55 mértföld (angol), legnagyobb hosszasága 21, legnagyobb szélessége pedig 14 mértföld, ez is csak egy helyt, közepe táján inkább keleti felében. Képzelné lehet tehát, hogy egy akkora területen, melynek hossza nincs annyira mint Kolozsvárhoz Szamosujvár, legnagyobb szélessége pedig alig annyira mint Kolozsvárhoz Válaszút, — bár merre indul az ember, hamar elér a végtelen láthatár partjára.

Ezen operencián túli tojánhéj felszínének kinézése hullámzatos lankás dombokban mutatkozik, melyek közt a völgyek aljában megannyira diminutiv folyók vizei sietnek tenger anyjok ölébe. Csak is délkeleti része a szigetnek vesz magára hegyesebb alakot, hol a sziget legmagosabb csucsától öszpon-tosuló irányu sugárzatokban szállanak az ormok a tenger felé, míg végre maga a part mogorva kinézésű sziklákban végződik.

Az egész sziget mivelés alatt van, mint St^a Cruz, ültetvények, lakok, tanyák s falvak, sűrűn váltják föl egymást, köztök kitűnők az ültetvényesek szép falusi lakai, melyek mindenike megannyira nyitott temploma a legőszintébb vendégszeretetnek, s igen könnyű köztök elkocsikázva beszóllani bármelyikéhez, mert mindenütt szíves fogadás az a mivel találkozik a vendég. Egy helyt reggelizhet, más helyt ebédelhet, harmadik helyt meghálhat stb., csak hogy menekülhessen is aztán, ha egyszer valahova betért, mert ez nem oly könnyű. A hely szebb részei, vidékei s ritkaságai megmutatásában fáradhatatlanok a szíves ültetvényesek, így a többi közt egy

sajátszerű barlang vala megnézendő a tenger partján. Mielőtt azonban a tengerpart felé szállanánk, meg kell itt említeni egy helyet, melynek nevére emlékezni nem tudok, s egyáltalában nagy hiányt érzek abban, hogy írnom kell e munkát a nélkül, hogy részletes megnevezéseket használjak, sőt mellőznem kell sok vendégszerető neveket, kik anynyi szivességgel viseltetének irányomban. De mitévő legyek? napló hiányában csakis oly főbb megnevezésekre szorítkozhatom, melyeket vagy térrajzokban feltalálva ismét ráemlékezhetem, vagy pedig emlékező tehetségem megtartott. E helyen azonban mégis alig ha csalódom ha azt mondom, hogy a hely Bishop's hill nevet visel, hol az angol katonaság számára lábbadozók (reconvalescens) intézete találtatik. Emelkedett pont ez, honnan a kilátás az alább elterülő rónaságra fölséges. A tenger partig terjedő rónaságon elszórt nagy számú néger kunyhók, s mintegy ötven s egynehány ültetvények diszesebb épületei nagyszerű nyájként elszórvák a felettök szinte örködni látszó goth izlésű St. Philip's church körül, a mezei patriarchalitásnak gyönyörű képét adják, s felette vidám kinézéssel lepik meg a szemlélőt. Túl ezen, a tenger végtelenségébe merül a tekintet, míg a víz és ég egybeolvadva, berekesztük a kétes zavarba átmenő láthatárt, s a közelben feketülő víz hullámszata megtörődve a partnak szétrombolt szikla-darabjain, ezüst szegélylyel látszék övezni a földi vidékek e legmosolygóbbikát, erős ellentétet képezvén a háttérben elenyésző víznek sötétlő tömegeivel.

A parti sziklák helyenként 50—60 lábnyi magasságra emelkednek ki a vízből. A rónaságot átszelő folyócska egy helyen aláásta ezen merészen emelkedő sziklákat, melyek akkoron felette természetes hidat képezének. A sziklák helyenként függőlegesen emelkednek ki a tenger vízből, míg más helyt szétromboltatva a Barbadosi orkánok dühöngő erejétől, ellenök zudított tenger óriási hullámai által darabokra zúzva, vad kinézésű omladványok zürzavarával képezi a partot, melyeknek az ellenök rohanó elemmel folytatott örökös harcz-moraja meszsziire behallik a völgybe. Tengeri fürdők s falusi mulató helyek többnyire sok városi népet csálnak e gyönyörű vidékre a friss tengeri levegőt élvezni. A többi közt az egyik fürdőnél durva lépcsőzet száll alá a sziklák üregeibe. Mint valamely

mély pinczének meredek lépcsőzetén egy sziklaüregbe ér az ember, mely óriási sziklatömegekkel anynyira körül van zárva, miszerint a világosság csak kevés mértékben hathat le az üreg kivájt ülében lévő fürdőhöz. Csendes időben, mikor a tenger nyugodt és sima, szendén folydogál be a tengernek örökös életet tanusító érütése e rejtett medencze vizének felfrissítésére; de ha nyugtalan, menydörgés robajával rohan be a szikla szűk nyílásain. Hanem rohanjon bár minő dühösen, elérve a rejtett medenczét, mintha megijedne az üreg csendjétől, dűhe rögtön elcsendesül, s a medencze felszínén szende gyűrűzetekben hal el. — E természettől alkotott hűs fürdő kádnak közvetlen közelében van egy más, mely édes vizet foglal magában, s e kettőt egymástól csakis vékony szikla réteg választja el. A sajátyszerű ellenkező természetű medenczét is meg kelle tekinteni persze, s egy sziklanyíláson át, rögtön más üregbe jutánk, melynek földjét vagy is alját tiszta fejér homok teríték látszék képezni. A helylyel ösmeretlen természetesen legkevesebbet sem kétkedik e gondosan elsimitva látszó homokra lépni, de mekkora meglepetés éri, a midőn érzi, hogy lépte rövidre volt mérve. De már a lépést vissza tartani nem lehet, s ép oly formán, mint mikor sötétben egy jól ismert lépcsőzet fokai számítását elhibázzuk a rövidre számított lépés botorkázást idéz elő, míg az egyensúlyt ismét megkapjuk, úgy ott is az egyensúlyt meg kelle kapni. De minő vala e meglepetés a midőn az egyensúly ismét megkapására tett eviczkelő küzdés négy lábnyi mély vízben történék. Az egyensúly végre is csak akkor állott helyre, mikor már a fő is a víz alá jutott. Átalános hahota keletkezik a bohózatos előadáson, s a víz alól kiszabadult nyelv egy hatalmas „terremtet”-ébe oldozódott.

„Mit tetszik mondani kérem?” kérdé nevetve a víg kedélyű úti társ.

No! hogy jobban hallhassa, az ismétlés sok bajba nem került.

„De mit tesz az kérem?”

„Az t teszi, hogy a fürdő rendkívül kellemes, s ha már itt vagyok, meg is fürdök kedvemre.”

Le tehát a felső ruhával és heverközzünk a soha az előtt nem látott tisztaságu vízben, mely anynyira átlátszó, miszerént létezését a kétes világosságban észre venni lehetetlen, s a mint mondák; sok idegen látogató megpróbálja ott a hasonló fürdési rögtönzést.

A fürdés éldelését bizonyító felkiáltások s heverközések csakhamar hatást gyakoroltak a vigan nevetkező társaságra, s leve általános nagy fürdés, melynek végeztével a vízből ki kelve, im mit látok, saját úti podgyászom ott! Előre fel volt-e ez téve számításból, vagy a fürdés alatt jött oda gyors postával, meghatározni bajos volt, anynyi bizonyos, hogy a vig természetű kedves vidékiek e rögtönzött fürdésre számítani szoktak, gondoskodnak tehát arról is, hogy szárazba öltözködhessék a rögtönző.

A két fürdő nagyon közel lévén egymáshoz, magas dagály és viharos tenger alkalmával a sós víz bele szokott rohanni az édes vízzel telt üregbe is, de mihelyt ezen berohanás megszűnik, a víz ismét édes lesz.

Déli irányban a partok hosszában terjedelmes fürdő helyek vannak, melyeknek alkotására a természet és az ember munka keze egyenlő mértékben működött. Óriási szikla darabok, melyek az idő s a tenger romboló ereje következtében az itten emelkedő szikláktól elváltak, rejthelyeket alakítottak, melyek az emberi munka részletes segedelmével, megannyi fürdő medenczékké változtak át. A sziklák helyenként tekintélyes magasságra emelkedvén, a medenczék némelyike felett kihajlanak, védve a fürdőt a nap égető sugaraitól, s elrejtve a parton járók kelők szemei elől. Szokni kell azonban az idegennek e fenyegető sziklák kinézéséhez, hogy a fürdést csendes lélekkel élvezhesse, mert némelyike anynyira veszélyes kinézésű, hogy a legerősebb idegzetűben is lehetetlen hogy azon gondolatot fel ne keltse, valjon nem szakad-e rá? pajtás! ez csak akkor lenne félelmes, ha tudnád, hogy a végzés öreg könyvébe bejegyzett fatális órád fürdésed napjára van bejegyezve.

Az óriási tömegek egyikének tetejére lépcsőzet vezet, honnan felséges kilátás esik a tengerre.

Mindenütt és mindenfelé ültetvények, egy felettébb saját-szerű agricultura, mely tökéletesen különbözik mindenben a

miénktől, nem csak természetényeiben, hanem a mívelési módban is, mely utóbbinak tanulmányozására egy alig, még kezdett utazásnak rövid ideje legkevésbé sem elegendő. Mielőtt tehát erről bővebben lehetne szó, legyen itt szabad egy kis előleges megjegyzést beszólni a tropikus földmívelés tárgyairól.

A nálunk létező mezei ipar czikkek, már természetöknél fogva sem alkalmazhatók a tropikus agriculturában. Nálunk mondhatni — csak fél évig tart a növény élet érütése, a másik fél év alatt pedig az egész természet mély álomba merül. Az álom ideje alatt kiszáradva látszó növény új erővel éled fel a tavaszi nap sugarok visszatértével. Ismét dagadni kezdenek a rügyek, csak hamar kibomlanak, s fiatal tavaszi zöld öltöny borítja a természetet. Követi ezt nyomban a virágzás, s a fiatal gyümölcs bogycskák mutatkozni kezdenek a lehulló virág kelyhek helyében. Az előrehaladó nyár melegeivel fáink s növényeink zöldjén bizonyos neme az érettségnek mutatkozik, tehát a növényekben nincsen már jelen, vagyis elaludt azon nedvviszony, mely a fiatal levélzetre s virágzásra megkívántatik. A gyümölcs lassanként nagyobb lesz, míg természetes nagyságát elérte. Ekkor eredeti fiatal zöld színe ennek is változni kezd, s az érettség bekövetkeztével, fájáról magától lehull. Végre a levelek is aszott formát kezdenek váltani, a nyári teljes zöld eltűnik, megsárgulnak, kiszáradnak, lehullanak, s a növény alvásba megy át.

Ha az eként szokott növény átültetetik oda, hol a természetben szünet nélkül meg van az eredeti virágoztató impulsus, természetesen az mindég háborgatni fogja azon nedv viszonyt, mely az érlelésre kívántatik. Innen van aztán hogy az átültetett mérséklett éghajlati növények, bárha a gyümölcs meg is jelenik rajtok bőven, de a tropikusok alatt soha meg nem érhetik. Mert bolygatva lévén az eredeti virágoztató nedvviszony által, érés előtt gyümölcse lehull, melynek helyébe azonnal új rügyek, levelek, virágok keletkeznek, hogy a gyümölcsöt hasonló eredmény érje. — Ugyan ezen eset áll be a gabna fajokra nézve is. A virágzást túl ért, rémitő buján felnőtt gabna eldől, nem szemzik, léhát vagy üszögöt terem. Vannak ugyan a tropikusok alatt oly magas fekvésű helyek

hol a mérséklett égöv természetényei is jól tenyésznek; az andesek közt lévő felsíkok pompás gabnaterméseket tudnak felmutatni; Mexicanak, St. Fe de Bogotának, Quitonak dús tereit gazdag buza termések arany kalászhai díszítik, s valamint e helyeken, úgy a nyugot-indiai szigetek magasabb, hegyesebbjein, mint Jamaica, Guadalupe, Trinidad s másokon az európai gyümölcsfajok is feltalálhatók. De ízök, zamatjuk korán sem az, mint eredeti honukban. Nagyobb része száraz taplós. A barackznak kevésbé édes savanykás nedve zamatnélküli, s az epernek csak formája mutatja a szemnek azt, a mit nálunk csak szagáról is igen könnyen megösmérünk.

A tropikus mezei s kertigazdaságnak czikkei a nyugot-indiai gyarmatokban ezek: először és főként a czukornád, mely a gyarmatoknak legfőbb gazdasági czikke, s bizonyosan a legnagyobb kiterjedésben miveltetik minden más felett. A czukornád valami közép faj a nád és a kukoricza közt. Valamint a közönséges nád úgy a czukornövény is nyolcz, kilencz, sőt tizenkét lábnyi magasságra nő, s bogokra vagyis ízekre oszlik, de osztályai belől nem üresek mint a nádnál, hanem ép úgy mint a kukoriczánál, tele vannak tömött nedves velővel, mely kemény, szíjjas szálakba oszlik.

Ellenben hasonlít a kukoriczához különösen külalakjára, formájára nézve, s a midőn még fiatal, egy vagy kétlábnyi magas a gyakorlatlan szem — t. i. olyan a mely czukornádat nem látott — esküt fog tenni rá, hogy kukoriczaföldön van. Mert a leggyakorlottabb szem is, csak elevenebb, viritőbb zöld színéről különbözteti meg, sőt Louisianában, mely a tropikusokon kívül esik, hol a tropikusok nedvdús zöldje még nem létezik a gyakorlott szem is csalódik.

Fejlődési tulajdonánál fogva a nádhoz közeledik, a midőn ugyan egy gyökérről 20—25 sőt 30 szálát is hajt. Virága azonban ismét a kukoriczáéhoz hasonlít, csak hogy bokrétája sokkal nagyobb. Bizonyosan bár ki is, kinek szeme hozzá van szokva az alföldi terjedelmes kukoriczaföldek látásához, midőn legelőbb czukorültetvény közé jut, figyelem nélkül fog közte elhaladni, mert kukoricza közt képzelendi magát. Ha történetesen figyelmesebben kezdi nézni a rendkívül

nagy bokrétát, s szemei e bokrétához mért nagy csöket kere-send a figyelemre vett, mindenesetre kukoriczának képzelt száron, s ilyes minek csak jelét sem látandja, csak akkor veendi észre hogy más növény, s nem kukoricza van előtte.

A czukornád, bujtatás (Stöckling) által szaporittatik. Megérése korábbi vagy későbbi, az éghajlat- s földviszonyok-hoz képest a hol termesztetik. A nyugot-indiai szigeteken a czukornád rendszeren tizennégy hónap mulva a bujtatás idejé-től érésbe jő, s le kell vágni. Louisianában, hol a tél vala-mennyire már érezhető, a nád már nyolcz hónap mulva el van készülve. Van azonban Nyugot-indiákon egy különös ki-vételes eset, s ez Trinidad szigete, hol a czukornád miután megért, három évig el áll teljes érettségi nedvében. Azonban ez oly kivételes eset, milyen tán sehol másutt nem fordul elő.

A czukornád ültetését nem kell évenként megújítani; egyszeri ültetés rendszerént több aratást ad a gyökerekről ki-újulás által. Ez is azonban mint az érés, a hőfoki levegői és földminőségi viszonyoktól függ. A legkedvezőtlenebb viszo-nyok közt három aratást ad legalább, azon felül négy, öt sőt nyolcz aratást is ad rendszeren Nyugot-indiákon. San Domingo-ban is 6—8 évig el él egy ültetés, Portoricoban 25 évig, sőt Cuba és Trinidadban ötven, hatvan évig egyenlő bőségű ara-tást ad minden 14 hónapban. Innen volt aztán, hogy San Domingóban eleinte a néger uralom virágzani látszék, mert a kiölt francia gyarmatosok temérdek szép czukorültetvényeket hagytak hátra, de egy évtized elteltével ezek ritkulni kezdet-tek, s a híres gyarmat csökkenni kezdett, míg nem jelenleg San Domingonak czukor piacza épen nullára szállott.

A czukornád után második helyet foglal a kávétermesztés. A kávéfa ha magára hagyatik, szép nagy fa nő belőle, mely mindenben hasonlít cseresznyefáinkhoz, alakban, levelében, virág-jában, s gyümölcsében. Valamint a czukornövényt kukoriczának tekintendi az avatatlan, úgy a kávéfát bizonyosan, kivált midőn cseresznye alaku veres gyümölcseivel gazdagon meg van rakva, meglepetéssel fog az idegen rátekinteni, s bizonyosan fel-kiált, „hát cseresznye is terem a tropikusok alatt?” De meny-nyire bámul midőn feleletül veszi, hogy az kávé s nem cse-resznye. Közelebb megtekintve, a kávénak virága tökéletesen

hasonlít a galagonya (*Crategus oxiacanta*) virágához, t. i. virága fejtér és ötlevelű, magzó szára zöld, s virág porzószálai sárgák. Virágzása évenként háromszor történik egymás után. Az első virágzás április hónapba esik, melynek egy rendbeli gyümölcs az eredménye. Midőn ezen első virágzás gyümölcse már mutatkozik, akkor kezdődik a második virágzás, s így egy harmadik. Ha tehát a virágzások valamelyikét vagy éppen kettejét valami veszély éri is — mi ezen orkánok hónapban gyakran megtörténhetik — mégis gyümölcsöt adnak rendszeren a három virágzás valamelyikének eredményül. A kávéfa nagyon érzékeny az erős szelek iránt, valamint a mélyebb helyek nagy hőségét sem szereti, ezért a szelek vonalától mentes helyekre ültetik, s rendszeren a magasabb fekvésű helyeken láthatók.

A három különkoru virágzás, három külön időben érő gyümölcsöt eredményez, az érés már augusztusban kezdődik, s el tart novemberig. A gyümölcs tökéletesen úgy néz ki, mint közép nagyságu veres cseresznyeink, azon különbséggel, hogy a kávé bogyónak szára nincs, hanem mint a som, az ágakhoz van növe közvetlenül, s valamint ez, úgy a kávé bogyó is előbb zöld, aztán sárgulni s verhenyülni kezd, s midőn a szép caeresznye pirosságot elérte, akkor kész a leszedésre.

Régebben a gyarmatosok magára hagyták a kávéfát, hogy kedve szerént nőjön s terjedjen, melynek következtében San Domingóban ma is nagy vadcaeresznye fáinkhoz hasonló elődvasodott vén fák láthatók. Az ilyen vén fák zamat dúsabb gyümölcsöt adnak ugyan, de a termés mennyisége bizonyos éveken túl kevesedik. Más részt pedig meg van azon alkalmatlanság is, hogy szedése sok bajjal van egybekötve, létrákat kell használni, s ezzel is a megszedés nem eshetik tökéletesen, a vékonyabb ágak letörnek, s a fa megsérül. Az újabb időkben a kávéültetvényekben mind törpe fákat nevelnek, mivel pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy 11—12 év múlva ezen törpe fák termő ereje hanyatlik, az ültetvényt a szerént évenként kiüjtják.

Harmadik helyet a tropikus gazdaságban foglalja a pamut (*Gossypium*). Ennek igen sokféle fajai vannak, s

különböző vidékeken különböző fajták tenyészhetők. Más fajták azok, melyek az Amazon vagy Orinoco völgyeiben láthatók mint azok, melyek az Andesek aljában, vagy oldalainak különböző magasságain fordulnak elő, s más a mi az Antillákon vagy Texasnak ronáin s a Mississippi mentén terem. Az Antillák mezei gazdaságában előfordulók ezek: *Gossypium herbaceum*, *Gossypium arboreum*, *Gossypium hirsutum*, *Gossypium vitifolium*, *Gossypium peruvianum*, *Gossypium barbadense*. Ez a növény nem fa, hanem meglehetősen magasságu bokor, melyet bajos lenne növényeink valamelyikéhez hasonlítani, hogy kinézéséről illő fogalmat lehessen alakítani. Talán leginkább az ugy nevezett labda rózsa (*Viburnum opulus*) ad némi hasonlatot, midőn t. i. ez rakva van hó fejr virágaival, a pamut bokor gumói pedig épen megnyitak hó fejr tartalmuk megszédhetésére. Levelei is hasonlitanak valamennyire a *Viburnum* leveleihez, a mennyiben mindkettő egyik felől mély zöld, más oldala pedig fejrés. Ezen bokor virágzása idején tele borul liliom alaku fejr virágokkal, melyek kevéssé narancs haj szín árnyalatba játszanak, s jóval nagyobbak a liliomnál. Minden virág alatt bogró keletkezik, mely körül belől akkorára nő, mint azon szilva faj, mely Erdélyben lőszemű szilva név alatt ősmertes (Pflaume). Durva külseje, tojásdad alaku, eleinte zöld, azután mély barna lesz. Ezen gyümölcs, midőn a teljes megérés fokát elérte, megnyilik magától, külső héja több cikkekre oszlik olyan formán, mint a gesztenye gumója, s belőle hó fejéren pamut csomag fordul ki.

E három képezi az Antillák mezei gazdaságának fő cikkeit. Különösen a két első, mely, kivált mióta több helyeken a rabszolgaság meg van szüntetve, könnyebb és jövedelmesebb mivélésénél fogva, a pamut termesztést az Antillákon nagyon megkevesíté, sőt helyenként a gazdaság teréről egészen kiszorítá. Ezeken kívül, a mi még ottan található s kolonialis áru cikkek nevezete alatt az europai kereskedésben ősmertes, az inkább csak kerti gazdaságnak nevezhető, melynek ősmertetésére nézve kérem a kegyes olvasót, jöjjön velem, folytassuk a már megkezdett kirándulások sorozatát, tekintsük ismét meg más oldalról is, miként néz ki ama

gyönyörű kicsiny oasis az oceánnak határtalan síkjai közepette? Egyik vagy másik ültetvényes kertjében találkozni fogunk e vagy ama növénynyel, mely a gyarmatáruk valamelyikével természettörténetileg tovább megösmarkedtet.

Mint már megemlítve volt, Barbadosnak sűrű népesedése az egész szigetnek sajátos kinézetet kölcsönöz. Ültetvény és épületvegyíték az egész, s ha valamely emelkedettebb pont-ról körütekintünk, mindannyiszor ismétlődik az előbb körvonalozott panorama. Különösen emelik a vidéknek mivelést és jólétet tolmácsoló kinézetét a mezei lakok s ültetvények tömkelege közé elszórt templomok és kápolnák, melyek rendszeren jól megválasztott emelkedettebb helyeken, olykor a lépcsőzetes emelkedésű felsíkok meredeksége szélén, szép építészeti stílusban diszlenek. Az egész sziget tizenegy egyházi kerületre lévén felosztva, a nagyobb templomok megannyi egyházi kerületek képviselői, melyekről a kerületek elnevezetésüket is veszik.

Don Alvarez egy régi ismerőjét akará meglátogatni a szigetnek legdélibb részében, a mint mondá az a szigetnek legkevésbé mivelt része, s bizonyosan kevés látni valót nyujtand, melyre nézve ha netalán a hőség nyommasztó lenne, magára is megteszi e kirándulást. — No de nem árt látni, mi az a mit e földön legkevésbé miveltnek neveznek, s valóban az utazó soha egy alkalmat se mulasztson el útjában, ha csak teheti, használjon fel minden alkalmat a midőn bármi csekélynek is mondott újdonság ösmertetéhez juthat.

Ezen legdélibb kerületet megközelítendő, egy hegylánczon kell átmenni, azaz olyan diminutiv hegyen, mint milyen ott találtatik, melynek magassága legmagasabb pontján se lesz nagyobb 500 lábnyinál, sőt anynyi sem. No mindenesetre mégis hegyláncz, mert hátgerinczet képez, mely nyugotról keletnek fut. — Bárha Barbados nem dicsekedhetik általánosan jó utakkal, s a St. Cruzi gyönyörű macadamizált utakhoz képest tán épen rosszakkal nevezhetők, még sem sok idő kell arra, hogy a gerincz elérjék. A hegy vagy is domb déli oldala lépcsőzet alakban száll a tenger felé, melyek egyikéről a legkevésbé miveltnek mondott vidék igen kedvesen vette ki magát. Valamint a sziget más vidékein, úgy itt is, házak, ültetvények, s vagy fél tucsat templom- és kápolna-tornyok

mutatkoznak. Lefelé haladás közben kérdéseket teve Don Alvarez a majom forma kocsishoz, e meg amaz ültetvényes lak iránt, melynek többje mutatkozik. A mint a kocsis ostorával mutogata e vagy amaz irányba, a kerék történetesen vízmosásra akadt, — melyek kivált az esős időszakban nagyon gyakoriak ott is, — s mivel kerék uraimék az efélet átugrani épen nem hajlandók, hanem a lehető legmélyebb fenekére ereszkednek, bizony a kocsi is az egyensúlyt nem vala képes megtartani, s az ostorával mutogató kocsis bohóczos ívet írva a levegőben, fejével egy matráczipuhaságu hangyafészekbe érkezett, a kocsiiban ülők ugrással sokat könnynyitettek a dolgon, de szegény Joe-nak gyapju hajába körvadászatot látszának rendezni a hangyák. — Semmi no, ez nem épen rendkívüli eset, s a mi benne a legméltatlanabb volt az, hogy szegény Joe óriási módon kinevettetett.

Ha emlékezetem nem csal, ezen egyházi kerület Christ Church Parish-nak nevezteték. A fő egyház emelkedett helyzetében igen szépen veszi ki magát, az alatta lévő, tömöttebbre egybe épített házak inkább falut képeznek, de kinézések nem sok iparra mutat. Azt mondják, régebben meglehetősen kiterjedt város lett volna. Ezen emelkedettebb ponttól a tenger felé a föld nagyon lapályos, sőt épen a part közelében posványos. A víz partján egy óriási kerekded korál szikla darab, messzünnen úgy néz ki, mintha egy kicsiny erőd emelkednék ki a vízből.

Csodálatos esetet beszéllének itt elő, mi több évekkel ezelőtt a templom közelében lévő czinteremben vagy sirkertben történt volna, melynek mivel természetes okát adni nem tudák, nagyon is mesésen hangzék, s különössége miatt ide beszőni tán fölösleges nem leend. A mi benne legsajátságosabb az, hogy többen mint szemtanuk erősítették, kik egyébként minden babonaságon feljül emelkedett komoly egyének valának. Légyen az itt felemlítve úgy a mint a kerületi esperest maga, egy igen tiszteletreméltó anglicánus pap beszéllé a hely színén, egy családi sirbolt befalazott ajtajánál.

„E sirbolt N. családnak rendes temetkező helye volt. E század elején két alkalommal, a midőn a sirboltot meg kelle nyitni, mindannyiszor a bennök találtatott koporsók helyökről

el valának mozdítva, s mivel semmi jele sem mutatkozék annak, hogy a sirbolt feltöretett volna, az eset meglepést idéze elő. Miután a koporsókat ismét rendes helyökre vissza helyezték, a sirboltot befalazták. Nem sokára ezen eset után ismét meg kelle nyitni a sirboltot egy családi tag elfogadására, s a koporsók ismét el valának mozdítva, mint az előbbi alkalommal. A család óhajtá már most, hogy e rendkívüli esetnek valódi okára rá jöjjön, különös figyelem vala fordítva a bejárónak befalazására, és finom szitált homok hinteték a bolt földjére, hogy bármely felől történjék is valamely berontás, azt könnyen észre lehessen venni. Nehány évvel a történetek után egy angol főrangú ur huzamos ideig lakott e vidéken, ki hallván ezen rejtélyes történetet, kieszközlé az esperestnél, hogy a sajátságos sirbolt az ő jelenlétében megnyitassék. — Ez meg is történt, s im a koporsók ismét el valának mozdítva, sőt az egyik koporsó oldalára volt vetve, a nélkül hogy a finom homokon valami élő lény nyomának legkisebb jele is mutatkozott volna.“

Sajátságos dolog az, hogy bár mennyire érdekesnek tartjuk annak tudhatását, mi legyen valódiilag a másvilág lényege, még is az élők nem szeretnének egy olyanforma visszajöttel érintkezésbe jöni, pedig a végén hát senkinek orrát le nem harapná. De mégis hiába, van az eféle rendkívüli dologban valami borzadályos, mi a legerősebb idegzetre is hűtőleg hat, s hogy ott is ilyen tulvilági szereplés ne történhessék, e negyedik eset után elhatározá a család elhalt elődjait a templom czintermének rendes földjébe eltemettetni, s a sirbolt befalazva ma is üresen áll.

Kora reggeltől estvig, ha tudniillik az eső közbe nem lép, temérdek ültetvényeket meglátogathat az ember, s a szigetnek egyik szélén reggelizve, közepén ebédelve, hálását a másik szélén veheti. Mindenütt egyaránt a legvendégszeretőbb emberekre talál, kik közül némelyike, kikhez beszáll, kedvet kapva a kirándulásra, olykor estvére egész kocsis alakul, s így lepik meg valamely fölséges fekvésű lak tulajdonosait, hol aztán a jó kedvnek s mulatságnak vége hossza nincsen.

A mostani körülmények közt azonban az angol gyarmatok — a mint mondják — már korántsem ugyanazok társadalmi tekintetben s vagyoniosságban mint régebben voltak; a régibb tehetősb gyarmatosok nagyobb része megunván a néger dologtalansága miatt megterhesült colonialis gazdaság folytatását, visszaköltöztek az anyaországba, terjedelmes birtokaikat bérbe adták, s ennek következtében láthatni helyenként még Barbadosban is tanyákat, hol amaz angolos csín és tisztaság már hiányzik. A lakhoz fölvezető utak, kert, virágos ágyak, már nem diszlenek azon szorgalom ápolása alatt, melynek egykori jelei láthatók, s szinte roszul esik az idegennek is, a midőn egy egy ilyen hanyagságnak indult tanya előtt elballag. Hanem legyen bár miként, a multat nem ösmervén, a jelennel egybe nem hasonlíthatja, s szólhat csakis arról, a mit a jelenben talál ottan, ez pedig a milyen, bizonyosan a legkedvesebb visszaemlékezést fogja maga után hagyni a látogató keblében.

Az angol gyarmatos korántsem oly zárkózott és nehezen ösmerkedő mint milyen honában vagy Amerikának continensén. A bemutatás ceremoniája vagy ajánló levél igen jó bizonyosan ott is, valamint mindenhol a világon, de nem elkerülhetetlenül szükséges egy ültetvényes házába való bejuthatásra. Mert itt minden fejr, kit a civilisatio s miveltség elfogadhatóvá tesz, szívesen látott vendég. — Mindenütt bizonyos lovagias nyíltsággal fogadják az idegent, melyben a család női része egyaránt versenyez a férfiakkal. Valamint mindenütt az angol népnél, ugy a nyugot-indiai angol gyarmatosnál is bizonyos komolyság ömlik el társalgásán, de e komolyság határtalan szívéllyességgel párosul, s bizonyosan classicus mintája a mivelt társalgásnak.

Belépve egy ültetvényes családokból alakult társaságba, két osztályt veszünk észre a nők közt, az egyik öltözetében igénytelen, hosszú ujjak s magas nyakkal, minden ékszer nélkül, a férjezett nők megannyia, — tekintetök komoly, nyugalmas, kegyteljes és szívélyes. A másik a legujabb divat szerénti rövid ujjú s kivágott vállu elegans öltözékben, karjait drága karpereczek, s nyakukat ékszerek ékesítik, tekintetök bárha komoly, de a mellett fürkésző és élénk, társalgásuk fellette nyájas. Ezek a leányok, kik nemzeti szépségöket a

tropikusokba is átvivék, alakjuk ugyanaz, mi anyahonukban a nő nemén észrevehető, termetök jellemzetesen kerekded, vonásaik szabályosak, a kék szemek nagy többségben vannak, s ama bizonyos egészséges arczszin sem hiányzik, mely az angol nőknél oly jellemzetes. A különbség az angol creol nőnél csak az: hogy az eleven pirosságon, a fehér homlokon és nyakon gyöngö barnás árnyalat ömlik el, mely az arcznak élénkségét emeli inkább, mintsem gyöngitené. Mindnyáján észrevehető az angol nőnevelési mód, hol tudniillik a nők sokkal többet foglalkoznak könyvekkel, mint bár melyik más mivelt nemzetnél. Meg lehet, kézi munkával kevesebbet bibelődnek, de annál nyomatékosabb társalgásuk, mely azonban minden felsőbbbségi igénytől mentes.

Az ültetvényesek gyönyörű kertjeiben meganynyiféle újdonságaival találkozik az ember a tropikusok fűvészetének.

E lakok némelyikének kertjében helyenként sűrű levelezetű, csekély magasságu fasorokat lehet észre venni, melyek magassága alig több 12 lábnyinál, s úgy látszik természeténél fogva enynyire emeli sűrű ágazatu s lombozatu koronáját, melyen a nap sugarai soha át nem hatnak. Sárgás zöld nagy levelei körülbelől olyanformák, mint az acer pseudo platanus-é. A sűrű levelek közül temérdek arany színű tojásdad forma nagyocska gyümölcsök igen szépen vevék ki magukat.

Ez a Cacao fa. Minden egyes gyümölcs hó fehér belseje nyolcz, tíz választékra (cellákra) oszlik, melyek mindenike egy egy jóféle gesztenye nagyságu magot foglal magában, melyből a világon ismeretes csokoládé készül.

A magvakat borító fehér husos anyagból igen kedves italt préselnek, melynek színe olyanforma mint a savóé, ize gyengén savanykás édes, kellemetes zamatu s nagyon frissítő, Cacao bornak nevezik, mely ha forrásba bocsáttatnék, hihetően igen finom pálinkát adna.

A Cacao (*Theobroma Cacao*) évenként kétszer gyümölcsöz. Az egyik január- és februárban történik, a másik pedig június- júliusban. Az egyik termés még nem is érte el az érés pontját, s már a második termésnek virágai jelentkeznek; nagy virága kelyhének belseje lila színű, külső szélei pedig fehérek.

Ha be megyünk egy fűszeres boltba, s ott látjuk miként állanak a kávé, bors, füge, mandola, narancs stb. tartartalma hordók, a fénymáz, kátrány, lenmagolajjal stb. telt más hordók szomszédságában, hol néha a hosszszasocska ideig el nem kelt hering, stokfisch stb. nem épen kellemetesen hat szagló érzékünkre, a midőn vaniliát kérünk, szinte féltjük dús illatát a zöld flanel előruhájú segéd piszkos ujjaitól. Pedig hát azon ujjak, melyek zölden szedik azt, tán még sokkal piszkosabbak ám mint a segédnek méztől s kátránytól egyszerre mázolt keze; míg eredeti helyéről a kényes salonok czukoros szelenczéjébe vagy a czukrász finom készítményébe, fagylalt készítő edényébe mászik, addig isten tudja hány piszkosnál piszkosabb ujjakkal s tenyerekkel jó érintkezésbe.

A Vanilia a portoricoi, a cordovai és yucatáni őserdőkben Mexicóban s Guyanában vadon terem, és olyanforma kuszó növény, mint milyenek a hederák. Levelei durvák és vastagok, a cordovai őserdőkben az indusok, portoricóban pedig a Gibarrók (Portorico őslakóinak maradványa) foglalkoznak gyűjtésével. Temérdek növény pusztul el az által, hogy a magasabban lévő hüvelyeket el nem érvén, bele kapaszkodnak a növénybe, s testök egész súlyával ránehezedve, lehúzzák hogy gyümölcsét szedhessék, mely által a növényt többnyire széttépik, s ennek következtében az kivész. Az indusok a cordovai erdőben szedett vaniliát Vera Cruzba viszik eladás végett, s a ki látta, minő csekély árt kapnak egy akkora csomagért, melyet ujjaival át nem foghatni, az megérteni nem képes, miért oly drága piacszainkon a fűszerek e legfölségesbbike? Ugyanis egy olyan csomag ára Vera Cruzban az első kézből két real (egy pezo-nak $\frac{1}{4}$ -de, körülbelől 56 kr. mostani pénzállásunk szerint). Ott a hől rendesen mivelik, karót tesznek neki mint a komlónak vagy paszuly-nak, s a szokatlan szemeknek a tropikus kertekben a paszuly szerepét játsza, melyhez hasonló hüvelyei is könnyen ráemlékeztetik az idegent.

De a kertek változékonyságában nem fog hiányzani olyanszerű látmány is, mely elhiteti az idegennel, hogy a híres Lager és Märzen Bier gyárai egyik főkellékének termelő

hazája nem csak a Hrzib s Pogyebárd vidékein föltalálható, hanem a tropikusok is kiadják komlóbeli részöket, és pedig tán fűszeresebb, zamatosabb minőségben, mint Csehország bár mely híres Lagerbier zamatóló vidéke, ha az szinte Saatz lenne is. Látni lehet a tropikus kertekben egy épen oly tömörségben felfutó, bárha levelében ismét a hederához inkább hasonlító, de kevesebbé eleven zöld sűrű növényt, mely mindent, mi közelébe esik, vastag zöld takaróval rejt maga alá, épen mint a komló. Már szinte meggyőződünk, hogy csakugyan valami komló termesztéssel találkozunk itt is, a midőn közeledve, az ösmeretes komló-fejek helyett, finom ritkás virág gerezdekét találunk rajta elszórva, és ismét csakhamar észreveszik a csalódást a mérséklett égöv növényzetéhez szokott szemek, melyek mindég hajlandók a legtávolabb világrészekben is mindenben az egybehasonlítást keresni. És mit képzél a kegyes olvasó, mi légyen ezen nyugot-indiai komlóforma növény? Olyas valami, a mi az egész világon sokkal inkább el van terjedve mint a komló, használatának legfőbb színhelyén is, mert feltalálható ez a gazdagok asztalán épen úgy mint a szegényén. Fűszerezi egy helyt a finom készítményt épen úgy, mint a közmunkás szorgalmatos neje által készített egyszerű étket. Ez tudniillik a bors, mely hoszszu gerezdekben gyümölcsözik olyanformán mint a szőlő.

Némely tanyákhoz fölvezető fasorokban szinte hajlandók vagyunk barack- vagy mandolafákat ösmerni meg, de valamint több másban, úgy ebben is csalódásunk bizonyos, s csakhamar meggyőződünk, hogy mindennél legfeljebb csak a kül hasonlatossággal kell hogy kandiságunkat kielégítsük. Ezen nagy barackfa forma fa ágainak hegyei mindég rügyezésben vannak, s mindég sok színű fiatal levelkében diszlenek. Virágzása gazdag mint a barackfáé, s hasonlít is a kettőnek virága egymáshoz. A virág alatt azonban egy kicsiny cseresznye alaku gyümölcs jelenik meg, mely eleinte zöld és lágy, lassanként azonban összehúzódik, megbarnul és megke-ményedvén, végre fűszeres boltjainkba a vizaikrás edény mellett jelenik meg, s ha székfü fűszert kérünk, a kátrányban fürdött ujjak bele markolnak, s kicsiny papir darabba takarva, aránylag sok pénzért keveset adnak.

Látható ezen kertekben még egy igen szép fa, mely alakjára nézve hasonlít a közép nagyságu magányos tölgynek szép terebély koronájához, melynek fejlődését s terjedését semmi sem akadályozá. Hegyes és fényes levelei hasonlítanak a körtvefa leveleihez, kérge mind sudarán, mind pedig ágain nagyon sima, ettől azonban megfosztatik épen oly egyszerű módon mint nálunk a fiatal cserfa a timárok által; csak azzal a különbséggel, hogy nem bőrkészítésre használtatik, hanem besétál ez is fűszereseink valamelyikébe, s a csizma fényesítő mellett helyet foglalván, zimmet, cinnamon nevet visel.

Ezekén kívül látható még az ugy nevezett orlean növény (*Bixa orellana*), ez egy bokor természetű növény, mely közönséges borostyánunkhoz (*orgonafa*) (*syringa vulgaris*) annyira hasonlít levelére és formájára nézve, miszerint virág vagy gyümölcs hiányában, az idegen legkisebbé sem fog kételkedni a növénynek ugyan azonosságáról. Virágát meg nem említhetem, mert történetesen nem volt alkalmam látni, de hihetőleg kicsiny nem lehet, a midőn gyümölcse olyan mint a gesztenye gumó, melyből a midőn kireped, sok veres mag hull ki, mely az ösmeretes festéket adja.

Nyugot-indiakon az orleanon kívül termesztik még az indigót, melyről alig van mit mondani, a midőn az egy igen közönséges nyugot-indiai fűneme, mely a mezőkön mindenütt vadon található, továbbá a *maranta arundinaca* (arrow root), *aloe* és a gyömbér *zingiber officinale*.

De mind ezen utóbbi sorozatban előszámlált növények csekély mértékben miveltetnek jelenleg Nyugot-indiakon, s csakis olyan helyt alkalmazhatók gazdasági szempontból, hol a sokkal nyereségesebb cukor- és kávétermesztés, valami oknál fogva nem eszközölhető, s mivel mindenike vadon található termesztésök felhagyása a gyarmati termesztmények sorában rövidülést nem okozott.

A nyugot-indiai szigetek mezei iparában ezen czikkek fordulnak elő rendszeren, de nem mindenik miveltetik egyaránt mindenütt. Ott is épen ugy mint nálunk, némely szigeten vagy vidéken jobban terem egy vagy más czikk mint más szigeten. Barbadosban tíz évvel ezelőtt a fő termékek ezek

valának, u. m. cukor, Arow-root, aloes, és pamut, kicsiny mértékben természetiek gyömbér is, de csakis annyi, a mennyi befőzöttnek dolgoztaték fel. — Cacao is fordul elé kevés Barbados kereskedésében, de csak nagyon kis mértékben. A becses fanemek pedig, u. m. *Maclura tinctoria*, *Haematoxylon campechianum* (veres berzsen) *Guayacum officinale*, és *Cedrela odorata*, az ős erdőknek nagy kiirtásával annyira megkevesedtek, miszerént a belfogyasztást sem pótolhatják már. Rum alig vitetik ki valami, a cukortermesz-
tők állítása szerint a Rumnak jelenlegi piaci ára oly csekély, miszerént készítése már nem is érdemes a változott munka viszonynál fogva, s az ültetvényesek inkább hajlandók az anyagot magát, melyből készül, kivinni, s legfeljebb annyit készítenek, a mennyi helyben elkelhet. Régibb időkben a dohány és indigo meglehetősen mennyiségben természetiek, de termesztésöket szinte egy század előtt felhagyták, hihetőleg azért, mert Barbadosnak földje nem állítá ezeket kellő minőségben elő.

XV. Fejezet.

A négerfaj ösmertetése.

1834-ik évben a megsértett emberi jogok jelentékes kiengesztelésének valának színhelyei a nyugot-indiai angolgyarmatok; a rabszolgaságban szenvedett temérdek négerék ezereinek visszaadatott azon személyes szabadság, melytől megfosztani őket semmi emberi hatalom jogában nem volt, öröm riadásával fogadá a civilizált világ e nevezetes eseményt, melynek létesítéséhez a dicső Albion népe akkora áldozatkészséggel járult. E nevezetes esemény azonban felette nagy változást tőn a gyarmatok belviszonyára nézve; legnagyobb részének gazdasági jelentősége tökéletesen semmivé lett, mint például a hajdan gazdagságáról híres Jamaica, a nyugot-indiai angol gyarmatok egykori gyöngye — melyről e munkának valamelyik más kötetében terjedelmesebben leszen szó.

A nyugot-indiai angol gyarmatok közt egyedül Antigua és Barbados az, mely régi jelentőségét csak részletesen veszté el. Érintve volt már röviden minő környülmények menték meg Antiguát a megbukástól, t. i. hogy annak egész mivelhető területe nagy birtokosok kezében van, s a munkát épen nem kedvellő néger lakóknak dolgozni kell, mert élni kell. Barbadosban ez az eset nem fordul elő, sőt épen ellenkezőleg, számosak az olyan birtokosok, kik egytől tiz hold földig birnak, már pedig ott nagyon csekély területű föld elég arra, hogy egy család abból élélhessen. Másfelől bizonyos az is, hogy a hol sok kicsiny birtokos létezik, ott egy család fenntartására megkívántató darabka föld megszerzése épen nem bajos. Ha tehát Barbadosnak népességi aránya olyanszerű lett volna, mint a milyennel Antigua bir, az is bizonyosan a megbukott gyarmatok sorába lenne rég sorozva. De Barbados oly példátlan tömötségu népséggel bir, melyet még a rendkívüli népességu Chinának legnépesebb vidékei sem mutathatnak fel.

Ugyanis Barbadosnak egész területe nem több 106,470 angol holdnál (acre körül belől 1100 □ öl), melyből 100,000 mivélés alatt van. Tehát egész területe csakis 166 angol □ mértföld, vagyis nyolcz geographiai □ mértföldnél csekélységgel több, s e kicsiny területen 130,000 lélek lakik, melyszerént egy geographiai □ mértföldre 16,000 léleknél több esik, jellemző tanuságot tévén arról, mekkora népesség eltartására alkalmas a nyugot-indiai föld? Európában területre nézve legnépesebbnek a Lucca-i herczegséget mondják olasz honban, s ott is körül belől csak felét teszi a Barbadosi aráynak. A rémitő népesedésben tehát, a legnagyobb munka eránti ellenszenv mellett is — mely a néger fajban mindenhol mutatkozik — lenni kellett felesleges nyers erőnek, mely a termesztés javára esett.

Ezen rendkívüli népesülés mellett, bár ki is azt hitte volna, hogy Barbadosnak termesztése a rabszolgák felszabadítása után sem csökkenhet, s e szerént az átalános virágzás további fennmaradásában senki sem kételkedék, sőt ellenkezőleg voltak oly vérmes reményűek, különösen Európában az íróasztal mellett, kik a felszabadult négerektől a legnagyobb

előmenetelt várták, de senki sem képzelte előre azt az eredményt, melyet a felszabadulás valósággal szült.

Kényes fejtegetésekhez szándékozom nyulni, melyre nézt figyelmeztetem a kegyes olvasót, hogy itten a nyugot-indiai creolok egyhangú nézeteit közlöm, úgy, miként a hely színén hallottam, s az előttem megfordult tényekből s eseményekből következtetéseket vonva, azoknak magyarázatot adhattam. Mivel pedig vándorlásaimnak azon szakában a rabszolgaság viszonyaival még ösmeretes nem lehettem, ennek fejtegetését más alkalomra halasztom, légyen ez úttal elég a néger fajnak közelebbi ösmertetése, miként az Nyugot-indiakon mutatkozik.

Barbadosnak minden fejr lakói általánosan azt mondják: hogy a négerék felszabadulása óta a sziget kivitele ezen útazás korában is egy harmaddal kevesebb volt mint a felszabadulás előtt, ellenben a bevétel kétannyira növekedett. A felszabadulás után következett öt vagy hat évben, a cukor termesztés — mely Barbadosnak mindég főgazdászati czikke vala — leszállott volt felényire, mert a felszabadult négerék vissza élván szabadságukkal, nem munkára hanem heverésre fordíták idejüket.

Az 1840-ik évtől azonban ismét emelkedni kezdett a termesztés; de már 1846-óta megállapodni látszik, s nincsen kilátás, hogy oda emelkedjék a hol régebben állott, de hogy ennyire is emelkedett, azt csakis a nagy népességnek lehet köszönni, mely a négerék nagy részét napi bérért való dologra kényszeríti. A szükség tehát az, mely őket munkára hajtja, nem pedig a benne létező szorgalom iránti hajlam, minek az eredményt tulajdonítani szeretnék a szobatudósok. Könnyen megfejtethető tehát; miért kevesedett meg Barbadosnak cukorkivitele? azért: mert Barbadosban csak azt lehet dologra kapni, kit azt éhség kényszerít rá. Ennek következtében igen természetesen, megkevesítették az ültetvényesek cukortermesztéseket, s a mit különben is meg nem mivelhetnek inkább legelőre fordítják.

A rabszolgaság idejében az ültetvényeseknek magoknak kellett gondoskodni rabszolgáik tartásáról, legjobb földjeikből sokat, élelmi czikkek termesztésére fordítottak, vagy pedig kiosztottak kertül magoknak a rabszolgáknak. Mind ez

természetesen a felszabadulás után megszűnvn, nagy menyyniségi élelmi tárgyakat kell külföldről bevinni a hiány pótlására, mi által a bevitelnek multhatatlanul növekednie kellett. Ehez járul még az is, hogy a néger, s kivált a mulatt, felette nagy, sőt a legtulzóbb fényüzési vágygyal bírván, mióta felszabadult, mindent elkövet, hogy a nálánál hasonlithatatlanul magasabb fokon álló angol gentleman polgártársát utánozhassa. Nem kimél tehát a fekete gentleman semmit, hogy sajátyszerűen alakult lábát fénymázos czipőbe szoríthassa belé, s görbe szárcsontjait fekete pantalonba rejthesse. Ugyanis a néger faj testalkotásában igen jellemzők a szárcsontoknak jelentékes görbesége, melyek némelyikénél anynyira hajlottak, hogy ha lábait egybeteszi, két szárcsontja meglehetősen O-t képez, a görbe szárcsontban végződő lábfej pedig hátrafelé csaknem épen olyan hoszszu mint eléfelé. E lábalkotást miután ismerjük, alig képzelhetjük, miként lehessen azt egy New-Yorkban vagy Liverpoolban készült tisztességes készitett czipőbe beleerőltetni. De legyen ez bár miként, a fekete pantalon és lakk czipő nevezetes szerepet játszik a barbadosi, jelesen a bridgetowni fekete gentlemanoknál, valamint a lady-knál és miss-eknél a selyem ruha és napernyő, — melyekben a kiáltó veres szín különösen gyakori — nagyon divatos. Különösen a napernyőtől tán megválni sem tudnának, mert bár mely idő tájban, éjjel is, seregestől láthatni őket feltartott napernyővel az utcákon barangolni. E két környülmény — igen természetesen — könnyen előidézhette a bevitel növekedését, mert pótolni kellett egyfelől az élelmi czikkek természetésének csökkenését, más felől pedig a fényüzésbeli kicsapongást.

Tagadhatatlan az, hogy idegen szemeknek igen jól néz ki, a midőn a felszabadult négereket tetszőlegesen oly jó állapotban látja; de a creolok azt mondják: hogy az mind szemfényvesztés, s a temérdek koldus négerre mutatnak, kik minduntalan és mindenütt ostromolják ott mostan az idegent, s a melynek a rabszolgaság létezése alatt nyoma sem volt, mert a rabszolga tulajdonos köteles volt rabszolgáját még akkor is minden szükségességekkel ellátni, ha az már kora, vagy betegség által elgyengülvén, munkatehetlen lett. Most természetesen erre köteles nem lehet, s az elgyengült, elaggott négerek csak

is a könyörületességre támaszkodhatnak. Mert hiányzik a négernél tökéletesen ama bizonyos családi viszony, mely az emberiség erkölcsösségének, s a civilisációnak valódi bölcsője. Ugyanis e viszony a négernél csak az állatíságon alapszik, s e tekintetben aligha magasabb fokozaton áll a baromnál.

A néger férfit semmi sem köti egyéb a nőhöz mint a nemi viszonyok ama legközönségesebbike, s egyszersmind leg-aljasabbika, mely untalan eszébe juttatja a teremtés tökélyfokán álló szellemi embernek is, hogy ő is csak állat, mint bár mely más élő s mozgó teremtménye a földnek, melyet természetesen magunkban sem el nem fojthatunk, se meg nem tagadhatunk, az bizonyos; de épen oly bizonyos az is, hogy mentől korlátlanabbul czégéreztetjük ama viszonyt, mely állatíságunkra oly anynyira emlékeztet, annál mélyebben sülyed erkölcsileg s szellemileg ama megfoghatatlan felsőbb lény, az emberi lélek, s ezzel az emberi méltóság.

Ezen állítás valóságát nem szükséges sokat fejtegetni, s okokkal támogatni, kézzelfoghatólag bizonyítja azt maga az emberiségnek mult és jelen történelme. Nyilván bizonyítja, hogy mindazon népek, melyeknél az állatíság ösztöne erősebben van kifejlődve fajbeli vagy éghajlati okoknál fogva, szellemi tekintetben korlátozottabbak. Ezek sorába tartozik főként a néger, ki szellemi tekintetben az emberiség legalsó fokán áll, de állatísága aztán annál kifejtettebb; és mivel ez nála anynyira túlnyomó, hogy semmi egyensúlyozásnak helyet sem enged, igen természetes, hogy a civilisáció által okvetlenül feltételezett társadalmi viszonyok előtte megfoghatatlanok. Nem érti miért legyen szükséges, hogy a két különböző nemhez tartozó két egyén férj és nő legyen egész életen át egymáshoz kötelezve. Haytiban az önálló néger statusban, tehetősebb fiatal negerek rendesen nőt fogadnak maguknak bizonyos számú évekre, az ilyen viszonynak a barna etiquett nevet is adott, s így fejezi ki „*placer une femme*“ (egy nőt elhelyezni) s gondolná-e valaki, hogy az ilyen szövetségre még a tekintélyes családok is oda adják leányaikat. A néger nem érti a családi kötelékek szükségét, következőleg a gyermekeket úgy tekinti mint az emberi faj fennállásának nélkülözhetetlen kellékeit, s az emberiségnek szellemi fogalmáról képzeze sincs.

Ilyen viszonyok közt igen természetesen erkölcsösségről köztük szó sem lehet, s következképen civilisatióról sem, mert ez a kettő karöltve jár. A patriarchalitás egyszerű erkölcsi adák az első lendületet a civilisatióra, s hol az erkölcs-telenség féktelenségbe megy át, nyomban követi azt a hanyatlás.

A négereket még a felszabadulás malasztja sem volt képes a családi erkölcsök magasztos körébe bevezetni, s bár menynyire igyekezett is az angol gyarmatokban létező több vallás vetélkedése, s egymás elleni irigykedése tekintetben mentől dúsabb eredményt eszközölni, törekvésök kárba ment, sőt azon nem várt botrányt idéze elő, hogy a vallás törekvései haszontalan komédiává aljasultak. — A rabszolgaság ideje alatt a rabszolgatulajdonosok soha el nem mulaszták rabszolgáikat erkölcsös útra téríteni, s a családi rendes életre szoktatni, de mind hiába. Az Afrikából áthozott eredeti szokásokat kiirtani nem lehetett. Felette sajátságos volt a rabszolgákban azon szokás, miszerént ugyanegy tanyához tartozó néger és néger nő között soha nem hogy rendszeres, de amolyan néger modoru házassági viszony sem keletkezik, hanem az ilyen viszonyok, mindannak daczára, hogy a nappal mindig kényszerített munkában tartá őket, az egymástól lehető legtávolabb fekvő tanyák lakói közt keletkeztek. Ha a történet ugy hozá, hogy vásár, örökösödés, vagy valami más körölménynél fogva az ilyen viszonyban élő néger pár egy tanyára került, a viszonnak rögtön vége szakadt.

Hajlandók valának ezt annak tulajdonítani sokan, hogy a rabszolga néger készakarva kerülni akarja a családi viszonyt, s ez igen valószínű lett volna, ha európai nép, s nem néger lenne. Hanem a néger csak folytatá azon viszonyokat s szokásokat, melyeket eredeti honából magával át vitt Amerikába. Ugyanis a családi élet viszonyai a felszabadulás után sem változtak legkevésbé is. Jelenleg ugyan több néger részesül papi áldás által egybekötött házasságban, mert ennek eszközésére mindent elkövetnek a különböző vallások papjai, hogy házassági lajstromok terjedelmét növeljék, ha ezekből kíván okulni az idegen, a házasságoknak évenkénti szaporodását látja a nyugot-indiai angol gyarmatokban, s ezek közt Barbadosban, mely bizonyosan számosabb jelenleg mint a rabszolgaság korában. De ezen házasságok aztán csakis a lajstromokban

léteznek, a valóságban pedig folytatják az eredeti független viszonyt épen úgy és oly mértékben, mint régenten. — Ilyen viszonyok közt természetesen az erkölcsösségnek nagyon alacsony fokon kell állani a néger társadalmakban, melyről hogy valaki meggyőződjék, tökéletesen elég Bridgetownnak utczáin egy sétát tenni esti alkonyat után, s bizonyosan oly dolgoknak fog szemlélője lenni, melyről a civilizációnak legféktelenebb kicsapongásai is alig adnak fogalmat, s tán még az afrikai bálvány istenségek is fogcsikorgatás nélkül bajosan tűrhetnék. Az idegenben pedig különös eszméket keltene a néger faj vallásos fogalmairól, kik minden éjjel nagy pontossággal egybegyűlnek ima helyeikre, s ott késő éjjelig fülszakító dissonantiában zsoltárokat énekelnek, hogy az utca cseng bele, míg fiatal népe, igen, alig tizenkét éves leánykák, azon idő alatt váltogatva a legundorítóbb féktelenségek kalandjaival barangolják be csoportonként az utcákat, s közbe közbe betérnek az utjokba eső imahelyekre zsoltárt énekelni.

Erkölcsei tekintetben tehát most sem áll előbb a néger mint a rabszolgaság ideje alatt, sőt rosszabbul anynyiban, hogy a vallást botránynak teszi ki, mely egyébiránt úgy látszik a négernél ugyanazon ingatag fogalmakon alapszik, mint sátoros cigányainknál, mi körülbelől ugyanazonos a semmivel. De a néger rendkívüli kedvellője lévén a zenének s énekek, menni fog templomaiba mindaddig, míg ottan orgona szót vagy éneket találni remél. Egy dolog van főként, mi a felszabadult négereknél, a mély erkölcsi romlottságot tanúsítja, s ez a felszabadulás óta évenként rémitő mértékben növekedő divatozása az abortusnak és gyerekölésnek, mi a rabszolgaság megszűnte előtt példátlan volt.

Míg a rabszolgaság fennállott, igen természetesen a rabszolgák szaporodása épen anynyira érdekében volt a tulajdonosnak, mint bár mely más hasznos házi állatnak tenyésztése, mindent elkövetett tehát, hogy szaporodásuk előmozdítassék. A mely néger nő az anyaság legelső jeleit tapasztalá, azonnal mentes volt minden munkatételtől, s mentesen maradt még a szülés után is három hónapig. Gyermeke tartásáról s felneveléséről nem kellett gondoskodnia, mert ez a tulajdonos gondja volt. A mely néger nőnek pedig hét élő gyermeke

volt, törvénynél fogva felszabadultnak tekinteték. Nem volt tehát ok, miért törekedjék terhétől menekülni, sőt épen ellenkezőleg anyagi érdek bírta annak gondos ápolására. — Mind ezen viszonyok a rabszolgaság eltörlésével teljes változást szenvedtek. A felszabadult négereknek saját magukról kell gondoskodniok, s azon nagy számnak, mely semmi fekvő vagyonnal nem bír, drága vagy olcsó legyen az élelmi kellék, mindenesetre meg kell azt szereznie.

Barbadosban a munkabér egy teljes erejű munka tehető egyénnek naponként egy schilling angol pénzben, vagyis 50 kr. mostani pénzünk szerint; ez valóban nem sok egy családfőnek, családja fenntartására, még olyan helyen sem sok, a hol az élelmi szerek — mint főként a liszt és kenyér — honi természetűek lévén, aránylag jutányosan kaphatók, hát még ott, hol ezek nem lévén honi természetűek, távol helyekről a tengereken átvitetnek oda? Ily helyzetben valóban nem csoda, ha a néger nők az anyaság közeledtét rettegéssel fogadják, s annak eltávolítására mindent elkövetni készek.

Három igen fontos ok van tehát, mely a Nyúgot-Indiákon felszabadult négerek erkölcstelenségét fokonként növeszti, u. m. természeti restségök, dologtalanságuk, — az élelem megszerzésének gondjai, — és a végtelen fényűzési vágy a városokban, mely utóbbi kivált a vegyített vérűeknél mód nélkül nagy mértékben mutatkozik.

A vegyített vérűeknek nagy száma Amerikában legcsalhatatlanabb bizonyosságot tesz a néger fajnak házi s családi erkölcsök iránti fogékonytalanságáról; mert ezek igen természetesen a természetben magokat nem reprodukálhatván, csakis a két faj egybevegyüléséből származhatnak. Már pedig valószínű tény az, hogy házassági szövetség fejr és színes fajbeli közt felette ritka esetben történik a nyúgot-indiai gyarmatokban. Creol férfi soha, és semmi körülmények között nem nőül fekete nővel, s ha netalán vagy egy ritka eset felemlíthető lenne is, az többnyire vallásos köteleesség érzetéből, s olyan korban történt, a midőn a fejr férfinak több gondja volt lelke üdvére a más világon, mint földi viszonyaira a jelenben; hogy pedig creol nő színes férjet választott volna,

arra nincsen példa a gyarmatok történelmében. Fajbéli vegyes házasságok történnek egyedül európai bevándorlott férfiak és színes nők között. Az európai bevándorlott kézművesek némely ritka esetben színes nővel is egybe házasulnak, de ez is nem néger, hanem legfeljebb mulatt, vagyis félvér, s ettől fel a fejrhez közeledő sorozatból valóval. — Színes férfi és fejr nő közti házasságok pedig csakis Európában keletkeznek átjött színes férfi és európai nő közt. Ezek a nyugot-indiai, s általában az amerikai társadalmi viszonyokkal nem lévén ösmere-
retesek, egy felől, — de más felől a néger fajt is csak az átjött hetykélkedő, s mindenesetre már vegyes vérű egyénről ösmerni képzelik, kinek bárha színe barnás, s hajazata gyapjas, hozzá megy az európai szegény sorsu nő épen úgy, mintha egy sánta, vak, vagy más félszegségtől látogatott emberhez ment volna, mert nincsenek másnemű elöitéletei a színes faj ellen, s ha színes férjével Európában marad, meg lehet nem is lesz oka választását megbánni. De ha férjét át kíséri Amerikába, keserűen bánja meg hirtelenkedését. Ki lesz ott rekesztve minden társaságból egy felől, más felől pedig alkalma lesz a néger faj erkölcstelenségétől a legmélyebb utálattal illetődni. Epen ezen okból a nőtelen állapotban Amerikába átvándorlott európai nő és néger férfi közti házasság még ritkább az átvándorlott fejr férfi és színes nő köztinél, s ha vagy egy nagyon ritkán történik is, mindég a legszegényebb elhagyatott sorsu bevándorlott nő szánja magát az ilyen szövetségre. Minden sérelem nélkül el lehet tehát mondani, hogy a vegyített vérű amerikaiak általánosan törvénytelen származásuak, mert a kivételek anynyira ritkák, hogy szóba sem jöhetnek.

Igaz, hogy Nyugot-Indiákon a nagy többséget a néger, vagyis jobban mondva, a színes faj képezi, még pedig nagy aránybeli különbséggel. Így például Barbadosnak 130,000 lakója közt alig van 20,000 fejr, de bárha a számkülönbség enynyire feltűnő, mégis sajátságos dolog az, hogy soha egy fejr nő emlőin még színes gyermeket senki sem látott, sőt ilyesmit még hírképen sem hallott, és a menynyi színes gyermek ottan létezik, kivétel nélkül mindenike színes anyától származott. Ez aztán csakugyan arra mutat, hogy a fejr faj mégis erkölcsi tekintetben felsőbbbséggel bir a néger faj felett, s bárha

a mindennapi tapasztalás azt bizonyítja, hogy a fejr nők se mind Lucretiák, de mindenesetre nem oly féktelenek, mint a néger nők, s Nyugat-indiákon aligha egyetlen egy eset is felemlíthető, hogy a legféktelenebb fejr nőnek színes sarjadéka született volna. Ellenben sok olyan színes nőnek, kinek neve az illető egyházak házassági lajstromába van iktatva, s megkeresztelt gyermeke a törvényesek sorába írva, a gyerek bőrének színe nyilván meghazudtolja az egyházi lajstromokat. Képzeltető aztán, hogy e kézzelfogható botrány nem igen jó szolgálatokat tehet a vallás tekintélyének emelésére.

Mielőtt e nevezetes társadalmi viszonyoknak taglalása tovább folytattatnék, nem lesz tán felesleges a színes fajt egy kevésbé szorosabban körvonalozni, nem csak értesítés, hanem e munka folytán gyakran előforduló, négereket illető kifejezések tiszta megértése végett is.

Nyugat-indiákon a színes népfaj minden fokozata, mely a fejr és tiszta fekete vagyis tiszta afrikai faj közt előfordul, általános mulattnak nevezetik. Szoros értelemben azonban, és a törvény előtt mulattnak nevezetik egy tiszta fejr és egy tiszta fekete fajtól származott nemzedék. Színes nép (*Coloured people* [*homme de couleur*]) nevezet alatt a törvény előtt értetődik mind az a mi nem tiszta fejr, bele értve a tiszta feketét is. Társalgási értelmezése pedig csakis a vegyített egyéneket illeti a tiszta feketék kirekesztésével, mely egyszerűen négernek nevezetik.

A fokozatok, melyek a fejr és fekete faj közt megjelenhetnek, természetesen felette számosak lehetnek. Azonban csakis öt fokozat létezik, mely tisztán megkülönböztethető. A tiszta fejr és tiszta feketétől eredt nemzedék a valódi mulatt, színének közép árnyalatáról a fejr és fekete szín közt, a gyapjuszerű hajazat megmaradásával, könnyen ösmerhető. Ettől a fejr vagy fekete faj felé, a szerint a melyel a mulatt egyesül, mind két faj felé két fokozat különböztetik meg, és pedig: a fejr és mulatt egyesüléséből ered a mosti, ennek ismét a fejrrel való vegyüléséből a mostifino (angolul *quadroon*, francziául *quarteron*). A mosti már világosabb színű a mulattnál, sőt némelyike csaknem egészen fejr. A haj már nem gyapju alaku, nagyon dús, látszik rajta mégis

bizonyos neme a mondhatni erőltetett forma gömbörűségnek, mely a fejéreknél soha sem fordul elő. A szemek mély feketék s az arczélt kevésbé még a néger arcz lapossága jellemzi. A mostifino már egészen fejér, az arczélt inkább a fejér faját váltja magára, szokatlan szemek nem képesek benné már a vegyített eredetet gyanítani. A felette dús hajazaton bizonyos gömbörűségre hajlandó gyöngéd hullámlás mutatkozik, melynek rendkívüli szépségét még a koronás fők legmagasabbika is irigyleni fogna, s a melyhez hasonlóval semmi más fajbeli nő nem bír. A mostifino nők közt ritka dolog olyant látni, kiről csak anynyit is lehetne mondani, hogy nem szép; mert gyönyörű hajok s igen sajátos arczzsínök, melyen bizonyos átlátszó barnás árnyolat ömlik el, még a kevésbé szabályos arczélt is széppé teszi. Gyakran rendkívüli szépségek találhatók köztük, melyet a különös fejérségű legszabályosabb fogsorok is nagyon kiemelnek.

Különös eset a vegyített vértüeknél a fogaknak rendkívüli szabályossága, melynek mindenike, mintha ugyanazon egy mintába öntve lett volna. Nincs azokban legcsekélyebb ferdeség, a sorozatok rendkívül szabályosak, mintha jól kiválasztott keleti gyöngysorokat rejtenének ajkaik alatt, melyeknek fejérsége a frisen faragott elefánt csonton is túl tesz, s nem emlékszem csak egy mulatt, mosti vagy mostifinora is, kinek fogai szépek ne lettek volna.

A mostifino-nak a fejrrel további egyesülése már tiszta fejr nemzedéket eredményez, melyet már megkülönböztetni nem lehet, csakis a bennszülött s ott felnőtt creol képes ebben sőt még ezen túl is több nemzedéken át a vérvegyülést észre venni. Ezeknek azonban megkülönböztető képességek oly éles, miszerint, a mint mondják, a legtávolabbi vérvegyítéket is észre venni képesek. Mely oknál fogva a fejtől és mostifinótól eredt nemzedék még az angol gyarmatokban is, hol a fejr és fekete faj egyenlő jog viszonyokban részesül, csakis white by law, törvényszerénti fejrnek nevezetik.

Az ellenkező irányban a mulattól a tiszta feketéhez vezető jellemzetes két fokozat ez: — A tiszta négernek a mulattali vegyüléséből ered a zambo (e nevezet inkább a tiszta indus és tiszta négertől keletkezett sarjadékot illeti, azonban az itt említettre is alkalmazzák a spanyolok),

(franciául Căpre). Ez ha ismét tiszta négerrel egyesül, nemzedéke moligasconak neveztetik (franciául grife). A további vegyülés már tiszta néger, melynek megkülönböztetésére a négernek nem birnak oly ügyességgel, mint a creolok a fejer vegyíték kiösmérésében, a creolok pedig nem foglalkoznak a fekete fokozatok meghatározásával, mert nincsen érdekükben. A fejer fokozatok szoros észlelésével foglalkoznak pedig főként azért, mert fajok tisztán tartására véghetetlen féltékenyek, s e tekintetben sokkal szigorubb aristocraticus elkülönződést tartanak, mint milyent valaha a legzárkozottabb születési aristocratia tartott. Különösen kitünők e szigoru elkülönöztségben az angolok, kik még az egyesült statusoknak azon részében is, hol a rabszolgaság már rég megszűnt, nem hogy házassági szövetségre lépnének vegyített vérüvel, de sőt egy asztalhoz sem ülnek velök, s e tekintetben a fekete faj Nyugot-indiakon, s tán szinte még inkább az egyesült statusokban, úgy szólván teljesen elkülönzött társadalmi államot képez.

A francziák már kevesebbé elkülönködök. Megjegyzendő azonban, hogy ez csakis a bevándorlott francziákról mondható, mert a francia creol épen oly szorosan különködik az ily vegyes házasságtól, mint az angol. Legkevésbé zárkózott az amerikai continens spanyol és portugál vagyis braziliai népe, de e kettőnél aztán a törvényes házasság is ritka dolog, s nem csekély meglepetéssel vala alkalmam érteni, midőn későbbi években Közép-Amerikának Costa Rica nevü államában utazva, Punta Arenas-ban az állam fő kikötőjében, mely körülbelül tizezer lakóval birhat; a vendéglősné, — kinél szállva valék — hatalmasan egybe veszvén férjével, vagyis legalább általam képzelt férjével, a háztól elüzé. Miután ebéd közben, tréfa közt kérdezteték miért bánék férjével oly kíméletlenül, hangosan fel nevetve mondá:

„Ön hihetlőleg azt képzeli, hogy ez a haszontalan ember (pendejo) nekem olyan értelemben férjem, mint azt az amerikaiak (e nevezet alatt mindig csakis az egyesült statusbeliek értetődnek) értelmezik? Férjem ő nekem amugy Punta Arenasi modorban.“

S a további magyarázatból az került ki, miszerint a tizezernyi lakó közt akkor csakis egy pár találkozott, kinek

szövetségét papi áldás törvényesíté. De e tárgyról majd bővebben leend szó e munka más köteteiben, hol Brazília és némely amerikai spanyol államok fognak ösmertetni.

Ha olvasóim valamelyike Amerikába jutand, — meglehet — első tekintetre ezen elkülönködésről állításomat nem egészen valónak vélendi, mert alkalma leend olykor korom fekete néger oldala mellett gyönyörű fejr feleséget szemlélni. De egyszersmind meg lehet győződve aztán arról is, miszerént az nem tiszta fejr nő, hanem a vegyített vérnek valamely távoli elágazása, ki nem számíthatván fejrrel egybeházasulásra, az ördög forma férjet is elfogadá.

Az europainál, kinek faj elleni elöitéletei nincsenek, méltán felmerülhet azon kérdés: miért létezik Amerikában a két faj közt ily szoros elkülönözés? a midőn a fekete is csak ember épen úgy mint a fejr, tökéletesen hasonló testi és szellemi tulajdonokkal felruházva a természettől? A szín egyedül legyőzhetetlen okul nem szolgálhat, mert bárha az a fejr előtt szépnem is tetszhető csak azért is, mivel szemeinek szokatlan, de még sem annyira disztelen egy ép test alkotásu néger, mint sok eltorzított benna fejr, s mégis egy ilyenhez nem vonakodnak annyira nőül menni a fejr nők. — Aztán hogy a szín nem is nagy akadály, egyszerűen bizonyítja az, hogy annyi sok mulatt létezik, ki természetesen meg annyi törvénytelen gyermek. Minek tehát e társadalmi botrány, s azon fejr férfiak, kik ennek okozói, miért ne kerülhetnék ki e botrányt, s egyszersmind tennének az emberiségre nézve egy igen nevezetes elő haladást, az ugyanazon földrésze, már jól vagy rosszszul szorult két faj különbség kiegyenlítésére?

Valóban europai s philanthropiai szempontból másként elmélkedni bizonyosan nem is lehet. Meg lehetünk arról is győződve, hogy minden európai, ki át megy Amerikába, nem kételkedik magában, hogy ha tetszését megnyerő négernőre találand, legkevesbé sem fog habozni azt nőül venni, vagy saját gyerekeit négerekkel egybeházasítani. De ha netalán ilyen philanthropikus elveket szándékoznék az új világban kezdeményezni, tegye azt ám mentől előbb megérkezte után, mert ha csak kevés ideig is késni fog, philanthropikus elveivel harczra kél, és sokkal előbb mint gondolná, — egyébiránt

bizonyosan emberbaráti-érzeléseiből teljesen ki fog gyógyulni.

Ugyanis létezik ott az elkülönöttség, még pedig számos okok miatt, s hogy mekkora kiterjedésben s mérvben létezik, legyen szabad itt megemlíteni egy rendkívül jellemző környülményt. A feslettség rejthelyei Amerikában sem hiányznak, sőt tán sehol oly rendezettségi alakot nem hordanak mint épen az egyesült státusokban. A mely ilyes ház fekete férfit — ha még oly dúsgazdag is — be mer egyszer fogadni, azontul fejeér látogatói nem leendenek. Sőt a legaljasabb erköcselenségbe süllyedt fejeér nő, ha csak egyszer is téved annyira, hogy fekete férfi öleléseit tán elfogadja, a fejeér férfiak társalgásából örökre ki lesz rekesztve. Ez aztán gondolom sokkal erősebb bizonyosága a társalmi nagy ellenszenvnek, mint az, hogy egybeházasulás a két faj közt nem történik, s a mely felette nagyon is arra mutat, miszerint az európai philanthropusok indignatioihoz kötött arany remények nem oly gyorsan, s nem oly rövid idő alatt létesülhetők.

Említsük meg itt az okoknak némelyikét, melyeknek tudniüllik fejtegetését az illedelem megengedi, s a melyek egyenként, sok más okokkal, — melyeket a már is megfeszített illedelem korlátai merőben kitiltanak — teljesen elhatározók annyira, miszerint azok csakis európai olvasó értesítésére szükségesek, mert az amerikai fejeérben annyira meg van gyökerezve a fekete faj iránti előítélet, hogy abban nem csak a vitatkozást, de sőt még az egyszerű kétkedést is lehetetlennek tartja.

Van a fekete faj külsejében valami sajátságos ferdesség, melynek hatása a hosszszasabb idő alatti megszokás által sem enyészik el legkevésbé is, sőt ellenkezőleg, mentől tovább vagyunk közelében, a mindennapiasság csak inkább kitünteti e nevetségességét a fejeér faj előtt. A sajátságos arczél naponta majomszerűbbnek tetszik. A görbe szárcsontok és furcsa alakulású láb minduntalan ferdébb s nevetségesebb lesz szemeinkben. Ne higgye olvasóm, hogy ettől bármely európai philanthropus is örökre mentesen maradjon, még azon esetben sem, ha Tamás bátya kunyhóját figyelmesen tanulmányozva, annak minden szavait a legszentebb igazságnak fogja is tartani. — Ilyesmi bizonyosan képes leend élénk szánalmat kelteni fel az

európainak keblében, s rokonszenve tárgyát itt Európában szánalommal becsülni fogja. De ha átmegy Amerikába, meg lehet, eleinte boszankodni fog a megvetésen, melyben ott a néger faj részesül, hol az minduntalan nevetség tárgyává tétetik. A legnevetségesebb anecdoták a négerek rovására szólnak. A négerekről szóló guny-versek (epigramma), torzképek s népmondák száma tömérdek. Rendezett bohózatos színi előadások vannak, hol semmi egyéb csakis eltorzított nevetségos néger jelenetekkel mulattatják a közönséget. És pedig ez sokkal nagyobb mértékben divatoz Észak-amerikának azon államaiban, hol rabszolgaság nincs, mint a déli statusokban vagy Nyugot-indiákon. Mind ez sérti minden európainak emberszerető érzelmeit, s bizonyos nemét a (moralis) kegyetlenségnek látja benne. Meg nem foghatja miként lehetséges, hogy ama felettébb hitvány előadásokat oly nagy számu közönség látogattja, s kétkedik ha valjon szomszédjában a csinos öltözet valóban a miveltebb osztályhoz tartozó egyént földi-e? vagy pedig valamely utcza csavargó bujt a finom fekete posztó mezbe? ki tapsol, füttyöl, s ujjong annyira a szörnyű hitvány előadáson. És ismét megbotránkozik az idegen, vagyis inkább kétkedik az amerikai népnek mielt izlésén.

Mind ezen környülmények igen természetesen az amerikai fehér faj szemeiben a néger fajt épen nem emelhetik, sőt ellenkezőleg csak a megvetés fokozatát örögbetik benne; a jámbor európai philanthropus lelkében pedig botrányt okoz. De kevés idő múlva a botrány erélye lanyhulni kezd, s miután a néger fajjal s szokásaival bővebben megismerkedik, lassanként az eleinte nagyon hitvány mulatságnak tartott néger bohócokat (minstrels) élvezni kezdi, s valóban nem sok idő telik bele, máris előre fogamzott véleménye tökéletesen megváltozik. Az eleinte hitványságoknak tartott bohózatokat nagyon mulatságosoknak kezdi tartani és! vége a nigrophilanthropiának. Ösmertem Amerikába átköltözködött európaiat, ki mihelyt jól kezdé érteni a négeres ferde kiejtést, azontul minden estve nagy élvezettel látogató az eleinte izlelhetetlennek tartott hitványságot.

Mihelyt az idegen ezen bohózatokat élvezni kezdi, azonnal kezdődik az Európából átvitt elveknek ingadozása. Híjába!

nem megy! s bárha azontul is megmarad az európaiban bizonyos kegyelet, mely a négerben is embert láttat vele, de e kegyelet hasenlít ahhoz, a mit egy ártatlan örült vagy cretin irányában érzünk. Rokonszenvezünk vele mint alárendelt helyzetű emberrel, de vele amalgamálódni? — bizony alkalmasint még nagyobb ellenszenv keletkezik az európai philanthropus keblében, mint a milyent az amerikai érez. Láttam több európai, ki az átköltözködés ideje alatt, s kevés időre a megtelepülés után éles vitába ereszkedék az amerikaiaknak a néger faj irányában tanusított embertelen elkülönködése ellen. Érdekes vala az ily viták tanujának lenni, kivált ha a vitakozás rabszolga tartó állambeli egyénnel történék, minő saját-szerű magyarázatokat adott ez, melyeket az európai nem hogy felfogott volna, de sőt emberi érzelmeit még inkább felbőszíték. Emelé a vita érdekét; ha olyan amerikaiak is voltak jelen, kik oly államokhoz tartozának, melyekben a rabszolgaság eltöröltetett, — minő gúny-mosoly vonult el ezek arczain az európai tiszta logikáján, s mennyire mulattatá az élénk vita, melyet két értelmű közbevetett szavakkal szítának, míg végre a rabszolga embere kereken ki mondá, hogy a néger nem is ember, hanem állat, az európai pedig esküvel erősíté, hogy soha sem fog kétkedni gyermekét ezen állatok egyikével egybe házasítani, csak hogy ildomos miveltségű legyen. És! — minő magasztos aristocratiai döllyfel felelé a rabszolgák ura:

„Gratulálok önnek uram fekete vejéhez vagy menyéhez.“

Idő teltével volt aztán alkalmam ilyen egyénnel ismét találkozni, s beszélgetés közben e nézetek is felemlitettek. És? — teremő Isten! hova lett a buzgó reformáló philanthropus? Szánakodott még mindig kegyeltjei sorsán, épen úgy mint valaha, de mindemellett mit kelle hallani? hogy inkább saját kezeivel fojtaná meg gyermekét, mint sem néger fajjal egybekelni lássa.

Nem lehet tehát csudálkozni ha ilyen helyzetben a néger nem egyéb az amerikai nő szemeiben, mint egy nagyon csuf afrikai fél ember, fél majom, ki maga viseletében nagyon otromba, s a legcsinosabbja is meglehetősen szennyyes, s bár mi történjék vele, vagy tegyen bár mit, mindig mosdatlan-nak fog tetszeni. Maga a felvett fejér ruha, mintha örökös

ellenszenvet érezne a fekete bőrrel, nem képes rajta tisztaságát megtartani, s alig egy pár óra elteltével, már tökéletesen szennyes. Az eltorzított szárcsontok, lábak s a majom kép naponta nevetségesebbnek tetszik, mindig afrikai vadság néz ki belőle, s végre is a négerben nincsenek meg azon tulajdonok, melyek ő benne testi s szellemi szépséget legkevésbé is gyaníttatnának, s kivált a fehér nők előtt vagy nevetségesek-vagy pedig ijesztőknek tetszenek, nevetséget vagy borzadalmat okoznak, s csak ezen egy okból is a néger fajnak az amerikai fehér nővel egybeházasulása lehetetlenség.

De mind ez csak külsőségekre lévén szorítkozva, bizonyosan nem eléggé fontos és legyőzhetetlen ok még ama szoros elkülönködés megfejtésére s annál kevésbé — emberiség elveiből tekintve — jogosítására. Vannak azonban ennél sokkal fontosabb physikai s erkölcsi okok, melyeket a szobatudósok mindig kifelednek a számitásból, a midőn az amerikai fejéreknek elkülönködésén felbőszülve, semmi egyebet nem látnak csak bizonyos aristocratiai döllyföt. Pedig nem ártana, ha kevesebbet okoskodva jó példával mennének elől, egy emberiség jogait tárgyazó theoriai elv szentesítésére, mert practicum alig ha jótéví hatással lenne magára az emberiségre nézve is.

A nagy elkülönködésre igen nevezetes physikai ok szolgál főként alkalmul. Van a négernek bizonyos sajátyszerű imelyitő éles olajos szaga, mely már tíz lépésnyi távolságra is fűszer természetű élességével a fehér ember szaglását kellemetlenül érinti. Ezen szag a négerrel ugyanazonos lévén, ő maga nem éri, sőt úgy látszik fogalma sincs róla. Kellemetlenül érint ez mindenütt, az utczákon is hol néger jár, s kivált az olyan helyt, hol sok jár-kei eléhátra, mint New-Orleansba is, a nyári hónapokban, a midőn a fejérek legnagyobb része távozni szokott onnan a nagy hőség és egészségtelen lég miatt, úgy szintén a nyugot-indiai szigetek népes helyei mind-egyikében, rémitő kellemetlen. — Sőt az északibb vidékekben is, mint például New-Yorkban, bárha télen át nem terjed is a szag a néger közvetlen körén túl, de a nyári hónapokban ott is mint Bridgetownban, Habanaban, vagy bár hol, a pestilentialis szag eltölti az olyan utcákat, hol a négerék

számosabban fordulnak meg. Figyelmezzon bár ki rá New-Yorkban, a Broadway-en sokkal kevesebb nép jár a nyugot felé tekintő járdán, mint a másikon, mert szintén törvénytényé vált szokás az New-Yorkban, hogy a négerek azon az oldalon járnak, miért is a keleti sort two shilling side, a nyugotit pedig one shilling side — két és egy shillinges oldalnak nevezik tréfásan. Az ujonnan érkezett utazó ha meg akar ösmerkedni e sajátyszerű nevetségesen imelyítő büzzel, nyári hónapokban induljon meg estve nap lementé után az egy shillinges oldalon, s bő alkalma leend a philanthropusok sajátyszerű indignatiója tárgyán orrával elmélkedni. Alkalmasint egy percz elég leend tapasztalásul arra, hogy azontul bekötött szemekkel el tudjon menni a néger után, mint kopó a róka nyomán. Ezen szag állandóan párolog ki a néger testéből, a melyet Köln-nek összes szagos viz mennyisége s a világ minden fürdője nem lenne képes eltávolítani.

E nevezetes physikai okon kívül van egy más erkölcsi ok, mely ama szigorú elkülönködésre épen oly hatásos mint az előbbeni, s ez a néger fajnak erkölcsi és szellemi sülyedtsége.

Megjegyzendő dolog, hogy az afrikai néger előtt a törvényes házasságnak, s az ebből eredt nemzedék törvényességének semmi értelme sincs csak azon egyszerű okból, mivel ezen törvényesség ott semmi előnyt nem nyújt a személynek. Azaz: nem ösmeri egyáltalában a törvényes házasság fogalmát. A családiasság azon értelemben mint azt a keresztény vallás s a civilisatio megalapítá, nem létezik Afrikának törzseinél. — A nők ott legnagyobbára a férjfiak sajátjai, mint született vagy vásárlott rabszolgák, melyeknek számát tetszésök vagy tehetőségök szerint szaporitják, adják, veszik, cserélik a nélkül, hogy legkisebbé is megsértenék azon nemesebb érzések valamelyikét, melyet a civilisatio családi fogalma a fejr fajba oltott s kifejtett, s a melyek a néger előtt merőben ösmeretlenek, mivel nem ösmeri azon családi viszonyokat s kötelékeket, melyek a civilisált népeknél léteznek.

Midőn az úgy nevezett emberhússali üzlet elkezdődött, s Afrikából nagy számmal szállitának át a négerek Amerikába, jelesen a nyugot-indiai szigetekre, eredeti honuk szokásait

magukkal vivék; rabszolgák lettek ott is mint szülötte honukban voltak, csak is urat cseréltek (azon különbséggel mindenesetre, hogy a durva vad zsarnok helyett keresztény civilizált urat kaptak). Ezek minden öszszes igyekezetök daczára őket a családi élet rendezett körébe soha be nem vezethették. Sem ajándék, sem vallásos oktatás nem vala képes őket rendes házassági életre birni, s tökéletes baromszerű tenyésztést folytatának az új helyzetben épen úgy, mint honukban tették, melyen még a felszabadulás sem volt képes észrevehetőleg javítani.

Miután a vódu vallás színhelyéről eltávolítottak, igen természetes hogy a keletkezett generációk, a mint az alkalom nyujtá, egy vagy más keresztény vallásra tértek át. Sajátságos dolog azonban, hogy ebben is mindenütt, hol többféle vallás közt választást tehetének, mindig azt választák, mely őket eredeti szokásaikban legkevesebb megszorításokkal korlátozá. De magoknak a vallások papjainak saját vallomása szerint, a legszigorubbnak sem sikerült néger követőit a házi s családi erkölcsök iránt fogékonyokká tenni, (kivétel természetesen van ebben is, mint minden másban, de erről szó nem lehet). Ha hosszas rábeszélés által a kisebb szám rávétetik is, hogy rendes házassági frigyre lépjen, ez meg nem akadályozza, hogy a forma szerint egybekelt felek az után is eredeti korlátlan szokásaikat folytassák. Ez igen természetesen, a vallásos elvekben nevelt fejér fajnak ismét nem tetszhetik épen annyira, mint a szaglást kellemetlenül ostromló kigőzőlgés.

Alkalmasint nem szükséges még más okokat is felhozni annak megmutatására, miért különbözik el Amerikában annyira a fejér a fekete fajtól legelső érintkezése óta, mert már az eddig mondottakból is tisztán látható, hogy nem aristocraticus felsőbbbségi dölýf a fő ok, mi azt elő idézi, hanem egészen más valami, mi az aristocraticus dölýfnél sokkal hatalmasabb. Oly tények, melyek az előitéletek keletkezésére igen bő, s felettébb termékeny anyagot méltán nyujthattak. Egyesülve ezek a physikai okokkal, igen természetesen elő idézhették az amerikai fejér fajnak annyira szemére lobbantott elkülönződést.

A mondottakból önként következik, hogy a valóságos mulatt, vagy is félvér, nem lehet más: mint fehér férjfitől és néger nőtől származott törvénytelen gyermek, s alig ha van tán egyetlen egy mulatt is Amerikában, ki törvényes ágyból vette volna eredetét. Nem szükség azt hosszasan fejtegetni, miszerint ezen környülmény is igen nevezetes szerepet játszik a fehér fajnak a színes fajtói teljes elkülönződésében.

Mind ezen tények és környülmények egy európai előtt kevésbé lehetnek feltűnők itt, az európai földön, vagy ha járt is vegyes lakóju helyeken, de nem mulatott elég hosszasan ott arra, hogy ne csak felületes, de érdemleges tanulmányozást is tehessen, mert nem lévén szorosabban ösmeretes az Amerikában nagyon elsokasodott vegyített faj történelmével, az ilyenben csak is az embert, a magunkhoz hasonlót, felebarátunkat látja. De az amerikai fejérek azon fajt eredetétől óta, s minden oldalról ösmerik, kiknek a vallás elvein alapult erkölcsi szokásai meg nem szenvedik, hogy keblökbe oly heterogen elemet fogadjanak, melynek törvényesített származása nincsen, s a melynek csak létezése is már magában feslettséget tanusít.

Az újabb kor némely beteges lángeszei, kik magokat a philanthropiának tető fokán képzelik, a civilisatio ezen erkölcsi egyik fő elvét porba lealázni törekednek. Fájdalom, az ilyenyszerű tárgyak a sophismáknak legtágabb tért nyitnak, ezeknek pedig hatása a száraz okoskodás gyakorlati röögös ösvényéhez oly forma arányban állanak, mint a megédesített zamatos szeszes ital, az egészséget szilárdító tiszta vízhez. Az első inyünket csiklándoztatja, felizgatja idegzetünket, felkelkesít, rá sem gondolunk hogy néhány percz mulva kábulásba merit; a mámorban elalszunk, de felébredéskor fő fájással s émelygéssel kelünk fel, — míg szomjasságunknak s szennyyességünknek természetből adott enyhítője erősi testünket, s fenntartja egészségünket.

Ezen elméleti philanthropusok nem tudnak eléggé czifra nagy mondatokat feltalálni a törvénytelen eredetű egyének erényeinek kiemelésére, s minden kétségenkívül lehetnek ezen erények ép annyira nagyok, mint bár kié a világon, de tökéletesen feledni akarják az erkölcsösségi csorbát a szülékben,

melynek létezése éppen annyira tagadhatatlan. Már pedig, mind addig, míg a civilisációnak most fennálló vallásos, erkölcsi s társadalmi viszonyai meg nem változnak, a törvénytelen származásuakon az anathema fenn fog maradni. Ha pedig ezen anathema megszüntetése czéloztatik, akkor az egész társadalmi viszonyt is meg kell változtatni, mindenesetre pedig a jelen házassági családviszonyt meg kell szüntetni.

Vannak igen is olyan sophisták, kik valóban a házasság eltörlését szükségesnek hirdetik; mentse Isten a naponta mindig előre haladó civilisatiót ezen — magokat philanthropusoknak nevezni szerető — tanta tudósoktól, kik nagy igényeik mellett annyira rövid látók, hogy magának az emberi nemnek napontai történelmét nem látják, ha már csak ugyan régibb történelmét vagy felvilágosultságuk alattinak tartják, vagy éppen tanulmányozni restellik. Mert különben át kellene látniok, hogy a művelődés, civilisatio, szellemi fejlődés, tudomány, ész, ügyesség, hatalom a civilisált társadalmi erényekkel karöltve járnak. A mely népnél ezek merőben hiányzanak, éppen az olyan nép az emberiségnek legalantabb fokán áll, mert a társadalmi erkölcsösségnek zárköve éppen a családias házasság élet, ki ebben kételkedik, tekintsen a világ népeinek jelen állására.

Hogy egy nő szeressen s nőül menjen egy törvénytelen származásu férjhez, abban nincs semmi természetellenes, sőt bátran mondani lehet, hogy erkölcsösségi hiány sincs benne, mert az ilyen is bizonyosan lehet becsületes, lehet értelmes, lehet mivelte éppen úgy mint a törvényes ágyból származott, s birhat mind azon erényekkel, melyek egy nő szeretetére s hűségére érdemesek. De mindemellett lehetne-e helyeselni egy oly atyának vagy anyának nézeteit, kik gyermeküket egy ily-szerű házasságtól megóvni nem törekednének? mert bizonyára — már csak az együtt lét pszichológiájából indulva is ki — multhatatlanul szükséges, hogy egy család történelmében ne legyen, s ne történjék semmi olyas, mi rossz példára emlékeztethetné az utódot, s hogy a gyermekek minden tekintetben csak tisztelettel emlékezhessenek nemzőikre.

És már most becses ítéletére bizom a kegyes olvasónak, mit gondol ama czifra phrasisokról, melyek egyenesen azt kívánják az amerikai fejérektől, hogy egyesüljenek mindenesetre

a színes fajjal, s határozottan követelik, hogy vallásos és erkölcsös családok tagadják meg saját elveiket, s fogadjanak be rögtön, és pedig az erkölcsi egyenlőség legszélesebb értelmében egy nép fajt, mely — némely ritka, s becsülésre méltó eseteket kivéve — a családi erkölcsök megsértésének bélyegét már bőrének színén hordozza. Azt papolják, hogy civilisált keresztény családok szentesítsék saját keblökben a feslettség bűneit. Szentesíteni akarják az elvek azon legerkölcstelenebbikét, miszerint egy családanya semmi megkülönböztetést ne tegyen, egy erkölcsös szüléktől származott ifju, s egy családtalan egyén közt. Sőt hogy ez által leányát arra tanítsa, hogy egy családanya erényessége nem dicsőbb, s nem méltóbb tiszteletre az erkölcstelen csavargó féktelen kicsapongásainál. Igen! ezek a tanok, melyeket ama nagy mondatok keblökben hordanak.

Nincs az emberi lényben nemesebb tulajdon, mint az érzelmi gyöngédség, mely az emberi szerencsétlenséggel s nyomoraival rokonszenvezni hajlandó, de valamint minden más elveknek, úgy ennek is határai vannak „quos ultra citraque nequit consistere rectum“ Horatius-ként, s épen ennél fogva: nincs hitványabb valami azon igényektől pöffeszkedő nagy mondatoknál, melyek egy sophisticus elv kedviért — nem tekintvén legkevésebbé is annak gyakorlati lényegébe — még az erkölcsösséget is porba taszítná le fényes trónjáról. Nincs nevetségesebb azon siránkozó szobatudákoságnál, mely a civilisált népek természetéből, szokásaiból, erkölceiből indulva ki, az afrikai és indián fajt átalában úgy jellemzé, mint jámbor, gyöngéd, emberszerető, erkölcsös fajt, az amerikai fejéreket pedig, mint egy csomó gazemberből egybe hányt vetett tömeget; de elég sajátságosan, e képtelenség pártolókra talál még ma is, s van elég Don Quijote-ja a világnak, ki nem szűnik az amerikai fejéreket örökösen vádolni az elkülönződésért, melyet az általok magasztalt négerék s indiánok irányában szigoruan fenn tartanak, miért? mert M^{rs}. Beecher Stowe s társai ezt meg amazt mondják szellemdús könyveikben. De saját szemekkel nem látták persze, no! hiszen elég az, hogy e vagy ama tekintély mondja. Ezer bocsánatot kérek ha nyíltan ki mondom, hogy a gyakorlat mezején sokat barangolva, azon

meggyőződéshez jut az ember, miszerint az auctoritásokhoz való határtalan ragaszkodás nem épen biztos, sőt hogy sokkal czélszerűbb, ha ezek legnagyobbikának is szavait csak úgy tekintjük, mint egyes véleményét egy mélyen gondolkodni tudó egyéniségnek, de csak is illő méltánylást engedve neki, magunk alakítanánk saját véleményt a tárgy felett. Ösmerek egy népet, mely az auctoritások legnagyobb rabja a világon, s mind a vezetők, mind a vezetettek implicite meg vannak győződve, hogy csak is az a való a mit hirneves auctoritásaik mondanak, s azokon kívül minden ostobaság és semmi. De azért a legnagyobb theoreticus is a világon, s a gyakorlati téren örökre sántikálva fog mások után czibikkelni.

Furcsa dolog, hogy ama szobatudósok egyikének sem juta eszébe, hogy a civilisált s keresztény népek mindenesetre s minden kétségen kívül többet kell hogy érjenek, a pogány és vad népeknél. Hogy ezek bálvány imádók, a midőn az elébbiek a vallások legtisztábbikának s erkölcsösebbjének sorosai. Hogy a fehér családi életet él, a más kettő pedig ilyesmit nem ömer, s főként hogy a miveltség, erkölcsi fogalom, életmód s szokások tökéletesen különbözök a fehér fajnál, egyfelől a fekete s rőt fajnál másfelől. Következésképp lehetelenség hogy nézeteik ugyanazonosak legyenek, s hogy fogalmaik ne legyenek eltérők ugyanazon egy eseményről s annak környülményeiről.

Egyébiránt ezen elkülönözöttséget magok a négerék is fenntartani törekednek. Barbadosban átalánosan erősítik, hogy ha tiszta fehér faju nő négerhez megy férjhez, a néger nők meg nem szenvedik magok közt, s ha az utcán meri magát mutatni, guny szavak és szidalmak közt kísérik, önként értetődven, hogy a fejérek társaságából is ki van rekesztve.

Amerikában létem alatt soha el nem mulasztám a legszorgalmasabban tudakozódni, mennyire légyen megközelítve a fehér és fekete faj egybevegyülésének feladata, s mindenütt átalánosanak mutatkozik az elkülönözöttség. Lehet azonban fellette ritkán egy-egy esetet hallani a nyugot-indiai gyarmatokon, s az ezekkel szomszédos némely dél-amerikai tartományokban, hogy fehér nő fekete férjhez ment. De az ilyen házasságok mind Európában keletkeznek. Arra pedig, hogy

egy Amerikában született fehér nő, angol, francia, spanyol, vagy bár mi más nemzetbeli színes férjet választott volna, egyetlen egy eset sincsen. Sajátságosra jellemzi a fehér és fekete faj elkülönözését az: hogy olyan vegyített vérű férfiak, kik igyekezettek által kényelmes helyzetet vívtak ki maguknak, melyre olykori példa van, sőt némelyek Nyugot-indiákon nagy vagyonnal bírnak, ha akarnák, fehér nőt nyerhetnének, ha nem is amerikai születésűt, de európaiat bizonyosan, s még sem teszik, hanem mindig a színes faj közt keresnek magoknak társat.

De úgy látszik, hogy maga a természet is a fajok egybevegyülését nem helyesli; a mulatt igen ritka kivétellel, a két fajnak melyből ered, inkább csak rossz tulajdonait látszik örökölni, pedig ezen esetben a vegyülés csak egyszerű, a szövésesebb vérvegyülést pedig a természet büntető keze sújtja. A fejérnek az indián vérrel vegyüléséből keletkezett sarjadék ismét egy fél vér nemzedéket állít elő, mely meztizónak neveztetik. Tulajdonságaiban minden tekintetben előbb való a mulattnál, s jó vezetés alatt Közép- és Dél-Amerikának előhaladását s népesedése alapját képezhetné. Ezen állítás alaposágán nem fogunk kételkedni, ha a Paulisták történelmével Brasiáliában megösmérkedünk, vitézebb s életrevalóbb népet a világ története fel nem mutat. De ha e vegyítékhez a néger vér jó, az emberiség legdisztelenebb, leghitványabb példánya kerül ki belőle, melynek egy példányát szerencséje volt Magyarhonnak is Pastránában szemlélhetni, kinek eredetéről a furfangos amerikai kísérő által elősorolt medve historia csak is merő szemtelen koholmány, melyel a ravasz yankee az európai öreg gyermekeket vélte felültethetni. Centralis amerikában a Pastrának nem tartoznak a ritkaságok sorába, s magamnak is volt szerencsém a centralis amerikai őserdőben egygyel találkozni, kihez képest Pastrána még szépnek vala mondható, s kinek első meglátásán ijedtség borzadánya borsózék hátamon. Majd egy más kötetben lesz alkalmam bővebben bemutatni.

A mulatt fekete eredetétől örökli a munkaiszonyt s az erkölcstelenséget, a fejjértől pedig módfeletti léhaságot. Nem bir azon tulajdonokkal egy átaljában, melyek az embernek

komolyabb fontosságot kölcsönöznek. Hiuság, kérkedés és restség fő jellemők. Megveti a fekete fajt, melyet magánál alábbvalónak tart, s gyűlöli a fejjért, melyhez fel nem emelkedhetik, eként a két faj közt merőben elszigetelt osztályt képeznek, mert viszonzásul őket is a fejérek megvetik, a tiszta feketék pedig gyűlölik.

Ugy látszik, hogy Nyugot-indiákon ezek képezik a proletariátust, még pedig azon proletariátus legrosszszabbikát, a mely élni és tekintélyt is akarna, a nélkül hogy dolgozzék, költeni a nélkül hogy szerezzen; s valóban úgy látszik, hogy némelyik e tekintetben fel is találta a philosophusok követ. — Mert valamint Bridgetownban, úgy minden más nyugot-indiai városban gyakran lehet találkozni mulattokkal, kiket tetőtől talpig a legfinomabb fekete posztó öltözet borítja. Fejér kesztyű, fénymázos cipő, s arany lánczon függő óra, Croesus fiát képzeltetik benne az idegennel. Szinte örvend az alkalomnak, hogy a színes fajról ottan létező előítéletek megczáfolására példát lát. De ha tudakozódni kezd a piperőcz viszonyai felől, mind annyiszor azon rejtélyre talál, mely létezése környülményeit megérthetetlenekké teszi, s végre is meg kell győződnie, hogy a mulatt naponként egy krajczár áru plántánán vagy patatán él, s a forintot külsőjére költi. Nála a valóság semmi, a tetszés minden, test alkata szabályosan csinos, melyre aztán büszke is, és örökösen finom öltözetekről s fényüzésről álmodozik. — Fekete eredetétől főként a gyapju hajat tartja meg, melynek módosítása kedveért nevetséges mit el nem követnek a mulatt nők, kivált leány gyermekeikkel. Gyengébb korokban a gyermekek gyapjuszerű előfürtjeit temérdek apró csomagokba szorosan egybe kötik czérnával annyira feszesen, hogy egy ily szoros gyakorlat alá szorított gyerek fő inkább hasonlít egy tüskés állathoz, mint ember fejéhez. Az idomitást folytatják míg a leány már meglehetősen kinötte magát, s ezen egész idő alatti szorgalom alig képes 6—7 hüvelyknyi hosszúságu, — nem hajat — hanem a disznóhoz hasonló szőrt eredményezni, a hátulsó fürtök természetesen eredetiségükben hagyatnak.

Azon tartományokban, hol rabszolgaság nincsen, felette ritka eset mulattot mezei munkában látni, sőt vidéki helyeken

általában keveset találhatni, a kik vannak azok is többnyire házi cselédek. — Csak is a város a mulatt eleme, hol aztán bőven is láthatók. Ha ezen osztály a legkevesebb erélyességgel bírna, Nyugot-indiákon rövid idő alatt tekintélyes s kényelmes állapotban részesülhetne, hol minden kézművesi ipart kirekesztőleg kezökre kerithetnének, u. m. cipész, szabó, lakatos, asztalos stb., melyek csak nem kirekesztőleg a mulatkok egyedárúsága jelenleg is. És pedig minden czikk drága áron fizettetik ottan, olyanon, a milyent ha a szorgalmatos európai kézműves megnyerhetne a legboldogabbnak érzene magát. De a mulatt nem dolgozik, szörnyű hanyag s késedelmes. Mindamellett hogy a kézműveket könnyen felfogja, s igen ügyes, magát tökélyesíteni restelli. A kevés fáradság után kapott bő nyereményt, a helyett hogy megtakarítaná, rendezné házáat, s gondolna családjá vagy saját jövődjéről, könnyelműen elfecsérli, s oda dobja egy pillanatnyi hetykélkedésért. A kézművek tanulásában is a mennyire csak lehet mindig a lehető legkönnyebbet, azaz a lehető legkevesebb erőfeszítést igénylőt választja. Különösen nagy előszeretettel viseltetnek a borbélyság iránt, s dicséretökre legyen megemlítve, a beretva forgatásban tán semmi más nép vagy nemzetbeli, akkora ügyességgel nem bír, mint épen a mulatt.

Ritkaság köztök az olyan, ki rendezett házasság családias életet folytatna, mert a mint fellebb már megemlítve volt, nincs meg az afrikai fajban a családi élet iránti fogalom. Amerikai fajtársaik már érthetnék ugyan mi legyen a családi élet, de úgy látszik hiányzik bennök az irántai vonzalom, mert hiába! már a romaiak meg mondák: „si naturam expellas furca, usque tamen redibit,” — épen úgy a színes nők is csak élvezni tudnak, a házi erkölcsösség iránt pedig semmi vonzalmuk nincsen. A franczia nemzetnek egyik kitünőbb regényírója, nevezetesebb munkáinak egyikét meglepő eseményekkel dúsan felékiteni törekedvén, érdeket keltő színezeteit Amerikából is kölcsönzé. Megemlített egy rabszolga történetet a milyen soha sem történt. Jellemzett egy négert; a milyen alig ha volt a világon, s bemutatott egy mostifino nőt, kinek jellemét meglepő hűséggel ecsetlő. Illő azonban a legnagyobb méltánysággal megemliteni, miszerint vannak a muláttok közt egyes

kivételek, melyek a legnagyobb dicséretet érdemlik. Vannak kik igyekező erkölcsös életök által magoknak kényelmet s becsülést vívtak ki, némelyek nagy vagyonhoz jutottak kereskedelem, iparosság, sőt ott, hol magok rabszolgákat tartanak, földmívelés által is. Bárha ezek száma nem nagy, csudálni lehet, hogy dicséretet érdemlő példájuk nincs hatással a színes faj serkentésére. De mindenesetre több erély s felfogó tehetség van bennök, mint tiszta fekete fajrokonokban. Látható ez a Colonialis parlamentekben, hol gyakran kitünő színes egyének jelentékes szerepet játszanak. Nem hiányzanak köztük a jeles ügyvédek, sőt hogy művészetben is kitünők lehetnek, azt honunk némely színpadain is láttuk. Méltán kérdést tehetne itt az olvasó, ha a színes fajnak hanyagsága ép annyira nagy, a mennyire az itten rajzoltatik, miként lehet az hogy a fejek nem ragadják kezökhöz az akkora eredményt ígérő kézmiveket, ha már csak ugyan a kevésbé jutalmazó napszámos munkát kerülik is? A megfejtés igen egyszerű, mert nem kell mesterkéltséggel okoskodással mentegetőző okok után vadászni, a midőn az éghajlat által a fehér faj elejébe gördített physical ok minden további fejtegetést feleslegessé tesz. A fehér faj természeti alkotása meg nem engedi, hogy a tropikusok alatt erőfeszítést igénylő munkával foglalkozzék, s ha teszi vagy tenni kénytelen, bizonyos veszélynek nézhet elejébe. Lehet ugyan egy-egy athletai természet, ki a physical hatásokkal megküzd, a nélkül hogy közvetlen veszély érné, de meg kell nézni ezen athlétát csak négy vagy öt év múlva, rá nem ösmerünk többé emberünkre. Színe olyan lesz mint hosszszas terhes betegségből fellábbadozóé. Életerő színét viselt arcza elaszott. Merészséget sugárzó szemei beesettek. Hajdan erőt s élénkséget tanusított mozdulatai lomhák s vontatottak, s a csak pár évvel az előtt még athléta, már csak is fél emberre aljasult.

Nem a fehér fajnak való az az éghajlat; a bevándorlott fehérnek eredeti erélyessége még csak győzni s tenni fog valamit, ha tudniillik a honosulási krízis el nem viszi Ábrahám kebelébe, de sarjadéka már el lesz puhulva, lomhulva, s benne a fehér faj eredeti ruganyosságának minden nyoma eltűnik.

A fekete vér vegyülése teszi a mulattban, valamint a fehérhez közelítő többi fokozatokban is, azon tényezőt, mely az

ilyeneket alkalmassá teszi a tropikus climának elhordozására, melynek a vegyített vértüre épen úgy mint a tiszta négerre, semmi kártékony hatása nincsen azon egyszerű physical okból, mert annak szülöttje, eredeti faja.

Ha a néger erőfeszítést igénylő munkát végez a tropikusok forró napja alatt, legfellebb nagyon bőven fog izzadni, melynek semmi más következése nem lesz, csak hogy sajátos büze annál bővebben fogja a légkört illatoztatni. Meglehet ez annyira növekedni fog, hogy a fejér elszalad közeléből; de azért ha szintén egész nap dolgozik is, a fáradalom legkevesbé sem fogja akadályozni, hogy az egész napi munka után, egész éjen át a legvigabban ne tánczoljon. A fejért ellenben már csekély erőfeszítés is annyira kimeríti, hogy a világnak minden özszeses mulatságáért sem cserélné fel a munka után rögtön felkeresett nyughelyet.

A fejér szellemi és értelmi felsőbbségénél, civilisatiójánál, s tudományosságánál fogva bizonyosan sokat tehet s teend a forró égöv dús földlein, de hogy saját karjai erejével adja meg annak a kívánt mivelést, azt nem hiszem, s meggyőződése az: hogy a tropikusok földét csak is saját népfajának nyers ereje mivelheti meg.

Azonban felette nagy akadály erre nézve a néger fajnak minden dologtól, de főként a földmiveléstől idegenkedése, melynek legyőzésére még eddigelé semmi czélszerű eszköz fel nem fedeztetett, s a physical kényszerűségeen kívül restségén semmi egyéb erőt nem vesz.

Az angol gyarmatokban mindenütt, miután a rabszolgaság megszűnt, nem késtek a fejérek saját költségeiken iskolákat emelni a néger faj nevelésére, megis tanult a vegyített vérűek közül sok, — mert a tiszta négernek a tanulás sem kell — írni, olvasni s számolni; de a legszükségesebbet, a munkásságot még eddigelé megtanulni nem tudá.

Igy a hajdan gazdag és szép nyugot-indiai gyarmatok nagyobb része azon jövendőnek indult, mely San-Domingoban már több évek óta létezik, s teljesen kifejlett, t. i. az eredeti barbarismusnak.

Körülbelül ilyen s ehhez hasonló nézetekben központosulnak az amerikai fejérek legmérsékeltbbjeinek is általános

nézetei a néger fajról; s meg kell vallani, hogy igen rövid mulatás a nyugot-indiai szigeteken, több tekintetben igazolni fogja a felebb mondottakat, mert végre is nem sok idő kell arra, hogy valaki egy nép tevékenységének fokozatát s irányát áttekintse. Annyi bizonyos, hogy az utazó bár mit akar az oda való — gyakran igen ügyes — mulatt kézmivessel csináltatni vagy ki igazittatni, az igazítás kétszer, háromszor annyiba kerül, mint ha helyette ugyanazon cikket az európai beviteli kereskedőtől ujonnan venné meg. Az ültetvény tulajdonosok pedig általánosan panaszkodának a rendetlen és hanyag munka felett, mely kivált a cukor termesztésre nézve gyakran felette káros szokott lenni, s bárha temérdek nép látható mindenfelé, rendetlenül kénytelenek gazdaságukat tengetni, mert a néger csak akkor dolgozik, ha rá szorult, s akkor is nagyon hanyagon. — Nem használ ez ellen a munkabér felemelése sem, mert ha éppen rá szorulva nincs, a nagyobb munkabérért sem megy dolgozni, ha pedig rá van szorulva egy shillingért éppen úgy el megy, s annyit dolgozik, mint a nagyobb bérért. Az akkori viszonyok mellett azonban Barbadosban egy shillingnél felebb a napszámot fizetni nem lehetett. — Ez volt a summum, mely mellett a cukor termesztést fenntartani lehetett, s a mint az ültetvényesek mondták; ha a coloniális cukor vámja Európában ujabban emelkednék bár mi kevéssel, a bért kénytelenek lennének lejjebb szállítani.

Sajátságosan feltűnő volt, hogy Barbadosban éppen úgy, mint a már említett más helyeken látni lehetett, a néger faj közt meglepő miveltséget a vegyített vérüeknél, kivált a fejérhez közeledő fokozatokban, a tiszta feketék pedig ép azon eredeti állapotban mutatkoznak, minőben már a Cul de Sac mezei lakói bemutatva valának. Ép azon egyszerű lakások s néhány lábnyi hanyagul mivelt kertecskék, melynek beljében a néger, hamac-ban commodizál, míg a meztelen fiatal sarjádék künn a kunyhó árnyékában cukornád rágással tölti a napot. — Ép azon egyszerűség, s eredeti szívélyesség, mely úgy látszik a miveetlen négernek eredeti jelleme.

E két fokozat közt semmi egybekötő állapot nem létezik. Az egyik a természetes egyszerűség, a másik pedig aligha nem mesterkelt létviszony, mely a néger faj természetével

nem lévén egybehangzó, nem idézi nála elő azt a hatást s eredményt, mit méltán várni lehetne.

Engedje meg a kegyes olvasó, hogy ezuttal az amerikai néger faj viszonyainak ösmertetését itt félbe szakaszszam, s e kényes viszonyt érdemlegesen ott tárgyalhassam, hol a rabszolgák viszonyát is terjedelmesen bemutathatom, hogy azáltal a tárgy ösmertetését kiegészítve, annak valódi s nem mesterkélts képét adhassam. Legyen itt elég csak annyit megemlítenem, hogy a néger fajnak minden gyengeségei mellett is, szent kötelessége minden keresztény embernek a rabszolgaság megszűnését Amerikában óhajtani, de épen a felebb ecsetelt környülmények miatt, a rabszolgaság kérdésének végleges megoldása végtelenül bajosabb, mint azt Európában hinni szeretik.

XVI. Fejezet.

A nyugot-indiai szigeteknek, s különösen Barbadosnak földtani körvonaloza.

— Korál képződése. — Emlősök. — Szárnyasok. — Hüllők. — Rovarak. — Climatologiai és metheorologiai viszonyok. — Orkánok. — Földrengések — Egy részletes vihar a tropikusok alatt. — Rémséges nap Barbadosban. — Állati virágok barlangja. — Elutazás Barbadosról.

A sziget csekély terjedelmű lévén mint már említettett, az ültetvényes családok pedig még most is számosak, kevés idő alatt az idegen akkora számu ilyen családokkal ösmerkedik meg, miszerént egy pár napi kocsizás annyi nevet gyűjt jegyző könyvébe, hogy minden feljegyzés daczára a confusio ki nem maradhat. Mindnyája ugyanazon szívélyességgel, előzékenységgel s nyájassággal fogadja az idegent. Utasításaik és segedelmők által alkalmá leend az idegennek ama kicsiny világot nem csak egyik végétől s szélétől másikig átfutni, hanem tanulmányozni is.

Feltűnő Barbadosban az idegennek — ki csak a tudomány teréről ösmeri a korál alakulását — a mindenfelé mutatkozó sajátságosan jelmezett sziklák. A bevágott utak szikla oldalain gyakran nagyszerű kartifiol vagy legyező alaku ábrákat

lát, míg más helyeken egész szikla oldalak olyan forma virág-szerű rajzot mutatnak, milyen éghajlatunkban télen épületeink fagyos ablakain látható. De mivel már Barbadosnak népét, mezei gazdasági czikkeit, főbb növényeit, s geographiai fekvését az olvasó ösméri, tán nem lesz felesleges az ösmertetés kiegészítésére itt egy rövid természettudományi értekezéssel e kötet berekesztését megközelíteni.

A nyugot-indiai Archipelagus apróbb szigeteinek azon csoportozata, mely a Carib szigeteket képezi, s a melyhez Barbados is tartozik, — a mint már a felhozott geographiai ösmertetésből kitűnik — kettős sort képez. Feltűnőleg saját-ságos e csoportozatban az: hogy a két sziget sor geologiai tekintetben is külön természetű. A keletfelőli sorban lévőek réteg képletűek, a nyugoti sorbelieknek pedig tán mindenike vulkán természetű, s elég saját-ságosan Anegada, Anguilla, St. Martino, Barbuda, Deseada, Guadalupe-nek keleti része, Mariagalante, Barbados és Tobago réteg képletűek, míg a más oldalon: St. Eustaquio, St. Cristobal, Nevis, Montecerrato (Montserrat), Guadalupe-nak nyugoti része, Dominica, Martinico (Martinique), St. Lucia, St. Vicente és Granada magas vulkánjai a felhőkkel érintkeznek.

Leopold von Buch azt állítja, hogy ezen csoportozat közvetlen egybeköttetésben lenne a Venezuelai ős képletekkel, s azt hiszi, hogy ha jobban ösmernők azon vidéket, mely a Rio-Magdalenától keletfelé, uj Granadának s Venezuelának részeit képezik, alkalmasint szakadatlan vulkán sor létezését találnók a Carib szigetektől az Andesekig.

Nem kevésbbé feltűnő az is, hogy a nagyobb Antillák-nak északi s észak-keleti oldalai — melyek t. i. a keletfelőli szigetek vonalával ugyanazon geographiai viszonyban állanak — hasonlólag réteg képletűek, ellenkező oldalaikon pedig a nyugotfelőli sziget sor viszonyával egybehangzólag, vulkán képletűek, a mint a kisebb szigetek közt is Guadalupen ugyan-ezen geologiai viszony észrevehető.

A réteggépletű szigetek közt különösen figyelmet gerjesztők a korál-képletűek felette saját-ságos szerkezetüknél fogva.

Nem szükséges valakinek geologusnak lenni, hogy bár ki is — ha valaha olvasott vagy hallott a korál képződéséről,

bár csak felületes körültekinzésre is a korál képletű szigetek egyikére rá ne ösmerjen Barbadosban.

Azon rendkívüli munkásság, mely a szárazon a méhekben és hangyákban látható, semmiségbe enyészik el a tropikusok tengereit népesítő némely microscopi állatkáknak, a polypiferáknak már többé nem is óriási, hanem inkább teremtőinek mondható munkássága mellett. Valóban a legnagyobb mértékben csudálatos, ha e kisded állatkáknak gyöngéd kocsonyaszerű testüket vizsgálat alá vesszszük, hogy ama számtalan szigetek keletkezését — melyeket a tropikusok tengereinek sok ezer mértföldnyi területén elszórva találunk — e kisded állatkák mivének tulajdonítsuk; a melyekről Darwin, a tengerek egyik kittünő vizsgálója azt mondja: „Hagyjuk a vihart, hogy szaggassa fel annak ezer meg ezer nagyszerű darabjait, mit fog az tenni az építészek myriádjainak éjjel-nappal örökösön felhalmozott összes munkája ellen“ (lásd: Charles Darwin's *journal of researches*, pag. 460.).

Valamint a méhek a virágok nedvéből, s a növények mézgájából bámulatos sajátságuknál fogva, mézet s viaszt választanak ki köptűök gazdagítására, úgy a madreporák, astreák, stb. polypiferák milliói, a mész felesleget kiválasztják a tenger vizéből, s maguknak oly nagyszerű palotákat építenek, melyek mind terjedelmökre, mind mesterműszerűségre, mind pedig szilárdságra nézve végtelen sokkal felülmulják az emberi erőnek s képességnek legnagyobb miveit. — Az emberiség épített s épít városokat, épületeket, monumentumokat, melyeknek legdicőbbikét is, bárha az emberi s elemi romboló erőszak megkimélte, az időnek emésztő foga alatt egyberoskadnak. Ama kicsiny állatkák építenek hegyeket, sőt világrészeket, melyek nem hogy az embernek romboló erejével, de a világ tengereinek ellentállhatatlan viharaival, az örökkévalóság évezrein át dacolni képesek.

Nem csak különös, de valóban a legmeglepőbb tény, nem csak annak, ki a természettudományok terén kevés ösmerettel bir, de annak is, ki egész életét a tudományos buvárkodásoknak szentelé, s a természet csudáit bámulni tanulta, hogy a föld szerkezetének igen jelentékes része organicus secretiókból alakult, s hogy e nevezetes működés a jelenben is folyamatban

van földünknek melegebb vidékein. „Tekintsünk az Oceán területére“ — mond a jeles Darwin — „az Al-archipelagus (low Archipelago) déli határától, d'Marshall archipelagus északi széléig, 4500 mértföldnyi területen, hol, a mennyire csak ösmereteink terjednek, minden sziget — kivéven Aurorát, mely az Al-archipelagus határán kívül esik — mind atoll (korál) képletű.“ — Csak is egy eset fordul elő az egész világon, hol a korál-képlet a tropikusokon kívül feltalálható, s ez ama kicsiny sziget csoportozat az Atlanti tengerben, mely Bermudas név alatt ösmeretes s az északi szélesség 32-ik párvonala alatt fekszik. De megjegyzendő erről is, hogy az öbölfolyam a tropikusok melegét keblében hordva, a tropikus tengerek sajátságát e szigetek vidékére is elviszi. Darwin szerint a korál-képletek három osztályba sorozhatók, és pedig:

1-ör. Olyanokra, melyek a tömör földképlet partjait szegélyzik. Ez a leggyakoribb s látható minden tropikus tengereken, hol nem csak a korálba beszegett szigetek szemlélhetők, hanem olykor a continensek partjain is 200—300 mértföldnyi szakadatlan párkányzatot képeznek. Ezek a legközségebb korál-képletek, melyek a szakavatatlannak feltűnőt semmit sem mutatnak. De van a korálnak más igen sajátzerű két alakzata, mely az avatatlannak épen úgy mint a tudomány fölkenntjének egyiránt bámulatos. Ugyanis vannak olyan szigetek, melyek közül a korál, kisebb-nagyobb, s olykor több mértföldnyi távolságban a parttól, köröskörül gyűrűt képez, s azon leirhatatlan szépségű látmányt adja, a midőn megállapodva a legdúsabb tropikus növényzettől borított sziget szélén, lábaink előtt háborítatlan símaságu kristály-tisztaságu víztükör övezi körül az egész szigetet, melynek nem nagy mélységű fenekét tiszta fehér homokszőnyeg képezi. A korálgyűrű tetején pedig tropikus növények u. m. Cocus, Banána, Kenyérfa (*Artocarpus incisa*) s mások, a korál-sziklát zöld koszoruvá átalakítani törekszenek.

Egyike ezeknek, a szigetek királynéjának méltán nevezett Tahiti, hol a korálgyűrű, s a sziget partja közt elterülő víz szende leple a természettől sajátságosan biztosított kikötőt nyújt a világ hajóinak, melyeknek födeléről látjuk egyfelől a világnak legdúsabb növényzeti csodáit, s a gyönyörű

víztükröt a csak néhány lábnnyira emelkedett keskeny zöld koszorun belől. Kívül pedig a feneketlen mélységnek örökösön zajongó hullámzata feje tájékban tör meg rajta. Mind ezt az örökkévalóságnak fényes kékségű legtökéletesebb kupja fűdi, s oly képet mutat, melynek mását maga a nagy természet tán felmutatni nem képes.

De legsajátságosabbak végre azon korál-képletek, melyeknek a vízszinén felül ismét csak néhány lábnnyira emelkedett gyűrűje egy csekély mélységű, kisebb-nagyobb átmérőjű kerek víztükröt kebelezt, hol a hófehér homok fenekén szivárvány színekbe játszik a megtört napsugár, s a gyűrű tetejére települt gyérnövényzet háborítlan zöld színben tükröződik vissza; melynek egyik kitűnő példánya Bolabola a társasági szigetek csoportozatában.

E két utóbbi korál-alakzatok azonban csakis a csendes tengeren találhatók, hol sok, az utóbb leírt gyűrűk közül a vízszinén felül nem emelkedik, s azon felettébb sajátságos látványt adják, hogy a hullám megtörődven felettek, tájékoszorut képez, melyen belől a víz csaknem háborítatlan csendességben nyugszik.

Mindezen nagyszerű képletek az említett kicsiny állatkák teremtményei, melyeknek nagyszerű munkássága, úgy látszik földünk őskorában is már működésben volt. Némethonban a türingeni erdőben a mostani korál-képletekhez hasonló alakzatok mutatkoznak az őskorból, sőt e hihetetlen nagyszerűségű működés jelenkorunkban is szakadatlan folyamatban van. E működés különösen a csendes tengeren feltűnően észlelhető a Durwin által kijelölt vidéken, hol a közelebbi alakzatu korál-tömegek, nemcsak számtalanok, de szüntelenül újabbak keletkeznek, s a csendes tenger tropikus vidékeinek hajózását nemcsak nehezé, de felettébb veszélyessé is teszik.

Szinte kedvem lenne itt újabb kitérést tenni, s e csudák és kalandok honából egy tengeri történetkét beleszőni. De e kötet során már annyit kitérések tétettek, hogy ilyesmivel azt nagyobbra halmozni nem merem. Legyen itt elég csak annyit megemlíteni, hogy e működés újabb képleteinek, mint például Starbuck szigetnek szerkezete annyira laza, hogy a körükbe jutott hajó nemcsak viharok, de vigyázatlanság

által is mélyen belerohanhat, honnan szabadulnia aztán szinte lehetetlen, s menthetetlenül veszve van.

Az ilyen korál szerkezete anynyira ritkás, hogy a tenger vizét ihatóvá szűrni nem képes, s a rámenekült hajótöréses nép — hacsak sorsa valami esetleges segínyt nem nyújt, vízhiányában pusztul el.

A korál-képletekről régebben azt hitték, hogy azok vízalatti tengeri növények, melyek ha a légre hozatnak ki, azonnal megkövesülnek. Ezen vélemény anynyira elfogadottnak tekintették, hogy még csak a múlt század elején Reaumur Peyssonelnek egy értekezletét olvasván föl a párizsi Akadémia előtt, — melyben a korálok állati szerkezete mutogatatték — a szerző nevét elhallgatá, mert félté a fiatal természettudós hír nevét, e képtelen állítással kockáztatni. Csakis 1740-ben legelőbb emelé a korálok állati szervét minden kétségenkívülinek Trembley igen jeles németalföldi tanár, s ennek nézeteit felfogva, felfedezé a tudomány, hogy ama hihetetlen tömegek, a korálok, nem egyebek, mint némely polyp fajta parányok által a tenger vízből kiválasztott mészrészecskékből alakult tömörülések, melyeknek külszinét állati nyálka bőrként borítja be. Ezen bőr a polypiferák milliommait mondhatni idegzetes viszonyban tartja, melyek általa elevenen egybekötött családi szerkezetet képezve, összesített működéssel alkotják bámulatos építményeiket.

Felettébb óhajtvá várt tény vala ez az akkori geognosztáknak, melyből a csudálatos természeti jelenetet teljesen megmagyarázhatni vélték, s azt álliták, hogy ezen állatkák valahol a nagy mélység fenekén lerakva, nagyszerű épületeik alapját, azt lassanként a vízszinég kiemelik, melynek szilárd oldalaitól védetten, építményeik belsejében lagnak mindaddig, mig a tenger hullámai azt homokkal s egyéb uszott anyagokkal ki nem töltvén, belőle ki nem szorulnak.

De e vélemény a közelebbi időkben teljesen megdőntött a jeles angol természettudós Charles Darwin által, kinek vizsgálatai teljesen bebizonyiták egyfelől, hogy a polypiferák bizonyos mélységen alól épen ugy nem képesek működni, valamint a vízszinén felül szabad léget érve rögtön elhalnak. És pedig a mélység — melyben működésök még lehető alig

lévén 10 ölnyi, rögtön kitűnék, hogy az atolloknak temérdek mélységre lenyuló külső oldala az állatkák létezhetésének mély-ségi határát sokszorozva túl haladá. A gyűrű keblében talál-tató fejr homok pedig nem más, mint ugyancsak az atoll-nak részei, melyeket a hullám felszaggatott, s általuk az atoll belseje megtelt.

Tapasztalás szerint a polypok csak a legtisztább vízben képesek dolgozni, és pedig aránylag csekély mélységre a part közelében, hol azonban a letöredező földrészek a vizet már nem zavarhatják. De a mi a legnevezetesebb, működésök épen ott történik, hol a tengernek hullámtorlása (Brandung) szüntelen romboló harcztot folytat ellenök, azaz a legalacso-nyabb apály vonalán. — Képzeljük már most, hogy egy ilyen korál párkányzattal körül vett sziget — földünknek még semmi esetre meg nem szűnt belműködése következtébe — lassanként alá süllyedni kezdjen. A korál épület, a szorgalmas építésszek erőfeszítései következtében épen azon arányban fog felfelé nőni, a minőben a lesüllyedési mozgalom (processus) történik. Mert a polypiferák bizonyos mélységen alól működni, sőt létezni sem képesek. A lassanként mélyebbre süllyedő épületet kény-telenek tehát felhagyni, s rája újabb emeleteket rakni, hogy lakásukat mindig a létezhetősöket feltételező mélység vonalon tarthassák. Eként Darwin a gyűrű alaku atollok keletkezését a lehetőségig megmagyarázá.

De képzeljük már most az ellenkezőt is, t. i. hogy a po-lypiferák valamely mérséklett mélységben létező sziklára vagy tömör alapra találtak, s azt be építették. — Az említett meg nem szűnt földalatti működésnél fogva pedig ezen beépített tömör alap lassanként, vagy koronként a vízből kiemelkedék. Melynek következtében a már említett oknál fogva a szorgal-mas munkások az emelkedő alap oldalain lefelé folytatták meg-zavart munkájokat, s eként lassanként magasra emelkedő sziget oldalakat építének. Melyeknek vízből kiemelkedett töme-geit már kemény sziklává tömörült korál mészképezi, míg víztől érintett partjain az óriási munka ma is ép oly fáradha-tatlanul foly, mint évezredekkel ez előtt.

Korál sziklakkal beborított, s a tenger mélyéből felme-rült, tenger fenékből alakult ilyen szigetek a nyugot-indiai

Archipelaguson is gyakoriak. Ezek sorába tartozik Barbados is, mely az emelkedésnek igen sajátoszerű jellegével bír, melyet más hasonló képletű sziget aligha felmutathat. Ugyanis tisztán észlelhető, hogy az emelkedésnek koronként kellett történnie, és pedig az emelkedési korokat hosszas nyugidó kellett, hogy kövesse. Tanuságául mindannyiszor történt nagy rázkódásoknak, melyek még a jelen korban is olykor előfordulnak azon vidékeken. Mert csak is ezek teszik érthetővé Barbadosnak már említett lépcsőzetesen egymás felett emelkedő fentéres (terrasse) alakzatát.

Barbados területének tulnyomón nagyobb része a korál képlethez tartozik, melynek lépcsőzetes emelkedése a sziget legmagasabb pontja felé, — kivált nyugotnak tekintő végén — szembetűnőleg észrevehető. A koronként felmerült lépcsőzetek régibb területei nyomozhatók egyik hegy oldaltól a másikig, hol tudniillik a sziget képletében valamely geológiai oknál fogva völgy képződött, s ez által a terület folytonossága megszakadt.

A képleteknek felsőbb lépcsőzetei tehát régibb koruak, s ezek közt helyenként a korál képlet, szénsavas mészvegyíték hozzá járultával kemény mész sziklává tömörült, melynek törése kagylatos (muschelig).

Ezen régibb képletekben a kövületek ritkák, csak itt-ott egy-egy kagylóhéj ábrája észrevehető, de ezeknek is csak ábrája.

Az alsóbb lépcsőzeteken már a szikla tömörsége változik; azonban gyakran fordulnak elé ezekben is tömegek, melyek a régibb koru lépcsőzetek képletéhez tartoznak. E környülmény bizonyítja leginkább a szigetnek koronkénti felemelkedését, melynek egy része a föld alatti erő hatásánál fogva a vízből kiemelkedve, kétségkívül előbb csekélyebb területű szigetet képezett, s oldalai a hullámok romboló erejének hosszu idők során ki lévén téve, azon lépcsőzetes alakot nyerék, melyben jelenleg a sziget nagyobb része mutatkozik. A hullámok ereje igen természetesen, az előbb csak kevésbé kiemelkedett száraz tömegeket külön dombokra választhatá egyfelől, de másfelől nagyszerű szikla darabokat tört le a vizen felül emelkedett tömegekből, melyek a koronkénti lassu emelkedésben lévő tengerfenék oldalaira legurulva — mint az jelenben

is látható — a polypiferák által újabb tömegekkel építettek be, s képezik a régibb képlethez tartozó darabokat, az újabb koru képletekbe bele fektetve. Így az emelkedések többször ismétlődvn, képezék lassanként Barbadosnak sajátoszerű lépcsőzetes alakját.

Hogy ezen emelkedések, a mostani geologiai kor közelebbi szakáiban történhetek, észrevehető az újabb korál sziklákban található kagyló héjakból, melyek nagyobbára ugyanazonosok a barbadosi vizekben most is feltalálható kagylókkal u. m. *Tellina radiata*, *Tellina maculosa*, egy pár *Lucina* vagy is *Venus* faj, két *Cardium*, *Turbo pica*, *Strombus gigas*, s több más fajok. Némelyike ezen fossilis kagylóknak eredeti színezetök elevenességét teljesen megtartotta, a különbség csak is az, hogy a fossilis állapotban talált héjak jóval nagyobbak, jelenleg a tengerben létező kagylókénál.

Azon fajok, melyek a mostan korbellekkel ugyanazonosak, leginkább az alsóbb lépcsőzetek sajátjai, mentől felebb, annál ritkábbak a héjak. Igen sajátoságos eset az: hogy a magasabb lépcsőzetekben olyan kagylók maradványai fordulnak elé, melyek Barbados vizeiben vagy nagyon ritkák, vagy pedig elé sem fordulnak, u. m.: *Tellina lacunosa*, mely ritkaság Nyugot-indiakon. *Citherea casta*, nem találtatik Barbados vidékén, bárha St. Tamás, s a többi szűz szigetek vizeiben nem ritkaság. Végre a legrégebbi koru lépcsőzeteken jó elé egy kettő olyan is, mely a jelenkorban már nem is létezik, u. m.: *Pleurotoma nodulosum*, *Nucula Packeri*. Barbadosnak egy igen jeles és tudományos polgára Dr. Cuttingnak igen gazdag kagyló gyűjteménye van, mely nem csak a barbadosi, de a nyugot-indiai egész archipelagusnak minden héjasait képviseli.

A korál képletnek lépcsőzetes fokai helyenként függőleges meredekségűek. Némelyike ezen szikla falaknak lehet száz lábnyi magas. Ezen korál képletekben, a sziget legmagasabb gerinczétől a tengerfelé, igen sajátoságos repedések ágaznak szét, melyeknek feneketi jelenleg rendszerint a folyók, vagy is jobban mondva megannyi patakok medreit képezik. Azon honosim, kik az ugy nevezett Torda hasadékat Erdélyben ösmerik, fogalmat alakíthatnak magoknak a Barbadosi

repedésekről, melyek olyan formák ugyan, csak hogy sokkal kisebbszerűek. Sajátságos ezen repedésekben a két ellenkező ajakoknak egymáshoz illeszkedése, melyeknek minden kanyarulása, szögletessége, kidomborulása annyira megfelel az ellenkező oldal változatainak, miszerint ha össze hozni lehetne, tökéletesen egybe záródnék, s e miatt igen kétes, hogy e repedések egyedül a lefolyó vizek által keletkeztek volna. Segítették ezek bizonyosan, de eredetök inkább olyan forma természeti rázkódásoknak tulajdonítható, mint milyent Lyell felhoz Jerocarne vidékéről Calabriában, melyről eként elmélik: „A föld a legrendkívülibb módon szétrepedezett, a repedések minden irányban mentek épen úgy, mint egy megrepesztett üveg lemeznek repedései, s mivel nagy része nyilva maradt a (földrengési) rázkódások után, nagyon valószínű, hogy a vidék felemelkedett helyzetében maradt.” (Lásd Lyell's Principles of geology, seventh edition.)

Mindez, jelenben köröskörül élő korál képlettel van környezve, s hogy a legutóbbi geologiai nyugszaka Barbadosnak igen hosszú lehet, épen ezen új képletből tetszik ki leginkább, a midőn a sziget déli oldalán, kivált egy helyen, az új képlet három mértföldnyi távolságra nyulik be a tengerbe.

Barbados területének legnagyobb részét ugyan a korál képlet teszi, van azonban keleti végén egy kisebb körre szorító rész, hol a korál képlet megszűnik. A korál sziklák ezen réteg képlet széleivel félkör formában találkoznak a sziget legmagasabb gerincein, honnan a réteg képlet tömegei, fákkal kevésbé borított, sugárzatosan összpontosuló hegy ormokban szállanak le a partvidék lapályai felé, lassanként törpülve, míg nem alatt egészen elenyésznek.

E képlet legfelső, s leghatalmasabb rétegeit sárgás fejemészes márga képezi. A hirneves Ehrenberg nagyítója ezekben is, valamint az egész föld tekintélyes képleteit alakító más tömegekben a polycystinák miriadjait fedezé fel. E márga képleten nyugszik mindenütt a nagy korál képlet, alatta pedig nagyon összszeggyűrt állapotban homok képletek mutatkoznak, melyek némelyike nagyon kemény szerkezetű, s itt-ott vékony mész spát erek szelik át, mi főként egy finom szemzetű feketes homok könél gyakran látható. Ezek alatt vasas agyag

formatiók mutatkoznak, a felebb említett *Nucula* és *Lucina* előfordul e képletekben is. Ezen képleteknek egy részében a homokrétegeket igen tömött szürke mész képlet pótolja, mely a márga rétegek után a leghatalmasabbnak mutatkozik, kevés *Echinus* tüskék, s két fajú czápa fogak által jellemzetes. Megjegyzendő még e réteggépletű vidékre nézve, hogy bőven fordul elő benne az asphalt, és a föld olaj (petroleum.)

Sajátságos e merőben réteggépletű helyen, — hol a vulkáni működéseknek semmi nyoma nincs — helyenként vulkán hamu, sőt Horzsakő (*Bimsstein*) darabok is találhatók, mi alig ha nem valamelyik szomszédos szigetek vulkánjainak tulajdonítható, mely észrevétel igazolására tovább egy esetet fogok fel-
emliteni.

Barbados — mint már felebb is említve volt — az első település korában, gazdag tropikus növényzettel volt elborítva. A földnek termékenysége s kényelmes alakzata következtében, a települők irtó fejszéi csak hamar megritkíták a sűrűségeket, s most már nyoma sem létezik azoknak. Alig hiszem, hogy Barbadosnak legelrejtettebb helyein is olyas növényzet létezzék ma, melyet őserdőnek lehetne nevezni. Tán e körülménynek tulajdonítható aztán, hogy a madarak száma oly felette kevés azon szigeten, s a mint figyelmesebb lakói erősítik, alig lehet öszszesen fél tuczat madár fajnál több, mely annak állandó lakója lenne. Ezek közt van két neme a colibrinek, u. m. *Trochilus cristatus* (Linn) és *Lampornis mango* (Swains), továbbá a papagájnak egy apró faja, a *Psittacus passerinus*. Augustus hónap végén azonban, több fajú vándor madár szokott e szigeten megjelenni, s ha átvonulásuk idején viharos idő jár, olyankor nagy számban szállanak le a szigetre, néhány napi mulatás után azonban ismét eltűnnek egy egész évi távollétre. Ezek fajai már sokkal számosabbak, mint az otthonos madaraké; különösen számosak a *Scolopacidák* (Schnepf) a *Pelicanidák*, és más vízi szárnyasok. A vándor madarak sorában előfordul két fecske faj is, u. m. a *Hirundo dominicensis* (Linn-) és a *Techornis phoenicobia*.

A madarak csekély számát, csak az emlősök még csekélyebb száma mulja felül; a már megemlített vaddisznó fajnak

tán egy század óta nyoma sincs. A megtelepítés korában létezett erdőkben temérdek számban található volt egy majomfaj, és a Procion lotor (Wasch-Bär). Mindkét állat még csak a múlt század végén is akkora számmal volt, hogy a kormány jutalmat tett kiirtására; most mindkettő oly ritkaság, hogy tán merőben kipusztultnak tartható. Ezeken kívül egy egér, s két bőregér faj képezi tán Barbadosnak minden emléseit. De ha a természet pompáját emelő e nevezetes két tényezőben szűkölködik is Barbados, a mérges állatok sem számosak ottan, melyek a tropikusok vidékein rendszerént az embernek némi nyugtalanságot, sőt veszélyt okoznak. Barbadosban a lakók bizonyítása szerint csak egy kigyó faj létezik, ez is ritkán látható; méreg agyari nincsenek, s tökéletesen, ártalmatlan. Ellenben a gyíkok, bárha csekély változatosságban, de nagy számban láthatók. A legnevezetesebb ezek közt az Iguana tuberculata vagyis Leguan, mely bárha a gyíkok közt nagyon ritka, rémitően rút kinézésével inkább ijesztő, mint ártalmas.

Béka csakis egy van, a Bufo aqua (varas béka).

A halakat, héjanczokat, kagylókat s rovarokat illetőleg, legyen itt elég annyit megemlíteni, hogy azok száma temérdek, alkalmasint a tudomány ezek ösmeretében még nagyon hátra van. A rovarok közt sok van olyan, mely vagy mérges, vagy ártalmas. Ezek némelyikét megemlíteni tán nem lesz felesleges.

Az antilláknak legnevezetesebb gazdasági növénye a czukornád, különösen ki van téve többféle rovarok és hernyó fajok pusztításainak. Nevezetes ezek közt egy nagy hangya faj, a Formica omnivora. Ez alakjára nézve hasonlít a honunkban találtató barna színű nagy hangyához, csak hogy sokkal nagyobb. Fészket kiválólag minden más hely felett a czukornád gyökere alá rakja, melynek felette sűrű egybefonódott szálai, a vizet át nem bocsátják. Vannak esetek, a midőn e rémitőn pusztító faj, akkora számban jelent meg Nyugot-Indiákon, hogy miatta, némely szigetet merőben oda hagyni készültek a megbukással fenyegetett ültetvényesek. Ugyanezen hangya a narancs faju fáknak is épen olyan ártalmas, a gyökereknek hasonló tömött szerkezete következtébe.

Nem csekélyebb pusztítással ostromolja azon vidékeket az ugynevezett nagyfejű hangya, *Formica cephalotes*, mely formára nézve hasonlít az előbbihez, de teste kisebb, feje pedig rendkívül nagy, s inkább a fákat ostromolja mint a czukornádat. A mint mondják: Nyugot-Indiákon olykor szemtanuja lehet az ember azon különös látmánynak, a midőn ezen hangyák milliói megrohannak egy fát, s egy pár óra alatt minden leveleitől teljesen kifosztják, s tehet az ember annak megvédésére bármit, a rémitő árnak ellent állani lehetetlen. A fának minden legkisebb ágait sűrűn elborító hangyák, a szeletekre harapott faleveleket ledobják, alant más hasonló számu seregek, a ledobott foszlányokat gyorsan felszedik, s lakuk kiépítésére elhordják. A nagyfejű hangyának csipése nagyon sajog, és gyuladást okoz.

A mi a hangya csipést illeti, többé kevésbbé még nálunk is minden hangya-fajnak csipése kellemetlen, van azonban az antillákon egy kicsiny veres hangya, melynek nagyon is fájdalmas csipése több órák lefolyta alatt is sajog, s a tudományban *Formica caustica* név alatt ösmeretes.

A hangya-fajokon kívül több hernyó és kukacz-fajok léteznek Nyugot-Indiákon, mint meg annyi pusztítói a czukornádnak, s valamint nálunk, úgy ott is, a hernyók olykor rémitő számban jelenvén meg, egész ültetvényeket egyszerre elpusztítanak.

Lepkék számában és változatosságában sokkal szegényebbek az általam meglátogatott nyugot-indiai szigetek, mintsem geographiai helyzetöknél fogva tán várni lehetne. Az inkább előforduló fajok némelyike olykor temérdek számban jelenik meg ugyan, s rendszerint a hernyók nagy számának kísérelője; de mindenesetre alakra, színezetre nézve egyik faj sem figyelmet gerjesztő.

Egy szörnyűn pusztító rovar az *Aleyrodes cocois* 1849-ik évben, már csak nem minden cocus fát kipusztított volt Barbados szigetén; szomorú látmány volt e gyönyörű fákat regényes alaku koronájuktól megfosztva látni. A rovar faj, — mely e rémitő pusztítást tevő — csak pár évvel azelőtt ösmeretlen volt Barbadosban.

Azon rovar fajok, melyek az emberre nézve ártalmasok, vagy alkalmatlanok, nem nagy számmal találhatók Barbadosban, s a többi leirt szigeteken. Szunyog- és homok-légy (*Simulia*) korán sincs oly számmal, mint a tropikusok *continentalis* belvidékei némelyikén, minek oka, főként a friss tengeri szellő, mely ezen alkalmatlan társalgókat eltávolítja.

A scorpio fajok közül csak a *Scorpio americanus* található; ennek szúrása, bárha szerfelett fájdalmas, nem annyira veszélyes mint állítják. Veszélye attól feltételes, minő helyre esik a szúrás, s csak is akkor lehet aggályos, ha nevezetes véredényt talált.

Ennél sokkal kellemetlenebb s undorítóbb az ugynevezett százláb *Scolopendra morsitans*, mely ott 4—5, sőt 6 hüvelyknyire is nő. Ha a scorpio szurásához hasonló fájdalmat, s veszélyt okozó marást nem is mindég teszi meg, csak a testi elmászása is már égető sajgást hagy maga után, lábainak minden nyoma látható a bőrön, melyet gyuladásba hoz, s miután ez enyhült, a nyomok barna színt váltanak, s húzamosabb ideig láthatók.

Láthatók már itt ama tropikusi nagy pókok is, ezek közül is némelyikének marása nem kevésbé hatásos, mint a scorpioé és a százlábué. Ilyen például a *Mygale blondii*, *Teliphonus proscorpio* (*Tarantula*), és végre található itten a madárfogó pók is, a pókok legnagyobbika, a *Mygale fasciata*.

De hamar enynyi kellemetlen sajátságú bogarak megemlítették, tán illendő azon vidékek rovarainak legszebbikéről is említést tenni, t. i. az ottan nagyszámban létező fénybogarakról, melyek a tropikusok esti sötétségeit oly annyira tündérszerűkké teszik, s a melyek, kivált a sűrű erdők széleit sajátságos szikrázó tűz övezettel szegélyezvén, oly látványokat idéznek elő a tropikusok alatt, melyek bámulásra serkentik még a legaluszékonyabb anyagias lelket is. Fénybogár kétféle van ottan; egy nagyobb az *Elater noctilucus*, és egy kisebb, a *Lamparis pullens*.

Vége a sok boszúság még ma is visszaemlékeztet a rovarok legkellemetlenebbikére, ez a faj nálunk is a legalkalmatlanabb rovarok egyike, s közönségesen Sváb nevezett alatt

ösmeretes. De a mennyit ezen alkalmatlan rovarok éghajlatunkban piszkítanak, az semmi azon nagyszerű piszkításhoz képest, melyet ezen ronda bűdös állat a tropikusok alatt, s jelesen az Antillákon elkövet. Nem marad tőlök semmi mentesen; mihent az emberi szorgalom valamit épít, mintha feljogosítva lennének rá, rögtön belé költöznek, s azt minden zegezugában elfoglalják. Épület, mely emelkedik, hajó, mely azon vidékeken megjelenik, telve van velök rögtön. Bútor ruha, könyv, meg nem óvható ocsmány piszkításaiktól. Ez is kétféle van az Antillákon; *Blatta americana* és *Blatta gigantea*. Spanyol nyelven *Cucaracha* a neve, s bajos megérteni minemű regényszerűt találhatott egy jeles francia regény író ezen ocsmány piszkos állatba, hogy egyik regényének címéül választá.

Mielőtt a nyugot-indiai szigetektől ezuttal búcsut vennénk, nem lesz tán felesleges, néhány climatologiai és meteorologiai phaenomenek megemlítése; mert hiszen oly vidékekről van itten szó, melyek minden tekintetben különböznek a mienktől; ösmertetésök méltán igényli tehát azon több oldalúságot, mely e munka céljául ki volt tűzve, s talán inkább is lehet egy utazási leírásnak fölényege, mint a felesleges üres idő jelentéktelen apróbb kalandjainak elősorolása.

Egy országnak légmérséke vagy éghajlata, (Clima) az egyenlítőhőzi távolságától függ. Helybeli környülmények, mint például tenger színe feletti magasság, ha sziget, vagy része egy nagyobb continensnek, ha magas hegyek vagy térségek képezik felszínét — mind ez együttvéve nagy hatással vannak a légmérsék magasabb vagy alantabb fokozatára.

Ha planétánk felszíne változatlanul egyenlő elhajlással birna, ha egyenlő anyagból lenne alkotva, s ha mindenütt egyenlő növényzettel lenne borítva, isothermalis (hasonmérsékű) vonalai, az az: egyenlő évszaki mérséklet vonalai párvonalasak lennének az egyenlítővel. De a tapasztalás azt bizonyítja, hogy ezen isothermalis vonalak teljességgel nem párvonalosak az egyenlítővel, hanem helyenként rendkívüli elhajlásokban a legszeszélyesebb vonalt képezik.

A tengerek vizeinek egyenlőbb mérsékleti foka következtében, a szigeteknek s partvidékeknek éghajlata feltűnően

különbözik a belföldétől. Az angol szigetek jellemzetes példái ennek Európában, valamint a guyanai partok Amerikában. Humboldt azt mondja: „New-Yorkban feltaláljuk Rómának nyarát, s Kopenhágának telét. Quebecben Párizsának nyarát, s Petersburgnak telét. Pekinben pedig Chinában, — hol éven át a közép mérséklet ugyanazonos Nagy-Britannia partjaival, — a nyárnak melege forróbb mint Cairóban, a tél pedig épen oly kemény mint Upsalában“ (lásd, *Memoire sur les lignes isothermes*).

A 30-ik szélességi párvonalon tul, közeledve az egyenlítő felé, a tropikusok közt, ezen isothermalis vonalak inkább párvonalasok egymáshoz, mint azon foktól a sarkok felé. A tropikusok közép hőfoka $+18$ és 23 fok közt változik, miben a földnek különböző pontjain tett vizsgálatok különbséget nem mutattak. Az egyenlítő alatt a hőmérőnek úgy, valamint a légmérőnek oscillatiói aránylag csekélyek, a midőn a mérséklett éghajlatban épen ellenkezőleg, olykor az oscillatio föltűnőleg nagy. Humboldt azt mondja, hogy Cumana vidékén soha se látta a légmérőt $+16,5^{\circ}$ alól, sem pedig $+26,2^{\circ}$ fölül, tehát a különbség körülbelől $9,7^{\circ}$, a midőn H. Lecoq észlelése szerint Párizsban 1795. január 25-kén $9,6^{\circ}$ volt a fagy-ponton alól, 1793-ik év július 8-kán pedig $+31,2^{\circ}$, tehát szinte 41° különbség (lásd *Élimens de Geographie, Physicque, et de météorologie* par H. Lecoq, pag. 432). Veracruzban 13 évek lefolyta alatt a légmérő soha sem hágott $+28,5^{\circ}$ fölül, s csakis három alkalommal haladta tul a $+25^{\circ}$, a midőn Párizsban, s nálunk épen nem ritkaság a légmérőt $+28^{\circ}$ látni.

A tropikusok alatt általánosan a hőmérőnek oscillatiója felette csekély, s kivált partvidékeken és szigetekeken évek során át csaknem mondhatni egyenlő eredményeket ad a vizsgálónak: Jelezen a kisebb Antilláknak azon csoportozatában, melyben Barbados fekszik a hő állás éven át ez: legnagyobb magasság $+24,5^{\circ}$, legkisebb $+19,1^{\circ}$. Ez valóban igen csekély hő fok arra, hogy a tropikusok alatti nagy melegség elleni panasza jogosíthatna, kivált Nyugot-Indiákon, mert $+25$ fok még nem rendkívüli hőség. De van az ottani légben valami rendkívül nyommasztó, mi csak is a légben található nedvesség nagy

bőséginek tulajdonítható. Már a lélegzés magában felette terhes, mert a beszívott nedves lég nem képes a tüdőnek felesleges vízrészeit kellő arányban felvenni, s magával a testből kivinni. Ez fő oka hihetőleg ama szerfelett bő izzadásnak is, melyet a tropikusok alatt a test szenved, minő mértékben azt éghajlatunk legnagyobb melegeiben sem tapasztaljuk. Ha tehát az oda érkezett európai magát a nap erejének teszi ki, s rendes erőfeszítéseit ott is követi, mint mérséklett éghajlatu honában, rövid idő alatt egészsége szenvedni fog, s legtöbb esetben veszélyes a kimenetel. És még is mind ennek daczára nem lehet eléggé csudálni, hogy Nyugot-Indiának lakói maig sem tudnak megválni az azon éghajlathoz éppen nem alkalmazott divatos öltözéktől, a fekete kabát s frakk éppen anynyira tartozik ott is a distingué kinézésnek s illedelmes megjelenésnek szabályához, mint bár hol a világ legdivatúzóbb salonjaiban, s a helyett, hogy a nyommasztó meleg enyhítésére gondolnának, azt testükön mintegy felebb fokozni látszanak.

A légnek ezen hatása az, mely a mérséklett égálj születtjében az idegzetet mindig izgatottságban tartván, különböző makacs láznaknak okozója. Megjegyzendő azonban, hogy e tekintetben a nyugot-indiai szigetek nem egyenlő módon hatnak az egészségi állapotra: Több-kevesebb mértékben mindegyik veszélyes ugyan a bevándorlottra nézve. A szigetek némelyikén csak nem minden évben mutatkozik a sárga láz, míg másokon a láznak ezen legmérgeesebbike felette ritkán jelenik meg. Ezen szerencsésebb helyzetűek közé tartozik Barbados, mely a legegészségesebbek egyike, hol a kora reggeli lég végtelen kedves és balsam illattal teljes. Ugy tetszik ilyenkor, hogy a tüdő könnyebben működik, s a levegőt nagyobb éldelettel veszi magába.

Minden éghajlatok alatt tapasztaltatott, hogy a légmérőnek azon esetleges hágásán vagy szállásán kívül, mely közvetlenül a légnyomásától feltételeztetik, van egy más rendszeres oscillatiója, mely minden 24 órában rendszeren előfordul, s a tengernek apály és dagályával csaknem ugyanazonos. A tropikus vidékeken anynyira szabályszerű ezen oscillatio, hogy némely helyeken a higany oszlop állásáról teljesen megmondhatja az órát az, ki az ilyen észlelésekben gyakorlottsággal bir, a

változások annyira csekély különbséggel ugyanazonosok, hogy alig tesz 15 perczet.

Ezen oscillatiók szabályszerűsége legelőször 1722-ik évben észlelteték egy németalföldi természettudós által, ki a Hágai irodalmi lapnak eként irt Surinamból:

„Azon részében németalföldi guyanának naponta hág a higany reggeli 9 órától közel 12-öd félig, melyre ismét leszáll délutáni két vagy három óráig. Aztán ismét visszatér előbbeni magasságára. Közelítőleg ugyanezen változásai vannak az éjjeli órákban is. A változási különbség lehet fél vonal vagy negyed vonal, legfeljebb egy egész vonal.“

A francia tudósok, kik 1735-ben Quitoba küldettek, hasonló észleléseket tettek. Thibault de Chanvallon 1756-ik évben lajstromokba foglalá az óránkénti észleléseket, melyeket Nyugat-Indiákon tett. Ezen természettudós több ezen tárgyra vonatkozó észrevételei közt azt mondja: hogy a légkörnek legsúlyosabb rázkódásai sem változtatnak semmit a légmérőnek ezen időszak szerinti mozgásán. A legerőszakosabb eső, szél vagy vihar közepette a higany hág vagy száll, ha emelkedésének vagy esésének ideje bekövetkezett, mintha a légkör háborítatlanságban nyugodnék. — A tudós Humboldt, ki a természeti tudományok minden szakához új felfedezésekkel vagy bővítéssel járult, meghatározá ezen változások legmagasabb s legcsekélyebb állását Cumanaban, s valóban csak is mióta ezen tudósnak a tárgyra vonatkozó észrevételei megjelentek, csak is azóta nyeré e sajátos légnyomás jelen tudományos érdekét. Humboldt a változások szélső határidejét „térítő óráknak“ (Wendestunden) nevezé. A tropikusok alatt mindenütt, sőt közelében is a térítő vonaloknak, — Humboldt szerint, — a a légmérő legmagasabb állását reggeli 9 órakor, vagy legfeljebb egy negyeddél 9 után éri el, ezentúl délig csak lassanként esik, de gyorsan, a déli órától fél ötig délután. Ezen órától ismét hág éjji 11 óráig, a midőn nem egészen érinti azon magasságot, melyen reggeli 9 órakor állott. Ismét csendesesen esik reggeli 4 óráig, és ettől kezdve hág 9-ig.

Ezen észlelés nem egészen egyezik azzal a mit több angol természetvizsgálók, jelesen Sir Robert, H. Schomburgk a

közelebbi években Nyugot-Indiákon tett; szerinte a változások különböző évszakokban eként mutatkoznak:

legmagasabb állás (maximum).

Téli naptérüléskor:	9 óra 30 perc reg.,	9 óra 0 p. este,
Tavaszi egyenlőségkor:	9 " 45 " " 9 " 15 " "	
Nyári naptérüléskor:	9 " 0 " " 9 " 45 " "	

legcsekélyebb (minimum).

Téli naptérüléskor:	3 óra 45 perc délut.,	4 óra 0 p. reg.
Tavaszi egyenlőségkor:	4 " 15 " " 3 " 30 " "	
Nyári naptérüléskor:	4 " 15 " " 4 " 15 " "	

Cassan tanár 1790-ben azt mondja a „Journal de Physique“-ben kiadott cikkében, hogy ezen időszak szerénti változása a légmérőnek csálhatatlanul kétszer történik 24 órában; de szerinte a változások ideje nem anynyira szabályos mint mondatik. Ez igen lehetséges, s hogy a nedves és száraz évszak erre nézve befolyással lehet, megengedhető, ilyen szerű változás a felebbi kimutatásban is látható. — De a különbség legfeljebb 45 perc, nevezetesebb az, hogy az estvéli maximum két egész órával korábbra tétetik mint Humboldt tévé. Emlit az angol tudós még egy sajátságos esetet, hogy tudniillik: miután a délutáni minimum állását elérte, és ismét hágni kezd, délutáni fél öt és fél hat között egy részletes és mulékony alább szállás tapasztalható, ilyes mi a tenger apályában is észleltetett. A változási különbség rendszerént alig tesz $\frac{2}{10}$ -ed hüvelyket, de olykor nagyobb is, meg $\frac{3}{10}$ hüvelykre s ritka esetekben felebb is, egy egész hüvelykre pedig soha sem. Egy átalában a légmérőnek esetleges változásai is felette csekélyek Nyugot-Indiákon, s a magasabb szélességekben készített légmérők fokozat táblái ott semmit sem érnek. Legmagasabb állása aligha némely felettébb ritka esetekben haladja felül a 30 hüvelyket, (angol mérték szerént) s alig száll ettől $\frac{30}{100}$ hüvelykkel alább legcsekélyebb állásában.

Az esős évszak rendesen a nyári hónapokra esik a naptérülés után, s tart a téli naptérülés idő tájáig. Ezen időszak a legveszélyesebb az idegenekre nézve, s ki hosszszasabb időt tölt abban, ritkán kerülheti ki az acclimatizáló lázokat. Ugyan csak ezen idő szakban kerülnek elé ama borzasztó szélviharok

is, melyek már említve valának. Kivált augustus hónap anynyira megjegyzett e tekintetben, miszerént azon hónapban nem örömet kél nyugot-indiai hajó tengerre.

Az esős évszak beállása előtt — (junius végén, julius elején) — reggelenként a lég rendkívül tiszta, anynyira, hogy arról éghajlatunk lakóinak fogalma sincsen. Egy jellemző alkalom akadt ennek tapasztalására St. Tamás szigetén, hol a város magasabb épületeinek ablakaiból St. Cruz szigete korán reggel nem csak hogy tisztán kivehető vala, de sőt a nagyobb épületek is tisztán láthatók voltak. Már pedig meg kell ám gondolni, hogy 40 tengeri mértföld (10 geographiai) nem csekély távolság.

De csak hamar nap feljötté után halavány homály mutatkozik az égen, mely naponta homályosabb és sűrűbb leszsz. Már kósza felhők is kezdenek mutatkozni az égen, a csudaszerű tiszta reggelek rövidülnek, a távoli tárgyakat homály borítja, a felső légvonaloktól korbácsolt, hajhászott felhők vas-tagulnak, míg végre fenyegető sötét tömegbe tornyosulnak, aczél neműeket a rozsdától, ruhát, lábbelit, könyvet a penésztől megóvni nem lehet. A felhők eleinte csak csekély fecskendezésekkel látszanak a beállandó esőzésekre készülni, de nemsokára az ég batteriáinak az egyenlítő felől közeledő moraja hallatszik, s elkezdődnek ama rémitő menydörgésektől kísért özőn záporok, melyek a délutáni órákban s kivált éjjelenként e vidékekre lezuhanak, s a melyek már egész pompájukban bemutatva voltak a tisztelt olvasónak.

Az eső azonban nem egyenlő mértékben van elosztva e vidékeken, s mind a mellett, hogy a szigetek némelyikének bőven van esője, gyakran megtörténik, hogy a szomszéd sziget cisternái a kiszáradás pontján állanak, sőt volt eset, hogy hajón kellett vizet vinni más szigetekről e szigetek némelyikére. Azonban megtekintve e szigetek geologiai alkotását s növényzetét, ezen eset könnyen megmagyarázható. Magas hegyek, s erdők magokhoz vonják a vízzel s villanyossággal terhelt felhőket, ez történik a kisebb Antillákon is, hol némelyikének magas csúcsai az esős időszak alatt örökösön fellegekkel, hegy oldalai pedig gazdag tropikus erdőkkel borítvák, míg mások csak kevésbé emelkednek a víz színe felébe, s erdőkkel nem

birnak, ezek aztán kevesebbé részesülnek esőben. St^a Cruzban, Antiguaban, Anegadában, s több másokban gyakran megtörténik, hogy 9 hónapig sem esik egy csepp eső, a midőn St. Cristoból, Nevis Guadalupe s másokban földsüllyedések történnek a sok esőzés miatt. Barbados egyik a kivételesek közül; bár sem magas hegyei, sem erdei nincsenek, még is elég esője van, minek oka ismét a szigetsortóli elkülönözött fekvése lehet, s hihetőleg még inkább az egyenlítő csendkörének közelsége, melyről bővebben leendő szó a jövő kötetben.

Már több alkalommal említve volt, miszerént a nyugot-indiai szigetek, s köztek főként Barbados gyakori színhelye a legrettentőbb szélviharoknak. Ki volt emelve különösen, hogy éppen Barbados vidéke az, hol leggyakrabban veszi eredetét a rémitő phaenomen. Érintve volt, hogy Barbadosnak izolált fekvése okozhatja azt, mert a legelső tömör tárgy, mely a nagy északkeleti passátnak rendes folyamát megtöri stb. Ha egy folyó víz valamely tömör testbe ütközik, mely sima folyamu erejének ellent áll, a tárgyon felül, alól, s körülötte, gyűrűzések, hullámszások, örvények támadnak. Valjon nem éppen így történik-e a légben is, midőn folyékony test az is, mint a nálánál valamivel tömöttebb víz?

A természetnek legrettenetesebb s legdúlóbb phaenomenjeinek okai merőben ösmeretlenek előttünk. Theoriák állitattak fel a meteorologiai tudományban tett előhaladásunk jelen stadiumában, melyek alapossága merőben kétségbe vonható, s az emberi korlátolt elme nem vala még eddigelé képes a természet romboló erejének titkaiba pillantani. Földingások, vulkáni kitörések, villám s a tropikusok némely vidékeinek borzasztón dühöngő viharai megannyi mélyen leplezett titkok, melyeknek homályát felderíteni még eddig a tudománynak nem sikerült.

A szélvészerek ereje ösmeretes a feljegyzett történelmek legrégibb korától fogva; de a tropikus viharoknak, — melyekben a természet minden romboló képességei öszpontosulva lenni látszanak, — legelső ösmertetése Columbustól jó, miután az új világot felfedezé. Columbus második utazása alkalmával minden hajóit elveszté egy vihar alkalmával, mely Péter Martyr szerint 1494-ik év junius havában történt délnyugoti

irányból, a mely irányból tudniillik mai napig is minden viharok keletkeznek azon vidéken; a szél oly rémitő erővel fújt — mond az említett író — „miszerént gyökerestől szaggatott ki minden legnagyobb fákat is, melyeket ereje el ért.“ (Peter Martyr Decades. 4. könyv, 26. lap.)

Mi lehet physical oka, e gyakran előforduló esetnek a nyugot-indiai Archipelagusban, titok fedi azt ma is épen annyira mint Peter Martyr s a nagy Columbus idejében. De higyjük, hogy el fog jöni e rémitő erőnek is egy mestere, egy Fultonja, ki ellesve behatva a titokba, mely a földet sarkaiban megrendíteni képes, a rendkívüli működő viszonyokat az emberiség javára s a világ tökéletesítésére használandja fel. Nem kell tehát elcsüggedni azon, hogy e mély titokba eddig a tudomány behatni nem tudott, mert ha eddig nem tudott, tudni fog ezután. Ösmerjük tehát és ösmertessük a természet finomabb titkait mentől jobban. Eszme eszmét szül, s ha még oly csekélynek vagy képtelenségnek látszó, mindenesetre egy lépés a czél felé.

Sir John Herschel egy megjegyzésben, melyet csillagászati munkájához csatol, ezt mondja:

„Érdemes volna vizsgálatokat tenni, valjon a tropikusok orkánjai (hurricanes) nem keletkezhetnek-e a felsőbb légfolyamok némely részecskéitől, melyek időelött lefelé tévedtek, mielőtt relativ gyorsaságuk surlódás által mérsékeltetett, s az alsóbb rétegekkel vegyülés fokonként történhetett volna meg; s eként a földre rohanva ama rémitő gyorsasággal, mely azoknak romboló tulajdonságot kölcsönöz, mi aligha eddig okszerűen volt megfejtve. Irányuk mondhatni általánosan ellenkező a passát szelek rendes irányával, a mint annak lenni is kell ezen eszmével megegyezőleg, de teljességgel nem következtethetik ebből, hogy ennek mindég így kell lenni. Általánosan véve, bizonyos légtömegnek bármely szélességi irányba való hirtelen átkelése, melyet helyhez kötött, vagy ideiglenes okok a földszínevel közvetlen surlódási vonalán felül emelnék, rémitő tulzottságot adnának gyorsaságának. Ilyen tömeg bár hol is érintené a földet, vihar keletkezése lehető, s ha két ilyen tömeg fenn a légben egyben találkoznék,

bár mekkora fokozatu forgószél keletkezhetnék belőle, (lásd Astronomy by Sir John Herschel, in Lardner's Cabinet Cyclopaedia, pag. 132). Meglepő a nagy természet tudósnak e felfogása, de az oknak és eredménynek adhatunk tán más magyarázatot is; ugyanis fel teszi, vagy is inkább megemlíti azon eszmét, miszerént légtömegek valami módon eltérhetnek rendes folyamuk vonaláról. Viszsa menve tehát a légnek rendszerezett kerengéséről felhozott eszmékre, képzeljük magunknak, hogy egy olyan légrészlet, melynek delejessége azt erőszakosan az egyik fűldsark felé kényszeríti, esetlegesen bele jut oly lég rétegbe, melynek delejes sajátosságai ellenkeznek amazéval, egymástól vissza löketnek, egymást meg nem szenvedik. Ezen kívül az eltévedt kisebb tömeg a már benne lévő delejes erejénél fogva a természet törvénye által kényszerítve vissza törekszik a természettől kimerített útjára s az azon előre törekvő rokonszerű tömegek keblébe. Ilyesmi csakugyan idézhet elő borzasztó rázkódásokat inkább mint az egyszerű kitérés által keletkezett gyorsasági momentum megháborítása. Az ilyen külön sajátssággal bíró légrészlet küzdeni fog rettenetesen az őt környező ellenszenves lég réteg áttörésére, mely azt minden oldalról vissza löki, szorítja, üzi, hogy mint idegen ellenszenves anyagot magából ki lökhesse. Az idegen légrészlet pedig eredeti delejességi természetét követve, nagyszerű körökben örvénykedik, s leg-hatályosabb erejét szedi össze, hogy a ránehezülő rétegeket áttörhesse. Örvényzeteseknek kell tehát e viharoknak lenni, mit a lég kerengésénél észlelt tények igazolnak. E sejtelem igazolására legyen szabad a tudományos fürkészkedőt különösen egy fontos tényre figyelmeztetni: már százados tapasztalatokon alapult tény az; hogy ezen orkánok mindenike Barbados vidékén dél-nyugoti irányból jó. Azon irányból tehát, mely a megállapított theoria szerént az észak felé törekvő felső passát vonala, s a mely az ábrában G betűvel jelöltetik. — Vajjon nem valami eltévedt részlete lehet-e ez azon légtömegnek, mely valamely esetleges háborítás következtében — mit tán a közel magas Andések is okozhatnak — épen e fő sarok pontnál, az észak-keleti passát alá téved? Hogy pedig épen Barbados vidéke legyen e rémitő jelenetek fő színhelye, annak

lehetősége igen valószínű, a midőn épen a két passát egybe találkozási pontjához oly közel fekszik, nem csak, de sőt az első ellentálló tömör test, melybe a hosszasas szabályosságban haladó légfolyamok beleütköznek. Figyelmeztett-e vagy egyszer a kegyes olvasó, hogy midőn a folyó viz valami ellentálló tárgyba ütközik, ha azt kikerülni kénytelen, a tárgy másik oldalán visszafolyam és örvényzet képződik. Mivel pedig *omnis similitudo claudicat*, úgy ez is bizonyosan sántikál, még pedig nagyon, de ez is egy külön eszme, mint sok más a tudományok végtelen terén. Bizonyosnak s megrendíthetetlennek magam sem képezem, bárha ehhez is, valamint egy két másához, — mely e munka folytatában felhozott — mint tán egyedüli sajátomhoz ragaszkodom, annak bővebb megvizsgálása, elfogadása vagy elvetése a tudománynak magának joga és feladata.

A viharok valóban épen nem ritkák Nyugot-indiakon, még az olyanok sem, melyek hosszásabb ideig tartanak s nagyobb kiterjedésű területen elterjednek. Egész lajstromát lehetne felhozni az olyan viharoknak, melyek az Antilláktól Newfoundland-ig, New-Orleans-ig, Texas-ig, s Matamoros-ig — a Rio Grande del Norte kiömlésénél — terjedtek. A részletes és rövid ideig tartó viharok pedig épen gyakoriak, kivált július és augusztus hónapokban, t. i. az esős évszak teljes idejében. Azonban bármely más részében is az évnek fordulnak elő, s bárha olykor csekély körre s igen rövid időre szorítkoznak, dühöngések nem gyengébb a nagy kiterjedésűekénél. Mellőzve a terjedelmesebb fejtegetést, legyen itt elég egy esetet megemlíteni, mely az ilyen részletes orkánok erejét bőven bizonyítandja. Mintegy hat évvel ezelőtt az amerikai Unionak egy corvettje (sloop) az Albany, — mely a nyugot-indiai állomáson czirkált — minden népével együtt úgy eltűnt, hogy a szó teljes értelmében sem hirmondó, sem legkisebb jel fenn nem maradt felőle, mi létezéséről vagy fátumáról tanúságot tehetett volna. Rövid útra kelt ideje alatt a számos nyugot-indiai szigetek egyike sem tapasztalt dühöngő vihart. Csak is egy ugyanazon vizekben czirkált angol sorhajó népe látott a nyílt tengeren dühös részletes vihart. Annyi tudott, hogy az amerikai corvett-nek épen azon vidéken vala utja, s ez volt minden.

Az örvényző tropikus viharok hihetetlen magasságra felviszik a széztuzott tenger vizporait. Vannak esetek, a midőn 1000 lábnyi magasságban a tenger felett, a czisternákban s edényekben tartott házi szükségre fordítandó viz a használhatatlanságig sós lett.

Tudományos férfiak sokat vitatkoznak a felett, vajjon e rémitő orkánok, földingások kíséretében fordulnak-e elő? vagy sem. Az ellenokok száma éppen annyi, mint a mellette szólók. Annyi bizonyos, hogy egy ilyen orkán alkalmával e tekintetben csak valamennyire is biztos észleléseket tenni lehetetlen, mert reng és inog minden, mintha a föld végleges elsüllyedésének percze jött volna el.

Könnyed változó szelek, a légkörnek sűrűsége, nehéz fellegek, melyek csekély magasságban, tömegenkint egymáson gyorsan boronganak, meg annyi fenyegető jelei egy közeledő orkánnak. Mondják a vidék lakói: hogy egy nagy orkán közeledte előtt, néhány nappal, szikla üregekben s mély kutakban erős moraj hallható, mely a vihar zugásához hasonlít. A tenger a szokottnál erősebb hullámtorkolatokban csapkodja a partokat, és sajátzerű szaga nagyobb mértékben érezhető. És itt ismét rá bukkanunk valami titokfedte tényező létezésére, melynek felfedezése a jövő kor dicsősége leend.

Ritka év az, melyben az Antilláknak egyikén vagy másikon kisebb-nagyobb földingások ne lennének érezhetők. Tán nincs földünkön más vidék, mely akkora mértékben látogattatnék a természet nagy phaenomenjeinek e legfélelmesbike által. Egyedül azok, kik tapasztalásból ösmerik ama sajátzerű érzést, mely semmivé teszi minden bizalmunkat, melyet a föld rendithetetlen állandóságában helyeztünk, csak azok egyedül ösmerik ama különös benyomást, melyel még a legcsekélyebb lökődések is kebleinkre hatnak. Hát még az olyan jelenetek, milyenek az utóbbi husz év alatt több ízben meglátogatók a nyugot-indiai szigeteket, s a melyeknek pusztításait itt, a távolban is borzadállyal olvasgatjuk? 1843-ik évben Guadalupe szigetének fő városa Pointe a Pitre egy percz alatt romba dőlt, s maga alá 5000 áldozatot temetett. A föld görcsszerűleg emelkedék, feneketlen mélységek nyílnak meg, melyekből nagyszerű viz oszlopok magasra felszökellének. Miként lehessen

képzelni ama látmányt, a midőn azon föld, melyet rendithetetlen menedékünknek képzelünk, megnyilik lábaink alatt, s kielégithetetlen gyomrába nyeli, az egyetlen legbiztosabb alapon bizakodó áldozatot? s hogy a pillanat iszonyai annál borzasztóbbak legyenek, fulasztó gőzök kíséretében lángok emelkednek ki a megrepedt föld mélységeiből. A föld színe hullámzik mint a szelektől korbácsolt tenger. A legkeményebbnek képzelt épületek össze roskadnak, vagy a megnyilt föld által elnyeletnek. Azon lények, melyek a mélységek torkát kikerülék, nem tudják s nem is tudhatják hol keressenek menhelyet, az ellenállhatatlan vész elől, mert az anyaföld már többé biztosítást nyújtani nem képes. Így rendre az év századok során át e szigetnek csak nem mindenike színhelye volt ilyen-szerű jeleneteknek, melyeknek eseményeiről fogalmat adni tán lehetetlen. Az Antillák szigetei közt tán Barbados egyedül az, mely az ilyszzerű vészt eddigelé kikerülte, s bárha gyengébb rázkódásokat gyakran érzett is, szerencséseeknek mondhatják magokat lakói, hogy ama rémitő természeti rázkódás tözsom-szédságában, borzadalmaitól mind eddig kimélve valának. Volt mégis egy eset, mely rémülésbe tévé a kivételesnek tetsző sziget lakóit, kik csak nem azt hívék, hogy az ítélet napja bekövetkezők, de miként is ne, a midőn a nap feljöttének legkisebb nyoma, jele sem volt, daczára annak, hogy a napkeltének ideje már rég el volt telve. A naptár szerint május 1-ső napjának kellett volna felviradni, de ez nem történt, az órák mutatói már déli 12 órát mutatának, s a sötétség mindinkább egyiptomivá vált.

Barbadosnak keletfelőli végén egy vendégszerető ültetvényesnek a tenger közelében lévő ritka szépségű tropikus fakkal, növényzettel s virágokkal környezett lakába ebédi nyugvást tartván, az élet alkonya felé már nagyon hajló végtelenül barátságos öreg ur az 1812-ik év május 1-ső napján tapasztalt rendkívüli eseményt eként jellemzé:

„Kevéssel éjfél után nehéz sötét felhő teljesen elhomályosítá az ég boltozatát. A felhő annyira alant függött, miszerint a föld színét érinteni látszék. Csak is déli- és északkeleti irányban mutatkozó két gyönyörű világos kék nyílás, de kevés idő teltével az is eltűnt, s mély sötétség borult a

sziget ezen részére. Majdan rémitő durranások hallatszanak déli és nyugoti irányban, melyek igen hasonlítottak egy tengeri csatában adott széles oldal (broad side) tüzéhez, s mivel akkoron ilyesmi gyakran előfordult vizeinkben, felmenék a ház tetejére kémlelődni; de bárha a jól ösmerteknek vélt durranások többször ismétlődtek; a midőn a hang nem nagy távolságról jőni látszott, mégis az azokat megelőző villám sehol sem mutatkozék. Világosság látszék ugyan a távol láthatáron, de sokkal nagyobb távolságra, mint mennyire a hang elhatni képes. Ezen idő tájban igen finom hamuszerű por kezd hullani.“

„Az idő reggelfelé kelve, mély moraj s távoli menydörgés hallatszék, de villámlás nem volt észrevehető. E közben kelet felől élénk szélcsapások kíséretében eső vegyült a hamu közé, több volt azonban mégis a hamu, mint az esővíz.“

„Képzelterhet ön, minő sajátóságos nyugtalanság szállá meg keblemet, a midőn órámat kezembe tartva, szerinte a nap keltenek ideje már el volt telve, s nem hogy a viradatnak legkisebb jele is mutatkozott volna, de sőt a sötétség sűrűsége még növekedni látszék. A hamueső szakadatlanul nőtt, s északi irányban mély hullámzatos moraj hallatszék. Csakugyan nem volt mód egyebet vélni, mint hogy a világ végének nagy drámája megkezdődött, s gondolván hogy a bizonyosan ki nem maradható földrázkódások elkezdődhetnek, egy rabszolga lakba menék át, akkor még élt szüléimmel. E képzeletünkbe még inkább megerősödénk a midőn észak-keleti irányban számos tüzes golyókat látánk, a mély fekete színbe borult vastag légben ide-oda minden irányban röpkedni, eltűnni, s ismét megjelenni. Mintegy tíz óratájban észak felől rőt világosság mutatkozék, hasonló ahoz, mely nagy égés fölibe képződik, melynek borzasztó fénye, a mindent elborító sötétséget még rémitőbbé tevő. Az óra már rég mutatá a déli tizenkettőt, a midőn fejeink felett rögtön viradni kezdett, s kevés idő múlva a még mind sűrű homályon át a nap tányéra észrevehető lett, megnyugtatóására a rettenetesen rémülteknek, hogy a nap még mind rendithetetlenül szokott helyén van.“

„Ezen 12 óra lefolyta alatt a sötétség változatlanul oly sűrű volt, hogy a legközelebbi tárgyak sem valának megkülönböztethetők. A délutáni órákban is nagyon kétes szürkület

uralgott, délutáni öt órakor pedig a mély sötétség ismét beállott, mely másnap reggelig tartott. A szigetnek lakossága a legiszonyubb rémülésben tölté a rendkívüli 36 órai sötétséget, melynek magyarázatot adni nem tudott. A nyugtalanság még akkor sem oszlott el, midőn már egy pár nap a rendes uton telt el, míg nem egy hajó érkezett, mely azon hirt hozá, hogy a 80 tengeri mértföld távolságra fekvő St. Vicentei vulkán egy egész századnál hosszásabb nyugvás után, kirentott.“

Nem egyedüli azonban ez eset azon vidékeken, melyhez hasonló phaenomen történt 1835-ik év janarius 20-kán is, a midőn az egész közép-amerikai isthmus megrázaték a Cosin-guina kirentásakor. A kitörésnek dühe oly nagy volt, hogy robaja Santa Fé de Bogatába hallatott, 900 mértföldnyi távolságban. A conchaguai öböl nyugoti partján fekvő La Union kikötő szinte 48 óráig volt mély sötétségbe borítva a hamu fellegek által. A durranások hallhatók voltak Kingstonban, Jamaika szigetén, hol épen úgy mint Barbadosban ágyuzást véltek hallani, míg az ott is hullott hamu a valódi okot meg nem magyarázá.

Megfoghatóvá teszi e két eset azt, hogy Barbados geológiai rétegei közt vulkánhamu réteg is fordulhat elő, valamint más vulkán képletű töredékek lehetnek tömegei közé szórva, ha szintén saját vulkánja nincsen is. Az 1812-ki hamueső két hüvelyknyi vastagságu hamu réteggel borítá Barbadoszt, melynek nyomai helyenként most is látszanak. Általános elismerés szerint megtermékenyíté Barbadosnak hosszás használat alatt már gyengülni kezdett termő földét. Van ezen esetben egy megjegyzendő igen nevezetes dolog: a felebb leirt esemény egész ideje alatt szüntelen észak-keletről fujt a szél, s hordá a hamut oly eréllyel, hogy azzal szemközt állani lehetetlen volt, St. Vicente pedig épen ellenkező irányban fekszik Barbadostól. Ezen környülmény ismét kézzelfogható magyarázata az ezen munkában fejtegetett légkerengési theoríának.

Az ebéd utáni nyugvás és időzés közben a csak nem minden nap előforduló nehéz felbők ismét mutatkozni kezdek, de ezuttal sokkal fenyegetőbb vala kinézésök, mint rendszerint. Tovább menetelről tehát természetesen szó sem lehetett. A későbbi délutáni órákban a már sokszor megemlitett

barbadosi zápor omlék a már ösmertetett tropikus menydörgések kíséretében, hanem ezuttal az alkonyat beálltával azon apróbb részletes viharok egyike követé, melynek látása meg fog lepni bár kit a világon, ki azokhoz szokva nincs, ha még oly kevésbé ingerlékeny természetű is. A dráma, mely ilyenkor a szemlélőnek mutatkozik épen oly felséges és nagyszerű, mint rémitő. Setét tömegek látszanak a tenger színére nehezülni, melyek hogy fellegek-e vagy valami tömörebb természetű tárgyak, tisztán kivenni nem lehetett. A fejér habbá vert tenger rémitően csapkodni látszék a rája ereszkedett, határtalan nagyságának tetsző rém súlyos tagjai ellen. Mintha harczot kelene egymás közt vivniok, élénk tüzlángok látszának felülről alá szállni, melyek a megnyilni látszott tenger által rögtön elnyelettek; s a legközelebbi pillanatban mintegy kiokádva azokat, a habok redői közül felfelé látszának törni, s útjukban más tömegekkel egybeütődve, egy hosszu sodrott kinézésű vakító fény forradást képezének, mely rögtön a sötétség mély fátyola alá tűnnek el. A viharnek ordítása, s egy sajátságos moraj, mintha ezer meg ezer terhelt kocsi kerekei dörömbölnének, rémülést keltenek az emberi kebelben. A lég tele volt viz porral, s mintha még a föld is alapjaiban megrázkódnék, s az épület, melyből e különös elemi vihart szemlélhetém, mintha a légbe függve lóginyázott volna. Kezdeté óta a második óra még el sem telék, s már ismét csend volt a légkörben. A hirtelen felkorbácsolt tenger dühös csapkodásai voltak még csak hallhatók, melyek mint utóhangjai a viharnek lassanként nyugvának el a beállott éj csendjében.

A vitzölcsérek igen gyakoriak a nyugot-indiai szigetek közt, kivált a nyári hónapokban, ugy szintén a tenger olykor rendkívüli dagályokban rohan rendes partjain felül. De legyen szabad e kettőnek ösmertetését itten mellőzni, hogy annál czélyszerűbben lehessen szó rólok más helyen. Itteni egyszerű fel-
említésével a természet romboló phaenomenjei mindenike érintették, melyek semmi más vidékén a földnek oly rémitő mérvben meg nem jelennek, mint épen azon gyönyörű részén földünknek, melynek ösmertetése itt felette gyenge tollal megkisértették.

Bekövetkezék az útra készülődés ideje. A nyugot-indiai creolok társasága s szívélyessége azonban sokkal nagyobb

vonzerővel bir, mint sem hogy attól amugy könnyű kedéllyel megválni lehessen. Kevés nép vagyon a világon, mely közt ily hamar érezzük az otthoniasságot mint épen e nép közt, mely legyen bár angol, franczia, spanyol, dán, a közös haza s ugyanazonos viszonyok egyenlő szokásokat fejtettek ki köztük. Nincs ország vagy nép, mely közt a honosulás érzete hamarabb hatna az idegenre, mint épen ott, s egy évtized eltelte után is hálás emlékezettel köszönetet mondok Nyugot-indiák határtalan szivességű derék creoljainak. Fogadják köszönetemet előzőkeny vendégszeretetökért, s amaz élvezett dús órákért, melyeket körükben töltöttem.

Mielőtt útra szállanánk, egy estvéli theázás alkalmával a jelen volt pár ösmerősök egyike valami élő virágokról beszéllett, mint Barbadosnak egyik legnevezetesebb ritkaságáról, s az utolsó napot ennek megnézésére fordítani ajánlá. A jó tanácsot elfogadva, másnap korán reggel a fekete postillon már gyorsan ügete ismét a sziget beljébe, ezuttal a szigetnek északi csúcsára.

A szigetnek északra nyuló végén ismét lapályos mocsárok mutatkoznak, borítva *Panicum Distachium*, *Opuncia Tuna* és egy pár *Ciperacea* fajjal, hasonlítanak a déli partokon levő, s már leirt helyekhez, s valamint azok, ugy ez is sovány természetűnek látszik. A tengerpart 50—60 lábnyi magas merész sziklából képződik, melyekre dühösen rohanak a bár kevésbé háborgó tenger hullámai is, a gyakori erősebb viharok pedig — ugy látszik — tetemes rombolásokat tettek rajtuk. A parttól ugyanis meglehetőes távolságra, elszagatatott sziklák láthatók külön elszigetelt helyezethen. Valószínűleg a sziklák maradványai azok, melyek régebben épen addig terjedtek.

A tengerpart szikláitól befelé egy mértföldnyi szélességben a föld róna és nyílt, azontul déli irányban lassanként emelkedik, végződve egy falszerű lépcsőzetben. Ennek tetején ismét térség (platau) mutatkozik, mely ismét hasonló merekségbe ütközik, eként egy pár lépcsőzettel felebb, körülbelől 4—500 lábnyi magasságra emelkedve, azon sajátos tájképet adja, mely Barbados megközelítésénél említeték.

A part sziklái a szüntelen rohanó nehéz hullámtorlatok által nagyon szaggatottak, és számos barlangszerű üregek

találhatók oldalaiban. Kétkedés fogja el a keblet, midőn e kanyargó vagy szögletes meredekségek oldalán 30—40 lábnyi magasságban a szüntelen dagadozó s vissza vonuló víz felett, inkább zergének való ösvény formára vezetik az idegent, melyre csakugyan szédelgős fejü egyén ne is lépjen semmi esetre, s ha netalán feje ki is állaná a hirtelen kinézésű macska vagy is inkább zerge ugrató, légben függő álláspontot, ne menjen rá, ha csak az úszás mestersége által rögtönzött fürdés következtében keletkezhető vízbefulás ellen biztosítva nincs. Résutosan lefelé szállva a meredek szikla oldalon, helyenként csak is bevésések segedelme által jut el végre a kandi idegen néhány durva lépcsőzeteken az ugynevezett Animal flower Cave-be, az élő virágok barlangjába.

A rémitő hullámtorlatoknak örökös csapkodásai több üregeket vájtak itt ki, melyeknek megannyi nyílása a tengerre szolgál, szűk folyosók vagyis inkább lyukak által azonban egymással egybeköttetvék. A felkeresett barlang maga, meg lehetős terjedelmű szabálytalan üreg. Mennyezete csepegőkő képlettel (stalactit) van függönyözve, melynek lenyuló reddőiről örökösen édes víz esőzik a talapzaton lévő sós viz tavacskába.

Ezen nagyobb barlangból, alacsony nyíláson, s térdig érő vizen át egy szomszéd csarnokba jut az ember, mely szőnyeges szobának neveztetik (Carpet room). Ezen üregnek közepén tengervízzel telt természetes medence van, melyet a koronként erős csapkodással berohanó hullámok tartanak telve. A víz tiszta mint kristály, s a medence feneke, valamint oldalai borítvák gazdag színezetű tengeri algaéakkal (moha nemű). A színek egymást követik, váltogatva a zöld, veres és karmazsin közt létezhető minden árnyalatokban, melynek következtében a leggazdagabb színezetű szőnyeghez méltán hasonlították.

A medence közepén hosszszudad szikladarab emelkedik, mely hasonlólag borítva van az említett tengeri mohával. Midőn a medence vize háborítatlan csendben van, ezen szikla repedéseiből kicsiny virágszáracsók emelkednek ki, melyek alig vonnák a figyelmet magukra. A virágszárak tetején lévő gumó egyszerre megnyilva, egy csomag mozgó tag szép sárga virág alakban nyílik szét, mely alakjára hasonlít a Calendulához (Goldblume). Ha az ember e virág leszakítását

megkísérti, mihent az ujjak érintik, a virág hirtelen egybe vonul, s szárostól együtt eltűnik a szikla repedésében. Mihent azonban a kéz vissza vonatik, s a víz teljes csendét vissza nyeri, csak hamar ismét kiemelkedik.

A természeti curiosum látása után ismét meg kelle küzdeni a nyaktörő levegőbeli ösvénnyel, mely nagyobbára kiálló kősziklák által mintegy fedve volt.

Viszszatérve, kerülő úton történek a sziget belsejétől bucsu vétel, mert a több égő források egyike vala a hazatérő útban megtekintendő, estvére pedig okvetlenül Bridgetownban kelle lenni, mert másnap reggelén már tengerre valánk szállandók. Ezuttal daczára annak, hogy a szintén naponként megjeleni szokott felhők ismét záporral fenyegetének — mivel annak leszakadása, s tartásának ideje bizonytalan — félvén a szokásos letartóztatástól, nem tevénk betérést. — Midőn egy olyan, már megemlitett vizmosások egyikébe beereszkedénk, megérkezék a kérértlen vendég szokásos hatalmas csörömpölésével, s mindannak daczára, hogy a kocsi fél fedelű volt, leve oly kiméletlen esőverés és áztatás a milyent nem gyakran szeretünk tapasztalni. Meg kelle állani, mert a lovak menni nem akartak az özönnel lezuhanó, s a helyet sűrű ködhomállyal borító esőbe. A szegény néger kocsis felső ruhát huzván, gombolyagba fektüvék a bakra, leginkább háboriták béketűrését a gyakori hatalmas csattanások, melyek mindenike élénk felkiáltásokkal kísért reszkető viczkáندozást idézett elő testében, s esküvel erősíté, hogy a leszálló menykő mindig csalhatatlanul a kocsist szokta érni.

Egy óra elteltével az eső csendesült, s remegő kocsisunk félelmei a nehéz idő távoztával oszlani kezdettek. Miután néhányszor kétkedő szemeket emelt a távozó haragos felhőkre, végre neki bátorodva ismét útnak nógatá lovait, kihaladva a perczenként dagadozó patak zuhogásával telt árokból.

Az elevenig ható áztató processus nem sok kedvet hagyott hátra az égő forrás hosszas vizsgálgatására, hanem felejtvén a forrást s annak minden meglepősegeit, legkiváncosabb volt ázott bőreinket mentől előbb szárazba tenni. Ez ugyan könnyű lett volna, ha beszóll az ember bár melyik ültetvényesi lakba, de hijába, még azon estve hajóra kelle

szállani, s így szép ázottan mutatám be magam a mindig szíves Don Alvareznek, ki ezuttal dolgai miatt a kirándulásban részt nem vehetett. Komoly ránczokba szedé szemölteit, s mondá:

„Őrizkedjék ön a mennyire csak lehet a tropikusok alatti megázástól, a midőn nincs alkalmá hogy ázott ruháit rögtön megcserélhesse, mert ha testén szárad, jó szerencséről beszélhet, ha nem a tropikusok földében leli fel végnyugalmát, most pedig rögtön vetkezzék le,” mely megtörténvén a hajó szolgálta által körülbelől egy itcze rumot dörgöltetett testemre.

No semmi baj sem keletkezett, s a készülődés akadály nélkül megtörténheték. Azonban éppen ez sokkal több bajt ada, mint képzelni lehetett. A pár heti mulatás, utazás, ruha mosatást parancsolt annyival is inkább, mert ezen túl bajosan lehetett annak oly kényelmes végrehajtást remélni, mint Bridgetownban; a műtét meg is történt, elég szép fejr is volt, de mekkora vala a meglepetés, midőn az aránylag éppen nem fellelte sok ruha vissza hozatván, azzal az egész hajó cabinja, s annak minden butora be volt terítve. Egyetlen egy darab se volt egybe fogva, s tömegének látása méltán kételkedést idézhetett elő, vajjon miként lehetséges, hogy mindaz a korlátozott terjedelmű úti bőröndbe bele férjen? De hát még mennyire növekedék a kétkedés, a midőn hozzá nyulva, mindenike deszkaszerű feszségre kikeményítettnek mutatkozott. Minden ruha darabot ugyan is fellehetett állítani, s annak bármi állást adni, megállott magában minden támasz nélkül, annyira saturalva volt keményítővel. Végre is nem volt mit tenni, hanem úgy a hogy lehetett egybe hajtani, törni, hogy valamiként ellehessen tenni, de minden igyekezet s erőködés mellett is alig fért be fele előbbi helyére, a más felét pedig a cucarachák szeszélyének kellett átengedni.

Másnap korán reggel horgony emelteték, s távozáuk az örökre feledhetetlen barátságos barbadosi creolok köréből. És most engedje meg a kegyes olvasó, hogy ezuttal tőle is bucsut vegyek egy időre, igérvén, hogy rövid időn ismét találkozni fogunk e hajó födeletén.

Bécsben, nyomtatott Jakob és Holzhausen-nél.

TARTALOM.

I. FOLYAM.

Lap.

Előszó az olvasóhoz

I. FEJEZET.

A kilencz évi vándorlások váratlan kezdete. — A gőz. —
A liverpooli kikötő. — Hajóra szállás. — Pilót. — Postagőzös . 1—26

II. FEJEZET.

Sz. György csatornája. — Irlandi partok. — Napirend a
hajón. — A nagy tenger. — Tengeri kórság. — Úti irány a cap
cleartól . . . . . 27—51

III. FEJEZET.

A tenger titkai. — Eszmék a tenger vizeinek kerengéséről.
— Az öbölfolyam. . . . . 51—66

IV. FEJEZET.

Az öbölfolyamnak lehető okai. — Maury amerikai tengerész-
tiszt újabb theoriája. — A folyamnak elkanyarulása kelet felé. . 66—79

V. FEJEZET.

A tengerek folyamairól általánosan. — A veres tenger. —
Folyam a Babelmandebnél. — Folyam Gibraltarnál. — A nagy
Oceán vizei. — A csendes tenger, — Alfolyamok . . . . . 79—96

VI. FEJEZET.

Az öbölfolyam körül mutatkozó természeti tűnemények. —
Viharok. — Veszélyben forgó hajó. — San Francisco gőzös elsü-
lyedése. — Tengerész nép. — Az utazás folytatása a magas ten-
geren. — A nagy zátonyok New-Foundland közelében . . . 96—136

VII. FEJEZET.

Mélységmérések. — Az atlanti Oceán medre. . . . . 136—150

VIII. FEJEZET.

Amerikai föld. — Halifax. — Tovább utazás. — Megérkezés New-Yorkba	150—160

IX. FEJEZET.

New-York panorámája	160—212

II. FOLYAM.

X. FEJEZET.

Elindulás New-Yorkból. — Vitorlás hajó. — A Tropikus tenger. — Repülő halak. — Tropikus föld első látása. — San Domingo. — Partra szállás. — Port au Prince. — Égiháboru. — Nagy ünnepély. — Belföld. — Az államnak általános helyzete. — Rövid történelmi vázlata. — Faustin Soulouque és a Vóduk. — Elutazás San Domingóról	1—48

XI. FEJEZET.

Utazás St. Tomás felé. — A passátok. — Természettani nézetek a légkörről	48—93

XII. FEJEZET.

Nyugot-Indiának geographiai ösmertetése. — Természeti tűnemények a nyugot-indiai szigetek közt. — Megérkezés St. Tomásba. — St. Tomás ösmertetése	93—132

XIII. FEJEZET.

Egy nap Sta. Cruz szigeten. — Elindulás St. Tomásból. — A szüzek nagy utcája. — Természeti tűnemények. — Halálszat a hajón. — A déli égből	132—165

XIV. FEJEZET.

Barbados. — Bridgetown. — A sziget belseje. — Ültetvények. — Partvidék és fürdők. — Földmívelési czikkek Nyugat-indiakon	165—206

XV. FEJEZET.

A négerfaj ösmertetése	206—235

XVI. FEJEZET.

A nyugot-indiai szigeteknek, s különösen Barbadosnak földtani körvonalozása. — Korál képződése. — Emlősök. — Szárnyasok. — Hüllők. — Rovarok. — Climatologiai és meteorologiai viszonyok. — Orkánok. — Földrengések. — Egy részletes vihar a tropikusok alatt. — Rémséges nap Barbadosban. — Állati virágok barlangja. — Elutazás Barbadosból	235—267

Nagyobb sajtóhibák:

Folytatás az I. Folyamhoz.

Lap.	Sor.	Hiba.	Helyesen.
78	34	fogannak	fog annak
80	29	nagy erejű	nagyszerű
90	4	élnek	délnek
94	utolsóhoz	hozzá adandó	ragadta és vinni kezdette volna azt
126	26	pusztul	pusztult
153	34	miként	mihent
156	23	s chonernek	Schoonernek
163	32	kegyelem	kényelem
176	33	feminin	famme
181	3	miként	mihent
182	23	föld	föl
185	31	épületnek	épületek előtt felépültnek
193	37	kézharczok	késharczok
195	27	tér	bér
205	33	w.	u

II. Folyam.

Lap.	Sor.	Hiba.	Helyesen.
15	7	1630	1530
34	2	gazdagságot	gazdaságot
35	12	dominica	domingoi
63	17—18	dél-nyugoti s észak-nyugoti irányba	dél-keleti, s illetőleg az egyenlítőtől a sarkok felé dél-nyugoti, s észak-nyugoti irányba.
90	35	(ezen szó után) szélesség (hozzá adandó)	84-ik, s a nyugoti hosszúság 105-dik foka körébe helyezi. Egy más angol tudós David Brewster a legnagyobb hideg pólusát az északi szélesség (80-dik stb.)
198	30	hátgerinczet	hát gerinczet
238	24	közül	körül
243	26	nodulosum	nodulosum
250	23	Eliment	Element

15/⑤ 47

ne \$ 3.40

910.4
W28

FEB 4 1963

U S

